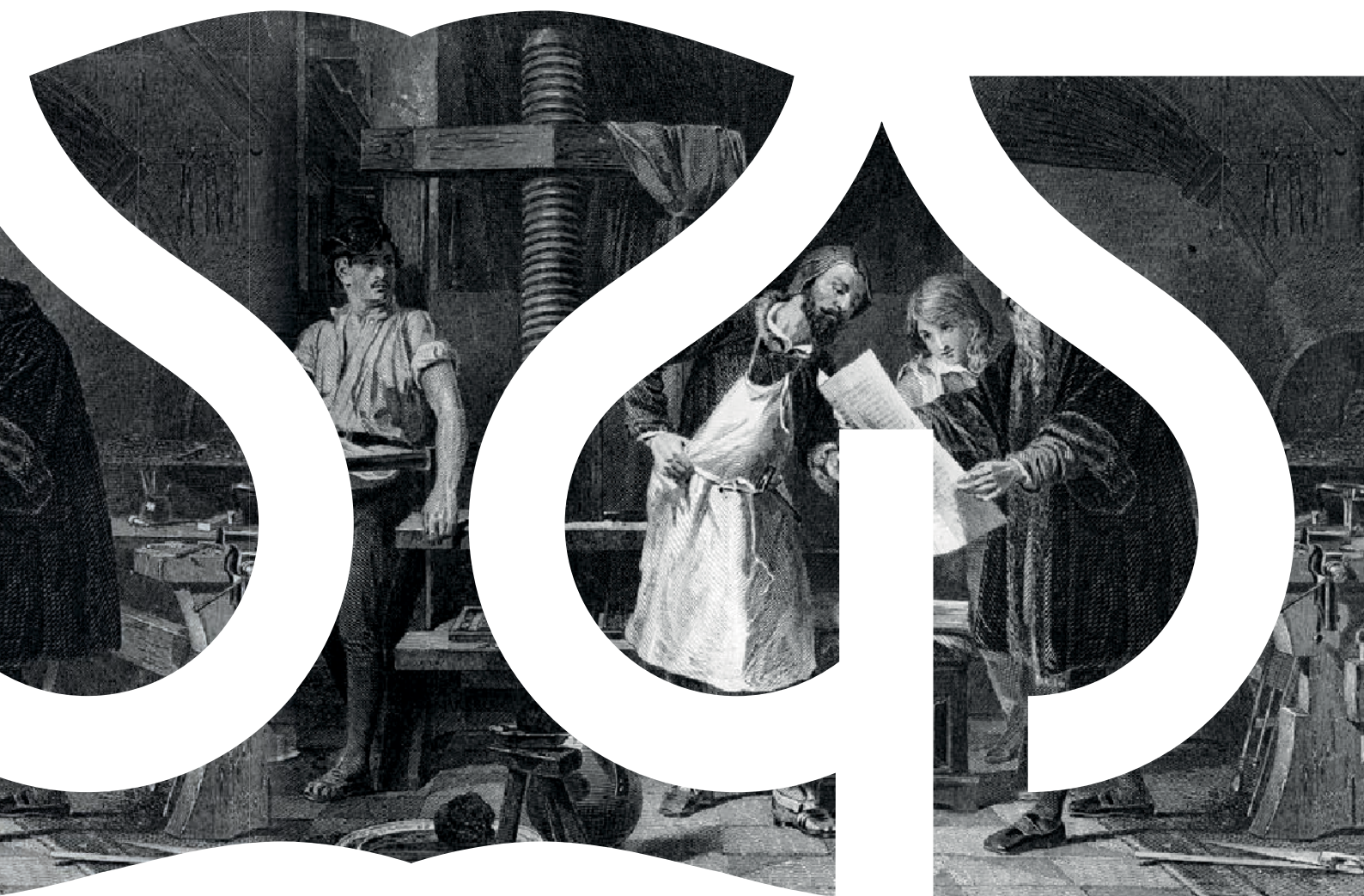


PERIODIKÁ V MINULOSTI A SÚČASNOSTI



univerzitná knižnica
v bratislave





**PERIODIKÁ
V MINULOSTI
A SÚČASNOSTI**

**PERIODICALS
IN THE PAST
AND IN THE PRESENT**

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV
Z VEDECKEJ KONFERENCIE S MEDZINÁRODNOU ÚČASŤOU

UNIVERZITNÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE
2018



© Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018

Zostavovateľka

Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Lektori

Doc. Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD.

Doc. Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD.

Mgr. Oľga Vaneková, PhD.

Redakčná rada a prípravný výbor konferencie

Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezoová, Bc. Paulína Franková, Mgr. Lívia Kurucová,
Anna Mózerová, Mgr. Katarína Pekařová, PhD., Mgr. Zlatica Pytlová, Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Jazyková redakcia slovenských textov

Mgr. Zuzana Omar Hargašová, PhD.

Jazyková redakcia českých textov

Mgr. Jan Kuča

Úprava bibliografických odkazov a poznámkového aparátu

Mgr. Lívia Kurucová, PhD.

CIP – katalogizácia v knihe – Univerzitná knižnica v Bratislave

Periodiká v minulosti a súčasnosti / zost. Angela Škovierová. – Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave,

2018. – s. 301

ISBN 978-80-89303-63-2

MDT

01 (082)

*bibliografia

*štúdie

*zborníky

OBSAH

ÚVOD	3
<i>Angela Škovierová</i>	
ŠTÚDIE	
SCHEMATIZMY A DIREKTÓRIÁ AKO TYP NEPRÁVÝCH PERIODÍK. ICH TYPOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA A VYUŽITIE	5
<i>Angela Škovierová – Miriam Ambrúžová Poriežová</i>	
REKLAMA NA STRÁNKACH PERIODICKEJ TLAČE DO ROKU 1918	14
<i>Nikola Ďungelová – Eva Augustínová</i>	
MERCURIUS VERIDICUS EX HUNGARIA – PRVÉ UHORSKÉ NOVINY	26
<i>Agáta Klímeková</i>	
POZNATKY Z PRÍRODNÝCH VIED A MEDICÍNY PUBLIKOVANÉ O SLOVENSKU V 20. – 40. ROKOCH 18. STOROČIA V NEMECKÝCH PERIODIKÁCH SAMMLUNG VON NATUR- UND MEDICIN (1717–1726) A MISCELLANEA PHYSICO-MEDICO-MATHEMATICA (1727–1730)	33
<i>Vlasta Okoličányová</i>	
UNREALIZED PERIODICALS	44
<i>Judit Vizkelety Ecsedy</i>	
V ZNAMENÍ URÁNIE. TORZO KOŠICKÉHO UMELECKÉHO TÝŽDENNÍKA ZO ZAČIATKU 20. STOROČIA	54
<i>Eleonóra Blašková</i>	
PERIODIKÁ V EDIČNEJ ČINNOSTI UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE	65
<i>Kamila Fircáková</i>	
LITERATÚRA V SLUŽBÁCH VÝCHOVY (DVA PROJEKTY ĽUDOVÝCHOVNÝCH ČASOPISOV ZO ZAČIATKU 20. STOROČIA)*	82
<i>Dana Hučková</i>	
SLOVENSKÉ PEDAGOGICKÉ ČASOPISY A ICH OBSAHOVÁ ORIENTÁCIA V OBDOBÍ PRVEJ POLOVICE 20. STOROČIA	90
<i>Alexandra Pavličková – Lucia Mičianová</i>	
POSTAVENÍ OBOROVÝCH ČASOPISŮ V KNIHOVNICTVÍ A INFORMAČNÍ VĚDĚ	100
<i>Renáta Salátová</i>	
ĽUDOVÁ POLITIKA. HLAVNÝ TLAČOVÝ ORGÁN „MIČUROVEJ“ ČESKOSLOVENSKEJ ĽUDOVEJ STRANY NA SLOVENSKU (1925 – 1938)	109
<i>Michal Marták</i>	
ÁRIJSKÝ BOJ JAKO ČESKÁ OBDOBA ANTISEMITSKÉHO TÝDENÍKU DER STÜRMER	116
<i>Pavel Suk</i>	
VÝZNAM PERIODÍK ZEMPLÍNA A SPIŠA PRE VÝSKUM REGIONÁLNYCH DEJÍN V OBDOBÍ I. SVETOVEJ VOJNY	125
<i>Viktor Szabó</i>	
DOBOVÁ TLAČ V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ – DÔLEŽITÝ PRAMEŇ PRE HISTORIKOV	135
<i>Peter Zmätlo</i>	
PERIODIKUM POSOL BOŽSKÉHO SRDCA JEŽIŠOVHO	143
<i>Ján Ďurica, SJ</i>	
EXILOVÉ PERIODIKÁ RÍM A HLASY Z RÍMA. K POČIATKOM SLOVENSKEJ CIRKEVNEJ EMIGRÁCIE V TALIANSKU PO ROKU 1945	156
<i>Beata Katrebová Blehová</i>	

VÝZNAM MÉDIÍ V PROCESE DEMOKRATIZÁCIE ČESKO-SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI V 60. ROKOCH 20. STOROČIA	166
<i>Elena Londáková</i>	
GENÉZA A PRÁVNE ASPEKTY ŠTÁTNEHO MONOPOLU NA VYDÁVANIE PERIODÍK V KOMUNISTICKOM ČESKOSLOVENSKU	174
<i>Ondrej Podolec</i>	
VZNIK A ZÁNİK VYBRANÝCH MIENKOTVORNÝCH PERIODÍK SLOVENSKEHO POLITICKÉHO EXILU (1945 – 1989)	183
<i>Jozef M. Rydlo</i>	
SAMIZDATOVÝ ČASOPIS NÁBOŽENSTVO A SÚČASNOSŤ (1982 – 1989)	199
<i>Ján Šimulčík</i>	
ŽIVOT – LA VIE, ČASOPIS SLOVENSKEJ KATOLÍCKEJ MISIE VO FRANCÚZSKU	213
<i>Imrich Tóth</i>	
PERIODIKÁ SLOVÁKOV V RUMUNSKU – SLOVENSKÝ TÝŽDENNÍK A NAŠE SNAHY	218
<i>Marta Dobrotková</i>	
HLAS ĽUDU – ČASOPIS S VYŠE 70-ROČNOU INTEGRITOU. AKO JU ZACHOVAŤ?	225
<i>Vladimíra Dorčová-Valtnerová</i>	
BULLETIN SVETOVÉHO KONGRESU SLOVÁKOV AKO VRCHOLOVÉ PERIODIKUM SLOVENSKEHO EXILU V 70. A 80. ROKOCH 20. STOROČIA	231
<i>Peter Jašek</i>	
SLOVENČINÁR – 20 ROČNÍKOV ODBORNÉHO ČASOPISU VYDÁVANÉHO MIMO ÚZEMIA SLOVENSKA	240
<i>Edita Pečeňová</i>	
PREHLADOVO-INFORMAČNÉ MATERIÁLY	
MIENKOTVORNÉ PERIODIKUM PRE KREŠŤANSKÚ ORIENTÁCIU VIERA A ŽIVOT V SLOVENSKOM MEDIÁLNO M PRIESTORE	249
<i>Andrea Eliášová</i>	
PERIODIKUM BUDAPEŠTIANSKY SLOVÁK A JEHO VÝZNAM PRE SLOVENSKÚ KOMUNITU V BUDAPEŠTI	253
<i>Anna Kováčová</i>	
ZAČIATKY A VÝVIN ČASOPISU PRAMĚŇ, TLAČOVÉHO ORGÁNU SLOVENSKEJ NÁRODNOSTNEJ MENŠINY V CHORVÁTSKU	259
<i>Andrej Kuric</i>	
SLOVENSKÝ SVETOVÝ KALENDÁR – NAJMLADŠIE PERIODIKUM ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV	264
<i>Katarína Mosnáková-Baglašová</i>	
PREHLAD SLOVENSKÝCH PERIODÍK V MAĎARSKU PO ROKU 1989	272
<i>Alžbeta Uhrinová-Hornoková</i>	
SLOVENSKÉ NOVINY A ČASOPISY V SRBSKU	282
<i>Vladimír Valentík</i>	
SÚČASNÉ TRENDY V DIGITALIZÁCII A SPRÍSTUPŇOVANÍ DIGITALIZOVANÉHO OBSAHU V BRATISLAVSKEJ UNIVERZITNEJ KNIŽNICI	292
<i>Tomáš Fiala</i>	
HROMADNÉ ODKYSELOVÁNÍ PERIODIK – NOVIN A ČASOPISŮ*	296
<i>Petra Vávrová</i>	
ZOZNAM AUTOROV PRÍSPEVKOV	301

ÚVOD

Angela Škovierová

Periodiká tvoria neoddeliteľnú súčasť knižnej kultúry. Už vládnci predstavitelia starovekých ríš prinášali vo viac, či menej pravidelných intervaloch informácie prístupné určitému okruhu recipientov. Vynález knihtlače a s ním spojený rozvoj ďalších remesiel súvisiacich najmä s distribúciou tlačených dokumentov tieto možnosti rozšíril a postupne vytvoril platformu pre vznik periodík v takej podobe, ako ich poznáme dnes. Napriek tomu sa dejinám vydávania pravých a nepravých periodík (ich najrozličnejších foriem a typov) venuje len okrajová pozornosť. Univerzitná knižnica v Bratislave preto v dňoch 12. – 13. septembra 2017 zorganizovala vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou, ktorej cieľom bolo zmapovať aktuálne výskumy zamerané na minulosť a súčasnosť periodickej literatúry realizované v kontexte širšieho stredoeurópskeho geografického rámca. Zborník prezentuje výsledky výskumov účastníkov konferencie i ďalších odborníkov – knihovníkov, bibliografov, historikov a literárnych vedcov – spolu 33 štúdií, materiálových príspevkov a prehľadových článkov zameraných na rozličné aspekty vydávania periodík. Tematicky možno príspevky v zborníku rozdeliť do piatich okruhov.

Prvý okruh príspevkov je zameraný na predchodcov súčasných periodík. Autorky v ňom predstavujú v historickom priereze doteraz menej známe, či odbornej verejnosti nedostatočne prezentované periodiká, pričom sa sústreďujú na ich štruktúru, znaky, jazyk a distribúciu. Miriam Ambrúžová Poriezošová a Angela Škovierová sa zameriavajú na schematizmy a direktória ako typ nepravých periodík. Poukazujú na ich typologickú charakteristiku a využitie v ďalších kultúrnohistorických výskumoch. Poznatky z prírodných vied a medicíny publikované o Slovensku v 30. – 40. rokoch 18. storočia v nemeckých periodikách *Sammlung von Natur- und Medicin-Geschichten* (1716 – 1726) a *Miscellanea physico-medico-mathematica* (1731 – 1734) prezentuje Vlasta Okoličányová. Prvé uhorské noviny – *Mercurius Veridicus* hodnotí Agáta Klimeková, ktorá zároveň konštatuje absenciu ich prekladu do slovenčiny. Maďarská bádatelka Judit Ecsedy v príspevku *Unrealized periodicals* predstavuje iniciatívu Melchiora Sabischa zo Svätého Jura z roku 1793, ktorej výsledkom malo byť vydávanie novín *St. Georger gelehrte Stadts- und Kriegszeitung*, Eva Augustínová a Nikola Ďungelová sa napokon venujú reklame na stránkach periodickej tlače do roku 1918.

Druhý okruh konferenčných príspevkov je venovaný periodikám vo výchovnom a vzdelávacom procese. Alexandra Pavličková a Lucia Mičianová vypracovali prehľad slovenských pedagogických časopisov vychádzajúcich v období prvej polovice 20. storočia a informujú o ich obsahovej orientácii. Dana Hučková v príspevku venovanom literatúre v službách výchovy predstavuje dva projekty ľudových časopisov zo začiatku 20. storočia. Košickému umeleckému týždenníku *Uránia* zo začiatku 20. storočia sa venuje vo svojej štúdií Eleonóra Blašková. Na postavenie odborových časopisov v knihovníctve a informačnej vede sa zameriava česká bádatelka Renáta Salátová a posledný príspevok z tohto okruhu – *Periodiká v edičnej činnosti Univerzitetnej knižnice v Bratislave* patrí Kamile Fircákovej.

Ďalšia skupina príspevkov je venovaná periodikám vydávaným v období I. a II. svetovej vojny a v období medzi dvoma vojnami. Význam periodík *Zemplína a Spiša* pre výskum regionálnych dejín v období I. svetovej vojny vo svojom príspevku podčiarkuje Viktor Szabó. Michal Marťák predstavuje periodikum *Ľudová politika*, ktoré bolo v rokoch 1925 – 1938 ústredným orgánom „Mičurovej“ Československej ľudovej strany na Slovensku. Protizidovskej propagande sa venuje Pavel Suk, ktorý predstavuje časopis *Arijský boj* ako českú obdobu antisemitského týždenní-

ka Der Stürmer. Ako ukazujú aj príspevky, ktoré odzneli v tomto bloku, dobová tlač je dôležitým historickým prameňom. Túto skutočnosť podčiarkuje Peter Zmátlo v štúdií Dobová tlač v mezivojnovom období – dôležitý prameň pre historikov.

Do štvrtého okruhu možno zaradiť štúdie, ktoré sa venujú periodikám v období totality a exilovým periodikám. Autorom zaujímavého príspevku, mapujúceho vznik samizdatového časopisu Náboženstvo a súčasnosť a jeho vplyv na samizdatovú tvorbu na Slovensku, je Ján Šimulčík. Vznik a zánik mienkotvorných periodík slovenského politického exilu 1945 – 1989 približuje Jozef M. Rydlo. Beata Katrebová Blehová sa venuje exilovým periodikám po roku 1945 do konca 50. rokov v Európe. Náboženský časopis Posol Božského Srdca Ježišovho predstavuje vo svojej štúdií Ján Ďurica a Andrea Eliášová sa venuje periodiku Viera a život. Imrich Tóth približuje časopis Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku Život – La Vie. Na význam médií v procese demokratizácie česko-slovenskej spoločnosti v 60. rokoch 20. storočia poukazuje Elena Londáková. Genézu a právne aspekty štátneho monopolu na vydávanie periodík v komunistickom Československu skúma Ondrej Podolec.

Posledným tematickým okruhom, na ktorý sa autori príspevkov zamerali, sú krajanské periodiká. Peter Jašek na príklade Bulletinu Svetového kongresu Slovákov predstavil periodiká Slovákov v zahraničí v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Alžbeta Uhrinová vo svojom príspevku prináša prehľad slovenských periodík v Maďarsku po roku 1989. Anna Kováčová sa zameriava na periodikum Budapeštiansky Slováčok a jeho význam pre slovenskú komunitu v Budapešti. 20 ročníkov odborného časopisu Slovenčinár, vydávaného mimo územia Slovenska, analyzuje Edita Pečeňová. Vladimíra Dorčová-Valtnerová predstavila Hlas ľudu – časopis s vyše 70-ročnou integritou. Autorka sa zaoberala otázkou, ako túto integritu zachovať. Periodiká Slovákov v Rumunsku Slovenský týždenník a Naše snahy predstavila Marta Dobrotková. Začiatkom a vývinu časopisu Prameň, ktorý je tlačovým orgánom slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku, sa venuje Andrej Kuric. Slovenské noviny a časopisy v Srbsku predstavuje Vladimír Valentík. Katarína Mosnáková-Bagľašová sa zaoberá najmladším periodikom zahraničných Slovákov – Slovenským svetovým kalendárom.

Do zborníka sme zaradili aj dva konferenčné príspevky, ktoré sa venujú ochrane a sprístupňovaniu periodík. Petra Vávrová z Českej republiky sa venuje Hromadnému odkyselovaniu periodík – novín a časopisov a Tomáš Fiala oboznamuje odbornú verejnosť so sprístupňovaním digitalizovaných periodík v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

Príspevky, ktoré odzneli na konferencii, aj tie, ktoré na konferencii neodzneli, avšak korešpondujú s témou konferencie, predstavujú veľmi pestrú zmes odborne zameraných materiálov. Niektoré majú analytický charakter, iné sumarizujú predchádzajúce výskumy a ich charakter je skôr prehľadový a informačný. Mnohé z nich majú bohatý poznámkový a bibliografický aparát a dávajú tak možnosť overiť si ponúkané informácie v ďalších prameňoch, v iných naopak vystupuje do popredia emocionálna zainteresovanosť autorov na skúmanej problematike. Práve pre túto rôznorodosť publikovaných príspevkov sme sa rozhodli nedodržať ich pôvodné tematické delenie, ale rozdelili sme články do skupín na štúdie a prehľadovo-informačné materiály. V rámci týchto skupín sú ďalej príspevky delené tematicky a napokon v tematických okruhoch abecedne.

Každý príspevok je doplnený stručnou informáciou o profesionálnom pôsobení autora a jeho bádateľských záujmoch.

Jednotlivé príspevky prinášajú veľké množstvo biografických a onomastických údajov. Pri ich používaní sa snažíme rešpektovať úzus preferovaný v slovenských normotvorných príručkách. V prípade, že sa nám v nich nepodarilo overiť používanie vlastných a geografických názvov, rešpektujeme želanie autora a mená ponechávame v pôvodnej podobe.

Predložený zborník, napriek množstvu informácií, ktoré prináša, je len začiatkom skúmania vydávania, distribúcie a spoločenského využitia periodickej tlače. Veríme, že bude inšpiráciou aj pre ďalšie výskumy.



ŠTÚDIE

SCHEMATIZMY A DIREKTÓRIÁ AKO TYP NEPRAVÝCH PERIODÍK. ICH TYPOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA A VYUŽITIE

Angela Škovierová – Miriam Ambrúžová Poriežová

Kľúčové slová: nepravé periodiká, cirkev, schematizmy, direktória

Schematizmy a direktória patria do skupiny nepravých periodík, ktorých bibliografická evidencia predstavuje špecifickú časť predmetu slovenskej národnej bibliografie. Odborná typologická literatúra definuje nepravé periodiká ako dokumenty vydávané so zámerom stáleho pokračovania a vopred neurčenou periodicitou, charakterizované spoločným názvom, spoločnou rámcovou formálnou úpravou a označením poradia jednotlivých dokumentov.¹

Kabinet retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave (ďalej len UKB) sa dlhodobo venuje bibliografickému spracovaniu nepravých periodík a jedným z projektov, ktorých realizáciu v budúcnosti pripravuje, je práve bibliografický súpis schematizmov a direktórií so vzťahom k územia Slovenska. Oba tieto typy dokumentov, hoci majú vysoký informačný potenciál, patria zatiaľ k takmer nevyužitým informačným prameňom, a napriek tomu, že obsahujú dáta biografického a demografického charakteru, ako aj mnohé ďalšie informácie využiteľné v rôznych sférach kultúrno-historického výskumu, ich štúdiu a využívanie je doteraz najmä doménou cirkevných historikov. Hoci *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*² a *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia*³ obsahujú aj bibliografické záznamy týchto tlačí, samotnému bibliografickému spracovaniu týchto dokumentov a jeho metodológii doteraz nebola venovaná zvláštna pozornosť, a to ani v zahraničných pamäťových inštitúciách.

Oba typy dokumentov úzko súvisia so životom cirkví na našom území a ich postupný vznik možno spájať so snahou o disciplinarizáciu cirkví v období po Tridentskom koncile (1545 – 1563). Potreba vytvárať takéto dokumenty a zverejňovať ich tlačou vyplynula z postupného rozvoja a dobudovania cirkevnej a administratívnej správy krajiny. Vzhľadom na to, že územie dnešného Slovenska bolo súčasťou väčších administratívno-správnych územných celkov – spočiatku to bolo Uhorské kráľovstvo, neskôr Rakúsko-uhorská monarchia –, je v tejto súvislosti potrebné priblížiť si aj cirkevno-správne usporiadanie krajiny: Hoci na mnohých biskupských stolcoch v Uhorsku pôsobili biskupi pochádzajúci z nášho územia, katolícka cirkev na Slovensku až do sedemdesiatych rokov 18. storočia závisela od biskupov (oficiálne) sídlacích na území dnešného Maďarska. Najstaršou diecézou na slovenskom území bolo relatívne malé biskupstvo v Nitre, ktorého vznik sa datuje do 9. storočia, avšak až dve tretiny územia dnešného Slovenska (územia západného a stredného Slovenska až po Spiš a Gemer vrátane) patrili pod správu

¹ GEŠKOVÁ, Ž. Nepravé periodiká ako dokumentárne a informačné pramene, s. 350; KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDESOVÁ, M. a M. NOVÁKOVÁ. *Informačná výchova: Terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Heslá Periodikum; periodická publikácia, s. 255 a seriál; seriálová publikácia, s. 301.

² KLIMEKOVÁ, A., AUGUSTÍNOVÁ, E. a J. ONDRUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*.

³ KLIMEKOVÁ, A. a J. ONDRUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia*.

Ostrijomského arcibiskupstva. Východné Slovensko patrilo k biskupstvu v Jágri (Eger). Tento stav cirkevnej jurisdikcie na slovenskom území trval skoro bez zmeny do druhej polovice 18. storočia. Dňa 15. marca 1776 pápež Pius VI. na žiadosť Márie Terézie zriadil na území Slovenska tri nové biskupstvá – Banskobystrické, Spišské, Rožňavské. Zároveň sa upravili hranice Nitrianskeho biskupstva. Košice sa stali biskupstvom 10. augusta 1804. V roku 1818 vzniklo vyčlenením z Mukačevského biskupstva Prešovské gréckokatolícke biskupstvo, čím bol dovŕšený proces zjednocovania východných kresťanov (prevažne Rusínov, ale aj časti Slovákov, Srbov a Maďarov) žijúcich v trinástich stoliciach severovýchodného Uhorska s katolíckou cirkvou.⁴

Osamostatnenie evanjelikov spod právomoci katolíckej hierarchie dovŕšila už dávnejšie Žilinská synoda v roku 1610 a Spišskopodhradská synoda v roku 1614. Tieto synody zriadením superintendencií (Nitrianska, Bytčianska a Breznianska, neskôr superintendencia slobodných kráľovských miest a Spišsko-šarišská superintendencia) položili základy samostatnej cirkevnej organizácie evanjelikov.⁵

Z typologického hľadiska sú schematizmy v podstate dobové adresáre predovšetkým miestneho, regionálneho významu. V cirkevnej terminológii ide o štruktúrovaný, hierarchicky usporiadaný zoznam dekanátov, farností, filiálok a kňazov v diecéze alebo inom cirkevnom administratívnom celku (arcidiecéze, eparchii, senioráte, superintendencii) rímskokatolíckej, gréckokatolíckej alebo evanjelickej cirkvi. Za zostavovanie a vydávanie, resp. aktualizáciu schematizmov zodpovedali jednotlivé diecézy, alebo iné cirkevné administratívne jednotky na ich úrovni. Okrem údajov o kňazoch a farnostiach neraz obsahovali aj informácie o činnosti iných inštitúcií, spolkov, združení a cirkevných škôl v rámci diecézy. Periodicita ich vydávania bola prispôbená potrebe a aktuálnemu daniu v konkrétnych cirkvách. Rukopisné schematizmy boli spočiatku aj súčasťou iných dokumentov, neskôr sa vydávali prevažne v knižnej tlačenej podobe (v súčasnosti sú publikované na internete). Na Slovensku sa prvé tlačené schematizmy objavujú v prvej polovici 18. storočia, najprv ako súčasť kalendárov predstaviteľov štátnej, verejnej a cirkevnej správy.⁶

Provizórny súpis nepravých periodík zo šesťdesiatych rokov 20. storočia, vypracovaný v UKB,⁷ ktorý bude východiskom ďalšej heuristickej a bibliografickej práce, zachytáva 62 titulov schematizmov (nie všetky sú vo fondoch UKB a niektoré sú aj v zahraničí), pričom pri niektorých tituloch zaznamenáva informáciu len o jednom alebo dvoch ročníkoch, pri iných tituloch je ročníkov viac, niekde dokonca viac ako 40. Najviac, až 53 ročníkov sme zaznamenali pri titule *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Neosoliensis*, ktorý vychádzal v Banskej Bystrici, v tlačiarni A. Stephani v rokoch 1820 – 1945. Meno A. Stephani sa nám nepodarilo identifikovať, je možné, že šlo o nejakého dediča (príbuzného) Jána Štefániho, ktorý bol tlačiarnom v Banskej Bystrici v rokoch 1796 – 1822, potom v rokoch 1822 – 1829 táto banskobystrická oficiálna fungovala ako tlačiareň vdovy Zuzany Štefániovej.⁸ Tlačiareň bola v rukách rodiny už pred rokom 1820, keď z nej máme doložený prvý schematizmus, môžeme teda predpokladať, že schematizmy v nej vychádzali už skôr. Pri banskobystrických schematizmoch evidujeme aj 47 ročníkov (ročníky 1776 – 1945, pričom mnohé sú totožné s predchádzajúcim titulom) titulu *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Neosoliensis*, ktorý taktiež vychádzal v Banskej Bystrici, avšak náš provizórny súpis pri ňom neuvádza meno tlačiara. Bez posúdenia dokumentu „de visu“ tak nevieme určiť, či ide o duplicitný záznam v provizórnom súpise alebo dva rôzne typy schematizmov. Najstarší schematizmus zachytený v tomto súpise pochádza z roku 1769. Stúpajúca tendencia vo vydávaní schematizmov koncom 18. a v priebehu 19. storočia kopírovala vývoj v cirkvi a postupné vytváranie nových diecéz. Provizórny súpis UKB zachytáva schematizmy vydané až do štyridsiatych rokov 20. storočia.

Keďže schematizmy a aj direktória boli vo svojej podstate oficiálne dokumenty vydávané cirkevnou hierarchiou pre relatívne obmedzené množstvo recipientov, ich jazykom bola latinčina slúžiaca stále ako oficiálny dorozumieva-

⁴ ŠPIRKO, J. *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska*, s. 351.

⁵ PETRÍK, B. a P. RYBÁR. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Heslo Zriadenie, s. 428 – 431.

⁶ GEŠKOVÁ, odk. 1, s. 351.

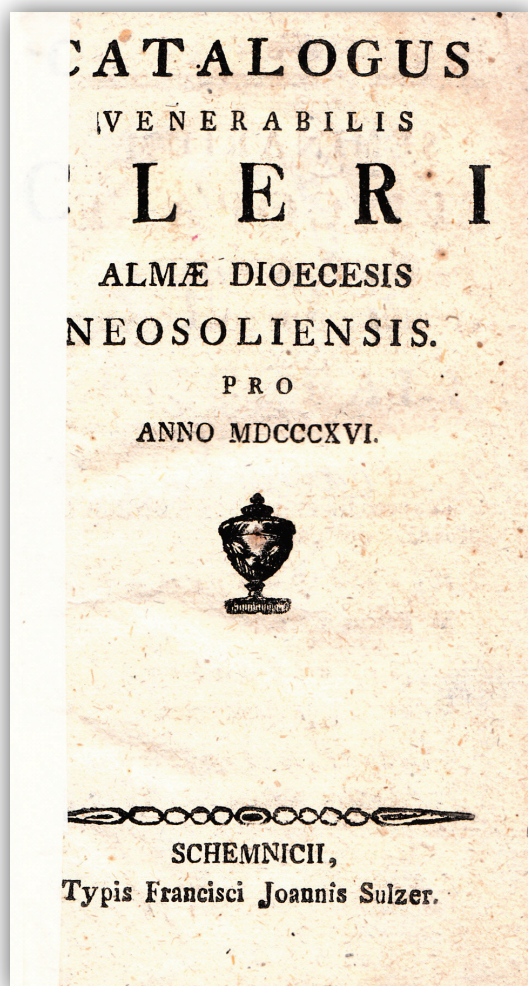
⁷ *Provizórny súpis poloperiodík za roky 1700 – 1965*.

⁸ BREZA, V. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*, s. 31.

cí prostriedok katolíckej cirkvi, ale používaná aj ako referenčný jazyk, teda taký, z ktorého sa vychádzalo pri prekladoch do národných jazykov. Schematizmy najčastejšie vychádzali pod názvami:

- *Schematismus almae dioecesis Neosoliensis pro anno ...*
- *Schematismus cleri ... diocesis Scepusiensis pro anno a Christo nato ...
Ab erecta sede episcopisti...*
- *Schematismus cleri graeci ritus Catholicorum dioecesis Eperjesiensis.*
- *Schematismus ecclesiarum et Scholarum Evangelicorum aug. conf. in Districtu cis Danubiano addictorum ...
pro anno ...*

Ich doplnkami, ktoré však často vychádzali samostatne, boli zoznamy kňazov, rehoľníkov a pod., pôsobiacich v jednotlivých farnostiach. Tie potom možno nájsť pod názvami: *Catalogus cleri administrationis apostolicae Tyrnaviensis*, *Supplementum schematismi anno ...*, prípadne bohoslužobné poriadky s názvom *Ordo officii divini ... in usum dioecesis Nitriensis editus Nitriae, t. Neugebauer* a pod.



Obr. 1 *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Neosoliensis pro anno MDCCCXVI*

Hoci tituly (názvy) schematizmov ani ich štruktúra neboli oficiálne štandardizované, mali relatívne jednotné usporiadanie. Napr. *Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Neosoliensis pro anno 1816*⁹ obsahuje na titulnom liste uvedenú poznámku, že biskupský stolec je zatiaľ neobsadený; pri dočasne neobsadenom mieste biskupa je

⁹ *Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Neosoliensis pro anno 1816*. [Banská Štiavnica]: J. Sulzer.

uvedené meno prepošta kapituly, ktorá bola až do zvolenia biskupa poverená správou diecézy a ďalších členov kapituly, ktorí sa na správe diecézy dočasne podieľali: lektora, kantora, čestných kanonikov, vikára a pod. V ďalšej časti sú mená diecézneho kléru a napokon rozdelenie farností a ich filiálok podľa stolíc, ktoré diecéza zastrešovala. V rámci farností je obyvateľstvo rozdelené podľa vierovyznania na katolíkov, evanjelikov a židov. Nechýbajú údaje o založení chrámu a jeho patrocínium. Uvádza sa tu meno farára, diakona, patrónov a podporovateľov farnosti z radov duchovenstva, inštitúcií a veriach laikov (mestá, kapitula a jej členovia, cisár, šľachtické rodiny). Nechýba ani zoznam mladšieho kléru – študentov bohoslovcov študujúcich v katolíckych ústavoch vo Viedni (Pázmáneum) a v Pešti s uvedením aktuálneho ročníka ich štúdia. Osobitná pozornosť je venovaná biskupskému semináru v Banskej Bystrici – je tu uvedený menoslov profesorov aj študentov seminára podľa ročníka. V zásade rovnakú štruktúru majú ďalšie ročníky tohto schematizmu (1818, 1819, 1822, 1824, 1825, 1826), pričom od ročníka 1822 pribudla medzi osobami podieľajúcimi sa na správe diecézy funkcia bibliothecarius a v ročníku 1825 funkcia ceremoniarus.

Okrem diecéznych schematizmov existovali aj schematizmy jednotlivých rádov a reholí. V provizórnom súpise UKB sme zaznamenali schematizmy benediktínov, dominikánov, františkánov a ďalších reholí. Mnohé katolícke rády, rehole a kongregácie sa z hľadiska územnej správy či organizácie členili na tzv. provincie. Tie však nemuseli byť územne totožné s diecéznymi teritóriami.

Schematizmy ako typ dokumentov boli reflektované už aj v dobovej tlači, napr. české katolícke periodikum *Časopis katolíckého duchovenstva* vychádzajúce v rokoch 1828 – 1852 a následne v rokoch 1859 – 1949 (pod názvom *Časopis pro katolícké duchovenstvo*) v časti *Literární oznamovatel*¹⁰ prináša aktuálnu správu o bansko-bystrickom schematizme na rok 1876, ktorý bol vydaný pri príležitosti stého výročia založenia Banskobystrickej diecézy. Už v texte tejto správy sa veľmi výstižne píše, že: „...a byla to myšlénka velmi chvalná a následování hodná, za čerstvé paměti uložití v Schematismu nadepsaném pro budoucí památku všechna poněkud důležitá data, jak diecése celé, tak i beneficií, ústavů, škol se týkající, aby odtud dějepiscové čerpati mohli zprávy bezpečné a spolehlivé...“ V ďalšej časti táto správa sumarizuje obsah predmetného schematizmu a napokon pridáva hodnotiaci záver: „... Latinská díkce je častěji poněkud tvrdá: jinak celý spis je s chvalitebnou pilí sestaven, prameny historické začasté se citují a bohatý materiál tuto nakupený dosti obratně jest spracován. Neméně i zevnější úprava slouží B. Bystřici ke cti.“

V staršom období vydávali schematizmy najmä cirkevné inštitúcie, no neskoršie s rozvojom priemyslu, remesiel a obchodu aj inštitúcie tohto zamerania, a nezaostávali ani kultúrne a vzdelávacie inštitúcie. Poznáme napr. aj divadelné a školské schematizmy; v rokoch 1843 a 1844 vyšiel v Bratislave *Bürger-Militär-Schematismus der königlichen freistädtischen Theaters in Pressburg* a zo začiatku 20. storočia sa zachoval *Schematismus učitelstva českých a slovenských škol měštanských v republice česko-slovenské*, ktorý vyšiel v Prahe vo vydavateľstve Komenium roku 1922. V prípadoch vydávania schematizmov laického zamerania, t.j., takých, ktoré neboli určené nejakému cirkevnému spoločenstvu, sa ustupovalo od ich vydávania v latinčine a v súlade s trendom presadzovania sa národných jazykov v bežnej písomnej komunikácii, začali aj schematizmy postupne vychádzať v národných jazykoch.

Z dnešného hľadiska majú historické schematizmy nesporne svoje kultúrno-spoločenské hodnoty. Informovali o aktuálnom usporiadaní štátneho, verejného a cirkevného života so základnými údajmi o ňom. Prinášajú neraz vzácne historicko-vlastivedné, biografické a demografické údaje. V schematizmoch je teda primárne zachovaný pohľad na určitý úsek fungovania spoločnosti. Využitie týchto dokumentov má svoje možnosti v oblasti širšie koncipovanej kultúrnej a cirkevnej histórie, dejín cirkevného školstva, dejín knižnej kultúry, biografistiky a dejín umenia.

Direktóriá, naproti tomu, sú liturgické kalendáre katolíckej cirkvi, v ktorých je predpísaný bohoslužobný poriadok omší na jednotlivé dni cirkevného roka. Ak by sme o schematizmoch zjednodušene povedali, že sú to dobové adre-

¹⁰ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, s. 220 – 222. Dostupné na: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=7170> a <http://depositum.cz/strany/ckd/original/243/823.jpg>

sáre, direktória by sme mohli prirovnať k manuálom. V minulosti sa používalo aj pomenovanie „*ordo officii divini*“¹¹, pri našom sondážnom bibliografickom prieskume sme zaznamenali aj ďalšie varianty titulov direktórií, napr.:

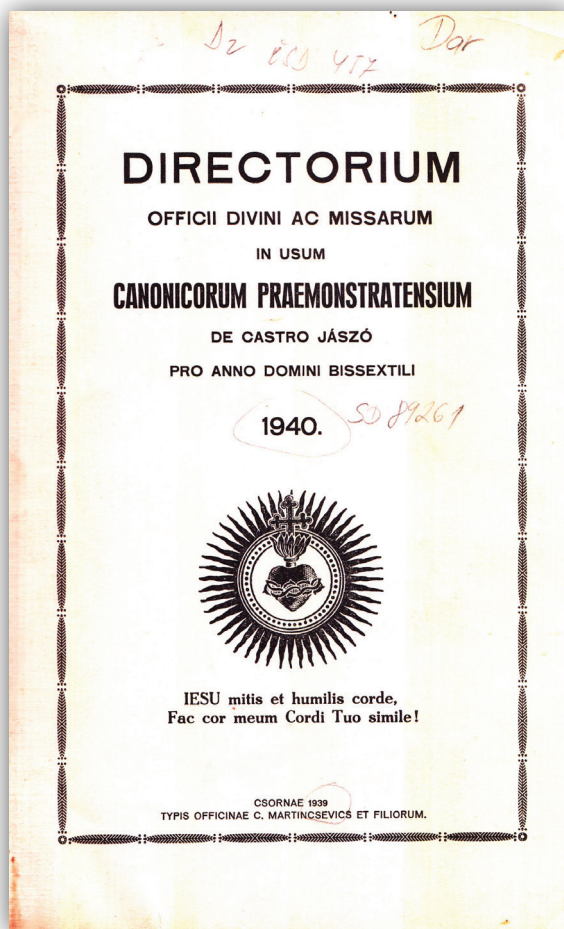
- *Directorium officii divini recitandi sacrique peragendi pro anno Domini bissextili... In usum cleri omnium dioecesium reipublicae Čechoslovacae ab excellentissimis dominis ordinariis aprobatum, continnens "Propria" necnon speciales instructiones pro qualibet dioecesi*
- *Directorium Romano Rosnaviensi seu ordo missae celebrandi et Horas canonicas recitandi iuxta ritum missalis et breviarii romani pro anno domini....*
- *Directorium votivale sive ordo SS Missae Sacrificorum, quae votiva appellantur. Quo conformiter Rubricis Generalibus Decisionibus Sacrae Rituum Congregationis ...*
- *Ordo recitandi horas canonicas misasque celebrandi juxta ritum 5 Romanae Ecclesiae ad usum Fratrum Minorum S. P. Francisci Capucinatorum Almae provinciae Bohema - Moravae.*

Pre svetské duchovenstvo, ktoré pôsobilo v jednotlivých farnostiach, vydávali direktória diecézni biskupi približne s ročnou periodicitou. Pre rehole používajúce vlastný bohoslužobný poriadok ich vydával provinciálny predstaviteľ. Základom direktória sú ustanovenia rímskeho misálu a breviáru so zreteľom na zvláštne sviatky jednotlivých diecéz a rehoľných provincií. Využívali sa predovšetkým na usmernenie poriadku omší a rôznych iných liturgických slávení počas celého roka. Napr. *Directorium Officii Divini Ac Missarum In Usum Canoniorum Praemonstratensium De castro Jaszo pro Anno Domini Bissextili 1940*,¹² ktoré vyšlo v malom maďarskom mestečku Csorna v mošonskom okrese, bolo zostavené na príkaz „najdôstojnejšieho pána“ Pavla Gerinczyho,¹³ predstaveného premonštrátov a opáta kláštorov v Jasove a v Lelese. Obsahuje zoznam sviatkov a dní, na ktoré v aktuálnom roku pripadajú, rozdelenie ročných období, dátumy novu a splnu v jednotlivých mesiacoch, ďalej odporúčania na každý deň v roku s rozpísanou špecifikáciou, čo má ktorá omša obsahovať podľa toho, o aký typ bohoslužby ide (napr. *officium psalteriale, officium festivum, officium mixtum*). Súčasťou tohto direktória sú aj predpisy týkajúce sa čítania martyrológií a predpísaný systém vedenia omše pri rôznych príležitostiach, napr. sviatkoch Panny Márie, omše za zomrelých, za mecénov a dobrodincov, ako aj rôznych iných príležitostných omší.

¹¹ GEŠKOVÁ, odk. 1, s. 351.

¹² *Directorium Officii Divini Ac Missarum In Usum Canoniorum Praemonstratensium De castro Jaszo pro Anno Domini Bissextili 1940*. Csornae: Typis Officinae C. Martincsevics & Filiorum, 1939.

¹³ *Gerinczy Pál László*. Dostupné na: <http://lexikon.katolikus.hu/G/Gerinczy.html>



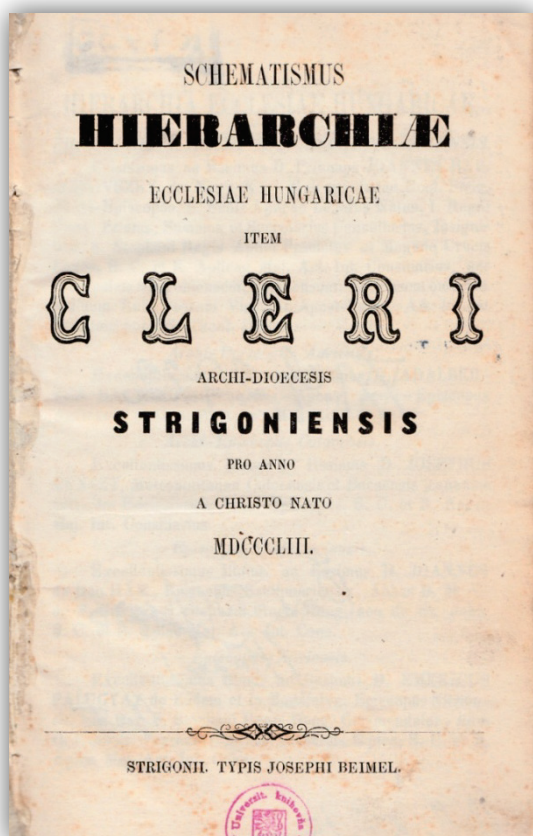
Obr.2 Directorium officii Divini ac Missarum in usum Canoniorum Praemonstratensium de Castro Jászó pro Anno Domini Bissextili 1940

Direktória zahŕňali formálne postupy pri vykonávaní rozličných úkonov, napr. krst, požehnanie rozličných predmetov a pod. Veriacim laikom, ktorí sa venovali službe cirkvi, napr. kostolníkom, poskytovali prehľad o spôsobe výzdoby kostola v jednotlivých obdobiach liturgického roka a pri rôznych príležitostiach, kňazovi pomáhali pri príprave rúcha, čítania, kázne a celého slávenia liturgie. Boli pomôckou pre výber spevov do liturgie, usmerňovali gestá kňaza a veriacich počas nej. Direktória často zahŕňali aj výklad rôznych pojmov a prejavov náboženského čítania. Boli prispôbené konkrétnemu úzu, ktorý vyplýval z ducha určitého národa alebo určitej etnickej skupiny a jej kultúry. Riešili konkrétne situácie a prinášali usmernenia, ako si treba počínať, ako zosúladiť ľudovú zbožnosť s liturgiou, o kulte svätých a blahoslavených, o duchovnej pomoci zosnulým, o púťach atď. Zahŕňali aj výklad rôznych pojmov a prejavov religiozity, sú preto cenným informačným materiálom pre odborníkov z oblasti lingvistiky, etnológie a etnografie, dejín sakrálnej a ľudovej hudby a pod.

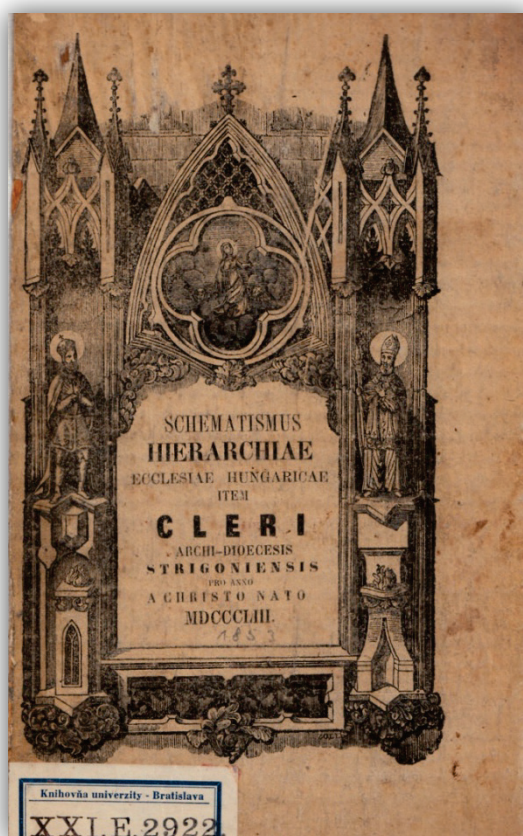
Vo vyššie spomenutom provizórnom súpise nepravých periodík je zahrnutých 28 titulov direktórií. Jedným z najstarších je *Directorium peragendi officii divini ...*, ktoré vyšlo v Banskej Štiavnici roku 1813. Najmladšie siahajú do 50. rokov 20. storočia. Taktiež v prípade direktórií provizórny súpis UKB zaznamenáva pri niektorých tituloch jeden ročník, pri iných viac ako 30 ročníkov.

Schematizmy a direktória vychádzali takmer vo všetkých väčších slovenských mestách, predovšetkým však v Bratislave, Banskej Bystrici, Nitre a Trnave, no schematizmy so vzťahom k Slovensku boli vydávané aj mimo jeho územia, napr. v Budíne alebo v Prahe, ako ukazujú aj niektoré príklady uvedené v tomto príspevku. Pri pohľade na cirkevnosprávne usporiadanie Uhorska (neskôr Československa, resp. Slovenska) zhruba do konca prvej tretiny 20. storočia je potrebné si uvedomiť, že napr. prevažná časť územia Ostrihomskej arcidiecézy ležala na území dneš-

ného Slovenska a v časoch svojho najväčšieho územného rozmachu, do roku 1776, zaberala asi 80 % jeho rozlohy. Pozostávala z menších územnosprávnych jednotiek, tzv. archidiakonátov: nitrianskeho (pôvodne vrátane Turca a Oravy), šaštínskeho, tekovského, hontianskeho (vrátane Zvolena a Liptova), novohradského, turnianskeho, a prepoštiev – bratislavského a spišského prepošstva.¹⁴ Teda napr. *Schematismus Hierarchiae Ecclesiae Hungaricae Item Cleri Archi-Dioecesis Strigoniensis pro Anno A. Christo Nato 1853* vytlačený v Ostrihome (Strigonii, Typis Josephi Beimel)¹⁵ obsahuje prehľad cirkevných hodnostárov Uhorska; uhorským prímasom a zároveň ostrihomským arcibiskupom bol v tomto období Ján Krstiteľ Scitovský z Veľkého Kýru v nitrianskom okrese. Sú tu zahrnutí všetci arcibiskupi a biskupi, ako aj opáti a predstavení rádov. Pripojený je aj prehľad sufragánov, obsadenie kapitul, opátstiev a prepozitúr. Z hľadiska územnosprávneho rozdelenia nasleduje členenie do archidiakonátov a cirkevných okresov, v rámci nich nižších celkov – farností, filiálok, ich obsadenie. Z hľadiska sociálnych dejín a demografie je hodnotný tabuľkový prehľad obyvateľstva podľa vierovyznania v jednotlivých farnostiach v závere dokumentu, pre dejiny pedagogiky má význam súpis vzdelávacích ústavov (kolégií, seminárov, gymnázií) a ich personálneho obsadenia (zoznamy vedúcich predstaviteľov týchto inštitúcií, pedagógov a študentov). V úplnom závere schematismu je doplnený abecedný zoznam farností tejto arcidiecézy. Vo svetle týchto údajov, ktoré nesporne zahŕňajú informácie týkajúce sa farností z územia dnešného Slovenska, ktoré patria do sféry nášho záujmu, bude potrebné zvážiť východiská a teritoriálne limity budúceho heuristického výskumu a vytváranej bázy dokumentov.



Obr. 3 *Schematismus Hierarchiae Ecclesiae Hungaricae item Cleri Archi-Dioecesis Strigoniensis pro Anno*



Obr. 4 *Christo Nato MDCCCLIII.*

¹⁴ *Ostrihomské arcibiskupstvo*. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Ostrihomské_arcibiskupstvo

¹⁵ *Schematismus Hierarchiae Ecclesiae Hungaricae Item Cleri Archi-Dioecesis Strigoniensis pro Anno A. Christo Nato 1853*. Strigonii: Typis Josephi Beimel.

Na záver treba zdôrazniť, že informácie, ktoré sme v tomto príspevku načrtli, sú naozaj len rámcové, pretože vychádzame z provizórneho zoznamu nepravých periodík – dokumentu, ktorý je viac ako 30 rokov starý. Pri akomkoľvek vedeckom a bibliografickom spracovaní tohto typu nepravých periodík v budúcnosti bude potrebné okrem vyriešenia metodologických otázok vykonať doplňujúci (resp. úplne nový) heuristický prieskum, overiť a doplniť získané bibliografické údaje pri práci s „dokumentom v ruke“. Už pri sondážnom prieskume v spomínanom provizórnom súpise nepravých periodík zo šesťdesiatych rokov 20. storočia, ako aj v bibliografických súpisoch *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia* a následne *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia* sa ukazuje, že identifikácia týchto dokumentov nie je na prvý pohľad jednoznačná, pretože v katalógoch a bibliografiách sú radené podľa prvého slova z názvu, teda *Calendarium...*, *Catalogus...*, *Directorium*, *Ordo officii Divini...*, *Ordo recitandi...*, *Schematismus...* a pod. Až ďalšie rozpísanie názvu, prípadne preskúmanie dokumentu metódou „de visu“ presne odhalí, o aký dokument ide. Aj základný sondážny výskum však ukazuje, že oba tieto typy dokumentov – schematizmy aj direktoriá, sú doteraz takmer neprebádanými predstaviteľmi skupiny nepravých periodík s vysokým informačným potenciálom prinášajúcim nové, alebo doplňujúce a spresňujúce informácie z oblasti historických vied, kultúrnych dejín, biografistiky a školstva.

Zoznam bibliografických odkazov

BREZA, V. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 1997. ISBN 80-85170-25-6.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Neosoliensis pro anno 1816. [Banská Štiavnica]: J. Sulcer, 68 s., indexy. Signatúra UKB SG 4779.

Directorium Officii Divini Ac Missarum In Usum Canoniorum Praemonstratensium De castro Jaszo pro Anno Domini Bissextili 1940. Csornae: Typis Officinae C. Martincsevics & Filiorum, 1939. Signatúra UKB SD 89261.

Gerinczy Pál László [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-12-21]. Dostupné na: <http://lexikon.katolikus.hu/G/Gerinczy.html>

GEŠKOVÁ, Ž. Nepravé periodiká ako dokumentárne a informačné pramene. In: *Knižnice a informácie*. 1994, roč. 26, č. 8 – 9, s. 350 – 351. ISSN 1210-096X.

KLIMEKOVÁ, A., AUGUSTÍNOVÁ, E. a J. ONDROUŠKOVÁ, eds. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. 6 zv. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008. ISBN 978-80-89301-16-4.

KLIMEKOVÁ, A. a J. ONDROUŠKOVÁ, eds. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 19. storočia*. 7 zv. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016 – 2017. ISBN 978-80-8149-066-8.

KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDISOVÁ, M. a M. NOVÁKOVÁ, eds. *Informačná výchova: Terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998.

Ostrihomské arcibiskupstvo [online]. [cit. 2018-01-05]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Ostrihomské_arcibiskupstvo

PETRÍK, B. a P. RYBÁR, eds. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: BoPo, 2001. ISBN 80-968671-4-8.

Provizórný súpis poloperiodík za roky 1700 – 1965. Interný materiál. 2 zv. Bratislava: Univerzitná knižnica, 1968.

Schematismus Hierarchiae Ecclesiae Hungaricae Item Cleri Archi-Dioecesis Strigoniensis pro Anno A. Christo Nato 1853. Strigonii: Typis Josephi Beimel. Signatúra UKB XXI E. 2922.

Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis... In: *Časopis pro katolícké duchovenstvo* [online]. 1876, roč. 48, č. 3, s. 220 – 222 [cit. 2017-12-21]. Dostupné na: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=7170> a <http://depositum.cz/strany/ckd/original/243/823.jpg>

ŠPIRKO, J. *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska*. Zv. 2. Martin: Neografia, 1943.

Resumé

Schematisms and directories as a type of non-periodical serial. Their typological characteristics and use

Angela Škovierová – Miriam Ambrúžová Poriezová

Schematisms (printed arrangements listing parishes and priests within a diocese) and directories represent a type of non-periodical serial with high informational potential bringing new, additional or specifying information from the fields of historical sciences, cultural history, historical biography and education. They have so far received relatively little study. The paper examines examples of these documents, preserved in the collection of the University Library in Bratislava, with an outline of their basic characteristics and a typological analysis, and presents the possibilities of their utilization in scientific disciplines with focus on cultural and historical research.

Key words: schematisms, non-periodical serials, directories

Mgr. Angela Škovierová, PhD.

Kabinet retrospektívnej bibliografie, Univerzitná knižnica v Bratislave; Ústav cudzích jazykov LFUK v Bratislave

Vedie semináre a cvičenia z latinského jazyka na Právnickej a Lekárskej fakulte UK v Bratislave a na čiastočný úväzok pracuje v Kabinete retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave. Zaoberá sa výskumom latinských písomností slovenských autorov 15. – 19. storočia, skúmaním funkcií latinčiny a jej vzťahu k slovenčine najmä v písomnostiach náboženského obsahu a výskumom slovacikálnej kázňovej tvorby.

Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezová, PhD.

Kabinet retrospektívnej bibliografie, Univerzitná knižnica v Bratislave

Absolvovala štúdium knižničnej a informačnej vedy v kombinácii s latinským jazykom a literatúrou na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Odborne sa venuje retrospektívnej bibliografii (nepravým periodikám ako prameňu historického výskumu), dejinám knižnej kultúry, tlačenej produkcii a dejinám knižníc so zameraním na 18. a 19. storočie.

REKLAMA NA STRÁNKACH PERIODICKEJ TLAČE DO ROKU 1918

Nikola Ďungelová – Eva Augustínová

Kľúčové slová: periodická tlač, reklama, kníhkupecká reklama, staršie slovenské periodiká

Odborníci tvrdia, že reklama vznikla už v antike, avšak hovoríme len o akýchsi fragmentoch, ktoré sa z tohto obdobia zachovali a z ktorých môžeme dedukovať, že remeselníci, obchodníci zaznamenávali informácie o tovaroch. Až vďaka Guttenbergovmu vynálezu bola reklama ako taká rukolapnejšia a dostupnejšia, a to najskôr vo forme letákov, plagátov a neskôr novínovej inzercie.¹ Za medzník či pomyselný bod nula, odkedy sa začína vyvíjať klasická reklama v periodickej tlači, môžeme považovať rok 1630, keď Francúz Théophraste Renaudot umiestnil prvé reklamné oznámenie v *La Gazette de France*, alebo možno až rok 1786, keď William Taylor začal ponúkať služby „ako agent tlačiarňí, kníhkupcov a pod.“ v časopise *Maidstone*.²

Reklama je obchodným javom priemyselnej revolúcie a slúži na predaj tovaru a služieb.³ Takmer 140-ročný výklad reklamy vysvetľuje tento fenomén ako „*vychvaľovanie niečoho, zaslúžene alebo nezaslúžene, krikľavým spôsobom, najmä v novinách.*“

V našom príspevku sme sa venovali výskumu reklamy, špeciálne sme sa zamerali na kníhkupeckú reklamu práve v periodickej tlači. Postupovali sme podľa jednotlivých období, ktoré sformuloval v rámci odborného výskumu a prác z oblasti slovenského novinárstva Michal Potemra. Sledovali sme nasledujúce obdobia:

1. „slovenské noviny v období osvietenstva (1783 – 1845),
2. slovenské noviny v období 1845 – 1849,
3. slovenské noviny v období bachovského absolutizmu (1849 – 1860),
4. slovenské noviny v období rakúsko-uhorského vyrovnania (1861 – 1875 – 1896),
5. slovenské noviny v období nástupu imperializmu (1897 – 1914).“⁴

V rámci období sme jednotlivé noviny a časopisy vyberali na základe viacerých faktorov. Keďže periodiká boli rôznorodé, snažili sme sa vyberať z viacerých typov a zameraní. Preto sme si všímali nielen periodiká literárne, ale aj hospodárske, politicko-spoločenské, historické, vládne, poučno-zábavné, ale aj náboženské, vzdelávacie či odborné. Na záver bola naša pozornosť zameraná na tie periodiká, ktoré boli svojím poslaním alebo svojou dôležitosťou či významnosťou na umiestnenie reklamy najvhodnejšie.

¹ HORŇÁK, P. *Reklama: teoreticko-historické aspekty reklamy a marketingovej komunikácie*, s. 17 – 18.

² PINCAS, S. a M. LOISEAU. *Dějiny reklamy*, s. 17.

³ PINCAS, odk. 2, s. 18.

⁴ POTE MRA, M. *Bibliografía slovenských novín a časopisov do roku 1918*, s. 4.

Slovenské noviny v období osvietenstva (1783 – 1845)

Úplne prvé slovenské noviny vznikli v roku 1783 v Bratislave a boli to *Presspurské noviny*. V tomto období vychádzalo len päť slovenských periodík, pričom v našom výskume sme sa venovali dvom z nich, jednému s hospodárskym zameraním a jednému s literárnym zameraním.

Presspurské noviny (1783 – 1787)

Oznámenie o vydávaní *Presspurských novín* prebehlo formou dvojazyčného letáka 29. marca 1783, a to v jazyku nemeckom a slovenskom. V letáku bolo naznačené aj poslanstvo novín, ktorým malo byť šírenie informácií, potrebných pre rozvoj hospodárskeho podnikania mestského obyvateľstva.

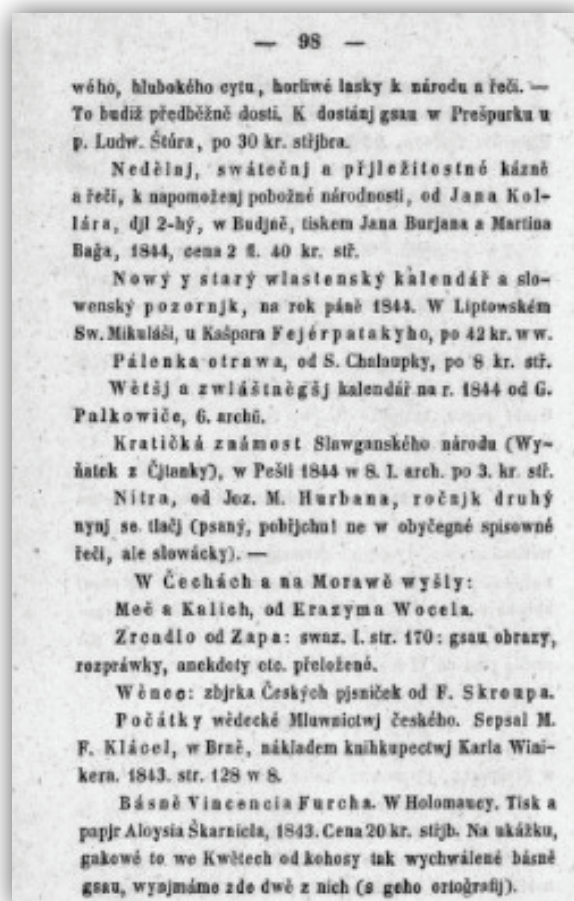
V *Presspurských novinách* sa objavovalo prevažne domáce a zahraničné spravodajstvo, rôzne zaujímavosti alebo kultúrne rubriky, informácie o cirkevnom živote či podrobné správy o Jozefovi II., a charakter novín bol skôr informatívny. Tieto noviny sa stali medzníkom histórie reklamy na Slovensku, pretože práve v nich bola použitá prvá reklama v slovenskom novinárstve, aj keď len v podobe jednoduchého inzerátu. Išlo o predaj obilia. Inzeráty sa nachádzali zvyčajne na záverečnej strane novín, oddelené od ostatného textu čiarou.

Tatranka (1832 – 1847)

Poučno-zábavný časopis *Tatranka*, ktorý založil a vydával Juraj Palkovič, vychádzal nepravidelne. Jeho redaktorom bol predovšetkým Ľudovít Štúr, ktorý v ňom zverejnil aj veľa svojich článkov.⁵ Štúr chcel premeniť *Tatranku* na moderný časopis, ktorý by plnil národno-zjednocovacie poslanie.

V prvých zväzkoch časopisu, keď *Tatranku* redigoval najskôr len sám Juraj Palkovič, obsahoval časopis prevažne len Palkovičove preklady starovekej literatúry, jeho úvahy, články o aktuálnych problémoch či exotických krajinách. Tieto texty mali len informačno-poučný charakter a reklamy akéhokoľvek typu sme tu nenašli. Časopis sa radikálnejšie zmenil, keď do redakcie vstúpil Ľudovít Štúr a časopis nadobudol iný rozmer. Práve v tomto čase začali vznikať jedny z prvých reklamných textov, za ktoré by sme mohli považovať správy o knižných novinkách. V treťom zväzku *Tatranky* bol Ľudovítom Štúrom uverejnený aj ohlas na vydávanie *Slovenských národných novín a Orla Tatranského*, kde bolo podrobne opísané ich budúce zameranie, čo považujeme tiež za istú propagáciu a reklamu pre novovzniknuté noviny. Preto by sme mohli označiť reklamy v tomto časopise za vôbec prvé reklamy s kníhkupeckým a literárnym charakterom, aj keď to ešte neboli reklamy v pravom slova zmysle, ktoré sa začali v slovenských novinách objavovať. Propagácia knižných novín v tej dobe mala veľký vplyv nielen na celkový vývoj literatúry Slovákov, ale aj na povzbudzovanie národného uvedomenia.

⁵ POTE MRA, odk. 4, s. 107.



Obr. 1 Reklama v Tatránke – kníhkupecké novinky. Zdroj: Digitalna.kniznica.info @2017

Slovenské noviny v období 1845 – 1849

Úsilie slovenských národovcov o vytvorenie spisovného slovenského jazyka sa začínalo rozvíjať v štyridsiatych rokoch 19. storočia a s tým narástlo aj úsilie založiť politické noviny. Takéto noviny sa mali stať pôsobiskom hlavne pre novú slovenskú generáciu. Toto obdobie ešte neprinieslo nárast počtu nových periodík a my sme opäť vybrali tri rôzne typy.

Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život (1848)

Vydavateľom a zodpovedným redaktorom týchto *Slovenských hospodárskych novín* bol Daniel Lichard. Prostredníctvom nich sa snažil zvyšovať úroveň remeselnej a poľnohospodárskej výroby.⁶

V novinách sa reklama nachádzala len veľmi zriedkavo a taktiež nemožno hovoriť o reklame v pravom zmysle slova. Informácie o nových knihách boli uverejnené len ako oznámenia alebo ohlasy, a inzeráty obchodného charakteru sa týkali predovšetkým predaja obilnín. Obsah novín venoval väčšiu pozornosť skôr rubrikám rôznych typov, správam zo sveta či správam o živote slovenského ľudu, a hlavný obsah bol doplnený o úradné správy, výťahy zo zákonov a nariadení.

Orol tatránki (1845 – 1848)

Tento slovenský beletristický a populárno-náučný časopis vychádzal v Bratislave ako príloha *Slovenských národných novín*. Jeho obsah vyplýval zo snahy Ľudovíta Štúra upevňovať slovanskú vzájomnosť a ovplyvňovať vývoj národného hnutia pomocou romantickej literatúry.⁷

⁶ RUTTKAY, F. *Slovenský život a žurnalistika*, s. 27.

V prvých číslach časopisu sa nenachádzala žiadna reklama. Bola tu však rubrika reklamného charakteru venovaná literatúre, ktorá informovala o nových knihách alebo periodikách a nabádala alebo pozývala čitateľov, aby si knihu či periodikum zakúpili. Neskôr sa reklamy začali objavovať ako ohlasy na nové knihy alebo ako výzvy na predplatenie si periodík s ich krátkou charakteristikou a uvedené tu boli už aj ich ceny. Tento typ reklamy bol vždy oddelený od ostatného textu len čiarami, v časopise nebol dostatočne výrazný a reklamy sa nachádzali na poslednej alebo predposlednej stránke. O niečo výraznejšou sa reklama stala vtedy, keď k nej pridali grafický prvok v podobe namiereného prsta. Až neskôr sa tu kníhkupecká reklama začala objavovať zreteľnejšie. Stále mala väčšinou podobu ohlasu, písmo však bolo zväčšené a nachádzala sa v rámy, jasne oddelená od textu a tak bola pre čitateľa viditeľnejšia. Odporúčali sa tu predovšetkým knižné novinky alebo periodiká, či spevníky.

Slovácke noviny (1848 – 1849)

Uhorské revolučné kruhy sa snažili vytvoriť osobitné slovenské noviny, ktoré by dokázali zmenšiť a neskôr úplne odstrániť vplyv Štúrových novín na slovenský ľud.⁸

V *Slováckych novinách* sa nachádzali ministerské a úradné oznamy či nariadenia, domáce a zahraničné spravodajstvo, správy z frontov, rôzne reportáže a fejtóny. Konkrétne sme tu našli reklamu, ktorá sa v novinách v niekoľkých číslach zopakovala. Išlo o kníhkupeckú reklamu, dávajúcu do pozornosti vydanie slovenských zaväzujúcich poriadkov. Bola uvedená na konci novín pod názvom „Vihláški“, mala aj grafický prvok v podobe namiereného prsta a v novinách bola zvýraznená zväčšeným písmom a orámovaním. Ďalej sme v novinách našli aj inzeráty rôzneho iného charakteru. Jeden inzerát, ktorý sa opakoval tiež v niekoľkých číslach, sa týkal ceny obilnín predávaných v Prešporke a Trnave, ďalší inzerát bol zameraný na žiadosť o pôžičku pre mesto Žilina, ktoré utrpelo požiar, a jeden z inzerátov ponúkal prácu mladým chlapcom na statku.

Slovenské noviny v období Bachovho absolutizmu (1849 – 1860)

Napriek nepriaznivej politickej situácii zaznamenávame v tomto období nárast počtu nových periodík. Vybrali sme dva náboženské časopisy, pretože v tomto časovom úseku vychádzalo náboženských časopisov najviac, a jedny vládne noviny, pretože mali dosah na celkovú politickú a národnú situáciu.

Katolícke Nowiny pre obecní ľud (1849 – 1856)

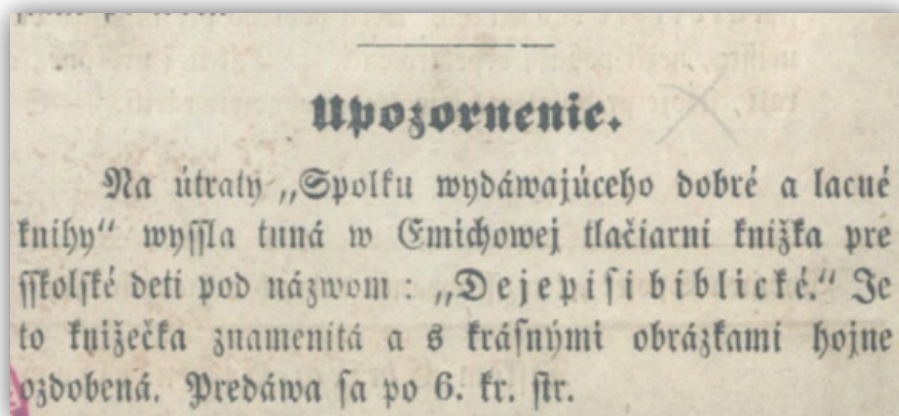
Tieto noviny začali vychádzať v roku 1849 v Pešti ako týždenník a redigoval ich peštiansky farár Šimon Klempa.⁹ Boli považované za protiludové, reakčné, a hlavne protislovenské, písané veľmi zlou slovenčinou.

Reklama v týchto novinách bola zameraná predovšetkým na kníhkupecké novinky, pričom to bola propagácia hlavne cirkevných kníh a časopisov. Tieto novinky sa nachádzali v rubrike *Správy literárne*, ktorá bola umiestnená na poslednej strane časopisu a od ostatného textu bola typograficky oddelená čiarou. Ďalší typ reklamy sme našli pod názvom *Upozornenie* a išlo o propagáciu vydania novej knižky pre deti, s jej cenou a krátkym popisom. Ďalšou reklamou, ktorá sa v novinách nachádzala, bolo „Pozvanie“ na predplatenie novovzniknutého časopisu *Cyryll a Method*, ktoré sa objavilo v novinách v roku 1852. Toto „pozvanie“ bolo na rozdiel od ostatných kníhkupeckých reklám zreteľne viditeľné a nachádzalo sa taktiež na poslednej strane novín. Reklama bola zreteľná najmä vďaka zväčšenému písmu a výraznému oddeleniu od ostatného textu, uvádzané tu bolo predplatné na konkrétne obdobia, a táto reklama na nový časopis pochádzala od vtedajšieho redaktora *Cyrylla a Methoda* Michala Chrásteka. V novinách sme našli aj poľnohospodársky inzerát, týkajúci sa predaja mlynov, nachádzal sa opäť na konci novín a od textu bol oddelený rámy.

⁷ RUTTKAY, odk. 6, s. 22.

⁸ POTE MRA, odk. 4, s. 12 – 13.

⁹ POTE MRA, odk. 4, s. 16 – 17.



Obr. 2 Reklama v podobe upozornenia na knižnú novinku. Zdroj: Digitalna.kniznica.info ©2017

Cyrril a Method (1852 – 1870)

Začal vychádzať po zániku rovnomenného časopisu, ktorý vydával Ján Palárik v Banskej Štiavnici. Tento časopis však vychádzal v Banskej Bystrici a redigoval ho najskôr Michal Chrástek, potom Juraj Slotta a v roku 1856 spoločne Juraj Slotta a Michal Chrástek. Publikovaný bol vďaka finančnej a morálnej podpore banskobystrického biskupa Štefana Moyzesa.¹⁰ V časopise sa písalo okrem remeselníctva, poľnohospodárstva a ľudovýchovy aj o riešení otázok týkajúcich sa zostavenia Slovenského národného memoranda, o založení slovenských gymnázií a Matice slovenskej, ale aj o výbere slovenských kandidátov vo voľbách do uhorského snemu.¹¹

V tomto cirkevnom časopise sa nachádzala reklama len v podobe odporúčaní a propagácie knižných novínok a periodických publikácií. Spadala pod rubriku s názvom *Literatúra* a nachádzala sa len v niektorých číslach časopisu. Nemala svoje presne vyhradené miesto, ani nebola špeciálne vyznačená, ale považujeme to za určitý typ reklamy, keďže išlo o propagáciu nových kníh či časopisov s uvádzaním ich cien, ich krátkym popisom a odporúčaním zo strany redakcie alebo dopisovateľov. V jednom z čísel sa nachádzal aj „*Oznam*“ o vydávaní almanachu, ktorý bol uvedený na úvodnej strane časopisu a bol aj jasne viditeľný. Aj keď je uvedený ako „oznam“ a sprevádza ho dlhší text, nájdeme tu aj údaj o jeho cene a doslova prosbu o podporu, čo znamenalo predplatenie si tohto almanachu. Nejde o reklamu v pravom zmysle slova, no napriek tomu si tu môžeme všimnúť istú propagáciu daného almanachu s cieľom upriamiť pozornosť na jeho vydávanie a presvedčanie čitateľov na jeho predplatenie. Reklama mala teda v tomto časopise čisto kníhkupecký a literárny charakter a aj napriek tomu, že táto reklama na knihy a periodiká nebola na prvý pohľad v časopise viditeľná, nemala žiadne orámovanie, zväčšené písmo alebo iné grafické vyznačenie, vďaka ktorému by si ju čitateľ okamžite všimol, plnila funkcie propagácie s cieľom predávať slovenské a české publikácie.

Slovenské noviny (1849 – 1861)

Reklama v týchto vládnych novinách bola veľmi sporadická. Noviny boli vyplnené predovšetkým úradnými správami, oznamami, nariadeniami, príkazmi, vyhláškami a oficiálnym spravodajstvom z rakúskej monarchie a zo zahraničia. Len v niektorých číslach sa nám podarilo nájsť inzerát, ktorý sa vždy týkal predaja obilia a nachádzal sa na záverečnej strane časopisu. Až v posledných číslach časopisu z rokov 1860 a 1861 sa vyskytovala inzercia kníhkupeckého charakteru. Reklama bola uvedená pod názvom Hlásnik a išlo o Pozvanie na predplatenie politických novín, o propagáciu vzniku nových politických týždenníkov. Táto reklama bola uvedená na konci časopisu, od ostatného textu oddelená rámečkom a jasne viditeľná vďaka zväčšenému písmu a grafickému znázorneniu namierených prstov. Našli sme tiež reklamu na knihu, ktorá nebola taká zvýraznená ako reklama na týždenníky, ale taktiež bola uvedená

¹⁰ POTEMRA, odk. 4, s. 17.

¹¹ RUTTKAY, odk. 6, s. 38.

ako *Hlásnik*, a tentoraz aj s podtitulom *Neúradné oznámenie*. Od textu bola oddelená tým, že sa nachádzala v rámci.

Slovenské noviny v období rakúsko-uhorského vyrovnania (1861 – 1875 – 1896)

Do roku 1861 boli predstaviteľom slovenskej úradnej politiky viedenskej *Slovenské noviny*, ktoré ako orgán viedenskej vlády svoju úlohu pomaly končili. V napätej politickej situácii bolo viac než potrebné založiť politické noviny, ktoré by boli reprezentantom slovenskej politickej koncentrácie.¹² V tomto období začalo vychádzať až takmer šesťdesiat nových periodík.

Sokol (1862 – 1869)

Po zániku *Slovenských pohľadov* a *Orla tatranského* chýbal časopis pre slovenskú umeleckú literatúru a celkovo pre riešenie otázok slovenskej literatúry. Nový časopis mal mať za úlohu sústredenie slovenských evanjelických a katolíckych literárnych pracovníkov na umeleckej literárnej tvorbe v slovenskom spisovnom jazyku. To viedlo Pavla Dobšinského, aby v roku 1860 začal vydávať v Banskej Štiavnici *Sokola, časopis pre krásno, umenie a literatúru*.¹³

V tomto časopise sa nachádzala prevažne len kníhkupecká reklama, ktorá propagovala knihy a periodiká, pričom nemuseli byť vždy aktuálne vychádzajúce. Reklama tu nemala svoje stále miesto, niekedy sa v časopise neobjavila vôbec alebo sa objavovala na inom mieste a v rubrike s iným názvom. Nebola ani jasne viditeľná, pretože nemala takmer žiadne grafické zvýraznenie, poprípade bola od ostatného textu oddelená len čiarami. Reklama tu nemala klasickú podobu so zreteľným upozornením. Odporúčania kníh alebo periodík sa nachádzali v rámci rubrik s názvami ako *Literatúra*, *Nové knihy*, *Literatúra a umenie*, *Malá kronika* a rubrika *Tlač, knihy a časopisy*, alebo sa propagácia nových kníh či periodík uvádzala na poslednej strane časopisu, oddelená len krátkymi čiarami od textu. Pri propagácii periodík tiež nie vždy išlo o klasickú reklamu, napríklad vychádzanie nového hospodárskeho týždenníka aj s jeho popisom a cenou sme našli v rubrike *Hospodárstvo*. Najviditeľnejšou reklamou v tomto časopise boli propagácie nových periodík, ktoré mali podobu *Pozvania k predplateniu*, kde názov časopisu bol v úvodzovkách a mal zväčšené písmo. Reklamu v tomto časopise nájdeme teda v rôznych podobách a na rôznych miestach, takmer bez akejkoľvek grafickej úpravy a zviditeľnenia pre čitateľov. Mala kníhkupecký charakter, bola prevažne vo forme odporúčaní zo strany redakcie a väčšinou bola zahrnutá v rámci rubrik s rôznymi názvami.

Nové knihy:

<p>„Bidnici“ francúzsky veľmi zámavý román od Viktora Hugo, vychodí v preklade českom v Prahe nákladom kníhkupectva I. L. Kobera. Dosiaľ vyšlo 6 sošitov. Cena jedného sošitu 36 kr. r. ě.</p> <p>Nákladom tohože kníhkupectva vychodia „Spisy výtečných českých básníků novovekých.“ Vyšlo už 29 sošitov. Poslednie 4 obsahujú spisy V. K. Klicperove. Cena predplatná jedného sošitu 28 kr.</p> <p>Vyšiel i druhý sošit veľmi užitočnej knihy Šedlerovej, obsahujúci: fyziku, astronomiu, lučbu, nerostopis, geologiu, rastlinopis, fyzi-</p>	<p>ologiu a zoologiu. Sostavili Julaj Jahn a Karol Starý. Cena sošitu 56 kr.</p> <p>K slavnosti Cyrillomethodejskej výjde v Holomúci pamätný obraz vyobrazujúci krst Borivoja kniežata českého. Cena predplatná 6 zl. 50 kr.</p> <p>V kníhtiskárni Dra Julaja Gregra a F. Šimáčka v Prahe vychodí „bibliotheka klassikův řeckých a římských.“ Dosiaľ vyšly 3 sošity, obsahujúce dejiny Herodota.</p> <p>Slovníka naučného vyšlo dosiaľ 47 sošitov. A — hieratický sloh.</p> <p>V Brne počal vychodiť politický denník „Orlice Moravská“.</p>
--	--

Obr. 3 Reklama na nové knihy v časopise Sokol. Zdroj: Digitalna.kniznica.info @2017

¹² POTEMRA, odk. 4, s. 18 – 19.

¹³ POTEMRA, odk. 4, s. 23.

Obzor (1863 – 1905)

Ludový hospodársky časopis *Obzor* s podnázvom *Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život* redigovaný Danielom Lichardom vychádzal od 5. októbra 1863 v Skalici. Šíril hospodársku osvetu na slovenskom vidieku a venoval sa predovšetkým poľnohospodárskym otázkam a témam z oblasti obchodu a remesla.

Tento časopis je pravdepodobne jeden z prvých, v ktorom sa začína vo veľkom množstve objavovať graficky upravená a výraznejšia reklama. Reklame tu bola venovaná záverečná, poprípade predposledná strana a okrem kníhkupeckej reklamy tu už môžeme nájsť aj veľa ďalších druhov reklamy a propagácie. Kníhkupecká reklama bola uverejňovaná pod názvom *Literárny oznamovateľ* a nebola graficky spracovaná. Od ostatného textu bola oddelená len čiarami a bola vo forme odporúčaní, ale *Literárny oznamovateľ* sa vyskytoval v takmer každom čísle časopisu. Okrem kníhkupeckej reklamy sme tu našli aj reklamy priemyselné, poľnohospodárske, realitné, ale aj reklamu zameranú na predaj cenných kovov, reklamu zvonolejára a dokonca reklamu na tipovanie a stávkovanie. Nie všetky z týchto reklám boli graficky upravené, niektoré boli len v podobe inzerátov, napríklad predaj domu, alebo boli v podobe oznamu a odporúčania, napríklad pri predaji plodov a semien, alebo boli uvedené len v oddelovacích rámičkoch. Ostatné z týchto reklám boli už bohatšie graficky spracované, v hrubších zdobených rámičkoch a niekedy obsahovali aj obrázky a predovšetkým mali zväčšené písmo a boli pre čitateľa novín zreteľne viditeľné.

Národné noviny (1870 – 1948)

Tieto noviny začali vychádzať v Martine ako pokračovanie *Pešťbudínskych vedomostí*. Stali sa orgánom slovenskej národnej buržoázie a v podstate prebrali memorandový program *Pešťbudínskych vedomostí*. Celé desaťročia boli jediným hlásateľom a arbitrom slovenských politických smerníc a národných aj kultúrnych snáh.¹⁴

V týchto novinách sa už naplno využíva vplyv reklamy a inzercie na čitateľov. Je im venovaná nie len jedna, ale niekedy dve až tri strany novín. Reklama bola umiestnená vždy na posledných stranách novín a vo väčšine prípadov už bola bohato graficky spracovaná. Nachádzala sa tu už reklama všetkých druhov, poľnohospodárska, technická, potravinárska, strojárnska, farmaceutická, kozmetická, bankárska, nábytkárska a často sa tu vyskytovala reklama orientovaná na textil a obuv. Propagovali sa tu nielen rôzne úžitkové stroje zamerané na poľnohospodárstvo a výrobu, ale našli sme tu napríklad aj reklamu na hudobné nástroje. Reklama sa sústreďovala aj na umenie vo forme pozvaní na rôzne divadelné predstavenia, ale aj na cestovanie, a vyskytovala sa aj reklama na samotné inzerovanie v novinách. Nachádzali sa tu aj inzeráty na hľadanie pracovných síl. Reklamu tu nájdeme už takmer na všetko a vďaka bohatému grafickému spracovaniu bola aj vždy jasne viditeľná a pre čitateľa príťažlivá. Nachádzala sa tu aj kníhkupecká reklama. Tá sa vyskytovala takmer v každom čísle pod názvom *Umenie, veda a literatúra* a propagovali sa tu väčšinou aktuálne vychádzajúce periodiká. Nebola však graficky spracovaná, len oddelená čiarami. V niektorých číslach novín sme však našli už aj graficky spracovanú kníhkupeckú reklamu, napríklad reklamu kníhtlačiarňí, ktoré propagovali svoje nové knihy, alebo reklamu na rôzne tlačiarenské služby.

Dom a škola (1885 – 1897)

Časopis pre rodičov a učiteľov *Dom a škola* začali vydávať v Martine raz mesačne Karol Salva a Martin Kollár, od roku 1886 už len Karol Salva.¹⁵ Pedagogické časopisy ako tento, určené nielen pre žiakov, ale aj pre rodičov a učiteľov, mali v rokoch vyostreného národnostného útlaku veľmi veľký význam. Časopis *Dom a škola* patril k najdôležitejším z nich.¹⁶

V prvých ročníkoch časopisu sme našli kníhkupeckú reklamu len v rámci rubriky *Literatúra*, ktorá v podstate len odporúčala a informovala o knihách, ich tlači a cenách, ale nebola graficky ani inak zvýraznená. Nachádzala sa na poslednej strane časopisu a bol to jediný typ propagácie, ktorý sa v časopise v tých rokoch vyskytoval. Až v neskorších ročníkoch sa tu začala objavovať reklama v pravom zmysle slova, graficky upravená a zvýraznená. Nachádzala sa vždy na poslednej strane časopisu, niekedy jej bola venovaná aj predposledná strana. Reklama tu mala prevažne

¹⁴ POTE MRA, odk. 4, s. 21 – 22.

¹⁵ POTE MRA, odk. 4, s. 68.

¹⁶ RUTTKAY, odk. 6, s. 58.

charakter zameraný na papiernictvo a školstvo, väčšinou tu boli propagované vyučovacie pomôcky pre učiteľov a žiakov. Avšak okrem tohto typu reklám sme tu našli aj niekoľko reklám na hudobné nástroje, potraviny, kávu, textil a tiež poisťovnícku reklamu. Svoje miesto tu mala aj kníhkupecká reklama, a tá sa nachádzala v takmer každom čísle časopisu. Propagovali sa tu predovšetkým knižné novinky a svoje reklamy si tu uverejňoval aj sám Karol Salva propagovaním kníh vychádzajúcich v jeho kníhtlačiarňi.



Obr. 4 Kníhkupecká reklama Karla Salvu v časopise *Dom a škola*. Zdroj: *Digitalna.kniznica.info* ©2017

Cirkevné listy (1887 – 1918)

Tieto noviny znamenali prelom v evanjelickej cirkevnej tlači, pretože sa v nich používala spisovná slovenčina. Časopis nadväzoval na tradície starších evanjelických náboženských časopisov.¹⁷

Reklama sa v tomto časopise začala objavovať postupne, najskôr však bola veľmi jednoduchá – v podobe odporúčaní, a mala väčšinou kníhkupecký charakter. Bola bez grafického vylepšenia, zvýraznená len tučným písmom a od textu oddelená čiarami. Išlo vždy o propagáciu periodík alebo nových kníh. Neskôr začala mať aj grafické vylepšenie v podobe hrubých rámkov a zväčšeného písma, vďaka čomu sa stala v časopise zreteľnejšou. Stále išlo len o reklamy s kníhkupeckým charakterom, väčšinou tak kníhtlačiarne ponúkali svoje služby. Okrem kníhkupeckej reklamy sme v prvých číslach časopisu našli aj reklamu na dielňu organov, táto reklama sa v časopise vyskytovala veľmi často, obsahovala aj obrázok a bola zreteľná aj vďaka väčším rozmerom. Postupom času sa reklame v časopise venovalo čoraz viac miesta, niekedy to boli až dve strany. Kníhkupecká reklama tu zaberala najviac miesta, v časopise sa nachádzala vždy a patrila jej celá posledná strana, vďaka čomu bola neprehliadnuteľná. Ponúkala niekoľko titulov kníh a vždy bola vo veľkom ozdobnom rámkovi, mala zväčšené písmo. Kníhtlačiarne ponúkali aj rôzne pomôcky do školy pre učiteľov aj žiakov, pečiatky alebo krasopisné vzory ku skúškam či školské učebnice. Okrem toho ponúkali aj rôzne matričné listy pre farské úrady. Okrem kníhkupeckých reklám sme tu často nachádzali reklamy na organy a hudobné nástroje, občas sa tu objavila reklama na perie, bavlnený tovar alebo kávu. Nachádzala sa vždy na záverečných stranách časopisu, pričom posledná strana patrila knižným novinkám a predposledná strana už bola zmiešaním viacerých druhov reklám.

¹⁷ POTEMRA, odk. 4, s. 26.

Slovenské noviny v období nástupu imperializmu (1897 – 1918)

Vládnuce vrstvy posilňovali svoju hospodársku a politickú moc na území dnešného Slovenska hospodárskymi opatreniami. Pracujúci ľud sa začal prejavovať napr. aj formovaním robotníckeho hnutia, zakladaním a aktivizovaním uhorskej sociálnej demokracie a vznikom slovenskej robotníckej tlače. Charakteristickým prejavom nespokojnosti ľudu v tomto období bolo masové vystahovalectvo, ktoré postihlo najmä východné Slovensko. Vďaka tomu potom vznikajú aj krajanské noviny a časopisy. Toto obdobie taktiež charakterizuje aj vznik regionálnych periodík, ktoré sa stávali priekopníkmi nového hnutia v duchu myšlienok národnej a hospodárskej demokracie.¹⁸ Posledné obdobie je zo všetkých predchádzajúcich v oblasti vychádzania nových periodík najsilnejšie. Spolu s tými, ktoré vychádzali ešte aj z predošlého obdobia, ich bolo okolo deväťdesiat.

Slovenské pohľady (1881 – 1916)

Slovenské pohľady patrili medzi literárne a zábavné časopisy, ktoré boli nositeľom slovenských literárnych snáh.¹⁹ Časopis mal vedúce postavenie v slovenskom kultúrnom a literárnom živote, vychádzali v ňom aj národopisné, historické i ekonomické štúdie.

V tomto časopise sa takmer žiadna reklama nenachádzala a ak aj áno, nebola to reklama v pravom zmysle slova. Mala podobu odporúčaní a informovaní o novinkách, či už knižných alebo časopiseckých. Uverejňované boli v rámci rubriek *Beseda, Knihy a časopisy* alebo *Literatúra a umenie* a tieto rubriky sa nachádzali vždy na konci časopisu. Knihy alebo časopisy boli uvedené s cenami a popismi, ale nemali žiadne výrazné grafické prvky. Niekedy sa vyskytla aj propagácia časopisu alebo knihy nejakého vydavateľstva, ktorá bola zreteľnejšia vďaka zväčšenému písmu.

Vlasť a svet (1886 – 1918)

Išlo o veľmi rozšírený, prevažne hospodársky časopis, ktorý vydávala uhorská vláda pre roľníkov. Jeho základným cieľom bolo ospravedlňovanie maďarizačnej a protiludovej politiky maďarskej vládnucej triedy a získavanie zástancov pre uhorskú štátnu myšlienku. Jeho články boli priamo namierené proti slovenskému národnému a robotníckemu hnutiu.²⁰

V časopise sme našli reklamy rôznych druhov, ale predovšetkým boli zamerané na poľnohospodárstvo a predaj úžitkových strojov a výrobkov pre hospodárov, či predaj pôdy a pozemkov na hospodárske účely. Taktiež sme tu našli reklamu potravinársku, textilnú a farmaceutickú, občas sa tu vyskytovala reklama aj na alkohol, inzeráty na hľadanie učňov a pracovníkov alebo reklamy bánk na vklady či pôžičky. Svoje zastúpenie tu mala aj kníhkupecká reklama, ktorá mala v novinách svoje stále miesto. Reklama bola zvyčajne uvedená na posledných stranách časopisu, aj keď v neskorších rokoch sa občas objavila už aj pri hlavnom texte rubriek a článkov. Bola vždy graficky pestrá, a aj keď nie vždy obsahovala obrázok, bola v hrubom rámcu so zväčšeným písmom a pre čitateľov bola vždy jasne viditeľná.

Dennica (1898 – 1914)

Cieľom tohto ženského časopisu bolo poskytovať poučné a zábavné čítanie slovenským ženám a dávať im pokyny a rady pri rôznych domácich prácach a starostiach.²¹ Ženský časopis *Dennica* bol na Slovensku úplne prvým tohto zamerania a tiež aj dôkazom rozvetvenej špecializácie slovenského novinárstva v tomto období.²²

Aj v tomto časopise sme našli reklamy rôznych druhov. Vyskytovali sa tu reklamy predovšetkým na textil, obuv, tkáčske, poľnohospodárske stroje a potravinárske reklamy. Zaujímavosťou bola hospodárska reklama jednej firmy, ktorá mala vyčlenenú celú jednu stránku časopisu a ponúkala niekoľko svojich produktov. Našli sme tu aj farmaceutické reklamy s rôznymi posilňujúcimi liekmi na nervy a upevňovanie ľudského zdravia a kozmetické prípravky na

¹⁸ POTEMRA, odk. 4, s. 26 – 28.

¹⁹ POTEMRA, odk. 4, s. 53.

²⁰ POTEMRA, odk. 4, s. 108 – 109.

²¹ POTEMRA, odk. 4, s. 53.

²² RUTTKAY, odk. 6, s. 63 – 64.

krásnu pleť a ženské problémy. Potom to boli reklamy rôznych produktov ako napríklad posteľného peria, fotoaparátov, čaju, kávy a podobne. Niektoré reklamy využívali vo svojej propagácii aj hodnotenie, či už od zákazníkov alebo pri kníhkupeckých reklamách recenzie uverejňované v známych slovenských novinách a časopisoch. Reklamy sa tu často v jednotlivých číslach opakovali, ale vždy boli jasne viditeľné, s obrázkami, v ozdobných rámčekoch a zaradené na konci časopisu. Svoje miesto tu mala aj kníhkupecká reklama, kde kníhkupectvá a nakladateľstvá propagovali predovšetkým knihy alebo rôzne pečiatky, papiernické potreby a služby.

Hlas (1898 – 1904)

Na stránkach tejto politicko-spoločenskej revue, ktorá vychádzala v Skalici, sa reklama využívala veľmi málo. Ak sa v časopise aj objavila, bola väčšinou kníhkupeckého charakteru a uvedená bola na poslednej strane časopisu. Propagovali sa tu knihy, periodiká, kalendáre a tlačiarenské služby. Reklamy neboli výnimočne graficky obohatené. V posledných ročníkoch časopisu sa knihy a časopisy propagovali už len v rámci rubriky *Literatúra*, ktorá sa v časopise občas objavila. Knihy a časopisy v nej boli len vymenované, mali podobu odporúčaní.

Dolnozemský Slovák (1902 – 1914)

Začiatkom 20. storočia sa začala na Slovensku tvoriť regionálna periodická tlač, ktorá sa považuje za doklad rozširovania slovenského novinárstva, súvisiaceho s rozvojom obchodného a industriálneho podnikania. V *Dolnozemsom Slovákovi* sa vyskytovali príspevky o priemysle, remeslách, poľnohospodárstve, ale zo všetkého najviac o politickom živote Slovákov a o ich školskej a mimoškolskej výchove. Taktiež tu boli aj pravidelné rubriky o knižných novinkách.²³

V týchto novinách sa reklama nachádzala už od začiatku ich vzniku a vždy tu mala svoje pravidelné zastúpenie. Našli sme tu reklamy rôznych typov a druhov, reklamu potravinársku, poľnohospodársku, technickú, farmaceutickú, kozmetickú, nábytkársku, staviteľskú, textilnú, krajčírsku a obuvnícku, strojárské reklamy na hospodárske a úžitkové stroje, realitné reklamy na predaj domov, rôznych úžitkových budov či pozemkov, reklamy na fotoaparáty, inzeráty na hľadanie učňov alebo nových pracovníkov, dokonca reklamy lekárov a mnohé ďalšie. Veľmi často sa tu vyskytovali reklamy bánk, ktoré ponúkali poistenia najrôznejších druhov alebo pôžičky či sporenie, taktiež sa tu veľmi často objavovala aj reklama na alkoholické nápoje a na cestovanie. Cestovateľské reklamy boli veľmi bohaty graficky ozdobené, vždy s obrázkom väčších rozmerov. Svoje zastúpenie tu mala aj kníhkupecká reklama, či už na knihy a časopisy, alebo to bola ponuka kníhtlačiarňí na svoje služby. Avšak kníhkupecká reklama sa tu nenachádzala pravidelne. Všetky reklamy boli už bohaty graficky spracované, nachádzal sa pri nich pútavý obrázok alebo boli v hrubom ráme v zaujímavom prevedení, čiže bola veľmi pestrá a pre čitateľa novín zreteľná. Podniky, najmä banky, už využívali aj rôzne krátke heslá a slogany, čím sa takáto reklama stala pre čitateľa ešte zaujímavejšou. V prvých rokoch sa reklama nachádzala na poslednej strane novín, neskôr jej venovali dve až tri posledné strany a časom sa reklama začala nachádzať už aj priamo v novinách, popri ich hlavných rubrikách a článkoch, či dokonca na úvodnej strane novín.

Záver

Hlavným cieľom našej štúdie zameranej na výskyt reklamy v starších slovenských periodikách vychádzajúcich do roku 1918 bolo zistiť a preskúmať, ako sa v priebehu rokov menila forma reklamy a akými výrazovými prostriedkami ovplyvňovala čitateľov daných novín a časopisov. V prvých rokoch slovenského novinárstva sa reklama v novinách a časopisoch objavovala veľmi zriedkavo. Prvé reklamné texty mali kníhkupecký a literárny charakter, propagovali predovšetkým knižničné novinky a časopisy a nepovažovali by sme ich za reklamu v pravom zmysle slova. Tento typ reklám bol veľmi jednoduchý, propagovanie bolo väčšinou v rámci rubrik a pre čitateľa bola táto reklama málo viditeľná, pútavá a atraktívna. Ďalším typom reklamy, ktoré sa v tom čase objavovali, boli veľmi jednoduché inzeráty. Postupom času sa reklama v periodikách o niečo viac zvýraznila vďaka ráme alebo bola od textov oddelená aspoň jednoduchými čiarami s mierne zväčšeným písmom alebo malým grafickým prvkom v podobe namiereného

²³ RUTTKAY, F. *Dějiny československé žurnalistiky: slovenský periodický tisk do roku 1918*, s. 141 – 142.

prsta. V niektorých periodikách sa ešte stále nachádzala v rámci rubriky, ale občas sa už vyskytovala aj v podobe vyhlášky, ohlasu, pozvania či oznámenia, a práve v týchto prípadoch bola výraznejšia oproti veľmi jednoduchým rubrikám. Charakter reklám však ostával nezmenený a stále išlo prevažne o kníhkupecké propagácie. Táto podoba reklám sa v časopisoch využívala až do konca 19. storočia. V bakalárskej práci²⁴, ktorá bola podkladom pri koncipovaní tejto štúdie, sme zistili, že z hľadiska výskytu reklamy bol zlomovým časopisom *Obzor*. V ňom sa po prvýkrát objavuje reklama, ktorá je už aj graficky obohatená, pútavá a zreteľne viditeľná. Postupne sa mení aj charakter reklamy a okrem propagácie kníhkupeckých noviniek pribúdajú reklamy rôzneho zamerania, od poľnohospodárskych až po reklamy na cestovanie. Reklamy sú obohatené o obrázky, hrubé ozdobné rámiky, nadpisy, zväčšené písmo a podobne. Nachádzajú sa na konci časopisov a nie je im venovaná už len jedna strana, ale niekedy to boli dve až tri strany plné reklám. Aj napriek tomu, že sa v periodikách objavovali aj iné typy reklám, kníhkupecká reklama si tu vždy našla svoje miesto. Objavovala sa takmer v každom periodiku, bez ohľadu na jeho zameranie, a aj keď spočiatku bola kníhkupecká reklama tá, ktorá až tak graficky zvýraznená nebola a občas sa stále nachádzala len v rámci rubriky, postupne aj ona začala byť výraznejšou a zreteľnejšou, vďaka hrubým rámikom či menším obrázkom a celkovému grafickému prevedeniu. Začiatkom dvadsiateho storočia sa reklama začína objavovať už aj popri hlavnom texte novín, nielen na posledných stranách časopisov. V reklamných textoch sa postupne začali vyskytovať aj odporúčania od zákazníkov a jednoduché heslá či rôzne slogany. Koncom devätnásteho a začiatkom dvadsiateho storočia začali periodiká naplno využívať vplyv reklamy na čitateľov. V niektorých periodikách, ako boli napríklad *Biele Uhorsko*, *Slovenské pohľady*, *Časopis muzeálnej spoločnosti* alebo *Hlas* sa reklama nevyužívala vôbec, alebo len veľmi zriedkavo, a bola stále veľmi jednoduchá a bez grafických úprav, aj napriek tomu, že tieto časopisy spadali do doby, kedy reklama už bola veľmi rozvinutá a využívaná. Kníhkupecká reklama sa nachádzala v časopisoch bez ohľadu na ich zameranie a zo začiatku bola jediným druhom reklamy, ktorý sa v novinách a časopisoch vyskytoval. Aj keď sa začali objavovať aj iné druhy reklám, v každých novinách mala svoje zastúpenie. Pokiaľ ide o ostatné reklamy, čiastočný vplyv na to, aké reklamy sa v časopisoch nachádzali, malo samotné čitateľské zameranie časopisov. Pri hospodárskych časopisoch sa objavovalo viac reklamy orientovanej na hospodárske stroje či poľnohospodárke plodiny, pri literárnych časopisoch to boli tlačiarenské služby, v ženskom časopise *Dennica* sa myslelo na ženy s nervovými ochoreniami a na ich krásu, čiže prevažovala kozmetická a farmaceutická reklama. Ovplyvňovanie čitateľov narastalo spolu s vývojom reklamy. V osemnástom a devätnástom storočí, keď reklama na Slovensku bola len vo svojich začiatkoch, v povedomí čitateľov najviac rezonovalo národné sebauvedomovanie a túžba po literatúre v národnom jazyku. Kníhkupecká reklama mala v slovenských novinách svoje veľké opodstatnenie, aj napriek tomu, že bola veľmi jednoduchá a pre čitateľa nie až taká výrazná. Koncom devätnásteho a začiatkom dvadsiateho storočia, čiže aj v predvojnovom období, mala reklama na čitateľov čoraz väčší vplyv a nasvedčuje tomu aj zvyšovanie množstva reklamy v periodikách, jej čoraz pestrejšie prevedenie vďaka grafickým prvkom, zvýrazneniu, zväčšujúcim sa priestorom v časopisoch, ale aj tým, že sa reklamy postupom času začali vyskytovať už aj pri hlavnom texte novín a časopisov.

Zoznam bibliografických odkazov

ĎUNGELOVÁ, N. *Reklama v slovenských časopisoch do roku 1918* [bakalárska práca]. Školiteľ: Mgr. E. AUGUSTÍNOVÁ, PhD. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta humanitných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, 2017.

HORŇÁK, P. *Reklama: teoreticko-historické aspekty reklamy a marketingovej komunikácie*. Zlín: Verbum, 2010.

PINCAS, S. a M. LOISEAU. *Dějiny reklamy*. Praha: Nakladatelství Slovart, 2009.

POTEMRA, M. *Bibliografía slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1958.

²⁴ ĎUNGELOVÁ, N. *Reklama v slovenských časopisoch do roku 1918*.

RUTTKAY, F. *Dějiny československé žurnalistiky: slovenský periodický tisk do roku 1918*. II. díl. Praha: Novinář, 1984.

RUTTKAY, F. *Slovenský život a žurnalistika*. Martin: Osveta, 1987.

Resumé

Advertising in the periodic press until 1918

Nikola Ďungelová – Eva Augustínová

The paper focuses on the advertising in the older Slovak periodicals published until 1918. The authors aimed to find out and survey how the forms of advertising changed over the years, and what vehicles of expression were used to influence readers of the selected newspapers and magazines. During the first years of Slovak journalism the advertisements appeared in the newspapers and magazines very rarely. The first commercial texts have bookselling and literary traits, and they mostly promoted new books and magazines. The promotion was usually part of regular sections, and so difficult for the reader to distinguish, neither eye-catching nor attractive. The other types of advertising that appeared at that time were very simple adverts. The form of advertising gradually changed and in addition to the promotion of new books, numerous advertisements from various fields appeared – from agriculture to travelling. They contained pictures, thick decorative frames, headings, enlarged letters etc. The readers, however, were more influenced by advertising in the years of its greatest boom at the end of the 19th and beginning of the 20th century. This is attested by the increasing volume of advertising in periodicals, its growing graphical variety, highlighting, by the bigger space given to the adverts in magazines, and later also by placing the advertisements next to the main articles in the newspapers and magazines.

Key words: periodic press, advertising, bookselling advertising, older Slovak periodicals

Nikola Ďungelová

Študuje magisterský stupeň študijného odboru knižnično-informačné štúdiá v študijnom programe mediamatika a kultúrne dedičstvo. V rámci svojho odborného zamerania sa venuje výskumu reklamy v slovenských časopisoch so špecifikáciou na určité obdobie. V súčasnosti sa pripravuje na hlbšiu analýzu témy, ktorá bola obsahom tohto príspevku.

Mgr. Eva Augustínová, PhD.

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline

Od začiatku svojej profesionálnej dráhy sa ako vedecko-výskumná pracovníčka venuje retrospektívnej bibliografii, výskumu dejín knižnej kultúry, najmä kníhtlačiarскеj, kníhkupeckej a vydavateľskej činnosti, dokumentácii a prezentácii kultúrneho dedičstva.

MERCURIUS VERIDICUS EX HUNGARIA – PRVÉ UHORSKÉ NOVINY

Agáta Klimeková

Kľúčové slová: Mercurius Veridicus ex Hungaria, noviny, periodiká, 18. storočie, Uhorsko, pokrytie tlače

Počiatky vzniku prvých európskych novín siahajú do 17. storočia a tak ako ostatné médiá, ani noviny nevznikli naraz a pre svoj vznik potrebovali celý rad predpokladov. So vznikom kníhtlačiarstva v 16. storočí je späť vydávanie predchodcov novín, akými boli letákové manifesty, letákové noviny a novinové letáky, ktoré prinášali správy zo sveta, informácie o vojnách, prírodných katastrofách, občas aj správy z domáceho života. *Novinový leták* prinášal iba jednu správu často s podrobným a obsírnym opisom udalostí, kým *letákové noviny* obsahovali už viac rôznorodých správ a informácií. Osobitnú skupinu tvorili novinové letáky o vraždách, hrôzostrašných udalostiach, prírodných katastrofách a fantastických príhodách, ktoré však nemali informačné poslanie a ich vierohodnosť bola často otázna. Ich vydávaním kníhtlačiari sledovali len vlastné finančné zisky. V časoch reformácie a protireformácie boli rozšírené pamflety ako účinná forma ideologického ovplyvňovania verejnosti. Od začiatku 17. storočia vyšlo aj v slovenských tlačiarňach viacero novinových letákov, letákových novín a pamfletov hlavne v latinčine, nemčine a maďarčine. Dotýkali sa vnútropolitických problémov Uhorska, protitureckých bojov a stavovských povstaní, často boli namierené proti Habsburgovcom a cisárskej Viedni. Literárne pramene uvádzajú, že najstaršie letákové noviny na území dnešného Slovenska vytlačil v roku 1594 kočovný tlačiar Ján Valo pod názvom *Zwo Wahrheftige Newezeitung*. Väčšinou sa však letákové noviny dostávali na Slovensko zo zahraničia, najmä z Nemecka, Čiech, Poľska a Viedne, pretože vývoj tlače vo vtedajšom Uhorsku za západnou Európou výrazne zaostával.¹

S vynájdením kníhtlače Gutenbergom sa rozšírilo vydávanie nielen kníh, letákov a letákových novín, ale aj skutočných novín. Prvé noviny začali vychádzať v Nemecku a postupne sa objavovali aj v ďalších susedných štátoch. Rozvoj periodickej tlače podnietili ekonomické, politické, ideologické, technologické i kultúrne aspekty a rozvoj vzdelanosti ako dôsledok rastúceho počtu škôl a univerzít. Nemenej dôležitým faktorom pre samotný rozvoj tlače bol vzrast meštianstva, ktoré stále viac potrebovalo informácie o trhoch a burzách. Významnou podporou v tomto smere bolo rozširovanie pravidelnej poštovej dopravy, ktorá zabezpečovala prísun najnovších informácií pre poštmajstrov a tlačiarov, ktorí vydávali noviny a následne ich distribuovali aj mimo lokalít ich vydávania. O rozvoj poštovej dopravy sa najviac zaslúžila rodina Thurn-Taxis, ktorá pod patrónstvom habsburgovských panovníkov vybudovala najrozsiahlejšiu sieť poštových liniek v habsburskej ríši. Franz von Taxis získal 18. januára 1505 od cisára Maximiliána I. právo zabezpečiť poštové spojenie medzi vtedajšími európskymi dvormi Habsburgovcov – Svätou ríšou národa nemeckého, Španielskom a Holandskom. Poštový systém Thurn-Taxisovcov, ktorý už v 16. storočí pokrýval väčšiu časť Európy a využíval asi 20 000 kuriérov na doručovanie správ, listov, novín a časopisov, bol na vtedajšie možnosti rýchly, efektívny a vysoko ziskový.²

Noviny vydávali spočiatku kníhtlačiari a poštmajstri, ktorí zhromažďovali správy z listov, letákov a iných dokumentov alebo šírených ústnym podaním. V období absolutizmu si panovníci čoraz viac uvedomovali, že tieto infor-

¹ Malá encyklopédia žurnalistiky, s. 259.

² KERNOVÁ, M. Vznik poštových služieb v Európe.

mácie ovplyvňujú verejnú mienku, a preto súkromných vydavateľov nahradili úradne poverení vydavatelia a noviny sa začali cenzurovať.

Vydávanie novín v Uhorsku sa oproti okolitému svetu oneskorilo takmer o sto rokov a je späté s menom Františka II. Rákociho a jeho protihabsburským povstaním. František II. Rákoci patril medzi tých uhorských štátnikov, ktorí si jasne uvedomili význam tlače a tlačovej propagandy tak vo formovaní a ovplyvňovaní verejnej mienky, ako aj v zahraničných politických vzťahoch, pretože začiatkom 18. storočia už patrila informovanosť a propaganda medzi neoddeliteľnú súčasť zahraničnej politiky a jej zanedbávanie sa považovalo za taktickú chybu. Rákoci preto kládol od začiatku povstania veľký dôraz na to, aby bol okolitý svet informovaný o vnútornej situácii v monarchii a aby presvedčil zahraničnú verejnú mienku o nutnosti otvoreného boja uhorského národa proti vládnucej moci v záujme spravodlivosti. Táto skutočnosť ho viedla k tomu, aby spolu so svojim naj dôvernejším spolupracovníkom a diplomatickým vyslancom Pavlom Rádaim napísali známe *Manifestum o „nemilosrdnom utláčaní národa a domoviny nemeckým národom, o vlastnom nedôstojnom utrpení a o spravodlivosti ozbrojeného uhorského boja proti násilnostiam rakúskeho panovníckeho dvora.“* Manifest vyšiel prvýkrát v latinčine v roku 1703 bez udania miesta vydania a následne bol niekoľkokrát vydaný v maďarskom, nemeckom a dokonca aj vo francúzskom jazyku. Maďarská mutácia z roku 1704 vyšla síce bez uvedenia miesta vydania, ale mohla byť vytlačená aj v jezuitskej Akademickej tlačiarňi v Trnave, kde bolo publikovaných niekoľko tlačí kniežata, ako jeho známa modlitba vo viacerých jazykových mutáciách a Novozámocký manifest, v ktorom okrem iného píše: „*Nech ide do celého sveta zvest o napredovaní nášho spravodlivého boja proti rakúskemu panovníckemu dvoru...*“³

O ideáloch stavovského povstania informoval Rákoci zahraničné panovnícke dvory zo začiatku prostredníctvom svojich diplomatických vyslancov a oficiálnej korešpondencie svojej kancelárie. Ukázalo sa však, že táto forma propagandy je nedostatočná a bolo potrebné pristúpiť aj k iným prostriedkom nielen v zahraničí, ale aj doma, medzi širokými vrstvami obyvateľstva. Z obdobia kuruckých bojov poznáme viacero manifestov, letákov a proklamácií Františka II. Rákociho, ktoré boli tlačené po maďarsky a kvôli cudzine aj latinsky a okolitý svet ich prijímal s veľkou pozornosťou. Rákoci sa osobne staral o to, aby sa so všetkými správami a dokumentmi oboznamoval okrem šľachty a zemianstva aj prostý ľud a nariadil svojmu generálovi grófovi Mikulášovi Berčénimu, aby bol s novozámockým manifestom oboznámený každý pluk a aby sa čítal aj po dedinách, lebo jedine tak sa negramotné ľudové masy pripoja k povstaniu.

Rákociho najbližší spolupracovník Pavol Rádai okrem toho, že písal manifesty a výzvy povstalcov, bol čoraz častejšie na diplomatických misiách na zahraničných panovníckych dvoroch ako sprostredkovateľ mierových rokovaní a z poverenia kniežata osobne informoval panovnícke dvory o ideáloch a priebehu stavovského povstania. Ukázalo sa však, že propaganda prostredníctvom diplomatických misií je voči vládnucej viedenskej propagande za pomoci novín *Wienerisches Diarium*, ktoré vychádzali od 8. augusta 1703, nedostatočná⁴, preto vznikla myšlienka „antipropagandy“ cisárskych čiže viedenských novín, vďaka ktorým by sa informácie o priebehu stavovského povstania a vývoji situácie v Uhorsku dostali rýchlejšie do zahraničia.

Myšlienku vydávania kuruckých novín predostrel vo svojom liste Rákocimu gróf Anton Esterházi a v apríli 1705 zostavil aj prvé číslo novín, ktoré nazval *Mercurius Hungaricus (Uhorský posol)* a ktoré mienil po schválení kniežatom rozposlať aj do zahraničia. Esterházi chcel novinám zabezpečiť širokú publicitu, mali prinášať domáce spravodajstvo, prebúdzajú národné povedomie a protihabsburskú nenávisť v radoch obyvateľstva a len v druhom rade mali

³ A' Meltosagos Fejedelem Felső-Vadaszi Rakoczi Ferencz, Kegyelmes Urunk által: Nemzetuenknek s' édes Hazánknak a' Német Nemzet kegyetlen Uralkodása alatt lett, hallatlan megnomoritásárúl, maga méltóságos Személyének nagy méltatlan szenvedésérel, Es Az Ausztria Ház eroeszakoskodása alól való felszabadulásért fogott Magyar fegyvernek artatlanságárúl, az egész Keresztyén Világnak eleibe Adatt Manifestum Koez Tudomány Tetel. Melly elsoeben Deak, mostan pedig Magyar Nyelven, újonnan koezoenségesstétett. Uložené v: Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára RMK 1689.

⁴ Miroslav KAMENICKÝ vo svojom príspevku Onótsky snem v zrkadle novín Wienerisches Diarium, s. 47 – 56 spochybňuje priamu súvislosť vydávania uhorských novín s eliminovaním novín *Wienerisches Diarium* a píše, že „*viedenské noviny síce informovali aj o situácii v Uhorsku, avšak absolútne gro príspevkov neboli informácie z Uhorska. Navyše Diarium sa čítalo takmer výlučne len vo Viedni. Bolo určené viedenskému čitateľovi.*“

služiť zahraničnej politike. Esterházi navrhol Rákocimu, aby sa noviny, ktoré by informovali o dianí na bojiskách, vydávali v pravidelnej periodicite a aby knieža poverilo osobu, ktorá bude mať na starosti ich zostavenie, a sám sa navrhol za šéfredaktora novín. Prvé číslo novín zostavené grófom Esterházim sa nezachovalo, preto možno len špekulovať, či boli už aj vytlačené, alebo ostali v rukopise. Podstatná je však skutočnosť, že Esterháziho návrh Rákociho zaujal, hoci mal na poslanie novín iný názor. Tým, že Esterházi chcel vydávať noviny najmä pre ľud a až potom pre zahraničie, sa jeho zameranie a redigovanie nezhodovalo so zámermi kniežaťa, ktorý v nich videl hlavne prostriedok zahraničnej propagandy. Knieža sa rozhodlo, že noviny sa budú vydávať v latinčine, svojim veliteľom nariadil, aby o najdôležitejších vojenských operáciách a udalostiach na bojiskách zasielali správy jeho kancelárii a generálnemu štábu. Esterházi mu odobral vedenie časopisu, odôvodňujúc to nestálosťou jeho zásad a veliteľskou nedôslednosťou a slabosťou.

Písaním, zostavovaním a redigovaním novín Rákoci poveril svojho najbližšieho spolupracovníka, veliteľa svojej kancelárie a vynikajúceho publistu Pavla Rádaiho a premenil *Mercuria* na poloúradný tlačový orgán na propagovanie svojej zahraničnej politiky. V apríli 1705 však ešte Rákoci neuvažoval o okamžitom vydávaní novín, pretože začiatkom mája poveril Rádaiho diplomatickou misiou na švédskom dvore a u novozvoleného poľského kráľa, z ktorej sa mal vrátiť až o niekoľko mesiacov. Úmrtím cisára Leopolda I. dňa 5. mája 1705 však nastala nová situácia tak vo vzťahoch vnútropolitických, ako aj medzinárodných. Rádaiho okamžite povolali do generálneho štábu sídliaceho v Jágri (dnešný Eger v Maďarsku) a knieža mu nariadilo, aby cestou dal vytlačiť prvé číslo novín v Levoči v kníhtlačiarňi rodiny Brewerovcov, nad ktorou dozoroval počas stavovského povstania generál Ferenc Berthóti.

Prvé číslo novín *Mercurius Hungaricus (Uhorský posol)* za redakcie Pavla Rádaiho uzrelo svetlo sveta 6. júna 1705 v kníhtlačiarňi Brewerovcov v Levoči. Typografické vyhotovenie novín o rozsahu štyroch strán bolo jednoduché, iba na prvej strane sa nachádzala ozdobná iniciála s ornamentálnym pozadím na päť riadkov. Toto číslo malo opisný charakter a hoci prinášalo aj správy o dianí vo veliteľskom tábore v Jágri, vo vojenských táboroch v povodí rieky Váh, rieky Kőrös a v Sedmohradsku datované 23. – 30. májom 1705, do popredia vystupovali chvály veliteľov kuruckých vojsk Mikuláša Berčeniho, Daniela Esterháziho, Alexandra Károlyiho, Šimona Forgáča či Vavrinca Pekriho. Zo správ sa dozvedáme napríklad to, že knieža povýšilo grófa Daniela Esterháziho ml. z Galanty do hodnosti generála za zásluhy počas vojenských operácií pri Sv. Jure, Pezinku a Modre, že hlavný generál povstaleckých vojsk gróf Mikuláš Berčeni riadil opevnenie hradu v Nových Zámkoch, aby odolal útoku cisárskych vojsk, o úspešnom odvrátení nepriateľského útoku pri rieke Kőrös či o obliehaní mesta Mediaș v Sedmohradsku pod vedením grófa Šimona Forgáča. Noviny priniesli informáciu aj o nezvyčajnom astronomickom úkaze – o padaní meteoritov, ktoré spozorovali vojaci v noci 13. mája vo vojenskom tábore pri Váhu v Komoči. Padanie meteoritov sprevádzalo aj hrmenie, ktoré vyvolalo v tábore cisárskych vojsk paniku v domnienke, že ide o útok zo strany kurucov.

Ohlasy zo zahraničia na prvé číslo novín boli veľmi pozitívne. Keď Rádai videl úspech novín, navrhol ich vydávať s týždennou periodicitou. Knieža Rákoci síce nariadilo veliteľskej kancelárii, aby každý týždeň zostavovala materiál do novín z hlásení o výsledkoch bojov a iných správ, ale *Mercurius* nikdy nevychádzal týždenne a jeho vydanie sa neviazalo k pevnému dátumu.

Druhé číslo novín vytlačili opäť Brewerovci v Levoči v auguste roku 1705 s pozmeneným názvom *Mercurius Veridicus ex Hungaria (Pravdovravný posol z Uhorska)*. Pod týmto názvom vychádzali aj ďalšie čísla a pridaním slova *veridicus* – pravdovravný – chcel Rákoci zvýrazniť objektivitu svojich správ na rozdiel od „tlačených lží“, ktoré prinášali noviny *Wienerisches Diarium*. Typografická realizácia novín bola podobná prvému číslu, na začiatku boli zdobené ozdobnou iniciálou s ornamentálnym pozadím na päť riadkov a na konci vinetou a mali rozsah sedem strán. V tomto čísle možno pozorovať aj zmeny v celkovom zameraní novín, uverejňujú viac správ a informácií o priebehu stavovského povstania a vojenských operáciách z okolia Nitry, Ivanky, Trenčína, Nových Zámkov a Sedmohradska od 16. do 23. augusta 1705. Podrobne informujú o obliehaní Leopoldova, o vypálení Hlohovca cisárskymi vojskami, o stratách na životoch na obidvoch stranách a o vojenskom ťažení generála Berčeniho na Moravu. Podávajú správy aj o bojoch pri Trenčíne, ktorý bol ešte v rukách cisárskych vojsk, a o úspešnom postupe kuruckých vojsk na území Sedmohradska. Noviny prinášajú aj text listu sprostredkovateľov mierových rokovaní medzi cisárskym dvorom

a povstalcami z 29. júla 1705 a Rákociho odpoveď zo 17. augusta, ktorý nesúhlasil s navrhovanými mierovými ústupkami zo strany Rakúska.

Zahraničné ohlasy na druhé číslo novín boli opäť veľmi pozitívne, napriek tomu vydávanie novín na dlhšiu dobu ustalo. Kálmán Benda vo svojej štúdií k maďarskému prekladu *Mercuria* uvádza, že krajiny sympatizujúce s Rákocim urgovali vydávanie novín v pravidelnej týždennej periodicite, pretože nemecké a holandské noviny prinášali skreslené informácie o dianí v Uhorsku.⁵

Ďalšie číslo novín pripravil Pavol Rádai v auguste 1706 po stroskotaní trnavských mierových rokovaní s Viedňou, na ktorých delegáciu povstalcov viedol najvyšší generál Mikuláš Berčéni. Cisár Jozef I. bol na rokovaní ochotný akceptovať viaceré body mierového návrhu, ale nechcel pristúpiť na obnovenie voliteľnosti panovníka a požiadavku obnovenia 31. článku Zlatej buly z roku 1222 o práve šľachty na ozbrojený odpor. Nebol ani ochotný vyhovieť želaniu Rákociho, aby ho uznal za dedičné knieža Sedmohradska. Viac ako pol roka trvajúce rozhovory nikam nevedli, rokovania sa prerušili, prímerie bolo zrušené a 21. júna 1706 sa boje obnovili. Tretie číslo novín však tlačou nevyšlo a poznáme ho iba zo zachovaného 8-stránkového rukopisu.⁶ Správy v ňom pochádzajú z vojenského tábora pri Ostrihome od 18. do 28. augusta 1706. Informujú o prípravách cisárskych vojsk pri Komárne doplniť zásoby potravín v Ostrihome, o úspešnom ťažení kuruckých vojsk pri Šoproni, ale aj o neúspešnom útoku pluku generála Berčéniho a Forgáča proti nepriateľom, ktorí ovládali Ostrihom. Noviny dokonca priniesli správu z Konštantínopolu o „zdravujúcom útoku“ Etiópanov proti Turkom, ktorá bola podľa Kenéza značne skreslená a nezakladala sa na skutočnosti⁷, ako aj o víťaznom postupe francúzskych vojsk, ktoré ovládli Alsasko od Frankfurtu po Mainz.

Od augusta 1706 do augusta 1708 sa vydávanie novín prerušilo aj napriek tomu, že počas tohto obdobia sa odohralo niekoľko významných udalostí, ktoré sa zapísali do dejín – predovšetkým snem v Onóde. Podľa slovenskej jazykovedkyne a bibliografky, martinskej rodáčky Dr. Želmíry Gašparikovej možno Onód považovať za vrchol v Rákociho kariére, ale i za medzník jeho definitívneho úpadku, pretože „zničil mravnú oporu povstania“ a dopustil sa ťažkých zahranično-politických chýb. Predovšetkým spálil mosty, ktoré by boli viedli k „vyrovnaníu“ s habsburskou dynastiou – k nastoleniu možného mieru, k náprave katastrofálnej hospodárskej politiky a zmierneniu neudržateľnej sociálnej situácie, ako to žiadal turčiansky spis Memorialis.⁸

Až v roku 1708, niekoľko dní po porážke povstaleckých vojsk 3. augusta pri Trenčíne, vyšlo ďalšie štvorstránkové číslo novín z kníhtlačiarkej dielne Brewerovcov za redakcie Pavla Rádaiho, ktorý sa snažil urýchlenným vydaním novín predísť nepriateľskej zahraničnej propagande o situácii v Uhorsku. Prinášajú správy z vojenských táborov pri Nových Zámkoch, Sečanoch, Šoproni a z tábora pri Alba Iulii v Sedmohradsku od 25. júla do 9. augusta 1708. Informujú o úspešnej vojenskej operácii grófa Antona Esterháziho pri Šoproni, kde boli cisárske vojská zahnané do mesta a o zatiaľ neúspešných pokusoch vyhnúť nepriateľa z Klužu. Pomerne veľký priestor je venovaný prípravám na dobytie Trenčína. Správa informuje, že knieža rozdelilo vojsko na tri časti – jednu poslalo do Sedmohradska pod velením Alexandra Károlyiho, druhú do Zadunajska pod velením grófa Antona Esterháziho a knieža sa pripojilo k tretej armáde, ktorej velil hlavný generál Mikuláš Berčéni. Toto vojsko postavilo most cez Váh a utáborilo sa pri Novom Meste nad Váhom. Dňa 2. augusta sa presunuli k Trenčínu, aby ho obklúčili, ale z Moravy sa neočakávane priblížilo cisárske vojsko, ktoré povstalcov porazilo. Hoci noviny prinášajú obsérnu informáciu o prípravách a bojoch pri Trenčíne, zdravujúcu porážku, po ktorej bolo kurucké vojsko v úplnom rozklade, podrobnejšie nekomentujú, iba konštatujú a hovoria o nej ako o nehode. Po trenčianskej bitke sa knieža so svojím velením presunulo do tábora pri Sečanoch, aby sa tu pokúsilo opäť zhromaždiť rozutekaných vojakov zo všetkých kútov Uhorska a zorganizovať silné vojsko, ktoré by bolo schopné ďalších bojov smerom na Levice a pozdĺž Hrona.

⁵ *Mercurius Veridicus 1705 – 1710*, s. 12.

⁶ Országos Széchényi Könyvtár Budapest, Kézirattár, Thalygyűjtemény. Fol. Hung. 1389. V. kötet, 352 – 355. Folio.

⁷ *Mercurius*, odk. 5, s. 137 – 138.

⁸ KOVAČKA, M. Rákociho povstanie a Onódsky snem.

Vytlačení *Mercuria* v roku 1708 sa uzatvára prvá etapa vydávania kuruckých novín, ktoré písal a redigoval Pavol Rádoi. Ich vydávanie sa obnovilo po vyše ročnej odmlke a zmenil sa ich vydavateľ. Nad zostavením novín dohliadala kancelária generála Mikuláša Berčeniho, ktorého knieža poverilo vybavovaním diplomatickej korešpondencie a informovaním zahraničia o dianí v Uhorsku. Zásluhou generála Berčeniho začali začiatkom roku 1710 noviny opäť vychádzať v mesačnej periodicite. Od obliehania Levoče cisárskymi vojskami sa noviny tlačili v Bardejove v Mestskej tlačiarne pod vedením Tomáša Scholtza. Redigovaním januárového čísla, ktoré vyšlo tlačou pravdepodobne začiatkom februára, poveril Berčeni svojho tajomníka Samuela Ebeczkého a je pravdepodobné, že on zostavil a redigoval aj februárové a marcové číslo novín. Typografické zhotovenie týchto troch čísel bolo rovnaké, boli ozdobené iniciálkou s ornamentálnym pozadím, ozdobným vlysom a koncovou vinetou. Oproti predchádzajúcim číslam sa zmenil štýl a charakter novín. Rádoiho publicistické komentáre a priam novelistické opisy udalostí vystriedali krátke správy o pokračovaní bojov povstalcov so striedavými úspechmi na obidvoch stranách. Januárové číslo v rozsahu sedem strán obsahovalo správy z Nových Zámok, Košíc, Prešova, Levoče, Krompách a informovalo predovšetkým o bojoch na východnom Slovensku, o obliehaní Levoče, obsadení Kežmarku cisárskymi vojskami, o bojoch pri Jasove a obrane Prešova pred útokmi nepriateľských vojsk, ale aj z iných bojísk v západnej a južnej časti krajiny. Februárové číslo bolo obsahovo podobné s januárovým, pokračovalo v opisovaní udalostí na východnom Slovensku a informovalo o striedavých úspechoch povstalcov. K najdôležitejším informáciám patrila správa o zrade kuruckého generála Štefana Andrášiho, ktorý vydal Levoču cisárskemu generálovi Löffelholtzovi 13. februára 1710 a vzápätí sa 24. februára pokúsil odovzdať svoj hrad v Krásnej Hôrke, kde sa zdržiavala jeho manželka a deti, generálovi Viardovi. Tento zámer však prekazil jeho brat, kurucký generál a kapitán hradu Juraj Andráš. Ďalšie správy datované v Nových Zámokoch informujú o úspechu grófa Antona Esterháziho, ktorému sa podarilo vyhnúť nepriateľa z kaštieľov v Tovarníkoch a Veľkých Bošanoch.

Pomerne veľká vzdialenosť medzi Bardejovom a generálnym štáбом sťažovala styk s tlačiarňou, preto sa tlačiareň mala v marci 1710 na príkaz generála Mikuláša Berčeniho presťahovať do Košíc. Rokoval o tom rákociovský veliteľ Michal Okoličáni s vedením tlačiarne, pravdepodobne s Tomášom Scholtzom. Mestská rada a vedúci tlačiarne zveličovali ťažkosti s presťahovaním tlačiarenskeho zariadenia a druhé číslo novín vyšlo ešte v Bardejove. Hneď potom previezli časť tlačiarne na príkaz Rákociho pod ochranou Berthótiho husárov do Košíc. Tretie číslo *Mercuria* so správami z marca vyšlo 5. apríla 1710 už v Košiciach písmom Mestskej tlačiarne v Bardejove a v rozsahu osem strán informovalo o bojoch v okolí Trnavy, o kapitulácii cisárskych vojsk v obci Cífer, o operáciách v Turci, kde sa cisárske vojská utiahli do kaštieľa v Mošovciach, ale aj o zásobení Nových Zámok obilím. Najväčší priestor je venovaný správam o obliehaní Prešova vojskami pod vedením generálov Löffelholtza, Viarda a Hartlebena, ktorých útoky sa zatiaľ podarilo obrancom mesta odvrátiť. Poslednou správou datovanou z 26. marca, ktorá informuje o vojenských operáciách cisárskeho generála Viarda v oblasti rieky Tisy, sa uzatvárajú dejiny vydávania novín.

Mercurius ako prvé uhorské noviny vydávané v časoch protihabsburského povstania predstavoval vojenský spravodajský tlačový orgán, ktorý ešte nemožno považovať za periodikum: nevychádzal v pravidelnej periodicite, okrem troch posledných čísel, a líšil sa od periodika aj svojou štruktúrou, keď absentovali charakteristické prvky novín ako úvodník, komentáre, rubriky a pod. Jeho cieľom bolo predovšetkým informovať zahraničie o dianí v Uhorsku, aj keď boli niektoré správy pre zahraničie nejasné, pretože chýbali vysvetľujúce informácie o doma známych osobnostiach. Víťazstvá kuruckých vojsk sa prezentovali v jednotlivých správach ako významné, porážky zasa ako zanedbateľné udalosti, ústupy povstalcov noviny opisovali opatrne a nepríjemné udalosti sa často zamlčovali. Vymyslené informácie však noviny nezverejňovali, hoci niektoré skutočnosti sa prikrášlili.

O výške nákladu novín nemáme presné informácie. Keďže neboli určené pre široké vrstvy obyvateľstva, ale pre panovnícke dvory, diplomatov a politikov, možno predpokladať, že vychádzali v náklade 100 kusov. Tejto skutočnosti napovedá aj správa Michala Okoličániho, veliteľa mesta Bardejov, ktorý poslal 60 výtlačkov z februárového čísla roku 1710 hlavnému veliteľovi Mikulášovi Berčeniemu s tým, že pár kusov mu ešte zostalo a mieni ich doručiť do Poľska.⁹

⁹ *MERCURIUS*, odk. 5, s. 15.

Aj keď *Mercurius Veridicus ex Hungaria* vyšiel iba šesťkrát, jeho vydávanie možno považovať za dôležitý moment v rozvoji uhorského, a tým aj slovenského novinárstva. Svojou tlačiarenskou provenienciou, ale aj pre účasť obyvateľstva Slovenska v Rákociho povstaní, predstavuje neoddeliteľnú súčasť slovenských kultúrnych dejín. Položil základy novinárstva a otvoril cestu vydávaniu ďalších novín, z ktorých prvé boli *Nova Pasoniensia*, zostavené, podľa dostupných informácií, polyhistorom Matejom Belom¹⁰ a tlačené u bratislavského kníhtlačiara Jána Pavla Royera. Je na škodu veci, že sa zatiaľ nikto nepodujal na to, aby pripravil doslovný preklad textu novín aj do slovenčiny, ako to urobili maďarskí historici, vďaka ktorým existuje preklad do maďarčiny.

Zoznam bibliografických odkazov

- Biografický lexikón Slovenska*. Zv. 1., A – B. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002.
- ESZE, T. A Mercurius-kérdés revíziója. In: *Magyar könyvszemle*. 1953, 57 évf., ¼, s. 57 – 75.
- KAMENICKÝ, M. Onódsky snem v zrkadle novín Wienerisches Diarium. In: *Memorialis – historický spis slovenských stolíc*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 47 – 56.
- KERNOVÁ, M. Vznik poštových služieb v Európe. In: *encyklopedia.sme.sk* [online]. 18. 1. 2005 [cit. 2017-07-13]. Dostupné na: <http://encyklopedia.sme.sk/c/1892941/vznik-postovych-sluzieb-v-europe.html#axzz4mhVuhG8Z>
- KLIMEKOVÁ, A. František II. Rákoci a stavovské povstanie v zrkadle dejín knižnej kultúry. In: *Memorialis – historický spis slovenských stolíc*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 312 – 317.
- KLIMEKOVÁ, A. Pavol Rádai v službách sedmohradského kniežata Františka II. Rákociho a jeho publicistická a literárna činnosť. In: *Ján Jesenius: Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2012, s. 259 – 268.
- KOHÚTOVÁ, M. Kurucké noviny Mercurius Veridicus ex Hungaria o bitke pri Trenčíne. In: *Neďaleko od Trenčína: Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná – Bratislava, 2008, s. 119 – 121.
- KOVAČKA, M. Rákociho povstanie a Onódsky snem. In: *My Turiec* [online]. 24. máj 2007 [cit. 2017-07-20]. Dostupné na: <https://myturiec.sme.sk/c/3307753/rakociho-povstanie-a-onodsky-snem.html#ixzz4nMBj6Hn1>
- Malá encyklopédia žurnalistiky*. Bratislava: Obzor, 1982.
- Mercurius Veridicus 1705 – 1710*. Budapest: Magyar Helikon, 1979.
- MRVA, I. Povstanie Františka II. Rákociho. In: *Neďaleko od Trenčína: Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná – Bratislava, 2008, s. 63 – 85.
- THALY, K. Az első hazai hírlap. 1705 – 1710. In: *Értekezések a történelmi tudományok köréből*. VIII. köt, 4. sz. Budapest: Athenaeum, 1879.
- TIBENSKÝ, J. *Matej Bel: Život a dielo: Najslávnejší a najdokonalejší polyhistor, rodák očovský*. Bratislava: Osvetový ústav, 1984.
- VYVÍJALOVÁ, M. *Matej Bel a idea občianskej spoločnosti*. [Martin]: Matica slovenská, 2001.

¹⁰ Hoci v súčasnosti sa podiel M. Bela na vydávaní novín spochybňuje. Porov. napr. polemiku M. Vyvíjalová vs J. Tibenský. VYVÍJALOVÁ, M. *Matej Bel a idea občianskej spoločnosti*; TIBENSKÝ, J. *Matej Bel: Život a dielo: Najslávnejší a najdokonalejší polyhistor, rodák očovský*. Informáciu o Belovom podiele pri vydávaní novín neuvádza ani *Biografický lexikón Slovenska*, zv. 1. Heslo Bel, Matej, s. 302 – 304.

Resumé

Mercurius Veridicus ex Hungaria – the first newspaper in the Kingdom of Hungary

Agáta Klimeková

The paper outlines the circumstances leading to the establishment of the first Hungarian newspaper – *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (published from 1705 to 1710) and its role in the anti-Habsburg uprising of the Prince of Transylvania Francis II Rákóczi. The author describes the content of the individual issues, the way they were prepared, the editorial and typographic background. The newspaper covered news and brought articles on the revolt in progress, information about the preparation of battles, food supply for the army etc. The newspaper primarily aimed to inform readers abroad about events in Hungary from the insurgents' point of view.

Key words: *Mercurius Veridicus ex Hungaria*, newspaper, periodicals, 18th century, Hungary, press coverage

PhDr. Agáta Klimeková, PhD.

Slovenská národná knižnica

Od 1. januára 2016 je riaditeľkou Odboru správy a spracovania HKD a HKF SNK, kde koordinuje práce na pasportizácii cirkevných knižníc na Slovensku a práce na rozpracovaných výskumných úlohách z oblasti dejín knižnej kultúry. Vo svojom výskume sa venuje bibliografickému spracovaniu historických dokumentov, príprave národných retrospektívnych bibliografií, výskumu rôznych aspektov dejín knižnej kultúry. Výsledky svojej výskumnej úlohy prezentuje na konferenciách z oblasti dejín knižnej kultúry a v odborných zborníkoch. Koordinuje prípravu odborných podujatí pracoviska a edičné vydania odboru.

POZNATKY Z PRÍRODNÝCH VIED A MEDICÍNY PUBLIKOVANÉ O SLOVENSKU V 20. – 40. ROKOCH 18. STOROČIA V NEMECKÝCH PERIODIKÁCH SAMMLUNG VON NATUR- UND MEDICIN (1717 – 1726) A MISCELLANEA PHYSICO-MEDICO-MATHEMATICA (1727 – 1730)

Vlasta Okoličányová

Kľúčové slová: historické periodiká, prírodovedci, medicína, farmácia, európski lekári, Uhorsko

Veda a vedci 21. storočia sa nachádzajú v epoche informačnej explózie, priam v mohutnej záplavovej vlně tsunami. Množstvo informácií sa k nám, odborníkom i laikom širokého spektra vedných oblastí, dostáva 24 hodín denne, nielen klasickou formou printových médií, ale aj prostredníctvom prameňov na DVD a CD nosičoch, v celosvetovej internetovej sieti a v množstve digitalizátov.

V ranom 18. storočí boli podmienky pre rozvoj vedy podstatne odlišné. Existovali už prvé vedecké spoločnosti, v nemeckom Schweinfurte vznikla v roku 1652 *Academia naturae curiosorum*, založená ako spoločnosť lekárov skúmajúcich prírodu, neskôr preslávená pod názvom *Leopoldinisch-Carolinische Akademie*¹, v skratke známa ako *Leopoldina*, ktorá začala vydávať v roku 1700 časopis *Acta und Ephemerides Naturae Curiosorum*.² „Ním sa otvorila brána do sveta vedeckých periodík, ktoré dokázali vytvoriť komunikačnú sieť cez mnohopočetné hranice nemeckých tzv. malých štátov. Časopis je podnes pokladaný za najmobilnejšie médium obdobia pred priemyselnou revolúciou.“³ Toto médium dokázalo zrušiť pomalú a namáhavú osobnú korešpondenciu medzi vedcami a zároveň umožnilo nesmierne rozšírenie okruhu recipientov, stalo sa rýchlym a dôležitým zdrojom rozširovania informácií.⁴ V rokoch 1700 – 1790 vychádzalo v nemeckej jazykovej oblasti okolo 3 500 (3 494) rozličných časopisov.⁵

Sammlung von Natur- und Medicin ... Geschichten ... za obdobie rokov 1717 – 1726⁶

V našom príspevku predstavíme jeden celkom výnimočný vedecký časopis vychádzajúci pre nemeckú jazykovú oblasť v ranom 18. storočí. Jeho exkluzivita pozostáva z kvality publikovaných vedeckých informácií, ktoré toto periodikum prinášalo počas celých štrnástich rokov (len s niekoľkými obmenami názvu periodika: *Annales physico-medici*, *Geschichte der Natur und Kunst*). Nové súborné vydanie všetkých ročníkov periodika bolo vytlačené samostatne v r. 1736 pod názvom *Schatz-Kammer der Natur und Kunst*⁷, čo potvrdzuje jeho výnimočnosť a dopyt po

¹ V súčasnosti prebieha v Nemecku už niekoľko rokov výskum vedeckej korešpondencie členov „Leopoldiny“, ktorý prináša nové informácie o výmene poznatkov z prírodných vied v polovici 18. storočia: MÜCKE, M. a T. SCHNALKE. *Briefnetz Leopoldina: Die Korrespondenz der Deutschen Akademie der Naturforscher um 1750*.

² SCHNEIDER, D. *Medizinische Daten und Ereignisse aus der „Sammlung von Natur- und Medicin- wie auch hierzugehörigen Kunst- und Literatur-Geschichten“*. (Breslauer Sammlungen 1717 – 1726).

³ WILLENBERG, J. *Distribution und Übersetzung englischen Schrifttums in Deutschland des 18. Jhrdts.*, s. 132.

⁴ RAUBE, P. *Die Zeitschrift als Medium*, s. 133.

⁵ KIRCHNER, J. *Die Grundlagen des deutschen Zeitschriftenwesens: Mit der Gesamtbibliographie der deutschen Zeitschriften bis zum Jahre 1790*, s. 227, 323.

⁶ *Sammlung von Natur- und Medicin- Geschichten ... 1717 – 1726*.

⁷ *Sammlung von Natur- und Medicin ...* [o ňom]. Dostupné na: <http://cbsopac.rz.uni-frankfurt.de>

ňom. Časopis prinášal nové vedecké poznatky z prírodných vied a najmä z medicíny. Ku korešpondentom tohto periodika patrili vedci z viacerých európskych krajín, Nemecka, Sliezska, Pruska, Francúzska, Anglicka, Belgicka, Dánska, Švédska, Talianska, ale i z Uhorska.

Vznik, redaktori, tlačiar, vydavatel, miesta vydávania a periodicita

Prvý zväzok časopisu, ktorý niesol najprv názov *Sammlung von Natur- und Medicin- wie auch hierzu gehörigen Kunst- und Literatur-Geschichten*, podnes všeobecne známy v nemeckých krajinách ako *Breslauer Sammlungen*, na Slovensku ako tzv. *Vratislavské anály*, či vyjadrené aktuálnejšie, *Vroclavské ročenky*, vyšiel ako štvrťročný zväzok v decembri 1717 a príspevky boli za obdobie júl až september 1717. Rozsah jedného kvartálu dosahoval 350 až 450 strán štvorkového formátu. Hlavným redaktorom periodika bol významný vroclavský lekár Johann Kanold (1679 – 1729)⁸, za ktorého pôsobenia až do jeho smrti vyšlo 37 zväzkov periodika (38. zv. vyšiel v r. 1730) a štyri tzv. *Supplementary (Dodatky)*. Mená vydavateľov priniesol až 2. zväzok periodika: Kanoldovými prvými spolupracovníkmi boli ďalší vroclavskí lekári Johann Georg Brunschwitz a Johann Christian Kundmann⁹, všetci traja získali medicínske vzdelanie v Nemecku. Ďalšími redaktormi boli Heinrich Winckler a Andreas Elias Büchner (1701 – 1769)¹⁰ pochádzajúci z Erfurtu, ktorý dal periodiku po smrti Kanolda nový názov *Miscellanea physico-medico-mathematica*. Veľký úspech periodika u odborného publika zabezpečila vysoká erudovanosť všetkých redaktorov a prispievateľov, z ktorých mnohí boli aj autormi samostatne vydaných vedeckých spisov.

Predchodcu periodika *Miscellanea, Vroclavské ročenky*, vydával prvé štyri roky (1717 – 1720) Michael Hubert vo Vroclavi (Wrocław) a ďalších šesť rokov (1721 – 1726) David Richter v Lipsku (Leipzig) a v Budyšíne (Bautzen). K časopisu vychádzala aj príloha pod názvom *Curieuse und nutzbare Anmerckungen von Natur- und Kunst-Geschichten*.¹¹ Ku všetkým ročníkom periodika vydal A. E. Büchner v r. 1736, šesť rokov po vyjdení posledného čísla *Vroclavských ročeníek*, vecný zoznam pod názvom *Vollständiges und accurates Vniversal-Register ...*, ktorý je v súčasnosti dostupný ako digitalizát a predstavuje praktickú pomôcku pri vyhľadávaní konkrétnych predmetových hesiel.¹²

Tematická štruktúra časopisu, krajiny prispievateľov

Časopis bol tlačený dvomi druhmi písma, tzv. švabachom (fraktúrou) vychádzali nemecké texty, latinkou (antikvou) bola tlačená odborná lekárska terminológia, najmä názvy liekov a chorôb. Vydávanie tohto periodika patrí do času označovaného v medicíne za obdobie tzv. systematikov, lekárov Friedricha Hoffmanna, Ernesta Georga Stahla a Hermana Boerhaaveho, ktorí sa pokúšali zosúladiť a systemizovať prírodné poznatky 17. storočia z viacerých oblastí, z fyziológie, fyziky a chémie s praktickou medicínou, s etiológiou chorôb, diagnostikou, terapiou a profylaxiou. Je potrebné uviesť, že naďalej ešte pretrvávala, aj keď nimi zaznávaná, hippokratovsko-galénovská humorálna biológia a patológia. Podľa vtedajších lekárov vplývajú na choroby ľudského tela aj zmeny počasia, majúce niekoľko hlavných príčin, ktoré by sme dnešným jazykom označili ako:

1. osobné duševné a telesné predpoklady, genetiku, 2. stravovanie, životosprávu, 3. chybnú diagnostiku, nesprávnu liečbu, infekcie, vírusy a meteosenzibilitu.

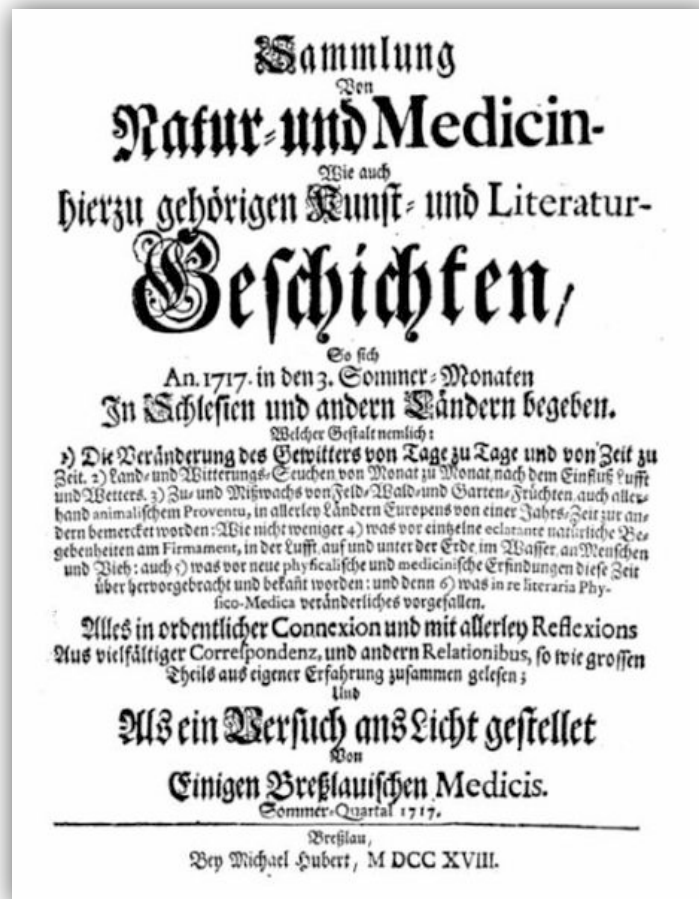
⁸ *Allgemeine deutsche Biographie*, 15. Bd., s. 80 – 81.

⁹ *Allgemeine deutsche Biographie*, 17. Bd., s. 377.

¹⁰ *Allgemeine deutsche Biographie*, 3. Bd., s. 488.

¹¹ *Curieuse und nutzbare Anmerckungen ...* Dostupné na: <https://www.opacplus.bsv-muenchen.de>

¹² *Vollständiges und accurates Vniversal-Register ...*



Obr. 1 Titulný list periodika *Sammlung von Natur- und Medicin*

V Nemecku existuje Inštitút pre dejiny medicíny na Slobodnej univerzite v Berlíne (Institut für Medizingeschichte der Freien Universität in Berlin), na ktorom v roku 1974 obhájil pán Dietrich Schneider dizertačnú prácu, v ktorej sa venoval rozboru príspevkov od lekárov v nami spomínaných *Vroclavských ročenkách*. Popri nemeckých, sliezskych a francúzskych lekároch a prírodovedcoch vysoko zhodnotil aj príspevky jedného z našich lekárov, prešovského lekára Jána Adama Raymanna z rokov 1721 – 1725, v ktorých popísal výskyt, diagnostikovanie a liečenie kiahní a osýpok a klinický obraz ochorenia na šarlach.¹³ Inými príspevkami ďalších uhorských autorov vo *Vroclavských ročenkách* sa autor tejto dizertácie nezaoberal.

Prispievatelia zo Slovenska

Preskúmaním vydaných registrov k periodiku *Sammlungen* z roku 1736 sme identifikovali vo *Vroclavských ročenkách* siedmich prispievateľov z Uhorska: Mateja Bela, polyhistora a evanjelického kňaza pôsobiaceho v Bratislave, lekára Štefana Báčmedeiho, pôsobiaceho v tom čase v Rožňave, Juraja Buchholtza ml., evanjelického kňaza pre slovenských veriach a rektora lýcea v Kežmarku, lekára Daniela Fischera z Kežmarku, vykonávajúceho lekársku prax na Liptove a Spiši, lekára Andreja Hermanna z Banskej Bystrice, pôsobiaceho v Novohradskej a Mošonskej stolici a v Bratislave, lekára Karla Otta Mollera pôsobiaceho v Banskej Bystrici a už uvedeného prešovského lekára Jána Adama Raymanna. Menovaní publikovali v prvých desiatich rokoch vychádzania tohto periodika spolu 182 statí. Niektoré informácie o hodnotných príspevkoch našich lekárov a prírodovedcov v tomto periodiku boli na Slovensku publikované v prácach Jána Tibenského a jeho spolupracovníkov v 80. a 90. rokoch 20. storočia.¹⁴ My sme

¹³ SCHNEIDER, odk. 2.

¹⁴ TIBENSKÝ, J. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*, TIBENSKÝ, J. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku 1.*

venovali rozboru statí niekoľkých prispievateľov zo Slovenska prednášku, ktorej rozšírená verzia bola publikovaná v zborníku pre dejiny knižnej kultúry Kniha 2011.¹⁵ Môžeme konštatovať, že nielen vo Vroclavských ročenkách, ale aj na stránkach ich pokračovateľa, v titule *Miscellanea*, publikovali niektorí z menovaných vedcov, žijúci a pôsobiaci na Slovensku, J. Buchholtz ml., D. Fischer a J. A. Raymann.



Obr. 2 Zmena názvu na *Miscellanea physico-medico-mathematica*

Miscellanea Physico-Medico-Mathematica ... za roky 1727 – 1730¹⁶

Redaktor, vydavатели, tlačiar

Toto periodikum bolo vydávané od roku 1731 ako priamy pokračovateľ Vroclavských ročeniek. Jeho celý názov je *Miscellanea physico-medico-mathematica: oder angenehme, curieuse und nützliche Nachrichten von Physical- und Medicinischen, auch dahin gehörigen Kunst- und Literatur- Geschichten, welche in Teutschland und andern Reichen sich zugetragen haben oder bekannt worden sind* (Rozličnosti, alebo príjemné, kuriózne a užitočné správy o udalostiach z fyziky, medicíny a k nim patriacich udalostiach v umení (rozumej v technike) a literatúre (rozumej vo vedeckej literatúre), ktoré sa prihodili alebo sa stali známymi v Nemecku a iných ríšach v rokoch 1727 – 1730). Vydavateľom bol Karl Friedrich Jungnicol v Erfurte. Prvé číslo, ktoré vyšlo v r. 1731, prinášalo správy za rok 1727, posledné číslo bolo vydané o štyri roky v roku 1734, obsahovalo správy za rok 1730. Správy v tlačenej forme sa na rozdiel od ich predchodcu nepodarilo v titule *Miscellanea* vydávať v aktuálnom čase, ale až o štyri roky neskôr, čo malo iste svoje organizačné a finančné dôvody. Titulný list periodika priniesol okrem, pre vtedajšie časy charakteris-

¹⁵ OKOLIČÁNYOVÁ, V. Príspevky slovenských lekárov a prírodovedcov v nemeckom periodiku „*Miscellanea physico-medico-mathematica* ...“ za obdobie rokov 1727 – 1730, s. 173 – 184.

¹⁶ *Miscellanea physico-medico-mathematica, oder ... 1727 – 1730.*

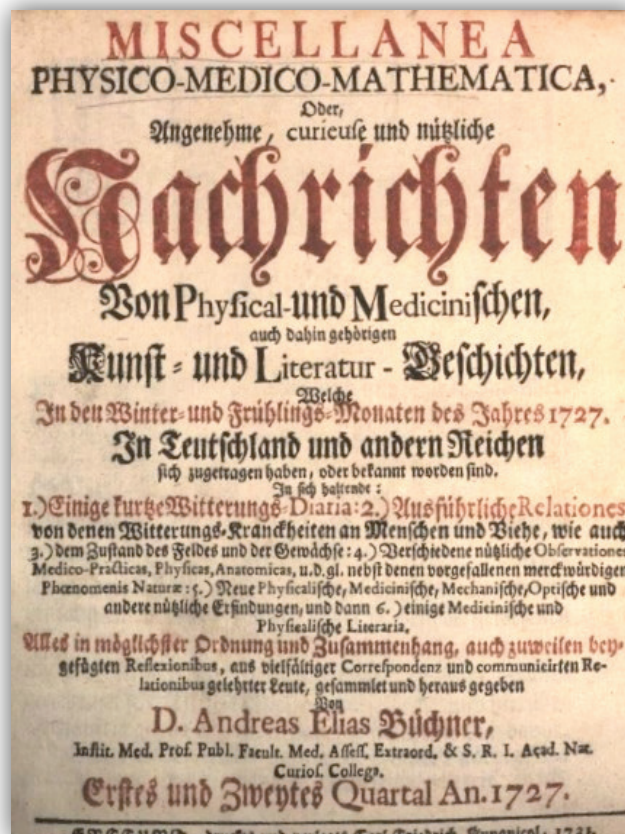
ticky siahodlhého a dnes už dosť nezrozumiteľného názvu, aj meno redaktora Andreeasa Eliasa Büchnera, predsedu nemeckej vedeckej spoločnosti Leopoldiny, ktorej členmi sa stali aj viacerí uhorskí vedci.

Typologický rozbor, príspevky európskych vedcov

Tematicky mali *Miscellanea ...* rovnaké zameranie ako ich predchodca *Sammlung von Natur- und Medicin...*, ich obsahová charakteristika bola rozdelená do šiestich kapitol:

1. Niekoľko krátkych denníkov o počasí (obsahovala hlásenia o dennom meteorologickom meraní z viacerých európskych miest, o. i. aj z Kežmarku a Prešova)
2. Podrobné správy o chorobách ľudí a zvierat ovplyvnených počasím
3. Poľnohospodárstvo
4. Rozličné zvláštne pozorovania z praktickej medicíny, fyziky, anatómie a prírodných zvláštností
5. Nové fyzikálne, medicínske, mechanické, optické a iné užitočné vynálezy
6. Publikácie z medicíny a fyziky

Titulný list periodika *Miscellanea ...* bol vytlačený červeno-čiernou farbou, na frontispice v strede bol zobrazený muž s vavrínovým vencom na hlave, sediaci na tróne, držiaci palicu boha Merkúra ovinutú hadom, do ktorého lona padá ovocie z rohu hojnosti. Na schodoch pod ním, ktoré vedú do antického chrámu, t. j. k získavaniu múdrosti, sa hrajú nahé deti s mušľami, rastlinami a granátovým jablkom. Štít chrámu zdobia artefakty vied – minerály, presýpacie hodiny, planiglob a rôzne laboratórne pomôcky na vedecké pokusy. V rámci textov štúdií sa v periodiku vyskytovali iné ilustrácie len veľmi sporadicky (zaznamenali sme napr. ilustráciu rastliny v príspevku J. Buchholtza ml.).



Obr. 3 Titulný list *Miscellanea physico-medico mathematica*

Periodikum obsahovalo tematické registre za obdobie dvoch rokov, ktoré boli a sú aj dnes pomôckou pri vyhľadávaní predmetu záujmu skúmaného čitateľom. Podarilo sa nám zistiť aj cenu štyroch zväzkov periodika, uvedenú v diele F. W. A. Murharda: *Bibliotheca mathematica* z roku 1797¹⁷, ktorá predstavovala v čase viac ako 60 rokov po skončení vydávania periodika sumu 7 zlatých a 30 grajciarov.¹⁸ Ako fungovala distribúcia periodika, nám nie je dostatočne známe, dodávanie na knižný veľtrh spomína v úvode k vydaniu registra periodika *Sammlung von Natur- und Medicin ...* v roku 1736 redaktor A. E. Büchner, v ktorom sa ospravedľňuje za nedodanie periodika na veľkonočný knižný veľtrh v roku 1735 a sľubuje ho dodať v roku 1736. (Redaktor neuviedol, o ktorý knižný veľtrh išlo, pravdepodobne o trh v Lipsku, v ktorom sa predtým *Vroclavské ročenky* tlačili.) Môžeme len predpokladať, že jednou z foriem získavania časopisu bolo predplatné členov vedeckej spoločnosti *Leopoldiny*, pod záštitou ktorej časopis vychádzal, ďalšou formou mohlo byť publikovanie inzerátov v dobových knihách a periodikách, predaj prostredníctvom kníhkupectiev a vydávaných kníhkupeckých katalógov v európskych krajinách. Podľa doteraz dostupných informácií sme v súčasnosti, t. j. 300 rokov od vydávania časopisu, zaznamenali v európskych knižničných databázach¹⁹ výskyt časopisu *Miscellanea* v 18 nemeckých a 10 iných európskych mestách, väčšinou v knižnom fonde univerzitných knižníc v Nemecku, Rakúsku, Anglicku, Dánsku, Fínsku, Francúzsku, Švajčiarsku, v Českej republike a jedno nekompletné vydanie na Slovensku²⁰, t. j. na území 9 štátov.

Publikované poznatky z prírodných vied a medicíny zo Slovenska

V rozmedzí jednej štúdie nie je možné detailne vyhodnotiť príspevky všetkých autorov zo Slovenska, budeme sa venovať len tým, ktoré sme našli neskôr prostredníctvom digitalizátov periodika na internete, keďže v Kežmarku niektoré kvartály titulu *Miscellanea* chýbajú.

Ján Adam Raymann (1690 – 1770)²¹, prešovský lekár a neskôr aj lekár Šarišskej a Zemplínskej stolice, priekopník variolizácie, meteorológ a botanik, uverejnil v jednom ročníku periodika *Miscellanea*, ako doplnok ku svojim predchádzajúcim dvom stadiam k otázke histórie očkovania publikovaným vo *Vroclavských ročenkách* v roku 1721, nové informácie týkajúce sa epidémie kiahní. S poľutovaním však musíme konštatovať, že pre variolizáciu nenašiel Raymann vo svojej dobe žiadnu podporu v okruhu uhorských vedcov, ani u vrchnosti, hoci vo viacerých európskych krajinách mali jeho príspevky o variolizácii okamžitý ohlas a v Anglicku a západoeurópskych krajinách sa uskutočnilo viacero očkovaní.²²

Juraj Buchholtz ml. (1688 – 1737)²³ publikoval v titule *Miscellanea* jedenásť statí. Buchholtz poskytoval čitateľom periodika správy o svojich pravidelných meteorologických meraniach, ktorými sa nebudeme bližšie zaoberať, naznačíme len, akým ďalším témam, ktoré súviseli so sledovaním počasia a prírodných úkazov, sa vo svojich správach venoval. V januári roku 1727 zaujal Buchholtza výskyt severnej žiary, v marci silná búrka, až orkán vo Vysokých Tatrách, v máji ohnivá dúha na oblohe. V júli roku 1728 písal Buchholtz o vysychajúcich tatranských plesách (ktoré nazýval horskými jazerami), v júni o silnom hromobití, letnej horúčave a suchu, ktoré mali za následok neúrodu na poli. V septembri podal Buchholtz správu o veľkých záplavách horskej vody, silnom ochladení a o výskyte ničivých lesných požiarov v okolí Kapušian a Vernára. Juraj Buchholtz sa snažil svojimi článkami prispievať aj k boju proti poverám, ktoré boli medzi obyčajným ľudom ešte rozšírené a mali často katastrofické následky. Napr. ostro odsúdil udalosti, ktoré sa odohrali v podtatranskej obci Batizovce, kde obyvatelia vykopali mŕtve telá otca a neskôr i syna, pretože uverili, že sa po smrti zjavujú obyvateľom a škrtia ich. Mŕtvym dali odseknúť hlavy a spálili ich.

Daniel Fischer (1695 – 1746)²⁴, kežmarský lekár, publikoval v periodiku *Miscellanea* dvanásť príspevkov. Fischerove state v periodiku *Miscellanea*, ktorými prispieval zo svojej lekárskej a lekárskej praxe, patria väčšinou

¹⁷ MURHARD, F. W. A. *Bibliotheca mathematica*.

¹⁸ Podľa informácie z kníhkupeckého katalógu MEZLER, J. B. *Johann Benedict Mezlers Buchhändler in Stuttgart Universal-Catalogus, ...* bola cena jedného periodika vydaného v roku 1733 len 22 grajciarov, čo predstavovalo zrejme len cenu periodika za 1 kvartál.

¹⁹ *Karlsruher Virtueller Katalog (KVK)*. Dostupné na: <http://www.karlsruhe.de>

²⁰ V autorskom katalógu kníh pod menom *Buechner, A. E.* Dostupné na: <https://www.ub.uni-bielefeld.de/databases/zips>

²¹ *Slovenský biografický slovník*, zv. 5. Heslo Raymann, Ján Adam, s. 48 – 49.

²² BARTUNEK, A. *Fyzikus Rayman: Život a dielo prešovského lekárnik a lekára*, BARTUNEK, A. *Osobnosti slovenského lekárnictva*.

²³ K stadiam J. Buchholtza ml. v periodiku *Sammlung ...*, odk. 7., viď BARÁTHOVÁ, N. Juraj Buchholtz ml. a jeho články o Spiši vo Vratislavských análoch, s. 153 – 160.

²⁴ *Biografický lexikón Slovenska*, zv. 1. Heslo Fischer, Daniel, s. 603 – 604.

k tým obsiahlejším s rozsahom 4 – 13 strán. Publikoval v nich svoje skúsenosti z diagnostikovania chorôb, o postupoch liečenia, o podaných liekoch a dosiahnutých výsledkoch. Vo svojich príspevkoch citoval množstvo odbornej literatúry, počnúc od antických lekárske autorít Galena a Avicenu, až po citácie z diel súčasných európskych lekárov pôsobiacich v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku, Sliezske, Taliansku a Anglicku (uvádzal priezvisko citovaného autora, skrátený názov diela a čísla strán). Množstvo mien lekárske kapacít 18. storočia, na ktorých metódy práce sa často Fischer odvolával, svedčia o jeho vysokej vzdelanosti a odbornej erudovanosti. Uvedieme aspoň mená niektorých z viac ako 30 autorov citovaných Danielom Fischerom: F. Hoffmann, G. E. Stahl, A. Thoner, J. G. Berger, M. B. Bernutz (Nemci), J. H. Heucher (Rakúšan), D. Sennert, B. Timaeus von Guldenklee, L. Starnigel (Slezania), M. Lister, T. Sydenham, W. Harvey (Angličania), J. E. Brunner (Švajčiar), P. A. Michelotti (Talian), J. Rhodius (Dán) a ďalší.

Daniel Fischer vlastnil v roku 1720 lekársku školu a lekárňu, sám aj zhotovoval lieky. Niektoré svoje prípravky distribuoval do viacerých európskych krajín, podnes je známy napr. limbový olej *Essentia ligni carpatici*. V niektorých prípadoch pozmenil Fischer zloženie všeobecne používaného lieku proti horúčkovitým ochoreniam, tzv. *Corticus Peruvianus*, ktorý vyrábali z kôry stromu a pridal k nemu iné prvky, aby liek pacientovi lepšie voňal a chutil. Používal aj v praxi overené, podnes známe lieky, napr. tzv. *Hoffmanské kvapky*.

Fischerove lekárske príspevky poskytovali množstvo relevantných informácií o pacientoch, vždy uvádzal pohlavie pacientov, či trpel na danú chorobu muž, žena alebo dieťa, zaznačil aj konkrétny vek pacienta, niekedy aj jeho stravovacie návyky či zlozvyky, povahové črty, často uviedol informáciu o postavení pacienta v spoločnosti, zamestnanie, niekedy priamo i obec, mesto alebo aspoň kraj, v ktorom žil. K Fischerovým pacientom patrili aj Poliáci, najmä mníšky, mnísi a kupci. Členovia cirkevných rádov doma i v zahraničí trpeli na mnohé špecifické choroby typické pre ich profesiu a prostredie, v ktorom žili, dnes by sme ich nazvali „chorobami z povolania“. Podľa jeho poznámky v periodiku *Miscellanea* (z apríla 1728, s. 973) mal Fischer v pláne vydať o tejto problematike samostatnú knihu (svoje predsavzatie zrejme nestihol uskutočniť, bibliografie, žiaľ výskyt knihy od Daniela Fischera s takouto problematikou neevidujú). Fischer vždy podrobne opisoval symptómy chorôb, spôsob diagnostikovania a postup liečby. Nezabúdali ani referovať, ako dlho prebiehala liečba a či daného pacienta vyliečil. Patril k tým lekárom, ktorí vedeli mať s pacientom súcit, čo preukázal v tých sporadicky sa vyskytujúcich prípadoch, keď sa mu napriek vynaloženej námahe nepodarilo pacienta vyliečiť. Úmrtie pacientov neopisoval nezúčastnene, ale vždy s poľutovaním, a ako veriaci kresťan a syn evanjelického farára aj s vyjadrením nádeje pokračovania ich života vo večnosti. Väčšina Fischerových príspevkov opisovala výskyt ochorení na Liptove a Spiši, kde pôsobil.

Okrem týchto príspevkov sme našli v titule *Miscellanea* publikovanú stať aj úplne iného charakteru. Ide o úradný prípis Uhorskej kráľovskej komory v latinčine, adresovaný lekárnikom kráľovského mesta Kežmarok. Dokument je datovaný v Bratislave (Posonii) 9. decembra 1727 a podpísaný Jánom Pálfiom (Johannes Pálffy 1666 – 1751) a Jurajom Fabiankovicom (Georgius Fabiankowitz, György Fabiankovic), krajinými hodnostármi, pod názvom *Litera Regii Locumtenentialis Consilii ...* Obsahuje nariadenia pre lekárnikov o distribúcii a cenách liekov. Dokument poskytol na publikovanie Daniel Fischer a pridal k nemu aj svoj komentár v latinčine.²⁵

Je známe, že vtedajšia dobová lekárska prax používala mnohé, už dnes prekonané liečebné postupy, patrili k nim najmä pravidelné tzv. púšťanie žilou, podávanie preháňadiel, prikladanie pijavíc, nazývaných *krvaví anjeli*, praktizovanie diéty, podávanie čajov, prikladanie teplých bylinkových obkladov, či aplikovanie rôznych druhov liečivých náplastí, napr. *Emplastrum de Spermate Cesi* a *Emplastrum Saturninum*. Z najčastejších sa vyskytujúcich a liečených chorôb v Uhorsku v ranom 18. storočí uvedieme aspoň niektoré:

horúčkovité ochorenia následkom prechladnutia a vírusov, ochorenia tráviacej sústavy (najmä hnačky a koliky), ochorenia močových ciest, reumatické ochorenia (podagra), infekčné ochorenia (cholera, kiahne, osýpky, svrab, šarlach, tuberkulóza), psychické ochorenia (hystéria, melanchólia, trdnomyseľnosť, závrate), ochorenia krvného obehu (vysoký krvný tlak), ochorenia kože (pľešň), ženské choroby a rôzne zápalové ochorenia (obličky, pohrudnica, očná rohovka), bolesti zubov a i. Fischer odporúčal aj liečbu prostredníctvom kúpeľov, napr. spišské kúpele v Lubicí

²⁵ Nateraz sme v odbornej historickej literatúre nezaznamenali žiadnu zmienku o existencii tohto dokumentu.

a vo Vyšných Ružbachoch, bol autorom aj viacerých odborných publikácií, o čom podrobne píše citované biografické slovníky a odborná literatúra.

Záverom spomenieme ešte dve jeho nezdarené iniciatívy. Keby sa v roku 1732 podarilo Danielovi Fischerovi založiť uhorskú prírodovednú spoločnosť a vydávať plánovaný časopis *Acta eruditorum Pannoniae* (*Rozpravy uhorských učencov*), čo zlyhalo pre nedostatočnú podporu uhorskej spoločnosti a chýbajúce financie, predmetom našej pozornosti v tomto príspevku by bol rozbor uhorského vedeckého periodika, ktoré malo vychádzať dvakrát ročne, malo sa venovať prírodovedným problémom a chorobám, v špeciálnych dodatkoch malo uverejňovať aj materiály z oblasti hospodárstva, pretože k snahám Daniela Fischera patrilo aj povznesenie hospodárstva krajiny.²⁶



Obr. 4 Portrét redaktora A. E. Büchnera

Vydávanie *Miscellaneí*, napriek plánu a zásobe správ, o ktorých sa zmienil redaktor A. E. Büchner v roku 1735, ďalej nepokračovalo, bolo ukončené po štyroch rokoch v roku 1734. Odpoveď na otázku, či sa v archíve *Leopoldiny* zachovali pôvodné rukopisné príspevky, pravdepodobne pochádzajúce aj z pera našich vedcov, ktoré sa už ne-dočkali printovej podoby, prinesie možno ďalší výskum korešpondencie členov tejto renomovanej vedeckej spoločnosti.

²⁶ TARNAI, A. *Fischer Dániel és az első hazai folyóirat terve.*

Zoznam bibliografických odkazov

- Allgemeine Deutsche Biographie (ADB/NDB)* [online]. 56 Bd. Leipzig: Duncker & Humboldt, 1875 – 1912 [cit. 2017-06-10]. Dostupné na: www.ndb.badw-muenchen.de/adb.htm
- BARÁTHOVÁ, N. Juraj Buchholtz ml. a jeho články o Spiši vo Vratislavských análoch. In: *Z minulosti Spiša 2001 – 2002: ročenka Spišského dejepisného spolku*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2002, s. 153 – 160.
- BARTUNEK, A. *Fyzikus Rayman: Život a dielo prešovského lekárnik a lekára*. Bratislava: Obzor, 1990.
- BARTUNEK, A. *Osobnosti slovenského lekárnictva*. Martin: Osveta, 2001. ISBN 80-8063-085-2.
- Biografický lexikón Slovenska*. 5 zv. Martin: Slovenská národná knižnica – Národný bibliografický ústav, 2002 – 2013. ISBN 80-89023-15-0 (súbor).
- Breslauerische Sammlungen* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-06-09]. Dostupné na: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/42/Breslauerische-sammlung-1718.jpg>
- Buechner, A. E. In: *Katalog Zipser Bibliotheken* [online]. © Universitätsbibliothek Bielefeld, [bez dátumu] [cit. 2017-05-11]. Dostupné na: <https://www.ub.uni-bielefeld.de/databases/zips>
- BÜCHNER, A. E. – portrét [online]. University of Tartu, © 2002 – 2015 [cit. 2017-06-12]. Dostupné na: <http://dspace.ut.ee>
- Curieuse und nutzbare Anmerkungen von Natur- und Kunst- Geschichten* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-03-16]. Dostupné na: <http://cbsopac.rz.uni-frankfurt.de>
- HIRSCH, A., ed. *Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker*. 5. Bd. Wien und Leipzig: Urban und Schwarzenberg, 1887.
- Karlsruher Virtueller Katalog (KVK)* [online]. Karlsruhe [bez dátumu] [cit. 2017-04-20]. Dostupné na: <http://www.karlsruhe.de>
- Katalog Zipser Bibliotheken* [online]. Bielefeld: Universitätsbibliothek Bielefeld, [bez dátumu] [cit. 2017-05-11]. Dostupné na: <https://www.ub.uni-bielefeld.de/databases/zips>
- KIRCHNER, J. *Die Grundlagen des deutschen Zeitschriftenwesens: Mit der Gesamtbibliographie der deutschen Zeitschriften bis zum Jahre 1790*. 2. Bd. Leipzig: Hiersmann, 1931.
- Kis3g* [online]. Slovenská národná knižnica, © 2011 [cit. 2017-07-05]. Dostupné na: <https://www.kis3g.sk>
- MEZLER, J. B. *Johann Benedict Mezlers Buchhändlers in Stuttgart Universal-Catalogus, oder Vollständiges Verzeichniß aller in dessen Handlung sich befindlichen Bücher mit beygesetzten Preise nach Alphabet* [online]. 1. Theil., A – M. 1769 [cit. 2017-07-04]. Dostupné na: <http://books.google.sk>
- Miscellanea physico-medico-mathematica, oder angenehme, curiöse und nützliche Nachrichten ... 1727 – 1730* [online]. Erfurt: Karl Friedrich Jungnicol 1731 – 1734. V: Kežmarok: Lyceálna knižnica (neúplné vydanie) [cit. 2017-05-09]. Signatúra 64 508/5636, 63 130/39 902, 63 131/39 902, 24 926/5638. Dostupné na: <https://books.google.sk>
- MURHARD, F. W. A. *Bibliotheca mathematica* [online]. 2. Bd. Leipzig: Breitkopf und Haertel, 1797 [cit. 2017-07-02]. Dostupné na: <https://books.google.sk>
- MÜCKE, M. a T. SCHNALKE. *Briefnetz Leopoldina: Die Korrespondenz der Deutschen Akademie der Naturforscher um 1750*. Berlin: Walther de Gruyter. ISBN 978-3-11-020105-5.
- OKOLIČANYOVÁ, V. Príspevky slovenských lekárov a prírodovedcov v nemeckom periodiku „Miscellanea physico-medico-mathematica ...“ za obdobie rokov 1727 – 1730: (Pokračovanie tzv. „Vratislavských análov“ 1716 – 1726).

In: DOMOVÁ, M., ed. *Kniha 2011: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011, s. 173 – 184. ISBN 978-80-89301-79-9.

RAUBE, P. Die Zeitschrift als Medium. In: SCHULT, G., ed. *Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung*. 1. Bd. Bremen, 1974, s. 112 – 136.

Sammlung von Natur- und Medicin-Geschichten ... 1717 – 1726 [online]. Breslau: Michael Hubert 1717 – 1720; Leipzig – Bautzen: David Richter, 1721 – 1730. V: Kežmarok: Lyceálna knižnica, fond periodík, signatúra: P 1032 [cit. 2017-03-15]. Dostupné na: <https://books.google.sk>

Sammlung von Natur- und Medicin ... [o ňom] [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-03-12]. Dostupné na: <http://cbsopac.rz.uni-frankfurt.de>

SCHNEIDER, D. *Medizinische Daten und Ereignisse aus der „Sammlung von Natur- und Medicin- wie auch hierzu gehörigen Kunst- und Literatur-Geschichten“: (Breslauer Sammlungen 1717 – 1726)* [Dissertation]. Berlin: Freie Universität Berlin (Berlin: Dissertationsdruck B. Ladewig, 1974).

Slovenský biografický slovník: (od roku 833 do roku 1990). 6 zv. Martin: Matica Slovenská, 1986 – 2004. ISBN 80-7090-111-X.

TARNAI, A. *Fischer Dániel és az első hazai folyóirat terve*. Budapest: Országos Széchenyi Könyvtár, 1956.

TIBENSKÝ, J. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin: Osveta, 1979.

TIBENSKÝ, J. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1986, 1988.

Vollständiges und accurates Vniversal-Register über die Sammlungen von Natur- und Kunst- auch Medicin- und Literatur-Geschichten [online]. Erfurt, 1736 [cit. 2017-04-10]. Dostupné na: <http://openlibrary.org/b/OL22295075M>

WILLENBERG, J. *Distribution und Übersetzung englischen Schrifttums in Deutschland des 18. Jhrdts*. München: K. G. Saur, 2008. ISBN 978-3-598-24905-1.

Resumé

Pieces of knowledge from natural sciences and medicine published about Slovakia in the 1730s and 40s in German periodicals *Sammlung von Natur- und Medicin-Geschichten* (1716 – 1726) and *Miscellanea physico-medico-mathematica* (1731 – 1734)

Vlasta Okoličányová

The paper describes important scientific magazines published for the German language territory in the first half of the 18th century. It introduces European naturalists and physicians and their equals, naturalists and physicians (Juraj Buchholtz Jr., Daniel Fischer, Johann Adam Raymann and others) from Slovakia, who published the results of their research and pieces of knowledge from their medical practice in the periodical *Sammlung von Natur- und Medicin* (from 1717 to 1726) and after the change of the name in the title *Miscellanea physico-medico-mathematica* (from 1727 to 1730). The essay emphasises the erudition of the editors and contributors, describes the content characteristics, informs about the publishers and book printers of these periodicals, about the forms of their distribution, their today's presence in the European libraries and their accessibility in the digital forms.

Key words: historical periodicals, naturalists, medicine, pharmacy, European physicians, Hungary

promovaná knihovníčka Vlasta Okoličányová

Kabinet rukopisov, starých a vzácnych tlačí, Univerzitná knižnica v Bratislave

Absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, v študijnom obore knihoveda a vedecké informácie – nemecký jazyk a literatúra. V rámci výskumného projektu Dejiny knižnej kultúry na Slovensku sa podieľa na realizácii jeho čiastkovej úlohy Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Je autorkou a zostavovateľkou monografie a viacerých prednášok a štúdií k dejinám historických knižníc na Slovensku.

UNREALIZED PERIODICALS

Judit Vizkelety Ecsedy

Keywords: Newspaper, Bratislava, printing, 18th century, Svätý Jur, Melchior Sabish

There were several initiatives in the Hungarian Kingdom in the course of the 18th century to found periodicals (newspapers, weeklies) which for different reasons, failed. The content or subject of the planned periodicals and the reason of their failing is various. Just to mention some examples.

The joint initiation of Pál Manigay legal professor respectively Elek Horányi in 1785-1786 aiming at the issuing of a school periodical in accordance with the intentions of *Ratio Educationis*¹ was not successful. Although on January 24, 1785 Horányi gained the permission of a periodical in Latin language planned to be edited by him,² it never started because of the lack of prenumerations. The title of this prospective periodical would be *Memoriae Istropolitanae* and its language would be very probably Latin, but it never appeared. Just the same as almost a decade later Schedius mentions an *Ephemerides* planned to be published at the Buda University in 1794, which, however, for unknown reasons was never realized.

Another trend in the 1780s was to publish the Hungarian variety of existing German periodicals. One of these was planned by Gábor Mossótzky-Institoris, who wanted to issue the Hungarian translation of the scholarly newspaper *Erlanger Zeitung* in 1787. The idea was accepted by the Hungarian Chancellery, but the periodical was never realized, either.

Similarly failed the initiative of Franciscus Sultzer who in his printing shop in Banská Stiavnica wanted to publish a Slovak language periodical, to fill the gap, as the first Slovak newspaper *Presspurské Noviny* had ceased 3 years before.

It is by no means by chance that the most successful, and longest living periodicals were those which came out from prominent publishing or printing houses. They had the means to collect prenumerations, manage the circulation because they had a network of booksellers all over the country. Many good intentions failed until it became apparent that the publishing of periodicals needed professionals – and even with professionals it was very seldom that the publishing of newspapers was profitable.

Especially interesting are cases where it was not only censorship that made the publishing of a periodical impossible.

¹ *Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, p. 266. – Sectio III. De Regiis Hungariae Archigymnasiis et Gymnasiis. Caput IV: Destudiis secundariis, seu extraordinariis gymnasiolorum. Pars II. De instituto et argumentis studiorum. § CLV. De collegio novorum publicorum: „Ephemerides autem publicae, res maxime memorabiles complectentes, apud Universitatem Regiam concinnabuntur. Quonam vero pacto omnis haec institutio sit ordinanda licetur suo tempor e: res enim ampliorem postulat deliberationem...”.

² SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái*, p. 1071.

Of the planned but unrealized newspapers in the following I am presenting an initiative from 1793. . The title would be *St. Georger gelehrte Staats- und Kriegs-zeitung*. It is only the announcement *Zeitungs-Nachricht*³ that saved its memory for us – apart from the contemporary archival documents dealing with it. It was the initiative of Melchior Sabisch from Szent György (St. George in German, today Svätý Jur, District Pezinok, Slovakia) and it was planned to be a newspaper with manifold contents that would meet the demands of readers interested not only in local news but also in scholarly contributions. I am also trying to place this planned newspaper into the contemporary scene of printers and publishers.

Sabisch, formerly lawyer in Temesvár and for some years a citizen of Szentgyörgy, in his announcement from 1793 renders a detailed programme of his newspaper. It equally proves his commercial instinct and scholarly interest.⁴ However, the enterprise stuck at the very beginning.

In his Announcement being at the same time a call for prenumeration printed on one leaf in quarto format with the title *Zeitungs-Nachricht* he makes it understood that his aim is to found a scholarly newspaper, therefore besides home and foreign news the most important part would be scholarly-scientific articles. He is convinced that with the regularly given information about books newly published in Hungary he will delight many literally-minded readers. At the same time he will serve – apart from his readers – also authors, publishers and booksellers, thus answering the recurring complaint that would be readers have no knowledge of the books published. In order to be able to inform his readers he requests printers and booksellers to send him a copy of each newly published book or at least a detailed contents of these. His newspaper would be published twice a week on Mondays and Thursdays, issues can be bought separately or they can be prenumerated both the editor/publisher in St. Georg (Svätý Jur) and Bratislava in Pozsony in Johann Nepomuk Schauff's book and art shop. Single issues cost 4 krajcár, half-year prenumeration 2 florints 30 kr. His announcement was dated from St. Georg from the 12th April 1793, and signed by Melchior v. Sabisch editor.

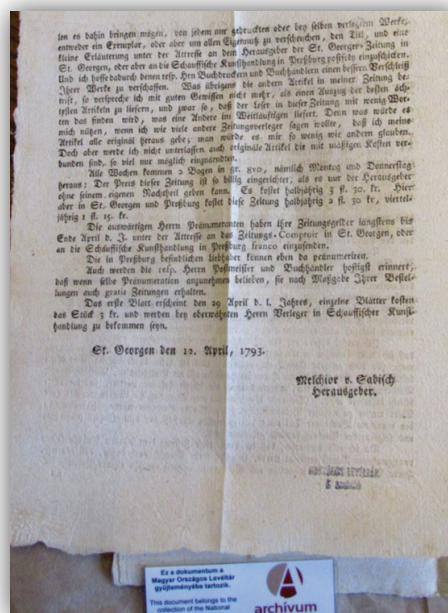
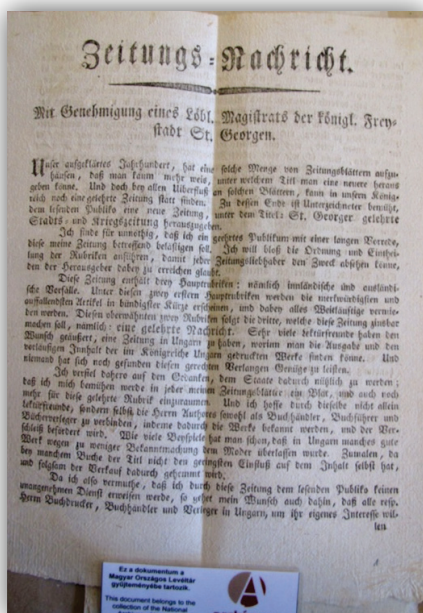


Fig. 1 and Fig. 2 *Zeitungs-Nachricht*

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), C 84 Dep. Gremiale 1793, F 14, attached to the document Nr. 10726.

⁴ KÓKAY, G., KOSÁRY, D. a B. G. NÉMETH, *A magyar sajtó története I.: 1705 – 1848*, p. 207. (Here the name of the newspaper as *St. Georger gelehrte Stats- und Kriegszeitung*).

It should be noted here that Sabisch calls his planned newspaper *St. Georger gelehrte Stadts- und Kriegszeitung*, meaning that one of its concerns would be the free royal town of St. György – while all the contemporary sources issued either by the city magistrate or the Chancellery consistently use the word *Staats-Zeitung* as if it would be about the matters of the state and not the town. Whether it was an involuntary mistake or just a mistaken spelling we do not know. Just as we do not know if the misinterpreted title was not a further cause for obstacles.

Right after the title of his announcement as a subtitle he is referring to the permission gained for his newspaper from the magistrate of the free royal town of Szt György. In fact, with the same date as Sabisch' announcement, the permission issued by the mayor of the town survived. From it we are informed that Sabisch who was at that time already a citizen of the town, presented himself before the magistrate and rendered his written claim to publish for the benefit of readers his newspaper *St. Georger Stadts- und Kriegs Zeitung* in printing. As the representatives of the town are convinced that the applicant has no other aim than to serve the benefit of the state and, with it, the interest of the readers, the town is willing to give the permission to have this newspaper printed, with the following conditions: firstly, the applicant has to submit it to the Hungarian Court Chancellery in Vienna or to the State Governor's Council (Locumtenency) in Buda. Secondly, he will avoid in his newspaper any statements against state and church, and the editor takes responsibility for this. Thirdly, he will publish any information referring to the state or the public and fourth, in order to keep the magistrate informed about the contents, the editor is obliged to submit previously a copy for revision. This interesting and self-contained plan of Sabisch, which could have been the first attempt aiming at literary and scholarly information based on an organized deposit copy – has not gained the support of the officials. The State Governor's Council first excuse was that the editor failed to submit the program and printed it without a previous permission. However, this seems to contradict to the statement of Sabisch written in his second application to the town magistrate of St. György of 7th June 1793 in which he definitely refers to his application to the Chancellery submitted by him on May 4th 1793. As this application has not survived, we can take only his word that from the four conditions of the town magistrate he has, in fact, fulfilled the first.

However, the State Governors' Council (Locum-tenency) seems not to have received such an application, therefore the Szt György magistrate was instructed to send them a characterization of Sabisch personality and inform him that until he requests and gains a permission, he should avoid any attempt to print his newspaper. Next the editor, in his second application of June 7th asked for the support of Szt György magistrate referring to his intention to help with this newspaper the renewal of the printing shop of the Langguth orphans on the one hand, and make an equally useful service to common good. Finally, he asked for the support of the magistrate to forward his application at the State Government. The magistrate's answer to this second application has not survived, its content is not known to us.

It seems however, that the newspaper could not be launched at all. Whether there were formal deficiencies – or there was a hope that sooner or later the editor would gain the consent of the State Government, had Johann Michael Landerer the owner of the most prominent printing office of Pozsony not denounced Sabisch with the cause that he wants to launch his newspaper without permission. This denunciation by Landerer was from April 22nd, i.e. 10 days after the supporting decision of the Szt György magistrate and the printed announcement of the *St. Georger Zeitung*. The file of denunciation by Landerer is no longer available, it is known from József Ferenczy who published it in his history of Hungarian newspaper literature.⁵

Landerer did not delay: he wrote this denunciation against the planned newspaper of Sabisch at such a short notice, that the editor could hardly have time to render his application either to the State Government or to the Hungarian Chancellery. As we have seen, it was on May 4th that Sabisch did it, and evidently had no idea about the unfriendly action taken by the concurring printer, who tried, from the very start, to choke his enterprise. It seems that

⁵ FERENCZY, J. *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*, p. 35. However, at present the referred item cannot be found in the National Archive (= MNL OL) under the shelfmark Helytartótanácsi Lt. 1793. 1099 referred by him.

earlier it was always Landerer who was charged with printing any material relating St. George, as for instance the booklet about the St. Georger sulphuric bath printed by Landerer in the same year.⁶

We can raise the question, against whom the denunciation was directed? Against the would-be editor, publisher or against the would be printer of the planned newspaper? Anyway it is a very pregnant example of the savage struggle to protect privileges, in this case the liberty to publish newspapers.

As to the contents of the planned newspaper a reference gazette publishing home and foreign news as well as book reviews in German language would have been definitely a new genre in its field - but, no doubt it would have primarily endangered the periodical *Pressburger Zeitung* published by Landerer – if this new periodical would have mean a real rival at all to *Pressburger Zeitung* with its 30 years' past.⁷

Apart from its interest in press-history this short announcement by Sabisch should be also noted for its significance in printing history.

The reason why attention was drawn on the Langguth printing shop as early as in May is probably that Sabisch must have mentioned in his first application to the magistrate of St. Georg that he intends to print it by the Langguth printing office thus improve the difficult situation of the heirs.⁸ (This first application is lost – we have only, as seen above, the positive answer from the magistrate). The same reason was repeated by him in his second application of June 2. This circumstance is interesting, because Sabisch had apparently no knowledge that the Langguth printing office was purchased from the heirs three weeks before, on May 11. The new owner was Johann Nepomuk Schauff local chalcographus, i.e. copper engraver.

It seems that the fate of the Langguth-office continued to be an interesting topic for the State Government, that is why the letter signed by the members of the Bratislava senat, confirming the purchase of the Lanngguth office by Schauff was written. Following the receipt of this letter the whole question of Sabisch's planned newspaper was put aside, was no longer subject of any consideration. No further document was written (or preserved?) about the planned newspaper: neither of positive nor negative contents. A striking circumstance is how count Károly Pálffy Hungarian court chancellor took part in the whole issue, as documented in his personal correspondence: an obvious explanation may be that the castle of St. Georg was in his possession.

What can be known about the recurringly mentioned Langguth printing shop? Contemporary documents often mention it the form of „Langguth-Oderlitzkiana” because it was the printing shop of Anton Oderlitzky active between 1790 and 1792 which went into the possession the Langguth family in 1792. However, until the early death of the new owner, head of the family in 1793 there were only four books issued to our knowledge mostly under the naming Typis Langguthianis.⁹

It should be noted that the Oderlitzky office purchased by Langguth was a fine office equipped among others with a copper press. It was housed in our close vicinity under Nr 5 Klariská. Although its size and the number of publications could not cope with the other tipographies active in Pressburg, namely the Landerer, Patzko or Weber, nevertheless, the high quality of the books issued as well as the *Schriftproben*, his book of printing characters well demonstrates the artistic level of Oderlitzky's tipography. This specimen of characters was probably issued by him with the intention to sell his tipography and to present his possible purchaser the range of printing letters and

⁶ [GÖMÖRY, D.]. *Nachricht an das Publicum von dem St. Georger Schwefelbaade.*

⁷ This first and longest-lived German newspaper in the country was launched in 1764.

⁸ KÓKAY, Gy. Ungarische, deutsche und tschechische (slowakische) Zeitungspläne in Ungarn am Ende des XVIII. Jahrhunderts, p. 228 – 229. Among the unrealized German periodicals György Kókay was also dealing with the initiative of Sabisch. However, on the one hand, he had no knowledge of the denunciation by Landerer, on the other hand he misunderstands, as if Sabisch were concerned about the printing shop of the Landerer heirs. While in fact in his application to the St. George magistrate Sabisch tries to help the case of the Langguth orphans – here Kókay is apparently mistaking the name Langguth for Landerer.

⁹ Three publications in 1792 and one in 1793.

ornaments, woodcuts to be found in his office. This future purchaser was Langguth, and as seen above, it was from his heirs that Johann Nepomuk Schauff came into the possession of the printing office on the 11th May 1793.

Schauff was not only as an engraver active, he was also the owner of an art and book shop selling besides books also maps, printed scores and copperplates in the inner city of Bratislava. He opened his shop in 1785 in Schneeweisgässlein, as Bielá was called at that time. Sabisch himself denotes the book and artshop of Schauff where the forthcoming issues – that never appeared – will be available and can be prenumerated. Schauff, who besides being an engraver and bookseller was primarily engaged and employed as art teacher i. e. teacher of drawing in Pressburg in the local drawing school, was also a publisher issuing several high-quality books in the preceding ten years – however, so far he had no private printing press.

The question arises where the one-leaf announcement *Zeitungs-Nachricht* of the planned newspaper was printed at the beginning of April 1793? In the announcement the only name mentioned where the newspaper will be available, namely the above mentioned art and bookshop of Schauff, there is not a word about a printing office. Sabisch, in his letter addressed to the town of SztGyörgy in June 1793 expresses his concern about the fate of the Langguth-printing shop – perhaps we are not in error if we read between the lines the idea that Sabisch was dealing with, namely, to present himself as purchaser of the Langguth-office. If Johann Michael Landerer has read the same between the lines of the Announcement, which must have been in his hand, then it can be easily imagined that he felt Sabisch as his future concurrent, not as a newspaper publisher but also as an owner of a press. And as a typography owner Sabisch would be in a good position to issue and maintain a newspaper. Landerer at the time when his denunciation was made in April 22nd 1793 was not aware of the fact what we already know, namely, that three weeks later the typography was purchased not by Sabisch but by another rivaling person from Pozsony, by the art and book dealer and publisher Schauff, who was, by the way mentioned in Sabisch' announcement as the bookseller dealing with the spreading of his planned newspaper.

Landerer was not the only person who knew nothing about the purchasing of the Langguth-office: neither was aware of it Sabisch himself. The selling was apparently contracted in a haste. By the time the Langguth office went into the possession of Schauff (May 11th) – of which Sabisch had no knowledge – his original application was already hopelessly lost in the labyrinth of government offices, very probably due to the denunciation of the possible rival, Landerer.

Although it is very likely that only the preliminary announcement of this periodical was printed and no actual issue of it, still, it gave rise to a considerable quantity of contemporary documents in a surprisingly short time, between April 12 and September 2, 1793. In order to have a better overview a chronology of the files is following:

Chronology of the printed and manuscript sources relating *St. Georger gelehrte Staats – und Kriegs-zeitung*:

- April 12, 1793. Melchior Sabisch is given the permission by the town magistrate of St. Georg for his newspaper *St. Georger gelehrte Staats - und Kriegszeitung*, with conditions. (MOL Helytartótanácsi lt. C 58 Dep. Pupillare 1793. F 45, 13.217, 1793. IV. 12.),
- April 12, 1793. With the same date as above Sabisch' announcement *Zeitungs-Nachricht* is printed according to which its first number is due on April 29th. (the printed leaves of *Zeitungs-Nachricht* are attached to the document MNL OL C 84 Dep. Gremiale 1793. F 14, 10726 irathoz, 1793. IV. 30),
- April 22, 1793. Johann Michael Landerer's application to the magistrate of Pozsony to ban Sabisch's *St. Georger Zeitung*, as it is printed without permission. The magistrate acted accordingly. (see note 7.),
- May 4, 1793. Sabisch applies for the launching of his newspaper to the Locumtenency (the document referred to by Sabisch can not be found),
- May 16, 1793. Count Károly Pálffy, Hungarian Court Chancellor in Vienna requests information from the magistrate of Pozsony about the situation of the Langguth printing shop. (MOL C 58 Dep. Pupillare F 45, 13.217, 1793. V. 16),

- June 2, 1793. Sabisch' application to the St. Georg magistrate to support his request at the Locumtenency, referring here to his former application rendered on May 4 to the Locumtenency and to the circumstance that the printing of this newspaper would also help the Langguth orphans in Pozsony. (MOL C 84 Dep. Gremiale 1793. F 14, 1793. június 2.),
- June 18, 1793. The Locumtenency requests information from the Pozsony city magistrate about the Langguth orphans MNL OL C 58 Dep. Pupillare F 45, 14.402, 1793. VI. 18),
- August 5, 1793. Referring to the above request the Pozsony city magistrate informs the Locumtenency that the Langguth-Oderlitzky printing offica was purchased by Johann Schauff on May 11 for 3 000 Fl. (MNL OL C 58, Dep. Pupillare F 45, 18.582, 793. VIII. 5),
- August 9, 1793. The Locumtenenc yinforms the addressee (probably Count Károly Pálffy chancellor) that according to the information gained from the magistrate of Pozsony the printing office was sold int he meantime. (MNL OL C 58, Dep. Pupillare, F 45, 1793. VIII. 9.),
- September 2, 1793. Count Károly Pálffy chancellor's letter from Vienna referring to the above letter by the Locumtenency according to which the Langguth printing shop was sold int he meantime and the case is put *ad acta*. (MNL OL C 58 Dep. Pupillare F 45, 22.177, 1793. IX. 2.).

Archival Sources

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) [Hungarian National Archive], Helytartótanácsi lt. C 58 Dep. Pupillare 1793. F 45 and C 84 Dep. Gremiale 1793.

List of Reference

BUSA, V. M., ed. *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*. Budapest: OSZK, 1986.

FERENCZY, J. *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Budapest: Lauffer, 1887.

[GÖMÖRY, D.]. *Nachricht an das Publicum von dem St. Georger Schwefelbaade*. Pressburg: Johann Michael Landerer, 1793.

KÓKAY, Gy. Ungarische, deutsche und tschechische (slowakische) Zeitungspläne in Ungarn am Ende des XVIII. Jahrhunderts. In: *Magyar Könyvszemle*. 1972, évf. 88, sz. 3 – 4, p. 220 – 232.

KÓKAY, Gy., KOSÁRY, D. a B. G. NÉMETH, eds. *A magyar sajtó története I.: 1705 – 1848*. Budapest: Akadémiai K., 1979.

KOLLÁROVÁ, I. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ: Typografické médiu v jozefínskej dobe*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak, 2013.

KOLLÁROVÁ, I. *Vydavateľia v 18. storočí: Trilógia k dejinám typografického média*. Bratislava: Veda, 2006. ISBN 80-224-0889-1.

PETRIK, G. *Magyarország bibliographiája – Bibliographia Hungariae 1712–1860*. IX. Pótlások – Additamenta.

KOVÁCS, E. a J. V. ECSEDY, eds. Budapest, OSZK, 2017. ISBN 978-963-200-667-3.

Presspurské Noviny. Prešpùrek [Bratislava]: Šimon Peter Weber, 1783 – 1787.

Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Tom. 1. Vindobonae: Trattner, 1777.

SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái*. IV. köt. Budapest, 1896.

Resumé

Nerealizované periodiká

Judit Vizkelety Ecsedy

V priebehu 18. storočia bolo v Uhorsku niekoľko pokusov o začatie vydávania periodík (novín, týždenníkov), ktoré z rôznych dôvodov zlyhali. Obsah alebo predmet plánovaných periodík a dôvody ich neúspešnosti sú rôzne. Stačí spomenúť niektoré príklady:

V rokoch 1785 – 1786 sme zaznamenali pokus o vydanie školského časopisu v súlade so zámermi Ratio Educationis, ale tento pokus nebol úspešný. Hoci 24. januára 1785 bolo získané povolenie na začatie vydávania periodickej tlače v latinčine, tlačiť sa nikdy nezačalo kvôli nedostatku prenumerácie. Názov tohto budúceho periodika mal byť *Memoriae Istropolitanae*. Rovnaký osud postihol skoro o desať rokov neskôr plánované zverejnenie novín *Ephemerides* na univerzite v Bude v roku 1794, ktoré sa z neznámych dôvodov nikdy neuskutočnilo.

Ďalším trendom po roku 1780 bolo vydávanie maďarskej verzie existujúcich nemeckých periodík. Jedným z týchto periodík malo byť plánované vydanie maďarského prekladu vedeckého denníka *Erlanger Zeitung* v roku 1787. Myšlienka bola síce prijatá maďarskou kanceláriou, ale časopis nebol nikdy realizovaný.

Rovnako zlyhala aj iniciatíva Františka Sultzera, ktorý chcel v roku 1790 vo svojej tlačiarňi v Banskej Štiavnici tlačiť periodikum v slovenskom jazyku, aby vyplnil medzeru po tom, čo pred tromi rokmi prestalo vychádzať prvé slovenské tlačené periodikum *Presspurské noviny*.

Nie je náhodou, že najúspešnejšie a najdlhšie živé periodiká boli tie, ktoré vyšli z významných vydavateľstiev alebo tlačiarní. Disponovali prostriedkami na zhromažďovanie prenumerácií a riadenie obehu, pretože mali sieť kníhkupcov po celej krajine. Mnoho dobrých úmyslov zlyhávalo, až kým nebolo zrejmé, že vydávanie periodík potrebuje odborníkov – a dokonca aj s odborným vedením bolo zriedkavé, že tlačenie novín bolo výnosnou činnosťou.

Zvlášť zaujímavé sú prípady, keď cenzúra nebola jediným faktorom, ktorý znemožnil publikovanie periodika.

Z plánovaných, ale nerealizovaných novín v nasledujúcich rokoch prezentujem iniciatívu z roku 1793. Názov plánovaných novín mal byť *St. Georger gelehrte Stadts- und Kriegszeitung*. Okrem dobových archívnych dokumentov, ktoré sa zaoberali touto iniciatívou, nám zachovalo informáciu o nich len oznámenie *Zeitungs-Nachricht*. Bola to iniciatíva Melchiora Sabischa zo Svätého Jura (dnes okres Pezinok). Ten toto periodikum plánoval ako noviny s mnohorakým obsahom, ktoré by vyhovovali požiadavkám čitateľov zaujímajúcich sa nielen o miestne novinky, ale aj o odborné príspevky. Pokúsim sa o uvedenie týchto plánovaných novín na dobovú scénu tlačiarní a vydavateľov.

Sabisch, bývalý právnik v Temešvári (dnes Timișoara, Rumunsko) a niekoľko rokov občan Svätého Jura, vo svojom oznámení z roku 1793 predložil podrobný program svojich novín, čo dokazuje jeho komerčný a rovnako aj vedecký záujem, hoci tento podnik zlyhal už na samom začiatku.

Vo svojom „Oznámení“, ktoré je súčasne aj výzvou na prenumeráciu, vytlačenom na jednom liste v kvartovom formáte s názvom *Zeitungs-Nachricht* objasňuje, že jeho cieľom je založiť vedecké noviny, a preto by okrem domácich a zahraničných správ mala byť najdôležitejšia časť venovaná vedeckovýskumným článkom. Vyjadril presvedčenie, že pravidelne poskytovanými informáciami o novo publikovaných knihách v Maďarsku poteší mnohých čitateľov – milovníkov literatúry. Súčasne, okrem čitateľov bude periodikum slúžiť aj autorom, vydavateľom a kníhkupcom, čím zareaguje na opakované sťažnosti čitateľov, že nevedia o publikovaných knihách. Aby mohol uspokojiť svojich čitateľov, žiadal tlačiarov a kníhkupcov, aby mu poslali kópiu každej novo publikovanej knihy, alebo aspoň jej podrobný obsah. Jeho noviny mali vychádzať dvakrát týždenne, v pondelok a vo štvrtok, čísla by sa mohli kupovať

samostatne, alebo mohli byť predplatené u editora/vydavateľa vo Svätom Jure a v Bratislave v knižnej a umeleckej predajni Jána Nepomuka Schaufa. Jednotlivé čísla mali stáť 4 grajciare, polročné predplatné 2 florény a 30 grajciarov. Oznámenie bolo datované vo Sv. Jure 12. apríla 1793 a podpísal ho editor Melchior V. Sabisch.

Treba poznamenať, že Sabisch nazýva plánované noviny *St. Georger gelehrte Stadts- und Kriegszeitung*, čo naznačuje, že v centre jeho pozornosti by bolo slobodné kráľovské mesto Sv. Jur, zatiaľ čo všetky dobové pramene vydané buď magistrátom mesta, alebo Kráľovskou kanceláriou dôsledne používali slovné spojenie *Staats-Zeitung*, akoby išlo o záležitosť štátu a nie mesta. Či už ide o nevedomú chybu alebo o nesprávny prepis (Stadts – Staats), netušíme. Rovnako ako nevieme, či nesprávne interpretovaný titul nebol ďalšou príčinou prekážok vydania tohto periodika.

Hneď za názvom v podtitule tlačeneho oznámenia *Zeitungs-Nachricht* sa Sabisch odvoláva na povolenie pre svoje noviny získané od magistrátu slobodného kráľovského mesta Sv. Jur. Povolenie vydané magistrátom mesta s rovnakým dátumom ako Sabischovo oznámenie sa skutočne zachovalo. Z toho vyplýva informácia, že Sabisch, ktorý bol v tom čase už občanom mesta, sa predstavil pred magistrátom a predložil mu svoju písomnú žiadosť o povolenie tlače novín *St. Georger Stadts- und Kriegs Zeitung*, ktoré by boli prospešné pre čitateľov. Keďže predstavitelia mesta boli presvedčení, že žiadateľ nemá iný záujem ako slúžiť štátu a zároveň záujmu čitateľov, mesto bolo ochotné dať povolenie na tlač týchto novín, pričom žiadateľ musel splniť tieto podmienky:

- Žiadateľ musí žiadosť predložiť Kráľovskej kancelárii vo Viedni alebo Miestodržiteľskej rade v Budíne.
- V novinách sa vyhne akýmkoľvek vyhláseniam proti štátu a cirkvi a za to bude zodpovedný editor.
- Bude uverejňovať všetky informácie týkajúce sa štátu alebo verejného života.
- Bude informovať magistrát o obsahu novín a vedúci redaktor je povinný pred distribúciou predložiť kópiu na revíziu.

Tento zaujímavý a samostatný Sabischov plán, ktorý mohol byť prvým pokusom zameraným na literárne a vedecké informácie a založeným na organizovanom povinnom výtlačku, nezískal podporu úradníkov. Prvou výhovorkou miestodržiteľskej rady bolo, že sa editorovi nepodarilo predložiť program a vytlačil ho s predchádzajúcim povolením. Zdá sa však, že to je v rozpore s vyhlásením Sabischa napísaným v jeho druhej žiadosti predloženej mestskému magistrátu vo Sv. Jure zo 7. júna 1793, v ktorej jednoznačne odkazuje na svoju žiadosť podanú 4. mája 1793 Kráľovskej kancelárii. Pretože sa táto žiadosť nezachovala, môžeme veriť iba jeho slovu, že zo štyroch podmienok mestského magistrátu túto splnil ako prvý.

Zdá sa však, že miestodržiteľská rada nedostala takúto žiadosť, a preto bol magistrát Sv. Jura poučený, že má poslať charakteristiku Sabischovej osobnosti a informovať ho, že kým nepožiadá o povolenie, má sa vyvarovať akéhokoľvek pokusu o tlač svojich novín. Potom editor vo svojej druhej žiadosti zo 7. júna požiadal o podporu magistrát Sv. Jura, odvolávajúc sa na svoj zámer pomôcť týmito novinami na jednej strane obnoviť tlačiareň Langguthových sirôt a zároveň urobiť užitočnú službu pre spoločné dobro. Nakoniec požiadal magistrát o podporu, aby postúpil jeho žiadosť štátnej vláde. Odpoveď magistrátu na túto druhú žiadosť sa nezachovala a jej obsah nie je známy.

Zdá sa však, že tlač novín nemohla byť vôbec spustená. Či to boli formálne nedostatky, alebo existovala nádej, že skôr či neskôr vydavateľ získa súhlas štátnej vlády, Ján Michal Landerer, majiteľ najvýznamnejšej tlačiarne v Bratislave obvinil Sabischa zo snahy, že chce, aby jeho noviny začali vychádzať bez povolenia. Toto udanie zo strany Landerera bolo datované 22. apríla, t. j. desať dní po rozhodnutí magistrátu Sv. Jura o podpore novín (12. apríla) a vytlačení oznámenia o chystanom periodiku *St. Georger Zeitung*. Landerer nemeškal, napísal udanie proti plánovaným novinám Sabischa tak rýchlo, že redaktor nemal čas na to, aby podal svoju žiadosť buď štátnej vláde, alebo Uhorskej miestodržiteľskej rade. Ako sme už uviedli, Sabisch tak urobil 4. mája a zjavne nemal ani tušenie o nepriateľskej akcii zo strany konkurenčného tlačiarne, ktorý sa od samého začiatku pokúšal ohroziť jeho podnikanie. Zdá sa, že v minulosti to bol vždy Landerer, ktorý bol poverený tlačou akýchkoľvek materiálov týkajúcich sa Sv. Jura, ako napríklad aj brožúrky o sírnom kúpeli vo Sv. Juri vytlačenej u Landerera v tom istom roku.

Môžeme si položiť otázku, proti komu bolo namierené vypovedanie tlačenia novín. Proti potenciálnemu editorovi, vydavateľovi alebo proti tlačiarňi plánovaných novín? Každopádne tento príbeh je veľmi výstižným príkladom divokého zápasu o ochranu privilégii a v tomto prípade aj o slobodu vydávania novín.

Pokiaľ ide o obsah plánovaných novín, noviny publikujúce domáce a zahraničné správy, ako aj recenzie kníh v nemeckom jazyku by boli určite na tomto poli novým žánrom, no bezpochyby by primárne ohrozili periodikum *Pressburger Zeitung*, ktoré tlačil a vydával Landerer. Mohli sa stať prvým skutočným konkurentom týchto novín za 30 rokov ich vychádzania.

Dôvodom, pre ktorý sa pozornosť sústredila na Langguthovu tlačiareň už v máji, bolo pravdepodobne to, že Sabisch musel spomenúť vo svojej žiadosti magistrátu Svätého Jura záujem tlačiť svoje periodikum v tomto podniku a takýmto spôsobom zároveň uľahčiť ťažkú situáciu Langguthových sirôt. Rovnaký dôvod zopakoval aj v druhej žiadosti 2. júna. Tento detail je zaujímavý najmä preto, že naznačuje, že Sabisch nevedel o tom, že Langguthova tlačiareň bola dedičmi odkúpená tri týždne predtým, konkrétne 11. mája. Novým majiteľom sa stal Ján Nepomuk Schauff, miestny chalkograf, t. j. medirytca.

Osud Langguthovej tlačiarne zostal pre miestodržiteľskú radu zaujímavou témou. Je to tiež dôvod, prečo bol napísaný list potvrdzujúci kúpu Langguthovho podniku Schauffom. Podpísali ho členovia bratislavského senátu. Výsledkom prijatia tohto listu bola otázka Sabischom plánovaných novín odložená, nebola viac predmetom žiadnych posudzovaní a úvah. Nevieme o tom, že by bol napísaný (zachovaný) ďalší dokument týkajúci sa plánovaných novín, a to ani s kladným, ani negatívnym obsahom. Zaujímavé je, že do sporu sa osobne zaangažoval aj gróf Karol Pálffy, uhorský dvorský kancelár. Dokumentuje to jeho osobná korešpondencia, pochopiteľným vysvetlením môže byť skutočnosť, že mal vo vlastníctve hrad pri Svätom Jure.

Čo vieme o viackrát spomenutej Langguthovej kníhtlačiarňi v Bratislave? Dobové dokumenty ju často uvádzajú vo forme „Langguth-Oderlitzkiana“, pretože išlo o podnik Antona Oderlitzkého, ktorý bol aktívne činný v rokoch 1790 – 1792. Do vlastníctva Langguthovej rodiny sa dostal v roku 1792. Až do predčasnej smrti nového majiteľa, hlavy rodiny v roku 1793, vyšli podľa našich zistení jeho tlačou iba 4 knihy, a to najmä s impressom Typis Langguthianis. Považujeme za potrebné podotknúť, že Oderlitzkého podnik, ktorý Langguth kúpil, bol dobrou tlačiarenskou dielňou, okrem iného vybavenou aj medeným lisom. Sídlil v blízkom susedstve bratislavskej Univerzitej knižnice, na Klariskej 5. Hoci veľkosťou a počtom vytlačených publikácií nedokázal súperiť s ďalšími v Bratislave v tom čase aktívnymi tlačiarňami, menovite Landererovou, Patzkovou či Weberovou, vysoká kvalita vydaných kníh rovnako ako aj *Schriftproben*, t. j. jeho kniha s ukázkami možností tlače podniku, demonštrujú umelecký stupeň a kvalitu Oderlitzkého typografie. Uvedené príklady písma pravdepodobne vytlačil sám, so zámerom predat podnik a prezentovať nádejnému kupcovi ukážky písmen, ornamentov a drevorytov, ktorými tlačiareň disponovala. Týmto budúcim kupcom bol Langguth a ako sme naznačili vyššie, cez jeho dedičov sa tlačiareň 11. mája 1793 dostala do vlastníctva Jána Nepomuka Schauffa.

Schauff nebol aktívny iba ako rytca, ale v centre mesta vlastnil tiež umeleckú a knižnú predajňu, kde okrem kníh predával aj mapy, tlačené partitúry a medirytiny. Svoj obchod si otvoril v roku 1785 na „Schneeweissgässlein“, dnešnej Bielej ulici. Samotný Sabisch označil tento odchod za miesto, kde bude možné zakúpiť si, resp. predplatiť si, ním plánované noviny. Okrem rytca a kníhkupca vykonával Schauff aj profesiu učiteľa umenia, pôsobil ako učiteľ kreslenia v Bratislave v miestnej kresliarskej škole, v predchádzajúcich 10 rokoch bol tiež vydavateľom niekoľkých veľmi kvalitných kníh, do toho času však nevlastnil žiadnu súkromnú tlačiareň.

Vyvstáva otázka, kde bolo na začiatku apríla 1793 oznámenie *Zeitungs-Nachricht* o plánovaných novinách vytlačené. Bolo v ňom uvedené iba jediné meno, a to Schauffovo, resp. jeho umelecký a knižný obchod. Neobsahuje však žiadnu zmienku o tlačiarňi. Sabisch vo svojom liste adresovanom mestu Svätý Jur v júni 1793 vyjadril znepokojenie nad osudom Langguthovej tlačiarne – azda sa nemýlime, ak medzi riadkami čítame, že jeho úmyslom bolo prezentovať sa ako jej kupec.

Ak Ján Michal Landerer vydedukoval z oznámenia to, čo my, je ľahké si domyslieť, že si uvedomil, že Sabisch by sa mohol stať jeho konkurentom, a to nielen ako vydavateľ novin, ale aj ako majiteľ kníhtlačiarne. Ako majiteľ tlačiarne by bol v dobrej pozícii noviny nielen vydávať, ale ich aj udržať.

V čase, keď Landerer podal udanie, t. j. 22. apríla 1793, si nebol vedomý skutočnosti, ktorú už vieme, konkrétne, že o tri týždne neskôr kníhtlačiareň odkúpil nie Sabisch, ale iný konkurent z Bratislavy – konkrétne Schauff, ktorý bol mimochodom spomenutý v Sabischovom oznámení ako kníhkupec, ktorý bude rozširovať ním plánované noviny.

Landerer však nebol jediným, kto nevedel o predaji Langguthovej tlačiarne. Jej odkúpenie nebolo známe ani samotnému Sabischovi. Predaj bol očividne dohodnutý v zhone. Kým sa Langguthova tlačiareň dostala do vlastníctva Schauffa (11. máj), Sabischova pôvodná žiadosť bola už beznádejne stratená v labyrinte vládnych kancelárií, pravdepodobne vďaka udaniu možného rivala Landerera.

Hoci je pravdepodobné, že bola vytlačená iba predbežná správa o tomto periodiku a žiadne jeho číslo neuzrelo svetlo sveta, umožnilo to vznik značnej kvantity dobových dokumentov v prekvapujúco krátkom čase, medzi 12. aprílom a 17. septembrom 1793. Ich chronologicky usporiadaný zoznam nám poskytne lepší prehľad.

Chronológia tlačených a rukopisných prameňov týkajúcich sa periodika

St. Georger gelehrte Staat- und Kriegszeitung

- 12. apríl 1793. Melchior Sabisch získal povolenie od magistrátu Svätého Jura pre svoje noviny *St. Georger gelehrte Staats- und Kriegszeitung*, musel však najskôr splniť niekoľko podmienok,
- 12. apríl 1793. Bolo vytlačené Sabischovo oznámenie *Zeitungs-Nachricht*. Podľa neho malo vyjsť prvé číslo novin 29. apríla,
- 22. apríl 1793. Žiadosť Jána Michala Landerera magistrátu mesta Bratislavy zakázať Sabischove *St. Georger Zeitung*, pretože boli tlačené bez povolenia. Magistrát podľa toho konal,
- 4. máj 1793. Sabisch požiadal Miestodržiteľskú radu o možnosť vydávať noviny,
- 16. máj 1793. Gróf Károly Pálffy, uhorský dvorský kancelár vo Viedni, požiadal magistrát Bratislavy o informácie týkajúce sa situácie ohľadne Langguthovej tlačiarne,
- 2. jún 1793. Sabischova prosba magistrátu Svätého Jura podporiť jeho žiadosť zaslanú Miestodržiteľskej rade odvolávajúc sa na jeho predchádzajúcu prosbu podanú 4. mája. Zdôraznil, že tlač a vydávanie jeho novin by pomohlo aj Langguthovým sirotám v Bratislave,
- 18. jún 1793. Miestodržiteľská rada žiadala informácie od bratislavského magistrátu o Langguthových sirotách,
- 5. august 1793. S odvolaním sa na vyššie uvedenú žiadosť bratislavský mestský magistrát informoval Miestodržiteľskú radu, že tlačiareň Langguth-Oderlitzky kúpil 11. mája Ján Nepomuk Schauff za 3 000 fl.,
- 9. august 1793. Miestodržiteľská rada informovala adresáta (pravdepodobne Karola Pálffyho), že podľa informácií získaných od magistrátu mesta Bratislavy tlačiareň bola už medzitým opredaná,
- 2. september 1793. List kráľovského dvorského kancelára Karola Pálffyho z Viedne odkazujúci na vyššie spomenutý list od Miestodržiteľskej rady, podľa ktorého bola Langguthova kníhtlačiareň medzičasom predaná a prípad bol odložený ad acta.

Kľúčové slová: noviny, Bratislava, tlač, 18. storočie, Svätý Jur, Melchior Sabisch

Judit Vizkelety Ecsedy, DSc.

Department for Book History of Országos Széchényi Könyvtár Budapest

She graduated from the University in Budapest, English and library science (1971), and completed Academic degree (1994) with specialization on History of printing in Hungary. She also published several monographs in the field of retrospective bibliography, book history, typography, book illustration and books with false imprints.

V ZNAMENÍ URÁNIE. TORZO KOŠICKÉHO UMELECKÉHO TÝŽDENNÍKA ZO ZAČIATKU 20. STOROČIA

Eleonóra Blašková

Kľúčové slová: umelecké periodiká, maďarské divadelníctvo, filmové umenie, košické kiná, Koloman Kemenczky, Eliáš Köves

Kedže košický kultúrny a spoločenský život bol od nepamäti mimoriadne priaznivý vo vzťahu k umeniu, s jeho propagáciou – od literárneho, cez divadelné, hudobné i výtvarné – sa stretávame na stránkach košických nemeckých i maďarských periodík do roku 1918 v podobe krátkych správ, glos, recenzií i hodnotení od počiatku ich vydávania. Literárne (a jazykovedné) časopisy *Magyar Museum* a *Orpheus* z konca 18. storočia, s existenciou ktorých sú spojené mená Františka Kazinczyho, Dávida Baróti Szabóa a Jána Bacsányiho¹, mali celouhorský dosah. Podobne to bolo aj v prípade časopisu *Felsőmagyarországi Minerva* redaktora Michala Dulházyho v rokoch 1825 – 1836.

Mimoriadny význam divadelných periodík, ktorých počiatok sa datuje v Košiciach rokom 1830, keď vyšlo tlačou prvé číslo titulu *Nemzeti Játékszíni Tudósítás* v redakcii baróna Vincenta Berzevicího a grófa Teodora Čákiho, potvrdila skutočnosť, že išlo o prvé maďarské periodikum takéhoto zamerania v Uhorsku.² Bolo to podmienené silnou pozíciou divadelníctva (najprv nemeckého, neskôr maďarského) v Košiciach do roku 1918. Divadlo si našlo priaznivcov v radoch mestských poslancov i samotných Košičanov, ktorí poskytli priestor hostujúcim divadelným spoločnostiam už v polovici 18. storočia.³ Dôležitú úlohu v procese skorého udomácnovania sa divadla, dramatického a hudobného umenia zohrala aj existencia stálej divadelnej budovy v meste od roku 1789.⁴

Film a filmové umenie, keďže je podstatne mladšie, bolo prezentované a popularizované predovšetkým v programových týždenníkoch košických kín (*Uránia Színház, Korzó Mozgó a neskôr Ligeti-Mozgó*)⁵ podstatne

¹ Prvý ročník štvrťročníka *Magyar Museum* vyšiel v rokoch 1788/1789. Druhý ročník v roku 1792. Pozri POTEMLA, M. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, s. 50 – 55, 538, 594.

² Prehľad a popis divadelných časopisov vychádzajúcich na území Uhorska obsahuje bibliografia STAUD, G. *A Magyar színháztörténet forrása: A Színházi sajtó emlékiratok, levelek, levéltári anyagok*. Stručný prehľad príspevok BLAŠKOVÁ, E. *Divadelné spoločnosti Jánoša Komját-hyho a Ödöna Faragóa na stránkach týždenníka (Kassai) Színházi Ujság v rokoch 1911 – 1923*, s. 44 – 53.

³ FERKO, T. *Divadelné letopisy mesta Cassa, Caschau, Kassa, Košice v súvislostiach dejín 1557 – 1945*, s. 46.

⁴ Keďže stará budova divadla ani po čiastočnej rekonštrukcii nevyhovovala hygienickým a bezpečnostným nariadeniam, bola v roku 1894 zbúraná a nahradená modernou budovou podľa projektu Arpáda Steinhardt a Adolfa Langa. V rokoch 1897 – 1899 ju vystavali košické firmy bratov Arpáda a Geju Jakabovcov a Michala Répászkeho. Verejnosti bola sprístupnená 28. 9. 1899, keď bola uvedená dráma Józsefa Katonu *Bánk bán*. Ani počas výstavby novej divadelnej budovy divadelný život v meste nezankol. Hrávalo sa v náhradných priestoroch vo veľkej sále hotela Schalkház, v bývalej jazdiarni na dnešnej Alžbetinej ulici, na voľnom priestranstve v mestskom parku. Pozri CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. *Premeny divadla: (Inonárodné divadlá na Slovensku do roku 1918)*, s. 90 a MIHÓKOVÁ, M. *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848 – 1918: Tematická bibliografia*, s. 434 – 445.

⁵ Najstaršie košické kino Uránia (Uránia Színház) otvorilo svoje brány košickým návštevníkom 30. mája 1909. Slávnostné otvorenie za prítomnosti maďarského štátneho ministerského tajomníka pre vzdelávanie Viktora Molnára, riaditeľa budapeštianskej Uránie Ödöna Szabóa, Maurica Mondeta, riaditeľa filmovej spoločnosti Pathé Frères z Paríža a Leo Goldsteina, riaditeľa budapeštianskej pobočky Pathé Frères bolo

neskôr, a to od začiatku júna 1909, keď podľa správy v denníku *Felvidéki Ujság* začal podnikateľ a nájomca troch košických kín Martin Horváth vydávať týždenník *Mozi Ujság*.⁶

Uránia ako symbol filmového umenia

Meno antickej múzy hvezdárstva, astronómie a geometrie Uránia sa začalo používať v spojení s pohyblivými obrázkami a filmom po prvýkrát koncom 19. storočia a v prvých dvoch, troch desaťročiach 20. storočia bolo rozšírené aj ako pomenovanie siete kín na území horného Uhorska a neskôr Slovenska. V roku 1897 vznikla v Budapešti z iniciatívy Maďarskej akadémie vied (*Magyar Tudományos Akadémia*) Uhorská náučná (osvetová) spoločnosť Uránia (*Uránia Magyar Tudományos Társaság*, neskôr *Uránia Magyar Tudományos Egyesület*).



Obr. 1 Prvé kino v Košiciach Uránia - Uránia Színház, 1909 (Zdroj: Archív autorky)



Obr. 2 Lúdvít Körmendy-Ékes (1876 – 1951), mestský poslanec a predseda Spolku na skrásňovanie mesta, zakladateľ kina Uránia (Zdroj: Archív autorky)

V apríli 1899 sa v rámci spoločnosti, resp. na jej pôde vytvorilo podľa vzoru berlínskeho a viedenského tzv. „náučného divadla“ Náučné divadlo Uránia (*Uránia Tudományos Színház*, *Uránia Magyar Tudományos Színház*). Vytýčilo si ušľachtilý cieľ vzdelávať, šíriť osvetu a poznatky nielen z oblasti astronómie, ako to bolo v prípade jej

plánované na 26. júna 1909. Pozri Vendégek az Uránia megnyitásán, s. 3. Kino bolo vybudované zásluhou Spolku na skrásňovanie mesta a najmä zaangažovanosti jeho predsedu a zároveň mestského radcu Lúdvíta Körmendy-Ékesa. Budova kina postavená podľa projektu Gyulu Sándyho a Artúra Lakatosa pre 770 divákov bola situovaná na vtedajšom Alžbetinom námestí (dnes Námestie osloboditeľov). V budove sa nachádzalo okrem hľadiska s 230 čalúnenými kreslami na sedenie, 32 lôžami, 171 miestami 2. kategórie a 330 miestami 3. kategórie aj rozľahlé pódium, miesto pre orchester a šatne. Od augusta 1909 bol otvorený aj bufet. Interiér kina zabezpečila košická firma » L. Tóth a spolovník«. K dispozícii bol moderný premietací prístroj značky Gaumont. Kino bolo súčasťou siete kín, ktoré vlastnila budapeštianska spoločnosť Uránia (*Uránia Tudományos Színház*, aj *Uránia Magyar Tudományos Színház*). Lístky bolo možné zakúpiť si od júna 1909 v predpredaji u miestnych obchodníkov Jána Quirschfelda (lístky 1. kategórie), v trafike vdovy Radóvej (lístky 2. a 3. kategórie). Pokladňa kina bola otvorená od 17.45 hod. Lístky do lôž a na miesta 1. kategórie stáli 1 korunu, lístky 2. kategórie 70 halierov a tretej 40 halierov. Polovičnú zľavu si mohli uplatniť deti mladšie ako 10 rokov a vojaci s hodnotou nižšou ako strážmajster. Začiatok prvého premietania bol stanovený na 18. hodinu a koniec na 19.05. Druhé predstavenie sa začínalo až po ukončení predstavenia v blízkej cirkusovej manéži na námestí. Druhé kino Korzóz Mozgó (aj Korzo) sídlilo na Hlavnej ulici v priestoroch dnešného divadelného štúdia Smer. Tretie letné kino umiestnené pri budove korčuliarskeho pavilónu v mestskom parku (Ligeti Mozgófénykép) fungovalo v lete 1913. Premietalo sa aj v priestoroch hotela Schalkház. Pozri: Kassai Uránia Színház, s. 4. Nájomcom všetkých troch kín bol podnikateľ Martin Horváth (1876 – ?). Jeho plány vybudovať modernú budovu vlastného kina v Košiciach, pre ktoré od mesta zakúpil pozemok, prekazila I. svetová vojna. Pozri MIHÓKOVÁ, odk. 4, s. 438 – 439.

⁶ A Mozi Ujsághoz..., s. 6.

nemeckých predchodkyň, ale aj z iných vedných odborov. V ročenke spoločnosti z roku 1900 sa uvádza: „*Divadlo Uránia chce byť takým miestom, kde učenec vzdeláva (resp. popularizuje vedu), umelec ponúka návod na vnímanie krásna a spisovateľ zušľachtuje ducha svojich druhov a všetci traja spoločne formujú celistvú paletu emócií.*“⁷ Dialo sa tak formou prednášok, ktoré boli doplnené premietaním diapozitívov, farebnými kulisami, podfarbené hudbou⁸, premietaním pohyblivých obrázkov a neskôr aj filmov. Filmy sa stali dôležitým doplnkom aj v školskom vzdelávacom procese, predovšetkým vyučovania zemepisu, geografie, prírodopisu a histórie.⁹ Špeciálne sa premietal program pre tzv. robotnícke predstavenia. Diapozitívy sa nielen objednávali zo zahraničia, ale zhotovovali sa aj vlastné. Od roku 1917 sa premietanie filmov stalo takým populárnym, že tvorilo prevažnú časť programu Divadla Uránia. Stala sa zároveň prvým výrobným štúdiom filmov v Uhorsku¹⁰ a venovala sa tiež distribúcií filmov zahraničných výrobných štúdií¹¹ a neskôr i vlastných do svojich pobočiek – kín nazvaných Uránia (*Uránia Színház*).¹² Spoločnosť zároveň vydávala informačné bulletiny a ročenku.

Týždenník *Uránia*. Predpoklady a skutočnosť

Tieto informácie zhrnuté v úvode by mohli viesť k názoru, že košický časopis *Uránia* slúžil výhradne propagácii filmového umenia medzi Košičanmi. Michal Potemra v *Prehľade inorečového novinárstva na Slovensku do roku 1918* spomína tento titul spolu s ďalšími dvoma „krátkodobými kultúrnymi časopismi“ *Dalár-Ujság* a *Szalón*, teda nie vyslovene medzi programovými týždenníkmi košických kín. Do tejto skupiny zaradil dva týždenníky, ktoré redigoval Martin Horváth – *Mozi Műsor (Program kina)* z rokov 1916 – 1918 a *Mozi Ujság (Noviny kina)*, ktoré vychádzali v roku 1909.

V bibliograficko-popisnej časti pod číslom 831 je sledovaný časopis *Uránia* označený ako popularizačný umelecký týždenník, ale len na základe informácií zo sekundárneho prameňa: podľa správy uverejnenej v denníku *Felsőmagyarország* z 20. novembra 1912.¹³ Citovaná bibliografia uvádza ako redaktora a vydavateľa Kolomana Kemenczkého a redaktora Eliáša Kövesa. Podľa uvedenej bibliografie štyri čísla prvého ročníka z roku 1909 mali byť vytlačené v Tlačiarňi Kassai Hirlap (*Kassai Hirlap Nyomda*). V rámci druhého ročníka z roku 1910 ich malo nasledovať ďalších sedem čísel. Podľa údajov z tohto zdroja sa predpokladalo, že budú dostupné pod signatúrou H 6111 v Maďarskej Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti (*Országos Széchényi Könyvtár*). V skutočnosti sa vo fonde maďarskej národnej knižnice nachádza 1. ročník časopisu *Uránia* z roku 1912 (číslo 4 z 8. decembra 1912) a z druhého ročníka, vychádzajúceho v roku 1913, sme mali možnosť nahliadnúť do štyroch zachovaných čísel, a to

⁷ MOLNÁR, V. Tőrekvésünk, s. 2.

⁸ V košickom kine Uránia Színház účinkovala vojenská hudba. Dirigentom tamojšieho orchestra bol Anton Komáromi (1870? – 1948). Od r. 1918 hrou na klavíri podfarboval filmové predstavenia Erik Konečný (1889 – 1942), absolvent viedenského konzervatória, neskôr spolumajiteľ tanečnej školy v Košiciach a dirigent tanečného a džezového orchestra.

⁹ Mozi az iskola szolgálatában: Tanítás vetített képekkel, s. 1 – 2.

¹⁰ Táto osvetová spoločnosť v roku 1901 nakrútila prvý maďarský hraný film A tánc (Tanec), ktorý bol súčasťou prednášky Gyulu Pekára a s týmto programom sa putovné kino predstavilo aj v Košiciach. Režisér om filmu bol fotograf Béla Zsitkovszky, autorom hudby Aurél Kerner. Pozri MACEK, V. a J. PAŠTÉKOVÁ. *Dejiny slovenskej kinematografie*, s. 23; *Az Uránia színház Kassán*, s. 6; *A tánc*, s. 5.

¹¹ Medzi najvýznamnejšie požičovne do roku 1918, ktoré mali pobočky v Budapešti, patrili Gaumont Paríž (Béla Gottlieb, Antal Schuman), Royal (Adolf Ungerleider), Korona (József Neumann), Glória (Antal Forgács), Károly Oberländer (zastupoval americké firmy Votagraph, Kalem, Edison), Bioskop (Jenő Deák) Pathé Frères Paríž (Ernő Goldenweiser), Izidor Schwarzenber (zastupoval firmy Ambrosio Turín, Itala Turín, Eclair Paríž, Eclipse Paríž, Bison 101 New York, Standart American New York), Unió, Budapest Filmkölcsönző Intézet (zastupoval firmy Vitaskop, Nordisk, Edison, Vitagraph, Messter, Ambrosio), Bioskop (Makrai, Deák), Fortuna, Star (Mihály M. Naményi), Projectograph (József Neumann, Mór Ungerleider), Pedagógiai Filmgyár (Béla Ágotai). Pozri MIHÁLIK, P. *Vznik slovenskej národnej kinematografie 1896 – 1948*, s. 24.

¹² V Uhorsku fungovalo v roku 1905 150 stálych kín, v roku 1910 to bolo 250, v roku 1911 sa počet kín zvýšil na 400, v roku 1912 uvádzajú štatistiky existenciu 450 stálych kín v Uhorsku. Pozri MIHÁLIK, odk. 11, s. 23.

¹³ Uj lap Kassán, s. 6. Článok prináša informácie o obsahu prvého čísla týždenníka *Uránia* i mená redaktorov. Kladne hodnotí jeho obsah i grafickú úpravu. Je preto nepochopiteľné, že Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918 uvádza roky vydávania 1909 a 1910.

4. čísla (25. – 31. január 1913), 5. čísla (1. – 7. február 1913), 6. čísla (8. – 15. 2. 1913) a 7. čísla (15. – 22. februára 1913).¹⁴



Obr. 3 – 5 Obálky týždenníka *Urania* z roku 1912 a 1913 (Zdroj: Fond Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti)

Nepotvrdilo sa, že by periodikum vychádzalo v rokoch 1909 – 1910, ale vychádzalo v rokoch 1912 – 1913. Rozpätie vydávania v období rokov 1912 a 1913 sa javí logickejšie aj v prípade, ak porovnáme tieto dátumy s aktivitami redaktorov – Dr. Kolomana Kemenczkého (1892 – 1981) a Dr. Eliáša Kövesa (do roku 1899 Goldstein) (1891 – 1967) v tomto období. V školskom roku 1909/ 1910 bol K. Kemenczky ešte len študentom posledného, maturitného ročníka premonštrátskeho gymnázia v Košiciach. V nasledujúcom roku, t. j. v školskom roku 1911/1912 sa počas štúdia práva na košickej Právnickej akadémii začal spoločne s o rok starším E. Kövesom venovať novinárskej a redaktorskej práci v redakcii študentského časopisu *Felsőmagyarországi Jogászélet*, ktorý bol periodikom Košického spolku právnikov a Spolku študentov práva v Marmarošskej Sihoti (dnes Sighetu Marmatei v Rumunsku) a vychádzal v Košiciach. Už v tomto prvom spoločnom projekte si obidvaja vyskúšali redigovanie časopisu – striedavo na poste hlavného, resp. zodpovedného redaktora – za spolupráce Zoltána Bodora. Súbežne s profesionálnym zameraním periodika na oblasť práva sa dá vybadať záujem obidvoch redaktorov – študentov o umenie, ktorý sa odzrkadlil v uverejňovaní krátkych recenzií divadelných predstavení v stálej rubrike *Színház – Művészet* (Divadlo – Umenie), poézie i vlastnej básnickej tvorby.¹⁵ Obidvaja pôsobili aj na čele Spolku študentov práva: E. Köves ako jeho predseda a K. Kemenczký ako podpredseda. Od tohto obdobia sa datuje ich spolupráca v oblasti redigovania a vydávania viacerých titulov periodík, ktorá popri podnikateľských aktivitách obidvoch právnikov zohrala významnú úlohu v ich živote.¹⁶

¹⁴ Za možnosť nahliadnúť do originálnych čísel časopisu *Urania* v príslušnom oddelení maďarskej národnej knižnice v Budapešti, ako aj za vyhotovenie skenov patrí poďakovanie pani Dr. Erzsébet Tokajiné Nagy a odbornému pracovníkovi Lajosovi Karaszovi.

¹⁵ V čase stredoškolských štúdií na premonštrátskom gymnázii v Košiciach sa Koloman Kemenczky zúčastňoval na podujatiach Bajzovho samovzdelávacieho krúžku čítaním vlastných esejí, písomných prác z oblasti literatúry a umenia i prekladov. On aj E. Köves predniesli i vlastné literárne pokusy – poéziu i kratšie prozaické útvary. Kemenczky ako nadaný skladateľ piesní a klavirista vystupoval na spoločenských podujatiach. Pozri *A Jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1909 – 1910. iskolai évről*, s. 103, 104, 106, 136.

¹⁶ Advokát Dr. Koloman Kemenczky bol v rokoch 1913 – 1921 majiteľom a zodpovedným redaktorom ilustrovaného divadelného a umeleckého týždenníka *Színházi Ujság* (aj *A Kassai Színházi Ujság – Divadelné noviny*, aj *Košické divadelné noviny*), v rokoch 1917 – 1919 bol redaktorom a majiteľom spoločenského týždenníka *Kassai Híradó* (Košický spravodaj). Dr. Eliáš Köves pôsobil celý život ako novinár, publi-

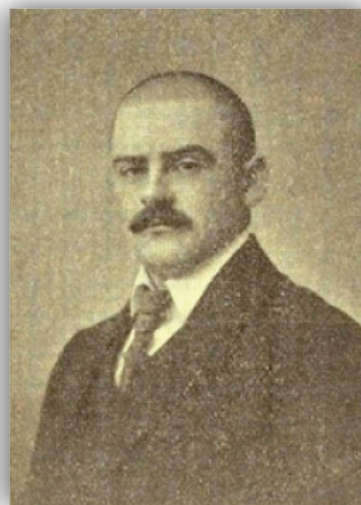
Takto získané skúsenosti zúročili koncom roka 1912, keď začali vydávať „ilustrovaný umelecký týždenník“ *Uránia*. Ako redaktor a vydavateľ 1. ročníka je na titulnej strane 1. ročníka, konkrétne 4. čísla z 8. decembra 1912 uvedený Koloman Kemenczky a redaktor Eliáš Köves. Z hľadiska financovania tohto podnikania je to fakt hodný uvažovania, pretože v tom čase boli obidvaja ešte čerstvými absolventmi a len si hľadali miesto v právnickej praxi. Je známa skutočnosť, že otec K. Kemenczkého, stredoškolský profesor Vyššej dievčenskej školy v Košiciach – Koloman Kemenczky st. (1844 – 1926), nedisponoval financiami, ktorými by synovi pokryl tieto aktivity.¹⁷ Môžeme len predpokladať, že potrebný kapitál mohol pochádzať od E. Kövesa, prípadne zo strany jeho príbuzných. Do úvahy ako „sponzor“ pripadá aj košický podnikateľ a nájomca troch košických kín Martin Horváth¹⁸, ktorého snahy o vydávanie vlastného pravidelného programového týždenníka kina *Uránia* nemali dlhé trvanie. Tento vychádzal pod názvom *Mozi Ujság* v rokoch 1909 – 1910.¹⁹ Určité finančné náklady mohla pokryť reklama miestnych podnikateľov, firiem a bánk. Už v počiatkoch sa prejavil obchodný a podnikateľský talent obidvoch mladých ľudí, ktorý potvrdili ich aktivity v rôznych oblastiach hospodárskeho života mesta i krajiny v neskoršom období.



Obr. 6 Dr. Koloman Kemenczky, majiteľ a redaktor týždenníka,



Obr. 7 Dr. Eliáš Köves, redaktor



Obr. 8 Martin Horváth, majiteľ košických kín *Uránia* (Zdroj: Archív autorky)

cista a podnikateľ, advokátskej praxi sa venoval len krátke obdobie. V rokoch 1915 – 1917 bol zodpovedným redaktorom týždenníka *Színházi Ujság*. Od roku 1918 pracoval v redakcii *Kassai Ujság* (*Košické noviny*) a zároveň bol členom vedenia účastinnej spoločnosti Košická tlačiarenská a vydavateľská účastinná spoločnosť (*Kassai könyvnyomda és lapkiadó, r. t.*), ktorá sa neskôr premenovala na *Athenaeum*. V rokoch 1922 – 1928 bol zodpovedným redaktorom *Ifjúvilág* (*Mladosť*), prílohy novín *Kassai Ujság*, v roku 1922 právnickej prílohy časopisu *Kassai Ujság-Jogélet*. Publikoval krátke prózy, fejtóny, kritiky a recenzie divadelných predstavení. Bol autorom divadelnej hry *Tűzímádók* (*Zbožňovatelia, ctiteľia ohňa*), ktorú v roku 1916 uviedla košická divadelná spoločnosť Edmunda Faragóa. V rokoch 1932 – 1938 bol spoločne s Ludovítom Körmendym-Ékesom spolumajiteľom kina *Palace* (*Palace Filmszínház*) v Budapešti. V 30. rokoch 20. storočia patril k najbohatším Košičanom. Po r. 1945 žil v Budapešti.

¹⁷ Originál listov so žiadosťou o finančnú podporu adresovanú ministrovi školstva z rokov 1912, 1916 sa nachádza v súkromnom archíve rodiny Kemenczkých, ktorá žije v meste Sátorajaujhely v Maďarsku.

¹⁸ Bol zároveň jedným zo zakladateľov Spolku uhorských kinematografistov. Pozri MACEK, odk. 10, s. 22.

¹⁹ Az *Uránia színház megnytása*, s. 4. *Bibliográfia inorečovných novín a časopisov na Slovensku do roku 1918* uvádza informáciu o existencii periodika *Mozi Ujság* (*Noviny kina*) len na základe správy v sekundárnom prameni (v denníku *Felvidéki Ujság* zo 4. 6. 1909), bez jeho podrobnejšieho popisu. Z dobovej košickej tlače je známe, že týždenník *Mozi Ujság* sa predával po 4 haliere (fillére) za kus, ale v prípade predplatenia v sume 1 koruny bol doručovaný odberateľom priamo do domu. V ten istý deň bol uverejnený v citovanom denníku aj inzerát o možnosti zamestnať kolportéra novín *Mozi Ujság*. Ponúkali ho predajcovia denníka *Felvidéki Ujság* vo svojich stálych predajných miestach. Pozri *A mozi programját*, s. 4. O obsahu periodika nemáme zatiaľ informácie. Do akej miery spolupracoval na vzniku tohto periodika Ludovít Körmendy-Ékes, ktorého niektoré zdroje uvádzajú ako zakladateľa periodika, nie je zatiaľ známe, aj keď bol publikačne činný v budapeštianskych periodikách takéhoto zamerania a zároveň bol autorom knihy z histórie kina vo svete a Uhorsku. Pozri KÖRMENDY ÉKES, L. *A mozi*. V roku 1906 nakrútil spoločne s Bélom Zsitkovszkym dokumentárny film o prevezení telesných ostatkov Františka Rákócziho II. do Košíc. Pozri MIHÁLIK, odk. 11, s. 30.

Z obsahu týždenníka *Uránia*

Na podklade týchto informácií zo života redaktorov a piatich zachovaných čísel periodika *Uránia* možno konštatovať, že impulzom k vzniku časopisu bolo nielen rýchlo sa šíriace a čoraz populárnejšie filmové umenie, ale aj osobnostné predpoklady obidvoch redaktorov v hlbšom vzťahu k literárnemu, hudobnému, divadelnému i výtvarnému umeniu.

Prvé zachované 4. číslo 1. ročníka z 8. decembra 1912 vyšlo na 12 stranách o rozmere 24 x 16 cm s graficky upravenou hlavičkou v hornej časti s názvom *Uránia* a podnázvom *Ilustrovaný umelecký týždenník (Illusztrált művészetí hetilap)*. Nachádza sa tu adresa redakcie, ktorá bola umiestnená v dome na Mäsiarskej ulici č. 40, vydavateľstvo na Hlavnej ulici č. 60 a údaj o tom, že časopis vychádzal v sobotu. V hlavičke sú umiestnené mená redaktorov, majiteľa a tiež, že ide o 1. ročník, 4. číslo vychádzajúce 8. 12. 1912. Uprostred strany sa nachádza umelecká fotografia herečky Saharet, ktorej film sa v tom období premietal v kine *Uránia*. V spodnej časti vľavo je ešte raz uvedené číslo 4 a vpravo cena jedného výtlačku 10 halierov. V nasledujúcom roku (v zachovaných číslach 4 a 5) sa zmenila na obálke tlačенá hlavička a v hornej časti ju nahradila grafika Eduarda Lengyela-Rheinfussa (1873 – 1942) predstavujúca múzu *Uránia* na rozhrnutom plášti s nápisom *Uránia* a menami redaktorov a majiteľa. V spodnej časti obálky sa nachádzajú vydavateľské údaje. Pravdepodobne uprostred obálky bola uverejnená fotografia. V dostupných číslach 4, 5 a 6 sa však nenachádza, preto predpokladáme, že ide len o pripravovaný redaktorský exemplár. Číslo 7 už obsahuje aj fotografiu z aktuálne premietaného filmu. V dolnej časti vpravo je umiestnená menšia grafika neznámeho autora (označeného písmenom S v kruhu). Predpoklad, že ide o korektorský výtlačok, by mohli potvrdiť aj prázdne miesta medzi inzerátmi na príslušnej strane. V číslach 5 a 6 z roku 1913 dochádza v zmene na obálke aj v tom, že pod grafikou ženskej postavy múzy autora E. Lengyela-Rheinfussa a názvom *Uránia* je v zátvorke pod hlavičkou časopisu uvedený podnázov (*Kassai Tükör* – Košické zrkadlo). Redaktori vysvetlili, že plánujú zmenu názvu časopisu, čo sa však pravdepodobne nestalo, lebo už číslo 7 z roku 1913 je označené naďalej ako *Uránia*.²⁰

Informácie, kritické názory o filmových novinkách a ich hodnotenia, ako aj krátky dej snímky a niekedy aj úryvky z dialógu hlavných hrdinov sú nosnou časťou všetkých dostupných čísel periodika. Zvlášť aktuálne sú správy o natáčaní skeču z prostredia košického korza (1909)²¹, rozhovory s hereckými protagonistami, napr. austrálskou tanečnicou Clarissou Saharet²², ale aj správy o pripravovaných novinkách z produkcie európskych filmových spoločností. V Košiciach sa premietali filmy predovšetkým dvoch francúzskych spoločností. Prvou bola Gaumont, ktorej filiálku vlastnili v Budapešti Béla Gottlieb a Antal Schuman, a Pathé Frères, ktorej distribučnú filiálku v Budapešti vlastnil Ernő Goldenweiser.²³ Do distribúcie sa dostali aj filmy spoločnosti Nordisk (Dráma na mori, Horí mlyn!). Správy boli doplnené fotografiami a zábermi z filmov (Ministerský predseda – filmovej spoločnosti Pathé Frères; Prepúšťací list, Železná ruka – filmovej spoločnosti Gaumont). Prehľadom programu sa zaoberala rubrika *A Kassai Uránia Színház műsora (Program košického kina Uránia)*. V citovanom prvom čísle bola predstavená dráma *Bedári* podľa predlohy románu Victora Huga, pred predvedením ktorej sa premietli fotografie z balkánskeho bojiska. Potom nasledovala komédia *A szerelmes vetélytársak* (Zalúbení súper) a klauniáda, fraška *Maxi hetvenkedik* (Maxi sa chvastá). Na programe bol aj film – dráma *Boszorkánytűz* (Bosorácky oheň) s herečkou Clarissou Saharet v hlavnej úlohe, ale aj náučné snímky, dokumenty o Londýne a gréckej mytológii.

Kino pripravovalo aj predstavenia venované významnému umelcovi – tzv. Večery, napr. Večery s hercom Waldemarom Psylanderom, členom kodanského divadla, alebo večery s Astou Nielsen a viac dní sa premietali ich

²⁰ Ani *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918* neuvádza žiadny iný časopis s názvom *Kassai Tükör*.

²¹ Kinema szkecs, s. [3]; Produkcia filmov na Slovensku. In MIHÁLIK, odk. 11, s. 32 – 33. Sándor Lifka nakrútil film *Kassai korzó* mozivásnon (Košické kino na plátne) v roku 1909. Pozostával z niekoľkých častí a predstavil divákovi postupne košickú polepšovňu, korzo v Széchényiho parku s kioskom, vojenský orchester 34. c. a k. pešieho pluku, okolie pred Jakabovým palácom i návštevníkov divadla *Uránia*. Keďže mal veľký úspech, ten istý režisér nakrútil film z cvičenia 9. c. a k. domobraneckého pluku v Košiciach. Udalosť vzbudila veľký záujem Košičanov a miestne noviny vyzývali k účasti obyvateľov na natáčaní. Pozri *Korzó felvétel az Uránia Színház részére*, s. 3.

²² BRÁZAY, E. Néhány percig Saharetnél: Amikor „Az aranykalitka” készült: Az új mozcisillagnál, s. [2].

²³ Podpísaním zmluvy o výhradnom zapožičiavaní filmov pre košické kino *Uránia* práve touto spoločnosťou v júni 1909 chceli prevádzkovatelia kina zabezpečiť ponuku kvalitných filmových snímok pre košického diváka. Pozri *Értesítés*, s. 3.

úspešné filmy (*Dráma a tengeren* — Dráma na mori, *A színésznő multja* — Minulosť herečky, *Mikor lehull az álarc* — Keď opadne maska, *A tábornok gyerekei* — Deti generála). Každé večerné premietanie malo pevnú štruktúru: bolo zložené z úvodnej dokumentárnej snímky (let hydroaeroplánu, chov hospodárskych zvierat). Jadro tvoril hraný film (obyčajne dráma, resp. sociálna dráma), potom nasledovala komédia a program uzatvárala klauniáda, fraška. Často boli na programe aj vzdelávacie prírodopisné snímky (o sopke Vežuv, luxemburských záhradách v Paríži, Jadranskom mori), zábery zo športových zápolení (z klubu Teutonia v Baumschulwegu pri Berlíne). Dokonca 14. 2. 1913 sa premietal celovečerný film *Az Olimpiász* (Olympiáda) o jednotlivých olympijských športových disciplínach a konkrétnych zápoleniach. Ďalej to boli filmové týždenníky, tzv. žurnály. V sledovanom období to boli filmové týždenníky spoločností Gaumont, Pathé, Eclair a v období balkánskej vojny zvláštni spravodajcovia týždenníka *Az Est* (Večer) prinášali obrazové aktuality z bojísk komentované sprievodným textom.²⁴ V tomto období boli v kine predstavenia v sobotu, obyčajne dve večerné predstavenia, a v nedeľu päť až šesť predstavení. Podľa nariadení mesta sa dbalo prísne na to, aby sa hodiny neprekrývali s divadelnými predstaveniami a programom cirkusu.

Dôležitou bola aj literárna zložka týždenníka *Uránia*. Redaktori uverejňovali od prvého čísla na pokračovanie román *A primadona házassága* (Manželstvo primadony). Zatiaľ nemôžeme stanoviť jeho autora, aj keď je známe, že E. Köves mal literárne nadanie a bol autorom dramatických textov. Redaktori mali záujem spolupracovať s literárne činnými osobnosťami, dôkazom čoho je vypísanie súbehu na pôvodnú tvorbu, predovšetkým krátkych literárnych útvarov (humoresky, novely, vtipy, sentencie, verše). Stalo sa tak v druhom ročníku vydávania časopisu²⁵, keď boli uverejnené mená zostavenej komisie, ktorá mala posudzovať práce. Boli to najznámejší košickí novinári František Herboly, Ignác Hohenauer, Vojtech László, Jozef Merényi, Arpád Sárosi a majiteľ kina Martin Horváth. Niektoré zo súťažných prác uverejnil časopis na svojich stránkach s heslom „*Kedves Uránia*“ (*Milá Uránia*) v podnázve. Autori niekoľkých súťažných prác o 100 korún s názvami *Ezt ugyan megmagyarázta* (Ale to už vysvetlil) a *Édes titok* (Sladké tajomstvo), *Színházi hir* (Divadelná správa), *A bibliai csábító* (Biblický zvodca) boli označení akronymami (Si) a (k.b.).

Redaktori sa vyjadrovali aj ku konfliktu divadlo verzus kino, ktorý vzrušoval košickú verejnosť.²⁶ Bolo verejne známe, že riaditeľ košickej divadelnej spoločnosti Ján Komjáthy, ktorý pôsobil v Košiciach v rokoch 1903 – 1914, nebol naklonený rozvoju nového druhu umenia, ktoré považoval za nezdravú konkurenciu divadlu. Jeho názory a niektoré kroky, ktoré podnikol na obmedzenie činnosti kina, prispeli k jeho nútenému odchodu z Košíc v roku 1914. Aj keď sa neskôr snažil vytvoriť na pôde kina tzv. letnú divadelnú scénu pre komorné vystúpenia hercov a spevákov svojej spoločnosti²⁷, jeho reputáciu to už nenapravilo.

Aktuálne správy z kultúrneho prostredia košickej bohémy vtipne glosovali redaktori v rubrike *Bohémia*, na stránkach sa objavovali sentencie z divadelného prostredia (typu Primadona – Mozimadona) a dopĺňali ich postrehmi aj z výtvarného diania v meste. Nemožno obísť ani rubriku, ktorá prinášala okomentované časti úvodníkov, prevzaté z najčítanejších košických denníkov (*Kassai Ujság*, *Kassai Hirlap*, *Felsőmagyarország*, *Felvidéki Ujság*) z pera E. Kövesa pod značkou (köves). Týmto sa začína črtať ďalšia oblasť, ktorej sa obidvaja redaktori venovali v nasledujúcom období, a tou je politické dianie na domácej a zahraničnej scéne. Kemenczky ako redaktor, majiteľ a vydavateľ spoločenského časopisu *Kassai Híradó* (*Košický spravodaj*) s podnázvom *Hétfői reggeli ujság* (*Pondelňajšie ranné noviny*) v roku 1919 a E. Köves v rokoch 1918 — 1938 v redakcii politického denníka *Kassai Ujság*.²⁸ V ďalších ročníkoch pribudla v časopise *Uránia* rubrika *Mozi és kritika* (Kino a kritika), *Színház* (Divadlo), vybrané

²⁴ Vojnový spravodajca Andor Adorján komentoval zábery z balkánskych bojísk v košickom kine *Uránia* 21. 2. 1913. Zábery pripravil týždenník *Az Est*, ktorý sa počas I. svetovej vojny špecializoval na vojnové spravodajstvo.

²⁵ 100 korona pályázatunk, s. [3].

²⁶ KÖVES, I. Nyilt levél: Komjáthy János színigazgató úrhoz, s. [4 – 5]; Mi és Komjáthy János, s. [6].

²⁷ Herečka a subreta Janka Hornyai často spievala vlastné skladby zhudobnené kolegom Štefanon Füzým na komorných koncertoch. Herci pripravovali recitačné vystúpenia spestrené interpretáciou ľudových i umelých piesní. Podrobnejšie GAŠPAR, J., BLAŠKOVÁ, E. a M. MIHÓKOVÁ. *Lexikón Košičanov 1848 – 1938*, s. 306, 429 – 430.

²⁸ Angažoval sa aj v účastinnej spoločnosti Košická tlačiarenská a vydavateľská spoločnosť (Kassai könyvnyomda és lapkiadó r. t.), ktorú v r. 1922 premenoval na Athenaeum. Zároveň bol účastinárom spoločnosti Globus, ktorá vydávala konkurenčný politický denník *Kassai Napló*, ale len krátku dobu.

správy z verejného života Uhorska z budapeštianskych novín *Magyar Hírlap* a *Budapesti Hírlap*. Uverejňovali sa krátke scény, vtipné výstupy, monológy, sentencie. V závere časopisu bola umiestnená v obidvoch ročníkoch rubrika *Szerkesztői üzenetek* (Odkazy redakcie) a na poslednej strane inzeráty košických obchodníkov a živnostníkov.

Grafická úprava prvého ročníka (1912) pozostávala z uverejnenia fotografií, ktoré obsahovali zábery z filmov a pravdepodobne pochádzali z filmových distribučných spoločností. Malé grafiky majstra Eduarda Lengyela-Rheinfussa (1873 – 1942), profesora kreslenia a deskriptívnej geometrie na premonštrátskom gymnáziu v Košiciach, boli umiestnené na začiatku správ a iniciálami boli zdobené krátke sentencie a správy. Pre druhý ročník (1913) vyhotovil aj hlavičku časopisu a vtedy sa zmenil aj podnázov časopisu z *Ilustrovaného umeleckého týždenníka (Illusztrált művészeti hetilap)* na *Košické zrkadlo (Kassai Tükör)*. V druhom ročníku časopisu *Uránia* boli uverejňované ilustrácie a grafiky neznámeho autora, ktorý ich signoval značkou S v kruhu (možno S O), a fotografie, ktoré prinášali zábery aktuálnych filmových novinek.



Obr. 9 a obr. 10 Grafika Eduarda Lengyela-Rheinfussa (Zdroj: Týždenník *Uránia*)

Časopis *Uránia* vychádzal v rokoch 1912 – 1913 pravidelne každú sobotu v Tlačiarňi Kassai Hírlap (Kassai Hírlap politikai napilap nyomdája). Redakcia fungovala na Mäsiarskej ulici č. 40 (podľa starého číslovania). Týždenník *Uránia* prestal vychádzať, keď jeho vydavateľ a majiteľ Koloman Kemenczky v roku 1913 odkúpil od Maximiliána Szepessihho ilustrovaný divadelný a umelecký časopis *Színházi Ujság (Illusztrált színházi és művészeti hetilap)* a spoločne s redaktorom Ernestom Kolosom začali takmer desať rokov trvajúcu vzájomnú spoluprácu v jeho redigovaní.

V týždenníku *Színházi Ujság* (v niektorých ročníkoch vychádzal pod názvom *Kassai Színházi Ujság* a tiež *A Kassai Színházi Ujság*) sa postupne vyvinula z počiatočného strohého programu košických kín *Korzó Mozgó* a *Uránia Színház* uverejňovanej na poslednej strane kritická rubrika *Mozi-Krónika* (Kino-Kronika). V piatom ročníku to už bola vo vnútri uverejnená dvojstrana *A Kassai Mozi Ujság* (Noviny košických kín). Súčasťou niektorých čísel bola aj nesamostatná filmová príloha (s rozsahom 5 až 8 strán!). V siedmom ročníku pribudol program ďalšieho košického kina, ktoré premietalo v sále hotela *Schalkház* (Schalkház-mozi). V rokoch 1916 – 1918, keď Martin Horváth vydával samostatný týždenník *Mozi műsor* (Program kina)²⁹, správy týkajúce sa premietaných filmov neboli v tomto týždenníku rozsiahle.

²⁹ POTE MRA, odk. 1, s. 547.



Obr. 11 a 12 Grafiky neznámeho autora S O (Zdroj: Týždenník Uránia)

Zhrnutie a záver

Týždenník *Uránia* je jedným z tých košických umeleckých časopisov, ktoré sa venovali popularizácii filmu v rokoch 1912 – 1913 a tiež sa pokúsili ponúknuť čitateľskej verejnosti komplexnejší obraz o umeleckom dianí v Košiciach a zároveň ho hodnotiť. Periodikum predstavuje prvotný zdroj informácií k skúmaniu počiatkov udomácnovania sa filmového umenia v Košiciach – podrobnejší, doplnený fotografiami, ktoré košické denníky, aj keď sa zaoberali problematikou kina v skoršom období, neponúkali. Po roku 1913 úlohu *Uránie* prevzal umelecký týždenník (*Kassai*) *Szinházi Ujság* s podobným, ale rozšíreným obsahom s pestrejšou žánrovou, obsahovou náplňou a na vyššej štylistickej i grafickej úrovni, inšpirovaný budapeštianskymi periodikami podobného zamerania. V redigovaní nového periodika pokračovala redaktorská zostava Koloman Kemenczky a Eliáš Köves v spolupráci s nadanou mladou generáciou novinárov, spisovateľov, básnikov i grafikov. Ich záujem o filmové umenie neustal a rubrika sa postupne rozrastala na obsiahlu prílohu. Z bibliografického hľadiska je dôležitý fakt, že tento časopis bol prvýkrát opísaný a upravili sa roky jeho vychádzania z predpokladaných rokov 1909 – 1910 na 1912 – 1913. Pre získanie celistvého pohľadu na vydávanie periodík zameraných na propagáciu filmového umenia začiatkom 20. storočia v Košiciach bude potrebné zamerať sa na ďalšie tituly, ktoré v tomto období v Košiciach vychádzali (*Mozi Ujság* – Noviny kina v roku 1909 a *Mozi Műsor* – Program kina v rokoch 1916 – 1918), pretože prvotné informácie o existencii týchto periodík sú nejasné a rozporuplné.



Obr. 13 Rubrika kina Uránia v týždenníku Szinházi Ujság autora J. Szilasiho (Zdroj: Szinházi Ujság, 1913)

Zoznam bibliografických odkazov

- 100 korona pályázatunk. In: *Uránia*. 1. – 7. 2. 1913, roč. 2, č. 5, s. [3].
- BLAŠKOVÁ, E. Divadelné spoločnosti Jánosa Komjátyho a Ödöna Faragóa na stránkach týždenníka (Kassai) Színházi Újság v rokoch 1911 – 1923. In: *48. Kazinczy Napok: Kassa 2016. november 3 – 5*. Kassa: Csemadok városi választmánya, 2016, s. 44 – 53.
- BRÁZAY, E. Néhány percig Saharetnél: Amikor „Az aranykalitka“ készült: Az új mozicsil Lagnál. In: *Uránia*. 8. 12. 1912, roč. 1, č. 4, s. [2].
- CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. *Premeny divadla: (Inonárodné divadlá na Slovensku do roku 1918)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981.
- Értesítés. In: *Felvidéki Ujság*. 10. 6. 1909, roč. 4, č. 130, s. 3.
- FERKO, T. *Divadelné letopisy mesta Cassa, Caschau, Kassa, Košice v súvislostiach dejín 1557 – 1945*. Košice: Equilibria, 2013. ISBN 978-80-8143-085-5.
- GÁBOR, I. Egy régi épület új élete: Uránia mozi- Színház- és Filmművészeti Főiskola. In: *Budapest*. 1972, roč. 10, č. 4, s. 17.
- GAŠPAR, J., BLAŠKOVÁ, E. a M. MIHÓKOVÁ. *Lexikón Košičanov 1848 – 1938*. 1. časť, A – I. Košice: Equilibria, 2014. ISBN 978-80-8143-156-2.
- A Jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1909 – 1910. iskolai évről*. Kassa: Nyomtatott a „Szent Erzsébet“ nyomda r. t.-nél, 1910.
- Kassai Uránia Színház. In: *Felvidéki Ujság*. 5. 7. 1913, roč. 8, č. 153, s. 4.
- Kinema szkecs. In: *Uránia*. 8. 12. 1912, roč. 1, č. 4, s. [3].
- Korzó felvétel az Uránia Színház részére. In: *Felvidéki Ujság*. 25. 7. 1909, roč. 4, č. 165, s. 3.
- KÖRMENDY ÉKES, L. *A mozi* [online]. Budapest: Singer és Wolfner Bizománya, 1915 [cit. 2017-09-04]. Dostupné na: http://mtdaportal.extra.hu/books/kormendi_ekes_lajos_a_moz_i.pdf
- KÖVES, I. Nyílt levél: Komjáty János színigazgató úrhoz. In: *Uránia*. 23. – 31. 1. 1913, roč. 2, č. 4, [4 – 5].
- MACEK, V. a J. PAŠTEKOVÁ. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Osveta, 1997. ISBN 80-217-0400-4.
- Mi és Komjáty János. In: *Uránia*. 1. – 7. 2. 1913, roč. 2, č. 5, s. [6].
- MIHÁLIK, P. *Vznik slovenskej národnej kinematografie 1896 – 1948*. Bratislava: Kabinet divadla a filmu SAV, 1994. ISBN 80-967207-3-2.
- MIHÓKOVÁ, M. ed. *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848 – 1918: Tematická bibliografia*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1986.
- MOLNÁR, V. Törekvésünk. In: *Uránia: Népszerű Tudományos Folyóirat: Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület Közölnye*. 1900, roč. 1, č. 1. Budapest: Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, 1900, s. 2.
- Mozi az iskola szolgálatában: Tanítás vetített képekkel. In: *Felvidéki Ujság*. 5. 6. 1909, roč. 4, č. 126, s. 1 – 2.
- A mozi programját... In: *Felvidéki Ujság*. 29. 5. 1909, roč. 4, č. 121, s. 4.
- A Mozi Ujsághoz... In: *Felvidéki Ujság*. 29. 5. 1909, roč. 4, č. 121, s. 4.
- POTEMRA, M. ed. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1963.

STAUD, Géza. *A Magyar színháztörténet forrása: A Színházi sajtó emlékiratok, levelek, levéltári anyagok*. II. rész. Budapest: Színháztudományi Intézet; Országos Színháztörténeti Múzeum, 1962.

A táncz. In: *Felsőmagyarország*. 6. 7. 1901, roč. 17, č. 152, s. 5.

Uj lap Kassán. In: *Felsőmagyarország*. 20. 11. 1912, roč. 28, č. 282, s. 6.

Uránia Magyar Tudományos Színház. In: *Magyar Nagylexikon*. Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 2004, s. 13. ISBN 963-9257-19-2.

Az Uránia színház Kassán. In: *Felsőmagyarország*. 3. 7. 1901, roč. 17, č. 149, s. 6.

Az Uránia színház megnyitása. In: *Felvidéki Ujság*. 29. 5. 1909, roč. 4, č. 121, s. 4.

Vendégek az Uránia megnyitásán. In: *Felvidéki Ujság*. 19. 6. 1909, roč. 4, č. 137, s. 3.

Resumé

In the sign of *Uránia*. Fragment of the Košice art weekly from the beginning of the 20th century

Eleonóra Blašková

The study analyzes the art weekly *Uránia* published in Košice by two local lawyers, Kálmán Kemenczky and Illés Köves, between the years 1912 – 1913. The weekly has not been researched yet and the official bibliographies stated incorrect data about the period of its issuing. The presented study examines its content orientation from film reviews and literary attempts of regional authors to its graphic design. It points out that the research of the Košice art magazines from the beginning of the 20th century, concentrating on the film art, has not been completed. Numerous indications are yet another challenge to a more detailed research in this field. The experience the editors gained while accomplishing the weekly *Uránia* was utilized in the following ten years, when they were publishing a weekly with a similar focus called (Kassai) Színházi Ujság – (Košické) Divadelné noviny (Košice Theatre Journal).

Key words: art periodicals, Hungarian theatre, film art, Košice cinemas, Koloman Kemenczky, Eliáš Köves

PhDr. Eleonóra Blašková

Oddelenie historických fondov, Referát retrospektívnej bibliografie Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach

Venuje sa štúdiu košických a gemerských periodík do roku 1918 a osobnostiam týchto regiónov. Publikuje v domácich i maďarských zborníkoch a periodikách. Je spoluautorkou 1. dielu Lexikónu Košičanov 1848 – 1938, A. – I.

PERIODIKÁ V EDIČNEJ ČINNOSTI UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE

Kamila Fircáková

Kľúčové slová: Univerzitná knižnica v Bratislave, periodiká, edičná činnosť

Edičná činnosť – spracúvanie a vydávanie publikácií – je súčasťou činnosti Univerzitnej knižnice v Bratislave od prvých rokov jej pôsobenia. Spočiatku ojedinelé edičné aktivity sa postupne rozmnožovali a nadobúdali charakter systematickej činnosti. V prvom samostatnom štatúte Univerzitnej knižnice z roku 1963 (do platnosti vstúpil r. 1964) bolo už vykonávanie edičnej činnosti zakotvené ako jedna z hlavných úloh knižnice. (V § 4 štatútu sa uvádza: „Knižnica plní svoje hlavné úlohy najmä tým, že ...f) vydáva v rámci jednotného edičného plánu bibliografické, propagačné a iné publikácie svojho zamerania“.¹ Ďalšie štatúty to potvrdzovali. Edičná činnosť Univerzitnej knižnice je po celý čas v úzkej väzbe na odbornú činnosť samotnej knižnice. Jej poslaním a náplňou je napomáhať plnenie úloh knižnice a publikovať výsledky jej činnosti. (V tomto sa líši od zamerania činnosti profesionálnych vydavateľstiev.) Ako odborný pracovný a poradný orgán pre túto oblasť sa kreovala *edičná rada*, zložená z vedúcich pracovníkov knižnice.

Periodiká, periodické publikácie, definované ako postupne v samostatných častiach vychádzajúce publikácie, spojené spoločným názvom, priebežným označením, jednotnou úpravou a obsahovým zameraním, vydávané v pravidelných i nepravidelných intervaloch a so zámerom trvalého pokračovania², sa v edičnej činnosti Univerzitnej knižnice objavujú po prvýkrát v roku 1947, a hneď titulom veľmi významným. Knižnica sa v tom čase (od roku 1939) oficiálne nazývala Knižnicou Slovenskej univerzity a jej špecializované pracovisko, Bibliografický ústav pri KSU, začal vydávať bibliografické periodikum – *bibliografiu slovenskej knižnej produkcie za roky 1946 – 1954* (v podstate slovenskú národnú bibliografiu)³. (Poznamenáme, že periodická bibliografia slovenskej knižnej produkcie sa v Univerzitnej knižnici spracúvala aj v období prvej Československej republiky, vydávala sa však v Prahe.) – Obnovené periodikum vychádzalo naďalej ako jedna zo sérií celoštátneho *Bibliografického katalógu Československej republiky*, s meniacim sa názvom, označovaním ročníkov i periodicitou. Bibliografie za roky 1946 a 1947 vyšli ako ročenky (s názvami *Literárna tvorba z roku 1946 bez novín a časopisov*; *Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947*). Spracoval ich riaditeľ Bibliografického ústavu Anton Dezider Dubay. Bibliografiu za rok 1948 vydal Odborný zväz kníhkupcov a nakladateľov v Prahe. Bibliografie za roky 1949 – 1954 vydával Bibliografický ústav pri KSU s názvami *Knihy slovenské* (1949, 1950) a *Slovenská kniha* (1951 – 1954), a s periodicitou 44 – 96 čísel (v 5 – 10 zošitoch) ročne. Ich zodpovednými (hlavnými) redaktormi boli Anton Dezider Dubay (1949 – 1951) a jeho nástupkyňa vo funkcii riaditeľky Bibliografického ústavu Oľga Wagnerová (1952 – 1954).⁴ V polovici roku 1954 bolo spracúvanie

¹ Štatút Univerzitnej knižnice v Bratislave č. 45550/1963-S. Dňa 16. októbra 1963.

² KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDISOVÁ, M. a M. NOVÁKOVÁ. *Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník: odbor knižničná a informačná veda*. Heslo periodikum; periodická publikácia, s. 255.

³ *Bibliografický katalóg Československej republiky. Literárna tvorba z roku 1946 bez novín a časopisov. Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947*. Ref. J. K. Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947, s. 231 – 233. *Bibliografický katalóg. B. Knihy slovenské*. Roč. 17. 1949 – 1 (18). 1950; *Bibliografický katalóg. Slovenská kniha*. Roč. 2 (19). 1951; *Bibliografický katalóg ČSR. Slovenská kniha*. Roč. 3 (20). 1952 – 5. 1954.

⁴ Osobnosť a tvorba A. D. Dubaya a O. Wagnerovej bola predstavená v zborníku RYDLO, J. M. *Pocta bibliografom Univerzitnej knižnice v Bratislave*.

a vydávanie tejto bibliografie delimitované do Matice slovenskej ako novokonštituovanej Slovenskej národnej knižnice.

Od nasledujúceho roku (1955) Univerzitná knižnica začala s vydávaním periodických súpisov prírastkov svojho knižničného fondu. Súpisy vo forme cyklostylových rozmnoženín, vydávané v náklade až niekoľko sto exemplárov, sa rozposielali do knižníc a boli určené aj pre čitateľov. Spočiatku (v rokoch 1955 – 1958) vychádzali s názvom *Prírastky Univerzitetnej knižnici (!)*. V rokoch 1959 – 1960 mali názov *Novinky Univerzitetnej knižnice* a tri série: *Spoločenské vedy*, *Prírodné vedy*, *Lekárstvo*. Vychádzali dva razy za mesiac, jednotlivé čísla obsahovali 60 – 100 záznamov. Expedovali sa na 300 adries.⁵ V rokoch 1961 – 1964 vychádzali s názvom *Prírastky Univerzitetnej knižnice* v dvoch edičných radoch: *Spoločenské vedy*, *Prírodné vedy*.⁶ Napokon v roku 1965 sa vyprofilovali ako *Prírastky zahraničnej literatúry*. So sériami *A. Spoločenské vedy* a *B. Prírodné vedy* a s periodicitou 24 čísel ročne vychádzali až do roku 1972.⁷ Výkonnou redaktorkou bola vedúca Oddelenia dopĺňovania fondov Mária Horáriková.⁸ (Poznamenáme, že zahraničná literatúra, resp. jej prírastky dominovali aj v predchádzajúcich ročníkoch bulletinu; jeho série zasa odzrkadľovali prehlbujúcu sa vednoodborovú špecializáciu Univerzitetnej knižnice na spoločenské a prírodné vedy.)

Nové podnety na vydávanie periodík dostáva Univerzitná knižnica v polovici 60. rokov. Od roku 1964 bola poverená funkciou ústrednej knižnice siete vysokoškolských knižníc na Slovensku.⁹ Súčasťou jej úloh v tejto funkcii bolo vydávanie periodík *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku* a *Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku : štatistický prehľad činnosti*. – Roku 1965 štyri veľké vedecké knižnice – Slovenská technická knižnica (dnešné Centrum vedecko-technických informácií), Ústredná ekonomická knižnica, Ústredná knižnica SAV a Univerzitná knižnica v Bratislave – vytvorili voľné kooperačné združenie s názvom Slovenské informačné centrum (SIC). Cieľom združenia bolo zlepšiť komunikáciu informácií o zahraničnej literatúre (najmä o literatúre z tzv. devízových oblastí, t. j. z krajín mimo socialistického bloku), nadobúdané do vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a odvetvových informačných stredísk sústavy VTEI, a zabezpečovať túto komunikáciu na princípe vednoodborovej špecializácie. Na rovnakom princípe sa mala zabezpečovať aj širšia komunikácia informácií. Do úloh SIC sa Univerzitná knižnica zapojila vydávaním dvoch spoločensko-vedných sérií bulletinu *Prírastky zahraničných kníh* a *Súpisu rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach*.

Časopis *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*¹⁰ sa vydával od roku 1966. Mal napomáhať celkové zvyšovanie odbornej úrovne činnosti vysokoškolských knižníc, presadzovať moderné prvky do ich práce, prinášať aktuálne spravodajstvo o dianí v knihovníctve v širšom zábere, zabezpečovať všestrannú informovanosť pracovníkov vysokoškolských knižníc, a v neposlednom rade poskytovať pre nich priestor na prezentáciu dosiahnutých výsledkov, výmenu skúseností a pod. Svojím tematickým záberom obsiahol celú oblasť knižničnej práce. Zároveň sa v ňom odzrkadľovala činnosť Univerzitetnej knižnice ako ústrednej knižnice siete vysokoškolských knižníc. Časopis vychádzal štvrtročne a jeho náklad postupne vzrástol na 350 výtlačkov. O obsahu jeho čísel pravidelne informoval časopis *Čitateľ*¹¹, príležitostne aj iné knihovnícke periodiká.¹² Výkonnou redaktorkou bola vedúca Metodického oddelenia Božena Karasová.¹³

⁵ OCHODNICKÝ, P. Dopĺňovanie fondov, Univerzitná knižnica v Bratislave 1959 – 1960, s. 22.

⁶ OCHODNICKÝ, P. Dopĺňovanie fondov, Univerzitná knižnica v Bratislave 1961 – 1964, s. 17.

⁷ KOTVAN, I. Publikačná činnosť pracovníkov knižnice za roky 1965 – 1968, s. 194. FIRČÁKOVÁ, K. a M. FRATRIČOVÁ. Edičná činnosť Univerzitetnej knižnice, s. 319.

⁸ O M. Horárikovej pozri HALIENA, J. *Osobnosti knihovníctva na Slovensku v rokoch 1945 – 1990*. Heslo Horáriková, Mária, s. 76 – 77.

⁹ Pozri KARASOVÁ, B. Univerzitná knižnica vo funkcii ústrednej knižnice siete vysokoškolských knižníc v SSR: činnosť Metodického oddelenia UK v tejto sfére, s. 162 – 170.

¹⁰ *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. Roč. 1. 1966 – 13. 1978.

¹¹ I. C. Univerzitná knižnica vydala ..., 1970 a 1972, s. 423 a 78; I. K. Univerzitná knižnica v informačnom a metodickom spravodajcovi ..., 1971 a 1972, s. 463 a 119; Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku ..., 1972, 1973, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, s. 463, 423, 119 a 383, 79, 79 a 239 a 303 a 423, 79 a 239 a 383, 159; Univerzitná knižnica v Bratislave vydala pre sieť vysokoškolských knižníc ..., s. 71 a 79; r. [BROZMANNOVÁ, Ž.]. Prvé tohoročné číslo Informačného a metodického spravodajcu ..., s. 239; V poslednom čísle Informačného a metodického spravodajcu ..., s. 159; UK Bratislava: od tohto roku prestala vydávať ..., s. 233.

¹² KYSELOVÁ, G. Rozbor obsahu Informačného a metodického spravodajcu pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku, s. 36 – 39; KAŇKA, V. Slovenský časopis pro vysokoškolské knihovny, s. 60; KOCISKÝ, M. Významný pomocník vysokoškolských knižníc: nad desiatimi ročníkmi Informačného a metodického spravodajcu pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku, s. 27 – 30; H. K. Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku, 1977 a 1978, s. 260 a 357 – 358.

Ročenka *Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku : štatistický prehľad činnosti*¹⁴ bola spracovaná a vydaná za roky 1966 – 1967 a 1969 – 1977. Jej ročníky dokumentovali činnosť a stav jednotlivých knižníc i celej siete súhrnne. Vydávali sa v náklade 250 výtlačkov a boli určené aj pre riadiace orgány. Zostavovali ich vedúca a pracovníčky Metodického oddelenia. Retrospektívne bol spracovaný súborný štatistický prehľad za predchádzajúce obdobie (od roku 1948).¹⁵

Vydávanie obidvoch týchto periodík v Univerzitnej knižnici sa ukončilo rokom 1978, keďže v tomto roku bola funkcia ústrednej knižnice pre sieť vysokoškolských knižníc delimitovaná do Slovenskej pedagogickej knižnice.

Z edičných úloh Univerzitnej knižnice v rámci Slovenského informačného centra sa ako prvé začalo realizovať spracúvanie a vydávanie *Súpisu literárnych rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach*.¹⁶ Súpis vychádzal od roku 1967, pozostával z dvoch častí (A. Spoločenské vedy, B. Prírodné vedy) a postupne sa stal produktívnou pomôckou pre knižnice i ich čitateľov (používateľov). Informoval o vypracovaných rešeršiach (súpisoch literatúry vyhotovených spravidla na vyžiadanie), umožňoval ich opakované využitie (aj ďalší záujemca si mohol objednať kópiu rešerše v knižnici, kde bola vypracovaná) a zamedzoval duplicitné spracovanie tej istej témy. Prispievali doň aj vysokoškolské a verejné knižnice. Od ročníka 14. (1980) sa zmenil jeho názov na *Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied*, zmenila sa jeho periodicita (zo 4 na 2 čísla ročne) a náklad (zo 170 na 120 výtlačkov). Výkonnou redaktorkou ročníkov 1. – 9. (do roku 1975) bola referentka pre informačnú činnosť Zuzana Banská, od ročníka 10. (1976) postupne vedúci Bibliograficko-informačného oddelenia (neskôr odboru) Vladimír Dvořák, Adela Perďochová, Pavol Stano a pracovníčka odboru Eva Ondráčková.¹⁷ Vydávanie periodika sa ukončilo 24. ročníkom (1990), zoznam rešerší za 1. polrok 1991 vyšiel ako príloha *Bulletinu Univerzitnej knižnice v Bratislave* č. 1/1991.

Bulletin *Prírastky zahraničných kníh (PZK)* sa vydával od roku 1973. Vychádzal v 8 sériách (A – H), ktoré prinášali súpis zahraničnej literatúry z odborov spoločenských vied, prírodných vied, zdravotníctva, technických vied, pôdohospodárstva a lesníctva. Okruh kooperujúcich inštitúcií sa z pôvodných štyroch knižníc SIC postupne rozšíril o ďalšie knižnice a informačné strediská. V súhrne bolo v sériách *PZK* podchytených 70 – 80 % zahraničnej literatúry dochádzajúcej na Slovensko.¹⁸ Univerzitná knižnica participovala na vydávaní *PZK* dvoma spoločenskovednými sériami – *A a C*.¹⁹ Vychádzali v rokoch 1973 – 1993 s periodicitou 10 čísel ročne a v náklade 220 – 300 výtlačkov. Obsah jednotlivých čísel tvoril súpis prírastkov usporiadaný podľa MDT (s lokačnými značkami nadobúdateľov) a doplnený registrom autorov a registrom kľúčových slov z názvu (tzv. KWIC). K jednotlivým ročníkom sa spracúvali

¹³ O B. Karasovej pozri FRATRIČOVÁ, M. PhDr. Božena Karasová (1924 – 1994), s. 57 – 61; FIRCÁKOVÁ, K. Personálna bibliografia PhDr. Boženy Karasovej, 62 – 80.

¹⁴ *Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku : štatistický prehľad činnosti*. 1966 – 1967, 1969 – 1977. Ref. B. K. Univerzitná knižnica v Bratislave ..., s. 288; B. K. Štatistické prehľady činnosti VŠK na Slovensku, s. 42 – 43; Univerzitná knižnica v Bratislave vydala [...], 1971, 1975, 1978, s. 79, 39, 383; Univerzitná knižnica v Bratislave vydala [...], 1978, s. 237; B. K. Štatistický prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku v roku 1970, s. 35 – 36; I. K. Univerzitná knižnica v Bratislave vydala štatistický prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku v roku 1970, s. 79; Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku ..., 1972, 1975 a 1978, s. 463, 383, 79; G. K. Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku 1973, s. 22 – 23; HK. [Štatistický] Prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku, s. 63 a 22 – 23; M. F. Štatistická ročenka vysokoškolských knižníc za rok 1976, s. 28 – 29; Fer. Štatistická ročenka vysokoškolských knižníc za rok 1976, s. 28 – 29; HK. Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku 1977, s. 294.

¹⁵ KARASOVÁ, B. Vysokoškolské knižnice na Slovensku v štatistike 1948 – 1968. Ref. KOŠTIAL, J. B. Karasová: Vysokoškolské knižnice na Slovensku v r. 1948 – 1968, 1969, 1970 a 1971: štatistický prehľad činnosti, s. 124 – 125.

¹⁶ *Súpis literárnych rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach*. A. Spoločenské vedy. B. Prírodné vedy. Roč. 1. 1967 – 13. 1979; *Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied*. Roč. 14. 1980 – 24. 1990; *Zoznam klasických rešerší zo spoločenských a prírodných vied vypracovaných v 1. polroku 1991*. Ref. BANSKÁ Z. Súpis literárnych rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach, s. 28 – 29; r. [HAJDUŠEK, J.]. Univerzitná knižnica v Bratislave ..., s. 340; ONDRÁČKOVÁ, E. Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied, s. 46.

¹⁷ O zostavovateľoch pozri FIRCÁKOVÁ, K. Odišla PhDr. Zuzana Banská, s. 34 – 44; FIRCÁKOVÁ, K. Vladimír Dvořák – knihovník a bibliograf: príspevok k personálnej bibliografii, s. 49 – 61; FIRCÁKOVÁ, K. Mgr. Adela Perďochová (5. 12. 1944 – 25. 9. 2005), s. 46 – 54.

¹⁸ GULDANOVÁ, M. Počítačové spracúvanie prírastkov zahraničných kníh v kooperácii bratislavských vedeckých knižníc, s. 76 – 82; In der Slowakischen Sozialistischen Republik erscheint seit Januar 1973 ..., s. 499; -pZ-. Prírústky zahraniční literatury v bratislavských knihovnách, s. 28 – 29; GULDANOVÁ, M. Kooperatívne spracúvanie prírastkov zahraničných kníh, s. 78 – 86.

¹⁹ *Prírastky zahraničných kníh*. Séria A. Séria C. Roč. 1. 1973 – 21. 1993. Ref. GULDANOVÁ, M. Prírastky zahraničných kníh, s. 22 – 23; GULDANOVÁ, M. Podiel Univerzitnej knižnice na spracúvaní a vydávaní bulletinu *Prírastky zahraničných kníh*, s. 9 – 10.

aj kumulatívne registre. Výkonnými redaktorkami boli vedúce Oddelenia (od r. 1984 Odboru) súborných katalógov Mária Guldanová, Lýdia Sedláčková a pracovníčka odboru Daniela Dranačková.²⁰

Roku 1976 začína Univerzitná knižnica vydávať ďalšie periodikum bibliografického typu – *Prírastky príručného fondu Študovne knihovnickej literatúry*.²¹ Špecializovaná študovňa knihovnickej literatúry (ŠKL) zaujímala významné miesto v systéme študovni Univerzitnej knižnice. Bola prvou a po dlhý čas jedinou študovňou svojho typu. Budovala sa od roku 1963 ako súčasť Metodického referátu, neskôr Metodického oddelenia. Slúžila potrebám širokej knihovnickej verejnosti – bratislavskej i mimobratiskavskej; navštevovali ju a využívali pracovníci knižníc, stredoškolskí a vysokoškolskí pedagógovia a študenti knihovníctva a nadväzných disciplín, a prirodzene pracovníci Univerzitnej knižnice. Za prvých päť rokov sa vo fonde študovne zhromaždilo okolo 4 500 knižničných jednotiek neperiodických publikácií, 75 titulov československých periodík a 150 titulov zahraničných periodík. Súčasťou fondu bol tzv. fond špeciálnych knihovníckych dokumentov (interných dokumentov Univerzitnej knižnice). Ročná návštevnosť študovne bola priemerne 3-tisíc osôb a počet výpožičiek dosahoval až 17-tisíc.²² V nasledujúcom období sa tempo rastu fondu študovne spomalilo (príčinou bol aj nedostatok úložného priestoru), intenzitu jeho využívania to však neovplyvnilo. Činnosť študovne sa prerušila v súvislosti s rekonštrukciou knižnice v rokoch 2003 – 2005, a následne sa študovňa už neobnovila. Jej fond sa včlenil do iných fondov knižnice. *Prírastky príručného fondu študovne knihovnickej literatúry* vychádzali do roku 1991, s periodicitou 4x ročne a v náklade 110 – 150 výtlačkov. Rozsah jednotlivých čísel sa pohyboval od 10 do 20 strán. Výkonnými redaktorkami boli pracovníčky Metodického oddelenia

Kvetoslava Ferková (1976 – 1987) a Ľudmila Čimová (1988 – 1991).

Prírastky príručného fondu ŠKL znamenali rozšírenie repertoáru periodík vydávaných Univerzitnou knižnicou. Ich vznikom sa však zároveň symbolicky uzatvára prvá etapa vydávania periodík. V priebehu tejto etapy sa sformovali, a na jej konci sa už zreteľne črtajú základné smery alebo línie vo vydávaní periodík. Stručne ich možno charakterizovať takto:

1. Väzba na celoštátne a celonárodné funkcie, ktorými bola knižnica oficiálne poverená a ktoré dlhodobejšie vykonáva (bibliografia slovenskej knižnej produkcie za roky 1946 – 1954; *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku; Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku : štatistický prehľad činnosti*).
2. Účasť (spolupráca) na ďalších širšie orientovaných programoch, projektoch, podujatiach (SIC – *Súpis literárnych rešerš; Prírastky zahraničných kníh, séria A; séria C*).
3. Iniciatívne vykonávané edičné aktivity rozličného zamerania. Ich súčasťou je:
4. Propagácia fondov Univerzitnej knižnice (*Prírastky Univerzitnej knižnice; Prírastky zahraničnej literatúry; Prírastky príručného fondu ŠKL*).

V tomto základnom zameraní sa vydávali periodiká Univerzitnej knižnice v nasledujúcich etapách. V skupine periodík spojených s celoštátnymi a celonárodnými funkciami knižnice pribudol ako nový titul v 2. polovici 70. rokov *Bulletin Depozitnej knižnice OSN a UNESCO pri Univerzitnej knižnici v Bratislave*.²³ Depozitnou knižnicou OSN pre Slovensko sa Univerzitná knižnica stala r. 1950 (od r. 1965 je depozitnou knižnicou 1. stupňa) a depozitnou knižnicou UNESCO r. 1957.²⁴ Z publikácií a materiálov OSN dostáva protokoly zo zasadnutí Valného zhromaždenia, Bez-

²⁰ O redaktorkách pozri HALIENA, odk. 8, heslo Guldanová, Mária, rod. Griegerová, s. 64 – 62 a heslo Sedláčková, Lýdia, s. 178 – 179; FIRČÁKOVÁ, K. Životné jubileum Márie Guldanovej, s. 76 – 91; KIMLIČKA, Š. *Kto je kto v knižničnom a informačnom svete na Slovensku '93/94*. Heslo Dranačková, Daniela, s. 109 a heslo Sedláčková, Lýdia, s. 152.

²¹ *Prírastky príručného fondu študovne knihovnickej literatúry*. Roč. 1. 1976 – 16. 1991. Ref. B.K. *Prírastky [príručného fondu] študovne knihovnickej literatúry Univerzitnej knižnice v Bratislave*, 1976, s. 36; B.K. *Prírastky [príručného fondu] študovne knihovnickej literatúry Univerzitnej knižnice v Bratislave*, 1976, s. 23; FERKOVÁ, K. Odborná knihovnícka literatúra, s. 422; *Prírastky príručného fondu študovne knihovnickej literatúry ...*, 1982, 1983, 1984 a 1990, s. 487 a 527, 527, 83, 83; ČIMOVIČOVÁ, L. *Prírastky príručného fondu študovne knihovnickej literatúry*, s. 62.

²² FRATRIČOVÁ, M. *Študovňa knihovnickej literatúry Univerzitnej knižnice*, s. 144 – 148.

²³ *Bulletin Depozitnej knižnice OSN a UNESCO pri Univerzitnej knižnici v Bratislave*. Roč. 1. 1977 – 14. 1990; Publikácie OSN vo vydavateľskom systéme edičných skupín I – XVII: (*Prírastky Depozitnej knižnice OSN a UNESCO v UK*); Periodické publikácie OSN: (*Prírastky Depozitnej knižnice OSN a UNESCO v UK*). Ref. Univerzitná knižnica zahájila vydávanie nového informačného spravodajce ..., s. 322; CHRENKA, A. Nový informátor o publikáciách OSN a UNESCO, s. 14 – 15; ONDRÁČKOVÁ, E. Depozitná knižnica OSN a UNESCO pri UK v Bratislave, s. 60 – 62.

²⁴ FURKOVÁ, E. Depozit publikácií OSN a UNESCO v Univerzitnej knižnici, s. 80 – 84; *Univerzitná knižnica v Bratislave 1919 – 1999*, s. 22 – 23.

pečnostnej rady, Hospodárskej a sociálnej rady, Poručenskej rady, texty a registre medzištátnych zmlúv, správy z konferencií OSN, štatistické prehľady a publikácie o ekonomických, sociálnych a právnych otázkach. Z vydání UNESCO sú to publikácie z oblasti sociálnych vied, kultúry, pedagogiky, knihovníctva a bibliografie. Dopĺňajú ich tituly oficiálnych periodík OSN a UNESCO. *Bulletin Depozitnej knižnice* prinášal anotované zoznamy nových prírastkov, výberové prehľady článkových dokumentov z periodík, referáty o významných publikáciách a pod. Vydával sa v rokoch 1977 – 1990, s periodicitou 2 čísla ročne, jeho náklad sa ustálil na úrovni 170 výtlačkov. Ako výkonní redaktori sa uvádzajú vedúci Bibliograficko-informačného oddelenia /odboru (ďalej BIO) Vladimír Dvořák (1977 – 1985), Adela Perdochová (1986 – 1989) a pracovníčka BIO Anna Šimonová (1990).

Časovo krátke, no napriek tomu významné bolo vydávanie dvoch periodických titulov, viazucich sa na jedinečnú udalosť v histórii československého knihovníctva – na 44. kongres Medzinárodnej federácie knihovníckych združení a inštitúcií – IFLA. Kongres sa konal na prelome augusta a septembra 1978 vo Vysokých Tatrách (na Štrbskom Plese). Univerzitná knižnica sa aktívne podieľala na príprave kongresu a jeho zabezpečení (zastrešovala činnosť výstavnickej komisie, edičnej komisie a tlačového referátu, pracovníci knižnice pracovali aj v ďalších komisiách). V marci 1978 začala vydávať predkongresový *Informačný leták 44. kongresu IFLA*. Vychádzal mesačne, bol určený pre organizátorov kongresu, domácu knihovnícku verejnosť a hromadné oznamovacie prostriedky, mal propagovať kongres a informovať o jeho prípravách. Počas trvania kongresu vychádzal každodenne a v štyroch jazykových mutáciách *Informačný bulletin 44. kongresu IFLA*.²⁵ Výkonnou redaktorkou oboch titulov bola Kamila Fircáková. Poznamenáme, že zakrátko po kongrese, v roku 1981 sa Univerzitná knižnica stala členom IFLA (v poradí tisícim členom).

Dva nové tituly pribudli do registra periodík Univerzitetnej knižnice začiatkom 80. rokov a spájali sa s ústrednými funkciami knižnice v oblasti práce so zahraničnou literatúrou. Ešte v polovici 60. rokov sa Univerzitná knižnica stala strediskom celoštátnej evidencie zahraničnej literatúry, s gesciou za periodickú literatúru (gesciou za neperiodickú literatúru mala Štátna knižnica ČSR v Prahe, dnes Národná knižnica ČR).²⁶ Náplňou tejto funkcie bola evidencia zahraničných periodík dochádzajúcich do knižníc a stredísk VTEI v celom Československu, budovanie celoštátneho súborného katalógu periodík a jeho sprístupňovanie prostredníctvom vydávaných bibliografií. Bibliografie sa spracúvali retrospektívne a vychádzali s istým časovým posunom. V snahe zabezpečiť pre používateľov najnovšie informácie začala Univerzitná knižnica vydávať *Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku ... a objednaných na rok ...*.²⁷ Ročenka s týmto názvom vychádzala v rokoch 1980 – 1983 (4 ročníky); informovala o periodikách nadobúdaných v rokoch 1979 – 1982 a objednaných na roky 1980 – 1983. Napriek svojmu výberovému charakteru bola veľmi významná. Prinášala ročne informácie o 2 500 – 3 000 tituloch periodík. Vychádzala v náklade 600 – 650 výtlačkov, zostavovateľkou bola vedúca Oddelenia súborných katalógov Mária Guldanová (1980 – 1983) a pracovníčky oddelenia Anna Šáškyová (1981 – 1982) a Mária Náčová (1983). Vydávanie ročenky sa ukončilo po sprístupnení elektronickej databázy celoštátneho súborného katalógu periodík pre verejnosť.

Pôsobnosť Univerzitetnej knižnice v oblasti práce so zahraničnou periodickou literatúrou významne rozšírila nová funkcia špecializovanej inštitúcie VTEI (ŠI VTEI) pre zahraničnú periodickú literatúru nadobúdanú v ČSSR. Touto funkciou bola knižnica poverená roku 1977. Náplňou funkcie bola informačná, koordinačná, výskumná a metodická činnosť v predmetnej oblasti.²⁸ Jej súčasťou sa stalo vydávanie metodického časopisu *Zahraničné periodiká v informačnej praxi*.²⁹ Časopis vychádzal v rokoch 1982 – 1988 a 1990 (ročník 8. 1989 nevyšiel), s periodicitou

²⁵ *Informačný leták 44. kongresu IFLA; Informačný bulletin 44. kongresu IFLA*.

²⁶ GULDANOVÁ, M. Celoštátna evidencia zahraničnej literatúry v Univerzitetnej knižnici, s. 153 – 161; GULDANOVÁ, M. Dvadsať rokov celoštátnej evidencie zahraničnej literatúry, s. 132 – 139.

²⁷ *Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku ... a objednaných na rok ... 1979/1980 – 1982/1983*. Ref. B. K. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí ..., s. 273; HOLANOVÁ, E. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí ..., s. 523; M. G. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí ..., s. 120 – 121.

²⁸ BENETINOVÁ, L. Metodická činnosť pri plnení funkcie špecializovanej inštitúcie VTEI pre zahraničné periodiká, s. 127 – 131.

²⁹ *Zahraničné periodiká v informačnej praxi*. Roč. 1. 1982 – 9. 1990. Ref. Zahraničné periodiká v informačnej praxi ..., 1982, s. 255 – 256; Zahraničné periodiká v informačnej praxi ..., 1983, 1984, 1985, s. 37, 379, 387; HK. Zahraničné periodiká v informačnej praxi č. 1/82, s. 124; MIKLOVÁ, H. Zahraničné periodiká, s. 37; Na budovaní, spracovávaní, evidencii, uchovávaní a propagácii fondů zahraničných periodík je zaměřený ..., s. 111; [-pz- ...] Nový metodický časopis pro práci s informačními prameny, s. 55 – 56; vř. Zahraničné periodiká v informačnej

2 čísla ročne a v náklade 475 – 500 výtlačkov. Mal takpovediac celoštátnu pôsobnosť a stal sa užitočnou pomocou pri sprostredkovaní teoretických i praktických poznatkov v predmetnej oblasti, pri výmene skúseností, prinášal aktuálne informácie o dianí doma i v zahraničí. Obsah jeho ročníkov by si zaslúžil predstavenie v samostatnom príspevku. O časopise priebežne referovali slovenské, české i zahraničné knihovnícke periodiká. Výkonnou redaktorkou ročníkov 1. – 7. (1982 – 1988) bola metodička pre ŠI VTEI Ludmila Benetinová, posledný ročník (1990) pripravili Marcel Kollár³⁰ a Andrea Šeršíková.

V prvej polovici 80. rokov register periodík Univerzitetnej knižnice rozšíril ešte ďalší titul – ročenka s názvom *Významné výročia na rok : hudba*. Ročenku možno zaradiť do skupiny takpovediac iniciatívne vydávaných periodík. Iniciatíva na jej vydávanie vyšla z Hudobného kabinetu (od roku 1985 Hudobného strediska), kde sa aj zostavovala. Hudobný kabinet Univerzitetnej knižnice je najstarším pracoviskom svojho druhu v knižniciach na Slovensku (jeho začiatky siahajú do roku 1951) a popri základnej knižnično-informačnej činnosti od začiatku vyvíja rozsiahlu metodickú činnosť, orientovanú na pomoc hudobným pracoviskám v knižniciach a rozvoju hudobného knihovníctva.³¹ S týmto zámerom sa začala spracúvať aj ročenka *Významné výročia ...*. Prinášala kalendárium výročí osobností a udalostí hudobného života v danom roku s ich krátkou charakteristikou. Patrí k najdlhšie vydávaným periodikám Univerzitetnej knižnice. Po prvýkrát vyšla roku 1983 a prinášala prehľad výročí na ten istý rok. Od roku 1997

(s výročiami na rok 1998) vychádza s názvom *Kalendár výročí : hudba*. Z útlej brožúrky v rozsahu 9 – 11 strán, vydávanej v náklade 80 – 100 výtlačkov, sa postupne rozrástla na publikáciu presahujúcu 100 strán. Vychádza až do súčasnosti (posledný známy ročník je s výročiami na rok 2017).³² Ročenku zostavovali vedúce Hudobného kabinetu (strediska) Emese Duka-Zólyomiová (na roky 1983 – 2002)³³ a Daniela Drličková (na roky 2003 – 2017), a pracovníčky kabinetu Helena Hanousková (1983 – 1985), Patrícia Horváthová (1987 – 1988), Gabriela Šulíková (1989 – 1990) a Jana Celeryová-Kováčová (1991 – 2002).

V roku 1989 Univerzitná knižnica zavŕšila 70 rokov svojej činnosti. Do ôsmeho decénia vstupovala s novým periodickým titulom, ktorý mal prezentovať jej históriu a v širokom zábere jej súčasnú činnosť. O vydávaní takéhoto periodika sa uvažovalo už dávnejšie. Začalo vychádzať roku 1990 s názvom *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*.³⁴ Počas siedmich rokov vychádzania *Bulletinu* sa jeho periodicita menila: prvé dva ročníky vyšli s dvoma číslami, tretí ročník mal štyri čísla, štvrtý a siedmy ročník po jednom čísle a ročníky 5 a 6 vyšli ako kumulovaná dvojročenka. Väčšina čísel bola polytematická, s ustálenou štruktúrou: v úvodnej časti sa publikovali príspevky zásadného významu, týkajúce sa Univerzitetnej knižnice a prezentujúce jednotlivé oblasti jej činnosti. Obsah čísel tvorili ďalej rubriky Porady, semináre, školenia; Vydania UK, referáty, recenzie; Informácie; Personálie. Rozsah týchto čísel sa pohyboval od 44 do 76 strán, vychádzali v náklade 200 výtlačkov a s poznámkou „Pre internú potrebu“. Niekoľko čísel bolo monotematických: prinášali materiály zo seminárov Univerzitetnej knižnice a mimoriadne číslo, vydané pri príležitosti 11. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave (1993), prezentovalo slaviká z jej fondov. Vyšlo v náklade až 1700 výtlačkov.³⁵ Do *Bulletinu* prispievali prevažne pracovníci knižnice, sčasti iniciatívne, sčasti na vyžiadanie. Jeho výkonnou redaktorkou bola vedúca Metodického oddelenia Kamila Fircáková³⁶, v poslednom ročníku vedúca Odboru súborných katalógov Lýdia Sedláčková. Vydávanie *Bulletinu Univerzitetnej knižnice v Bratislave* bolo zastavené roku 1996. Neskôr naň čiastočne nadviazal bulletin *Aktuality*.

praxi, s. 13 – 14; L. S. ČSSR: Universitätsbibliothek in Bratislava, S. 91; Redakce metodického bulletinu Univerzitetní knihovny v Bratislavě ..., s. 182; Zpravodaj Zahraničné periodiká v informačnej praxi ..., s. 121.

³⁰ O redaktoroch pozri HALIENA, odk. 8, heslo Benetinová, Ludmila, rod. Minaříková, s. 20 a heslo Kollár, Marcel, s. 108.

³¹ DUKA-ZÓLYOMIOVÁ, E. Hudobné stredisko, s. 80 – 85.

³² *Významné výročia na rok : hudba*. 1983 – 1997. *Kalendár výročí : hudba*. 1998 – 2017. Ref. DUKA-ZÓLYOMIOVÁ, E. a J. KOVÁČOVÁ. *Kalendár výročí 2000*, s. 76.

³³ Pozri FIRCÁKOVÁ, K. Hudobná knižnička Emese Duka-Zólyomiová, s. 70 – 82.

³⁴ *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Roč. 1. 1990 – 7. 1996. Ref. URBANOVÁ, T. Prišlo do redakcie, s. 47 – 48.

³⁵ *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Ročník 3. 1992. Číslo 3 = Príspevky zo seminára k 115. výročiu narodenia Dr. h. c. Jana Emlera...; *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Ročník 4. 1993. Mimoriadne číslo = FRIMMOVÁ, E. Slaviká v historických fondoch Univerzitetnej knižnice; *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Ročník 7. 1996. Číslo 1 = 30 rokov celoštátnej evidencie zahraničnej literatúry: príspevky z odborného seminára.

³⁶ Pozri HALIENA, odk. 8, heslo Fircáková, Kamila, s. 50 – 51; FRIMMOVÁ, E. Kamila Fircáková a jej životné jubileum, s. 90 – 91.

V prvej polovici 90. rokov sa ukončilo vydávanie väčšiny dovtedy vychádzajúcich periodických titulov: od roku 1991 nevychádzal *Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied, Bulletin Depozitnej knižnice OSN a UNESCO* a časopis *Zahraničné periodiká v informačnej praxi*; od roku 1992 nevychádzali *Prírastky príručného fondu Študovne knižníckej literatúry* a od roku 1994 dve série *Prírastkov zahraničných kníh*. Zdôvodňovalo sa to prehodnotením účelnosti vydávania niektorých titulov v súvislosti so sprístupňovaním bibliografických databáz a katalógov v internetovej sieti, v iných prípadoch racionalizačnými opatreniami; a súviselo to napokon aj so širšími zmenami v knižnici a v knižničnej a informačnej sústave po roku 1989. Naďalej vychádzali v podstate iba dva tituly: *Bulletin Univerzitetnej knižnice* a *Kalendár výročí... hudba*.

V roku 1997 bola Univerzitná knižnica poverená funkciou národného metodického centra a ústrednej štátnej knižnice Slovenskej republiky. (Premietlo sa to aj v jej názve, ktorý po novom znel: Univerzitná knižnica v Bratislave – Národné knižničné centrum.) Túto funkciu vykonávala do roku 1999. Súčasťou jej nových úloh bolo spracúvanie a zverejňovanie celoslovenskej štatistiky verejných a vedeckých knižníc.³⁷ V súvislosti s tým začala knižnica vydávať ročenku *Štatistický prehľad činnosti verejných a vedeckých knižníc v Slovenskej republike za rok ...*³⁸ Štyri ročníky ročenky v rozsahu 71 – 115 strán prinášali štatistické údaje za roky 1997 – 2000 (vydané boli v rokoch 1998 – 2001). Zostavovala ich pracovníčka Metodického oddelenia Marta Weissová.

V roku 1999, ešte ako Národné knižničné centrum, začala Univerzitná knižnica vydávať periodikum s názvom *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy*.³⁹ Jeho zameranie a obsah sa v prvom čísle definovali takto: „Periodikum bude obsahovať legislatívne a normatívne dokumenty platné u nás i v zahraničí, informácie o uskutočnených a pripravovaných podujatiach v UKB – NKC, pripravovaných podujatiach celoslovenského významu, metodické materiály, správy informatívneho charakteru z odborných seminárov iných inštitúcií, ... recenzie publikácií z oblasti knižničnej a informačnej vedy a iné.“⁴⁰ Podnázov periodika sa od druhého čísla ročníka 2000 rozšíril na *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe*, a takto sa používal až do roku 2004. S periodicitou dve čísla ročne a s rozsahom jednotlivých čísel od 53 až po 109 strán vychádzali *Aktuality* v podstate s obsahom, vytyčeným na začiatku svojho vydávania. Ťažiskovo sa zameriavali na Univerzitnú knižnicu, jej aktivity a jej pracovníkov, pre ktorých sa vytvorila osobitná rubrika *Personálie*. Zodpovednou redaktorkou bola pracovníčka, neskôr vedúca Metodického oddelenia Tatiana Popová.

Nástupcom a priamym pokračovateľom *Aktualít* je od roku 2005 periodikum s názvom *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*.⁴¹ Zmenu v názve objasňovala redakčná rada takto: „Rokom 2005 vstúpila Univerzitná knižnica v Bratislave do novej etapy svojej činnosti, keď sa čitateľom i pracovníkom knižnice sprístupnili nové, rekonštruované priestory budov knižnice. Záber knižnice sa popri knižničnej a informačnej činnosti postupne rozširuje aj na príbuzné kultúrne aktivity. To všetko bolo podnetom k tomu, že sme sa začali zamýšľať aj nad názvom periodika, ktoré knižnica vydáva. Návrhov na názov časopisu bolo viac, nakoniec vedenie Univerzitetnej knižnice sa priklonilo k staronovému názvu: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave* s tým, že najlepšie vyjadruje spätosť časopisu a našej knižnice. Časopis s týmto názvom nadviaže na *Aktuality – Informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe* i predošlý *Bulletin Univerzitetnej knižnice*, ktorý vychádzal v rokoch 1990 – 1996.“⁴² Kontinuita s prvým *Bulletinom Univerzitetnej knižnice* bola vyjadrená aj prevzatím jeho ISSN.

Štruktúra staronového *Bulletinu* a systém jeho rubriek bol v podstate prevzatý z *Aktualít* a počas jedenásťročného vychádzania neprešiel dajakými väčšími zmenami. Ako pravidelné rubriky v jednotlivých číslach nachádzame: *Informácie z UKB, Informácie zo seminárov a porád, Informácie zo zahraničia* (v posledných troch ročníkoch s názvom *Podujatia v UKB, Podujatia na Slovensku, Podujatia v zahraničí*), ďalej rubriky *Rôzne (Knižnícky kaleidoskop), Personálie, Kalendár akcií*. Veľmi sa však rozšírila a skvalitnila konkrétna náplň týchto rubriek, príspevky, ktoré

³⁷ WEISSOVÁ, M. Štatistické výkazníctvo knižníc SR v Univerzitetnej knižnici v Bratislave (1997 – 2000), s. 49 – 51.

³⁸ *Štatistický prehľad činnosti verejných a vedeckých knižníc v Slovenskej republike za rok ... 1997 – 2000*.

³⁹ *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy*. Č. 1/99 – 1/2000. *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe*. Č. 2/2000 – 2004.

⁴⁰ Úvod, s. 3.

⁴¹ *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2005 – 2015.

⁴² Vážení čitatelia, s. 5.

sa v nich objavujú. V súhrne obsah jednotlivých čísel *Bulletinu* v širokom zábere dokumentuje súčasné aktivity Univerzitnej knižnice, jej zástoj v knižničnom systéme, rozširujúce sa zahraničné a medzinárodné kontakty a vstup do medzinárodných programov, projektov a podujatí, i jej históriu. Orientáciu v jeho ročníkoch a číslach uľahčujú kumulatívne registre, spracované v päťročných intervaloch (2005, 2010). Významnými kvalitatívnymi zmenami prešla vonkajšia podoba *Bulletinu*, jeho obálka, kvalita tlače textu i vyobrazení. Funkciu zodpovedného redaktora vykonávali vedúce Metodického oddelenia Tatiana Popová (2005 – 2012) a Henrieta Gábrišová (2013 – 2015). *Bulletin* vychádza s periodicitou 2-krát ročne, paralelne v tlačenej (polygrafickej) podobe a v elektronickej verzii (je dostupný cez webovú stránku Univerzitnej knižnice).⁴³ Tlačou vyšlo ako posledné číslo 1/2015, na webe je ako posledné dostupné číslo 2/2015. Veríme, že ide len o dočasný sklz, ktorý sa v dohľadnom čase vyrovná, a vychádzanie *Bulletinu* bude naďalej pokračovať.

Ďalším z periodík Univerzitnej knižnice, vydávaných po roku 2000, bol *Súpis článkov o masmédiách za roky*⁴⁴ Sprvu dvojročnica, neskôr útla ročenka v rozsahu 14 – 27 strán vychádzala v rokoch 2003 – 2013 a prinášala súpis literatúry za roky 2001 až 2012. Jej zostavovateľkou bola pracovníčka Odboru katalogizácie Terézia Kamenická.

V roku 2006 začal vychádzať periodický zborník *Studia Bibliographica Posoniensia*⁴⁵, vedecké a odborné periodikum, ktoré významne reprezentuje edičnú a vydavateľskú činnosť Univerzitnej knižnice a intelektuálny potenciál jej pracovníkov. *Studia Bibliographica* sú, ako je to zrejme z názvu, obsahovo zakotvené v oblasti bibliografie a dejín knižnej kultúry, a v elementárnej rovine sú koncipované interdisciplinárne, polytematicky. Napriek tomu už od druhého ročníka má každý ročník svoju nosnú tému, či už určenú seminárom alebo konferenciou, z ktorej sa publikujú príspevky (život a dielo bibliografa, historika knižnej kultúry a riaditeľa Univerzitnej knižnice Jána Čaploviča, 2007; Lekársko-lekárnický spolok Gemerskej župy, 2008), alebo vytýčenú voľne. Takýmito voľne vytýčenými témami boli vydavateľská činnosť a knižná distribúcia (2009, 2010), kníhkupecká činnosť a knižný obchod (2011), čítanie, čitateľstvo a knižnice (2012, 2013), potenciál a limity vybraných typov prameňov k dejinám knižnej kultúry a knižníc (2014). Popri týchto nosných témach poskytujú ročníky zborníka priestor aj pre ďalšie štúdie, prinášajú recenzie a správy. Vydavateľom sa podarilo vybudovať široké autorské zázemie; tvoria ho pracovníci Univerzitnej knižnice a odborníci z celého Slovenska i spoza jeho hraníc (z Českej republiky, Maďarska, Nemecka). Koncepčná príprava zborníka a jeho redakčné spracovanie je zakotvené v Kabinete retrospektívnej bibliografie. Zostavovateľkami zborníka sú Miriam Poriezová (2006 – 2014), Petronela Križanová (2015 – 2016), posledný ročník (2017) zostavili Miriam Poriezová, Michaela Sibylová a Angela Škovierová. Zborník vychádza jedenkrát do roka, sprístupňuje sa v tlačenej (polygrafickej) podobe a v elektronickej verzii (s prístupom cez webovú stránku Univerzitnej knižnice).⁴⁶

No a napokon medzi súčasné periodiká Univerzitnej knižnice treba zaradiť aj jej ročné správy o činnosti. Správy o činnosti knižnice sa spracúvali od samého vzniku knižnice, a od konca 60. rokov sa v počte niekoľkých desiatok exemplárov aj brožovali, resp. viazali. Mali však charakter interných materiálov, slúžili pre potreby vedúcich pracovníkov knižnice a nadriadených orgánov. Od roku 1998 sa vydávajú viazané v náklade 100 exemplárov a s pridelenými ISBN. Vychádzali postupne s názvami *Správa o činnosti za rok 1998 – 2000; Výročná správa za rok 2001 – 2012; Správa o činnosti a hospodárení za rok ... 2013 – 2016*.⁴⁷

V príspevku som načrtla históriu vydávania periodík v Univerzitnej knižnici a krátko predstavila jednotlivé tituly. Vzhľadom na ich relatívne veľký počet a rozmanitosť bude azda účelné pokúsiť sa o ich istú sumarizáciu.

⁴³ <https://www.ulib.sk/sk/publikacie-ukb/bulletin-univerzitnej-kniznice-v-bratislave>

⁴⁴ *Súpis článkov o masmédiách za roky ... 2001/2002 – 2012*.

⁴⁵ *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2006 – 2017*. Ref. POPOVÁ, T. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2006*, s. 57 – 59; ŽIBRITOVÁ, G. Na margo zborníka *Studia Bibliographica Posoniensia 1*, s. 38; PORIEZOVÁ, M. a P. BULKOVÁ. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2009*, s. 79; ZMETÁK, I. Zborník *Studia Bibliographica Posoniensia 2009*, s. 54; FIRČÁKOVÁ, K. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2009*, s. 73 – 75; DOMENOVÁ, M. *Studia Bibliographica Posoniensia 2010*, s. 193 – 186; PORIEZOVÁ, M. *Studia Bibliographica Posoniensia 2006 – 2010*, s. 182 – 183; DOMENOVÁ, M. *Studia Bibliographica Posoniensia 2011*, s. 188 – 190; PROKOPOVÁ, A. *Studia Bibliographica Posoniensia 2011*, s. 370 – 371; PROKOPOVÁ, A. *Studia Bibliographica Posoniensia 2012*, s. 487 – 488; DEVEROVÁ, K. *Studia Bibliographica Posoniensia 2013*, s. 96 – 97; (KURUCOVÁ, A.). *Studia Bibliographica Posoniensia 2015*, s. 431 – 433.

⁴⁶ <https://www.ulib.sk/sk/publikacie-ukb/studia-bibliographica-posoniensia>

⁴⁷ *Správa o činnosti za rok ... 1998 – 2000; Výročná správa za rok ... 2001 – 2012; Správa o činnosti a hospodárení za rok ... 2013 – 2016*.

Z typologického hľadiska ich skladbu vytvárajú bibliografické periodiká, štatistické ročenky a periodiká zmiešaného obsahu. V skupine bibliografických periodík, ktoré tvoria polovicu vydávaných titulov, najvýznamnejšie sú národné bibliografie (bibliografie slovenskej knižnej produkcie za roky 1946 – 1954). Za nimi nasledujú periodiká vydávané v rámci ďalších celoslovenských úloh a funkcií Univerzitetnej knižnice (súpis rešerší, Prírastky zahraničných kníh – PZK, súpis dochádzajúcich a objednaných zahraničných periodík, bulletin Depozitnej knižnice OSN a UNESCO). Napokon tretiu skupinu tvoria periodiká propagujúce fondy Univerzitetnej knižnice (súpisy prírastkov). Štatistické ročenky reprezentujú dva tituly (prehľady činnosti vysokoškolských knižníc a verejných a vedeckých knižníc); ich vydávanie vyplývalo z metodických funkcií knižnice. Periodiká zmiešaného obsahu tvoria jednak špecializované bulletiny a časopisy, určené pre vysokoškolské knižnice, pre hudobné pracoviská knižníc a pre prácu so zahraničnou periodickou literatúrou; aj ich vydávanie vyplývalo z poslania a úloh Univerzitetnej knižnice v predmetných oblastiach. Charakter vedeckého periodika má zborník *Studia Bibliographica Posoniensia*, špecializovaný na dejiny knižnej kultúry. Širší obsahový záber majú periodiká informujúce o Univerzitetnej knižnici (aktuality, bulletin, výročné správy).

Svoje periodiká vydávala Univerzitná knižnica predovšetkým so zreteľom na potreby knižníc; zväčša prostredníctvom knižníc sa dostávali aj do rúk odbornej verejnosti. Podľa svojho funkčného poslania a špecializácie si jednotlivé tituly nachádzali svojich čitateľov a používateľov. O každom z nich by bolo možné povedať viac a mnohé by si aj zaslúžili detailnejšie priblíženie a zhodnotenie v osobitnom príspevku. No i z tohto prehľadu je azda zrejmé, že vydávanie periodík v Univerzitetnej knižnici má bohatú históriu, nebolo samoúčelné, a napriek tomu, že väčšina titulov po formálnej stránke (spôsobom a kvalitou tlače, väzby, výškou nákladu) nezodpovedala úrovni oficiálnej periodickej produkcie, svojím obsahom napomáhali plneniu poslania a úloh knižnice. Spracovať takúto bilanciu som pokladala za potrebné aj so zreteľom na blížiaci sa storočný jubileum Univerzitetnej knižnice, a rovnako ako východisko pre koncipovanie jej edičnej činnosti v nasledujúcom období.

Zoznam citačných skratiek vybraných periodík

Bulletin UKB – *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*

ČSI – *Československá informatika*

IMS – *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*

KVI – *Knižnice a vedecké informácie*

Spravodajca SITK – *Spravodajca Slovenskej technickej knižnice*

TK – *Technická knihovna*

ZPIP – *Zahraničné periodiká v informačnej praxi*

Zoznam bibliografických odkazov

Periodiká Univerzitetnej knižnice v Bratislave:

Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy. Č. 1/99 – 1/2000. *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe*. Č. 2/2000 – 2004. Zodpovedný redaktor: Tatiana POPOVÁ. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Národné knižničné centrum, 1999; Univerzitná knižnica v Bratislave, 2000 – 2004. ISSN 1335 – 5066. 1x ročne (1999); 2x ročne (2000 – 2004).

Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947. Sostavil Anton DUBAY. Bratislava: Bibliografický ústav pri KSU, 1951.

Bibliografický katalóg. Bratislava: Bibliografický ústav pri KSU, 1949 – 1951. *Ročník 17. 1949. B. Knihy slovenské*. Za slov. časť zodpovedá Anton DUBAY. 10 zošitov (č. 1 – 44). *Ročník 1 (18). 1950. B. Knihy slovenské*. Za slov. časť

zodpovedá Anton DUBAY. 10 zošitov (č. 1 – 50). *Ročník 2 (19). 1951. Slovenská kniha*. Vedúci redakcie Slovenskej knihy Anton DUBAY. 8 zošitov (č. 1 – 64).

Bibliografický katalog ČSR. Slovenská kniha. Ročník 3 (20) 1952 – 5. 1954. Hlavná redaktorka Oľga WAGNEROVÁ. Bratislava: Bibliografický ústav pri KSU, 1952 – 1954. Ročník 3 (20). 1952. 7 zošitov (č. 1 – 72). Ročník 4. 1953. 7 zošitov (č. 1 – 96). Ročník 5. 1954. 5 zošitov (č. 1 – 59).

Bibliografický katalog Československej republiky. Literárna tvorba z roku 1946 bez novín a časopisov. Sostavil Anton DUBAY. Bratislava: Bibliografický ústav pri KSU, 1947. 89 s.

Bulletin Depozitnej knižnice OSN a UNESCO pri Univerzitetnej knižnici v Bratislave. 1977 – 1990. Výkonný redaktor Vladimír DVOŘÁK (1977 – 1985), Adela PERĐOCHOVÁ (1986 – 1989), Anna ŠIMONOVÁ (1990). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1977 – 1990. 2x ročne.

Publikácie OSN vo vydavateľskom systéme edičných skupín I – XVII: (Prírastky Depozitnej knižnice OSN a UNESCO v UK). In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 2. Príloha. 16 s. Periodické publikácie OSN: (Prírastky Depozitnej knižnice OSN a UNESCO v UK). In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 2. Príloha 6 s.

Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Ročník 1. 1990 – 7. 1996. Výkonná redaktorka Kamila FIRCÁKOVÁ (1990 – 1994/1995), Lýdia SEDLÁČKOVÁ (1996). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1990 – 1996. ISSN 1210 – 2016. Periodicita variabilná. (1. 1990 – 2. 1991. 2x ročne; 3. 1992. 4x ročne; 4. 1993 a 7. 1996. 1x ročne; 5/6. 1994 – 1995. Dvojročnica.)

Monotematické čísla:

Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Ročník 3. 1992. Číslo 3 = Príspevky zo seminára k 115. výročiu narodenia Dr. h. c. Jana Emlera: Bratislava, 29. septembra 1992. 53 s.

Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Ročník 4. 1993. Mimoriadne číslo = FRIMMOVÁ, E. Slaviká v historických fondoch Univerzitetnej knižnice. 62 s.

Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Ročník 7. 1996. Číslo 1 = 30 rokov celoštátnej evidencie zahraničnej literatúry: príspevky z odborného seminára: Bratislava, 30. november 1995. 66 s.

Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave. 2005 – 2015. Zodpovedný redaktor: Tatiana POPOVÁ (2005 – 2012), Henrieta GÁBRIŠOVÁ (2013 – 2015). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2005 – 2015. ISSN 1210 – 2016. 2x ročne.

Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku. Ročník 1. 1966 – 13. 1978. Výkonný redaktor: Božena KARASOVÁ. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1966 – 1978. 4x ročne.

Informačný bulletin 44. kongresu IFLA. [Výkonná redaktorka Kamila FIRCÁKOVÁ]. Štrbské Pleso: Výbor pre prípravu 44. kongresu IFLA, 1978. 6 čísel. [Aj jazykové verzie angl., franc. a rus.]

Informačný leták 44. kongresu IFLA. [Výkonná redaktorka Kamila FIRCÁKOVÁ]. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1978. 8 čísel.

Prírastky príručného fondu študovne knihovníckej literatúry. Ročník 1. 1976 – 16. 1991. Výkonný redaktor: Kvetoslava FERKOVÁ (1973 – 1987), Ľudmila ČIMOVÁ (1988 – 1991). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1976 – 1991. 4x ročne.

[Prírastky Univerzitetnej knižnice. Novinky Univerzitetnej knižnice]. 1955 – 1964. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1955 – 1964. *Prírastky Univerzitetnej knižnici*. 1955 – 1958. *Novinky Univerzitetnej knižnice*. [Série] *Spoločenské vedy. Prírodné vedy. Lekárstvo*. 1959 – 1960. *Prírastky Univerzitetnej knižnice*. [Série] *A. Spoločenské vedy. B. Prírodné vedy*. Výkonná redaktorka Mária HORÁRIKOVÁ. 1961 – 1964.

Prírastky zahraničných kníh. Séria A. Ročník 1. 1973 – 21. 1993. Výkonný redaktor: Mária GULDANOVÁ (1973 – 1989), Daniela DRANAČKOVÁ (1989 – 1990), Lýdia SEDLÁČKOVÁ, (1990 – 1993). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1973 – 1993. Ročne 10 čísel + kumulatívny register.

Prírastky zahraničných kníh. Séria C. Ročník 1. 1973 – 21. 1993. Výkonný redaktor: Mária GULDANOVÁ (1973 – 1989), Daniela DRANAČKOVÁ (1989 – 1990), Lýdia SEDLÁČKOVÁ (1990 – 1993). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1973 – 1993. Ročne 10 čísel + kumulatívny register.

Správa o činnosti za rok ... 1998 – 2000. Výročná správa za rok ... 2001 – 2012. Správa o činnosti a hospodárení za rok ... 2013 – 2016. Spracovala Dagmar KLEINOVÁ (1998), Tatiana POPOVÁ (1999 – 2012), Henrieta GÁBRIŠOVÁ (2013 – 2016) a pracovníci UKB. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Národné knižničné centrum, 1999; Univerzitná knižnica v Bratislave, 2000 – 2016. (Jednotlivé ročníky s prídelenými ISBN). 1x ročne.

Studia Bibliographica Posoniensia 1/2006 – 2017. Zostavovateľka Miriam PORIEZOVÁ (2006 – 2014), Petronela KRIŽANOVÁ (2016 – 2017), Miriam PORIEZOVÁ, Michaela SIBYLOVÁ, Angela ŠKOVIEROVÁ (2017). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2006 – 2016. ISSN 1337 – 0723. 1x ročne.

Súpis článkov o masmédiách za roky ... 2001/2002 – 2012. Zostavila Terézia KAMENICKÁ. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2003 – 2013. 1x ročne.

*Súpis literárnych rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach. A. Spoločenské vedy. B. Prírodné vedy. Ročník 1. 1967 – 13. 1979. Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied. Ročník 14. 1980 – 24. 1990. Výkonný redaktor Zuzana BANSKÁ (1967 – 1975), Vladimír DVOŘÁK (1976 – 1984), Eva ONDRÁČKOVÁ (1985 – 1986), Adela PERĎOCHOVÁ (1987 – 1989), Pavol STANO (1990). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave. 4x ročne (1967 – 1979); 2x ročne (1980 – 1990). Zoznam klasických rešerší zo spoločenských a prírodných vied vypracovaných v 1. polroku 1991. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 1. Príloha – 11 s.*

Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku ... a objednaných na rok ... 1979/1980 – 1982/1983. Zostavila Mária GULDANOVÁ (1979/1980 – 1982/1983), Anna ŠÁŠKYOVÁ (1980/1981 – 1981/1982), Mária NÁČOVÁ (1982/1983). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980 – 1983. 1x ročne.

Štatistický prehľad činnosti verejných a vedeckých knižníc v Slovenskej republike za rok ... 1997 – 2000. Zostavila Marta WEISSOVÁ. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Národné knižničné centrum, 1998 – 1999; Univerzitná knižnica v Bratislave, 2000 – 2001. 1x ročne.

Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku ...: štatistický prehľad činnosti. 1966 – 1977. Zostavila Želmíra MÜLLEROVÁ (1966 – 1967), Božena KARASOVÁ (1969 – 1972, 1974 – 1977), Iva UHRÍKOVÁ (1973). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1967 – 1978. 1x ročne.

Významné výročia na rok ...: hudba. 1983 – 1997. Kalendár výročí ...: hudba. 1998 – 2017. Spracovala Emese DUKA-ZÓLYOMIOVÁ (1983 – 2002), Helena HANOUSKOVÁ (1983 – 1985), Patrícia Horváthová (1987 – 1988), Gabriela ŠULÍKOVÁ (1989 – 1990), Jana CELERYOVÁ-KOVÁČOVÁ (1991 – 2002), Daniela DRLÍČKOVÁ (2003 – 2017). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1983 – 2016. 1x ročne.

Zahraničné periodiká v informačnej praxi. Ročník 1. 1982 – 7. 1988. 9. 1990. Výkonný redaktor Ludmila BENETINOVÁ (1982 – 1988), Marcel KOLLÁR (1990), Andrea ŠERŠÍKOVÁ (1990). Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1982 – 1988, 1990. ISSN 0231 – 7249. 2x ročne.

Použitá literatúra

B. K. [KARASOVÁ, B.]. Prírastky [príručného fondu] študovne knihovníckej literatúry Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1976, roč. 13, č. 2, s. 36.

- B. K. [KARASOVÁ, B.]. Prírastky [príručného fondu] študovne knihovnickej literatúry Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Zväzový bulletin ZSKI*. 1976, roč. 7, č. 1 – 2, s. 23.
- B. K. [KARASOVÁ, B.]. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku 1981 a objednaných na rok 1982. In: *Knižnice a vedecké informácie*. 1982, roč. 14, č. 6, s. 273.
- B. K. [KARASOVÁ, B.]. Štatistické prehľady činnosti VŠK na Slovensku. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1970, roč. 5, č. 4, s. 42 – 43.
- B. K. [KARASOVÁ, B.]. Štatistický prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku v roku 1970. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1971, roč. 6, č. 3, s. 35 – 36.
- B. K. [KARASOVÁ, B.]. Univerzitná knižnica v Bratislave vydala štatistiku činnosti vysokoškolských knižníc. In: *Knihovník*. 1968, roč. 13, č. 8, s. 288.
- BANSKÁ, Z. Súpis literárnych rešerší zostavených v slovenských vedeckých knižniciach. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1973, roč. 8, č. 1, s. 28 – 29.
- BENETINOVÁ, L. Metodická činnosť pri plnení funkcie špecializovanej inštitúcie VTEI pre zahraničné periodiká. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1980 – 1985: zborník príspevkov*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1986, s. 127 – 131.
- ČIMOVIČ, L. Prírastky príručného fondu študovne knihovnickej literatúry. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 2, s. 62.
- DEVEROVÁ, K. Studia Bibliographica Posoniensia 2013. In: *Knižnica*. 2014, roč. 15, č. 2, s. 96 – 97.
- DOMENOVÁ, M. Studia Bibliographica Posoniensia 2010. In: *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 193 – 196.
- DOMENOVÁ, M. Studia Bibliographica Posoniensia 2011. In: *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska 3*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2013, s. 188 – 190.
- DUKA-ZÓLYOMIOVÁ, E. Hudobné stredisko. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1980 – 1985: zborník príspevkov*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1986, s. 80 – 85.
- DUKA-ZÓLYOMIOVÁ, E. a J. KOVÁČOVÁ. Kalendár výročí 2000. In: *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy*. 2000, č. 1, s. 76.
- Fer. [FERKOVÁ, K.]. Štatistická ročenka vysokoškolských knižníc za rok 1976. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1977, roč. 12, č. 3, s. 28 – 29.
- FERKOVÁ, K. Odborná knihovnícka literatúra. In: *Čitateľ*. 1985, roč. 34, č. 11, s. 422.
- FIRCÁKOVÁ, K. Hudobná knižnička Emese Duka – Zólyomiová. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2005, č. 2, s. 70 – 82.
- FIRCÁKOVÁ, K. Mgr. Adela Perďochová (5. 12. 1944 – 25. 9. 2005). In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2006, č. 2, s. 46 – 54.
- FIRCÁKOVÁ, K. Odišla PhDr. Zuzana Banská. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1992, roč. 3, č. 4, s. 34 – 44.
- FIRCÁKOVÁ, K. Personálna bibliografia PhDr. Boženy Karasovej. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1994 – 1995, roč. 5 – 6, s. 62 – 80.
- FIRCÁKOVÁ, K. Studia Bibliographica Posoniensia 1/2009. In: *Slavica Slovaca*. 2011, roč. 46, č. 1, s. 73 – 75.
- FIRCÁKOVÁ, K. Vladimír Dvořák – knihovník a bibliograf: príspevok k personálnej bibliografii. In: *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe*. 2003, č. 1, s. 49 – 61.

- FIRCÁKOVÁ, K. Životné jubileum Márie Guldanovej. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2014, č. 1, s. 76 – 91.
- FIRCÁKOVÁ, K. a M. FRATRIČOVÁ. Edičná činnosť Univerzitetnej knižnice. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1969 – 1979: zborník z príležitosti 60. výročia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980, s. 299 – 321.
- FRATRIČOVÁ, M. PhDr. Božena Karasová (1924 – 1994). In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1994 – 1995, roč. 5 – 6, s. 57 – 61.
- FRATRIČOVÁ, M. Študovňa knihovníckej literatúry Univerzitetnej knižnice. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1969 – 1979: zborník z príležitosti 60. výročia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980, s. 144 – 148.
- FRIMMOVÁ, E. Kamila Fircáková a jej životné jubileum. In: *Knižnica*. 2011, roč. 12, č. 1, s. 90 – 91.
- FURKOVÁ, E. Depozit publikácií OSN a UNESCO v Univerzitetnej knižnici. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1969 – 1979: zborník z príležitosti 60. výročia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980, s. 80 – 84.
- G. K. [KYSELOVÁ, G.]. Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku 1973. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1974, roč. 9, č. 3, s. 22 – 23.
- GULDANOVÁ, M. Celostátna evidencia zahraničnej literatúry v Univerzitetnej knižnici. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1969 – 1979: zborník z príležitosti 60. výročia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980, s. 153 – 161.
- GULDANOVÁ, M. Dvadsať rokov celoštátnej evidencie zahraničnej literatúry. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1980 – 1985: zborník príspevkov*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1986, s. 132 – 139.
- GULDANOVÁ, M. Kooperatívne spracovávanie prírastkov zahraničných kníh. In: *Knižničný zborník 1979*. Martin: Matica slovenská, 1980, s. 78 – 86.
- GULDANOVÁ, M. Počítačové spracúvanie prírastkov zahraničných kníh v kooperácii bratislavských vedeckých knižníc. In: *Knižnice a vedecké informácie*. 1973, roč. 5, č. 2, s. 76 – 82.
- GULDANOVÁ, M. Podiel Univerzitetnej knižnice na spracovávaní a vydávaní bulletinu Prírastky zahraničných kníh. In: *Spravodajca Slovenskej technickej knižnice*. 1984, č. 2, s. 9 – 10.
- GULDANOVÁ, M. Prírastky zahraničných kníh. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1973, roč. 8, č. 1, s. 22 – 23.
- HALIENA, J. *Osobnosti knihovníctva na Slovensku 1945 – 1990: heslár k tematickej výskumnej úlohe č. 534-31-17-05 Knihovníctvo na Slovensku 1945 – 1990*. Martin: Matica slovenská, [1990].
- H. K. Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku. In: *Technická knihovna*. 1977, roč. 21, č. 9, s. 260; 1978, roč. 22, č. 12, s. 357 – 358.
- HK. [Statistický] Prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku. In: *Technická knihovna*, 1976, roč. 20, č. 2, s. 63; 1978, roč. 22, č. 1, s. 22 – 23.
- HK. Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku 1977: štatistický prehľad činnosti. In: *Technická knihovna*. 1978, roč. 22, č. 10, s. 294.
- HK. Zahraničné periodiká v informačnej praxi č. 1/82. In: *Technická knihovna*. 1983, roč. 27, č. 4, s. 124.
- HOLANOVÁ, E. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku 1981 a objednaných na rok 1982. In: *Čitateľ*. 1982, roč. 31, č. 11, s. 523.
- CHRENKA, A. Nový informátor o publikáciách OSN a UNESCO. In: *Technická knihovna*. 1978, roč. 22, č. 1, s. 14 – 15.
- I. C. [KUČERA, O.]. Univerzitná knižnica vydala ... [Informačného a metodického spravodajcu pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku]. In: *Čitateľ*. 1970, roč. 19, č. 11, s. 423; 1972, roč. 21, č. 2, s. 78.

I. K. [KUČERA, O.]. Univerzitná knižnica v Bratislave v Informačnom a metodickom spravodajcovi ... In: *Čitateľ*. 1971, roč. 20, č. 12, s. 463; 1972, roč. 21, č. 3, s. 119.

I. K. [KUČERA, O.]. Univerzitná knižnica v Bratislave vydala štatistický prehľad činnosti vysokoškolských knižníc na Slovensku v roku 1970. In: *Čitateľ*. 1972, roč. 21, č. 2, s. 79.

In der Slowakischen Sozialistischen Republik erscheint seit Januar 1973 ... In: *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. 1973, roč. 87, č. 8, s. 499.

Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku ... In: *Čitateľ*. 1972, roč. 21, č. 12, s. 463; 1973, roč. 22, č. 11, s. 423; 1975, roč. 24, č. 3, s. 119; 1975, roč. 24, č. 10, s. 383; 1976, roč. 25, č. 2, s. 79; 1977, roč. 26, č. 2, s. 79; 1977, roč. 26, č. 6, s. 239; 1977, roč. 26, č. 7/8, s. 303; 1977, roč. 26, č. 11, s. 423; 1978, roč. 27, č. 2, s. 79; ; 1978, roč. 27, č. 6, s. 239; 1978, roč. 27, č. 10, s. 383; 1979, roč. 28, č. 4, s. 159.

J. K. [KUZMÍK, J.]. Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947. In: *Knižnica*, 1951 – 1952, roč. 3 – 4, s. 231 – 233.

KAŇKA, V. Slovenský časopis pro vysokoškolské knihovny. In: *Knihovnictví a bibliografie*, 1973, č. 3, s. 60.

KARASOVÁ, B. Univerzitná knižnica vo funkcii ústrednej knižnice siete vysokoškolských knižníc v SSR: činnosť Metodického oddelenia UK v tejto sfére. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1969 – 1979: zborník z príležitosti 60. výročia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1980, s. 162 – 170.

KARASOVÁ, B. *Vysokoškolské knižnice na Slovensku v štatistike 1948 – 1968*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1970.

KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDESOVÁ, M. a M. NOVÁKOVÁ. *Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. ISBN 80-08-02818-1.

KIMLIČKA, Š. *Kto je kto v knižničnom a informačnom svete na Slovensku '93/34*. Bratislava: Slovenská technická knižnica Centrum VTI SR, 1993.

KOCISKÝ, M. Významný pomocník vysokoškolských knižníc: nad desiatimi ročníkmi Informačného a metodického spravodajcu pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1976, roč. 11, č. 2, s. 27 – 30.

KOŠTIAL, J. B. Karasová: Vysokoškolské knižnice na Slovensku v r. 1948 – 1968, 1969, 1970 a 1971: štatistický prehľad činnosti. In: *Technická knihovna*. 1973, roč. 17, č. 4, s. 124 – 125.

KOTVAN, I. Publikačná činnosť pracovníkov knižnice za roky 1965 – 1968. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1965 – 1968*. Bratislava: Obzor, 1970, s. 188 – 208.

(KURUCOVÁ, A.). Studia Bibliographica Posoniensia 2015. In: *Kniha 2016: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry: výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 431 – 433.

KYSELOVÁ, G. Rozbor obsahu Informačného a metodického spravodajcu pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1970, roč. 5, č. 2, s. 36 – 39.

L. S. ČSSR: Universitätsbibliothek in Bratislava ... In: *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. 1984, roč. 98, č. 2, s. 91.

M. F. [FRATRIČOVÁ, M.]. Štatistická ročenka vysokoškolských knižníc za rok 1976. In: *Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku*. 1976, roč. 11, č. 3, s. 28 – 29.

M. G. [GULDANOVÁ, M.]. Súpis zahraničných periodík z devízových oblastí dochádzajúcich do štátnych vedeckých knižníc, vysokoškolských knižníc a ODIS SSR v roku 1982 a objednaných na rok 1983. In: *Zahrančné periodiká v informačnej praxi*. 1983, roč. 2, č. 2, s. 120 – 121.

MIKLOVÁ, H. Zahraničné periodiká. In: *Čitateľ*. 1983, roč. 32, č. 1, s. 37.

Na budovanie, zpracovávajú, evidenci, uchovávaní a propagaci fondů zahraničních periodik je zaměřený ... In: *Československá informatika*. 1983, roč. 25, č. 4, s. 111.

OCHODNICKÝ, P. Doplnovanie fondov. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1959 – 1960*. Martin: Matica slovenská, 1962, s. 18 – 23.

OCHODNICKÝ, P. Doplnovanie fondov. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave 1961 – 1964*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1965, s. 15 – 18.

ONDRÁČKOVÁ, E. Depozitná knižnica OSN a UNESCO pri UK v Bratislave. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 2, s. 60 – 62.

ONDRÁČKOVÁ, E. Súpis literárnych rešerší zo spoločenských a prírodných vied. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 1991, roč. 2, č. 1, s. 46.

POPOVÁ, T. Studia Bibliographica Posoniensia 1/2006. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2007, č. 1, s. 57 – 59.

PORIEZOVÁ, M. a P. BULKOVÁ. Studia Bibliographica Posoniensia 1/2009. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2009, č. 2, s. 79.

PORIEZOVÁ, M. Studia Bibliographica Posoniensia 2006 – 2010: zborník Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska 2*. Prešov: Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 182 – 183.

Prírastky príručného fondu študovne knihovníckej literatúry ... In: *Čitateľ*. 1982, roč. 31, č. 11, s. 487; 1982, roč. 31, č. 12, s. 527; 1983, roč. 32, č. 12, s. 527; 1984, roč. 33, č. 3, s. 83; 1990, roč. 39, č. 3, s. 83.

PROKOPOVÁ, A. Studia Bibliographica Posoniensia 2011. In: *Kniha 2012: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2012, s. 370 – 371.

PROKOPOVÁ, A. Studia Bibliographica Posoniensia 2012. In: *Kniha 2013: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry: dejiny knižnej kultúry Spiša*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 487 – 488.

-pz-. Nový metodický časopis pro práci s informačními prameny. In: *Československá informatika*. 1983, roč. 25, č. 2, s. 55 – 56.

-pz-. Přírůstky zahraniční literatury v bratislavských knihovnách. In: *Technická knihovna*. 1974, roč. 18, č. 1, s. 28 – 29.

r. [BROZMANNOVÁ, Ž.]. Prvé tohoročné číslo Informačného a metodického spravodajcu ... In: *Čitateľ*. 1972, roč. 21, č. 6, s. 239.

r. [HAJDUŠEK, J.]. Univerzitná knižnica v Bratislave ... In: *Knihovník*. 1967, roč. 12, č. 10, s. 340.

Redakce metodického bulletinu Univerzitetní knihovny v Bratislavě ... In: *Československá informatika*. 1985, roč. 27, č. 5, s. 182.

RYDLO, J. M., ed. *Pocta bibliografom Univerzitetnej knižnice v Bratislave: zborník*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2000. ISBN 80-85170-44-2.

Štatút Univerzitetnej knižnice v Bratislave č. 45550/1963-S. Dňa 16. októbra 1963. In: *Vestník Ministerstva školstva a kultúry*. 1964, roč. 20, č. 3, s. 15 – 16. In: *Univerzitná knižnica v Bratislave: knižničný poriadok*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1965, s. 3 – 5.

UK Bratislava: od tohto roku prestala vydávať ... [Informačný a metodický spravodajca pre sieť vysokoškolských knižníc na Slovensku]. In: *Čitateľ*. 1979, roč. 28, č. 6, s. 233.

Univerzitná knižnica v Bratislave vydala pre sieť vysokoškolských knižníc ... In: *Čitateľ*. 1971, roč. 20, č. 2, s. 71 a 79.

- Univerzitná knižnica v Bratislave vydala [štatistiku vysokoškolských knižníc za rok 1973, 1977]. In: *Čitateľ*. 1971, roč. 20, č. 2, s. 79; 1975, roč. 24, č. 1, s. 39; 1978, roč. 27, č. 10, s. 383.
- Univerzitná knižnica v Bratislave vydala [štatistiku vysokoškolských knižníc za rok 1973, 1977]. In: *Československá informatika*. 1978, roč. 20, č. 9, s. 237.
- Univerzitná knižnica v Bratislave 1919 – 1999: osemdesiat rokov v službách vedy a poznania*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 1999. ISBN 80-85170-51-5.
- Univerzitní knihovna zahájila vydávaní nového informačného zpravodaje ... In: *Československá informatika*. 1977, roč. 19, č. 11, s. 322.
- URBANOVÁ, T. Prišlo do redakcie. In: *Knižnice a informácie*. 1993, roč. 25, č. 1, s. 47 – 48.
- Úvod. In: *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy*. 1999, č. 1, s. 3.
- V poslednom čísle Informačného a metodického spravodajcu ... In: *Čitateľ*. 1973, roč. 22, č. 4, s. 159.
- Vážení čitatelia. In: *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. 2005, č. 1, s. 5.
- Vf. [VOLFOVÁ, V.]. Zahraničné periodiká v informačnej praxi. In: *Zpravodaj SK ČSR*. 1983, roč. 21, č. 3, s. 13 – 14.
- Vysokoškolské knižnice na Slovensku v roku ... In: *Čitateľ*. 1972, roč. 21, č. 12, s. 463; 1975, roč. 24, č. 10, s. 383; 1978, roč. 27, č. 2, s. 79.
- WEISSOVÁ, M. Štatistické výkazníctvo knižníc SR v Univerzitetnej knižnici v Bratislave (1997 – 2000). In: *Aktuality: informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe*. 2001, č. 1, s. 49 – 51.
- Zahraničné periodiká v informačnej praxi ... In: *Metodický informátor pre sieť zdravotníckych knižníc a stredísk VTI*. 1982, roč. 17, č. 3, s. 255 – 256.
- Zahraničné periodiká v informačnej praxi ... In: *Čitateľ*. 1983, roč. 32, č. 1, s. 37; 1984, roč. 33, č. 11, s. 379; 1985, roč. 34, č. 11, s. 387.
- ZMETÁK, I. Zborník Studia Bibliographica Posoniensia 2009. In: *Knižnica*. 2010, roč. 11, č. 4, s. 54.
- Zpravodaj Zahraničné periodiká v informačnej praxi ... In: *Československá informatika*. 1986, roč. 28, č. 4, s. 121.
- ŽIBRITOVÁ, G. Na margo zborníka Studia Bibliographica Posoniensia I. In: *Knižnica*. 2007, roč. 8, č. 9, s. 38.

Resumé

The periodicals published by the University Library in Bratislava

Kamila Fircáková

Publication of periodicals has been an important activity of the University Library in Bratislava since the early 1960s. The aim of the publishing activity has been to support fulfilling of the other functions of the Library – in the educational, national and state contexts, or it has been part of performing these functions. The author outlines the history of publishing periodicals in the University Library and briefly presents the individual publications. Much more could be written about any of them, and many of them would deserve a more detailed analysis and evaluation in a separate article. There is a long and rich tradition of publishing periodicals by the University Library; it has never been auttelic, and although most of the publications formally (the technique and quality of print, binding, number of copies printed) did not correspond with the level of the official periodical production, their content contributed to the strengthening of the mission and role of libraries. The summary was written to commemorate the approaching

100th anniversary of the founding of the University Library, and also as a starting point for conceiving its publishing activities in future.

Key words: University Library in Bratislava, periodicals, publishing

Mgr. Kamila Fircáková

Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry v Bratislave

Absolvovala Vysokú školu pedagogickú v Prahe a postgraduálno-nadstavbové štúdium na Katedre knihovedy a vedeckých informácií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venovala sa súbežnej a retrospektívnej bibliografii a metodike. Je autorkou bibliografií, štúdií a článkov z oblasti knihovníctva a dejín knižnej kultúry.

LITERATÚRA V SLUŽBÁCH VÝCHOVY (DVA PROJEKTY ĽUDOVÝCHOVNÝCH ČASOPISOV ZO ZAČIATKU 20. STOROČIA)*

Dana Hučková

Kľúčové slová: časopisy pre ľud, ľudovýchova, začiatok 20. storočia, Vavro Šrobár (1867 – 1950), Nové časy (1913 – 1915), Nedel'né čítanie (1921 – 1922)

Vydavateľské projekty s národno-výchovnou orientáciou mali v slovenskom kultúrnom prostredí 19. storočia svoje stabilné miesto. Okrem ľudových kníh¹ vychádzali aj ľudovými novinami a časopismi.² Kým inteligencii a meštianstvu boli určené napr. *Pešťbudínske vedomosti* (1861 – 1870) a neskôr *Národné noviny* (od 1870), na ľud sa obracal napr. *Národný hlásnik*, periodikum vychádzajúce v Martine v rokoch 1868 – 1914 s podtitulom *Noviny pre slovenský ľud* – jeho názov názorne ilustroval obrázok dedinky s postavou hlásnika na titulnej strane. Časopis založil a trinásť rokov redakčne viedol Mikuláš Štefan Ferienčík, ktorý súbežne, až do roku 1870, bol tiež redaktorom *Pešťbudínskych vedomostí*.

Národný hlásnik bol „mesačník nevel'kého formátu na 24 stranách, tlačný triedavo švabachom a latinkou“, pričom Ferienčík ním vytvoril „typ ľudového časopisu poučného a zábavného, ktorý sa trvalo uchytil v ľude a prežil zakladateľa o celú generáciu pod novým redaktorom Ambrom Pietrom“. ³ Tematicky sa orientoval na boj proti alkoholizmu a proti poverám, dôraz kládol na články o rozumnom hospodárení, propagoval idey družstevníctva, ale takisto informoval o politike a o zaujímavých udalostiach vo svete.⁴ V rubrike *Besednica* uverejňoval aj literárne texty, predovšetkým prozaické, rovnako pôvodné slovenské, ako i prekladové. Medzi literárnych prispievateľov *Národného hlásnika* patrili okrem redaktora M. Š. Ferienčíka prozaici ako Daniel Bachát Dumný, Izidor Žiak Somolický, Albert Martiš, neskôr Janko Jesenský, Jozef Gregor Tajovský či Ivan Lilge Lysecký.

Na prelome 19. a 20. storočia sa v prostredí mladej generácie študujúcej v Prahe, ale v koordinácii aj so slovenskými študentmi v Budapešti a vo Viedni, sformovala opozícia voči ideovému centru národného života v Martine – jej tlačovým orgánom sa stal časopis *Hlas*, vychádzajúci v rokoch 1898 – 1904, najprv v Skalici v tlačiarňi Jozefa Teslíka, neskôr v Ružomberku. *Hlas* sa stal tribúnou liberálno-demokratického hnutia⁵ zdôrazňujúceho česko-slovenskú vzájomnosť a spoluprácu. V strede pozornosti boli sociálne problémy, cieľom mravná obroda človeka a národa, drobná práca medzi ľuďmi – ako ohlasy ideí T. G. Masaryka a L. N. Tolstého. Aj keď mal časopis podtitul *Mesačník pre literatúru, politiku a sociálne otázky*, umelecká literatúra v ňom nestála na prvom mieste. Hlasisti síce

* Štúdiá vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu VEGA 2/0033/16 *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty* (zodpovedný riešiteľ Mgr. Michal Habaj, PhD., Ústav slovenskej literatúry SAV, doba riešenia 2016 – 2019).

¹ LIBA, P. *Čítanie starých otcov. Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatúry pre ľud na Slovensku v rokoch 1848 – 1918*.

² RUTTKAY, F. *Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918*.

³ PIŠŮT, M. *Literárne štúdie a portréty*, s. 159.

⁴ František Votruba charakterizoval *Národný hlásnik* ako „ľudový štrnásťdenník (švabachový a kalendárskeho formátu)“. VOTRUBA, F. *Slovensko v politickej aktivite*, s. 248.

⁵ KLOBUCKÝ, R. *Hlasistické hnutie: národ a sociológia: začiatky sociologického myslenia na Slovensku*, s. 40.

takmer všetci písali, ale predovšetkým vedecké a ľudovúchovné práce (ľudovúchovná poviedka bola hlavným literárnym žánrom práve s ohľadom na preferovanú didaktickosť, literárnym vzorom bol v tomto smere L. N. Tolstoj). Redakcii sa ani nepodarilo vytvoriť si stabilný autorský okruh z radov spisovateľov, jediným stálym spolupracovníkom, ktorého diela mali vyššie než osvetové ambície a tiež vyššiu estetickú hodnotu než prevažujúce popisné ľudovúchovné obrázky, bol iba J. G. Tajovský.⁶

Hoci ľudovúchovná tendencia bola od počiatku súčasťou hlasistického programu,⁷ z dvojice hlavných redaktorov Pavel Blaho a Vavro Šrobár mal k nej bližšie P. Blaho. Keď sa pre názorové nezhody stal v roku 1903 jediným redaktorom *Hlasu*. V. Šrobár, ktorý aj presunul tlač časopisu do svojho vlastného pôsobiska, do Ružomberka, P. Blaho pokračoval v Skalici v spolupráci s J. Teslíkom a stal sa zodpovedným redaktorom novo vzniknutého časopisu *Pokrok*, ktorý mal podtitul *Týždenník venovaný ku poučeniu a vzdelaniu slovenského ľudu* (majiteľom a vydavateľom časopisu bol J. Teslík). *Pokrok* vychádzal do roku 1922.

Už iba Šrobárom pripravovaný *Hlas* prestal vychádzať v roku 1904 a aj keď sa začiatkom roka 1905 objavil v názorovo blízkom *Slovenskom týždenníku* oznam o pokračovaní jeho vychádzania s novou redakciou,⁸ k obnove nedošlo. Až po niekoľkých rokoch nadviazala na hlasistický program tzv. druhá hlasistická generácia, a to v časopisoch *Slovenský obzor* (1907 – 1908) a *Prúdy* (1909 – 1914). Obe periodiká však boli primárne určené inteligencii a vzdelaným čitateľským vrstvám, najmä *Prúdy* boli viac odbornou a literárnou revue. Preto sa aj spolupracovníci *Prúdy* na súkromnej porade v Žiline 16. októbra 1912 rozhodli od roku 1913 vydávať časopis zameraný na výchovu ľudu, ktorému dali názov *Nové časy*. Vstúpili tak do priestoru, ktorý ostal prázdny po dvoch vydaných ročníkoch časopisu *Naša zástava*, ktorý vydávala redakcia *Slovenského týždenníka* v Budapešti v rokoch 1907 a 1910, a ktorého hlavným redaktorom bol Milan Hodža: *Naša zástava* mala podtitul *Pospolitý mesačník pre politické a hospodárske vzdelanie slovenského ľudu*.

Časopis *Nové časy* vychádzal ako mesačník v Ružomberku u vydavateľa Jána Páričku v rokoch 1913 – 1915 a redakčne ho pripravovali Andrej Devečka, evanjelický farár v Jasenovej, a Vavro Šrobár, lekár v Ružomberku, čo bolo napísané aj na obálke. Ako ďalší redakčný spolupracovník sa občas uvádza František Votruba, ktorý mal zodpovedať za tzv. zábavnú časť, jeho meno však v časopise nefiguruje. Väčšina článkov bola bez uvedenia mena autora, príp. označená len autorskými skratkami či značkami. Literatúra bola v časopise len okrajovým javom a ak sa aj literárne texty vyskytli, sledovali prednostne výchovný, didaktický aspekt.

V. Šrobár sa k projektu ľudovúchovného a osvetového periodika vrátil ešte raz, už v nových spoločensko-politických pomeroch Československej republiky: začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia bolo jeho meno späté s časopisom *Nedel'né čítanie*, ktorý vychádzal v Bratislave v rokoch 1921 – 1922.

Šrobárovo redaktorské pôsobenie sa v kontexte dejín slovenskej literatúry zvyčajne obmedzuje na časopis *Hlas*, kde práve ľudovúchova tvorila jednu z nosných ideových línií. Jeho neskoršie angažovanie sa v projektoch ľudovúchovných periodík však možno vnímať ako vcelku prirodzené pokračovanie jeho vzdelávacích aktivít, ktoré on sám, ako praktický lekár, ponímal ako istú intelektuálnu misiu s cieľom mravného, sociálneho, zdravotného aj hospodárskeho pozdvihnutia slovenského ľudu.⁹

Prvý projekt: Nové časy

Nové časy mali už v podtitule určené funkčné zameranie: *Časopis pre vzdelanie slovenského ľudu*. Podobu a dôvody vzniku časopisu – „aký bude náš časopis“ a „prečo sme ho založili“ – vyjadril Šrobár (podpísaný iba autorskou značkou –r.) v úvodníku prvého čísla z roku 1913 s názvom Čo musíme povedať: ciele časopisu zhrnul do slov „aby

⁶ CHMEL, R. *Hlasy v prúdoch času*, CHMEL, R. *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*, s. 178 – 188.

⁷ V roku 1896 vydal Ján Smetanay, spolupracovník a prívrženec neskoršieho hlasistického hnutia, politickú brožúru *Slovenska*, v ktorej o. i. vyjadril názor, že keby mal ľud viac čítania, menej by navštevoval krčmy a v knihách by hľadal ušľachtilú zábavu. SMETANAY, J. *Slovenska*, s. 40.

⁸ *Slovenský týždenník*. 1905, s. 6.

⁹ LIBA, P. Vavro Šrobár a slovenská literatúra, s. 162 – 179.

náš Slovák, kam sa len pohne, nebol papučou a na posmech cudzím, ale aby sa vyrovnal umom a mravom hoc ktorému údovi veľikých národov... A v krajine svojej aby mal úctu, vážnosť a právo. Chceme, aby Slovák bol človekom a Slovákom.“¹⁰ Okrem princípov humanity a nacionality zdôrazňoval Šrobár náboženský ekumenizmus a potrebu náboženskej znášanlivosti medzi dvoma hlavnými slovenskými konfesiami, katolíckmi a evanjelikmi. Napĺňanie týchto cieľov vnímal ako ťažkú úlohu a súčasne ako boj – vojenskou terminológiou písal o trojakých zbraňach, ktorými sa musí „ozbrojiť“ slovenský národ, aby sa dostal zo svojho poníženého postavenia: v jeho dikcii išlo o zbraň mravnosti, zbraň vzdelanosti a blahobytu, a zbraň telesnej sily. Najvyššou hodnotou však bola pre neho mravnosť, z čoho vyplývala aj prvá úloha: boj proti nemravnosti. Zo zdravotného hľadiska pomenoval dve hlavné negatíva súvekých slovenských pomerov, majúce dosah aj na ekonomickú a demografickú oblasť: alkoholizmus a tuberkulózu. „Píjanstvo nás pripravuje k žobráckej palici, suchá nemoc podlomuje kvet našich nádejí.“¹¹ (Príznačný bol v tomto zmysle titul jedného z neskôr uverejnených článkov: Budúcnosť patrí tomu národu, ktorý bude menej piť.)¹²

V programovom vymedzení sa Šrobár dotkol takisto otázky ľudských práv, pričom idey rovnosti, slobody a ľudskosti označil za „najvznešenejšie poklady ľudskej spoločnosti“.¹³ Silný dôraz položil na pojem solidarita, ktorú vysvetľoval slovami: „držať pospolu“, a to v súvislosti s potrebou zjednotenia Slovákov, v zmysle povýšenia národnej identity nad regionálnu príslušnosť a uzavretosť: „Kliatba naša v tom bola že Prešporčan nestaral sa o Šarišana, Oravec o Novohradčana, ale rozdrobení na omrvinky nebudili sme v nepriateľoch strach a úctu k našim právam a k našej slobode.“¹⁴ Na Šrobárovo programové vymedzenie hneď v ďalšom čísle nadviazal jeho spoluredaktor Devečka úvodníkom Svornosť nadovšetko, v ktorom rovnako vystupoval proti slovenskej nevedomosti a neznašanlivosti medzi slovenským ľudom.¹⁵ V ďalšom článku s názvom Návrhy, v časti Prednáškový odbor, bolo poslanie časopisu formulované nasledovne: „Nové časy majú sa stať slovenským vnútromisijným časopisom osobnej a národnej statočnosti.“¹⁶ V tejto súvislosti sa časopis pripodobňoval ku konfesionálnym periodikám – katolíckej *Svätej rodine* a evanjelickej *Stráži na Sione*. Zbožným želaním redakcie bolo nielen udržať sa, ale rovnako, ako sa to podarilo cirkevným časopisom, preniknúť do širokých vrstiev národa: „Keď vyššie spomenuté časopisy majú heslo: horlivý, obetavý cirkevník, buď heslom *Nových časov*: dobrý človek, horlivý Slovák!“¹⁷ Časopis sa zároveň vymedzoval opozične voči martinskému centru a politike Slovenskej národnej strany, čo dokladajú napr. články Slovenská národná strana¹⁸ a Martinský duch, oba z jesene 1913,¹⁹ a to aj s apelom dávajúcim do protikladu vlastnú aktivitu a martinskú pasivitu: „preč od martinskej politiky, preč od toho martinského ducha, ktorý lieňou pokoja naplňuje po živote túžiace orgány slovenského národa.“²⁰ Charakter polemiky s martinským prostredím mal aj text Hany Gregorovej Niekoľko slov o ženskej otázke (uverejnený pod autorskou značkou H. G.).²¹

Z citovaných článkov jasne vystupujú politická a osvetová dimenzia nového periodika, v ktorom akoby na kultúru neostalo miesto. V štruktúre príspevkov totiž dominovali rôzne poučné články, samostatné rubriky mali v jednotlivých ročníkoch školstvo a výchova, protialkoholická a abstinentná téma, hospodárstvo, prírodoveda, technika, zdravotveda. Doplnkom boli pravidelná informačno-prehľadová rubrika Zo sveta a občasná rubrika Naším deťom. Zastúpenie literatúry bolo naozaj okrajové, navyše iba v časti Zábavné články. V tejto rubrike bol však v prvom ročníku uverejnený iba jeden jediný pôvodný literárny text, okrem dvoch prekladových, a to črta *Vyslyš ich* od Jozefa Gregora Tajovského. Navyše, v Tajovského texte nijako nešlo o zábavu, ale o zobrazenie negatívnych tendencií v živote kysuckého ľudu. V druhom ročníku nebola zaradená žiadna literárna práca. V auguste 1913 však časopis

¹⁰ Čo musíme povedať, s. 1.

¹¹ Čo, odk. 10, s. 1.

¹² Budúcnosť patrí tomu národu, ktorý bude menej piť, s. 97.

¹³ Čo, odk. 10, s. 2.

¹⁴ Čo, odk. 10, s. 2.

¹⁵ Svornosť nadovšetko, s. 17 – 19.

¹⁶ Návrhy I.: Prednáškový odbor, s. 26.

¹⁷ Návrhy, odk. 16, s. 26.

¹⁸ Slovenská národná strana, s. 145 – 147.

¹⁹ Martinský duch, s. 161 – 163.

²⁰ Slovenská, odk. 18, s. 147.

²¹ Niekoľko slov o ženskej otázke, s. 185 – 190.

priniesol aj knižnú recenziu, a to na popularizačnú prácu Ivana Houdeka *Vývin zeme a života*, ktorá v danom čase vyšla v rámci Páričkovej edície Slovenská knižnica (niektoré časti z nej boli na pokračovanie už predtým v časopise publikované). Recenzný článok s podtitulom O novej vzácnej knihe slovenskej vyzdvihol na prvom mieste prístupnosť podania pre ľudového čitateľa: „(...) poznatky vedeckého skúmania podáva nám takým jednoduchým spôsobom, že i najprostejší človek rozšíri svoje vedomosti v netušenej miere.“²² Čítanie náučnej literatúry tu zároveň bolo predstavené ako spôsob zvyšovania vzdelanostnej úrovne ľudu: „Slovenská vzdelanost' a osveta predsa len napreduje: čo sa človek nenaučí doma, to ho naučí svet a Amerika, a čo sa nenaučí ani tam, naučiť sa môže z dobrých kníh súkromne. Ľudia pokupujú mnoho daromných kníh, a lepšie by bolo, keby si kúpili len výtečné knihy.“²³

Napriek okrajovému zastúpeniu literatúry sa v časopise písalo o knihách a aj o čítaní, avšak v odlišnom žánri – v osvetovo-didaktických článkoch. Napr. v stati Vzorná ľudová knižnica sa čítanie propagovalo ako dôležitý nástroj duchovného vývinu človeka a takisto jeho hospodárskeho rastu. Jadrom článku boli dve výzvy: prvá, aby čitatelia urobili výberový zoznam slovenských a českých kníh zo všetkých odvetví zábavnej a poučnej spisby, ktoré by mohli byť odporúčané ako vzorná ľudová knižnica, a druhá, aby sa zakladali tzv. vandrovné knižnice, „zostavené napr. po 50 sväzkoch zábavného, cestopisného, zeme- a dejepisného, poľnohospodárskeho, strojníckeho a vôbec technického odboru.“²⁴ Princíp putovnej knižnice spočíval v tom, že takáto knižná kolekcia by sa po roku, prípadne už po polroku presúvala z jedného miesta na druhé, pričom jej správcami by boli dobrovoľní knihovníci.

V inej stati Kniha a nákaza jej autor síce v úvode konštatoval, že čítanie „je veľmi dobrá vlastnosť, ale – žiaľbohu – u nás ešte zriedkavá“²⁵ napriek tomu však môže mať aj negatívny dosah. V prvej prenesenej rovine významu môže byť rizikom morálne nevhodná kniha: „(...) zlý obsah knižky môže rozširovať nebezpečnú duševnú nákazu a svojím nemravným príkladom dráždi čitateľa a budí v ňom túžbu po dobrodružstvách, seje zmätok.“²⁶ Vzápätí však autor prešiel aj k zdravotnému riziku čítania, predovšetkým kníh a časopisov z verejných knižníc, ktoré môžu rozširovať prenosné infekčné choroby, konkrétne tuberkulózu. Jedno zo záverečných poučení pre čitateľov bolo, aby si pri listovaní v knihách a časopisoch neslinili prsty, pretože tak jednak môže dôjsť k prenosu nebezpečných bacilov, jednak je to nevkusné a čistotnému človeku sa musí bridieť kniha, „ktorá má zašpinené kraje následkom slinenia prstov.“²⁷ Obdobou článkov o čítaní bola glosa o písaní do novín, kde redakcia vymenovala desať pravidiel, ako majú postupovať potenciálni prispievatelia (na ukážku dva príklady: Pravidlo č. 1: „Pamätaj, že dobrý slovenský časopis má za povinnosť pravdu brániť a krivdu biť, a preto aj ty podávaj iba spoľahlivé, pravdivé správy, za ktoré môžeš ručiť.“ a Pravidlo č. 8: „Ak môžeš v obci niečo sám napraviť, radšej sám naprav, ako by si to mal rozvlačovať po novinách.“)²⁸

Takýto typ adresne štylizovaných článkov s priamym oslovením individuálneho čitateľa, postavený na komentovanej enumerácii istých pravidiel, bol v dobovej slovenskej publicistike pomerne bežný. Napr. v *Národných novinách* v roku 1909 využíval obdobný spôsob pôsobenia na príjemcu článok Desiat prikázaní, ako čítať, ktorý sumárne charakterizoval knihu ako najlepšieho priateľa človeka, hoci hneď v prvom bode označil čítanie za „zábavku“.²⁹

Vydávanie časopisu *Nové časy* prerušila I. svetová vojna. Najprv do pripravených materiálov viac ráz zasiahla cenzúra, takže v niektorých článkoch boli prázdne stĺpce, napokon však vydavateľ Ján Párička musel z ekonomických dôvodov vydávanie zastaviť. Ďalším, nie nepodstatným dôvodom bol nedostatok spolupracovníkov. Navyše,

²² Vývin zeme a života: (O novej vzácnej knihe slovenskej), s. 113.

²³ Vývin, odk. 22, s. 114.

²⁴ Návrhy II.: Vzorná ľudová knižnica, s. 27.

²⁵ Kniha a nákaza, s. 90.

²⁶ Kniha, odk. 25, s. 90.

²⁷ Kniha, odk. 25, s. 92.

²⁸ Ako písať do novín, s. 159.

²⁹ Desiat prikázaní, ako čítať, s. 4. Prvé „prikázanie“ v článku znelo: „Nečítaj vtedy, keď máš vážnejšiu prácu.“ Hneď za tým nasledoval komentár: „Najprv povinnosť a potom zábavka. Všetko v svoj pravý čas.“

Nové časy mali pomerne obmedzený priestor, v ktorom pôsobili, takže sa vlastne ani nestali skutočným ľudovýchovným časopisom s reálnym dosahom na vzdelanostnú úroveň ľudu.

Druhý projekt: Nedel'né čítanie

K podobnému projektu ľudovýchovného časopisu sa V. Šrobár vrátil ešte raz, už v nových podmienkach 1. Československej republiky, v čase, keď bol ministrom školstva a osvety (1921 – 1922). Dvojtyždenník *Nedel'né čítanie*, prezentujúci sa okrem iného aj heslom graficky vyznačeným v samostatnom rámečku „*Čítajte, vzdelávajte sa, vzdelanie je sila a cesta k blahobytu!*“³⁰, mal presne stanovenú periodicitu: prvý rok vychádzal každého 1. a 15. dňa v mesiaci, v druhom ročníku dokonca každého 1., 10. a 20. dňa v mesiaci. Najprv mal štvorčlennú, neskôr šesť a napokon osemčlennú redakciu, v ktorej okrem V. Šrobára boli zo známejších kultúrnych osobností napr. Ján Botto (básnik Ivan Krasko) a Anton Štefánek. Aký bol však ich reálny podiel na príprave časopisu, je otázne. Časopis programovo sprítomňoval legionársku históriu a akcentoval česko-slovenskú vzájomnosť.

Edukatívna a literárna zložka boli v časopise v značnom nepomere: hlavná pozornosť bola venovaná takým oblastiam ako hospodárstvo, história, zemepis, chémia, fyzika. Svoje miesto tu mali aj popularizačné články o živote v Amerike a o amerických reáliách, no tiež o sortách dojníc, zeleninovej záhradke či pestovaní moruší. Skladba článkov bola veľmi pestrá a rôznorodá. Textovú časť dopĺňali početné obrázky a fotografie.

Literatúra v *Nedel'nom čítaní* síce nedominovala, no aj tak – v porovnaní s *Novými časmi* – mala početnejšie zastúpenie. Z textov zaujmú napr. spomienky vojakov a legionárov na I. svetovú vojnu (Jozef Országh), rôzne cestopisy, črty J. G. Tajovského (napr. z maďarských volieb *Bojka*, zo života vojnových zajatcov a neskôr legionárov v Rusku *Počemu...?, Pôst, Na front, Z rezervného battalionu, Gábriš, Odpoveď, Brat pošťá!*), krátke prózy od Jégého (*Pavo rozpráva...; Hnevy*) či povesti o hradoch od Júliusa Bodnára. V žánri anotácie Naším divadelným ochotníkom bola odporúčaná Tajovského jednodejstvá hra *Sľuby*.³¹ Keď zomrel Hviezdoslav, časopis priniesol jeho nekrológ od Bohumila Haluzického.³² Okrem nových článkov redakcia preberala aj staršie texty napr. zo *Slovenských pohľadov*.

Pozornosť bola venovaná takisto úvahám a poučným článkom z dejín písma, knihy a kníhtlače, ale tiež napr. kalendárov. Práve kalendáre predstavovali v slovenskom prostredí obľúbené ľudové čítanie – v tejto súvislosti anonymný autor písal: „*Najobľúbenejšou knihou nášho ľudu je od nepamätných časov kalendár. Je pravda, že túto knihu, často jedínú, ktorá sa dostane aj do najodľahlejších dedín, kupujú ľudia tiež preto, že poskytuje lacné, zábavné čítanie (...).*“³³

Didaktický rozmer mali tiež články o zmysle a funkciách čítania, ako napr. Dobrá kniha, s odporúčaním, že „*ne- stačí tiež čítať len rozprávky a romány, čítajme aj pekné básne a knihy náučné*“.³⁴ Doplnkom k tejto stati bolo desať pravidiel Ako čítať, ktorých autorom bol L. N. Tolstoj.³⁵ Ešte praktickejší rozmer mal dokonca ilustrovaný článok Ako máme zaobchodiť s knihou?, kde bolo na piatich obrázkoch vyobrazené nesprávne držanie knihy alebo listovanie v nej. V textovej časti autor nielen opisoval čitateľské zlozvyky, ale spísal aj návod „slušného“ a „dobrého“ zaobchádzania s knihou, ktoré prezentoval ako prostriedok zvyšovania vkusu a zmyslu pre krásu.³⁶

Agitačno-politický žáner predstavovali texty o úlohách tlače či o poslaní knižníc v podmienkach nového štátneho usporiadania. V prvom prípade autor František Kaláč v stati Úkoly tlače v demokracii charakterizoval knihy a časopisy ako nástroje vzdelanosti, so záverom, že dobrá tlač má predovšetkým ľudovýchovné a štátotvorné po-

³⁰ *Nedel'né čítanie*. 1921, s. 91.

³¹ Naším divadelným ochotníkom, s. 431.

³² HALUZICKÝ, B. Za Hviezdoslavom, s. 195 – 197.

³³ O kalendároch, s. 81.

³⁴ KRAUS, F. Dobrá kniha, s. 63.

³⁵ TOLSTOJ, L. N. Ako čítať, s. 64.

³⁶ KRAUS, F. Ako máme zaobchodiť s knihou?, s. 68 – 69.

slanie³⁷, v druhom František Loubal priblížil novú zákonnú úpravu o povinných knižniciach v obciach.³⁸ Intímnejší rozmer čítania a jeho vplyv na emocionálnu a estetickú kultiváciu človeka zachytila Hana Gregorová v článku Čítanie radosť života, upozorňujúca – v tradičnej línii vnímania čítania ako prostriedku na odvádzanie od zmysluplne práce³⁹ – že „na čítanie sa nesmie hľadieť ako na ukrátenie, zabíjanie času, ale naplnenie a rozumné využitie slobodnej chvíľky“.⁴⁰

Časopis *Nedel'né čítanie* býva hodnotený ako „prvý oficiálny krok vydávať vládou podporovaný ľudovýchovný slovenský časopis“⁴¹ avšak podobne ako v predchádzajúcich Šrobárových úsiliach aj v tomto prípade nemal projekt dlhú životnosť – zanikol po dvoch rokoch vychádzania. Jeho cieľom bolo výchovne pôsobiť na ľud a aj takýmto spôsobom postupne formovať vzdelaný a sebavedomý národ. Oba ľudovýchovné časopisy redigované V. Šrobárom ukazujú užitočné chápanie umenia a literatúry. Literatúra bola v úzadí a ak predsa len dostala priestor, pôsobila prednostne ako činiteľ výchovy. Jediným stálym Šrobárovým spolupracovníkom z okruhu spisovateľov bol pritom J. G. Tajovský, ktorý kedysi publikoval už v *Hlase*.

Zoznam bibliografických odkazov

Ako písať do novin. In: *Nové časy*. 1914, roč. 2, č. 9 – 10, s. 158 – 159.

Budúcnosť patrí tomu národu, ktorý bude menej piť. In: *Nové časy*. 1914, roč. 2, č. 7, s. 97 – 99.

Čo musíme povedať. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 1, s. 1 – 3.

Desať prikázaní, ako čítať. In: *Národné noviny*. 1909, roč. 40, č. 48, s. 4.

GREGOROVÁ, H. Čítanie radosť života. In: *Nedel'né čítanie*. 1921, roč. 1, č. 6, s. 256 – 259.

HALUZICKÝ, B. Za Hviezdoslavom. In: *Nedel'né čítanie*. 1921, roč. 1, č. 5, s. 195 – 197.

CHMEL, R. *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava: Tatran, 1991. ISBN 80-222-0266-5.

CHMEL, R. *Hlasy v prúdoch času*. Bratislava: Tatran, 1983.

KALÁČ, F. Úkoly tlače v demokracii. In: *Nedel'né čítanie*. 1922, roč. 2, s. 299 – 301.

KLOBUCKÝ, R. *Hlasistické hnutie: národ a sociológia: začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2006. ISBN 80-85544-51-2.

Kniha a nákaza. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 6, s. 90 – 93.

KODAJOVÁ, D. „Učenia v škole bolo mi skôr primálo“: Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov. In: CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. a L. KOBOVÁ, eds. *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt, 2007, s. 211 – 224. ISBN 80-85549-65-4.

KRAUS, F. Ako máme zaobchodiť s knihou? In: *Nedel'né čítanie*. 1922, roč. 2, s. 68 – 69.

KRAUS, F. Dobrá kniha. In: *Nedel'né čítanie*. 1921, roč. 2, s. 63.

³⁷ KALÁČ, F. Úkoly tlače v demokracii, s. 299 – 301.

³⁸ LOUBAL, F. Knižnice, s. 359 – 360.

³⁹ Podľa D. Kodajovej „z hľadiska spoločenskej klímy sa až tesne pred 1. svetovou vojnou začal meniť spôsob, akým je vnímaná vzdelaná a vzdelávajúca sa žena. (...) Na ženu, ktorá číta, sa prestáva pozeráť v tom duchu, že kniha je formou úniku pred prácou v domácnosti, zakrýva lenivosť, resp. demonštruje egoizmus ženy, zbavuje ju ženskosti.“ KODAJOVÁ, D. „Učenia v škole bolo mi skôr primálo“: Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov, s. 222.

⁴⁰ GREGOROVÁ, H. Čítanie radosť života, s. 256 – 259.

⁴¹ KROPILÁK, M. Základné kultúrno-politické problémy Slovenska v rokoch 1918 – 1938, s. 206.

- KROPILÁK, M. Základné kultúrno-politické problémy Slovenska v rokoch 1918 – 1938. In: *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963.
- LIBA, P. *Čítanie starých otcov: Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatúry pre ľud na Slovensku v rokoch 1848 – 1918*. Martin: Matica slovenská, 1970.
- LIBA, P. Vavro Šrobár a slovenská literatúra. In: LEIKERT, J., ed. *Kultúrno-politický profil Vavra Šrobára*. Nitra: Kulturologická spoločnosť, 2005, s. 162 – 179. ISBN 80-969481-2-1.
- LOUBAL, F. Knižnice. In: *Nedelné čítanie*. 1922, roč. 2, s. 359 – 360.
- Martinský duch. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 11, s. 161 – 163.
- Naším divadelným ochotníkom. In: *Nedelné čítanie*. 1921, roč. 1, č. 9, s. 431.
- Návrhy I.: Prednáškový odbor. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 2, s. 26.
- Návrhy II.: Vzorná ľudová knižnica. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 2, s. 27.
- Nedelné čítanie*. 1921, roč. 1, č. 2, s. 91.
- Niekoľko slov o ženskej otázke. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 12, s. 185 – 190.
- O kalendároch. In: *Nedelné čítanie*. 1921, roč. 1, č. 2, s. 81 – 85.
- PIŠŮT, M. *Literárne štúdié a portréty*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.
- RUTTKAY, F. *Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918*. Bratislava: Veda, 1999. ISBN 80-224-0621-X.
- Slovenská národná strana. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 10, s. 145 – 147.
- Slovenský týždenník*. 1905, roč. 3, č. 8, s. 6.
- SMETANAY, J. *Slovensko*. Praha: Jan Vaniček, 1896.
- Svornosť nadovšetko. In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 2, s. 17 – 19.
- TOLSTOJ, L. N. Ako čítať. In: *Nedelné čítanie*. 1922, roč. 2, s. 64.
- VOTRUBA, F. Slovensko v politickej aktivite. In: *Milan Hodža: Publicista, politik, vedecký pracovník: Spomienky, úvahy, štúdié*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavateľské, 1930, s. 246 – 488.
- Vývin zeme a života: (O novej vzácnej knihe slovenskej). In: *Nové časy*. 1913, roč. 1, č. 8, s. 113 – 114.

Resumé

The projects of popular educational magazines at the beginning of the 20th century:
literature in the service of education

Dana Hučková

According to the bibliographic database of Slovak periodicals, Slovakia had ten literary magazines in the period between 1901 and 1918. This number included three magazines for children (*Noviny malých*, *Priateľ dietok*, *Zornička*), three magazines that were short-lived or had limited reach (*Umelecký hlas*, which published only six issues in 1903; *Vydrove besiedky* and *Nezábudky* were not sold to the public) and a supplement to a religious magazine (*Literárne listy* as a supplement to *Kazateľňa*). Only three magazines had nationwide coverage: *Slovenské pohľady*, *Dennica* and *Živena*. Literature, however, was also covered in other types of magazines in varying extents, although not primarily from an artistic point of view. Examples include popular education and cultural periodicals such as

Nové časy, published from 1913 to 1915 by Ján Párička in Ružomberok, and *Nedel'né čítanie*, which was published in Bratislava after the war; both periodicals were edited by Vavro Šrobár.

Key words: popular magazines, popular education, beginning of the 20th century, Vavro Šrobár (1867 – 1950), *Nové časy* (1913 – 1915), *Nedel'né čítanie* (1921 – 1922)

Mgr. Dana Hučková, CSc.

Ústav slovenskej literatúry SAV

Vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore estetika – literárna veda získala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského Bratislava. Odborne sa zameriava na slovenskú literatúru prelomu 19. a 20. storočia (do roku 1918), slovenskú modernu, krátke žánrové formy v období realizmu a moderny, literatúru holokaustu a súčasnú slovenskú prózu.

SLOVENSKÉ PEDAGOGICKÉ ČASOPISY A ICH OBSAHOVÁ ORIENTÁCIA V OBDOBÍ PRVEJ POLOVICE 20. STOROČIA

Alexandra Pavličková – Lucia Mičianová

Kľúčové slová: novinárstvo, Naša škola, Národná škola slovenská, Slovenský učiteľ

20. storočie je považované za obdobie, ktoré prinieslo množstvo zmien, nielen v oblasti politickej, ekonomickej a sociálnej, ale aj v oblasti školstva a novinárstva. Podľa A. Tušera sa tlač a celkovo novinárstvo formovalo v minulosti pomocou tvorivej činnosti najmä národovcov, ktorí sa snažili prostredníctvom svojich prejavov osloviť verejnosť a informovať ju o aktuálnom politickom a spoločenskom dianí. Periodická tlač sa stala v tom čase prostriedkom šírenia nielen informácií o aktuálnej situácii, ale aj vzdelanosti. V období 18., 19. a 20. storočia sa formovali noviny a časopisy a keďže slovenská spoločnosť bola v porovnaní s hospodársky vyspelými krajinami zaostalejšia, bolo to s istým oneskorením. Aj toto boli faktory, ktoré prinútili predstaviteľov slovenského národného hnutia presadzovať svoje národnostné práva prostredníctvom osvetu a tlače.

Tlač na Slovensku v 19. a 20. storočí

Noviny považujeme za zrkadlo doby a na základe historických periodík vieme posúdiť situáciu odohrávajúcu sa v danom období. Prvými novinami, ktoré vychádzali na území Slovenska a spĺňali obe zložky novinárstva – spravodajstvo i publicistiku, boli *Slovenskije národnije novini*, ktoré mali literárnu prílohu *Orol tatránski* a vychádzali dvakrát týždenne od 1. augusta 1845 do 9. júna 1848. Ďalším dôležitým periodikom vychádzajúcim od roku 1846 boli *Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literatúry*, ktoré založil J. M. Hurban a považujú sa za jednu z najstarších dodnes vychádzajúcich literárnych revue.¹ Počas 19. storočia sa postupne rozmáhala periodická tlač a plnila nielen vzdelávaciu funkciu, ale šírila medzi ľuďom aj povedomie o politickej i spoločenskej situácii. V 20. storočí bola situácia rovnako komplikovaná, keďže bola ovplyvnená ťažkou politickou a sociálnou situáciou novovznikajúcej republiky. Napriek tlakom, ktoré boli na slovenskú tlač vyvíjané, aj v tomto období vznikalo veľa kvalitných periodík.

V 19. storočí sa v tlači objavovali predovšetkým články týkajúce sa vývinu národnosti v Rakúsko-Uhorsku. Podľa A. Tušera v roku 1900 vychádzalo len 31 slovenských novín a časopisov, zatiaľ čo maďarských periodík bolo až 1 132.

Do vypuknutia prvej svetovej vojny vychádzalo 77 slovenských periodík, avšak počas roku 1914 nastal pokles a ku koncu roku vychádzalo už len 33 periodík, neskôr 28. Podľa vyššie spomenutého autora na Slovensku vychádzalo len 23 slovenských periodík na konci prvej svetovej vojny, zatiaľ čo maďarských periodík v danom období vychádzalo až 124. Vydávanie slovenskej tlače počas vzniku ČSR bolo sústredené najmä v mestách ako Budapešť, Martin, Ružomberok a Skalica. Po vojne vzniklo približne 60 nových slovenských novín a časopisov a v roku 1920 ich bolo už 120. V ďalších rokoch v ČSR narastala tvorba slovenských periodík a v roku 1937 ich vychádzalo už

¹ TUŠER, A. *Ako sa robia noviny*.

250.² Najvýznamnejším centrom slovenského novinárstva bola Bratislava, ale aj iné mestá, ako napr. Košice, Martin, Nitra, Prešov, Ružomberok, Trnava a Žilina, boli kľúčové.

V porovnaní s novinami vydávanými v predchádzajúcom storočí obsah novín 20. storočia bol pestrejší. Redaktori sa okrem politiky venovali aj zahraničnej problematike, kultúre, ekonomike či športu. Na stránkach novín sa začali objavovať aj romány na pokračovanie či reportáže. Periodiká sa rozširovali prostredníctvom novinových stánkov a trafik. Redaktori začali inzerovať reklamy, čím pokrývali určité výdavky spojené s vydávaním novín.

Pedagogické časopisy vydávané v prvej polovici 20. storočia

Ako sme už naznačili, v zložitých časoch 19. storočia začali vznikať prvé pedagogické časopisy a ich idea sa rýchlo začala šíriť medzi ostatných zástupcov slovenského hnutia, čím sa zaslúžili o bohatú časopiseckú tvorbu. Podľa V. Michaličku (1995) práve pedagogické časopisy 19. storočia boli mienkotvorným činiteľom v oblasti pedagogiky, keďže poukazovali na problémy školstva, ktoré sa považovalo za hlavnú oblasť slovenskej kultúry a vzdelanosti.³ To považujeme za kľúčové i v období prvej polovice 20. storočia. Podľa M. Potemru tvorila práve pedagogická tlač osobitú kapitolu slovenského novinárstva.⁴ Obsahová stránka pedagogických periodík bola na vysokej úrovni, ich životnosť však ovplyvňovali iné faktory a z toho dôvodu mali veľakrát krátkodobý charakter. Hlavným dôvodom ich zániku bola nepriazeň vlády a s tým spojené finančné ťažkosti, či nízky počet odberateľov.

Výskum dejín pedagogickej tlače na Slovensku nebol doposiaľ kompletne spracovaný, až L. Mičianová spracovala súhrn pedagogických časopisov vydávaných počas prvej polovice 20. storočia (obdobie 1. ČSR), nachádzajúcich sa v SNK v Martine. Zoradené sú podľa abecedného poradia:

1. Cvičná škola v sošitoch
2. Dieťa
3. Evangelikus lap
4. Evanjelický učiteľ
5. Fórum pedagogiky
6. Jednotná škola
7. Kronika
8. Magyarstanug
9. Materská škola
10. Národná škola slovenská
11. Naša škola
12. Naše slovo
13. Naše slovo časopis pre otázky kultúrne, pedagogické, školské a učiteľské
14. Obežník školfilmu
15. Päťročnica a soc. súťaženie
16. Pedagóg
17. Pedagogická revue
18. Pedagogické rozhľady
19. Pedagogické spektrum
20. Pedagogický obežník
21. Pedagogický obzor
22. Pedagogický sborník
23. Pedagogika

² TUŠER, odk. 1.

³ MICHALIČKA, V. Slovenské pedagogické časopisy, s. 11.

⁴ POTEMLA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*.

24. Predškolská výchova
25. Rodina a škola
26. Russkaja škola
27. Ruština v škole
28. Sborník Spolku profesorov Slovákov
29. Slovenská škola
30. Slovenský jazyk a literatúra v škole
31. Slovenský učiteľ
32. Snahy
33. Spravodajca: časopis štátneho pedagogického ústavu
34. Szlovenskó i magyartanugy
35. Szocialista nevelés
36. Škola a povolanie
37. Služba škole
38. Špeciálna pedagogika
39. Špeciálna škola
40. Turčiansky pedagóg
41. Učebné pomôcky v škole
42. Učiteľ a ľud
43. Učiteľské noviny
44. Učiteľské pohľady
45. Učiteľský pedagogický časopis
46. Vestník pokrokového učiteľstva na Slovensku
47. Vestník slovenských škôl robotníckej župy XVIII
48. Vestník učiteľstva na Slovensku
49. Világosság
50. Vychovávateľ
51. Za novú pedagogiku a výchovu
52. Za socialistickú školu
53. Za vzdelaním
54. Zahraníčné novinky pedagogickej, psychologickéj a inej literatúry
55. Zpravodaj Slovenského pedagogického nakladateľstva v Bratislave
56. Zpravodaj učiteľského nakladateľstva O. Trávníček v Žiline
57. Zprávy katolíckej školskej rady na Slovensku
58. Zprávy referátu Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave a iné.

Vznik, rozvoj a význam pedagogických periodík na Slovensku v prvej polovici 20. storočia

Práve vďaka časopisom, ktoré vychádzali v predchádzajúcich storočiach, sa môžeme dozvedieť o situácii, v ktorej žili naši predchodcovia, o dianí počas prvej a druhej svetovej vojny, o problémoch pri vzniku prvej ČSR, či budovaní si autonómie vznikom samostatného štátu a opätovného návratu k druhej ČSR. Tlač odzrkadľuje boj Slovákov za národné práva, za slovenský vyučovací jazyk, za vlastnú štruktúru školstva a vplyv politiky na slovenskú pedagogiku.

V 20. storočí vzniklo viacero časopisov s pedagogickou tematikou. K dôležitej spisbe zaraďujeme časopis *Rodina a škola* (1900 – 1904) a *Domácnosť a škola* (1911 – 1914), ktoré vychádzali v rokoch vrcholiacej maďarizácie a mali krátkodobý charakter. Zmena nastala počas prvej svetovej vojny, kedy bola tlač výrazne obmedzovaná. Nové periodiká začali vznikať až po zrode Československej republiky, kedy sa kultúrna tvorba rozvíjala, pretože nebola pod dohľadom maďarskej vlády. V tomto období nastal aj rozvoj samotnej pedagogiky ako vedy. K zaujímavým časopisom patrili *Vestník učiteľstva na Slovensku* (1919 – 1921), *Slovenská škola* (1919 – 1921), *Učiteľ a ľud* (1921), *Činná*

škola v zošitoch (1925 – 1926), *Sborník spolku profesorov Slovákov* (1922 – 1943), *Národná škola slovenská* (1922 – 1938), *Naša škola* (1926 – 1937), *Slovenský učiteľ* (1921 – 1944), či *Pedagogický sborník* (1934 – 1949). Tieto časopisy, ako ukazujú aj roky, v ktorých vychádzali, riešili situáciu školstva v časoch medzivojnového obdobia.⁵ Vzhľadom na rozsah príspevku pozornosť venujeme rozboru troch významných časopisov: *Slovenská škola*, *Národná škola slovenská* a *Naša škola*.

Slovenská škola (1919 – 1922)

Po vzniku prvej ČSR sa významným pedagogickým časopisom stala *Slovenská škola*, ktorá však vychádzala len tri roky. Prvé číslo vyšlo 22. februára 1919 v Skalici pod vedením L. Bunčáka a redigoval ho „*Učiteľský zbor ľudovej a meštianskej školy v Skalici*“. Od druhého ročníka časopis redigoval F. Wolf. Podtitul časopisu bol *Neodvislý časopis slovenského a českého učiteľstva*.

Prvý ročník pozostával z 20 čísel, ktoré dokopy obsahovali 292 strán, druhý ročník zahŕňal 24 čísel so súhrnným počtom 288 strán a posledný tretí ročník mal 16 čísel a spolu 160 strán. Vydávala ho kníhtlačiareň J. Teslíka. Do časopisu prispievali mnohí pedagogickí predstavitelia ako H. Bim, H. Bunčáková, L. Bunčák, A. Zbaviteľ, F. Wolf, J. Danko, G. Dedinský, J. Dúbravčík, J. Fraas, A. Hancko, F. Kolárik, F. Kurinský, P. F. Masár, F. Malík, J. Mikl, J. Molnár, J. Dúbravčík, P. Gallo, J. Geryk a iní.

V prvom čísle prvého ročníka sa redakcia prihovára svojim čitateľom a oboznamuje ich so svojím programom. Redaktori si uvedomovali tlak vtedajšej doby a z toho dôvodu sa rozhodli vytvoriť pre slovenské učiteľstvo „*neodvislý*“ (nezávislý), samostatný učiteľský časopis. Vzhľadom na neľahké postavenie vtedajšieho učiteľstva sa noviny snažili pristúpiť k činom a rozširovať prostredníctvom časopisu pedagogické myslenie, zásady a istým spôsobom výchovne pôsobiť na slovenský dorast, ktorý považovali za budúcnosť republiky. Programom časopisu bolo i akési oslobodenie učiteľstva spod „*kliatby duševného zmaďarizovania*“ a zároveň vytvorenie združenia učiteľstva, k čomu mali dopomáhať i českí učiteľia. Cieľom časopisu bolo slovenský národ spájať, nie rozdeľovať, preto slúžil ako katolíckemu, tak aj evanjelickému školstvu. Úlohou časopisu bolo sprostredkovať prostredníctvom článkov najmä v školskej rubrike potrebné okruhy obsahov, ktoré mohli motivačne slúžiť pre vyučovanie žiakov, nakoľko v danej dobe bol nedostatok učebníc a čítaniek.⁶

Keďže sa podarilo rozvinúť aktívnu úroveň časopisu, no práca naďalej nebola dokončená, redakcia a vydavateľstvo si v druhom ročníku určili za cieľ „*previesť vnútornú evolúciu maďarizačným úsilím duševne ochromeného slovenského učiteľstva, byť grafickou tribúnou jeho stavovských, no najmä kultúrnych túžob, školskej, ľudovýchovnej a národnej práce.*“⁷

Prvé dva ročníky sa rozdeľujú po obsahovej stránke do viacerých rubrik, ktoré tvorili časti nazvané ako *Úvodníky*, *Články všeobecného vzťahu na výchovu a výučbu*, *Články výchovné a metodické*, *zdravotníctvo*, *Články učiteľských záujmov sa týkajúce*. Do úvodníkov patrili témy ako *Náš program*, *Demokratizácia v rukách vlády*, *Povinnosti slovenského učiteľstva a inšpektorov*, *Ján Amos Komenský* (J. Zigmundík), *Americká výchova* (K. Bielek), *K 60-ročným narodeninám K. Kálala* (A. Zbaviteľ) a iné články.

K *Článkom všeobecného vzťahu na výchovu a výučbu* patrili články z oblasti všeobecnej pedagogiky, dejín pedagogiky, pedagogických disciplín ako *Naše národné úlohy*, *Naše povinnosti mimo školskej práce* (F. Kurinský), *Reforma náboženskej výchovy v našich školách* (F. Masár), *Čo bude so školami* (A. Štefánek), *Sľub slovenského učiteľa* (J. Sedláček), *Pestovanie pevnej vôle* (H. Bunčáková), *Telesné trestanie v školskej výchove* (F. Masár) a iné.

K *Článkom výchovným a metodickým, zdravotníctvu* patrili články so zameraním na metodiku konkrétnych predmetov ako *Vyučovanie zemepisu* (F. Mašík), *Výchova našich dievčienec* (F. Kurinský), *O vychádzkach žiactva* (H. Bim), *Zlovyk pri vyučovaní dieťok* (J. Zigmundík), *Učme deti naše spievať* (J. Sivák), *Stará a nová škola*, *Dieťa vojny a jeho výchova* (A. Zbaviteľ) a iné.

⁵ Bližšie MICHALIČKA, odk. 3, s. 11; MRVA, I. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*, POTEMRA, odk. 4.

⁶ *Slovenská škola*. 1919, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2.

⁷ *Slovenská škola*. 1920, roč. 2.

Rubrika *Články učiteľských záujmov* sa zaoberala pedeuológiou, problematikou postavenia učiteľstva, učiteľskou profesiou a k zaujímavým článkom patrili *Tie naše učiteľské platy, Právne pomery a vzdelanie učiteľstva* (J. Molnár), *Poslovenčenie učiteľov* (M. Tatranský), *Čím viac učiteľov* (J. Krasko), *Niečo o výchove učiteľov* (Š. Pliško) a iné.

V roku 1920 začal vychádzať ďalší ročník časopisu *Slovenská škola*, ktorý redigoval F. Wolf a skladal sa z rovnakých rubriek ako predchádzajúci ročník. Úvodník obsahoval články ako napr. *Pestujme národné povedomie* (P. Gallo), *Čarovné oči dieťaťa, Myšlienky* (A. Hok), *Život a význam Jána Amosa Komenského* (J. Zigmundík) a iné.

Medzi zaujímavé články v tomto ročníku patrili napr. *O detskom púde po pohybe, Tvorivá sila dieťaťa, O pedagogickom význame radosti, Význam pohybových počiatkov vo výchove, O typoch predstavivosti, Psychofyziológia vzdelania* (A. Zbaviteľ), *Aká má byť dobrá otázka, Mravný úpadok, Získajme si lásku a dôveru žiakov* (I. Omeček), *Z didaktiky Komenského, Niečo k povšimnutiu* (R. Budovič), *Výchova občanov, Kreslenie ako pomoc pri vyučovaní zemepisu, Umelecká výchova, Hra v službe vyučovania, Počiatky samovzdelávania v škole ľudovej* (J. Krasko), *Andrej Sládkovič* (V. Mišík), a mnoho iných článkov, ktoré poukazujú na široké zameranie školstva.

Tretí ročník vychádzal v roku 1921 a rovnako ho redigoval F. Wolf. Obsahová štruktúra časopisu bola naďalej rozmanitá, patrili tam články ako napríklad *Volnosť vyučovania v materskej reči je základom zdravého sociálneho vývoja* (J. Krasko), *Nová škola a učiteľ* (A. Smoliar), *Zmierenie náboženstva s vedou* (J. Zigmundík), *Prebudenie a výchova hudobného inštinktu a detí* (E. Hula). Okrem všeobecných článkov patrili do časopisu aj rubriky *Rôzne správy, Literatúra, Nariadenia a Súbeh*.

Časopis *Slovenská škola* bol učiteľským časopisom, ktorý vychádzal dvakrát mesačne, čo považujeme za pozitívne. Hoci bola situácia na Slovensku počas obdobia vzniku uvedeného časopisu ťažká, existovala snaha o vznik samostatného učiteľského periodika, ktoré by slúžilo potrebám slovenského učiteľstva. Sami tvorcovia si uvedomovali, že začiatkom 20. storočia vzniká časopis za časopisom, avšak málo z nich zvládne politický nátlak i finančné nároky svojej existencie. Slovenské učiteľstvo pokladali autori za nehybné a potrebu učiteľského časopisu cítili aj pre nedostatok slovenskej tvorby. Tým chceli pristúpiť k činom a zhromaždiť slovenských učiteľov s cieľom spoločne presadiť túžby a nádeje slovenského ľudu ako i prehĺbiť ich odborné vzdelanie.

Národná škola slovenská (1922 – 1938)

Slovenská obec učiteľská vydávala prílohu k časopisu *Slovenská politika* pod názvom *Školský obzor S. O. U.*, ktorý vychádzal ako nedeľná príloha. Keďže sa spolok postupne rozvíjal, nepostačoval mu ponúkaný priestor a predstavitelia sa rozhodli založiť svoj samostatný časopis, ktorý začal vychádzať raz mesačne. Prvý ročník významného pedagogického časopisu *Národná škola slovenská* začal vychádzať v roku 1922 a bol vydávaný do roku 1938. Časopis dosiahol na slovenskom trhu zaujímavú úroveň. Podnázov časopisu bol *Orgán Slovenskej obce učiteľskej*. Časopis redigoval, ako sme už uviedli, redakčný krúžok Slovenská obec učiteľská. Spolok aj časopis mali rovnaký program. Za jeho bazálnu úlohu považovali predstavitelia reformu slovenskej národnej školy. Časopis bol venovaný najmä učiteľom, ktorým kládol za cieľ byť v prvom rade národnými učiteľmi, a tak sa poslaním časopisu stal národný program.⁸ Cieľom bolo nabádať k vzdelávaniu seba samého a potom na vyšší stupeň vzdelanosti povzniesť aj celý národ. Slovenská obec učiteľská splynula s Ústredným spolkom pokrokového učiteľstva na Slovensku v jednu učiteľskú organizáciu, ktorej programom bolo pracovať na poštátnení škôl a touto cestou za lepšiu národnejšiu výchovu v duchu bratstva, rovnosti a sociálnej spravodlivosti. Organizačnú činnosť strany korunoval práve uvedený časopis.⁹ *Národná škola slovenská* začala v 17. ročníku vydávať *Právnu hliadku*, ktorá tvorila časť časopisu, kde kompetentní sledovali právne otázky školy, učiteľstva, veci týkajúce sa administratívy a iné. *Právna hliadka* bola pripojená ku každému druhému číslu *Národnej školy*, takže ročne vychádzala desaťkrát a bola osobitne číslovaná.

Vo svojom príhovore a programe *Národnej školy* vyzdvihujú redaktori dôležitosť slávnych slovenských osobností, ktoré nezlomil ani maďarizačný režim, pretože podľa nich pracovali statočne a húževnato pre národ, napriek

⁸ *Národná škola slovenská* 1922 – 1923, roč. 1, č. 1.

⁹ *Národná škola slovenská* 1923, roč. 1, č. 5.

rôznym nepriazňam. Z tohto pohľadu sa môže slovenský ľud tešiť z národnej slobody, avšak je dôležité získať všeobecnú vzdelanosť. Cieľom časopisu bolo „*sprostredkovať slovenským ľuďom intelekt, um, srdce, zdatnosť telesnú, zmysel pre vyšší duchovný život a pre prácu štátnotvornú, lásku k slovenskému národu, k Slovensku, k republike Československej a v konečnom cieli k človečenstvu.*“¹⁰

Časopis sa skladal počas obdobia svojho vydávania z viacerých rubriík, ktoré postupne kreovali jeho program, na ktorom sa podieľala Slovenská obec Učiteľská. Počas prvého ročníka sa skladal časopis iba z dvoch rubriík, a to *O Štátnej škole* a *Organizačný kútik*. Do časopisu prispievali napr. Dr. J. Folprecht, A. Zbaviteľ, A. Pitr-Bartoň, no mnohé príspevky sú bez bližších informácií o prispievateľoch.¹¹

Už v prvom čísle pedagogického časopisu badať prvky propagandy, ktorou sa snažili vydavatelia prilákať viacerých odberateľov a pokryť náklady na tvorbu prostredníctvom reklám. Obsah druhého ročníka časopisu mal prehľadnejšiu štruktúru, a delil sa už na viacero častí, ako napr. *Správy všeobecné, Časť pedagogickú, umeleckú výchovu, školské zdravotníctvo, telesnú výchovu, literatúru*, ďalej časti *Právne, Organizačné, Záujmy učiteliek a Rôzne*. Do časopisu prispievali svojou tvorbou osobnosti z oblasti pedagogiky ako F. Musil, L. Vlček, P. Jilemnický, A. Krátky, E. Smrž, A. Zbaviteľ, M. Šimko, J. Hollý, A. Bartoš a mnoho iných. V treťom ročníku boli rubriky pozmenené a tvorili kategóriu A a B a články *Z redakcie* a *Z administratívy*. Kategóriu A tvorili články zamerané na školstvo, jeho úlohy, ciele a informácie. Do druhej kategórie patrili články úvahové, oznamovacie, zahraničné. V obsahu neboli uvedení autori článkov, ale na základe štúdia ich článkov možno skonštatovať, že prispievatelia sa výrazne nelíšili od predchádzajúceho ročníka.¹² Za zodpovedného redaktora ďalších ročníkov bol vyhlásený Z. Čižmár. Rubriky piateho ročníka sa delili na *Časť Všeobecnú, Rubriku pedagogickú, Právnu poradú, Nemocenské poistenie, Organizačnú časť, Z predsedníctva Sv. S. U., Z okresných jednôt Sv. S. U., Zo záujmových kategórií (učiteľstvo škôl meštianskych, neštátne učiteľstvo, učiteľky), Knihy, časopisy a literatúra* a *Rôzne správy*. Okrem už spomínaných autorov prispievali do časopisu M. Kišš, D. Izák, V. Plicka, K. Prýgl, V. Šrobár, V. Moravec, M. Havránek, Ján Porod, J. Velický, L. Vlček a iní. Šiesty, siedmy a ôsmy ročník časopisu mali totožnú štruktúru. V posledných ročníkoch pribudli rubriky *Poznámky, Pedagogický a školský prehľad, Pohľady do zahraničia, Ženská hliadka, Literatúra, Naši zomrelí*. Desiaty ročník časopisu redigoval A. Filka a zodpovedným redaktorom bol J. Obert. Obsah tvorili rubriky ako *Poznámky k časovým udalostiam, Články, Ostatné články, Články príležitostné, Pedagogický a školský prehľad, Pohľady do zahraničia, Slovanské školstvo, Literatúra, Právna poradá, Z predsedníctva Sv. S. U., Z okresných jednôt Sv. S. U., Zo života jednôt, Rôzne správy*. K prispievateľom patrili M. Berka, J. Dvořák, K. Goláň, M. Chalúпка, M. Hrivnák, P. Kocka, J. Kováč, F. Král, M. Kuzma, B. Lichardus, M. Lumnitzer, J. Mikolaj, J. Petrovčík, M. Švec, V. Vlach, J. Vlček a iní.¹³

Časopis sa skladal z rôznorodých článkov, ktoré môžeme rozdeliť na základe ich obsahu do viacerých významových kategórií. Vo všeobecných správach sa venovali nielen aktuálnej problematike slovenského národného školstva (otázkam výchovy, vzdelávania, metodike, organizácii školstva), ale aj histórii a formovaniu slovenskej a svetovej pedagogiky. Autori vo svojich článkoch často vyzdvihovali osobnosti česko-slovenského ľudu, ku ktorým patrili najmä T. G. Masaryk a E. Beneš. *Národná škola slovenská* sa vo svojich článkoch rozlúčila s prvým československým prezidentom T. G. Masarykom v roku 1937. Mnohí ho považovali za muža storočia, prezidenta – osloboditeľa, ktorého odkaz zachovajú a tvorivou prácou dovŕšia.

V článkoch sa zaoberali aj kultúrnou, hospodárskou a politickou situáciou na Slovensku, otvorene protestovali v prípade nespokojnosti a snažili sa zlepšiť postavenie slovenského školstva prostredníctvom článkov, ktorými nabádali slovenský ľud k otvorenosti a presadzovaniu svojich práv. K takýmto textom patrili napríklad články *Učiteľ predtým a teraz* (P. Zgúth), *Pravda víťazí!*, *Študijné výjazdy slovenského učiteľstva do historických zemí* (A. Bartoš), *Českým učiteľom na Slovensku*, *Pomník českej lásky k slovenskej duši* (A. Zbaviteľ), *Ako žijú naši učitelia na odpočinku* (M. Oríšek), *Poslanie* (V. Plicka), *K jednote* (A. Bartoš), *Masaryk a výchova* (A. Štefánik), *Národné školstvo na*

¹⁰ *Národná*, odk. č. 9.

¹¹ *Národná škola slovenská*. 1922 – 1923.

¹² *Národná škola slovenská*. 1925.

¹³ *Národná škola slovenská*. 1922 – 1932.

Slovensku (M. Lichner), *Osvetou k slobode* (A. Smoliar), *Bolesti slovenského učiteľstva* (F. Lan), *Prečo protestujeme? Jednotná škola a naša úloha* (A. Petrtyl), *Učiteľ a štát* (J. Kuzma), *Z galérie slovenských učiteľských vodcov* (O. Kverka), *Slovenské školy v Amerike*, *Školy bez učiteľov* (K. Bíma), *Naše nádeje* (M. Berka), *Sovietska škola* (P. Jilemnický), *Naše stanovisko ku školskej reforme*, *Je treba sa ďalej vzdelávať* (predstavenstvo zväzu S.U.), *Nové osnovy a nové školy* (M. Švec), *K problémom sociálnej výchovy* (F. Král), *Ešte k zriaďovaniu rodičovských združení* (Z. Čižmár), *Resystematizácia* (M. Hrivnák), *Súlady medzi výchovou v škole a v rodine* (V. Horák), *K reforme učiteľského vzdelania* (J. Kapinaj), *O reforme školstva* (M. Berka), *Biely slovenského školstva* (B. Lichardus) a iné. Obsah článkov sa diferencoval podľa aktuálneho obdobia, politického režimu, hospodárskej situácie a kultúrnej tvorby. Články boli podmienené spoločenskou štruktúrou, ktorá sa počas rokov vydávania uvedeného pedagogického časopisu menila. Články zobrazovali chronologický sled udalostí daného obdobia so zameraním najmä na pedagogickú oblasť a školskú politiku.¹⁴

Postupne sa profilovali i ďalšie časti a rubriky časopisu a štruktúra bola rozmanitejšia. *Všeobecné správy* sa delili ešte na pedagogickú, umeleckú, telesnú výchovu a školské zdravotníctvo. V rubrikách ako *Zo záujmových kategórií* – sa články týkali i mimoškolskej sféry.

Národná škola slovenská bola významným pedagogickým časopisom danej doby, prinášala slovenskému učiteľstvu informácie o národnom školstve, o samostatnej slovenskej pedagogike a o úlohe a poslaní učiteľa. Predstavitelia daného obdobia videli záchranu krajiny v budúcnosti vzdelaného národa, pretože len dobrá výchova a vzdelanosť bude viesť slovenský národ k sláve a k sociálnej spravodlivosti. Cieľom časopisu bolo pozdvihnutie úrovne slovenského učiteľa a slovenskej školy.

Naša škola (1926 – 1937)

Prvé číslo pedagogického mesačníka *Naša škola* vyšlo v januári 1926. Časopis vychádzal pravidelne každý kalendárny rok, až deviaty ročník bol ukončený skôr, šiestym číslom a pokračovanie časopisu nasledovalo ďalším ročníkom, ktorý vychádzal už od začiatku školského roka a jeho prvé číslo vyšlo v septembri 1934. Tento pedagogický časopis mal dlhodobý charakter. Hlavnými redaktormi boli M. Ježo a R. Kratochvíl. Redakčnú radu tvorili J. Ballo, Dr. O. Haluzický, F. Jožka, R. Klačanský, F. Kurinský, Dr. V. Maule, F. Musil, V. Musilová, F. Písecký, M. Šimko, Dr. V. Vavro a vydával sa v Bratislave, vychádzal každého 15. dňa v mesiaci. Od tretieho ročníka sa za hlavného redaktora považoval F. Musil s redakčným kruhom. *Nová škola* mala podnázov *Časopis venovaný otázkam národnej školy slovenskej*.

Podľa J. Pšenáka¹⁵ začal časopis vychádzať pre potreby národného školstva a z iniciatívy Ministerstva školstva a národnej osvety. Zameriaval sa na problematiku vnútornej organizácie ľudovej a meštianskej školy. Časopis obsahoval viacero rubriek, ktoré sa rokmi menili, ale hlavná myšlienka časopisu zostala zachovaná. Počas vydávania prvého až tretieho ročníka sa skladal z rubriek ako *Články pedagogické*, *Zo školskej dielne*, *Za tú našu slovenčinu*, *Z učiteľského sveta*, *Z dejín pedagogiky*, *Časopisecké rozhľady*, *Literatúra*, *Z učiteľského sveta*, *Zo školskej administratívy*, *Právny radca*, *Odkazy redakcii* a obsahoval aj prílohy, ktorými boli tzv. *Súbehy na štátnych školách národných*, *na neštátnych školách národných*. Prvé číslo obsahovalo 32 strán. V neskorších číslach sa už články nedelili podľa uvedených rubriek, ale obsah časopisu tvorili jednotlivé články s menom autora. Do záveru však pribudli časti ako *Literatúra pre mládež*, *Literatúra*, *Rozhľady*, *Drobné články*, *Správy*, *Školské foto-skioptikon-kino-radio*, *Škola a zdravie*, *Zoznam prírastkov pedagogickej knižnice Komenského*, *Redakcii došlo*.¹⁶

Prispievatelia na stránkach novín prezentovali svoje vyučovacie postupy a metódy, vyjadrovali sa k aktuálnej školskej politike a snažili sa šíriť vzdelanosť. V časopise sa začala postupne rozširovať aj propagácia v podobe reklám, fotografií, začali sa používať grafy, tabuľky a obrázky. Čo sa v predchádzajúcom storočí ešte len formovalo, v 20. storočí sa zaužívalo a lákalo čitateľov. K rubrikám a článkom, ktoré sa opakovali a robili časopis zaujímavejším

¹⁴ *Národná*, odk. 14.

¹⁵ PŠENÁK, J. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*.

¹⁶ *Naša škola*. 1926 – 1937.

a pútavejším, patrili výroky osobností, napr. J. A. Komenského. Autori článkov čerpali z jeho majstrovského diela, Veľkej didaktiky. Používanými boli výroky ako „mládeži musia byť vstevované všetky cnosti bez výnimky“, „žiarivým príkladom sporiadaného života buď ustavične život rodičov, pestúnov, učiteľov a spolužiakov“. K ďalším patrili výroky T. G. Masaryka: „učiteľ nie je len učiteľom, ale on je i živým príkladom a príklad robí viac, ako vyprávanie“, „učiteľ nie je len učiteľ, ale aj učiteľ sa“.¹⁷

Z jednotlivých rubriek vyplýva, že sa slovenskí pedagógovia snažili riešiť otázky slovenskej národnej školy, zaujímal ich nielen národná história, ale poukazovali aj na úvahy svetových predstaviteľov pedagogiky, zaoberali sa aj zahraničnou pedagogikou či školskou politikou cudzích krajín, čím vznikali základy komparatívnej pedagogiky. Prieštor venovali i pedeutológii, špeciálnej pedagogike, metodike práce, školskému manažmentu, skúmali patologické javy, zaoberali sa aj psychológiou školy, či potrebou telesného a kultúrneho rozvoja. Verili v lepšiu budúcnosť, ktorej chceli dopomôcť výchovou budúcej inteligencie národa.

Všeobecným cieľom redaktorov sa stalo šírenie odbornej informovanosti národa a snaha o odhodlanie k činom a zmenám v školskej oblasti za pomoci širokej verejnosti. Časopis *Naša škola* považujeme za najvýznamnejší a prvý skutočný odborný pedagogický časopis, ktorý vychádzal v 20. storočí a snažil sa formovať školstvo na Slovensku v neľahkej politickej situácii. Išlo o prvý novinársky a odborne dobre písaný pedagogický časopis na Slovensku. V druhej polovici 20. storočia bol pokus o vytvorenie časopisu s rovnakým názvom, a to v roku 1966, kedy vyšiel jeden ročník, neskôr vychádzal novoutvorený časopis *Naša škola* v rokoch 1972 až 1975.

K pedagogickým mesačníkom z obdobia Československej republiky patrili aj *Slovenský učiteľ*, *Evanjelický učiteľ* a *Zborník spolku profesorov Slovákov*, ktoré sa v roku 1944 zlúčili do jedného pedagogického časopisu pod názvom *Slovenský pedagóg*. Ide o časopisy, z ktorých niektoré vychádzali na našom území desaťročia, skladajú sa z množstva ročníkov a čísel a v mnohom sa stotožňovali s predošlými uvádzanými časopismi.

Záver

20. storočie bolo plné politických premien, ktoré ovplyvnili aj časopiseckú tvorbu na našom území. Predstavitelia vchádzali do tohto nového storočia s nádejou na lepšiu budúcnosť pre slovenský národ, avšak toto obdobie prinieslo mnoho spoločenských a kultúrnych zmien, i hospodársku krízu. Práve slovenské časopisy sa spolupodieľali na formovaní slovenského národa. Ich úloha bola nielen oznamovacia, ale aj vzdelávacia a výchovná. Práve vďaka časopisom získali ľudia prehľad o situácii a boli schopní čeliť problémom pod vedením slovenskej inteligencie. Vďaka slovenskému učiteľstvu sa na Slovensku formovala stále nová a lepšia základňa, a vďaka slovenskému školstvu a pedagógom vyrastala mladá vzdelaná generácia ľudí, bojujúca za národnostné práva.

Zoznam bibliografických odkazov

- BAKOŠ, L. *Ludovít Štúr ako vychovávateľ a bojovník za slovenskú školu*. Bratislava: SAV, 1957.
- CHMELÁR, E. *Uhorská tlačová politika: (so zreteľom na slovenské novinárstvo)*. Nitra: UKF, 1998.
- Evanjelická škola*. Banská Bystrica: Poradní spolok evanjelických učiteľov Zvolenských, 1877 – 1879. ISSN 1337-1215.
- Evanjelický učiteľ*. Liptovský Mikuláš: Spolok evanjelických a.v. učiteľov na Slovensku, 1937 – 1944. ISSN 1337-3536.
- LIPTÁK, L. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: KALLIGRAM, 2011. ISBN 978-80-8101-518-2.

¹⁷ *Naša*, odk. 17.

- MIČIANOVÁ, L. *Vznik, rozvoj a význam pedagogických periodík na Slovensku v prvej polovici 20. storočia* [rigorózna práca]. Nitra: PF UKF, 2014.
- MICHALIČKA, V. Slovenské pedagogické časopisy. In: *Učiteľské noviny*. 1995, roč. 45, č. 9, s. 11.
- MRVA, I. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava: Perfekt, 2010. ISBN 978-80-8046-458-5.
- Národná škola slovenská. orgán Sväzu slovenského učiteľstva*. Bratislava: Sväz slovenského učiteľstva, 1923 – 1938.
- Naša škola. časopis venovaný otázkam národnej školy slovenskej*. Bratislava: Ján Pocisk, 1926 – 1938.
- POTEMRA, M. *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin: Matica Slovenská, 1958.
- POTEMRA, M. *Slovenské noviny a časopisy v Rakúsko-Uhorsku do roku 1918*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 1955.
- POTEMRA, M. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Martin: Matica Slovenská, 1993. ISBN 80-7090-238-8.
- PŠENÁK, J. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok: VERBUM, 2011. ISBN 978-80-8084-704-3.
- Sborník spolku profesorov Slovákov*. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1922 – 1944.
- Slovenská škola. časopis učiteľstva na Slovensku*. Skalica: Jozef Teslík, 1919 – 1921.
- Slovenský pedagóg*. Bratislava: Ústredná správa SŠVZ, 1944 – 1945.
- Slovenský učiteľ. orgán Zemskeho učiteľského spolku pre Slovensko*. Liptovský Mikuláš: F. Klimeš; Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1920 – 1944.
- TUŠER, A. *Ako sa robia noviny*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2010. ISBN 978-80-89447-23-7.

Resumé

Slovak pedagogical journals and their content orientation in the first half of the 20th century

Alexandra Pavličková – Lucia Mičianová

Journalism in the past was mostly a creative activity of patriots who tried to address the public and inform people about contemporary social events. Periodic press became an instrument of spreading information not only about that time political situation, but also news from the field of education. The 18th, 19th and 20th centuries saw the crystallization of newspapers and journals. Journals are considered to be periodicals of specialized content, published with a lower periodicity. At the beginning of the 20th century, the censorship of Slovak magazines, in relation not only to war articles, but mainly to national problems, strengthened. During the crisis the government tried to silence the Slovak press, which kept spreading news about the political and social development among people. The press policy contributed to the fall of the multinational Hungary, too. With the constitution of the independent Czechoslovakia, the Slovak nation finally emancipated from the long-standing Hungarian national supremacy. Although the situation was not ideal, pedagogical journals were published and had their significance. The paper surveys the Slovak pedagogical journals issued at the beginning of the 20th century and their content focus.

Key words: journalism, Naša škola (Our school), Národná škola slovenská (Slovak National School), Slovenský učiteľ (Slovak Teacher).

PaedDr. Alexandra Pavličková, PhD.

Katedra pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

V spolupráci s profesormi a docentmi fakulty zabezpečuje plnenie jej úloh v oblasti vzdelávania a v oblasti vedy alebo umenia. Medzi vedecko-výskumné oblasti jej záujmu patria dejiny školstva a pedagogiky, so zameraním na činnosť J. A. Komenského a školstvo na Slovensku v 19. a 20. storočí. Zároveň sa venuje pedagogike voľného času a učeniu zážitkom.

PhDr. Lucia Mičianová

V roku 2012 ukončila magisterské štúdium učiteľstva pedagogiky a estetickej výchovy na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Rigorózne pokračovanie absolvovala v roku 2015. Vo svojich záverečných prácach sa venovala vývinu pedagogických časopisov na Slovensku.

POSTAVENÍ OBOROVÝCH ČASOPISŮ V KNIHOVNICTVÍ A INFORMAČNÍ VĚDĚ

Renáta Salátová

Klíčová slova: časopisy, oborové časopisy, knihovnictví a informační věda, redakční práce, dějiny časopisů.

Terminologie

Oborové časopisy, které jsou zmíněny v tomto příspěvku, jsou časopisy publikované v informačně-knihovnické či knihovnicko-informační sféře. Na úvod se budeme věnovat terminologii. Například časopis a periodikum není jedno a totéž. Časopis je pouze jedním z druhů periodik. Pro vymezení terminologie jsem si vybrala tyto zdroje: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)¹, České středisko ISSN, Online Dictionary for Library and Information Science (dále též ODLIS), ČSN ISO 5127 01 0162.

Definice termínů periodikum a periodický tisk

Periodikum – seriálová publikace, vycházející pod jedním názvem, vydávaná v pravidelných předem stanovených intervalech a obsahující příspěvky od více autorů. Vychází bez úmyslu ukončení vydávání.²

Periodikum – dokument vydávaný postupně v samostatných částech spojených společným názvem, označením posloupnosti (např. průběžným číslováním), jednotnou úpravou a obsahovým zaměřením v pravidelných intervalech se záměrem stálého pokračování, např. noviny, časopisy, periodické sborníky.³

Periodikum – je seriálová publikace zpravidla charakterizovaná růzností obsahu a příspěvatelů, a to jak v rámci jedné publikace, tak od jednoho čísla k druhému.⁴

Elektronické periodikum – periodická publikace, často odborná, která je přístupná v elektronické podobě a obvykle distribuovaná v síti internet. Může mít souběžné vydání nebo historického předchůdce v tištěné podobě. K elektronickým periodikům patří zejména elektronické časopisy a elektronické noviny. V souvislosti s rozšiřujícím se vydáváním elektronických časopisů na internetu se v současné době zavádí pro účely bibliografického popisu pojem pokračující zdroj, tedy zdroj průběžně aktualizovaný.⁵

¹ TDKIV neboli Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy vznikla v letech 2001 – 2002 v rámci projektu, který byl podpořen Ministerstvem kultury České republiky Více na: <http://tdkiv.nkp.cz/zak.htm>. U zpracovaných hesel, respektive u jejich citací, se bohužel nezobrazuje datum vytvoření, ani datum modifikace.

² REITZ, J. M. *Dictionary for Library and Information Science*. Dostupné na: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx. Termín přeložila autorka práce.

³ MATUŠÍK, Z. *Periodikum*.

⁴ ČSN ISO 5127. *Informace a dokumentace – slovník*.

⁵ CELBOVÁ, L. *Elektronické periodikum*.

Definice termínu časopis

Časopis – dokument, vycházející pod týmž (nebo dlouhodobě stabilním) názvem v pravidelných týdenních až půlročních intervalech, který obsahuje příspěvky více autorů a má předem stanovený program i zaměření.⁶

Definice jednotlivých druhů časopisů

Odborný časopis – časopis se zaměřením na otázky určitého vědního oboru nebo specializace.⁷

Recenzovaný časopis – odborná periodická publikace, která prošla před vydáním recenzním řízením, to znamená, že po přijetí do redakce recenzenti nezávisle na sobě vypracovali k jednotlivým článkům odborné posudky, na jejichž základě autoři upravili své články do konečné zveřejněné podoby.⁸

U termínu recenzovaný časopis by se dala fráze „odborná periodická publikace“ nahradit frází „odborný nebo vědecký časopis.“

Definice termínu vědecký časopis

Vědecký časopis – je časopis s cílovým segmentem čtenářů v oblasti vysokých škol a vědeckého výzkumu; často je produktem určité akademické společnosti nebo vědeckého ústavu.⁹

Impaktovaný časopis – odborný časopis, jehož články procházejí před publikováním náročným recenzním řízením, a proto je uznáván odbornou veřejností, o čemž svědčí jeho vysoký impakt faktor, který je mu přiznáván v hodnocení časopisů. To znamená, že na něj, resp. na jeho články, odkazují často autoři článků v mnoha jiných uznávaných časopisech.¹⁰

Otevřený časopis – recenzovaný vědecký online časopis, který je budován ve smyslu otevřeného přístupu. Ve srovnání s klasickým vědeckým časopisem se liší především v modelu financování nákladů na vydání článku v časopise. Zpravidla za vydání a zpřístupnění článku platí plnou cenu autor nebo jeho instituce, nikoli koncový uživatel, jak je běžné u klasického časopisu (předplatné). Rozdílný bývá také autorskoprávní podklad uzavření smlouvy mezi autorem a vydavatelem. Uzavírání smluv mezi autorem a vydavatelem se řídí politikou daných otevřených časopisů, která se může lišit u jednotlivých vydavatelů. Pro konkrétní případ je vždy nutné se držet konkrétních podmínek daného vydavatele. Otevřený časopis může někdy vzniknout i přeměnou klasického časopisu.¹¹

Definice termínu elektronický časopis

Elektronický časopis – elektronická publikace, která má charakteristiky časopisu, publikovaná v elektronické podobě dostupné obvykle online. Může se jednat o elektronické verze tištěných časopisů nebo originální časopis dostupný pouze v elektronické podobě (ezine, webzine).¹²

Stručná historie oborových časopisů

První český knihovnický časopis vyšel 1. října 1900 zásluhou Zdeňka Václava Tobolky¹³, který byl jeho redaktorem i vydavatelem v jedné osobě. Tento první samostatný český knihovnický časopis dostal název *České knihovnictví* s podnázvem *časopis věnovaný potřebám českých knihovníků*. Byl to měsíčník. Vzhledem k tomu, že byl financován pouze z vlastních prostředků Z. V. Tobolky, bylo zapotřebí získat dostatečný počet odběratelů. To se ovšem nepoda-

⁶ MATUŠÍK, Z. Časopis.

⁷ MATUŠÍK, Z. Odborný časopis.

⁸ HAVLOVÁ, J. Recenzovaný časopis.

⁹ MATUŠÍK, Z. Vědecký časopis.

¹⁰ HAVLOVÁ, J. Impaktovaný časopis.

¹¹ HAVLOVÁ, J. a J. MAREK. Otevřený časopis.

¹² CELBOVÁ, L. Elektronický časopis.

¹³ PhDr. Zdeněk Václav Tobolka (1874 – 1951). Docent knihovnědy, politik, historik, publikace z oboru historie, politiky, knihovnědy, editorská a redakční činnost. Více na: <https://tinyurl.com/Zdenek-Vaclav-Tobolka>

řilo a časopis po vydání prvních sedmi čísel přestal vycházet.¹⁴ Na vydání knihovnického zákona v roce 1919¹⁵ reagovali členové knihovnické obce v Praze vydáním prvního čísla časopisu *Knihy: revue pro knihovnictví a bibliografii*. Redaktorem byl Ladislav Jan Živný.¹⁶ Časopis vycházel jako příloha časopisu *Země*, zanikl dvojčíslem 9/10 v roce 1920.¹⁷ Dále vycházel časopis *Knihy a knihovny*, který vydával František Řivnáč v Praze. Časopis vyšel jen v roce 1920 a to čtvrtletně. Z dalších časopisů lze jmenovat *Časopis československých knihovníků*, *Slovanská knihověda*, *Lidová knihovna*, *Knihy a čtenáři*¹⁸ aj. Knihovnická periodika na začátku 20. století byla určena pouze knihovníkům. Ti se zde měli dozvědět, jak vzdělávat lid v českých zemích.

Časopis *Česká osvěta* s podnázvem *lidovýchovný obzor* byl vydáván za podpory Ministerstva školství a národní osvěty a výchovné sekce Hlavního štábu československého vojska. Zájem o knihovny byl tehdy nevelký. Až do poloviny 20. století vycházelo malé množství knihovnických časopisů, a to hlavně z důvodů drahého papíru. Příspěvky v nich uveřejněné byly poměrně obsáhlé. Zveřejňovaly se například výroční zprávy, statistiky, návody, jak přilákat čtenáře do knihoven apod.¹⁹ V první polovině 20. století vycházely pouze knihovnické časopisy, zaměřené na každodenní rutinu a problémy knihoven. Od padesátých let začaly také vycházet tituly, které se zaměřovaly na nový obor informatiky, resp. informační vědy. Příspěvky se věnovaly problematice spojené s tímto oborem a vývojem informačních technologií. Tato periodika byla až do počátku devadesátých let 20. století „izolována“, poté se ovšem začlenila tematika informační vědy do knihovnických časopisů.²⁰

Končící dvacátá léta 20. století se začínala projevat tím, že se osvětová práce změnila, prosazovala se více budovatelská tematika. V časopise *Československých knihovníků* se již v roce 1931 uvádí, že „v knihovnách je třeba mít jen knihy, které pomáhají pracovat ke společnému cíli.“ Knihovnické časopisy měly podporovat snahy knihoven o vzdělávání lidu, vysvětlovat, jak se stavět k novým zákonům, týkajícím se knihovnictví apod. V těchto časopisech²¹ se objevuje více obrázků, fotografií, grafů, tabulek aj. Pokud jde o vnější podobu časopisů, obálky byly velmi jednoduché a obsahovaly jen název, podnázev, rok vydání a číslování.²²

Po roce 1945 se do časopisů začaly dostávat i ohlasy samotných čtenářů. K tomu je vybízely redakce. Knihovníci si tak začínali předávat zkušenosti. Nejvíce z obsahu zabíraly seznamy doporučených knih a příspěvky, pojednávající o veřejných i specializovaných knihovnách (např. vězeňských). Časopisy, které se zabývaly problematikou informační vědy, začaly vycházet v druhé polovině 20. století. Měly zajímavější obálku a lepší grafické zpracování. Cílem informační činnosti a práce informačních středisek, ke které měly tyto časopisy přispívat, bylo zvyšování efektivity ve vědecké, technické a výrobní činnosti. K náplni práce informačních středisek patřila mimo jiné činnost knihovnická, dokumentační, studijní, rozborová, publikační a také vědeckotechnická propaganda. Časopisy se tak zabývaly tématy: mezinárodní desetinné třídění, technické normy, třídění informací, využití děrných štítků apod.

V r. 1949 začal vycházet časopis *Čtenář* se zaměřením na veřejné knihovny.²³ Odborné knihovny si vytvořily jinou publikační platformu a tou byl časopis *Technická knihovna*. Vycházel formou příloh při časopise *Přirůstky technické literatury ve vědeckých knihovnách v ČSR* v období 1957–1962, poté se stal samostatným časopisem, který vydávalo Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací v Praze. Časopis vycházel do roku 1990. Po vzniku Národního informačního střediska v Praze začal vycházet časopis *I: časopis informačních pracovníků* jako pokračovatel časopisů *Československá informatika* (1971 – 1990) a *Technická knihovna* (1960 – 1990). Časopis přinášel články o informačních systémech, odborných knihovnách i jejich uživatelích. Národní informační středisko zaniklo a s ním i časopis *I*. Po roce 1989 některé krajské knihovny začaly vydávat vlastní zpravodaje (*Světlík*, *Duha*,

¹⁴ ŠROMOVÁ, G. *Přehled a analýza českých periodik týkajících se knihovnictví a informační vědy*, s. 21.

¹⁵ *Zákon č. 430/1919 Sb.*

¹⁶ Ladislav Jan Živný (1872 – 1949). Učitel, bibliograf, publikační a redakční činnost z oboru knihovnictví a bibliografie, překlady z angličtiny.

Více na: <https://tinyurl.com/Ladislav-Jan-Zivny>

¹⁷ KUBÍČEK, J. *České knihovnické časopisy dříve a dnes*.

¹⁸ KUBÍČEK, odk. 17, s. 101.

¹⁹ ŠROMOVÁ, odk. 14, s. 25 – 26.

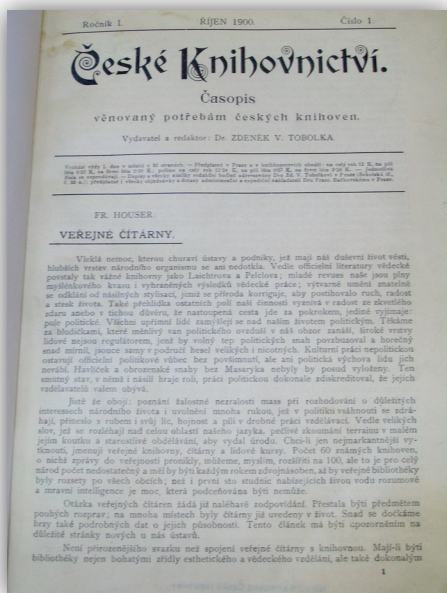
²⁰ ŠROMOVÁ, odk. 14, s. 22.

²¹ ŠROMOVÁ, odk. 14, s. 26.

²² ŠROMOVÁ, odk. 14, s. 26.

²³ Více pozri SALÁTOVÁ, R. *Srovnávací analýza českých a slovenských knihovnických periodik=A comparative analysis of the Czech and Slovak librarian periodicals*, s. 66 – 67.

Unás, Sova aj.), některé tyto regionální časopisy existovaly již před rokem 1989. V devadesátých letech se periodika stávají barevnějšími, čtenářsky přitažlivějšími. Hlavními tématy jsou automatizace, příspěvky o zahraničních knihovnách, internet, databáze, navíc je více zastoupena problematika informační vědy. Začínají se objevovat první elektronické časopisy.²⁴



Obr. 1 Časopis *České knihovnictví*



Obr. 2 Časopis *informačních pracovníků*

Redakční práce

Redakční práci vykonává redaktor. Ten musí být znám odborné veřejnosti, a to nejen jako jméno uvedené v tiráži časopisu. Proto je důležitá osobní přítomnost na konferencích, seminářích a jiných odborných akcích, jeho živý kontakt s kolegy v oboru.

Osobnostní předpoklady, které jsou pro tuto práci důležité: komunikativnost, slušnost, spolehlivost, rozhodnost, trpělivost, schopnost vyjít vstříc, vysoký morální kredit. Dále odborné předpoklady: vysoká odborná úroveň, umění jednat s lidmi, pečlivost, chuť neustále se vzdělávat, všeobecný přehled, vysoká počítačová gramotnost, znalost platných a potřebných norem, typografických pravidel, zákonů, schopnost rychle řešit nenadálé situace a také schopnost zvládat zátěžové situace – jak ty, které se mohou vyskytnout při osobní komunikaci, tak ty, které nastávají při dokončování každého čísla. Jde o konečné úpravy (odborné i jazykové, předtiskovou i tiskovou korekturu atd.). Při dokončování čísla dochází také ke kumulaci velkého množství práce a je potřeba pracovat bez ohledu na běžnou pracovní dobu, obvykle i během svátků a víkendů.

Můžeme konstatovat, že redakční práce v knihovnických časopisech zahrnuje všechny tyto činnosti, popsané výše, dohromady. Odlišnosti tkví v rozsahu textu, kdy na časopis je dán určitý počet stran, články jsou limitované, například počtem 20 normostran. Rubriky jsou také ve své velikosti omezeny. Pro rytmus práce redaktora je určující harmonogram vydávání časopisu (termíny uzávěrek, korektur, předání grafikovi, zaslání do tiskárny a pod.). U odborných časopisů je periodicitu různá od měsíčních po čtvrtletní nebo i pololetní.

²⁴ ŠROMOVÁ, odk. 14, s. 27.

Redakční práce spočívá v:

- Stanovení koncepce časopisu
- Určení čtenářské obce
- Přípravě témat a náplně časopisu
- Oslovení autorů
- Přijetí příspěvků
- Jazyková a předtisková korektura příspěvku
- Komunikace s autory
- Správa webových stránek časopisu
- Redakční administrativa
- Dodržování časového harmonogramu
- Marketing časopisu.²⁵

Redakční rada je poradním a řídicím orgánem časopisu. Redakční rada: má úlohu konzultační a kontrolní a na redakci je nezávislá – v některých ohledech je jí dokonce nadřazená, například při rozhodování o tom, zda nějaký článek přijmout k publikování či nikoli, koho vybrat jako recenzenta apod. Redakční rada má být garantem odbornosti a kvality původních vědeckých prací, které jsou vydávány v daném periodiku. Bývá též poradním odborným orgánem příslušného nakladatelství či vydavatelství. Její činnost spočívá především ve formování odborného profilu či koncepce periodika, posuzování edičního plánu, termínů vydávání, tematické náplně časopisu, ale také v komunikaci s potenciálními autory. Má hlavní slovo při rozhodování o přijetí či odmítnutí všech příspěvků. Chtějí-li autoři zařadit svoje příspěvky do recenzované části, pak redakční rada hlasuje o přijetí či nepřijetí, eventuálně o osobách recenzentů.

Stručná charakteristika českých i slovenských knihovnických časopisů



Obr. 3 České oborové časopisy

²⁵ SALÁTOVÁ, odk. 23, s. 18 – 24.



Obr. 4 Slovenské časopisy

Ucelený seznam oborových Časopisů se nachází například na stránkách portálu Informace pro knihovny (IPK), který spravuje Knihovnický institut NK ČR.²⁶ Tento seznam se dvakrát ročně aktualizuje. Jsou zde uvedena oborové časopisy české a slovenské provenience. Soupis vycházejících slovenských periodik je umístěn na portálu InfoLib.²⁷ Jsou zde na rozdíl od českého seznamu umístěny časopisy, vydané menšími knihovnami v rámci krajů a bývalých okresů.

Oborové časopisy můžeme rozdělit podle několika hledisek: mají-li celostátní či regionální působnost, v jaké formě vycházejí (elektronicky, tiskem, v obojí formě), jak často vycházejí, zda jsou recenzovaná či nikoliv, jaká je tematická různorodost, jejich obsah apod.

V České i Slovenské republice najdeme čistě oborové časopisy, které se věnují pouze tematice knihovnictví a informační vědy (*Knihovna: knihovnická revue*, *ProInflow*, *ITlib*, *Knižnica*), jiné jsou literární (například *Plž*). Některé časopisy jsou vydávány knihovnami ve spolupráci s jinými kulturními institucemi, jako jsou například muzea, archivy aj. (Krok, ZVUK a další). V tomto případě mají spíše regionální působnost a zabývají se mnoha otázkami kulturního života, knihovnictví je zde pouze jedním z témat.²⁸

Na Slovensku najdeme knihovnické časopisy různých vydavatelů, vycházející se stejným názvem (například časopis *Knihovník* vydávají tři knihovny (Tribečská knižnica v Topolčanoch, Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne). I menší knihovny (typu městských) vydávají časopisy, mimo jiné s literární tematikou pro čtenáře, zvláště pro děti a mládež.²⁹

Recenzované knihovnické časopisy jsou v ČR v současné době tři: *ProInflow*, *Knihovna: knihovnická revue*, *Knihy a dějiny*. Na Slovensku není v současnosti recenzovaný oborový časopis.³⁰

²⁶ Více viz SALÁTOVÁ, R. Česká knihovnická periodika v současnosti, s. 33 – 35.

²⁷ Více viz SALÁTOVÁ, R. Česká versus slovenská knihovnická periodika.

²⁸ Více viz SALÁTOVÁ, odk. 26, s. 33 – 35.

²⁹ Více viz SALÁTOVÁ, odk. 27.

³⁰ Údaje jsou z roku 2016.

Časopisy s celostátní působností, jak na Slovensku, tak v České republice, mají své stálé rubriky. Mnohé z nich mají stálý okruh autorů.

V České republice je vydáváno 9 celostátních časopisů a 9 regionálních. Na Slovensku je vydáváno 6 celostátních periodik a 19 regionálních. Téměř všechny oborové časopisy jsou přístupné v elektronické podobě.³¹

Nejvíce oborových časopisů vychází ve formě tištěné i elektronické. Nejvíce jich vychází měsíčně a jsou nerecenzované. Největší počet redakčních rad má 5 až 10 členů, vysokoškolského vzdělání, nejvíce ve věku 41 – 50. Členství v redakční radě je funkcí čestnou. Redakční rady se schází nejvíce v periodicitě 3-krát až 6-krát ročně a preferována je komunikace v podobě kombinace osobního setkání a elektronické komunikace. Redakce si své webové stránky spravují nejvíce vlastními silami a náměty čerpají především vlastní.³²

Nejvíce celostátních oborových časopisů vychází čtvrtletně a pololetně. Více celostátních oborových časopisů vychází v České republice. Časopisy jsou vydávány v různých nákladech od 100 do 1 500 kusů. Nejužívanějším citačním stylem jsou tzv. poznámky pod čarou. Jenom polovina z těchto časopisů má na svých stránkách popsán citační styl, který vyžaduje. Většina redakcí používá redakční systém, nejvíce je používán redakční systém PLONE. V případě zahraničních autorů redakce časopisů preferují překlady do češtiny. Všechny časopisy využívají nějakou formu prezentace na konferencích. Zdaleka ne všechny využívají k takové prezentaci sociální sítě. Celostátní oborové časopisy zaměstnávají nejčastěji redaktora na 0–0,5 úvazku či na celý úvazek. Většina časopisů využívá externí spolupracovníky.³³

Současnost a budoucnost oborových knihovnických časopisů (vize)

Česká a slovenská oborová periodika mají společnou minulost, a to až do rozdělení Československa v roce 1993. Od tohoto okamžiku se periodika každé z republik vydala na vlastní cestu. V něčem jinou, v něčem velmi podobnou. Mnoho periodik vzniklo, mnoho zaniklo.

Oborové časopisy nemají jen informační, vzdělávací, ale i archivní funkci (tím, že se publikuje, uchovává se paměť oboru, informace o tom, jak se v dané zemi obor rozvíjí, čemu se věnuje pozornost a pod.). Zajímavou otázkou je vztah ceny a dostupnosti periodika, kdy při zvyšujících se nákladech na vydání časopisu dochází současně ke snižování rozpočtů knihoven, zvyšuje se prodejní cena a v důsledku toho se snižuje počet odběratelů časopisu, pak také náklad tištěných výtisků.

Periodika jsou určena především odborné veřejnosti (knihovníkům, informačním pracovníkům, vyučujícím, studentům našeho oboru). Velmi cennou rubrikou jsou recenze odborné literatury, zvláště ze zahraničí. Dobrý ohlas mají abstrakty článků ze zahraničního odborného tisku, informace o výstupech z projektů apod.

Jaké může být postavení oborových časopisů v době 4. průmyslové revoluce?

- Počet oborových časopisů se sníží
- Redakční práce se výrazně zjednoduší
- Roboti budou moci dělat korektury (zvláště jazykové) a překládat
- Roboti budou hlídat plagiátorství a budou hledat vhodné recenzenty
- Zvýší se počet e-časopisů
- Tištěné časopisy přežijí a možná budou mít mnohem vyšší cenu
- Zamezí roboti vzniku predátorských časopisů?
- Autoři mohou být oslovováni prostřednictvím robota.

³¹ SALÁTOVÁ, odk. 26.

³² Více viz SALÁTOVÁ, R. Mají česká knihovnická periodika budoucnost?

³³ SALÁTOVÁ, odk. 23, s. 116 – 145.

Zoznam bibliografických odkazov

- CELBOVÁ, L. Elektronické periodikum. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-08-27]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000868&local_base=KTD
- CELBOVÁ, L. Elektronický časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000869&local_base=KTD
- ČSN ISO 5127. Informace a dokumentace – slovník*. Praha: Český normalizační institut, 2003. Třídící znak 01 0162.
- HAVLOVÁ, J. Impaktovaný časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000013935&local_base=KTD
- HAVLOVÁ, J. Recenzovaný časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2016-02-11]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000013826&local_base=KTD
- HAVLOVÁ, J. a J. MAREK. Otevřený časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015848&local_base=KTD
- KUBÍČEK, J. České knihovnické časopisy dříve a dnes. In: *Konference Kniha ve 21. století: téma Trendy rozvoje veřejných knihovnických a informačních služeb: 5. – 6. února 2014* [online]. V Brně: Moravská zemská knihovna, 2014, s. 100 – 107 [cit. 2015-08-31]. ISBN 978-80-7051-200-5. Dostupné na: http://k21.fpf.slu.cz/wpcontent/uploads/2014/10/Sbornik_Konference_kniha_v_21-stol_ekniha.pdf
- MATUŠÍK, Z. Časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-08-27]. Dostupné na: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000960&local_base=KTD
- MATUŠÍK, Z. Odborný časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001011&local_base=KTD
- MATUŠÍK, Z. Periodikum. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-08-27]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001023&local_base=KTD
- MATUŠÍK, Z. Vědecký časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 – [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001069&local_base=KTD
- REITZ, J. M. *Dictionary for Library and Information Science* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-12-12]. Dostupné na: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx
- SALÁTOVÁ, R. Česká knihovnická periodika v současnosti. In: *Bulletin SKIP* [online]. 2015, roč. 24, č. 1, s. 33 – 35 [cit. 2017-12-12]. ISSN 1210-0927. Dostupné na: http://bulletin.skipcr.cz/bulletin/Bull15_126.htm#ti
- SALÁTOVÁ, R. Česká versus slovenská knihovnická periodika. In: *Infos 2015* [online]. Bratislava: Spolok slovenských knihovníkov a knižníč, 2015 [cit. 2017-12-12]. ISBN 978-80-89586-08-0. Dostupné na: http://www.infolib.sk/files/infos_2015_prezentacie/zbornik-infos-2015_web_27_6_2015.pdf

SALÁTOVÁ, R. Mají česká knihovnická periodika budoucnost? In: *INFORUM 2014: 20. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2014 [cit. 2017-12-12].

ISSN 1801-2213. Dostupné na: <http://www.inforum.cz/pdf/2014/salatova-renata.pdf>

SALÁTOVÁ, R. *Srovnávací analýza českých a slovenských knihovnických periodik=A comparative analysis of the Czech and Slovak librarian periodicals* [rigorózní práce]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Dostupné na:

http://aleph.nkp.cz/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/36TAPC55PCFTVGVUVEVL2X4RPXH6SVU.pdf

ŠROMOVÁ, G. *Přehled a analýza českých periodik týkajících se knihovnictví a informační vědy*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2007. Dostupné na:

http://is.muni.cz/th/146082/ff_b/bc_sromova.pdf

Zákon č. 430/1919 Sb. 11 o veřejných knihovnách obecních.

Resumé

The status of subject journals in librarianship and information science

Renáta Salátová

The paper acquaints the readers with the terminology and outlines a brief history of the librarianship journals. It also deals with various types of journals according to their periodicity, review administration, publisher and the like. Next part surveys the editorial work, the role of the editor and editorial board. The conclusion outlines the present and future roles of the subject journals in the field of librarianship and information science.

Key words: magazines, subject journals, librarianship and information science, editorial work, history of journals.

PhDr. Renáta Salátová

Knihovnický institut Národní knihovny ČR

PhDr. Renáta Salátová pracuje jako výkonná redaktorka časopisů *Knihovna: knihovnická revue* a *Knihovna plus*. Sama je členkou redakční rady časopisu *Čtenář* a *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia Litterarum*. Pracuje pro Knihovnický institut Národní knihovny České republiky. Dlouhodobě se zabývá problematikou oborových časopisů z oblasti knihovnictví a informační vědy, redakční prací, publikační činností knihoven.

L'UDOVÁ POLITIKA. HLAVNÝ TLAČOVÝ ORGÁN „MIČUROVEJ“ ČESKOSLOVENSKEJ L'UDOVEJ STRANY NA SLOVENSKU (1925 – 1938)*

Michal Marták

Kľúčové slová: Ludová politika 1925 – 1938, Československá strana ľudová na Slovensku, M. Mičura, P. Briška, P. Žiška, vzťah HSLS a Československej strany ľudovej na Slovensku 1925 – 1938

L'udová politika bola v rokoch 1925 – 1938 neodmysliteľne spojená s Československou ľudovou stranou na Slovensku, od počiatočných prípravných prác, až po zriadenie neodlučiteľnej súčasti Československej strany ľudovej, vyvíjajúcej sa na území Slovenska definitívne od roku 1927. Úzky vzťah však nemožno nepostrehnúť ani s hlavnou osobnosťou, Martinom Mičúrom, podobne ako aj niekoľko ďalších skutočností. Zaiste nie je náhoda, že skupina na čele práve s Mičúrom, bývalým podpredsedom Slovenskej ľudovej strany, sa označila nie novo. Jej názov sa totiž veľmi presne vracal k známemu volebnému bloku pred parlamentnými voľbami v roku 1920, ktorých sa ľudová strana zúčastnila pod názvom Československá strana ľudová na Slovensku. Rovnako je známy aj fakt, že spolupráca trvala aj po voľbách v spoločnom parlamentnom poslaneckom i senátorskom klube. Istú paralelu možno zaregistrovať aj v samotnom titule novín, ktoré sú podstatou nášho príspevku. Ich názov je totiž identický s politickým, hospodárskym a spoločenským týždenníkom, ktorý v rokoch 1921 – 1923 vychádzal v Nitre a Bratislave pod hlavičkou Slovenskej ľudovej strany.¹

Týchto niekoľko súvislostí akiste pomôže i pri stanovení základných cieľov príspevku. Medzi ne určite patrí sledovanie podstatných zmien pri vydávaní periodika, bez ktorých sa žiadna politická strana v medzivojnovom období nemohla zaobísť, pretože išlo o základný spôsob udržiavania kontaktu s potencionálnymi voličmi, ktorý bol nevyhnutný. Rovnako je potrebné zdôrazniť, že v ňom nesledujeme len akýsi „výňatok“ z obdobia vydávania, ale pokúšame sa noviny hodnotiť komplexne.

Doposiaľ sa uvedenou problematikou nik širšie nezaoberal a stretnúť s ňou sme sa mohli parciálne v rámci prác, ktoré sa venujú pôsobeniu politických strán², na úrovni biografického hesla³, v biografických prácach⁴ alebo v okruhu iného, spravidla širšieho výkladového rámca. Bohužiaľ, podľa našich informácií sa archív redakcie *L'udovej politiky* z tohto obdobia nezachoval, preto sa pri výklade opierame prevažne len o obsah jednotlivých výtlačkov.

Vzhľadom na túto skutočnosť absentujú informácie takpovediac „z druhej strany“, týkajúce sa napríklad práce i atmosféry v redakcii. Čiastočnú sondu je však možné uskutočniť na základe prevažnej časti zachovanej korešpondencie šéfredaktora Petra Brišku predsedovi Československej strany ľudovej Janovi Šrámkovi, uloženej v pražskom národnom archíve. Briška sa v nej predovšetkým usiluje „vymáhať dlhy“, ktoré mu mali byť spôsobené nenavrátением

* Príspevok vznikol v rámci plnenia projektového grantu VEGA č. 1/0514/15 Martin Mičura – politik a právnik.

¹ KIPSOVÁ, M. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*, s. 242.

² Napr. BARTLOVÁ, A. Československá strana lidová, s. 196 – 197; TRAPL, M. Katolícké strany do roku 1938, s. 154; ZMÁTLO, P. *Katolíci a evanjelici na Slovensku (1929 – 1932): L'udáci a národníari na ceste k spolupráci*, s. 283 – 293.

³ Napr. KIPSOVÁ, odk. 1, s. 242.

⁴ VALENTOVÍČ, Š. *Slovenský biografický slovník*, zv. 1. Heslo Briška, Peter, s. 324; PEHR, M. *Cestami křesťanské politiky: Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Heslo Briška, Peter, s. 42.

osobného vkladu na začiatku vydávania *Ludovej politiky*. Avšak listy sú nápomocnými a osvetľujú aj počiatky vydávania a problémy s tým súvisiace, a napríklad i situáciu v strane pred ustanovujúcim zjazdom v Trenčianskych Tepliciach.

Z ich obsahu je zrejماً pozícia Brišku nielen v strane, ale predovšetkým v cirkevnom i širšom politickom prostredí. Problémy spojené s „rozbehom“ periodika totiž dopĺňala slabá podpora v biskupskom zbore v súvislosti s organizovaním „ďalšej“ katolíckej strany a už po niekoľkomesačnom úsilí mal čeliť osobnému zákazu redigovať *Ludovú politiku*⁵, ku ktorému však napokon neprišlo.

Úsilie P. Brišku však pokračovalo, aj keď nie vždy možno s jeho tvrdením súhlasiť. V jednom z ďalších listov totiž J. Šrámka informoval o tom, že sa „naše politické podnikanie na Slovensku stretá už dnes na mnohých miestach s ochotou“ a podobne ako v predošlých listoch žiadal o ustanovenie tajomníkov v každom župnom sídle. Podľa Brišku išlo o obdobie, v ktorom ľudáci strácali sympatizantov i voličov v prospech komunistov.⁶ S výrokom Brišku však možno súhlasiť len ťažko, pretože o tom nejestvujú relevantné dôkazy. Skôr sa dajú tieto myšlienky pripísať úsiliu „dostať sa pod kožu“ J. Šrámkovi a neustále ho presviedčať o ťažkej, náročnej a v niektorých momentoch takmer „nadľudskej“ práci. V každom prípade však jeho požiadavky neboli nereálne a hlavne videl ďalšie možnosti. Žiadal totiž o výstavbu miestnosti tlačiarne pod redakciou *Ludovej politiky* a dôvodil to ťažkosťou dohľadania vo vzdialenej tlačiarňi, ako aj „nebezpečenstvom ohňa pre všetky stroje“.⁷ Myšlienka sa napokon zrealizovala s oneskorením. Aj keď mal byť pôvodným termínom pre tlač už v novo prezentovanom „všeobjímajúcom“ tlačovom podniku prelom februára a marca a pod Briškovým vedením sa v priebehu mesiaca apríl mali „redakcia i tlačiareň zariadovať a neustále sa nakupovať rôzne potrebné predmety...“ finančné ťažkosti však pokračovali a „na konci apríla nebolo jasné a zrejmé ďalšie financovanie novín“.⁸

V decembri 1926 už podľa správ legionárskeho *Národného osvobození* bola pripravená vlastná tlačiareň a kvôli sťahovaniu malo vydávanie novín viaznuť.⁹ V každom prípade boli prvé čísla tlačene v bratislavskej tlačiarňi Karol Angermayer. V ďalšom období však výkonný výbor Československej strany ľudovej poveril poslanca B. Bezděka, typografa, aby v Bratislave zakúpil a zariadil tlačové podniky pre stranu. Okrem iniciátora M. Mičuru sa na technickej príprave a organizačne podieľali aj advokát L. Nádaši a hlavný redaktor P. Briška. Bol zakúpený dom, v ktorom bola na prvom poschodí umiestnená redakcia *Ludovej politiky* a *Ludového chýrnika*, administrácia týchto časopisov, hlavný sekretariát strany a hlavný všeodborový stranický sekretariát. Na prízemí domu bola tlačiareň Ludotypia. Podľa správ sa mala redakcia presťahovať do nových priestorov na začiatku februára 1926.¹⁰ Možno konštatovať, že číslo 49 (od 2. marca) už bolo vytlačené v tlačiarňi Ludotypia sídliacej nateraz na Mánesovej ulici 10. Zo Šancovej vyšlo prvé číslo (286) až v utorok 21. decembra 1926. Pravdepodobne v súvislosti so sťahovaním aj napriek avízu nevyšla len vo štvrtok 9. decembra. Fotografie budovy Ludotypie, redakcie, administrácie, ale i strojovne tlačiarne priniesli noviny napríklad na desiate výročie vzniku ČSR.¹¹

Z hľadiska vnútrostraníckeho vývoja sa v tejto súvislosti trochu viac „pritiahnuté“ zdajú byť Briškove požiadavky o tzv. Zvláštny program pre Slovensko, ktorý si podľa neho energicky žiadali niektorí slovenskí kňazi, a navrhol, aby bol uverejnený vo vianočnom čísle *Ludovej politiky*. Briška ho označil za „tak vzácny a očakávaný prejav, ktorý by sme potom použili súčasne aj ako smernicu pre naše ďalšie účinkovanie na Slovensku“. Veľmi mu záležalo na tom, aby bol slovenský program podpísaný práve Šrámkom, a sľuboval si v takom prípade nárast počtu pracovníkov. Z listu cítiť odhodlanie a zápal pre vec, s ťažkosťou sa však dá súhlasiť s Briškovým tvrdením, podľa ktorého „pekne napredujeme... ľady predsudkov proti nám sa pomaly lámu. Pozeráme v ústrety istého rozmachu“.¹²

⁵ BRIŠKA, P. List P. Brišku J. Šrámkovi zo dňa 13. 1. 1926. Národný archív (= NA), fond J. Šrámek, K 1.

⁶ BRIŠKA, P. List P. Brišku J. Šrámkovi zo dňa 29. 5. 1926. NA, fond J. Šrámek, K 1.

⁷ BRIŠKA, odk. 6.

⁸ BRIŠKA, P. List P. Brišku J. Šrámkovi zo dňa 29. 4. 1926. NA, fond J. Šrámek, K 1.

⁹ Slovenský národný archív, fond Policajné riaditeľstvo v Bratislave, K 229.

¹⁰ Naše podniky v Bratislave, s. 1.

¹¹ *Ludová politika*. 1928, s. 14, 16, 20, 21.

¹² BRIŠKA, P. List P. Brišku J. Šrámkovi zo dňa 10. 1. 1926. NA, fond J. Šrámek.

O tom, že to vnútri strany a redakcie zvlášť to tak nebolo, svedčia aj problémy, ktoré vrcholili v priebehu roku 1927. Okrem iného sa P. Briška snažil „vyvinúť“ z obvinenia z bližšie nešpecifikovaných „nekorektných vecí“, ktoré mali Šrámkovi posunúť prepustení zamestnanci, redaktor Daněk a administrátor Kopečný. Informácie o tom mal pritom mať od poslanca Bezděka. Následne sa Briška čoraz vehementnejšie začal pripomínať, predovšetkým však v súvislosti s „investovanými“ peniazmi.¹³ Pripomenul, že peniaze, ktoré vložil do „akcie“, ešte vždy od poslanca Bezděka nedostal. Zopakoval to aj 11. marca 1927 a vyčíslil na sumu 38 181 Kč.¹⁴ Podobné problémy však boli typické pre väčšinu „problematických“ prvorepublikových novín.

Kým niektoré periodiká si hľadali svoju cestu k čitateľovi dlhšiu dobu, počiatočný vydavateľ *Ludovej politiky*, oficiálne M. Mičura, si iste uvedomoval, že sa nemožno zúčastňovať politického procesu mimo Bratislavu. Toto politické, spoločenské centrum neobišiel a od začiatku tak mohol v dnešnom jazyku „okamžite“ reagovať, aj keď istú odmlku je možné registrovať.

Prvé číslo vyšlo doslova v „podvečer“ volieb do národného zhromaždenia 30. októbra 1925 s výzvou pod hlavičkou *„Katolíci! Slováci i Češi! Volte našu československú stranu ľudovú“*. Okrem celkom pochopiteľného úvodníka autora Martina Mičuru sa pod heslom *„Boh a Slovač!“* prihovoril aj prvý hlavný a zodpovedný redaktor kňaz Peter Briška. Na rozdiel od M. Mičuru bol Briška vecnejší a v podstate sa vrátil k úspechom, ktoré vyplývali z predchádzajúceho politického spolupôsobenia ľudových strán. Pozitívne hodnotil štátotvorný prístup Československej strany ľudovej a na druhej strane kritizoval opačnú politiku Ľudovej strany a vyjadril vieru vo veľký význam *Ludovej politiky* pre štát a vzhľadom na skutočnosť, že vychádzali dva katolícke denníky, aj pre katolíkov.¹⁵

Hneď od začiatku sa noviny pustili do predvolebnej kampane s cieľom vymedziť sa voči ostatným stranám na Slovensku. V tomto kontexte trochu zvlášťne pôsobí fakt, že program strany bol predstavovaný až po voľbách, počnúc 19. novembrom (s názvom *Obnova ľudskej spoločnosti*, číslo 17, s. 2), podobne ako aj snahy o likvidáciu strany na Slovensku.

V záujme udržania čitateľov je možné zaregistrovať niekoľko zmien týkajúcich sa grafiky, resp. používaného typu písma tak v hlavičke, ako aj v samotnom obsahu.¹⁶ V každom prípade však hlavička štandardne okrem názvu obsahovala aj informácie o zakladateľovi, resp. príslušnosť k politickej strane, adresu redakcie a cenu.¹⁷

Známe sú informácie ohľadom vedúcich osobností redakcie. Hlavným redaktorom bol počas celého trvania P. Briška, menili sa ľudia na pozícii zodpovedného redaktora. Do novembra 1925 ním bol P. Briška, potom do augusta 1928 E. Bohúň, následne J. Mikuš, v januári 1930 ho nahradil M. Bugár a od februára 1934 ním bol J. Lejhanec.

Vzhľadom na už spomínané finančné ťažkosti je pochopiteľné, že redakcia sa okrem príspevkov vedúcich straníckych osobností opierala aj o nemálo externých spolupracovníkov. A tak okrem M. Mičuru, P. Brišku, P. Žišku, J. Hamaju, D. Gajdoša, K. A. Medveckého, A. Kolíska, J. Baara, T. J. Gašpara, E. Brežného, A. Cvinčeka, M. Bugára, E. Bohúňa a množstva pseudonymov možno zaregistrovať aj A. Petra, katolíckeho odborára A. Fuchsa, V. Mirona, M. Friča, A. Macka, K. Lányiho, J. Šuberta, A. Pesseka Spišiaka a ďalších.

Vzhľadom na politické rozvrstvenie bola „Mičurova akcia“ celkom pochopiteľne prijatá rozdielne. Sociálnodemokratická tlač hneď na druhý deň vyjadrila radosť nad roztržkou politického rivala, Ľudovej strany, avšak súčasne vyjadrila aj obavy. Spočívať mali v Mičurovej *„mazanosti“* a v jeho *„štátotvornej klerikálnej politike“* najmä v súvislosti so sociálnym poistením či riešením pozemkovej reformy. Toto pre socialistov *„nebezpečenstvo“* mala na rozdiel od Hlinku podčiarknuť *„lepšia devíza Mičuru i Šrámka, podľa ktorej chytrosťou, diplomaciou a zdanlivou štátotvornosťou docieľiť sa dá viac, ako planým vykrikovaním“*.¹⁸ Aj v ďalších dňoch si strana všimla a komentovala predovšetkým vzájomné reakcie mičurovcov a hlinkovcov a pripomínala politické nekultúrne prakti-

¹³ Briška pripomenul, že peniaze, ktoré vložil do „akcie“, ešte vždy od poslanca Bezděka nedostal. Zopakoval to aj 11. 3. 1927 a vyčíslil sumu na 38.181 Kč.

¹⁴ BRIŠKA, P. List P. Brišku J. Šrámkovi zo dňa 26. 2. 1927. NA, fond J. Šrámek.

¹⁵ BRIŠKA, P. Na cestu, s. 2.

¹⁶ Udialo sa tak 15. 10. 1927, 11. 5. 1930, 1. 5. 1932 a naposledy 21. 4. 1936.

¹⁷ Počas štrnástich rokov sa cena menila od 30 do 60 halierov za číslo.

¹⁸ Hlinka či Mičura?, s. 1.

ky hlinkovcov predovšetkým vo vzťahu ku kňazom v iných stranách¹⁹, pomáhajúc si pritom príkladmi napadnutí J. Donovala²⁰,

J. Vanáka, J. Hamaja či najnovšie aj P. Brišku.

V podobnom duchu reagovala aj agrárnická tlač²¹ a celkom pochopiteľne sa „príchod“ Československej strany ľudovej na Slovensko najviac dotkol slovenských ľudákov, ktorí akciu od začiatku odsúdili, videli v nej ďalší z pokusov namierených proti Ľudovej strane a až do roku 1938 sa *Ľudová politika* i „Mičurova“ strana stali ich trvalým námetom (s čiastočne jemnejším tónom v čase spoločného pôsobenia vo vláde v rokoch 1927 – 1929. Pozn. M. M.). S takmer dvojmesačným predstihom uverejnil denník *Slovák* článok A. Hlinku, v ktorom varoval J. Šrámka pred „*politickým dobrodružstvom*“ a naznačil aj postoj, ktorý sa naplno prejavil bezprostredne po vydaní prvého čísla *Ľudovej politiky*.²² Hneď druhý deň ľudáci na tento Hlinkov článok nadviazali dvomi príspevkami a okrem informácie o príchode československých „ľudákov“ na Slovensko podrobili kritike a spochybňovaniu šéfredaktora P. Brišku, bývalého veľmi aktívneho a energického člena Ľudovej strany, ako aj kvalitu novín vo všeobecnosti²³ a, samozrejme, neobišli ani M. Mičuru.²⁴

Z uvedeného možno vnímať, na čo kládla *Ľudová politika* dôraz. Stránky novín boli plné informácií o vnútornej politike (*Z politického sveta* – politické správy, Chýrník – krátke spravodajské správy z domova – informácie o daniach na Slovensku, kde, ako už bolo uvedené, pomerne veľkú časť tvoria články profilované ako kritika aktivít Hlinkovej ľudovej strany a jej predstaviteľov, ako napríklad problém vnímania postoja hlinkovcov a tukovcov proti Orlovstvu, Hlinkov útok proti biskupovi Kmeťkovi z roku 1926, záujem Hlinkovcov o ministerstvo pre Slovensko v roku 1926 či vplyv Hlinku na Spolok svätého Vojtecha, správy o úmrtiach významných osobností, akými boli prezident T. G. Masaryk, A. Kolísek, K. A. Medvecký i A. Hlinka), informácie o spoločenských a kultúrnych podujatiach (slávnosti na Velehrade v roku 1927), o zahraničnej politike (správy zo sveta, pomerne veľký priestor venovali noviny akcii Rothermera, špeciálnu rubriku tvorili tzv. *Rímske zprávy*, ktoré viedol Dr. Alojz Kolísek a prinášali správy z Vatikánu, v 30. rokoch začala prevládať téma Nemecka a Hitlera), o ekonomike (napr. pozemková reforma, boj proti cukrovarníckym kartelom, peňazokazecský proces, v 30. rokoch zavádzanie novej valuty) i športe.

Zvláštny akcent kládli noviny na lokálne spravodajstvo prostredníctvom svojich miestnych spravodajcov, ktorými boli často samotní katolícki kňazi, informácie zo života strany (spočiatku zriaďovanie miestnych pobočiek strany, ľudové zhromaždenia, krajský zjazd v Brne v roku 1926 a iné) a z organizácií blízkyh strane.

Vychádzal denne okrem pondelka a celkovo vyšlo počas štrnástich rokov 3 803 čísel, s rozsahom od dvoch do tridsiatich dvoch strán.²⁵

Súčasťou jednotlivých vydaní boli aj básne či krátke úryvky umeleckej literatúry na pokračovanie, sporadicky sa v periodiku vyskytovali fotografie, resp. obrázky, kresby, zväčša išlo o podobizne osobností, ktorým sa v danom čísle venovala pozornosť či ilustračné obrázky s duchovnou alebo urbánnou tematikou.

Počnúc prvým až do posledného čísla bola akiste výrazným zdrojom príjmov inzercia, jej množstvo sa postupne navyšovalo.²⁶ Bola ladená naširoko a tak neprekvapuje, keď sa objavujú krátke platené oznámenia týkajúce sa

¹⁹ Napr. Hlinkáci a Mičuráci. In: *Robotnícke noviny*. 3. 11. 1925, roč. 22, č. 249, s. 1 – 2; Hlinkov kandidát hovorí: „Treba postrieľať kňazov...“ In: *Robotnícke noviny*. 5. 11. 1925, roč. 22, č. 251, s. 1; Rozvrat Hlinkárov. In: *Robotnícke noviny*. 5. 11. 1925, roč. 22, č. 251, s. 2; Útek farárov od Hlinku k Mičurovi. In: *Robotnícke noviny*. 7. 11. 1925, roč. 22, č. 253, s. 2.

²⁰ Bližšie k tejto téme pozri napr. MARTÁK, M. Ján Donoval – katolícky kňaz v „nekatolíckej“ agrárnej strane, s. 69 – 88.

²¹ Dve ľudácke fronty, s. 1.

²² „Bude li považovať Hlinka túto akciu za škodlivú strane ľudovej, tak je nesporno, že dá pokyn, aby celý tento podnik bol znesnadnený a vtedy by to znamenalo úporný boj s ľudovou stranou a dosavadný pomer, ktorý sa v poslednej dobe zdal trochu lepší, by sa znovu zhoršil a budúca kooperácia s katolíckmi Slováckmi bola by zase oddialená, ak nie znemožnená.“ HLINKA, A. Budú kandidovať na Slovensku ľudáci?, s. 1 – 2.

²³ „...večný nespokojník a kňazský revolucionár... tichý baránok s rumencom protičeskej nevinnosti na tvári“. Prišli ľudovci, s. 3. „Slovenčina biedna, mizerná, takže máme dojem, akoby „Ľudovú politiku“ písali žiaci elementárky; ba ešte i títo museli by prepadnúť zo slovenčiny... p, šéfredaktor prezradzuje takú politickú neorientovanosť a nevedomosť ústavnoprávnych zákonov...“. Lidári sa narodili, s. 5.

²⁴ „Predseda košickej súdnej tabule chcel za každú cenu politizovať. Darmo je, nie je stvorený za sudcu. Strana politická ani jedna ho nechcela prijať; musel si teda stvoriť novú stranu, aby mal kde politizovať... Na túto zradnú prácu neprihlásil sa nik iný, ako neukojiteľný Mičura...“ Mičurove figle, s. 2.

²⁵ KIPSOVÁ, odk. 1, s. 242.

²⁶ Veľmi častou výzvou bolo, aby „každý náš kresťanský obchodník, ktorý chce predať, zadovážil inzerciu v denníku... ktorý je čítaný a žiadaný na celom Slovensku a Podkarpatskej Rusi“.

zväčša bratislavských firiem z oblasti módy, drogérie, textilu, nábytkárstva, obuvníctva, kúpeľníctva, peňažníctva, elektroniky, ale napríklad aj pôrodnej asistencie, autoškoly či lekárne.

Počiatky vydávania *Ludovej politiky* nie je možné prezentovať bez širších súvislostí. Je potrebné zdôrazniť skutočnosť, že M. Mičura sa o vydávanie periodika, ktoré by stálo v opozícii ľudovej strane, usiloval neúspešne už v rokoch 1921 – 1923.²⁷

Pre pochopenie historického vývoja je potrebné uvedomiť si niekoľko momentov. Predovšetkým narastajúcu popularitu Ľudovej strany a z toho vyplývajúcu snahu o oslabenie jej vplyvu, ďalej z cirkevno-politického hľadiska spoločné témy i program oboch strán a v neposlednom rade aj nenaplnené osobné ambície.

Ľudová politika vyšla naposledy v roku 1938 symbolicky v deň vydania absolútne prvého čísla, 30. októbra. Symbolicky vzhľadom na okolnosti a vyhlásenie ešte zo dňa 12. októbra o splynutí oboch strán mal v nej úvodník K. Sidor, kým M. Mičura bol zase autorom úvodníka v *Slovákovi*. Sidor v ňom v krátkosti zhrnul štrnásťročný vzájomný vzťah: „Už dávno sme sa mali spojiť v tejto jednotnej viere. Nešlo to. Okolnosti boli silnejšie ako dobrá vôľa na oboch stranách. Neraz sme prosili: zastavme boje, katolíci, nehašterme sa. Nebuďme nástrojmi v rukách nepriateľov a nepredlžujme na Slovensku stav, v ktorom vládu v rukách mali luteráni, peniaze mali Židia a katolíci históriu... Nemáme si čo vyčítať a ani odpúšťať. Vy ste nás bili a my sme vás bili. Vy ste išli proti nám, i my sme išli proti vám. Váš program nevedel zjednotiť Slovákov, náš hlinkovský program zvíťazil bez vás a proti vám. A zjednotil nás všetkých.“²⁸

Mičura vo svojom poslednom príhovore zdôraznil predovšetkým zbytočnosť ďalšieho vydávania novín, nutnosť hospodárnosti v prospech *Slováka*.²⁹ V poslednom čísle okrem oznamu o zastavení vydávania časopisu ešte stihli uverejniť prosbu o vyrovnanie nedoplatkov všetkých predplatiteľov s varovaním o prípadnom nútenom vymáhaní.³⁰

Ľudová politika ako jeden z politických časopisov môže pri absencii archívnych prameňov vhodne poslúžiť ako dobrý zdroj na štúdium vzájomných vzťahov oboch strán, problémy s pravidelným vydávaním novín spôsobené predovšetkým nedostatkom financií. Počtom hlasov nevýrazná strana vďaka spojeniu s českým prostredím však mohla i mala vplyv v celoštátnom priestore. V tomto kontexte sa prikláňame k názoru M. Pehra, podľa ktorého bola snaha byť „katolícki, slovenskí a zároveň československí“ veľmi ťažkým cieľom, čo malo byť aj „dôvodom ich budúceho neúspechu“³¹. Napriek všetkému však A. Bartlová vzhľadom na spoločnú politickú agendu považuje vzájomné osočovanie a rivalitu len za „hrané divadlo určené pre nezainteresovanú verejnosť“, podporované aj Vatikánom.³²

Archívne pramene

Národní archiv, fond J. Šrámek.

Slovenský národný archív, fond Policajné riaditeľstvo v Bratislave, K 229.

Zoznam bibliografických odkazov

BARTLOVÁ, A. Československá strana lidová. In: LIPTÁK, L., ed. *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava: Archa, 1992, s. 193 – 197. ISBN 80-7115-029-0.

²⁷ MARTÁK, M. Andrej Hlinka a Martin Mičura – k začiatkom ich politického i osobného vzťahu, s. 146 – 147.

²⁸ SIDOR, K. Lúčenie a víťanie, s. 1.

²⁹ MIČURA, M. Pán Boh nám pomáhaj!, s. 1.

³⁰ Naším P.T. odberateľom!, s. 2.

³¹ PEHR, M. Československá strana lidová na Slovensku (1925 – 1938) a Hlinkova slovenská ľudová strana, s. 237.

³² BARTLOVÁ, A. Vzájomné vzťahy medzi Československou ľudovou stranou a HSLS v rokoch 1918 – 1938, s. 155.

- BARTLOVÁ, A. Vzájomné vzťahy medzi Československou ľudovou stranou a HSL'S v rokoch 1918 – 1938. In: MAREK, P., ed. *Jan Šrámek: kněz, státník, politik*. Olomouc: Moneta-FM, 2004, s. 143 – 156. ISBN 80-900965-1-4.
- Dve ľudácke fronty. In: *Slovenská politika*. 6. 11. 1925, roč. 6, č. 251, s. 1.
- HLINKA, A. Budú kandidovať na Slovensku ľudáci? In: *Slovák*. 11. 9. 1925, roč. 7, č. 204, s. 1 – 2.
- Hlinka či Mičura? In: *Robotnícke noviny*. 1. 11. 1925, roč. 22, č. 248, s. 1.
- KIPSOVÁ, M., ed. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968.
- Lidári sa narodili. In: *Slovák*. 31. 10. 1925, roč. 7, č. 245, s. 5.
- Ľudová politika*. 28. 10. 1928, roč. 4, č. 241, s. 14, 16, 20, 21.
- MARŤÁK, M. Andrej Hlinka a Martin Mičura – k začiatkom ich politického i osobného vzťahu. In: LETZ, R. a P. STANO, eds. *Národe môj: Pamätnica 150. výročia narodenia Andreja Hlinku*. Bratislava: Post Scriptum, 2015, s. 141 – 150. ISBN 978-80-89567-51-5.
- MARŤÁK, M. Ján Donoval – katolícky kňaz v „nekatolíckej“ agrárnej strane. In: *Historica Olomucensia: sborník prací historických 46*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014, s. 69 – 88.
- MIČURA, M. Pán Boh nám pomáhaj! In: *Ľudová politika*. 30. 10. 1938, roč. 14, č. 243, s. 1.
- Mičurove figle. In: *Slovák*. 5. 11. 1925, roč. 7, č. 249, s. 2.
- Naše podniky v Bratislave. In: *Ľudová politika*. 10. 1. 1926, roč. 2, č. 7, s. 1.
- Naším P.T. odberateľom! In: *Ľudová politika*. 30. 10. 1938, roč. 14, č. 243, s. 2.
- PEHR, M. Československá strana ľudová na Slovensku (1925 – 1938) a Hlinkova slovenská ľudová strana. In: LETZ, R., MULÍK, P. a A. BARTLOVÁ, eds. *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 233 – 241. ISBN 80-7090-827-0.
- PEHR, M. et al. *Cestami kresťanskej politiky: Biografický slovník k dejinám kresťanských stran v českých zemích*. Praha: Akropolis, 2007. ISBN 978-80-86903-53-8.
- SIDOR, K. Lúčenie a víťanie. In: *Ľudová politika*. 30. 10. 1938, roč. 14, č. 243, s. 1.
- TRAPL, M. Katolícké strany do roku 1938. In: MAREK, P. et al. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998*. Olomouc: Katedra politikologie a evropských studií FF UP, 2000, s. 151 – 159. ISBN 80-86200-25-6.
- VALENTOVIČ, Š., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 1., A-D. Martin: Matica slovenská, 1986.
- ZMÁTLO, P. *Katolíci a evanjelici na Slovensku (1929 – 1932): Ľudáci a národnári na ceste k spolupráci*. Ružomberok: Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-721-0.

Resumé

Ľudová politika. The official publication of “Mičura’s” Czechoslovak People’s Party in Slovakia (1925 – 1938)

Michal Marták

The paper presents the main periodical of the Czechoslovak People’s Party in Slovakia, *Ľudová politika*, and outlines its role in the political life in the inter-war Slovakia during the period of the foundation and beginnings of this political party. Concluding from the content of the individual issues as well as the archive documents, it follows the most

pressing issues connected with publishing newspapers and institutionalising the party, the role of P. Briška and M. Mičura in these activities, deduces delineating of the party against other political parties and formations (but primarily against the HSLŠ) on the Slovak scene, and opinion differences between both Catholic parties which were fighting to win the Catholic votes. With the absence of archive materials, *Ľudová politika* as one of the political magazines can serve as a good source of study of not only the Czechoslovak People's Party in Slovakia, but also of the relations between the two national parties in Slovakia, as it gives substantial information about the activities of the leading representatives of the party.

Key words: Ľudová politika 1925 – 1938, Czechoslovak People's Party in Slovakia, M. Mičura, P. Briška, P. Žiška, relation of the HSLŠ and Czechoslovak People's Party in Slovakia in 1925 – 1938

PhDr. Michal Marťák, PhD.

Katedra histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

Odborne sa zaoberá slovenskými dejinami 19. a 20. storočia so zameraním na dejiny politického straníctva, predovšetkým politický katolicizmus v období prvej Československej republiky, problematiku kultúrnych a regionálnych dejín. V súčasnosti je prodekanom Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku pre financie a rozvoj.

ÁRIJSKÝ BOJ JAKO ČESKÁ OBDOBA ANTISEMITSKÉHO TÝDENÍKU DER STÜRMER

Pavel Suk

Klíčová slova: antisemitizmus, týdeník Árijský boj, protektorát, Čechy a Morava

Předchůdcem¹ budoucího týdeníku s výlučným antisemitským obsahem byl stejně zaměřený *Štít národa*. Vladimír J. Břetenář² oznámil 24. 10. 1938 Policejnímu ředitelství v Praze vydávání čtrnáctideníku *Štít národa*, čemuž bylo ze strany policejního ředitelství zabráněno. Proti tomu se Břetenář neúspěšně 10. 11. 1938 odvolal.³ Situace se změnila po okupaci Čech a Moravy nacistickými vojsky a po vytvoření *Protektorátu Čechy a Morava*.

Již 8. 4. 1939 oznámil Břetenář společně s Karlem Babkou-Kasandou⁴ policejnímu ředitelství vydávání *Štítu národa*. Jeho smyslem mělo být „*poučovatí národ o Židech po stránce historické, náboženské, národní, hospodářské, kulturní i politické. Uveřejňovati posudky světových autorit, znalců otázky židovské. Tím vychovati národ, aby, jsa poučen o Židech pravdivě a všestranně na podkladě vědeckém a doloženými fakty, přestal býti ovládán protizidovstvím pouze bezděčně tušeným, neukázněným, proto výbuchovým, vedoucím často i k násilnostem.*“⁵ První číslo vyšlo 12. 5. 1939. Nový týdeník měl jako své motto pod názvem týdeníku Kasandův citát: „*Co říci tomu svobodnému lidu, jenž dobrovolně dá se ve vlek židu?*“⁶ a vedle názvu citát od Petra Bezruče⁷ a Karla Havlíčka Borovského.⁸

Mezi Břetenářem a Kasandou narůstaly během roku 1939 velké rozpory, které vedly k Břetenářovu oznámení policejnímu ředitelství dne 4. 3. 1940, že od „*1. dubna 1940 začne vydávati periodický časopis ‚ČESKÝ ÚDERNÍK‘ který bude vycházeti týdně. Majitelem, vydavatelem a zodpovědným redaktorem bude podepsaný Vladimír Břetenář.*“⁹ Časopis měl být „*ústředním listem Protizidovské ligy, Praha*“, kterážto organizace nebyla nikdy oficiálně povolena, i když se jako povolená prezentovala. O týden později pak Břetenář požádal o změnu názvu *Štítu národa* na zmíněný *Český úderník*. Nakonec ale sám od tohoto odstoupil a dopisem z 23. 5. 1940 požádal policejní ředitelství o změnu názvu *Štítu národa* na *Arijský boj*, čemuž bylo následně vyhověno.

¹ Pro článek byla využita část autorovy rigorózní práce o antisemitismu v období Protektorátu Čechy a Morava.

² Jan Vladimír Břetenář (20. 6. 1892 – ?). Za I. světové války člen československých legií v Rusku, odkud se vrátil až v roce 1935. V prosinci 1940 byl gestapem zatčen za vydírání a až do konce války vězněn v koncentračním táboře Dachau. Po válce odsouzen na 20 let vězení. Blíže viz: *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Heslo Břetenář, Jan Vladimír, s. 20 – 21.

³ Národní archiv (= NA), fond PŘ II – ODD, signatura 85/30, karton 210.

⁴ Karel Babka (22. 1. 1887 – ?). V době I. světové války se živil jako operní pěvec. V době I. republiky působil hlavně jako obchodník, příležitostně jako novinář. Po válce odsouzen za udávání gestapu na 10 let vězení. Blíže viz. *Slovník*, odk. 2, heslo Babka, Karel, s. 15.

⁵ Odk. 3.

⁶ Např. *Štít národa*. 21. 7. 1939, s. 1.

⁷ „A dědiny plny Židů, cizí dráhy, cizí doly, jen motyka vlastnímu lidu.“ Odk. 6, s. 1.

⁸ „Spíše Němce, Francouze nebo Maďary můžeme k svému národu počítati nežli ty Židy.“ Odk. 6, s. 1.

⁹ Odk. 3.

Dne 18. 5. 1940 vyšlo první číslo nového týdeníku *Arijský boj*, tedy nikoli od roku 1941, jak uvádí Milan Nekonečný.¹⁰ Majitelem, vydavatelem i odpovědným redaktorem se stal Břetenář. Týdeník vycházel s podtitulem „Ústřední list Protižidovské ligy“, organizace, která nikdy nebyla oficiálně povolena, ač se tak navenek snažila v týdeníku prezentovat. Zřejmě trpěla i nedostatkem členů, protože se prostřednictvím periodika snažila o zvýšení počtu a „volala“ je „do svých bojových řad, abyste vykonali nejkrásnější službu českému národu: oprostili jej od židovské neřesti a zbavili národ dalších zákeřných útoků na jeho národní bytí!“¹¹

6. 12. 1940 byl Břetenář zatčen gestapem a až do konce války byl vězněn v koncentračním táboře *Dachau*. Přesto byl až do ledna 1942 uváděn v *Arijském boji* jako majitel a vydavatel. Od druhého čísla III. ročníku pak byla v tiráži uvedena jako majitelka a vydavatelka Břetenářova dcera Olga Lainová.¹² Odpovědným redaktorem se v srpnu 1940 stal její manžel, Bohumil Lain, a ve funkci zůstal až do zániku listu.

Břetenář chtěl původně prostřednictvím svého právního zástupce JUDr. Antonína Hübschmanna list zastavit, to ale německé úřady nedovolily, naopak do čela listu byl jako šéfredaktor dosazen Rudolf Novák¹³, který s redakcí začal spolupracovat již krátce po vzniku týdeníku. Zpočátku články podepisoval jen svým pseudonymem *Argus*, později užíval i svého jména.¹⁴

Arijský boj byl zpočátku vydáván v nákladu 8 500 výtisků, 31. 7. 1941 povolil Tiskový odbor PMR zvýšit náklad na 10 tisíc, po další žádosti bylo dne 20. 10. 1941 povoleno zvýšit náklad na 12 tisíc, 15. 1. 1942 na 13 tisíc a konečně 18. 3. 1942 bylo povoleno zvýšení na 16 tisíc.¹⁵ 19. 9. 1944, tedy v době tzv. totálního válečného nasazení, kdy bylo zastaveno několik deníků, požádal Novák o další zvýšení nákladu. Aby mu bylo vyhověno, navrhl snížit počet povolených stran z 8 na 6, čímž by mohl tisknout 21 300 výtisků.¹⁶

Týdeník se snažil napodobit nacistický antisemitský týdeník *Der Stürmer*¹⁷, z něhož v prvních číslech přeložil a otiskl několik článků, např. o baronu Moritzu Hirschovi¹⁸ nebo hraběnce Triangi¹⁹, případně článek *Žid v Americe a „pátá kolona“*.²⁰ Též bez uvedení zdroje otiskl kresbu *Der Judenopfer*²¹ z monotematického čísla *Der Stürmeru* z května 1934 věnovaného rituální vraždě. Na obrázku teče krev z hrdel malých chlapců do misky, kterou drží ošklivý Žid. Kresba je doplněna textem: „Krev u Židů budila stavy extase. Její výpary dávaly život fantomům, probouzely svět elementárních duchů a astrálních sil, které spoutány s hmotou tvořily nadlidské postavy, síly a vlastnosti.“²²

15. 3. 1941 se na stránkách *Arijského boje* poprvé objevilo *Kukátka*, které přinášelo a účelově komentovalo jednání osob nebo události z různých měst a vesnic. V prvním *Kukátku*, které týdeník poté provázelo až do jeho zániku v květnu 1945, se objevil mj. útok na Olgu Scheinpflugovou, která spolu s dalšími herci Národního divadla

¹⁰ NAKONEČNÝ, M. *Vlajka: K historii a ideologii českého nacionalismu*, s. 245.

¹¹ Protižidovská liga – arijskému lidu!, s. 3.

¹² Olga Břetenářová (narozena 1. 6. 1920 ve Vladivostoku) se provdala za odpovědného redaktora Arijského boje Bohumila Laina (narozen 3. 6. 1912) 28. 4. 1941. V manželství se v roce 1942 narodila dcera, která o čtyřech měsících zemřela, další dcera narozená v říjnu 1943 zemřela po třech dnech.

¹³ Rudolf Novák (20. 1. 1890 – 26. 3. 1947) pracoval před I. světovou válkou jako redaktor lokálních listů. V prosinci 1917 přeběhl na italské frontě a vstoupil do československých legií v Itálii. Stal se redaktorem v Římě vydávaném časopisu *V boj*. 4. 4. 1919 mu byl udělen italský záslužný kříž. Za I. republiky pracoval mj. jako novinář, do roku 1939 byl celkem 8-krát soudně trestán, např. pro podvod nebo vylákání peněz. Po vzniku Protektorátu nejdříve spolupracoval s Harry J. Jelínkem a pak pracoval jako redaktor německé literatury v nakladatelství L. Mazáč. Podrobně viz. *Slovník*, odk. 2, heslo Novák, Rudolf, s. 88 – 89.

¹⁴ Např. ARGUS. Podvody židovského zázračného lékaře, s. 8.

¹⁵ NA, NS, TNS 6/47, poř. č. 34, karton 103.

¹⁶ Odk. 15.

¹⁷ Týdeník s podtitulem „Deutsches Wochenblatt zum Kampfe um die Wahrheit“ vydával od roku 1923 německý antisemita Julius Streicher. Ve spodní části titulní stránky bylo velkými tučnými písmeny otisknuto zvolání „Die Juden sind unser Unglück!“ Streicher byl po válce v Norimberském procesu odsouzen k trestu smrti a popraven.

¹⁸ Císař Židů, s. 8.

¹⁹ Hraběnka Triangi, s. 8.

²⁰ Žid v Americe a „pátá kolona“, s. 8.

²¹ *Judenopfer*. Dostupné aj na: <https://archive.org/details/DerStuermer1934Sondernummer120S.ScanFraktur>

²² *Arijský boj*. 21. 9. 1940, s. 4.

sehrála v Hradci Králové hru *Nevinná*. „*Nechtěla byste toho ježdění už nechat, milostpaní? Máme na vás nepěkné vzpomínky ještě z dob, kdy jste byla pravidelnou páteční návštěvnicí hradních židovských potlachů.*“²³

Další pravidelná rubrika – *Reflektor do pražských ulic* – byla zavedena 24. 5. 1941. Tuto rubriku by nebylo možné otiskovat bez „*spolupráce*“ čtenářů týdeníku, kteří měli zprávy redakci zasílat. „*Každá ulice pražská má své Židy. Je třeba systematicky prohledávat pražské ulice a všimnout si, co dělají. Jen takovým způsobem získáme přehled o židovských intrikách, šeptandě a různých tricích židovské rasy. Zahajujeme naši novou reportáž několika zprávami o Židech a Židomilech z Mánesovy ulice na Vinohradech. Tato ulice byla a jest ještě Židy přecpána. Víte-li něco o Židech z vaší ulice, sdělte nám to. Sdělujte nám však jen věci pravdivé.*“²⁴ Výzva se opakovala i v dalším čísle, ve kterém redakce prosila „*své přátele, aby nám oznamovali, kam máme reflektor ještě posvítit. Za každý pokyn budeme vděčni.*“²⁵

V *Reflektoru* byla citována přesná jména i adresy pražských Židů nebo těch, kteří jim pomáhali, již od doby zavedení rubriky. Otiskované zprávy byly až do zániku listu podobné, jako následující zpráva otištěná při vzniku rubriky. „*V domě čp. 86 bydlí Židovka Ulrichová. Dříve posílala děti do německé školy. Když však Němci udělali pořádek a isolovali své děti od židovských, posílá je Ulrichová do obecné školy české na náměstí krále Jiřího. Což pak si nedovedeme udělat pořádek?*“²⁶

Spolupracovníky redakce potřebovala i s ohledem na to, že si nemohla „*udržovati velký aparát zpravodajský... Věříme proto, že naši čtenáři pochopí, že právě oni mohou nejvíce se zasloužiti o větší dynamiku Arijského Boje, když vyšetří a sdělí nám se svého okolí případy, o nichž jsou přesvědčeni, že jsou nutné uveřejnění. Dokonce hledáme v každém městě dopisovatele, který by se ujal protižidovských akcí a zasílal nám místní zprávy.*“²⁷

To vedlo k zavedení další, mnohdy téměř dvoustránkové pravidelné rubriky *Ze všech krajů Čech a Moravy*, která se postupem doby ustálila na stranách 6 – 7. Byly zde zveřejňovány zprávy podobného typu jako v rubrice *Reflektor do pražských ulic*, tentokrát z měst a obcí po celém protektorátu. Občas byly otištěny i fotografie Čechů zdravících se se Židy, jako např. fotografie, na které „*profesor obchodní akademie v Hradci Králové srdečně tiskne ruku Žida Picka. – Episóda zachycena dne 3. srpna 1941 o 11.30 hod. dopoledne v Rabínově ulici.*“²⁸ nebo fotografie, na které „*pan Slezák, býv. oficiál drah, otec majitele drogerie v Hradci Králové, Švehlova třída, bratrsky tiskne ruku rabínu Elsnerovi.*“²⁹

Článek o činnosti redakce *Arijského boje* mj. popisoval i „*spolupráci*“ čtenářů, kteří oznamovali své zprávy do *Reflektoru* např. telefonicky. „*Přítel našeho listu oznamuje, že v bio ‚Zvon‘ v Košířích mají velký zasklený obraz Žida Eddie Kantora, vyvěšený v halle.*“³⁰ Redakce ubezpečovala informátory, že jejich jména nebudou zveřejněna, protože „*redakční tajemství je pro nás svatým příkazem. Nikoho neprozradíme! Jen v tom případě, že bychom byli úmyslně mystifikováni, aneb kdyby bylo zneužito našeho listu k vypořádání osobních účtů – prozradíme pisatele při případném soudním řízení. Kdo nás informuje poctivě a správně, může býti ubezpečen, že nikdo se nedozví jeho jméno jako informátora našeho listu.*“³¹ Faktem bohužel zůstává, že *Arijský boj* byl zprávami uvedeného typu bohatě zásobován po celou dobu své existence.

Ihned po svém vzniku požadoval týdeník označení židů „*viditelnou páskou, označující zřetelně jeho nečistý původ.*“³² Za příklad doporučoval bývalé *Polsko*, kde „*bylo rozhodnuto, že Židé budou nositi deseticentimetrovou pásku*

²³ Kukátko, s. 4.

²⁴ Židé z naší ulice: *Reflektor do Mánesovy ul.*, s. 3.

²⁵ Židé z naší ulice: *Reflektor do pražských ulic*, s. 3.

²⁶ Židé, odk. 24, s. 3.

²⁷ Našim čtenářům kritikům, s. 7.

²⁸ *Ze všech krajů Čech a Moravy*, 13. 9. 1941, s. 7.

²⁹ *Ze všech krajů Čech a Moravy*, 27. 9. 1941, s. 7.

³⁰ Dvě hodiny v redakci „*Arijského Boje*“, s. 5.

³¹ Redakční tajemství, s. 2.

³² Viditelná páska označí Žida, s. 1.

se sionskou hvězdou“³³ nebo kde byli židé označeni žlutou hvězdou na černém kaftaně, který jasně upozorní všechny arijce zejména arijsky na židovské nebezpečí“.³⁴ Povinné označení protektorátních židů bylo nařízeno až v polovině září 1941 a toto nařízení přivítal list s neskrývanou radostí.

Kromě povinného označení volal list v prvním ročníku i po „zneškodnění“ (což můžeme považovat za eufemistický výraz k likvidaci) dětí – židovských bastardů. „Snad v každé vesnici a v každém městyse, městečku i větším městě u nás se vyskytla záleťná arijská panička, která svého arijského manžela ‚obšťastnila‘ klukem nebo holkou, pocházejícím z nedovoleného poměru s nějakým bohatým Židem. Ač po svém ilegálním otci zdědil nejen vzezření, ale, což jest obzvláště důležité, i povahu, jest takový židovský bastard považován ve smyslu dnes platných zákonů za Arijce. ... Jest proto naléhavým příkazem dneška, aby i podobní židovští bastardi byli zneškodněni.“³⁵ S tímto požadavkem na „zneškodnění“ dětí si nezadá návrh na likvidaci Starého židovského hřbitova a jeho proměny „ve veřejný park“.³⁶

Arijský boj nepožadoval likvidaci pouze skutečných židů, ale též tzv. bílých židů, což jsou „arijci, kteří odkoukali židovské manýry a řídí se dle nich. ... Tito ‚bílí‘ Židé jsou stejně nebezpeční národnímu organismu, jako rasoví Hebrejci. Vždyť oni nepociťují vědomí národní pospolitosti a řídí se jen svými egoistickými zájmy.“³⁷ Právě z tohoto důvodu je nutné je „potírat jako ‚škodnou‘... Bílí Židé nezasluhují pardonu!“³⁸

Slovník, který býval užíván v některých publikovaných článcích, nepatří rozhodně do spisovného jazyka a skutečně napodoboval svoji antisemitskou nacistickou předlohu. Výrazy užívané pro Židy nebo jejich údajné činy typu židovští bastardi³⁹, perversní židovské stvůry⁴⁰, židovští splozenci⁴¹ nebo mstivý hyenismus⁴² začal vadit zřejmě i některým čtenářům, protože sama redakce publikovala svoji částečnou sebekritiku. „S některých stran vytykalo se redakci, že propouští do sloupců listu příliš hrubé výrazy. Bereme tuto výtku na vědomí, a zařídíme se dle toho. Budeme neúprosně škrtat všechny hrubší výrazy. – Každá věc se dá říci slušným způsobem, i když jde o Žida. Tím nechceme Židy šanovat, ale chceme naši českou řeč uchránit od triviálních výrazů. Prosíme všechny dopisovatele, aby se dle této směrnice řídili.“⁴³

Slib o tom, že hrubé výrazy budou napříště eliminovány, zůstal nesplněn. Až do konce existence autoři publikovaných článků užívali stejné či někdy možná i horší výrazy, např. Židé – paraziti⁴⁴, zplozenci pekla⁴⁵, židovská chlipnost⁴⁶ nebo titulky článků typu krvavé orgie židovských bestii v Katynském lese.⁴⁷

Pomineme-li prozatím antisemitské útoky proti konkrétním osobám, publikovanými články měl být čtenář utvrzen o tradičních antisemitských stereotypech, často od lidí s akademickým titulem. Podrobně byly komentovány Protokoly sionských mudrců (od února 1944⁴⁸ do března 1945⁴⁹) nebo Talmud⁵⁰, v článcích se opakovaly informace o údajném světovém židovském spiknutí⁵¹, o tom, že Židé jsou spojeni s nečistými zvířaty typu štěnic, vši, švábů

³³ L. V gen. gouvernementu Židé s deseticentimetrovou páskou se sionskou hvězdou.

³⁴ DrHü (JUDr. Antonín Hübschmann): Ghetto a žlutou barvu pro Židy, s. 1.

³⁵ -AL-. Co bude s nemanželskými dětmi Židů?, s. 4.

³⁶ Čemu nerozumíme?, s. 5.

³⁷ Reflektor do pražských ulic: Boj proti „bílým“ Židům, s. 3; Reflektor do pražských ulic: Z činnosti bílých Židů, s. 3.

³⁸ Reflektor ...: Boj proti „bílým“ Židům, odk. 37, s. 3.

³⁹ -AL-, odk. 35, s. 4.

⁴⁰ Kdo popřává sluchu Židům, je zrádcem národa, s. 2.

⁴¹ POHAN. O spravedlivý trest na židovské splozence pekla, s. 4.

⁴² Mstivý hyenismus Židů nezastavil se ani před smrtí, s. 3.

⁴³ Povědejme si něco o sobě, s. 3.

⁴⁴ HUDEC, R. Židé – paraziti, s. 5.

⁴⁵ LELEK, F. Smysl protizidovského boje, s. 2; LELEK, F. Válka podle učení Talmudu, 24. 7. 1943, s. 1.

⁴⁶ NOVÁK, R. Extaze: Film vzniklý z židovské vilnosti, s. 5.

⁴⁷ Ln. (Bohumír Lain). Krvavé orgie židovských bestii v Katynském lese, s. 1.

⁴⁸ LELEK, F. Sionské protokoly, s. 4.

⁴⁹ LELEK, F. Sionské protokoly: Z větší rukopisné práce dra Františka Lelka, s. 4.

⁵⁰ LELEK, F. Válka podle učení Talmudu, 3. 7. 1943, s. 1 – 2; 10. 7. 1943, s. 1 – 2; 24. 7. 1943, s. 1.

⁵¹ LELEK, F. Tajemství židovské světovlády, s. 1 – 2.

nebo rusů⁵² nebo články, kresby či koláže měly dokreslit židovskou *mravní zvrhlost*.⁵³ Tématem, které se také prolínalo celou existencí týdeníku, byla tzv. *rituální vražda*.⁵⁴

Arijský boj útočil i proti mnohým jemu nepohodlným lidem. Jedním z nich byla i senátorka Františka Plamínková⁵⁵, předsedkyně *Ženské národní rady*, která kriticky zareagovala na dehonestující článek proti organizaci, v jejímž čele stála. List v reakci na její dopis mj. napsal, že „*vaše Ženská rada byla vždy tam, kde se holdovalo bývalým držitelům moci, ale nikdy se nevzchopila, aby jménem mravnosti protestovala proti zřejmému násilí, které se páchalo na opozičních listech... Ale považujeme za svou povinnost upřímně Vám i Vaším družkám radit, abyste uvolnily cestu těm, kdož předvídali pád hanebného režimu pánů Beneše a spol. Nejlépe by bylo, kdybyste se rozešly, neboť vaše doba už minula.*“⁵⁶ Za rok po otištění tohoto článku byla v době heydrichiády Plamínková zatčena a následně popravena.

Co se týče útoků proti židovským filmovým pracovníkům a hercům, např. proti natočení filmu *Extase*⁵⁷ a jeho režiséru Gustavu Machatému⁵⁸, Voskovci a Werichovi⁵⁹ nebo proti „*položidu*“ Járovi Pospíšilovi⁶⁰ byl hlavním objektem herec, režisér a majitel *Nového divadla* Oldřich Nový kvůli židovskému původu jeho manželky Lízy.

Jak *Arijský boj* připomněl, proti Novému útočil již *Štít národa* v červenci 1939, kdy mj. napsal: „*Nyní musí přijít na řadu, Nové divadlo, kde vládne pan Oldřich Nový se svojí Židovkou – manželkou Lízou Mahlerovou. Oldřich Nový byl a jest největším propagátorem Židů. Hraje téměř výhradě židovské operety... Kapitoulou pro sebe je žena Nového, Líza, roz. Wiener, dcera generálního ředitele Moravské banky v Brně, býv. Průmyslové banky, v prvním manželství provdaná za Žida Mahlera z Vídně. Tato Líza je čistokrevná Židovka a její rodiče se přestěhovali nyní z Brna do Prahy a bydlí v Karlíně. Tato Židovka je nenáviděna téměř všemi zaměstnanci Nového divadla... Vybírá většinou židovské pornografické hry, a když takové nenajde, pan Nový je k tomu přizpůsobí tím, že do hry vsune nějakou tu scénu s postelí a nebo skoro Evino negližé, které musí ovšem splnititi některá z „gojek“, aby se Židáci navštěvující divadlo, pokochali alespoň pohledem.*“⁶¹

Protože se Nový se svou manželkou nerozvedl, spustil proti němu *Arijský boj* v roce 1943 velkou kampaň. V červnu mu autor textu v *Reflektoru do pražských ulic* neúspěšně radil, že na jeho místě by „*Židovku vyhodil z divadla i z vily, aneb bych se od ní býval odstěhoval. Zkrátka bych s Židovkou přerušil veškeré styky.*“⁶² Zároveň Oldřicha Nového varoval, že „*není tento problém úplně vyřízen... Duch nové doby nemůže tolerovat umělce, i sebe většího, když tento zarytě mlčí a nechce přiznat barvu.*“⁶³

Za měsíc následoval další velký článek, zpracovaný na základě informací z ročenky *Nového divadla* z roku 1937, ve které Oldřich Nový otiskl seznam svých herců. „*V seznamu nacházíme tyto Židy anebo židovské míšence: Truda Grosslichtová, Mary Grossová-Sedláčková, Ljuba Hermannová, Felix Kühne, Štěpán Munk, Alice Nová.*“⁶⁴ Kromě Nového pak byl i napaden kvůli publikovanému článku v ročence „*pověstný docent (později profesor) pornografie Žid Jaro Stránský, který dnes se toulá v okolí Londýna a dělá Benešovi „ministra“ spravedlnosti... Domníváme se, že*

⁵² LELEK, F. Proč bylo v někdejším Polsku tolik vši?, s. 1 – 2.

⁵³ Viz např. obrazová koláž Dalibora Hauta: pod fotografií tří elegantně oblečených dívek stojí tlustí židovští manželé namalovaní podle typických stereotypů, kteří si povídají: „*Thak dobře, starej, tu toaletu si koupím já, a ty zas kup našemu lciikovi, kterej už dorůstá, na phár neděl tu blond zdravou gojku, ať se vybhourí a neužene si nic někde v bháru...!*“ *Arijský boj*. 4. 1. 1941, s. 3.

⁵⁴ Viz např. POHAN. Doznání Žida otrěseného rituální vraždou, s. 3; -c-. Již na počátku XVI. století byly objeveny a dokázány židovské rituální vraždy v Čechách, s. 3.

⁵⁵ Františka Plamínková (5. 2. 1875 – 30. 6. 1942). 1923 – 1942 předsedkyně Ženské národní rady. 1925 – 1939 senátorka národně socialistické strany.

⁵⁶ Paní F. F. Plamínková nám píše..., s. 5.

⁵⁷ Židovská zlodějna ve filmu, s. 8.

⁵⁸ NOVÁK, odk. 46, s. 5.

⁵⁹ Např. koláž Dalibora Hauta. Viz: *Arijský boj*. 6. 7. 1940, s. 3.

⁶⁰ Viz např. Reflektor do pražských ulic: Položid Pospíšil byl vyhozen z hostince, s. 3; Ostuda s Járou Pospíšilem, s. 3.

⁶¹ Reflektor do pražských ulic: Kdybych byl Oldřichem Novým, s. 3.

⁶² Reflektor, odk. 61.

⁶³ Reflektor, odk. 61.

⁶⁴ Reflektor do pražských ulic: Ještě co týden dal, s. 3.

v ročence jsou příspěvky i jiných židovských parazitů, než těch, které jsme uvedli.“⁶⁵ Nutno znovu konstatovat, že Oldřich Nový se s manželkou nikdy nerozvedl, i když kvůli tomu sám byl poslán do koncentračního tábora.

Co se týče dramatických umělců, objektem útoků byla např. kromě E. F. Buriana⁶⁶ Olga Scheinflugová⁶⁷ a hlavně její zemřelý manžel, spisovatel Karel Čapek⁶⁸, o kterém „ví každé malé dítě, že patřil celou svou bytostí bývalé levici a pak Židům, jako by pocházel z jejich krve. Nebylo se čemu divit, neboť na pověstné čtvrtky v Čapkově vile bývali kromě hradních pánů zvaní pouze nejlevější levičáci a židovští intelektuálové. Také Čapkova činnost lóžová a členství v židovském ‚Penklubu‘, plně nasvědčovaly, že tento český spisovatel arijského původu, považuje Židy za své bratry a že jim dává přednost před svými nežidovskými spoluobčany.“⁶⁹

Poté, co Čapkovu hru *Loupežník* uvedla na své scéně Anna Sedláčková, stala se obětí řady útočných a skandalizujících článků v *Arijském boji*, který údajně nechtěl „pátat, proč paní Sedláčková uvedla na své jeviště hry Karla Čapka. Její čin je n e p o c h o p i t e l n ý, když uvážíme, že Karel Čapek byl manželem její velké rivalky, která ji vlastně nepřímo zatlačila na divadelní periferii.“⁷⁰ Ovšem podle listu je to „však čin, který musíme ostře odsoudit. Tak se nové orientaci neslouží.“ Následně byla Sedláčková skandalizována např. za přijetí honorářů ve výši 40 tisíc⁷¹ a byl též důkladně analyzován a samozřejmě kritizován repertoár jejího divadla.⁷² Zaútočil na ni i její bývalý režisér Jaroslav Pleva, který v té době působil jako režisér *Městského divadla na Kladně*. Ten doporučoval vzít do divadla své bývalé nadřazené koště „aspoň takové, jaké Andulka jako ‚paní Polanská‘ drží v ruce v závěrečné scéně stejnojmenné hry, kterou právě hraje. Radím to paní Sedláčkové upřímně a honem, honem, nebo bude pozdě.“⁷³ Jeho článek pak následně využil k dalšímu útoku Rudolf Novák-Argus.⁷⁴

Velkou část článků, jak již bylo výše uvedeno, publikoval na stránkách *Arijského boje* sám šéfredaktor *Rudolf Novák*, a to jak pod svým vlastním jménem, tak pod pseudonymem *Argus*. Často se jednalo o sérii článků zesměšňujících či kritizujících prezidenta *Beneše*, jeho manželku *Hanu, Jana Masaryka* a jeho sestru *Alici* nebo prominentní prvorepublikové politiky. Dost často se jednalo o vymyšlené informace. Zásadním zůstal i *Novákův* antisemitismus, který se projevoval snad v každém jeho článku.

Kromě svého antisemitismu byl Novák známý jako aktivní spolupracovník nacistů. Jak napsal ministru Emanuelu Moravcovi, „od vzniku Protektorátu Čechy a Morava pracoval jsem nezištně s německými přáteli, jimž jsem jistě poskytl mnohou cennou informaci o českém životě.“⁷⁵ Tuto svou spolupráci obhajoval až do května 1945. V předposledním čísle *Arijského boje* se pod pseudonymem Jiří Argus snažil čtenáře přesvědčit, že spolupráci s nacisty považoval za cestu „nejpřirozenější. Vždyť celá krize vznikla jedine proto, že Beneš se sice bratil s národy na druhém konci světa, ale nenašel upřímného poměru k největšímu sousedu – k Němcům.“⁷⁶ O týden později, 5. 5. 1945, tedy v den, kdy naposledy vyšly protektorátní noviny, pak pod vlastním jménem otiskl článek, ve kterém svou aktivní kolaboraci obhajoval a v závěru si opět neodpustil útok proti židům a prezidentu Benešovi. „Emigrace nás osočuje, že jsme spolupracovali s Němci. Ano, spolupracovali jsme a spolupracujeme. Zachraňovali jsme českou krev, kterou

⁶⁵ Reflektor, odk. 64.

⁶⁶ E. F. Burian – přerozený, s. 8.

⁶⁷ Kukátko, odk. 23, s. 4.

⁶⁸ ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Aféra skoro politická, s. 1 – 2; ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Rytíř Karla Čapka, s. 1 – 2; ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Vězeň v Čapkově vile; ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Velký Kadoš přišel na táčky, s. 1 – 2; ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Veselý Silvestr u Čapků, s. 1 – 2.

⁶⁹ -e. Karel Čapek a Židé, s. 4; ARGUS, Z Argusových hovorů ...: Vězeň v Čapkově vile, odk. 68; ARGUS, Z Argusových hovorů ...: Velký Kadoš přišel na táčky, odk. 68, s. 1 – 2; ARGUS, Z Argusových hovorů ...: Veselý Silvestr u Čapků, odk. 68, s. 1 – 2.

⁷⁰ Loupežník u Anny Sedláčkové, s. 1 – 2.

⁷¹ Za 40.000 korun vzala si „Loupežníka“, s. 3.

⁷² Fantom divadla Anny Sedláčkové, s. 5.

⁷³ PLEVA, J. Na deseti komediích, vystřídal se v první sezoně sedm režisérů, s. 3.

⁷⁴ ARGUS. Na shledanou, pane profesore!, s. 5.

⁷⁵ Odk. 15.

⁷⁶ ARGUS, J. Spolupráce s Němci jako zločin?, s. 3.

*páni emigranti chtěli prolévat ve prospěch – Židů. Pan Beneš a jeho emigrantští spolupracovníci dopouštěli se skutečných zločinů, poněvadž spolupracovali a spolupracují s Židy a s bolševiky – proti českému národu. My zůstali doma – Benešovi emigranti utekli a teď chtějí pod ochranou bolševických bajonetů nás soudit. Jak je to nepřirozené!*⁷⁷ Novák byl následně zatčen a v procesu před Národním soudem odsouzen k trestu smrti a popraven.

Prameny

Národní archiv (= NA), fond PŘ II – ODD, signatura 85/30, karton 210.

NA, NS, TNS 6/47, poř. č. 34, karton 103.

Seznam bibliografických odkazů

- AL-. Co bude s nemanželskými dětmi Židů? In: *Arijský boj*. 18. 5. 1940, roč. 1, č. 1, s. 4.
- ARGUS, J. Spolupráce s Němci jako zločin? In: *Arijský boj*. 28. 4. 1945, roč. 6, č. 17, s. 3.
- ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Aféra skoro politická. In: *Arijský boj*. 27. 11. 1943, roč. 4, č. 48, s. 1 – 2.
- ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Rytíř Karla Čapka. In: *Arijský boj*. 4. 12. 1943, roč. 4, č. 49, s. 1 – 2.
- ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Velký Kadoš přišel na táčky. In: *Arijský boj*. 18. 12. 1943, roč. 4, č. 51, s. 1 – 2.
- ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Veselý Silvestr u Čapků. In: *Arijský boj*. 25. 12. 1943, roč. 4, č. 52, s. 1 – 2.
- ARGUS, J. Z Argusových hovorů s Janem Masarykem: Vězeň v Čapkově vile. In: *Arijský boj*. 11. 12. 1943, roč. 4, č. 50.
- ARGUS. Na shledanou, pane profesore!: Z českého života. In: *Arijský boj*. 29. 11. 1941, roč. 2, č. 47, s. 5.
- ARGUS. Podvody židovského zázračného lékaře. In: *Arijský boj*. 12. 10. 1940, roč. 1, č. 22, s. 8.
- Arijský boj*. 6. 7. 1940, roč. 1, č. 8, s. 3.
- Arijský boj*. 21. 9. 1940, roč. 1, č. 19, s. 4.
- Arijský boj*. 4. 1. 1941, roč. 2, č. 1, s. 3.
- c-. Již na počátku XVI. století byly objeveny a dokázány židovské rituální vraždy v Čechách. In: *Arijský boj*. 22. 3. 1941, roč. 2, č. 11, s. 3.
- Císař Židů. In: *Arijský boj*. 9. 11. 1940, roč. 1, č. 26, s. 8.
- Čemu nerozumíme? In: *Arijský boj*. 18. 5. 1940, roč. 1, č. 1, s. 5.
- DrHü (JUDr. Antonín Hübschmann): Ghetto a žlutou barvu pro Židy. In: *Arijský boj*. 24. 8. 1940, roč. 1, č. 15, s. 1.
- Dvě hodiny v redakci „Arijského Boje“. Z českého života. In: *Arijský boj*. 16. 8. 1941, roč. 2, č. 32, s. 5.
- E. F. Burian – přerozený. In: *Arijský boj*. 1. 6. 1940, roč. 1, č. 3, s. 8.

⁷⁷NOVÁK, R. Ano, spolupracovali jsme s Němci: Kapitola samozřejmá, s. 3.

- e-. Karel Čapek a Židé. In: *Arijský boj*. 13. 9. 1941, roč. 2, č. 36, s. 4.
- Fantom divadla Anny Sedláčkové. Z českého života. In: *Arijský boj*. 18. 10. 1941, roč. 2, č. 41, s. 5.
- Hraběnka Triangi. In: *Arijský boj*. 16. 11. 1940, roč. 1, č. 27, s. 8.
- HUDEC, R. Židé – paraziti. In: *Arijský boj*. 15. 5. 1943, roč. 4, č. 20, s. 5.
- Judenopfer. In: *Der Stürmer*. Mai 1939, Sondernummer 1, s. 1. Dostupné aj na: <https://archive.org/details/DerStuermer1934Sondernummer120S.ScanFraktur>
- Kdo poprává sluchu Židům, je zrádцем národa. In: *Arijský boj*. 17. 8. 1940, roč. 1, č. 14, s. 2.
- Kukátko. In: *Arijský boj*. 15. 3. 1941, roč. 2, č. 10, s. 4.
- L. V gen. gouvernementu Židé s deseticentimetrovou páskou se sionskou hvězdou. Součást článku: iš. Fašistické jednoty a skupiny nacionalistů ve východních Čechách do aktivity. In: *Arijský boj*. 17. 8. 1940, roč. 1, č. 14, s. –
- LELEK, F. Proč bylo v někdejším Polsku tolik vši? In: *Arijský boj*. 7. 8. 1943, roč. 4, č. 32, s. 1 – 2.
- LELEK, F. Sionské protokoly. In: *Arijský boj*. 12. 2. 1944, roč. 5, č. 7, s. 4.
- LELEK, F. Sionské protokoly: Z větší rukopisné práce dra Františka Lelka. In: *Arijský boj*. 17. 3. 1945, roč. 6, č. 11, s. 4.
- LELEK, F. Smysl protižidovského boje. In: *Arijský boj*. 12. 6. 1943, roč. 4, č. 24, s. 2
- LELEK, F. Tajemství židovské světovlády. In: *Arijský boj*. 19. 6. 1942, roč. 4, č. 25, s. 1 – 2.
- LELEK, F. Válka podle učení Talmudu. In: *Arijský boj*. 3. 7. 1943, roč. 4, č. 27, s. 1 – 2.
- LELEK, F. Válka podle učení Talmudu. In: *Arijský boj*. 10. 7. 1943, roč. 4, č. 28, s. 1 – 2
- LELEK, F. Válka podle učení Talmudu. In: *Arijský boj*. 24. 7. 1943, roč. 4, č. 30, s. 1.
- Ln. (Bohumír Lain). Krvavé orgie židovských bestii v Katynském lese. In: *Arijský boj*. 24. 4. 1943, roč. 4, č. 17, s. 1
- Loupežník u Anny Sedláčkové. In: *Arijský boj*. 20. 9. 1941, roč. 2, č. 37, s. 1 – 2.
- Mstivý hienismus Židů nezastavil se ani před smrtí. In: *Arijský boj*. 21. 12. 1940, roč. 1, č. 32, s. 3.
- Naším čtenářům kritikům. In: *Arijský boj*. 10. 8. 1940, roč. 1, č. 13, s. 7.
- NEKONEČNÝ, M. *Vlajka: K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001.
- NOVÁK, R. Ano, spolupracovali jsme s Němci: Kapitola samozřejmá. In: *Arijský boj*. 5. 5. 1945, roč. 6, č. 18, s. 3.
- NOVÁK, R. Extase: Film vzniklý z židovské vilnosti. In: *Arijský boj*. 4. 9. 1943, roč. 4, č. 36, s. 5.
- Ostuda s Járrou Pospíšilem. In: *Arijský boj*. 4. 12. 1943, roč. 4, č. 49, s. 3.
- Paní F. F. Plamínková nám píše...: Z českého života. In: *Arijský boj*. 12. 4. 1941, roč. 2, č. 14, s. 5.
- PLEVA, J. Na deseti komediích, vystřídalo se v první sezoně sedm režisérů. In: *Arijský boj*. 15. 11. 1941, roč. 2, č. 45, s. 3.
- POHAN. Doznání Žida otřeseného rituální vraždou. In: *Arijský boj*. 8. 3. 1941, roč. 2, č. 9, s. 3.
- POHAN. O spravedlivý trest na židovské splozence pekla. In: *Arijský boj*. 28. 9. 1940, roč. 1, č. 20, s. 4.
- Povídejme si něco o sobě. In: *Arijský boj*. 24. 5. 1941, roč. 2, č. 20, s. 3.
- Protižidovská liga – arijskému lidu! In: *Arijský boj*. 24. 8. 1940, roč. 1, č. 15, s. 3.
- Redakční tajemství. In: *Arijský boj*. 13. 9. 1941, roč. 2, č. 36, s. 2.
- Reflektor do pražských ulic: Boj proti „bílým“ Židům. In: *Arijský boj*. 26. 9. 1942, roč. 3, č. 38, s. 3.
- Reflektor do pražských ulic: Ještě co týden dal. In: *Arijský boj*. 31. 7. 1943, roč. 4, č. 31, s. 3.

- Reflektor do pražských ulic: Kdybych byl Oldřichem Novým... In: *Arijský boj*. 19. 6. 1943, roč. 4, č. 25, s. 3.
- Reflektor do pražských ulic: Položid Pospíšil byl vyhozen z hostince. In: *Arijský boj*. 25. 9. 1943, roč. 4, č. 39, s. 3.
- Reflektor do pražských ulic: Z činnosti bílých Židů. In: *Arijský boj*. 17. 10. 1942, roč. 3, č. 41, s. 3.
- Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2007.
- Štít národa*. 21. 7. 1939, č. 7, s. 1.
- Viditelná páska označí Žida. In: *Arijský boj*. 20. 7. 1940, roč. 1, č. 10, s. 1.
- Za 40.000 korun vzala si „Loupežníka“. Z českého života. In: *Arijský boj*. 27. 9. 1941, roč. 2, č. 38, s. 3.
- Ze všech krajů Čech a Moravy. In: *Arijský boj*. 13. 9. 1941, roč. 2, č. 36, s. 7.
- Ze všech krajů Čech a Moravy. In: *Arijský boj*. 27. 9. 1941, roč. 2, č. 38, s. 7.
- Žid v Americe a „pátá kolona“. In: *Arijský boj*. 7. 12. 1940, roč. 1, č. 30, s. 8.
- Židé z naší ulice: Reflektor do Mánesovy ul. In: *Arijský boj*. 24. 5. 1941, roč. 2, č. 20, s. 3.
- Židé z naší ulice: Reflektor do pražských ulic. In: *Arijský boj*. 31. 5. 1941, roč. 2, č. 21, s. 3.
- Židovská zlodějna ve filmu. In: *Arijský boj*. 26. 10. 1940, roč. 1, č. 24, s. 8.

Resumé

Arijský boj as a Czech equivalent of the anti-Semitic weekly *Der Stürmer*

Pavel Suk

Arijský boj was published from 1940 to 1945 and became probably the largest anti-Semitic periodical issued in the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The paper outlines not only the content of the weekly, but also its editorial policy and its impact on the people living in the Protectorate.

Key words: anti-Semitism, *Arijský boj*, Protectorate, Bohemia and Moravia

PhDr. Pavel Suk, Ph.D.

Fakulta sociálních věd UK Praha

Absolvoval Pedagogickou fakultu Západočeské univerzity v Plzni a doktorské studium na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity. Zabývá se československými médii ve 20. století, především v období 1938 – 1948. Specializuje se na propagandu a mediální manipulaci, brakovou literaturou do roku 1948 a osobnostmi JUDr. Emila Háchy a Emanuela Moravce. Externě přednáší předmět Období nesvoloby 1938 – 1968 na Západočeské univerzitě v Plzni a předměty Propagandistické působení médií v 1. polovině 20. století a Propaganda a československá média po roce 1948 na Fakultě sociálních věd UK.

VÝZNAM PERIODÍK ZEMPLÍNA A SPIŠA PRE VÝSKUM REGIONÁLNYCH DEJÍN V OBDOBÍ I. SVETOVEJ VOJNY

Viktor Szabó

Kľúčové slová: periodiká, Zemplín, Spiš, regionálne dejiny, prvá svetová vojna, osobnosti

Cieľom príspevku je priblížiť prehľad a obsah dobových periodík historických regiónov Zemplína a Spiša v období prvej svetovej vojny a ich význam pre výskum regionálnych dejín a osobností východného Slovenska. Analyzuje a kriticky hodnotí obsah vybraných periodík z bibliografického a historického hľadiska ako zdroj informácií. Porovnáva verifikovateľnosť dostupných informácií daných periodík so súčasnou odbornou literatúrou aj s najnovšími internetovými zdrojmi.

Pre lepšiu orientáciu v jednotlivých periodikách a článkoch je účelné zhrnúť stav a dostupnosť jednotlivých titulov vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach (ďalej ŠVKK), z čoho som primárne vychádzal. Periodiká Zemplína boli predmetom výskumu pracovníkov ŠVK Košice v uplynulom období. Tento výskum bol ukončený v roku 2012 a publikovaný v rozsiahlej biobibliografii *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*¹, preto sa v tomto príspevku osobnostiam Zemplína nebudem podrobnejšie venovať a ako príklad spomeniem iba niektoré vybrané osobnosti. Bibliografické spracovanie článkov a výskum periodík Spiša prebieha intenzívnejšie od roku 2014, avšak venuje sa mu iba jeden pracovník, ktorý spracováva zatiaľ jeden titul (*Szepesi Lapok*), a tak sú zatiaľ informácie v tejto štúdii iba veľmi čiastkovým výstupom v danej problematike. Napriek tomu možno už dnes konštatovať, že táto činnosť je z hľadiska výskumu regionálnych dejín Spiša ich nutnou a neodmysliteľnou súčasťou. Číslam nezachovaným v ŠVKK sa budeme venovať v budúcom výskume v iných, najmä zahraničných knižniciach.

Zemplín

Zoznam vychádzajúcich a excerpovaných novín a časopisov z rokov 1914 – 1918 vo fondoch ŠVKK

Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez. 1897 – 1917 (Sátoraljaújhely), neúplné

Felsőmagyarországi Hírlap. 1901 – 1906 (Sátoraljaújhely), neúplný rok 1917

Felső-Zemplén. 1896 – 1899; 1902 – 1913 (Michalovce)

Felvidéki Hírlap. 1908 – 1914; 1917 – 1918 (Humenné), celkove 23 čísiel

Homonna és Vidéke. 1901 – 1914 (Humenné)

Zemplén. 1901 – 1906, 1917 (Sátoraljaújhely), neúplné

¹ BARRIOVÁ, K. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači: (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918).*

Zempléni Hirlap. 1900, 1901, 1905, 1917 (Sátoraljaújhely), neúplné

Zempléni Hirlap: Töketerebes, Gálszécs, Varannó és Vidékének társadalmi hetilapja. 1914 (Trebisšov), (len č. 13 – 24)

Spis

Zoznam vychádzajúcich novín a časopisov z rokov 1914 – 1918 vo fondoch ŠVKK²

Karpathen Post. 1886, 1900, 1902 – 1918 (Kežmarok), neúplné

Közlemények Szepes Vármegye múltjából. 1909 – 1918 (Levoča), neúplné

Szepesi Hirnök. 1904, 1907 – 1910, 1912 – 1917 (Levoča), neúplné

Szepesi Lapok. 1895, 1906 – 1909, 1913 – 1919 (Spišská Nová Ves), neúplné

Tátravidék. 1910 – 1912, 1914 – 1915, 1917 (Poprad), neúplné

Zemplínska župa

Územie Zemplína sa rozprestiera v najvýchodnejšej časti Slovenskej republiky. Na severe hraničilo s Haličou (dnes Poľskom), na juhu s Maďarskom, na východe s Ukrajinou. Zemplínska župa na západe hraničila s Abovsko-Turnianskou a Šarišskou, na juhu so Sabolčskou, v juhozápadnom cípe s Boršodskou a na východe s Užskou župou nachádzajúcou sa dnes na území Ukrajiny.

Spišská župa

Územie Spiša je orientované severojužným smerom v západnej časti východného Slovenska. Na severe hraničilo s Haličou (dnes Poľskom), na východe so Šarišskou župou, na západe čiastočne s Haličou a s Liptovskou župou, na juhozápade s Gemerom a na juhu s Abovsko-Turnianskou župou.

Politický život

Politický život miest a obcí Zemplína a Spiša bol úzko spätý s krajiniskými udalosťami Uhorska začiatkom 20. storočia. Odrážal postoje miestnej honorácie k štátnej politike, ktoré boli zverejňované na stránkach regionálnych novín.

Jej hlavnými reprezentantmi na Zemplíne boli samozrejme župani ako najvyšší predstavitelia uhorskej štátnej moci v jednotlivých župách Uhorska. Počas prvej svetovej vojny sa tu vo funkcii vystriedali až štyria župani, a to Július Meczner st. (1861 – 1918), Štefan Szinyei - Merse (1862 – 1920), Juraj Széchényi (1889 – 1938) a Dr. Vojtech Buza. Na Spiši bol v tomto období hlavným županom barón Artúr Wieland (1846 – 1921) a barón Tibor Máriássy (1876 – 1932). Spolu so županom vystupoval nielen v politickom živote Spiša, ale aj vo viacerých charitatívnych akciách aj podžupan Dr. Lajos Neogrády (1860 – 1924), obaja boli zároveň predsedom a podpredsedom miestnej pobočky Červeného kríža Spišskej župy.

Medzinárodné politické udalosti v Európe, nepokoje na Balkáne v roku 1914, zabitie následníka trónu, ktoré vyústilo do vtedajšieho najväčšieho celosvetového vojnového konfliktu – prvej svetovej vojny, sa odrážali aj v nami sledovanej periodickej tlači.

Dňa 28. júla 1914 vypukla v Humennom vlna vlasteneckých stretnutí obyvateľstva s výzvou k tzv. „*spravodlivej vojne proti Balkánu*“³ Noviny *Homonna és Vidéke* prestali vychádzať 13. septembra 1914. Ďalšie noviny vychádzajúce v Humennom, t. j. *Felvidéki Hirlap*, s malou prestávkou vychádzali od roku 1908 do roku 1918. V dňoch 23. – 28.

² Pri regióne Spiša ešte nemožno vytvoriť plnohodnotný zoznam excerptovaných periodík, ako je to pri Zemplíne, keďže excerptcia sa síce začala už dávnejšie, no bola prerušená a znovu obnovená len v nedávnom čase. Momentálne prebieha bibliografické spracovanie článkov z novín *Szepesi Lapok*.

³ BARRIOVÁ, odk. 1, záz. č. 330, 1558.

novembra 1914 mesto napadlo a zničilo ruské vojsko. Vojaci pri odchode rabovali obchody, domy i kaštieľ, slúžiaci počas vojny ako poľný lazaret. Mnoho obyvateľov ušlo pred vpádom Rusov a nikdy sa už nevrátilo, iní počas vojny zomreli.

Štátna a verejná správa, súdnictvo

V dobových novinách sa často stretávame s osobnosťami z okruhu štátnej, verejnej správy a miestnej samosprávy, ktoré pracovali v orgánoch štátneho aparátu, alebo tiež v súkromnej sfére ako sudcovia, prokurátori, advokáti, obhajcovia, notári a ďalší. Pochádzali prevažne z lepšie situovaných rodín meštianstva a šľachty a v každom meste či obci predstavovali výraznú časť inteligencie. V jednotlivých rubrikách vyššie uvedených novín možno pravidelne nájsť informácie o kariérnych pohyboch ľudí v tejto sfére. Ide najmä o nariadenia centrálnej štátnej správy Uhorska, teda výnosy ministerstva spravodlivosti o služobnom postupe, alebo preradení jednotlivcov na iné pracovné miesto, pozíciu, platovú triedu a stupeň. To mnohokrát súviselo aj s pracovnou migráciou v rámci monarchie, ako aj so zmenami v osobnom živote jednotlivcov, kde sú uvádzané najmä informácie o zásnubách, uzavretí manželstva, povýšeníach, vyznamenaníach, odchode do penzie a úmrtiach. Toto sa samozrejme týka nielen právnej, finančnej a hospodárskej oblasti, ale aj ostatných oblastí štátnej správy, najmä školstva a jednotlivých cirkví. Všetky tieto čiastkové informácie nám pomáhajú vytvárať celkový obraz chodu krajiny a jej regiónov, no hlavne nám poskytujú veľakrát nové, inde nezverejnené informácie o jednotlivých osobnostiach regionálnych dejín, o ktorých by sme sa možno ani nedozvedeli z obvyklých biografických slovníkov.

Na Zemplíne pôsobilo v čase prvej svetovej vojny v tejto oblasti veľké množstvo osobností, informácie o mnohých z nich sú už publikované v biobibliografickom diele K. Barriovej, preto ich v tomto príspevku nemá význam osobitne menovať.⁴

Na Spiši sa v rámci spracovania a výskumu dobovej tlače takisto objavuje viacero menších zmienok o zväčša lokálnych, alebo župných osobnostiach, ktoré však väčšinou nepresahujú regionálny rámec Spišskej župy. Zaujímavou je však iniciatíva úradníkov štátnej správy v Levoči, o ktorej informuje aj novinový článok. Kráľovský ministerský radca a riaditeľ Uhorského kráľovského finančného riaditeľstva Pavol Hedry inicioval 4. augusta 1914 výzvu všetkým úradníkom finančnej správy na podporu rodín, ktorých členovia narukovali do vojny, aby na podporu prispeli čiastkou 1 % z ich platu tak, že z toho pôjde polovica Červenému krížu a druhá polovica priamo do fondu pre dotknuté rodiny. Každý, kto bol ochotný takto prispieť, sa mal zaregistrovať na príslušnom daňovom úrade, ktorý vždy 1. dňa nasledujúceho mesiaca danú čiastku odrátal z platu a poslal ju na daňový úrad do Levoče, odkiaľ smerovala na miesto určenia. Ihneď po tejto výzve sa všetci zamestnanci finančného riaditeľstva v Levoči vzdali 1 % platu ako prví v kraji, a tým chceli povzbudiť aj zástupcov ostatných orgánov štátnej a verejnej správy k rovnakému kroku.⁵

Cirkev

Cirkev, spolu so školstvom, patrila pod jedno ministerstvo – Uhorské kráľovské ministerstvo náboženstva a vzdelávania (Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium). Rozdelenie konfesií bolo nasledovné: rímskokatolícke, gréckokatolícke, pravoslávne, evanjelické, evanjelické reformované, židovské.

Cirkevní hodnostári sa v regionálnych novinách spomínajú v súvislosti s rôznymi náboženskými obradmi, sviatkami cirkevného roka, pastierskymi listami, vysvätením určitého kostola, alebo s jubileami, spojenými s ich dlhoročnou činnosťou v cirkevnom zbore, či úmrtím. Avšak okrem týchto bežných záležitostí celospoločenského diania viacerí z nich výrazne prispeli do literatúry, či cirkevných dejín, no aj ostatných oblastí kultúry, vedy aj politického diania. Niektorí príslušníci cirkvi slúžili počas prvej svetovej vojny aj priamo na fronte a vykonávali veľmi dôležitú duchovnú úlohu v radoch bojujúcich a zomierajúcich vojakov.

⁴ Pre viac informácií o nich pozri BARRIOVÁ, odk. 1.

⁵ A lőcsei m. kir. Pénzügyigazgatóság, s. 1.

Typickým príkladom cirkevnej osobnosti, angažujúcej sa vo viacerých oblastiach spoločenského života a objavujúcej sa aj na stránkach regionálnej tlače bol rímskokatolícky biskup košickej diecézy Augustín Fischer-Colbie⁶, ktorý bol publikačne činný nielen v cirkevnej literárnej oblasti, ale aj v oblasti uhorskej agrárnej politiky a počas prvej svetovej vojny sa takisto silno angažoval v sociálnej sfére. V roku 1917 sa dokonca stal skutočným vnútorným tajným radcom kráľa a roku 1918 dostal štátne vyznamenanie Občiansky vojenský záslužný kríž I. triedy.⁷

Konkrétnu adresnú charitatívnu činnosť vyvíjal aj spišský biskup Dr. Alexander Párvy⁸, ktorý dal v dievčenských ústavoch na území svojej diecézy na vlastné náklady vyhotoviť teplé vojenské oblečenie v počte 190 zimných čiapok, 117 väzňov, 186 párov zápästiek, 49 párov kolenných návlekov a viacero kusov rôznej spodnej bielizne, ktoré poslal vojenskému pomocnému úradu, kam spišský arcidiecézny úrad zo zbierky "pre vdovy a siroty bojovníkov a padlých" poslal na začiatku novembra 1914 sumu 1 662 korún.⁹

Z gréckokatolíckej cirkvi sa vo vojne angažoval kontroverzný prešovský biskup Štefan Novák¹⁰, ktorý sa začiatkom roka 1914 stal jedným z najmladších biskupov. Roku 1915 od kráľa dostal Veľkokríž Františka Jozefa a roku 1916 na audiencii u kráľa predstavil opatrenia medzi uhorskými rusínskymi veriacimi, v snahe ubrániť ich pred vplyvmi ruského pravoslávia následkom vojnových udalostí. Zároveň však bol predstaviteľom maďarizačných snáh uhorskej vlády v radoch gréckokatolíkov skoro až do zániku monarchie v roku 1918.¹¹

Školstvo

Na Zemplíne a Spiši ľudové školstvo bolo jednak štátne, ale aj obecné a konfesijné. Židovské obecné školy vznikali pri židovských náboženských obciach. Stredné školstvo reprezentovali v Zemplínskej a Spišskej župe meštianske školy (Humenné, Kežmarok, Levoča, Michalovce, Sečovce, Sátoraljaújhely, Spišská Nová Ves), ale aj odborné školy a gymnáziá.

V novinách boli bežne uvádzané aj kariérne postupy a dráha jednotlivých zamestnancov ministerstva školstva. Podobne, ako to vyššie uvádzam u právnikov, aj pedagógovia boli pravidelne zaradzovaní do jednotlivých platových tried, stupňov a pomerne časté boli aj zmeny pracovného miesta nielen v rámci župy, ale aj celého Uhorska. Dôsledkom toho bolo neraz aj trvalé presídlenie daných učiteľov do vzdialených miest a obcí a následne zvyčajne i zmena rodinného stavu. Veľakrát sa v tlači stretávame s učiteľmi základných a stredných škôl, ktorí museli v čase vojny narukovať do armády a správy o nich plnili riadky dobových novín. Bolo ich veľké množstvo, preto uvediem len pár príkladov informácií z novín. Rodák a učiteľ štátnej drevárskej odbornej školy zo Spišskej Novej Vsi, honvédske poručík v zálohe, neskôr kapitán Gyula Blockner (1877 – 1941), narukoval už pri čiastočnej mobilizácii do vojska a z Budapešti sa dostal na srbské bojisko, kde bol na pravom lakti zranený nepriateľskou guľkou.¹² „*Pri lekárskej obhliadke zistili, že má prestrelené aj vonkajšie vrecko blúzy s peňaženkou a papierovými korunami, ktoré teraz opatruje ako relikvie. Učiteľ asi bude musieť absolvovať vážnu operáciu.*“¹³

Zaujímavým príkladom je učiteľ, horolezec, alpinista, lyžiar Ľudovít Rokfalusy.¹⁴ Veliteľstvo armádneho zboru v Košiciach povolalo do vojenskej služby učiteľa štátnej ľudovej školy zo Spišskej Novej Vsi, Ľudovíta Rokfalusyho za inštruktora lyžiarskeho výcviku vojakov a umiestnilo ho do služby v Tatranskej Polianke (Tátraszéplak).¹⁵

⁶ ThDr. Augustín Fischer-Colbie (16. 10. 1863 Želiezovce – 17. 5. 1925 Košice).

⁷ Pre viac informácií o ňom pozri BARRIOVÁ, odk. 1, heslo Fischer-Colbie, Augustín, s. 198 – 199.

⁸ ThDr. Alexander, Kis-Kónyai Párvy (tiež Párvy, Sándor) (1848 – 1919). Rímskokatolícky farár, spišský biskup.

⁹ A püspök ujabb adományai, s. 4.

¹⁰ ThDr. Štefan Novák (4. 12. 1879 Ublá – 2. 9. 1932 Budapešť, Maďarsko).

¹¹ Pre viac informácií o ňom pozri BARRIOVÁ, odk. 1, heslo Novák Štefan, s. 198 – 199. Porovnaj tiež PAŠTEKA, J. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Heslo Novák, Štefan, stĺpce 995 – 996.

¹² A megsebesült Blockner Gyula, 25. 9. 1914, s. 3.

¹³ A megsebesült Blockner Gyula, 8. 11. 1914, s. 4.

¹⁴ Ľudovít Rokfalusy (tiež Rokfalussy, Lajos) (24. 10. 1887 Levoča – 27. 4. 1974 Salgótarján).

¹⁵ Behivott iglói néptanító, s. 5.

Príkladom pedagóga a zároveň vojaka bol rodák z Gelnice Árpád Béla Schwartner.¹⁶ Viac sa o ňom dozvedáme z nekrológu v dobovej tlači. Dňa 31. augusta 1914 zahynul v bitke pri Lubline (Poľsko), keď viedol do útoku svoj praporec major Árpád Schwartner, rodák zo Spiša. Do srdca ho trafili tri ruské guľky a mŕtvy padol zo svojho koňa. Pri pokuse pomôcť svojmu veliteľovi zomrel zásahom šrapnela aj jeho strážmajster. Árpád Schwartner sa síce nenarodil v Spišskej Novej Vsi, no ešte v detstve sa s matkou do nej dostali, tam aj vyrastal, navštevoval základnú ľudovú školu aj gymnázium. Neskôr vstúpil do vojenského ústavu. Po jeho absolvovaní sa stal poručíkom a potom nadporučíkom cisárskeho a kráľovského 34. pešieho pluku. Viac rokov učil v nižšej reálnej škole v Košiciach, potom ho preložili do Budapešti na akadémiu Ludovika, kde takisto učil viac rokov. V tom čase sa oženil s dcérou viedenského plukovníka Edelmüllera, Augustou. Minister obrany ho ako kapitána a učiteľa na akadémii poveril zostavením čítanky pre vojakov. Pracoval na nej dva roky. V roku 1912 úspešne zložil skúšky na pozíciu stredoškolského profesora. Vďaka tomu sa tešil veľkej úcte aj u vojska. Roku 1913 sa zriekol učiteľského povolania, pretože by mu to bránilo vo vojenskom povýšení. Preto požiadal o zaradenie do armády a na vlastnú žiadosť ho preložili do Sopronu. Tu ho dokonca požiadali pedagógovia, aby pre nich prezentoval prednášku s témou „*Dôstojník v službách ľudovýchovy*“, ktorá mala obrovský úspech. Pred vojnou ho povýšili na majora. Poslali ho do mesta Bruck (Rakúsko), potom do Ruska. Smrtiaca guľka ho zasiahla pravdepodobne v prvej bitke. Jeho manželka bola blízkou príbuznou náčelníka generálneho štábu Conrada von Hötzendorfa.¹⁷

Spoločenský život (Osveta)

V skúmanom období vznikali v jednotlivých župách Uhorska tzv. všeobecné osvetové spolky, nevynímajúc ani Zemplín a Spiš. Spolky usporadúvali nielen prednášky vzdelávacieho charakteru, ale aj kultúrno-spoločenské podujatia, zábavy a koncerty. Informácie o týchto udalostiach prinášala vo veľkom množstve aj regionálna tlač.

Často sa uskutočňovali verejné finančné zbierky, napr. pre rodiny, ktorých členovia narukovali do vojny, pre vojnové vdovy a siroty, či pre ľudí postihnutých ničivými dôsledkami vojny, ktorí prišli o majetky, alebo neraz aj o celú strechu nad hlavou, na ktoré prispievali obyvatelia zo všetkých miest a obcí Zemplína, Spiša, no prekvapivo niekedy aj zo vzdialenejších žúp Uhorska. Inými typmi verejných zbierok boli v novinách už od skorej jesene 1914 propagované zbierky teplého spodného oblečenia a častí šiat pre bojujúcich vojakov. V jednom takomto článku autor sumarizuje výsledky charitatívnych akcií a zbierok pre vojakov cisárskeho a kráľovského 67., 85. pešieho pluku a 9. honvédskeho pešieho pluku, ktoré boli organizované spolu so spišskonovoveskou pobočkou Červeného kríža. Vyzdvihuje pritom obrovské zásluhy barónky Anny Wieland¹⁸, manželky spišského župana Artura Wielanda.¹⁹ Už v lete 1914 obyvatelia začali tušiť, že tlačou sprvu oslavovaná vojna nepotrvá iba niekoľko týždňov, ale natiahne sa prinajmenšom aj na zimu 1914 – 1915. Svedčí o tom i článok v novinách, kedy už v auguste 1914 Potravinová komisia pre pomoc rodín, ktorých členovia narukovali do vojny, na pokrytie nákladov dostala od mesta Spišská Nová Ves 1 000 korún a zároveň ponúkla 15 vozov mäkkého palivového dreva. Predsedníctvo komisie oznámilo oprávneným žiadateľom pomoci, že úradné preukazy si môžu vybaviť u mestského notára Dr. Alexandra Therna.²⁰

Armáda

Po vypuknutí svetovej vojny v lete 1914 nadobudla úplne nový rozmer a charakter aj armáda. Kým do vypuknutia vojny boli aktívnou časťou armády iba vojaci z povolania, potom sa situácia zásadne zmenila a vojna sa dotkla takmer všetkých rodín v regiónoch, kedy musela veľká časť mužov v produktívnom veku narukovať do vojny. Mobilizačný rozkaz vyhnal postupne zo Slovenska na bojiská prvej svetovej vojny okolo 400 000 mužov – teda asi sedmi-

¹⁶ Árpád Béla Schwartner (7. 7. 1871 Gelnica – 31. 8. 1914 Lublin, Poľsko).

¹⁷ Egy vitéz katonatiszt halála, s. 1.

¹⁸ Anna Wieland, rod. Probstner (1856 – 1931). Barónka. Okrem iných bola aj vedúcou akcie "Rýchla pomoc" (Gyorssegély) pre rodiny, ktorých členovia narukovali do vojny.

¹⁹ HALMOS, A. Megyénk nagyasszonya, s. 1 – 2.

²⁰ A háboruba bevonultak családtagjait élelemmel segélyező bizottság, s. 3.

nu vtedajšieho obyvateľstva.²¹ Miesta a termíny odvodových komisií v mestách boli pravidelne zverejňované aj na stránkach miestnej tlače, kde boli podrobne opísané jednotlivé náležitosti procesu zaraďovania brancov do rakúsko-uhorskej armády. Po týchto prvotných úkonoch boli takisto zverejňované zoznamy narukovaných, resp. bojujúcich rodákov na fronte, následne začali pribúdať zoznamy s ranenými, zajatými, padlými vojakmi. Niektoré údaje o stratách vojakov z územia Slovenska uvádzajú, že ich padlo okolo 69 000 a vyše 61 000 bolo trvale zmrazených.²² Dôležitú úlohu zohrávali aj propagandistické články o jednotlivcoch – hrdinoch, ktorí vynikli v radoch vojska. V každom čísle novín možno nájsť niekoľko článkov, ktoré informujú o nejakej osobnej zmene v živote našich rodákov na fronte. Sú to zväčša iba strohé informácie o ich zdravotnom – fyzickom aj psychickom stave, niekedy nepresné a kvôli cenzúre aj neaktuálne údaje o ich lokalizácii a pohybe, výňatky z úradných hlásení o ich hodnostnom postupe, rôzne vyznamenania, pochvaly, medaily a už vyššie uvedené listy z bojiska s bohatším obsahom, posielané poľnou poštou, z ktorých sa možno dozvedieť viac zo zázemia frontu a niekedy i rodiny daného odosielateľa.

Spomedzi najvýznamnejších osobností z radov armády, ktoré sa nám doterajším spracovaním článkov z regionálnych spišských novín a ďalším výskumom podarilo objaviť, možno uviesť aspoň dva príklady tých, ktorí sa výraznejšie zapísali do dejín vojenskej histórie a zároveň reprezentovali svoj rodný kraj. Ladislav Jóny²³ bol v čase prvej svetovej vojny husárskym plukovníkom, neskôr sa stal generálporučikom jazdectva. Z novín sa dozvedáme, že plukovník Ladislav Jóny z Košíc, veliteľ honvédskej husárskej brigády, sa vyznamenal v boji proti nepriateľovi. Bol potomkom starej spišskej rodiny, jeho sestra bola prvou manželkou hlavného slúžneho Gustáva Görgeyho z Levoče. Jeho brat Ferdinand Jóny prevzal správu v Amerike, no teraz už bojuje na fronte proti Rusom.²⁴ V priebehu vojny bol 1. novembra 1915 povýšený na generálmajora. 1. novembra 1916 sa stal veliteľom 11. honvédskej jazdeckej divízie.²⁵ V tejto funkcii zotrval do 18. januára 1918. Po rozpade monarchie a zmene režimu bol 1. 1. 1919 penzionovaný, no už 6. decembra 1920 mu udelili titul generálporučika maďarskej kráľovskej armády.²⁶

Príkladom menej známeho spišského rodáka v radoch rakúsko-uhorskej armády, spomínaného v novinách, bol lesný inžinier Ákos Lajos Lányi.²⁷ „Na bojisku zomrel hrdinskou smrťou lesný inžinier Ákos Lányi, syn levočského správcu ciest.“²⁸ Lányi bol v tom čase poručikom v zálohe c. a k. 34. pešieho pluku, bojujúceho v Haliči, kde padol v bojoch pri meste Lublin.²⁹ O čosi presnejšiu lokalizáciu miesta jeho úmrtia môžeme vyčítať z kroniky cisárskeho a kráľovského 34. pešieho pluku, kde sa píše o bojoch na línii Rachanie – Pawlowka – Typin od 26. do 30. augusta 1914. V rámci dôstojníkov v zálohe padol v tomto boji spolu s jedným praporčíkom.³⁰ Lányi bol ako poručík prideľený do 2. roty 1. prápora.³¹ Jeho meno figuruje medzi padlými hrdinami prvej svetovej vojny na pamätnej tabuli evanjelického kostola v Levoči z roku 1937, ktorú dala zhotoviť miestna evanjelická cirkevná obec.³² Jemu podobných príkladov možno nájsť v dobovej tlači nepreberné množstvo.

Lekári

Lekári boli počas vojny veľmi žiadanou zložkou jednotiek armády a v priebehu trvania konfliktu sa prejavil ich akútny nedostatok, kedy sa postupne biele miesta v ich radoch namiesto vyštudovaných lekárov začali dopĺňať aj zverolekármi, študentmi medicíny, ošetrovateľmi a ostatným zdravotným personálom. Preto boli na fronte nesmierne

²¹ HRONSKÝ, M., KRIVÁ, A. a M. ČAPLOVIČ. *Vojenské dejiny Slovenska*, s. 26.

²² HRONSKÝ, odk. 21, s. 90.

²³ Ladislaus Constantin Carolus Vincentius Maria Jony, jamniki (tiež Johnny, Jóny), (9. 11. 1860 Odorín – 9. 4. 1924 Budapešť, Maďarsko).

²⁴ Egy ezredes földink hősiessége, s. 3.

²⁵ *A volt M. Kir. Kassai 5. Honvéd-Huszárezred Története 1868-tól 1918-ig.*, s. 237.

²⁶ SCHMIDT-BRENTANO, A. *Die k. k. Bzw. k. u. k. Generalität 1816 – 1918*, s. 80.

²⁷ Ákos Lajos Lányi (tiež August Ludwig) (krstený 15. 12. 1884 Levoča – 28/30. 8. 1914 Lublin, Poľsko).

²⁸ Hősi halál, s. 2 – 3.

²⁹ Lányi August Ludwig. Dostupné na: http://vuapraha.cz/sites/default/files/kartoteka_padlych_v_1_sv_valce/L/Lan/ipage00753.htm

³⁰ *A Cs. És Kir. 34. magyar gyalogezred története 1734 – 1918*, s. 41 – 42.

³¹ Odk. 30, s. 94.

³² Gefallen für uns. Dostupné na: <https://tinyurl.com/lanyi-akos>

cenení, ale aj povolávaní zo všetkých odborov medicíny. Mnohí z nich pôsobili v zložkách vojska v zázemí v lokálnych mestských a provizórnych nemocniciach Červeného kríža v zázemí, ako aj poľných nemocniciach.

Lekárom v službách rakúsko-uhorskej armády sa stal aj spišský rodák Dr. Artúr Hritz³³, ktorý slúžil vo funkcii hlavného lekára cisárskej a kráľovskej armády. Primár a riaditeľ nemocnice Gustáva Hermanna v Levoči Dr. Artúr Hritz od začiatku vojny slúžil v armáde ako vojenský hlavný lekár na obväziskách jednotiek. Najviac práce mal po bitke pri Tomaszówe, kde sa popri ošetrovaní ranených s nimi aj porozprával. Dr. Hritz slúžil spolu s kolegom Dr. Eugenom (Jenő) Benem z Gelnice. Na bojisku sa dozvedel o smrti Beneho švagra, majora Szompa.³⁴

MUDr. Augustín Szász (1859 – 1947), bol verejne činnou, známou a obľúbenou osobnosťou, keďže bol riaditeľom nemocnice Červeného kríža v Spišskej Sobote a okresným lekárom. Okrem toho bol predsedom školskej rady, tajomníkom Spišského spolku lekárov a lekárnikov.³⁵

Príkladom pomerne známej spišskej osobnosti, čo sa týka pôsobenia v službách vojenského lekárstva, bol priekopník lyžovania, sánkovania a turistiky vo Vysokých Tatrách, Dr. Michal Guhr³⁶, ktorý bol počas vojny ako slúžiaci lekár riaditeľom a primárom vojenskej záložnej nemocnice v Tatranskej Polianke, kde liečil zranených a chorých vojakov.³⁷

Iným príkladom je list poľnej korešpondencie novín *Szepesi Lapok* z rubriky *Rozličné* medzi dvoma bratmi. List zasiela spišskonovoveský lekár Dr. Arpád Hegyi Dr. Deziderovi Hegyimu z frontu. Píše, že sú v neustálej palbe, jeho koňovi ustrelili obe predné nohy, no on sa má našťastie dobre.³⁸

Ďalším je článok, v ktorom vyjadrujú zotavení vojaci viacerých plukov rakúsko-uhorskej armády svoje poďakovanie a uznanie za skvelú odbornú a humánnu prácu plukovnímu lekárovi Dr. Jánovi Dánovi, veliteľovi záložnej nemocnice v Spišskej Novej Vsi.³⁹

Noviny Szepesi Lapok

Nami excerpované spišské noviny *Szepesi Lapok* mali od 27. apríla 1913 až do 6. marca 1917 podnázov *Politikai és tátrai ujság*, čiže *Politická a tatranské noviny* a v tom čase vychádzali trikrát týždenne (streda, piatok, nedeľa) v Spišskej Novej Vsi, vo formáte 47 x 29 cm vo zvyčajnom rozsahu 4, no často aj 6 – 8 strán. Majiteľom novín a zároveň hlavným redaktorom už od r. 1908, resp. 1905 bol Július Telléry.⁴⁰ Zástupcom redaktora bol Hugo Seltenreich⁴¹, takisto od r. 1908.⁴²

Tradičnými rubrikami novín boli hospodársko-politické správy nielen o krajskom, no i celoštátnom dianí na 1. strane, tzv. *Kežmarská pošta* (Késmárki Pósta), *Levočská pošta* (Lőcsei Posta) a *Lubovnianska pošta* (Ólublói Pósta), ktoré informovali o dianí v týchto okresoch, ďalej rubrika *Rozličné (Különfélék)*, kde sa zmestili informácie osobného charakteru o osobnostiach a celkovom dianí v kraji, spoločenské udalosti, spolková činnosť, sviatky, oslavy, cirkevné záležitosti, atď. Poslednú stranu, alebo strany v prípade viac ako štvorstranových výtlačkov, zapĺňali reklamy a inzeráty. Tie sa občas dostali dokonca aj na prvú stranu. Tu sa tiež dostávali aj mimoriadne zaujímavé správy a informácie o momentálnom dianí, či osude konkrétnej osobnosti, pochádzajúcej z daného kraja. Rubrika

³³ MUDr. Arthur Johann Samuel Hritz (5. 11. 1878 Nálepko – 5. 8. 1940 Levoča).

³⁴ Végig a harcokon, s. 4.

³⁵ *Szepesi Lapok. Politikai És Tátrai Ujság*. 27. 11. 1914, s. 4.

³⁶ MUDr. Michal (tiež Mihály) Guhr (17. 3. 1873 Veľký Slavkov – 23. 8. 1933 Spišská Sobota).

³⁷ Hírek ismerősökről, s. 4.

³⁸ *Szepesi Lapok. Politikai És Tátrai Ujság*. 28. 10. 1914, s. 3.

³⁹ *Szepesi Lapok. Politikai És Tátrai Ujság*. 21. 10. 1914, s. 4.

⁴⁰ Gyula Telléry. Dostupné na: <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/t/tellerygy.htm>

⁴¹ Hugó Seltenreich (1868? – po 1931). Učiteľ na evanjelickej základnej škole, neskôr na evanjelickej meštianskej dievčenskej škole v Spišskej Novej Vsi, člen predsedníctva Svojpomocného spolku mesta a zástupca šéfredaktora novín.

⁴² Pre podrobnejšie informácie o novinách *Szepesi Lapok* pozri PÖTEMRA, M. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, s. 651 – 652.

s názvom *Telegram – Telefón* (Távirat – Telefon) prinášala najnovšie vojnové informácie, hlásenia a správy, ktoré však podliehali prísnej cenzúre a silnej vlasteneckej uhorskej propagande.

Osobitnú kategóriu článkov počas trvania prvej svetovej vojny vytvárali tie s vojnovou tematikou a najrôznejšími vojenskými správami a informáciami nielen o konkrétnych bojových jednotkách, ale aj o dôstojníkoch, no i radových vojakoch – rodákoch zo Spiša a Zemplína, ktorí pôsobili v radoch vojska a bojovali v radoch rakúsko-uhorskej armády na bojiskách celej Európy. V mnohých prípadoch prinášala redakcia novín formou prijatých správ z poľnej pošty zásadné informácie o stave dovtedy nezvestných, ranených alebo zajatých a zabitých vojakov. Tak sa od leta 1914 stala pravidelnou rubrika *Listy z bojiska* (Harctéri Levelek), ktorá síce takisto podliehala vojenskej cenzúre a pozitívnej propagande, no dá sa z nej vyčítať množstvo informácií o jednotlivých obyvateľoch našich žúp, vysledovať ich pohyb a osudy počas štyroch rokov trvania vojny. Mnohým obyvateľom totiž prvá svetová vojna zásadným spôsobom zmenila životnú púť, rodinné väzby, zdravie či kariéru. Tisíce našich rodákov sa po skončení vojny domov už nikdy nevrátili, mnohí sa vrátili zo zajatia po niekoľkých mesiacoch i rokoch a značná časť šľachty, meštianstva a štátnych zamestnancov sa po páde monarchie definitívne presídlila do novovzniknutého Maďarska, a tak o ich ďalších osudoch máme k dispozícii zväčša iba veľmi strohé, alebo žiadne informácie. Avšak do roku 1918 boli viacerí z nich dejotvornými osobnosťami našich regiónov Spiša a Zemplína.

Obdobie prvej svetovej vojny prinieslo pre celý región dnešného východného Slovenska veľa biedy, nešťastia a dovtedy nepoznanej hrôzy. Vojsko dovlieklo nákazlivé choroby ničiace celý región (napr. v septembri 1914 výskyt cholery v Stropkove).

Ako príklad môžeme uviesť správu farára Františka Inczingera. V novinách *Felvidéki Ujság* (22. 1. 1916) uviedol, že: „*Vojsko rakúsko-uhorskej armády došlo do regiónu vyčerpané, zoslabené a choré. Denne zomieralo 40 – 50 ľudí na cholery, ktorým sa v Stropkove nedostalo žiadnej úcty a boli len ukladaní do spoločných jám. Dôstojníci nedovolili vojenskému farárovi, aby vojakov pochovával (dôvod: aby sa oni nenakazili). Ináč to bolo už vo filiálke Stropkova v obci Chotča, kde rozlúčkové príhovory mali vojaci, dôstojníci a aj samotný farár Inczinger a jeho kaplán ...*“⁴³ Vojna trvala od 28. júla 1914 do 11. novembra 1918. Za obeť jej padlo mnoho obyvateľov, sporadicky sa písalo vo viacerých novinách o úmrtiach, najmä známych osobností, úradníkov, učiteľov, právnikov a obchodníkov Zemplínskej župy (a Spišskej župy). Obyvatelia Zemplína, ktorí vojnu prežili a vrátili sa späť do svojich domovov, museli ich znovu postaviť alebo opraviť a postupne obnoviť život v obciach i mestách Zemplína.⁴⁴

Dobová regionálna tlač zachytávala snahu vládnucich vrstiev o pomadžarčenie obyvateľstva, hlavne inteligencie. Stretávame sa s tým nielen v úradnom pomadžarčení priezvisk, ale aj v rôznych formách mena tej istej osoby (napr. Berkovics, Berkovits, Berkovicsch, Berkovich atď.). Len zo samotného obsahu článku, resp. profesie, ktorú menovaný zastával, sa dozvedáme, že stále ide o tú istú osobu. V niektorých prípadoch je veľmi náročné sledovať osudy jednotlivcov a komplexne ich spracovať.⁴⁵

Samotný Spiš síce vojnou nebol priamo zasiahnutý, no jej druhotné účinky vplývali na obyvateľov tejto župy podobne, ako na tých na Zemplíne alebo Šariši, kde boli samozrejme dôsledky bojovej činnosti najničivejšie a bezprostredne viditeľné podľa množstva zničených obcí, domov, hospodárskych budov, statkov, polí, lúk a pasienkov. Stopy vojny boli všade a regionálne noviny nenechávali bez povšimnutia akékoľvek prípady, ktoré sa týkali osudov ich rodákov. V týchto regiónoch nebolo skoro rodiny, ktorej by sa vojna nejakým spôsobom nedotkla. Týkalo sa to tak bežného obyvateľstva najnižšieho pôvodu, ako aj vyšších spoločenských tried mešťanov a miestnej šľachty.

⁴³ BARRIOVÁ, odk. 1, záz. č. 1123.

⁴⁴ BARRIOVÁ, odk. 1, s. 8 – 9.

⁴⁵ BARRIOVÁ, odk. 1, s. 12.

Zoznam bibliografických odkazov

BARRIOVÁ, K. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači: (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2013.

Behivott iglói néptanító. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 30. 12. 1914, roč. 30, č. 150, s. 5.

A Cs. És Kir. 34. magyar gyalogezred története 1734 – 1918. Budapest: Pátria Irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1937.

Egy ezredes földink hősiessége. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 4. 9. 1914, roč. 30, č. 101, s. 3.

Egy vitéz katonatiszt halála. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 27. 9. 1914, roč. 30, č. 110, s. 1.

Gefallen für uns [online]. © MACSE 2011-2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na: <https://tinyurl.com/lanyi-akos>

Gyula Telléry. In: *A magyar hegymászás és turizmus arcképcsarnoka* [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-12-12]. Dostupné na: <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/t/tellerygy.htm>

A háboruba bevonultak családtagjait élelemmel segélyező bizottság. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 9. 8. 1914, roč. 30, č. 91, s. 3.

HALMOS, A. Megyénk nagyasszonya. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 30. 12. 1914, roč. 30, č. 150, s. 1 – 2.

Hírek ismerősökről. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 23. 10. 1914, roč. 30, č. 121, s. 4.

Hősi halál. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 30. 9. 1914, roč. 30, č. 111, s. 2 – 3.

HRONSKÝ, M., KRIVÁ, A. a M. ČAPLOVIČ. *Vojenské dejiny Slovenska*. 4. zv., 1914 – 1939. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996.

Lányi August Ludwig. In: *Kartotéka padlych v 1. světové válce* [online]. Praha: Vojenský historický archiv, © 2015 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na: http://vuapraha.cz/sites/default/files/kartoteka_padlych_v_1_sv_valce/L/Lan/ipage00753.htm

A lócsei m. kir. Pénzügyigazgatóság. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 9. 8. 1914, roč. 30, č. 91, s. 1.

A megsebesült Blockner Gyula. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 25. 9. 1914, roč. 30, č. 109, s. 3.

A megsebesült Blockner Gyula. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 8. 11. 1914, roč. 30, č. 128, s. 4.

PAŠTEKA, J. et al. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.

POTEMRA, M., ed. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin: Matica Slovenská, 1963.

SCHMIDT-BRENTANO, A. *Die k. k. Bzw. k. u. k. Generalität 1816 – 1918*. Wien: Österreichisches Staatsarchiv, 2007. Dostupné aj online na <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=23130>

Végig a harcokon. In: *Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság*. 1. 11. 1914, roč. 30, č. 125, s. 4.

A volt M. Kir. Kassai 5. Honvéd-Huszárezred Története 1868-tól 1918-ig. Budapest, 1935.

Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság. 21. 10. 1914, roč. 30, č. 120, s. 4.

Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság. 28. 10. 1914, roč. 30, č. 123, s. 3.

Szepesi Lapok: Politikai És Tátrai Ujság. 27. 11. 1914, roč. 30, č. 137, s. 4.

Resumé

The significance of periodicals in Zemplín and Spiš for the historical research of the region during the World War I

Viktor Szabó

This paper does not aim to do a detailed and complete analysis of all regional periodicals and present all public figures mentioned in them. However, by comparing the examples from that time regional press with other available sources of information and historical evidence we intend to point out that period press is an indisputable and essential source of historical research, and not only when studying the World War I. It certainly needs to be viewed critically, and its information relevance has to be analysed by comparing it with all other available and verifiable references. It then becomes an extremely valuable source of information, which conveniently supplements the study of regional history and prominent public figures of that time society.

Key words: periodicals, Zemplín, Spiš, regional history, World War I, public figures

Mgr. Viktor Szabó

Úsek retrospektívnej bibliografie, Štátna vedecká knižnica Košice

Absolvoval štúdium dejepisu a filozofie na Filozofickej fakulte PU v Prešove. Venuje sa rakúsko-uhorským dejinám obdobia 1867 – 1918 a bližšie obdobiu prvej svetovej vojny 1914 – 1918, najmä na Slovensku. V rámci retrospektívnej bibliografie realizuje bibliografické spracovanie článkov zo župy Spiš (1901 – 1918), ako aj výskum regionálnych osobností východného Slovenska (predovšetkým z oblastí Spiš a Zemplín) a osobností vojenstva z územia Slovenska do roku 1918.

DOBOVÁ TLAČ V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ – DÔLEŽITÝ PRAMEŇ PRE HISTORIKOV

Peter Zmátlo

Kľúčové slová: dobová tlač, archívny prameň, medzivojnové obdobie, denníky, týždenníky

Tlač ako dobový historický písomný prameň má veľký význam pre prácu historikov zameriavajúcich svoj výskum na novšie a najnovšie dejiny, či už národné alebo všeobecné. Z hľadiska časového to platí pre obdobie 18. (vydávanie najstarších slovenských, resp. uhorských novín na území Horného Uhorska, teda Slovenska), ale najmä 19. a 20. storočia, kedy sa postupne zvyšovala produkcia, resp. vydávanie tlače (novín a časopisov) a tieto čoraz viac informovali ľudí a zároveň ovplyvňovali spoločenské dianie. Pri historickom výskume tohto obdobia moderných dejín skrátka nemôžeme dobovú tlač obísť, lebo opis a analýza obdobia 19. a 20. storočia, a to pri akejkoľvek téme, by boli bez použitia tlače ako nevyhnutného historického prameňa neúplné. V pracovnej praxi niektorých našich slovenských historikov sa však táto zásada nie vždy dodržiava a mnohé témy sú spracovávané bez použitia dobovej regionálnej, resp. celoštátnej tlače, alebo je tlač ako prameň využívaná len v minimálnej miere.¹ Je to značný nedostatok, pretože noviny a časopisy vydávané v určitej dobe a určitom prostredí vypovedajú v mnohých aspektoch práve o časových a priestorových súvislostiach, v ktorých vznikali a existovali. Samozrejme, po zvážení všetkých rizík zo subjektívnosti a miery objektívnosti, čo záviselo od konkrétneho vydavateľa novín a ľudí pracujúcich v redakcii (šéfredaktor, redaktori, korektori, grafici).

Vo svojom príspevku sa budeme zaoberať dobovou tlačou v období prvej Československej republiky (ČSR) z pohľadu historikov a pokúsime sa vysvetliť alebo aspoň načrtnúť, ako by mohol a mal historik správne využívať dobovú tlač v medzivojnovom období prvej republiky ako jeden z dôležitých prameňov svojej práce.² Keďže v tomto období už vychádzalo množstvo titulov, len na Slovensku to bolo 1 701 novín a časopisov, z toho 1 564 bolo overených, z nich existovalo 980 slovenských a českých, 584 inorečových (zväčša maďarských a nemeckých)³, v Če-

¹ Na druhej strane, niektorí slovenskí historici sa venujú vo svojej tvorbe primárne dejinám slovenskej dobovej tlače a jej vplyvu na dobovú spoločnosť, napr. prešovský historik Ján Džujko (z novších prác napr. DŽUJKO, J. 28. október (30. október) – dobová interpretácia vzniku ČSR v slovenskej straníckej regionálnej tlači v medzivojnovom období, s. 97 – 110). I autor tejto štúdie spracoval v rámci grantu VEGA *Regionálna tlač – jej význam a miesto v historickom vývoji Slovenska* regionálnu tlač na východnom Slovensku (napr. v štúdiách ZMÁTLO, P. Slovenská regionálna tlač na Spiši v období prvej Československej republiky z pohľadu historika, s. 121 – 162; ZMÁTLO, P. Samospráva mesta Spišská Nová Ves v poprevratovom období a v 20. rokoch 20. storočia na stránkach dobovej regionálnej tlače, s. 99 – 136; ZMÁTLO, P. Dobová slovenská regionálna tlač na východnom Slovensku v období prvej Československej republiky z pohľadu historika, s. 145 – 174). Ďalšie štúdie o dobovej tlači: ZMÁTLO, P. Tatry – prvé slovenské noviny na Spiši, s. 186 – 199; ZMÁTLO, P. Karpathen-Post a Veľká vojna, s. 241 – 250. Autor tohto príspevku publikoval taktiež práce zamerané na Marmaggiho aféru a jej zobrazenie v dobovej tlači: ZMÁTLO, P. Ohlas Marmaggiho aféry na stránkach dvoch slovenských straníckych denníkov, s. 493 – 521; ZMÁTLO, P. Marmaggiho aféra v dobovej straníckej tlači na Slovensku, s. 173 – 204. Z ďalších slovenských historikov sa venoval dobovej tlači Michal Marťák. MARŤÁK, M. Netradičná koalíčná „spolupráca“: Dobová tlač o ľudákoch a slovenských agrárnikoch v rokoch 1927 – 1929, s. 117 – 131; MARŤÁK, M. Katolícke noviny 1919 – 1920 – tlačový orgán agrárnej strany, s. 46 – 55; MARŤÁK, M. Reflexia HSLS na stránkach spišskej agrárnej regionálnej tlače, s. 175 – 182. Z českých autorov o Marmaggiho afére v dobovej tlači napr. VEČERA, P. Marmaggiho aféra: úloha katolicizmu optikou dobových tištěných médií levice, s. 205 – 225.

² Táto téma tlače ako prameňa pre historikov nie je nová, historici sa jej venovali už v skoršom období pred rokom 1989 a potom aj v slobodných demokratických pomeroch. Základné práce sú dve – staršia slovenská: RUTTKAY, F. Noviny a časopisy ako historický prameň, s. 7 – 20; novšia česká BARTOŠ, J. Noviny jako historický pramen, s. 7 – 16.

³ KIPSOVÁ, M. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*.

chách samozrejme ešte oveľa viac, bude nevyhnutné metódou sondy vybrať niektoré dôležité témy či medzníky medzivojnového obdobia a pozrieť sa vo vybraných slovenských novinách rôzneho politického i nepolitického zamerania, ako tieto periodiká vybrané témy opisovali a o nich informovali. Pôjde teda o kritické zhodnotenie obsahu dobovej tlače (na príklade vybraných tém) a jej využitie ako dobového prameňa v práci historikov. Keďže týchto novín bolo veľa a navyše rôzneho druhu či zamerania, sústredíme sa len na denníky a týždenníky, či už s politickým pozadím alebo bez neho.

Medzivojnové obdobie ponúka množstvo zaujímavých tém, či už z domáceho diania v prvej ČSR (politický vývoj, hospodárstvo, kultúra), alebo zo zahraničia, kde prevažovali prirodzene v domácich periodikách správa a informácie z politického diania v zahraničí, menej správ a informácií už bolo zo zahraničia z kultúry, hospodárskeho života či športu. Pri jednotlivých témach a ich hodnotení v dobovej tlači musí byť historik veľmi opatrný, zvlášť pri politických denníkoch a týždenníkoch, ktoré vydávali politické strany. Platí to najmä pre „politické“ témy, pretože tú istú udalosť mohli hodnotiť niektoré stranícke noviny úplne opačne a protichodne. Záviselo to prirodzene od toho, či boli vládne centralistické alebo nevládne opozičné.

Prácu historikov s dobovými novinami si ukážeme na dvoch témach z vnútropolitického života prvej ČSR. Prvou bude prijatie ústavnej listiny vo februári 1920 a druhou prijatie „Modu vivendi“⁴ roku 1928.

Ústavu ČSR prijalo dočasné Národné zhromaždenie dňa 29. februára 1920. Je zaujímavé a symptomatické zároveň, že ľudácky *Slovák* o tejto dôležitej udalosti vôbec neinformoval. *Robotnícke noviny* (tlačový orgán Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej na Slovensku) informovali o prijatí ústavy veľmi krátkou správou na titulnej strane, ktorú preto môžeme citovať celú: „*V nočných hodinách posledného dňa februára, v nedeľu ráno dokonalo revolúciou poverené Národné Shromaždenie vrcholné svoje dielo, schválilo ústavný zákon. Po odhlasovaní zavznely hymny ‚Kde domov můj‘ a ‚Nad Tatrou sa blýska‘ a členovia soc. dem. strany zanôtili ‚Rudý prápor‘, na to zahrmel pozdrav: ‚Nech žije prezident Masaryk!‘*“⁵ Pri tejto krátkej správe sa natíska otázka: Prečo bola zverejnená taká stručná strohá informácia o takej dôležitej vnútro politickej udalosti, akou bolo nepochybne prijatie ústavy? Je potrebné si uvedomiť, že v Československej sociálnodemokratickej strane robotníckej už v tomto období, hoci mala premiéra (Vlastimil Tusar) a bola vplyvnou vládnu stranou, existovali vnútorné pnutia a napätia medzi dvoma táborami – pôvodnými sociálnymi demokratmi, ktorí nechceli nič meniť a budovať „kapitalistickú“ ČSR v demokratickom duchu vyzdvihujúca a bojujúca za práva proletariátu (robotníkov), a postupne sa formujúcou a zosilňujúcou radikálnou ľavicou, budúcimi komunistami, ktorí ostro kritizovali kapitalistické zriadenie novej ČSR, novú republiku neprijali a oddane chválili bolševický režim v sovietskom Rusku. Možno aj z týchto dôvodov a nejednotnosti v strane bola publikovaná v tlači taká krátka správa.

Národné noviny, stranícky orgán Slovenskej národnej strany (SNS), vtedy už pod názvom Slovenská národná a roľnícka strana (národnári išli do volieb v apríli 1920 v koalícii s agrárnikmi), informovali veľmi podrobne o prijatí ústavy. Už v čísle z 29. februára 1920 (bola to nedeľa!) priniesli na titulnej a druhej strane dlhé články o ústavných predlohách a debatách o nich v parlamente. V nasledujúcom čísle z 2. marca 1920 v rozsiahlom, takmer dvojstranovom článku *Velké časy – malí ľudia*, sa venovali podrobne ústavným zákonom. Celú titulnú stranu venovali prijatiu tzv. jazykového zákona, čo bolo vzhľadom na nacionálny charakter tejto strany pochopiteľné. Na druhej strane novín pokračoval opis jednotlivých vystúpení poslancov s priblížením podstatného obsahu, vrátili sa i k rozprave o jazykovom zákone v reči ministra spravodlivosti Františka Veselého (polemizoval tiež s Karлом Kramářom). Nasledovali informácie o vystúpeniach ďalších poslancov, ale vždy sa nejakým spôsobom vracali k jazykovému záko-

⁴ Dohoda medzi Vatikánom a prvou ČSR. Čs. vláda schválila text modu vivendi (t. j. spôsob spolužitia) 20. januára 1928, Svätá stolica ho ratifikovala 2. februára 1928. Dohoda obsahovala výpočet viacerých krokov, ktoré sa obe strany zaväzovali urobiť. Vyriešila niektoré sporné záležitosti, o ktorých sa rokovalo už od roku 1918. Išlo najmä o úpravu hraníc biskupstiev podľa hraníc nového čs. štátu. Hranice niektorých biskupstiev totižto i po roku 1918 stále zodpovedali situácii v rakúsko-uhorskej monarchii, takže niektoré biskupstvá sa rozprestierali ako na území ČSR, tak aj na území Maďarska i ďalších štátov.

⁵ Ústavný zákon je prijatý, s. 1. V tomto citáte je pomerne veľa pravopisných chýb z pohľadu súčasného slovenského jazykového úzu. V praxi historikov sú možné viaceré prístupy: 1. Nechať text v pôvodnej podobe bez poznámok a opráv. To je najčastejší spôsob prístupu súčasných slovenských historikov. 2. Prácejšie je text opraviť a aj dobové citáty uverejniť v súčasnom jazykovom úze, čo je však nesprávny prístup. 3. Uverejniť pôvodný text s tým, že nespisovné slová alebo slová s preklepmi opraviť tak, že správne slovo podľa súčasného pravopisu sa napíše v hranatej zátvorke za dobovým nesprávnym, resp. nespisovným výrazom.

nu. O prijatí ústavy sa stručne písalo toto: „*Bolo hlasované o jazykovej ústave. I dr. Beneš hovoril a na koniec predsedá Tomášek. Potom bol uvodzovací zákon o ústavnej listine schválený väčšinou hlasov v prvom čítaní so zmenami a nato bola schválená rezolúcia dr. Herbana, ktorá má byť úvodom a heslom ústavy.*“⁶ Pre historika je tento dobový prameň cenný z hľadiska potvrdenia (alebo vyvrátenia) nacionálneho charakteru vtedajšej Slovenskej rodnej a roľníckej strany. Pri prijímaní ústavy išlo jednoznačne o potvrdenie jej nacionálneho charakteru presávaním slovenských národných záujmov, v tomto prípade konkrétne o presadenie slovenského jazyka a jeho používania ako štátneho úradného, no už v rámci novej česko-slovenskej štátnosti, z ktorej po prijatí ústavy sa stala československá štátnosť, čo niektorí, najmä slovenskí historici, neakceptujú, no jednoznačne to bola „realita bez spojovníka“.⁷

Regionálny týždenník spišských Nemcov *Karpathen-Post*, vychádzajúci v Kežmarku, o prijatí ústavnej listiny ČSR vôbec neinformoval, čo určitým spôsobom reflektovalo negatívny vzťah spišských Nemcov k novej ČSR. Pre historika môžu byť tieto nemecké noviny a ich obsah v poprevratových rokoch 1918 – 1922 dôkazom negatívneho vzťahu spišských Nemcov k novému československému štátu. O pár dní, v čísle z 13. marca 1920, informoval tento týždenník v mene zakladajúcej sa *Zipser Deutsche Partei* (Spišsko-nemeckej strany, bola založená 22. marca 1920) na titulnej strane o vypísaní volieb do poslaneckej snemovne (18. apríla 1920) a senátu (25. apríla 1920). V tomto článku informovali noviny o organizačnom postupe pred parlamentnými voľbami, čo bolo určené najmä pre funkcionárov tejto nemeckej menšinovej strany.⁸ Parlamentné voľby boli pre predstaviteľov spišských Nemcov a najmä funkcionárov *Zipser Deutsche Partei* dôležitejšie ako prijatie Ústavy ČSR. Pre predstaviteľov negativistických Nemcov zo Spiša to bolo jasné zmýšľanie a konanie voči ČSR. Hneď vedľa tohto článku, teda tiež na titulnej strane, uverejnili *Karpathen-Post* politické ciele *Zipser Deutsche Partei* v článku *Was wir wollen?*⁹ Pre historika je to cenný prameň k dejinám Spišsko-nemeckej strany, konkrétnejšie k jej zakladaniu a vzniku v marci 1920 a jej cieľoch pred parlamentnými voľbami na jar 1920.

Pri porovnaní vybraných titulov novín a ich informovaní o téme prijatia ústavy v roku 1920 môže historik jasne pozorovať, že opozičné politické subjekty prostredníctvom svojich tlačových orgánov vôbec neinformovali o takej dôležitej udalosti pre nový československý štát. Pri *Karpathen-Post* to neprekvapuje, u ľudáckeho *Slováka* to prekvapuje už viac. Je tiež zaujímavé, že sociálni demokrati na Slovensku informovali vo svojom straníckom tlačovom orgáne *Robotnícke noviny* tak stručne o prijatí ústavnej listiny, teda najdôležitejšieho dokumentu nového štátu, ktorý si priali sociálni demokrati budovať a zveľaďovať, samozrejme s prihliadnutím na práva robotníkov. Nakoniec najpodrobnejšie informovali o prijatí ústavy *Národné noviny*, aj keď najmä o jazykovom zákone a nie o ústave ako celku. Dá sa to vysvetliť snahou SNS úzko spolupracovať s agrárnikmi a po voľbách sa stať vládnu stranou a podporovať nový štát a jeho ústavu, i keď len v koalícii s agrárnikmi vzhľadom na „malosť“ národniarov.

Modus vivendi z roku 1928 (do platnosti vstúpil 2. februára) bola dôležitá téma vzhľadom na vzťahy prvej ČSR a Vatikánu¹⁰ a prirodzene sa jej venovali viaceré dobové noviny. Pre historika spracovávaného túto tému je okrem relevantných archívnych prameňov v domácich a zahraničných archívoch dobová tlač vhodným doplňujúcim prameňom. Pri tejto politickej téme musí historik veľmi citlivo zvažovať, ktoré tituly z dobových denníkov a týždenníkov využije, a to najmä pri straníckych tlačových tituloch politických strán. Ako opisovali Modus vivendi vybrané slovenské politické denníky? Stranícke periodikum *Národné noviny* priniesli na titulnej strane stredne dlhý vecný článok bez zbytočného politizovania, v ktorom stručne informovali o vývoji vzťahov medzi prvou ČSR a Vatikánom počnúc pôsobením nuncia Clemente Micaru a prvého československého veľvyslanca vo Vatikáne Kamila Kroftu, ktorý sa veľkou mierou pričínal aj o vypracovanie a prijatie Modu vivendi. O ňom *Národné noviny* uviedli: „*Potvrdilo sa, že modus vivendi týka sa len zahraničných diecézií, rádových dedín a vymenovania biskupov a obsahuje súčasne formulu, ktorou novovymenovaní biskupi budú prisahať vernosť štátu.*“ Na záver článku zdôraznili, že Modus

⁶ Velké časy – malí ľudia, s. 1 – 2.

⁷ Nie pomlčky, ako sa mylne uvádza často nielen pri období prvej ČSR, ale aj neskôr v krátkom období po roku 1989 v našich spoločných česko-slovenských dejinách.

⁸ *Zipser Deutsche Partei!* Merkblatt für die Organisatoren, s. 1.

⁹ *Was wir wollen?*, s. 1.

¹⁰ Z množstva odborných prác napr. SUCHÁNEK, D. Modus vivendi 1928, s. 205 – 224; KONÍČEK, J. *Modus vivendi v histórii vzťahů Svatého stolce a Československa.*

vivendi prispel k vyriešeniu dvoch sporných a stále nedoriešených otázok vo vzťahu medzi Československom a Vatikánom: „Prvým sporným bodom bolo rozhraničenie diecéz, druhým otázka nominácie (biskupov – pozn. autor). Tento spor je modom vivendi teraz vyrovnaný a to v tom smysle, že vymenovávacie právo je ponechané Svätej Stolicy, ale prv než Sv. Stolica biskupa vymenuje, opýta sa vlády, či nemá oproti nemu politických otázok.“¹¹ V ďalšom čísle oznámil orgán národniarov, že pápež Modus vivendi definitívne schválil a stručne zhodnotil ohlas Modu vivendi v československých politických kruhoch, ale najmä u Slovenskej ľudovej strany: „V politických kruhoch československých sa to berie na vedomie so všeobecným uspokojením, slovenská ľudová strana však stavia sa k Modu vivendi kladne len s tou výhradou, že ho považuje za predbežné riešenie pomeru s Vatikánom a že konečným riešením musí byť uzavretie úplného konkordátu.“¹² Národné noviny vyjadrili aj možnosť skorého vymenovania slovenského arcibiskupa po prijatí Modu vivendi. K nemu sa v *Národných novinách* ešte vrátil Martin Rázus, čelný predstaviteľ národniarov a známy slovenský spisovateľ. V titulnom článku *Modus vivendi s Vatikánom a s Vittenbergom*, ktorý má charakter úvahy, podrobnejšie opísal jednotlivé body Modu vivendi a vyjadril nádej, že „katolícka verejnosť bude iste so svojím výdobytkom spokojná i vtedy, keď sa dohoda označuje skromne Modus vivendi a nie ako konkordát“. Rázus následne zhodnotil vystúpenia niektorých poslancov a politikov v parlamente i mimo neho k prijatému Modu vivendi (Taub, minister Beneš, Kramář, Hrušovský). Modus vivendi prirovnal k „ovociu boja, čo si vymohol melkou proticirkevnou politikou vyprovokovaný katolicizmus“. V tejto súvislosti sa ako evanjelik pýtal, čo bude so slovenskými evanjelikmi a ich cirkvou po uzavretí Modu vivendi. Snažil sa obrátiť pozornosť na problémy postavenia slovenskej evanjelickej cirkvi a všeobecne slovenských evanjelikov v ČSR, resp. na Slovensku. Prišiel

k záveru, že v ČSR v porovnaní s katolíkmi boli slovenskí evanjelici v oveľa horšom postavení, či už v sociálnej oblasti, v organizácii evanjelickej cirkvi atď. Preto si na záver prial po vzore katolíkov aj pre evanjelikov akýsi „Modus vivendi s Vittenbergom“. „Sledovať a pracovať – za nového ducha a nové odhodlania v slovenskom evanjelictve, čoho výsledkom bol by Modus vivendi konečne i s Vittenbergom!“¹³

Národné noviny venovali pomerne veľa priestoru téme prijatia Modu vivendi. Vo svojich príspevkoch, ktoré mali charakter kratších článkov, faktograficky opisovali podstatu a prijatie Modu vivendi a následne s odstupom pár dní v dlhšej úvahe načrtol čelný funkcionár SNS M. Rázus nutnosť prijať po vzore katolíkov a Modu vivendi podobnú dohodu aj medzi slovenskými evanjelikmi a ústredím evanjelikov a. v. v Nemecku (Wittenbergu).

Slovenský denník ako orgán vládnej agrárnej strany priniesol na titulnej strane už 13. januára 1928, t. j. viac ako dva týždne pred prijatím Modu vivendi, jeho obsah. Zdôraznil význam nového rozdelenia diecéz, ktoré sa kryli s hranicami československého štátu, čo podľa *Slovenského denníka* znamenalo, že Vatikán nepriamo uznal Trianonskú mierovú zmluvu.¹⁴ Už v deň platnosti Modu vivendi 2. februára 1928 uverejnil *Slovenský denník* nótu ministra zahraničných vecí Edvarda Beneša adresovanú kardinálovi Pietrovi Gasparimu, štátnemu sekretárovi Svätej stolice v Ríme, čo znamenalo prijatie Modu vivendi ČSR. V nej Beneš oznamoval, že vláda ČSR 28. januára 1920 súhlasila so zmluvou Modus vivendi. Nóta obsahovala 6 bodov, ale 5. bod týkajúci sa prísahy vernosti ČSR zo strany cirkevných hodnostárov uverejnil *Slovenský denník* omylom dvakrát za sebou.¹⁵

Pre najsilnejšiu politickú stranu na Slovensku, Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSĽS), bola téma Modu vivendi veľmi dôležitá. Jej katolícky charakter ju predurčoval k tomu, aby vzťahy ČSR a Vatikánu boli čo najlepšie a najužšie. Z týchto dôvodov je prirodzené, že o tejto téme písal a informoval *Slovák*, stranický orgán slovenských ľudákov, podrobnejšie ako iné stranické tlačové periodiká. Už 22. januára 1928 informoval v krátkej správe, že ministerská rada pod vedením podpredsedu vlády Jana Šrámka schválila Modus vivendi.¹⁶ Podobne ako *Slovenský denník*, tak aj *Slovák* uverejnil 2. februára 1928 nótu ministra E. Beneša, ktorú tvorila zmluva Modus vivendi sklada-

¹¹ Usporiadanie nášho pomeru s Vatikánom, s. 1.

¹² Po schválení modu vivendi pápežom, s. 1.

¹³ RÁZUS, M. Modus vivendi s Vatikánom a s Vittenbergom, s. 1.

¹⁴ Obsah modu vivendi, s. 1.

¹⁵ Táto prísaha vernosti československému štátu znela: „Prisahám a sľubujem, ako náleží biskupovi, vernosť republike Československej a že nič neurobím, čo by bolo proti blahu, bezpečnosti a integrite republiky.“ Modus vivendi s Vatikánom: Nota našej vlády sv. Stolicy, s. 5.

¹⁶ Modus vivendi schválený ministerskou radou, s. 2.

júca sa zo šiestich bodov.¹⁷ Modu vivendi sa týkala aj krátka správa o vystúpení ministra zahraničných vecí E. Beneša v zahraničnom výbore poslaneckej snemovne. Vo svojom vystúpení Beneš povedal, že utvorením Modu vivendi „neide o konkordát ani dľa obsahu ani dľa formy“ a Benešovo vystúpenie bolo podľa *Slováka* prijaté veľmi zdržanlivo. Podľa ľudáckeho denníka sa nasledujúcej debaty o zmluve Modus vivendi nezúčastnili vôbec zástupcovia koalíčných strán, a tak podľa *Slováka* „rečnili iba komunisti a socialisti. Komunista Burian zazlieval ministromi zahraničia, že dohoda s Vatikánom je prv utvorená ako dohoda s bolševickým Ruskom. Ostatní rečníci zazlievali vôbec utvorenie dohody.“¹⁸ Z týchto slov je jednoznačne cítiť odpor či nepriateľstvo HSLS k ľavicovým socialistickým stranám.

V tomto období boli slovenskí ľudáci v koalícnej československej vláde, preto jej tlačový orgán kritizoval vo väčšej miere opozičné socialistické strany a Komunistickú stranu Československa. Téma Modu vivendi sa k tomu veľmi hodila. Historik môže na základe obsahu *Slováka* z tohto obdobia skúmať nielen vzťah ľudákov k Modu vivendi, ktorý bol pochopiteľne kladný, ale aj celkovú politiku ľudákov a jej zameranie, napr., ako sme uviedli, k opozičným ľavicovým stranám, ale tiež k stranám, s ktorými HSLS vládla, napr. k Československej strane lidovej, ktorú *Slovák* ostro kritizoval do roku 1927, no po vstupe HSLS do vlády sa táto kritika značne zjemnila a nebola taká častá. To sú len parciálne otázky, o ktorých môže historik uvažovať a získavať poznatky na základe rozboru obsahu dobových novín z tohto medzivojnového obdobia.

K Modu vivendi v denníku *Slovák* boli uverejnené ešte dva články: *Svätý Otec schválil „Modus vivendi“*¹⁹ a *Prvý krok ku konkordátu*.²⁰ Druhý článok naznačuje zmysľanie ľudákov, podľa ktorých Modus vivendi bol len prípravou a prvým krokom k neskoršiemu uzavretiu konkordátu medzi ČSR a Svätou Stolicou. To sa však, ako vieme, neuskutočnilo.

V regionálnych novinách sa tiež písalo o zmluve Modus vivendi. Ako príklad sme vybrali *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*²¹ vychádzajúce v Košiciach, ktoré pri príležitosti prijatia Modu vivendi mu venovali len krátky článok, hoci na titulnej strane. Jeho obsah môže historik jednoznačne vyhodnotiť ako „ľavicový a socialistický“, nahrávajúci „pokrokovým“ národným socialistom: „*Ujednání, jehož obsah je již dříve znám (úprava diecézních hranic, určení správy církevních statků, nostrifikace řádů a řeholí, jmenování biskupů, přísaha věrnosti republice), možno považovati za úspěch ministra Beneše, tím spíše, že dojednání úmluvy dělo se za vlády krajně reakčn²² a výsledek je skutečně uspokojujícím zachráněním všeho, co bylo možno. Pro pokrokovou složku národa jediným cílem a uznaným poměrem může býti ovšem jen rozluka.*“²³ Na záver *České noviny* dodali, že Modus vivendi je za daných pomerov a existujúcej vnútro politickej situácie dobrým výsledkom.

Záver

Tlač v medzivojnovom období je bohatým dobovým prameňom pre historikov, popri klasických nepublikovaných archívnych prameňoch, editovaných archívnych prameňoch a odbornej literatúre. Využíva sa vo veľkej miere napríklad pri spracovávaní monografií miest a dedín. Zároveň je potrebné upozorniť na určité úskalia, ktoré čakajú na historikov pri využívaní dobovej tlače v období prvej ČSR. V tomto období vychádzalo mnoho politických novín ako tlačových orgánov jednotlivých politických strán, čo bolo typické pre „prepolitizovanú“ prvú republiku. Z tohto dôvodu musí historik porovnávať viaceré tituly rôznych politických strán a nezávislé tituly a opatrne formulovať konečné závery a úsudky. Naznačili sme len dve témy z vybranej dobovej tlače a uviedli niektoré spôsoby, ako by mali historici pracovať s dobovými novinami a uvažovať o historických témach. Tém, i tých nosných pre obdobie medzivojno-

¹⁷ Dohoda s Vatikánom utvorená, s. 1.

¹⁸ Benešovo expoé v zahraničnom výbore poslaneckej snemovne, s. 2.

¹⁹ Svätý Otec schválil „Modus vivendi“, s. 1.

²⁰ Prvý krok ku konkordátu, s. 1.

²¹ Začali vychádzať roku 1926 pod názvom *Košické noviny*. Orgán politicky reformného hnutia československej inteligencie, neskôr zmenili názov na *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*, ako týždenník obrodného hnutí kultúrne politického a voľné diskuse, vychádzali v Košiciach len do roku 1928, teda spolu tri roky. Ich vydavateľom a majiteľom bol predstaviteľ českej inteligencie Bedřich Minařů. Boli oficiálne nezávislé, ale z politických strán mali najbližšie k Čs. národno-socialistickej strane.

²² Išlo o vládu agrárnik Antonína Švehlu (12. 10. 1926 až 1. 2. 1929), ktorá sa označovala ako „vláda panskej koalície“, v ktorej neboli zástupcovia socialistických strán (sociálnych demokratov ani národných socialistov).

²³ Modus vivendi s Vatikánom, s. 1.

vej ČSR, sa ponúka samozrejme oveľa viac. Veľkou témou pretriasanou v tlači bol napr. Tukov článok *Vacuum iuris* a následná Tukova aféra z roku 1928. Dôležité domáce témy, ktoré tlač neobišla v 30. rokoch, boli aj Zvolenský manifest roku 1932, Pribinove oslavy roku 1933, voľby prezidenta Beneša roku 1935 atď. Dobové noviny – denníky i týždenníky, informovali aj o dianí v zahraničí – pre historika je to tiež určitý prameň poznania zo všeobecných dejín. Pravidelne informovali o spoločenskom dianí v krajinách našich spojencov a priateľov z Malej dohody (Rumunsko, Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, neskoršie Južoslávia). Naša domáca tlač veľmi pozorne sledovala napr. Lindberghov prelet nad Atlantickým oceánom či japonsko-čínsky konflikt o Mandžusko na začiatku 30. rokov.

Z uvedeného vyplýva, že dobová tlač je dôležitým prameňom pre historikov a žiadny poctivý zámerník o historické dianie či seriózny bádateľ by ju nemal obísť.

Zoznam bibliografických odkazov

BARTOŠ, J. Noviny jako historický pramen. In: MAREK, P., ed. *Tisk a politické strany*. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2001, s. 7 – 16.

Benešovo expozé v zahraničnom výbore poslaneckej snemovne. In: *Slovák*. 2. 2. 1928, roč. 10, č. 27, s. 2.

Dohoda s Vatikánom utvorená. In: *Slovák*. 2. 2. 1928, roč. 10, č. 27, s. 1.

DŽUJKO, J. 28. október (30. október) – dobová interpretácia vzniku ČSR v slovenskej straníckej regionálnej tlači v medzivojnovom období. In: *Annales historici Presovienses*. 2016, roč. 16, č. 1, s. 97 – 110.

KIPSOVÁ, M., ed. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968.

KONÍČEK, J. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2004.

MARŤÁK, M. Katolícke noviny 1919 – 1920 – tlačový orgán agrárnej strany. In: *Otázky žurnalistiky*. 2012, roč. 55, č. 1 – 2, s. 46 – 55.

MARŤÁK, M. Netradičná koalíčná „spolupráca“: Dobová tlač o ľudákoch a slovenských agrárnikoch v rokoch 1927 – 1929. In: *Kultúrne dejiny*. Suppl. 2016, roč. 7, s. 117 – 131.

MARŤÁK, M. Reflexia HSLS na stránkach spišskej agrárnej regionálnej tlače. In: HUŤKA, M. a P. ZMÁTLO, eds. *Ružomerský historický zborník II*. Ružomberok: Filozofická fakulta KU v Ružomberku, 2008, s. 175 – 182.

Modus vivendi s Vatikánom. In: *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*. 3. 2. 1928, roč. 3, č. 5, s. 1.

Modus vivendi s Vatikánom: Nota našej vlády sv. Stolicy. In: *Slovenský denník*. 2. 2. 1928, roč. 11, č. 27a, s. 5.

Modus vivendi schválený ministerskou radou. In: *Slovák*. 22. 1. 1928, roč. 10, č. 18, s. 2.

Obsah Modu vivendi. In: *Slovenský denník*. 13. 1. 1928, roč. 11, č. 10a, s. 1.

Po schválení Modu vivendi pápežom. In: *Národné noviny*. 5. 2. 1928, roč. 59, č. 16, s. 1.

Prvý krok ku konkordátu. In: *Slovák*. 9. 2. 1928, roč. 10, č. 32, s. 1.

RÁZUS, M. Modus vivendi s Vatikánom a s Vittenbergom. In: *Národné noviny*. 8. 2. 1928, roč. 59, č. 17, s. 1.

RUTTKAY, F. Noviny a časopisy ako historický prameň. In: *Otázky žurnalistiky*. 1985, roč. 28, č. 2, s. 7 – 20.

SUCHÁNEK, D. Modus vivendi 1928. In: *Revue církevního práva*. 2002, roč. 23, č. 3, s. 205 – 224.

Svätý Otec schválil „Modus vivendi“. In: *Slovák*. 4. 2. 1928, roč. 10, č. 28, s. 1.

Usporiadanie nášho pomeru s Vatikánom. In: *Národné noviny*. 3. 2. 1928, roč. 59, č. 15, s. 1.

Ústavný zákon je prijatý. In: *Robotnícke noviny*. 2. 3. 1920, roč. 17, č. 27, s. 1.

VEČEŘA, P. Marmaggiho aféra: úloha katolicizmu optikou dobových tištěných médií levice. In: *Teorie a praxe politického katolicizmu*. Brno: CDK, 2008, s. 205 – 225.

Veľké časy – malí ľudia. In: *Národné noviny*. 2. 3. 1920, roč. 51, č. 49, s. 1 – 2.

Was wir wollen? In: *Karpathen-Post*. 13. 3. 1920, roč. 41, č. 11, s. 1.

Zipser Deutsche Partei! Merkblatt für die Organisatoren. In: *Karpathen-Post*. 13. 3. 1920, roč. 41, č. 11, s. 1.

ZMÁTLO, P. Dobová slovenská regionálna tlač na východnom Slovensku v období prvej Československej republiky z pohľadu historika. In: HUŤKA, M. a P. ZMÁTLO, eds. *Ružomerský historický zborník II*. Ružomberok: Filozofická fakulta KU v Ružomberku, 2008, s. 145 – 174.

ZMÁTLO, P. Karpathen-Post a Veľká vojna. In: CHALUPECKÝ, I., ed. *Z minulosti Spiša XXII: ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*. Levoča: Spišský dejepisný spolok v Levoči, 2014, s. 241 – 250.

ZMÁTLO, P. Marmaggiho aféra v dobovej straníckej tlači na Slovensku. In: NEMEŠ, J. a D. PAPAJÍK, eds. *Ružomerský historický zborník III*. Ružomberok: Filozofická fakulta KU, 2009, s. 173 – 204.

ZMÁTLO, P. Ohlas Marmaggiho aféry na stránkach dvoch slovenských straníckych denníkov. In: MAČALA, P., MAREK, P. a J. HANUŠ, eds. *Církeve 19. a 20. storočí ve slovenské a české historiografii*. Brno: CDK, 2010, s. 493 – 521.

ZMÁTLO, P. Samospráva mesta Spišská Nová Ves v poprevratovom období a v 20. rokoch 20. storočia na stránkach dobovej regionálnej tlače. In: CHALUPECKÝ, I., ed. *Z minulosti Spiša XVI. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*. Levoča: 2008, s. 99 – 136.

ZMÁTLO, P. Slovenská regionálna tlač na Spiši v období prvej Československej republiky z pohľadu historika. In: CHALUPECKÝ, I., ed. *Z minulosti Spiša XV. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči*. Spišský dejepisný spolok v Levoči. Levoča: 2007, s. 121 – 162.

ZMÁTLO, P. Tatry – prvé slovenské noviny na Spiši. In: FETKO, F. a M. ŠTEVÍK, eds. *Pocsta Ivanovi Chalupeckému: Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 186 – 199.

Resumé

The press in the inter-war period – a valuable resource for historians

Peter Zmátlo

The paper surveys the period press as a valuable resource for the historians focusing on the inter-war Czechoslovakia. The author explains how the period press and periodicals should be used by historians in the context of their work. He analyses the work of historians with the period press and illustrates it by two examples from the period of the first Czechoslovak Republic – the adoption of the Constitutional Charter in February 1920 and then of the

modus vivendi in 1928. The paper describes how these topics were depicted in selected dailies and weeklies, mainly politically oriented, e.g. *Slovák* (Slovenská ľudová strana, or actually Hlinkova slovenská ľudová strana), *Robotnícke noviny* (Čs. sociálnodemokratická strana robotnícka), *Národné noviny* (Slovenská národná strana), *Slovenský denník* (Agrárna strana), *Karpathen-Post* (Zipser Deutsche Partei) and *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi* (independent). The author points out possible pitfalls a historian may face while working with the newspapers, mainly the subjective political background of the political dailies and weeklies. For that reason, historians should often compare various newspapers and draw conclusions and summaries of their work very carefully.

Key words: period press, archive resources, inter-war period, dailies, weeklies

Mgr. Peter Zmátlo, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Zaoberá sa politickými a kultúrnymi dejinami prvej Československej republiky a všeobecnými dejinami medzivojnového obdobia.

PERIODIKUM POSOL BOŽSKÉHO SRDCA JEŽIŠOVHO

Ján Ďurica, SJ

Kľúčové slová: Michal Melíšek, katolícke periodiká, Posol Božského Srdca Ježišovho

Úvod

Posol patrí popri katolíckych periodikách *Cyrill a Method* (1852 – 1870) a *Katolícke noviny* (vychádzajú s prestávkami od roku 1849 do súčasnosti) medzi najstaršie periodiká slovenských katolíkov. Jeho náplň bola predovšetkým formačno-duchovná, ale aj kultúrno-spoločenská. Pomáhal rozvíjať národné povedomie a kultivovať jazyk. Zjednocoval Slovákov doma i v zahraničí, tých, ktorí išli do cudziny zarábať na chlieb, alebo museli ujsť pred prenasledovateľmi, alebo priamo z nespravodlivých väzení, aby v slobodnom svete mohli svojimi charizmatickými darmi poslúžiť rodákovi.

Zakladateľom tohto periodika bol Michal Melíšek¹ (1854 – 1917) rímskokatolícky kňaz.² V roku 1895 bol ustanovený za farára vo Veľkých Levároch, kde vo zverenej farnosti založil *Bratstvo Božského Srdca Ježišovho*. Pre Bratstvo pripravoval založenie časopisu po dohode s jezuitským pátrom Andrejom Kubinom,³ ktorý mu prisľúbil pomoc. Prvé číslo časopisu vyšlo 15. júna 1897. Vydavateľom a redaktorom bol Michal Melíšek, adresa redakcie bola na fare vo Veľkých Levároch. Časopis *Posol*/tlačili v trnavskej tlačiarni Žigmunda Wintera. Časopis mal úspech a odberateľov aj medzi americkými Slovákami. Melíšek sa pre pastoračnú zaneprázdnenosť čoskoro zriekol vydávania časopisu a už od 2. Ročníka ho prenechal trnavským jezuitom.

Zakladateľ periodika

Myšlienka vydávať časopis *Posol Božského Srdca Ježišovho* mala najmä pastoračno-duchovný charakter. Michal Melíšek bol horlivý kňaz, ktorý chcel pomôcť predovšetkým zvereným veriacim, ale aj všetkým ľuďom dobrej vôle. Predstavuje to jeho pôvod a objavené talenty, s ktorými sa chcel podeliť. V médiu *Posla* videl výborný prostriedok.

Nakrátko si pripomenieme jeho životný profil. Narodil sa 29. augusta 1854 v Radave (okres Nové Zámky) v roľníckej rodine. Ako mladý žiak vstúpil do kapucínskeho rádu, kde prijal rehoľné meno Adolf. Študoval na rehoľných školách v Pezinku a v Békéscsabe (Maďarsko). Na kňaza bol vysvätený 19. marca 1877 vo Viedni. Ako rehoľný kňaz pôsobil v Pezinku a tiež ako výpomocný kaplán v Békéscsabe. V roku 1889 sa stal diecéznym kňazom a účinkoval ako kaplán v Budmericiach, od roku 1890 ako administrátor v Plaveckom Štvrtku. Odtiaľ bol roku 1895 ustanovený za farára do Veľkých Levár. Od roku 1898 pôsobil aj ako dekan a škôldozorca malackého okresu. V tejto funkcii sa zaslúžil o rozvoj školstva vo svojom okrese. Bol vzdelaným človekom. Mal učiteľské skúšky pre ľudové školy i pre

¹ PAŠTEKA, J. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Heslo Melíšek, Adolf Michal, stĺpce 912 – 913.

² MAŤOVČÍK, A. *Slovenský biografický slovník*, zv. 4. Heslo Melíšek, Adolf Michal, s. 148.

³ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Kubina, Andrej, stĺpce 773 – 774. Tiež MAŤOVČÍK, A. *Slovenský biografický slovník*, zv. 3. Heslo Kubina, Andrej, s. 289.

mešťanky. Určitý čas učil v rodine grófa Schönborn-Puchheima a neskôr ako stredoškolský profesor na dievčenskej mešťanke v Hubertine.

Svoje vzdelanie aplikoval príkladnou a horlivou kňazskou pastoračnou činnosťou. Už skoro ráno prichádzal do spovednice, aby liečil duševné rany svojich veriacich. Vynikal ako chýrny kazateľ. Jeho kázne boli ľudové a zaujímavé. Bol tiež ctiteľom Božského Srdca Ježišovho a často kázal o úcte k nemu. Vo svojej farnosti roku 1896 založil Bratstvo Božského Srdca Ježišovho a zaviedol tu pobožnosti k Božskému Srdcu. Horlivo propagoval časté i každodenné sväté prijímanie. Každoročne slávnostne slávil sviatok Božského Srdca, pozývajúc príležitostných kazateľov, najmä zo Spoločnosti Ježišovej. Pre farský kostol zadovážil sochu Božského Srdca, ktorú zhotovila dielňa Mayerische Hofkunstanstalt v Mníchove.

V predprevratovom období Melíšek podporoval národný uvedomovací proces, šírenie slovenskej literatúry, nácvik divadelných predstavení vo Veľkých Levároch. Uprostred národného pohybu v roku 1902 sa v obci konala pripomienka jeho dvadsaťpäťročného kňazského jubilea. Písal kázne, z ktorých časť uverejnil v časopise *Kazateľňa*. Ludovít Rizner⁴ v *Bibliografii písomníctva slovenského* uvádza tieto jeho kázne: *Boh k sebe volá hriešnika a odpúšťa mu*. *Na Obrátenie svätého Pavla*⁵, *Prach si a v prach sa obrátiš*. *Na popolečnú stredú*⁶, *Z chrámu katolíckeho vychádzajú všetky milosti*. *Na posvätenie chrámu*⁷, *Šťastliví sme, že žijeme po príchode Kristovom*. *Na Vianoce*.⁸

Po príchode do Veľkých Levár v roku 1895 začal písať farskú kroniku. V rokoch 1911 až 1917 nie je v nej nič označené. M. Melíšek totiž trpel cukrovkou a následnou stratou zraku. Podstúpil aj očné operáciu vo Viedni. Ku koncu života takmer oslepol, takže bol oslobodený od recitovania modlitby kňazského *Breviára* a pri slúžení Eucharistie sa nemusel viazať na záväzný liturgický text zo dňa, ale mohol celebrowať text omše, ktorý vedel naspamäť. V 63. roku života sa v krajinskej nemocnici v Bratislave podrobil operácii, počas ktorej náhle zomrel na otravu krvi 9. apríla 1917, zaopatrený všetkými potrebnými sviatosťami. Jeho telo previezli 11. apríla 1917 do Veľkých Levár, kde ho nasledujúci deň pochoval gajarský farár Ján Trubíni. Vďační farníci mu postavili pomník, na ktorý prispela aj redakcia *Posla Božského Srdca Ježišovho*.

Počiatky a rozvoj časopisu (1897 – 1949)

„V roku 1861 začali francúzski jezuiti ako prví vydávať časopis *Posol Božského Srdca Ježišovho*. Onedlho začal tento časopis vychádzať aj v iných krajinách.“⁹ Prvé číslo *Posla* vyšlo na Slovensku 15. júna 1897 s podtitulom *Časopis Braterstva najsvätejšieho Srdca Ježišovho*. Zodpovedným redaktorom bol Michal Melíšek, farár vo Veľkých Levároch, ktorý určil cieľ časopisu – „prinášať Božie posolstvo slovenskému ľudu a šíriť úctu k Ježišovmu Srdcu medzi slovenskými katolíckmi“. Redakcia sídlila na Rímskokatolíckom farskom úrade vo Veľkých Levároch. Časopis sa tlačil u Žigmunda Wintera¹⁰ v Trnave. *Posol* vychádzal raz mesačne – pätnásteho.¹¹

Vydávanie druhého ročníka odovzdal Michal Melíšek jezuitom v Trnave. Pod ich vedením sa časopis stal mimoriadne účinným nástrojom na obranu katolíckej viery i kresťanských mravov. Hlavným cieľom *Posla* bolo šíriť úctu k Božskému Srdcu Ježišovmu, venovať sa jemu zasväteným rodinám a šíriť Apoštolát modlitby. Časopis prinášal posolstvo Božej lásky slovenskému ľudu v mestách i na dedinách nielen doma, ale i po celom svete. Za niekoľko rokov sa stal najobľúbenejším a najrozšírenejším časopisom na Slovensku.

⁴ MAŤOVČÍK, A. *Slovenský biografický slovník*, zv. 5. Heslo Rizner, Ludovít Vladimír, s. 97 – 99.

⁵ MELIŠEK, A. M. Boh k sebe volá hriešnika a odpúšťa mu. Na obrátenie svätého Pavla, s. 44.

⁶ MELIŠEK, A. M. Prach si a v prach sa obrátiš. Na popolečnú stredú, s. 49.

⁷ MELIŠEK, A. M. Z chrámu katolíckeho vychádzajú všetky milosti. Na posvätenie chrámu, s. 226.

⁸ MELIŠEK, A. M. Šťastliví sme, že žijeme po príchode Kristovom. Na Vianoce, s. 15.

⁹ ŠUPPA, J. Duchovný prínos časopisu *Posol*, s. 280.

¹⁰ MAŤOVČÍK, A. *Slovenský biografický slovník*, zv. 6. Heslo Winter, Žigmund, s. 374.

¹¹ Porov. SPIŠSKÝ, H. Z dejín *Posla*: 1. Počiatky časopisu, s. 31; Storočnica nášho *Posla*, s. 18.

Vydavateľom *Posla* sa od januára 1898 stal trnavský Dom Spoločnosti Ježišovej. Redigovaním časopisu bol poverený známy kultúrny činiteľ páter Andrej Kubina.¹² Páter Kubina prevzal *Posla* s necelými osemsto predplatiteľmi a redigoval ho do štvrtého čísla štvrtého ročníka. Po jeho smrti prevzal redakciu páter Ján Alojz Daubner¹³, ktorý sa sám nepokladal za súčasť na túto prácu. Prijal ju však v poslušnosti a Pán požeňoval jeho dielo, takže pri jeho smrti (1909) časopis mal už 11 600 výtlačkov. Potom od desiateho čísla trinásteho ročníka prevzal redakciu páter Pavol Silvester. Redigoval časopis desať rokov.¹⁴ V decembri 1919 prevzal redakciu *Posla* páter Vendelín Javorka¹⁵, ktorý redigoval 24. ročník (1920). V roku 1921 bol redaktorom páter Ján Králiček¹⁶, ktorý úspešne a za veľkej obľuby u čitateľov viedol *Posla* dvadsať rokov.

V roku 1928 začala vychádzať príloha *Katolícke misie*. Vychádzala desať ráz ročne a prinášala všeobecné články o misijnej činnosti, listy misionárov, zaujímavosti a správy z misií. Nechýbali ani príspevky pre deti.¹⁷

Od roku 1936 mal *Posol* podtitul *Časopis pre čitateľov Božského Srdca Ježišovho, Apoštolát modlitby a zasvätené rodiny*. Pre veľký nával práce v redakcii pracoval aj fráter Ján Kalina. Nemožno zabudnúť ani na horliteľov *Posla*, ktorí mali veľký podiel na rozširovaní *Posla*.¹⁸

V roku 1942 sa redaktorom stal páter Ján Popluhár.¹⁹ V roku 1945 mohli vyjsť iba tri čísla *Posla* kvôli neblahým politickým pomerom. Tretie číslo redigoval páter Ján Srna.²⁰ V roku 1947 redakciu *Posla* viedol páter Félix Záhorec.²¹ Posledný 52. ročník najmä po uzurpovaní moci komunistami musel prekonávať veľa prekážok. Napriek tomu vyšlo 12 čísel. Počet výtlačkov *Posla* vzrástol na 65 000.²² Do roku 1949, keď komunistický režim u nás náboženské časopisy zakázal, resp. obmedzil cenzúrou, vyšlo 52 ročníkov. Vo vydávaní *Posla* pokračovali slovenskí jezuiti v Kanade od roku 1974, kde vyšlo 17 ročníkov, a v roku 1991 sa už jeho vydávanie vrátilo v slobodných pomeroch na Slovensko.²³

¹² Porov. CSONTOS, L. *Verejne aj utajene: Jezuiti na Slovensku v rokoch 1919 až 2014*, s. 212.

¹³ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Daubner, Ján Alojz, stĺpec 227. Tiež VALENTOVIČ, Š. *Slovenský biografický slovník*, zv. 1. Heslo Daubner, Ján Alojz, s. 449; Porov. *Katolícke Slovensko 833 – 1933*, s. 476.

¹⁴ Porov. SPIŠSKÝ, H. *Z dejín Posla: 2. Posol v rokoch 1898 – 1919*, s. 31.

¹⁵ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Javorka, Vendelín, stĺpec 602.

¹⁶ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Králiček, Ján, stĺpce 752 – 753. Porov. CSONTOS, odk. 12, s. 212.

¹⁷ Porov. SPIŠSKÝ, H. *Z dejín Posla: 3. Posol v rokoch 1920 – 1928*, s. 31.

¹⁸ Porov. SPIŠSKÝ, H. *Z dejín Posla: 4. Posol v rokoch 1929 – 1941*, s. 30 – 31.

¹⁹ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Popluhár, Ján, stĺpec 1102.

²⁰ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Srna, Ján, stĺpec 1272.

²¹ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Záhorec, Félix, stĺpec 1506.

²² Porov. SPIŠSKÝ, H. *Z dejín Posla: 5. Posledných sedem ročníkov (1942 – 1948)*, s. 31.

²³ Porov. SPIŠSKÝ, odk. 11, s. 30 – 31; Storočnica, odk. 11, s. 19; ONDRUŠ, R. *Slovenskí jezuiti v Kanade: Kronika pozoruhodnej misie*, s. 98 – 99.



Obr. 1 Časopis *Posol*, č. 1 – 2 z roku 1974

Obnovenie časopisu v zahraničí (1974 – 1990)

Myšlienkou obnoviť vydávanie časopisu *Posol* sa už v roku 1963 zaoberal páter Štefan Senčík.²⁴ Po dvadsiatich piatich rokoch umlčania tlačeného posolstva Božej lásky na Slovensku vydávanie *Posla* obnovili roku 1974 slovenskí jezuiti v Kanade. „Bol určený širšiemu okruhu čitateľov, čím vhodne vyplňal medzeru, ktorá vznikla na poli vydávania náboženských periodík.“²⁵ Cieľom kanadského *Posla* bolo pokračovať v bohatej duchovnej tradícii a spájať slovenských katolíkov po celom svete, v materinskej reči privádzať bližšie k Bohu, šíriť medzi nimi úctu k Ježišovmu Srdcu a Apoštolát modlitby, ako aj podnecovať duchovnú obnovu jednotlivcov, rodín, slovenských farností.²⁶ Prvoradým cieľom časopisu bola náboženská formácia čitateľov. Kanadský *Posol* vychádzal s podtitulom *Mesačník slovenských katolíkov* v náklade od 2 400 do 3 000 výtlačkov. Jedenásť rokov ho redigoval páter Štefan Senčík, ktorý „v rokoch 1975 – 1985 bol provinciálnym predstaveným slovenských jezuitov v zahraničí, redigoval mesačník *Posol* v rokoch 1974 – 1984“²⁷, a šesť rokov páter Rajmund Ondruš.²⁸ Kanadský *Posol* plnil svoju náboženskú

²⁴ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Senčík, Štefan, stĺpce 1215 – 1216.

²⁵ LUPRICH, A. Tlačový a kultúrny apoštolát slovenských jezuitov v Kanade, s. 217.

²⁶ Porov. *Posol* nadväzuje na bohatú tradíciu, s. 7.

²⁷ SOČUFKA, F. *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*, s. 213.

²⁸ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Ondruš, Rajmund, stĺpce 1015 – 1016.

a národnú úlohu medzi slovenskými krajanmi po celom svete, prispieval k ich obnove v duchu Druhého vatikánskeho koncilu.²⁹ Páter Ondruš uvádza: „Rozhodnutie vydávať časopis *Posol* znamenalo nielen mimoriadne pracovné zaťaženie, ale aj odvážny čin. Ved' nebolo jednoduché vydávať slovenský náboženský mesačník mnoho tisíc kilometrov od Slovenska, s ktorým nebolo možné ani riadne poštové spojenie. Ateistický režim v ČSSR obmedzoval a väčšinou znemožňoval poštovú výmenu náboženskej korešpondencie a zvlášť tlačenej literatúry.“³⁰ Pretože „*Posol* sa nevyhýbal ani témam, ako sú potraty, sekty, výchova mládeže, drogy, vzťahy v rodinách, v manželstve, otázky dodržiavania ľudských práv, utlačanie Katolíckej cirkvi vo svete, uverejňoval tiež úvahy moderných teológov, mysliteľov, ako boli napríklad Leppich, Guardini, Papini, Carretto a iní. Články vhodne dopĺňali básne našich autorov Andreja Žarnova³¹, Gorazda Zvonického³², Karola Strmeňa³³, Mikuláša Šprinca³⁴, Valentína Beniaka³⁵, Rudolfa Dilonga³⁶, Mariána Žiara (vlastným menom Imrich Kružliak)³⁷, Martina Rázusa³⁸...“³⁹

Obnovené vydávanie *Posla* na Slovensku (1991)

Po sedemnástich ročníkoch, ktoré sa vydávali v Kanade, sa pokračovalo vo vydávaní *Posla* od roku 1991 v nových podmienkach náboženskej slobody na Slovensku.

Jeho zodpovedným redaktorom sa stal páter Milan Hromník⁴⁰, ktorý obdivuhodne stál na čele tohto časopisu osemnásť rokov. V roku 1991 mal *Posol* viac ako 30 000 odberateľov⁴¹, neskôr dosiahol náklad cez 50 000. Čitateľov bolo oveľa viac.

Od roku 2008 bol poverený službou zodpovedného redaktora páter Jozef Šuppa.⁴² V tomto čase mal časopis *Posol* 45 500 odberateľov. Do zahraničia sa posielala 512 kusov časopisu. Z toho do Ruska (6), ďalej do Izraela (2), Japonska (1), Austrálie (19), do Južnej Ameriky: Ekvádor (1), Paraguaj (1), Peru (1), Bolívia (1), do Severnej Ameriky: do USA (135) a do Kanady (127), do Afriky: Angola, Egypt, Etiópia, Ghana, Južná Afrika, Rwanda (väčšinou po jednom kuse, prípadne dvoch). Z európskych krajín sú to Írsko, Portugalsko, Vatikán, Macedónsko, Rumunsko a Chorvátsko (po 1 kuse), Španielsko (2), Rakúsko, Švédsko, Belgicko a Veľká Británia (4), Švajčiarsko (5), Francúzsko a Nemecko (9), Poľsko (16), Česká republika (40) a Srbsko (p. Štefan Nosál ako horliteľ expeduje 60 kusov).

Provinciál Spoločnosti Ježišovej páter Rudolf Uher SJ od roku 2012 poveril službou zodpovedného redaktora pátra Jána Ďuricu SJ.⁴³ *Posol Božského Srdca Ježišovho, mesačník slovenských katolíkov* vydáva Spoločnosť Ježišova na Slovensku v spolupráci s redaktorkami Irenou Kostolanskou a Andreou Eliášovou. Grafickú úpravu má na starosti Barbara Neumannová. Tlačí sa 36 000 kusov a odber časopisu je podobne kontinuálny.⁴⁴

Vydávanie tohto dnes už najstaršieho slovenského katolíckeho časopisu chce znovu zaujať miesto, ktoré si vydobylo v našej duchovnej kultúre.

²⁹ Porov. HROMNÍK, M. Z dejín *Posla*: 9. Kanadský *Posol* (1974 – 1990), s. 31.

³⁰ ONDRUŠ, odk. 23, s. 98.

³¹ MAŤOVČÍK, odk. 10, heslo Žarnov, Andrej, s. 486 – 487.

³² PAŠTEKA, odk. 1, heslo Šándor, Andrej (pseudonym Gorazd Zvonický), stĺpce 1306 – 1308.

³³ Porov. SOČUFKA, odk. 27, s. 159.

³⁴ Porov. SOČUFKA, odk. 27, s. 159. Tiež RYDLO, J. M. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 až 1988*.

³⁵ VALENTOVIČ, odk. 13, heslo Beniak, Valentín, s. 213.

³⁶ Porov. LITVA, F. J. *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade*.

³⁷ *Who is who v Slovenskej republike*. Heslo Kružliak, Imrich, s. 548.

³⁸ MAŤOVČÍK, odk. 4, heslo Rázus, Martin, s. 52.

³⁹ LUPRICH, odk. 25, s. 218.

⁴⁰ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Hromník, Milan, stĺpce 529 – 530.

⁴¹ Porov. Z dejín *Posla*: 10. Nad prvým ročníkom obnoveného *Posla*, s. 32; Porov Hromník: Jezuiti *Posol Božského srdca Ježišovho*, In: *Katolícke Slovensko 2000*, s. 707 – 708

⁴² PAŠTEKA, odk. 1, heslo Šuppa, Jozef, stĺpec 1358.

⁴³ PAŠTEKA, odk. 1, heslo Ďurica, Ján, stĺpce 285 – 286.

⁴⁴ Porov. RYDLO, J. M. *In verbo autem tuo: Jubilejník k 70. narodeninám slovenského biblistu Jána Ďuricu SJ*, s. 637 – 666.

Pohľad na obsah a poslanie časopisu

Už od počiatku vydávania bol časopis *Posol* svojím obsahom a poslaním zameraný byť pre službu života ľudí šírením úcty k Najsvätejšiemu Srdcu Ježišovmu, apoštolátu modlitby, posilňovaním života v kresťanských rodinách. Zapájal čitateľov do života a pôsobenia celej Cirkvi a diania vo svete.

Páter Milan Hromník, dlhoročný zodpovedný redaktor, charakterizuje časopis *Posol* ako edičné podujatie rehole jezuitov, „ktorá v duchu charizmy svojho zakladateľa svätého Ignáca sleduje len väčšie oslávenie Boha a spásu ľudu. Ciele Spoločnosti Ježišovej nájdú svoj odraz i v zameraní časopisu. *Posol* bude slúžiť väčšej cti a slávy Boha ohlasovaním jeho slova, moci, pravdy, milosrdenstva, skutkov. *Posol* bude slúžiť Božiemu Synovi Ježišovi Kristovi ohlasovaním jeho radostnej zvesti, spásy, pokoja, vlády a lásky, ktorá volá k sebe všetkých, čo sa namáhajú. *Posol* bude slúžiť Ježišovmu dielu na tomto svete – Cirkvi, jej obnove a osobitne dvom zložkám jej záujmov, ktoré zverila Spoločnosti Ježišovej, a to šíreniu úcty k Ježišovmu Srdcu a Apoštolátu modlitby. Skrze tieto vlastné apoštolské dimenzie chce *Posol* prinášať radosť Ducha Svätého a pokoj slovenskému ľudu, ukazovať mu cestu k šťastiu v tomto živote a tak ho privádzať k večnej spáse.“⁴⁵

Vo viacerých číslach sa pripomína, čo je obsahom a poslaním časopisu *Posol*. Tak čítame: „*Obsah časopisu by mal zodpovedať jeho hlavnému cieľu – formovať slovenských katolíkov v náboženskom duchu.*“⁴⁶ „*Časopis chce prispievať k duchovnej obnove Slovenska, k odstraňovaniu náboženskej nevedomosti a povrchnosti. Chce dávať slovenskému ľudu zdravý duchovný pokrm zodpovedajúci mysleniu súčasného človeka. A práve v tomto nadväzuje na bohaté tradície svojej doterajšej existencie.*“⁴⁷

„*Posol* chce... prinášať Božie i Ježišovo posolstvo lásky a spásy všetkým ľuďom dobrej vôle: jednotlivcom i rodinám, Slovákom doma i v zahraničí, ako aj národnostiam žijúcim na území Slovenska. Chce byť časopisom slovenským a otvoreným pre všetkých. V duchu univerzálnej Kristovej lásky chce zjednocovať čitateľov do jednej veľkej duchovnej rodiny. *Posol* chce viac formovať ako informovať. Bude privádzať čitateľov k hlbšiemu chápaniu kresťanskej viery a k intenzívnejšiemu prežívaniu náboženského a duchovného života. Takto chce prispievať k duchovnej obrode slovenského národa, k obnove mravných hodnôt v živote jednotlivcov i celej spoločnosti. Len návrat ku kresťanskému posolstvu, z ktorého vyrástla naša civilizácia a kultúra, je nádejou pre duchovné a spoločenské znovuzrodenie nášho národa v súlade s kresťanskými tradíciami Európy.“⁴⁸

A uzatvoríme túto časť slovami pátra Milana Hromníka SJ: „*Evanjelizácia od počiatkov kresťanstva úzko súvisí s písaným slovom. Literatúra zostáva i naďalej účinným nástrojom ohlasovania Krista. Pastorálna konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o Cirkvi v súčasnom svete Gaudium et spes (č. 62) potvrdzuje dôležitosť literatúry pre život Cirkvi. A koncilový dekrét o spoločenských komunikatívnych prostriedkoch Inter mirifica (č. 14) priamo vyzýva k podporovaniu dobrej tlače a k budovaniu a rozvíjaniu katolíckej tlače, aby sa čitatelia nechali v plnej miere preniknúť kresťanským duchom. Záber Posla potvrdzuje význam náboženskej tlače i dnes.*

Poslanie časopisu sa stotožňuje s poslaním jeho vydavateľa – Spoločnosti Ježišovej. Hlavné poslanie Posla je ohlasovanie Krista a prehĺbovanie viery. Chce ľuďom dávať zdravú duchovnú stravu popri vernosti svojim tradíciám, a to osobitne úcte k Božskému Srdcu Ježišovmu a Apoštolátu modlitby. Pritom Posol ako mesačník slovenských katolíkov na rozdiel od iných našich náboženských časopisov je univerzálny.“⁴⁹

Pokračujúci zodpovední redaktori priniesli niektoré ďalšie špecifiká na rozšírenie pastoračno-teologického rozmeru v duchu požiadaviek súčasnej doby. V súčasnosti obsah časopisu tvoria nasledujúce témy: *Úcta k Ježišovmu Srdcu*, komentáre k úmyslom *Apoštolátu modlitby*, úvahy nad dokumentom *Biblia a morálka* (rubrika *Sväté písmo v našom živote*), zamyslenia nad udalosťami všedného života videné očami viery a ponúkajúce východisko, svedectvá na povzbudenie chorých a trpiacich ľudí (rubrika *V radosti i v bolesti*), udalosti a osobnosti národ-

⁴⁵ Porov. HROMNÍK, M. Prichádza k vám Posol, s. 4.

⁴⁶ A čo bude prinášať, s. 7.

⁴⁷ Storočnica, odk. 11, s. 19.

⁴⁸ Porov. HROMNÍK, odk. 45, s. 3 – 4.

⁴⁹ Porov. internetový rozhovor www.jezuiti.sk

ných dejín (rubrika *Z našich dejín*), životné príbehy na poučenie i povzbudenie vo viere, čítanie pre deti (rubrika *Posol deťom malým i veľkým*), správy zo života Cirkvi (rubrika *Letom svetom*), básne, ohlasy čitateľov.

Ohlasy na časopis *Posol*

Na prvej strane prvého čísla, ktoré mohlo vyjsť znovu v slobodnej vlasti, mohli si čitatelia obnoveného periodika prečítať, ako ho privítal a požehnal mu na cestu otec kardinál Ján Chryzostom Korec,⁵⁰ ktorý v čase svojej rehoľnej formácie pracoval v redakcii *Posla*. „*Časopis Posol sa po štyridsiatich rokoch znova vydáva na cestu po Slovensku. Ako Boží Posol. Veď jeho cieľom je prinášať do našich rodín Pravdu – pravdu o Bohu ako Otcovi, pravdu o jeho láske v Ježišovi Kristovi, v ktorom nás zachraňuje pre večný život, pravdu o Duchu Svätom, v ktorom nás posväcuje v našom dennom živote a dáva nám silu žiť podľa evanjelia uprostred Cirkvi.*

Časopis Posol bol pred prenasledovaním Cirkvi na Slovensku známy po celé desaťročia. Jeho obsah bol veľmi bohatý a dotýkal sa všetkých stránok života Cirkvi a kresťanského života vôbec. Redaktori tohoto časopisu boli rozhladení a vedeli si získať veľa cenných spolupracovníkov. Ich články dýchali pravdou, sviežosťou a presvedčivosťou.

Keď som po skončení filozofie dostal dispozíciu do redakcie a vydavateľstva Posla v Trnave, zastihla nás pohroma. Roku 1948 bolo zastavené vydávanie všetkých katolíckych časopisov. Medzi nimi zanikol aj Posol. V slovenskom náboženskom živote nastala veľká prázdnota. Posol prestal chodiť do našich farností a do našich rodín...

Posol však natrvalo nezanikol. Slovenskí jezuiti, ktorí sa po skončení štúdií nemohli vrátiť do svojej vlasti, začali vydávať Posla v Kanade. Čítali ho veriaci po celom svete a niekoľko desiatok čísel sa dostávalo aj na Slovensko. Naši ľudia ho s veľkým rizikom prenášali cez hranice. Posol spolu s časopisom Hlasy z Ríma prispieval k prehlbovaniu viery na Slovensku.

Dnes, keď sme po rokoch útlaku získali slobodu, začína Posol znova vychádzať na Slovensku, kde pátri jezuiti chcú pokračovať v jeho požehnannej tradícii. Ak sme doteraz s radosťou čítali každé číslo Posla, ktoré sa nám po dlhej púti z Kanady dostalo do rúk, o čo radostnejšie budeme čítať tento časopis teraz po jeho návrate na Slovensko!

Chod', Boží Posol, do našich farností a rodín! Slovensko ťa veľmi potrebuje! Prinášaj pravdu kresťanského života a vlievaj do duší a srdc silu viery, nádeje a lásky! Nech aj tvojím pričinením Cirkvev na Slovensku znova čo najplnšie zakvitne! K tomu ti vyprosujeme Božie požehnanie!"⁵¹

Pri príležitosti návštevy Slovenska vtedajší generálny predstavený Spoločnosti Ježišovej páter Peter-Hans Kolvenbach poskytol redakcii *Posla* rozhovor, v ktorom okrem iného povedal: „*Tlačené slovo ako prostriedok evanjelizácie v apoštolskom poslaní Spoločnosti v dnešnom svete zaujíma dôležité miesto. Zasahuje tisíce a tisíce ľudí v rozličných miestach, prináša im svetlo viery, pomáha im prehlbovať a žiť vieru v rozličných okolnostiach. Spoločnosť Ježišova, verná svojej charizme slúžiť Cirkvi v duchu ignáčovského ‚magis‘ – ‚viac‘, rozvíja tlačový apoštolát tam, kde je to možné... Národné vydania Posla v jednotlivých krajinách šíria úctu k Ježišovmu Srdcu a učia žiť osobnú lásku ku Kristovi, a tak vydávať svedectvo života pre druhých.“*

Na obnovenie vydávania *Posla* u nás zareagoval takto: „*S veľkou radosťou vítam túto iniciatívu, ktorú pokladám za významnú udalosť. Ďakujem Pánovi, že Posol po desaťročiach útlaku teraz znova môže začať slúžiť Božiemu ľudu... Význam Posla v minulosti spočíval v tom, že nadväzoval na slovenskú kresťanskú kultúru a na spiritualitu duchovných synov svätého Ignáca z Loyoly a že práve z týchto zdrojov čerpal svoju životaschopnosť.“*

Páter generál vyjadril nádej, že *Posol* bude čitateľom „*pomáhať žiť podľa evanjelia v duchu exercícií svätého Ignáca. Šírením úcty k Ježišovmu Srdcu, vedením ľudí priamo k Ježišovi, a to objavovaním jeho lásky voči nám.*

⁵⁰ Porov. PAŠTEKA, odk. 1, heslo Korec, Ján Chryzostom, stĺpce 720 – 723.

⁵¹ KOREC, J. CH. Na cestu, s. 1.

Podnetmi z Apoštolátu modlitby v obnovenj forme... Posol by sa mohol a mal stať školou modlitby tým, že by učil ľudí modliť sa a osobne sa angažovať pre Krista.“

A v čom videl poslanie *Posla* pre slovenský národ v súčasnosti? „V tejto novej etape dejín Cirkvi na Slovensku *Posol* by mal prebúdzat' svedomie slovenského ľudu a pomáhať mu rozvinúť a prehĺbiť dar viery a tak prispievať k duchovnej a morálnej obnove vašej vlasti... Je potrebné prekonávať negatívne následky minulosti, ktoré oslabili etiku ľudského srdca, a tak vytvárať lepší svet – civilizáciu lásky... Nech sa všetci, ktorých bude časopis zjednocovať, stanú schopnými tvorcami spoločenstva viery a lásky.“⁵²

Hneď po vyjdení prvého čísla obnoveného časopisu v januári 1991 začali do redakcie prichádzať aj prvé ohlasy. Mnohí čitatelia sa s výtlakami *Posla* stretli ešte ako deti. Niektorí z mladšej generácie mali už prečítané staré čísla spreď roku 1948, alebo aj celé zviazané ročníky, ktoré našli u starých rodičov. Reakcie na prečítané články písali praktizujúci katolíci rozličných profesií, matky rodín, starší ľudia, kňazi aj biskupi. Objavovali ho naši mladí ľudia. Ohlásili sa krajanovia žijúci v iných európskych krajinách alebo v zámorí. Priaznivo ho prijali naši misionári a misionárky, čo pôsobili v zahraničí, rehoľníci a rehoľné sestry. Uvedieme tu niekoľko ohlasov z rozpätia rokov 1991 až 2017.

„S láskou kladiem *Posla* na stôl, lebo ním môžem osloviť deti, manžela, blízkych ľudí... Prvé číslo každého člena našej rodiny niečím zaujalo a oslovilo. Mne najviac do srdca prehovorila báseň Gorazda Zvonického *Otvorte Poslovi. Áno, Boh nám po štyridsaťročnej potope posielal dúhu slobody a od nás kresťanských rodín závisí, čo z tejto slobody dokážeme vyčariť a rozdať svojim deťom...*“⁵³ (Margita Koreňová, Trenčianske Jastrabie)

„Potešil som sa, keď som dostal do rúk prvé číslo *Posla*. Poznal a čítal som ho od detstva. Jemu môžem ďakovať aj za rehoľné a kňazské povolanie, lebo o jezuitoch som sa dozvedel práve z *Posla*.“⁵⁴ (Michal Potocký SJ, Piešťany)

„*Posla* odoberali moji rodičia, keď som bola ešte dieťaťom. Veľmi rada som počúvala, keď nám ho mamička čítala. Bolo nás jedenásť detí. Máme aj brata kňaza. Teraz odoberanie *Posla* prevzala moja dcéra. Veľmi sa teším, keď príde, a spolu si ho čítame. Modlím sa za rozvoj našej kresťanskej viery, v ktorom dare naše deti boli ochudobnené.“⁵⁵ (Anna Krkošková, Zákopčie)

„Pozdrav a modlitby z Jeruzalema! Dostal som prvé čísla *Posla*. Išlo to dlho... Nemusíte mi ho posielat' doporučené, lebo ho nikto neukradne. A keby aj ukradol, tak by dostal niečo dobré.“⁵⁶ (Prof. Anzelm Stanislav Mankovecký, Jeruzalem, Izrael)

„Chcem sa Vám poďakovať za časopis *Posol*, čo mi prišiel z našej milej vlasti, zo Slovenska. Veľmi som sa mu potešila, až som si poplakala od radosti. Ďakovala som dobrému Pánu Bohu, že nášmu národu doprial náboženskú slobodu, čo ja pripisujem našej nebeskej Matke, ved' ju všetci milujeme a k nej sa utiekame.“⁵⁷ (Mercedes Marková, Trujillo, Peru)

„*Posol* teda, ako vidno z čísel zhotovených už novou redakciou, s elánom pokračuje v utvrdzovaní čitateľov vo viere a láske k Božskému Srdcu Pána Ježiša. Zaiste vykoná peknú prácu v terajších rozháraných pomeroch.“⁵⁸ (Ludovít Suchán, Chofu-Tokio, Japonsko)

„Som vydatá a mám päť detí. Časopis *Posol* sa mi dostal prvýkrát do rúk po mojom príchode do Austrálie pred jedenástimi rokmi. Zo začiatku som si ho kupovala v slovenskom kostole v Sydney. Neskôr som si *Posla* objednala priamo v Kanade. Vždy som v ňom nachádzala posilu a poučenie k plneniu svojich povinností. Teraz, keď *Posol* vychádza na Slovensku, chcem ho objednať pre svoju mamičku, manželovu mamičku a sestru, ktoré žijú na Sloven-

⁵² Generál jezuitov víta *Posla*, s. 2.

⁵³ *Posol*. 1991, č. 2, s. 27.

⁵⁴ Odk. 53, s. 27.

⁵⁵ *Posol*. 1991, č. 9, s. 29.

⁵⁶ Odk. 55, s. 28.

⁵⁷ Odk. 55, s. 28.

⁵⁸ Odk. 55, s. 28.

sku. Teším sa na ďalšie čísla Posla, ktorý sa mi zdá byť čím ďalej tým lepší. Želám Vám veľa Božieho požehnanie a ochrany.“⁵⁹ (Daniela Vrbiaková, Dublin, Austrália)

„Od detstva som bol čitateľom, ba určitý čas aj rozširovateľom Posla. V rodine sme ho pravidelne odoberali. Práve Posol propagoval dve knižočky o kňazskom povolani: Chceš byť dokonalý? a Či ísť za kňaza?. Obidve som si objednal a z nich som ako študent spoznával to, o čom som predtým s nikým nehovoril. Vďaka Poslovi za rozvoj úcty Najsvätejšieho Srdca Ježišovho. Aj náš duchovný otec bol jeho veľkým ctiteľom, takže u nás bolo Združenie mužov Božského Srdca. Nech Posol šíri a prehľbuje úctu k Najsvätejšiemu Srdcu aj v nás kňazoch, aby sme verili, prijali a zvestovali našim veriacim úchvatné prislúbenia z Paray le Monial. Takto môžeme očakávať obnovu kresťanského života v rodinách i v celom národe. „Čerpajme s radosťou z prameňov spásy“ – volá Svätý Otec k nám všetkým. Ved' úcta k Najsvätejšiemu Srdcu je vysoká škola kresťanského života, v ktorej sám Kristus pretvára ľudské srdcia podľa svojho Srdca. A to je cieľ nášho úsilia o duchovnú obnovu.“⁶⁰ (Mons. Dominik Tóth, biskup, Trnava)

„Moja mama si predplácala Posla vari od vzniku Československej republiky. Mali sme viac ročníkov zaviazaných. Za týchto posledných 40 rokov sme z nich čerpali duchovnú silu... Dostali sme praktickú katolícku výchovu, ktorá v nás udržiavala vieru počas totality. A za to ďakujem aj Poslovi a ďalším katolíckym časopisom i knihám. Tlač je veľmoc. Preto sa teším, že sa Posol znova vydáva... Redaktorom a prispievateľom Posla prajem pomoc Ducha Svätého a dobré zdravie, aby v dnešných ťažkých časoch zvládli prácu s oduševnením a radosťou a aby sa ich prostredníctvom najmä naša mládež upevňovala v hlbokéj viere.“⁶¹ (Ferdinanda Vymazalová, Prievidza)

„Posol je výborný. Čítame ho od A po Z. Využívam ho i pri vyučovaní náboženstva. Posielam Vám kyticu modlitieb.“⁶² (Ing. Jana Sločíková, Veľké Rovné)

„Mám 14 rokov a veľmi som si obľúbil mesačník Posol. Sú v ňom samé dobré a poučné príbehy. Prostredníctvom Posla som sa poučil i zdokonalil vo viere. Neobľúbil som si ho iba ja, ale celá naša rodina si ho rada prečíta... Modlím sa za Vás a prosím Pána Boha, aby Vás ochraňoval.“⁶³ (Michal Haračal, Dlhé nad Cirochou)

„Posol prináša každý mesiac veľa radosti do našej farnosti. Je skutočne potechou. Keď navštevujem starých ľudí na prvé piatky, mnoho mi rozprávajú o tom, čo si prečítali a ako im to pomáha. I modlitby za našich misionárov častejšie vysielajú k Pánovi, aby im žehnal v ich ťažkej práci. Tešíme sa, keď príde nové číslo.“⁶⁴ (P. Kamil Hudák, Staré)

„Vaša Spoločnosť Ježišova, ktorá má už toľko svätých, vydávaním časopisu Posol napomôže i jeho čitateľom k dosiahnutiu tohto cieľa. Pomôže im pravdivo spoznať nášho Pána, otvoriť mu srdce, naučiť sa ho milovať a dodať mu odvahu vziať na plecia každodenný kríž. Prajem Poslovi, ktorý pre svoju apoštolskú prácu dostal nejedno požehnanie, aby sa dostal do všetkých dedín a miest, aby sa stretol s láskou u mladých. A aby sa nikdy neunavil, bude ho podporovať modlitbou.“⁶⁵ (Monika Kováčová, Bratislava)

„Čítam viaceré katolícke časopisy. Posol je však jasný a zrozumiteľný. Je to ozajstné povzbudenie pre dušu, keď boj proti Bohu nie je taký otvorený ako v minulosti, ale rafinovanejší. V spleti pluralistických názorov na život a na svet Posol je akoby obranný val proti všetkým zlým vplyvom. Chcem podľa svojich možností prispieť pri rozširovaní Posla. S pomocou Božou sa mi podarilo získať ďalších 16 odberateľov, takže v roku 1997 máme spolu 75 odberateľov.“⁶⁶ (Imrich Blanár, Sečovce)

⁵⁹ Posol. 1991, č. 11, s. 28.

⁶⁰ Posol. 1991, č. 12, s. 28.

⁶¹ Odk. 60, s. 29.

⁶² Posol. 1993, č. 1, 3, s. [obálky].

⁶³ Posol. 1993, č. 2, 3, s. [obálky].

⁶⁴ Posol. 1995, č. 2, s. 19.

⁶⁵ Posol. 1996, č. 6, s. 30.

⁶⁶ Posol. 1997, č. 2, s. 19.

„Posol nám veriacim svieti ako maják duchovnej orientácie pre život. Posol je jedinečnou pomôckou pre duchovnú obrodu našich rodín. Každý si v ňom nájde svoju rubriku a poučné príbehy zo skutočného života... V našej farnosti máme 200 odberateľov a ešte viac čitateľov Posla. Niektorí starší rodičia ho objednali aj svojim dospelým deťom, ktoré už majú vlastné rodiny...“⁶⁷ (Margita Šumichrastová, Nemšová)

„Rubriku Posol deťom rád používam vo formáte A5 alebo A4 na detských svätých omšiach už od začiatku existencie tejto rubriky. Na knižnom trhu je málo takých prameňov pre deti, ako to podáva ujo Miško.“⁶⁸ (Jozef Križalkovič, Lekárovce)

„Veľmi sa teším na každé číslo Posla. Vždy, keď príde, celučký si ho prečítam. Dáva mi za príklad iných, ktorí podľa Božieho plánu podstupujú väčšie skúšky, a tak mi pomáha zvládvať každodenné starosti. Ďakujem za tento časopis, ktorý dáva vieru, nádej a lásku generáciám ľudí, čo rovnako zmyšľajú.“⁶⁹ (Margita Pácaltová, Jeřice, Česko)

„Veľmi ma potešil článok z čísla 10/2016 – Jeden z nenápadných hrdinov. Bola to veľmi ťažká doba. Ale práve vďaka takejto odvahe sme my mali čo čítať a počúvať. A keď sa k nám dostalo niečo nové, vždy sme to doslova hltali a šírili ďalej prepismi atď. Na tajných stretnutiach sme sa nikdy nezabudli pomodliť za tých, ktorí nespravodlivo trpeli... Ďakujeme za každý riadok vo Vašom časopise a po prečítaní sa už nevieme dočkať ďalšieho čísla. Mňa osobne vždy poteší tá radosť človeka, ktorú vidím, keď odovzdávam nové číslo.“⁷⁰ (Jarmila Haragová, Nitrianske Rudno). Podobnú radosť z Posla zažívajú aj Slováci v Poľsku (Dorota Moś)

„Už dlhší čas nosím(e) v srdci veľkú vďaku za Vašu dobrotu, ktorú nám prejavujete aj tým, že nám dlhodobo posielate mesačník Posol! Časopis nás poučuje, povzbudzuje a duchovne nás spája s rodným Slovenskom. Ďakujeme Vám za Vaše modlitby za nás, za misie, aj za Vaše požehnania. Za spolubratov saleziánov z Aldanu (Jakutská republika, Rusko) v Kristovi Vám vďačný.“⁷¹ (o. Jozef Tóth SDB)

„Milí priatelia z vydavateľstva Posla, posíláme Vám předplatné na časopis Posol, který už odebíráme od 70. let. Máme ho rádi a po přečtení jej dáváme našim slovenským přátelům. Děkujeme Vám za dobrou práci. Ať Vám Pán žehná! S pozdravem.“⁷² (Marie a Stanislav Crhovi, London, Ontario, Kanada)

Reakcie na periodikum Posol v niektorých médiách

„Časopis Posol je veľmi pútavý a nemal by chýbať v žiadnej rodine, ktorej záleží na správnej výchove detí, na dobrom spolunažívaní či už rodiny alebo susedov, priateľov i spolupracovníkov. Pútavé, poučné i hlboko nábožensky precítené články môžu mnohým zmierniť duševnú bolesť, žiaľ i nerozhodnosť. Veľakrát pomôžu vyriešiť problémy a privedú človeka na správne myšlienky a vrátiť veselú myseľ. Pri všetkých týchto kvalitách časopisu sa zdá, že je ešte stále málo propagovaný, nečíta ho dosť ľudí. Vedia o ňom väčšinou ľudia, čo chodia do kostola a tam si ho kúpia, alebo objednávajú.“⁷³

„Slovenskí jezuiti slúžili v minulosti a slúžia aj teraz Cirkvi na Slovensku rozličnými formami apoštolátu. Medzi tieto formy patrí aj dobrá katolícka tlač. Od začiatku tohto roku začali vydávať v Trnave v nakladateľstve Dobrá kniha obnovený časopis Posol pre široké vrstvy veriacich. V prvých šiestich číslach badať čoraz väčšiu snahu formovať u čitateľov hlbokú úctu k Božskému Srdcu Ježišovmu a prístupným spôsobom osvetľovať otázky viery a povzbudzovať ich k príkladnému kresťanskému životu. Sme si istí, že časopis prenikne medzi široké vrstvy veriaceho ľudu a bude ich vyhľadávaným čítaním.“⁷⁴

⁶⁷ Posol. 2000, č. 2, s. 29.

⁶⁸ Posol. 2004, č. 3, s. 29.

⁶⁹ Posol. 2005, č. 7 – 8, s. 29.

⁷⁰ Posol. 2017, č. 3, s. 25; Posol. 2016, č. 6, s. 22 – 23

⁷¹ Posol. 2017, č. 10, s. 27.

⁷² Odk. 71, s. 27.

⁷³ Vrátil sa Posol, s. 5.

⁷⁴ Vatikánsky rozhlas, 20. septembra 1991.

Odberatelia časopisu *Posol*

V januári 1994, keď počet odberateľov *Posla* dosiahol 40 000, časopis sa expedoval v počte exemplárov: 50 – 99 do 178 obcí či miest, 100 a viac do 49 obcí a miest, nad 200 do 13 obcí či miest.

Najvyššie počty odberateľov mali tieto mestá alebo obce:

Bratislava (1 430), Prešov (833), Trnava (719), Košice (682), Trenčín (523), Nitra (516), Čadca (321), Piešťany (302), Ružomberok, Udiča (231), Spišské Bystré (212), Varín (211), Malacky (204), Kamenica nad Cirochou (183), Stropkov (178), Hlohovec (173), Radošovce, okres Senica (170), Kónská (168), Topoľčany (167), Lipany, Valalíky (151), Radvaň (150).⁷⁵

Záver

Na záver môžeme povedať, že „*Posol sa podieľal na duchovnom a kultúrnom povznesení slovenského národa podľa zásad a pokynov Cirkvi.*“⁷⁶ Zodpovedne svojej koncepcii oslovoval všetkých: jednoduchých ľudí i nepredpojatých intelektuálov, deti, mládež, rodiny i starých ľudí. Ak zostane *Posol* verný svojmu duchovnému poslaniu aj v budúcnosti, bude môcť byť s prislúbenou ochranou Božského Srdca nástrojom nepretržitej duchovnej obnovy Slovenska do ďalších rokov. „*Potrebné je prekonať negatívne následky minulosti, ktoré oslabili etiku ľudského srdca a tak vytvárať lepší svet – civilizáciu lásky. Nech sa všetci, ktorých bude časopis zjednocovať, stanú schopnými tvorcami spoločenstva viery a lásky.*“⁷⁷

Pramene

Archív slovenského oddelenia Vatikánskeho rozhlasu.

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I: Konštitúcie. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993.

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu II: Dekréty a deklarácie. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993.

Sväté písmo: Jeruzalemská Biblia. 3. opr. a prepr. vyd. Trnava: Dobrá kniha, 2014.

Zoznam bibliografických odkazov

A čo bude prinášať. In: *Posol*. 1991, č. 1, s. 7.

CSONTOS, L. *Verejne aj utajene: Jezuiti na Slovensku v rokoch 1919 až 2014.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2015.

Generál jezuitov víta *Posla*. In: *Posol*. 1991, č. 2, s. 1 – 2.

HROMNÍK, M. Časopisy našich rehoľných spoločenstiev. Jezuiti. In: *Katolícke Slovensko 2000.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2000.

HROMNÍK, M. Prichádza k vám *Posol*. In: *Posol*. 1991, č. 1, s. 2 – 4.

HROMNÍK, M. Z dejín *Posla*: 8. Slovenskí biskupi o *Poslovi*. In: *Posol*. 1991, č. 9, s. 30.

HROMNÍK, M. Z dejín *Posla*: 9. Kanadský *Posol* (1974 – 1990). In: *Posol*. 1991, č. 11, s. 30 – 31.

⁷⁵ Kde chodí najviac poslov?, s. 29.

⁷⁶ HROMNÍK, M. Z dejín *Posla*: 8. Slovenskí biskupi o *Poslovi*, s. 30.

⁷⁷ Generál, odk. 52, s. 2.

- Katolícke Slovensko 833 – 1933. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2000.
- Kde chodí najviac poslov? In: *Posol*. 1994, č. 4, s. 29.
- KOREC, J. Ch. Na cestu. In: *Posol*. 1991, č. 1, s. 1.
- LITVA, F. J. *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade*. Trnava: Dobrá kniha, 2005.
- LUPRICH, A. Tlačový a kultúrny apoštolát slovenských jezuitov v Kanade. In: HUDAČEK, M., ed. *Jezuiti na Slovensku v minulosti a súčasnosti*. Trnava: Dobrá kniha, 2012, s. 207 – 227.
- MAŤOVČÍK, A., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 3., K – L. Martin: Matica slovenská, 1989.
- MAŤOVČÍK, A., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 4., M – Q. Martin: Matica slovenská, 1990.
- MAŤOVČÍK, A., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 5., R – Š. Martin: Matica slovenská, 1992.
- MAŤOVČÍK, A., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 6., T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994.
- MELIŠEK, A. M. Boh k sebe volá hriešnika a odpúšťa mu. Na obrátenie svätého Pavla. In: *Kazateľňa*. 1894, roč. 14, s. 44.
- MELIŠEK, A. M. Prach si a v prach sa obrátiš. Na popolečnú stredú In: *Kazateľňa*. 1894, roč. 14, s. 49.
- MELIŠEK, A. M. Šťastliví sme, že žijeme po príchode Kristovom. Na Vianoce In: *Kazateľňa*. 1894, roč. 16, s. 15.
- MELIŠEK, A. M. Z chrámu katolíckeho vychádzajú všetky milosti. Na posvätenie chrámu. In: *Kazateľňa*. 1894, roč. 16, s. 226.
- ONDRUŠ, R. *Slovenskí jezuiti v Kanade: Kronika pozoruhodnej misie*. Trnava: Dobrá kniha, 2006.
- PAŠTEKA, J. et al. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.
- Posol: mesačník slovenských katolíkov*. Trnava: Dobrá kniha, 1991 – . ISSN 0701-0192.
- Posol nadväzuje na bohatú tradíciu. In: *Posol*. 1974, č. 1 – 2, s. 3 – 7.
- RYDLO, J. M. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 až 1988*. Rím: SÚSCM, 1989.
- RYDLO, J. M., ed. *In verbo autem tuo: Jubilejník k 70. narodeninám slovenského biblistu Jána Ďuricu SJ*. Bratislava: Libri historiae, o. z.
- SOČUFKA, F. *Diakonia slova v slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu*. Bratislava: Dobrá kniha, 2004.
- SPIŠSKÝ, H. Z dejín Posla: 1. Počiatky časopisu. In: *Posol*. 1991, č. 1, s. 30 – 31.
- SPIŠSKÝ, H. Z dejín Posla: 2. Posol v rokoch 1898 – 1919. In: *Posol*. 1991, č. 2, s. 30 – 31.
- SPIŠSKÝ, H. Z dejín Posla: 3. Posol v rokoch 1920 – 1928. In: *Posol*. 1991, č. 3, s. 30 – 31.
- SPIŠSKÝ, H. Z dejín Posla: 4. Posol v rokoch 1929 – 1941. In: *Posol*. 1991, č. 4, s. 30 – 31.
- SPIŠSKÝ, H. Z dejín Posla: 5. Posledných sedem ročníkov (1942 – 1948). In: *Posol*. 1991, č. 5, s. 30 – 31.
- Storočnica nášho Posla. In: *Posol*. 1997, č. 6, s. 17 – 19.
- ŠUPPA, J. Duchovný prínos časopisu Posol. In: HUDAČEK, M. *Jezuiti na Slovensku v minulosti aj v súčasnosti*. Trnava: Dobrá kniha, 2012, s. 279 – 288.
- VALENTOVIČ, Š., ed. *Slovenský biografický slovník*. Zv. I., A – D. Martin: Matica slovenská, 1994.
- Vrátil sa Posol. In: *Slovenský denník*. 25. septembra 1991, roč. 2, č. 225, s. 5.
- Who is who v Slovenskej republike*. Dodatkové dielo. 9. vyd. Zug Schweiz: Verlag für Personnenzyklopedien AG, 2012.
- Z dejín Posla: 10. Nad prvým ročníkom obnoveného Posla. In: *Posol*. 1991, č. 12, s. 32.

Resumé

The periodical *Posol Božského Srdca Ježišovho*

Ján Ďurica

The paper presents the oldest periodical of the Slovak Catholics *Posol Božského Srdca Ježišovho*. It has a special role in the history of the Slovak periodic press. On the one hand, it has been published for 120 years and has survived six regimes, six state systems and two totalitarianisms. On the other hand, after the dissolution of orders it was published in exile, and after the fall of the Communist totalitarianism and the restoration of the activities of the Spoločnosť Ježišova (Societas Jesu) in Slovakia, it has remained in existence. It reflects not only the history of Slovaks and Slovakia, but also the history of the Catholic Church from the end of the 19th century until the beginning of the 21st century. The paper describes the founder of the magazine, its beginning and development, restoration of its activities abroad and in Slovakia, outlines its content and mission, and the response it has had. The content of *Posol* focused mainly on spiritual, but also cultural and social formation. It supported the development of national awareness and language cultivation. It united the Slovaks at home as well as those abroad, who left Slovakia to make living or had to flee persecution or wrongful imprisonment to be able to serve their compatriots in the free world with their charismatic gifts. The magazine was established by the Roman-Catholic priest Michal Melíšek (1854 – 1917) and first issued on the 15th June 1897. It was printed in Žigmund Winter's printing office in Trnava.

Key words: Michal Melíšek, Catholic periodicals, *Posol Božského Srdca Ježišovho*

ThDr. Ján Ďurica SJ, PhD.

Katedra pastorálnej teológie, liturgiky a kánonického práva Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

Magisterský titul získal na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po štúdiu na Pápežskej teologickej fakulte vo Varšave nadobudol titul Licenciát teológie (ThLic.) a na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave získal doktorát teológie a titul PhD. Ako poverený cenzor a editor pripravoval s tímom odborníkov na vydanie preklad Jeruzalemskej Biblie do slovenčiny. Odborne sa venuje výskumu Historických kníh Starého zákona.

EXILOVÉ PERIODIKÁ RÍM A HLASY Z RÍMA. K POČIATKOM SLOVENSKEJ CIRKEVNEJ EMIGRÁCIE V TALIANSKU PO ROKU 1945

Beata Katrebová Blehová

Kľúčové slová: cirkevná emigrácia, Ústredná katolícka kancelária, Slovenské katolícke ústredie v zahraničí, periodikum Rím a Hlasy z Ríma, Ignác Zelenka, Anton Botek

Početné periodiká slovenskej politickej a cirkevnej emigrácie tvoria dodnes málo prebádanú kapitolu slovenských dejín 20. storočia. Príspevok sa preto zameria na základné informácie o exilových periodikách, ktoré po skončení druhej svetovej vojny kratšiu alebo dlhšiu dobu vychádzali v prostredí politickej a cirkevnej emigrácie v Ríme. Ide o periodiká, ktoré až na niektoré výnimky nie sú všeobecne známe, pritom zohrávali kľúčovú úlohu informačného, socializačného, kultúrno-duchovného a politického rázu.

„Toto bude prvá slovenská politická emigrácia, o úspešnej práci ktorej ja vôbec nepochybujem.“¹ To sú slová významného slovenského politika, novinára a diplomata Karola Sidora, ktoré 17. novembra 1944, teda polroka pred ukončením „najstrašnejšej vojny v dejinách ľudstva“, prorocky písal svojmu priateľovi, slovenskému vyslancovi Jozefovi Ciekerovi do Madridu. Vyslanec Sidor a mnohí iní stúpenci slovenského štátu zjavne vytušili, že príchod sovietskej armády na Slovensko bude pre nich znamenať voľbu medzi perzekúciou zo strany nového režimu obnovenej prosovietskej Česko-slovenskej republiky alebo emigráciou, ktorú Sidor odhadoval nie na niekoľko rokov, ale na celé generácie. Na jeseň 1953 ťažko chorý Sidor na svojej poslednej životnej zastávke v kanadskom Montreale takto zrekapituloval výhľady slovenskej emigrácie: *„Kolkí sa na mňa v Ríme nahnevali, keď som im hovoril, že aj nás čaká osud ruskej emigrácie, že sa nám vnuci budú rodiť v cudzom svete, synovia zabudnú reč matiek a že mladšej generácii doma cudzo budú znieť naše mená, lebo na nič sa tak ľahko nezabúda, ako sú mená ľudí, ktorých nevidíme a nepočujeme.“²*

Slovenské dejiny 20. storočia sú po skončení vojny obohatené o dva nové pojmy: slovenský politický exil a cirkevná emigrácia, keďže po roku 1945 a potom opätovne po roku 1948 Slovensko vo veľkom počte opúšťali významní predstavitelia nielen vedeckej a kultúrnej, ale aj technickej inteligencie, vysokoškolskí študenti a katolícky klérus. Mnohí z nich sa dostali do Ríma, pričom práve Rím sa prirodzene stal jedným z prvých významných centier slovenského exilového a emigrantského života. Do Ríma mal namierené Ferdinand Ďurčanský, ktorý tu na sviatok sv. Štefana v roku 1945 založil Slovenský akčný výbor s radikálnym programom obnovenia slovenskej štátnosti a na jar 1947 zorganizoval prvé slovenské vysielanie zo zahraničia „rádio Barcelona“.³ Putovali sem významní slovenskí

¹ Slovenský národný archív (= SNA), Osobný fond Karol Sidor, č. kartónu 3, Vatikán, 17. november 1944, Sidor Ciekerovi.

² SIDOR, K. Dve cesty, s. 18. K pôsobeniu K. Sidora v exile pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Počiatky slovenskej politickej emigrácie po roku 1945 a medzinárodno-politické súvislosti, s. 115 – 121.

³ Vysielanie rádia Barcelona z budovy farského kostola v dedine Salisano asi hodinu cesty od Ríma súviselo s procesom proti Jozefovi Tisovi, Ferdinandovi Ďurčanskému a Alexandrovi Machovi. Podľa údajov Ďurčanského začalo rádio vysielat' 14. marca 1947 a skončilo pravdepodobne koncom mája, keď vysielac'ku, zostrojenú Deziderom Murgašom, objavila talianska polícia. Pozri Archív Ústavu pamäti národa (= A ÚPN), Krajská správa ZNB S-Štb, Bratislava, a. č. 280, (Fond starých písomností), k. 9, Bridgeport, Conn. USA, 26. máj 1947, Ferdinand

spisovatelia, poeti, umenovedci, akademickí maliari, historici, operní speváci, matičiari a vysokoškolskí študenti: Ján Okál, Ernest Žatko alias Ján Elen Bor, Rudolf Dilong, František Hrušovský, Jozef Cincík, Jozef Cíger Hronský, Štefan Polakovič, Karol Strmeň, Mikuláš Šprinc, Stanislav Mečiar, Henrich Bartek, Konštantín Čulen, František Chajma, Jozef Kolmajer, Dezider Murgaš, Koloman Murgaš, Ladislav Pudiš, atď.⁴ Slovenskí básnici sa tu často stretávali „pri vĺčici“, čo bol výraz, ktorý rád používal jazykovedec Henrich Bartek na označenie častých posedení pri červenom víne.⁵ Niektorí z nich vydali o svojom pobyte vo Večnom meste vynikajúce literárne svedectvo.⁶ Literárny komparatista a stredoškolský učiteľ angličtiny a nemčiny Agostino Visco, pôvodne Augustín Vyskoč, ktorý takmer celý život prežil v Taliansku, napísal o počiatkoch slovenskej básnickej emigrácie v Ríme článok, kde emotívne vykresľuje, ako slovenská literárna elita v biede a nedostatku trávila prvé povojnové mesiace v budove bývalého slovenského vyslanectva na prestížnej Via Reno v širšom centre Ríma.⁷

K početnej politickej, vedeckej a umeleckej emigrácii treba pripočítať aj emigráciu cirkevnú, ktorá začala mohutnieť najmä po komunistickom štátnom prevrate v Československu vo februári 1948. Tri roky pred prevratom emigroval do Ríma generálny tajomník Ústrednej charity a redaktor významného časopisu *Kultúra* Mikuláš Šprinc, ktorý bol na jeseň 1945 menovaný pápežským delegátom vatikánskej misie pre slovenských utečencov v Nemecku a Rakúsku a od októbra 1945 do januára 1946 mnohé utečenecké tábory osobne navštívil.⁸ Po prepustení z amerického internačného tábora v rakúskom Glasenbachu po dvoch rokoch do Talianska prišiel Ferdinand Mondok, ktorý istý čas pôsobil ako duchovný správca v utečeneckom tábore v Bagnoli pri Neapole. 21. decembra 1947 začalo pravidelné slovenské vysielanie Rádia Vatikán. Na príprave slovenského vysielania Vatikánskeho rozhlasu (programma slovacco) sa podieľali slovenskí bohoslovci z kolégia Nepomucenum a slovenskí jezuiti študujúci teológiu v Ríme.⁹ V apríli 1951, po vyše dvojročných pobytoch v koncentračných táboroch a väzniciach na Slovensku, emigroval Anton Botek¹⁰, jeden z najúspešnejších šéfredaktorov *Katolíckych novín* a riaditeľ Ústrednej katolíckej kancelárie, založenej po vojne slovenskými biskupmi ako dôležitý nástroj evanjelizácie a ako súčasť Katolíckej akcie vyhlásenej pápežom Piom XII. V Ríme pomerne rýchlo zorganizoval okolo seba skupinu mladých kňazov a rehoľníkov a 1. novembra 1951 obnovil činnosť Ústrednej katolíckej kancelárie, ktorá bola násilným policajno-administratívnym zákrokom v novembri 1948 na Slovensku síce rozpustená a *de facto* zakázaná, *de jure* ale existovala naďalej.¹¹ Obnovená inštitúcia, premenovaná na Slovenskú ústrednú katolícku kanceláriu v zahraničí (Centrum Catholicum Slovaccorum in Exteris), mala informovať slobodný svet o perzekúciách katolíckej cirkvi na Slovensku a nepolitickou cestou napomáhať potrebám slovenskej emigrácie. Svätá stolica vzala inštitúciu na vedomie, keď

Ďurčanský Rudolfovi Komanderovi. (V hlavičke listu Ďurčanský uvádza adresu v USA z dôvodu ochrany vlastnej osoby pred československou štátnou bezpečnosťou, ktorá po ňom pátrala. V skutočnosti sa na jar 1947, teda pred odchodom do Argentíny, ukrýval v Ríme v Kolégiu sv. Antona na Via Merulana.) František Chajma, ktorý bol tiež v rímskom exile, tvrdí, že vysielacia „Barcelona“ začala vysielateľ už koncom roka 1946 a objavená bola náhodou vo februári 1947 po trojmesačnej činnosti miestnymi carabinieri. Pozri bližšie CHAJMA, F. Vysielač Barcelona, s. 357. Je ale nesporné, že hlavnou úlohou rádia bolo informovať o procese proti Tisovi, keďže Ďurčanskému sa pomocou Rudolfa Dilonga podarilo získať procesný materiál.

⁴ Pozri napr. A ÚPN, KS ZNB S-Štb, Bratislava, a. č. 280, (Fond starých písomností), k. 1, Poverenictvo vnútra, VII. Odbor, zápisnica zo dňa 19. septembra 1947 s Rudolfom Komanderom, s. 9 – 10. Komandera bol ako člen Slovenského revolučného odboja na jeseň 1945 vyslaný do Ríma zistiť, aká bola situácia v emigrácii.

⁵ REPKA, V. *Rozhovory z dialky*, s. 304.

⁶ Napr. OKÁL, J. *Výpredaj ľudskosti*; BOR, J. E. Osnovateľ slovenskej literatúry v Ríme: k päťdesiatym narodeninám Dr. Ignáca Zelenku (1913 – 1963); ŠPRINC, M. *K slobodným pobrežiam*.

⁷ RYDLO, J. M. *Agostino Visco: Literárne dielo. Slovakistické state slovenského exulanta v Taliansku*, s. 35 – 40.

⁸ Pavol G. Dobiš, ktorý ako slovenský utečenec strávil dva roky v americkom internačnom tábore v Glasenbachu, spomínal, že Mikuláš Šprinc tábor v Glasenbachu navštívil 28. novembra 1945 a celkovo posilnil postavenie Slovákov v tábore. Šprinc mal odovzdať odkaz od Karola Sidora, ktorý vyznel ako pasívne vyčkávanie budúceho vývoja a neorganizovanie žiadnych aktivít. DOBIŠ, P. G. *Generácia medzi dvomi svetmi. II. časť: Za ostnatým drôtom. Pamäť*, s. 83.

⁹ SOČUFKA, F. Vatikánsky rozhlas a Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, s. 120.

¹⁰ Pre zaujímavosť treba uviesť, že Botek sa nachádzal v skupine, ktorú sa v noci z 8. na 9. apríla 1951 pokúšal previesť cez rozvodnenú Moravu bl. Titus Zeman. Útek sa nepodaril a z dvadsaťčlennej skupiny utečencov pohraničná stráž neskôr zadržala šestnásť. Botekovi sa podarilo ujsť. RADOŠINSKÝ, M. T. *Titus Zeman: Mučeník za záchranu duchovných povolání*, s. 14 – 15.

¹¹ K počiatkom činnosti Ústrednej katolíckej kancelárie v Ríme pozri Archív Slovenského Ústavu svätých Cyrila a Metoda (= A PSÚSCM), Rím, korešpondencia 1951, Tlačová služba Ústrednej katolíckej kancelárie, roč. 1, č. 1, 12. december 1951, s. 1.

6. novembra 1951 Štátny substitút Giovanni Batista Monttini, budúci pápež Pavol VI., poslal Botekovi list, v ktorom ho označil ako hlavu Centra slovenských katolíkov v exile.¹² Slovenské katolícke ústredie v zahraničí sa v zmysle Katolíckej akcie zameralo na pastoračiu medzi slovenskými exulantmi, roztrúsenými po celej západnej Európe. V tejto súvislosti dával Botek v listoch inštrukcie, aby sa robili zoznamy slovenských utečencov, najmä tých, ktorí už vycestovali z Európy, pretože im reálne hrozil duchovný a národný úpadok.¹³ Z Botekovej korešpondencie jednoznačne vyplýva, že problém pastoraácie roztratených slovenských utečencov si v kruhoch cirkevnej emigrácie v Ríme veľmi dobre uvedomovali a od počiatku sa snažili koordinovať úsilie na záchranu duchovnej integrity utečencov, i keď reálne výsledky, majúc na zreteli napr. slovenskú katolícku misiu vo Francúzsku, sa dostavili oveľa neskôr. Na druhej strane sa Ústredie malo pripravovať aj na – v exile očakávaný – návrat na Slovensko a v tomto zmysle študovať široké spektrum otázok budúceho štátu.

Od začiatku roka 1952 začalo Slovenské katolícke ústredie v zahraničí vydávať časopis *Hlas z Ríma*, a síce ako orgán Katolíckej akcie. V tom istom roku sa Botek stal prvým slovenským zástupcom Najvyššej rady pre emigráciu pri Posvätnej konzistoriálnej kongregácii, čo znamenalo, že bol zodpovedný za starostlivosť o slovenské katolícke misie vo svete, ktoré od začiatku päťdesiatych rokov začali v slobodnom svete postupne vznikať.¹⁴ Napokon 6. júla 1953 prišiel do Ríma po strastiplnom úteku spoza železnej opony Štefan Náhalka, tajomník spišského biskupa Jána Vojtaššáka a generálny vikár spišskej diecézy *ad cautelam*¹⁵, ktorého československá štátna bezpečnosť takmer tri roky nevedela vypátrať. Teologickým vzdelaním a jazykovým vybavením prevyšoval Boteka a tak bolo prirodzené, že po čase prevzal vedenie cirkevnej emigrácie po Botekovi, ktorý v roku 1957 emigroval do Kanady.¹⁶



Obr. 1 Časopis *Rím*, roč. 1 (1948), č. 1

¹² A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1951. List bol odpoveďou na poďakovanie Boteka v mene slovenských katolíkov v diaspore za apoštolský list Pia XII. biskupom, kňazom a veriacim v ČSR na sviatok Krista Kráľa 28. októbra 1951.

¹³ A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1951, 29. 10. 1951, Botek Lachovič.

¹⁴ NÁHALKA, Š. *Exul familia slovaccorum*, s. 138.

¹⁵ Vymenovaný na základe Vojtaššákovho určenia po násilnom dosadení vládných zmocnencov na biskupské úrady 3. júna 1950.

¹⁶ HROMJÁK, L. Mons. Štefan Náhalka – spoluzakladateľ a prvý riaditeľ SÚSCM v Ríme, s. 218 – 219.

O to viac prekvapuje, že osnovateľom myšlienky vydávať v Ríme slovenské periodikum nebol emigrant a vydávanie prvého slovenského časopisu v histórii na talianskej pôde nepochádzalo výlučne z prostredia emigrácie. Autor myšlienky Ignác Zelenka alias Eugen Vesnin, ktorý od mladosti žil v Ríme, kde študoval a kde dosiahol licenciát a doktorát z teológie a od roku 1943 do roku 1975 pracoval ako diplomovaný knihovník a archivár vo Vatikánskej apoštolskej knižnici¹⁷, totiž nepatril medzi povojnovú emigráciu. Zelenka bol už v roku 1945 čelnými predstaviteľmi slovenských katolíkov v Amerike, Msgr. Štefanom (Stephan) Krasulom a rev. Florianom Billym¹⁸ zo Združenia slovenských katolíkov v Amerike¹⁹, menovaný za zástupcu v Európe s úlohou zastupovať ho vo veci pomoci utečencom. (Pôvodne oslovený Karol Sidor túto funkciu ako vatikánsky azylant prijať nemohol.)²⁰ Zelenka po menovaní založil Ústredie sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe a na miesto tajomníka prijal Jána Okáľa, ktorý o svojom rímskom pobyte zanechal už spomínané svedectvo. Po odchode Okáľa do Spojených štátov v januári 1950 miesto tajomníka prebral Koloman Murgaš, prvý vedúci slovenského vysielania Talianskeho štátneho rozhlasu. Zelenka, pôvodom zo Záhoria, bol po štúdiu v rímskom kolégiu Russicum vysvätený za kňaza východného obradu – neskôr za nie celkom vyjasnených okolností sa nechal laicizovať²¹ – počas pobytu v Russicu sa zoznámil s významným kardinálom Eugenom Tisserantom, najskôr tajomníkom, neskôr prefektom Kongregácie pre východné cirkvi.²² Pod pseudonymom Eugen Vesnin od mladosti publikoval prevažne lyrické básne vysokej umeleckej kvality, za celý život napísal vyše dvadsať básnických zbierok a celkovo sa radí medzi popredných povojnových literátov pôsobiacich v Taliansku. Jeho hlavný vydavateľ, literárny kritik Ján Žatko-Bor, vydal o Vesninovi vyše desať literárno-kritických štúdií v slovenčine a päť v španielčine.²³ Žatko-Bor počas svojho krátkeho pobytu v Ríme presvedčil Zelenku, aby upustil od svojej skromnosti a povytáhoval básne ukryté v zásuvke, aby mohli uzrieť tlačiarenský čerň.²⁴

Koncom roka 1948 sa Zelenka svojou vytrvalou prácou v Ústredí sociálnej pomoci pre početných slovenských utečencov ako aj vydaním prvého emigrantského zborníka *Vo vyhnanstve*²⁵ stal pojmom v krajských a emigrantských kruhoch v Spojených štátoch, Kanade a Argentíne. Jeho obsiahla korešpondencia začala presahovať jeho skromné možnosti, čo bol jeden z dôvodov pre rozhodnutie začať vydávať mesačník *Rím*. Bol to prvý slovenský katolícko-kultúrny časopis vydávaný v Taliansku, ktorý mal spájať slovenskú komunitu v Ríme so slovenskou katolíckou emigráciou, americko-slovenskými katolíckmi a vôbec zainteresovanou slovenskou diaspórou na pozadí Večného mesta. Podľa slov Ernesta Žatka alias Jána E. Bora, Zelenkovho priateľa a vydavateľa jeho poézie, to bola „neslýchaná novota, originalita, kultúrny čin.“²⁶ A ako ďalej dodáva: bola to láska k Rímu a slovenskej domovine pretavená do slov, ktorá mala tvoriť základný motív náročnej vydavateľskej práce, ktorú ani zďaleka nie všetci pochopili a podporili.

¹⁷ PAŠTEKA, J. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Heslo Zelenka, Ignác, stĺpce 1523 – 1524.

¹⁸ Rev. Florian Billy bol v lete 1948 poverený Americkou biskupskou konferenciou a IRO vycestovať do Európy a navštíviť utečenecké tábory, kde sa mal na mieste presvedčiť o pomeroch, ktoré tam vládli. Zaznamenal, že mimoriadne zlý pomer existoval medzi českými a slovenskými emigrantmi. A ÚPN, fonf Jozef Vicen 509-4, 19. september 1948, Viedeň, Rev. Billy – návšteva v Európe. Správu napísal pre potreby CIC vo Viedni Jozef Vicen.

¹⁹ Slovak Catholic Federation of America bola prísne apolitická organizácia náboženského a charitatívneho poslania, ako súčasť Katolíckej akcie vyhlásenej pápežom Píom XII. podliehala americkému episkopátu.

²⁰ OKÁL, odk. 6, s. 194 – 195.

²¹ Pozri bližšie HNILICA, J. Eugen Vesnin: Život a dielo málo známeho slovenského básnika v exile, s. 7 – 9. Autorka sa týmto chce poďakovať za cenné informácie, ktoré jej ohľadom pôsobenia Ignáca Zelenku poskytol Ján Hnilica v súkromnom rozhovore v Ríme, dňa 9. júna 2017.

²² BOR, odk. 6, s. 37 – 38.

²³ MURGAŠ, K. *Slovakischer Poet des Mittelmeers – Eugen Vesnin: (Zum 65. Geburtstag Dr. Ignác Zelenkas)*, s. 3 – 15; PAŠTEKA, odk. 17. Na Slovensku vyšla po páde komunizmu doposiaľ jediná básnická zbierka, ktorú editoval František Michalovič. MICHALOVIČ, F. *Ignác Zelenka – Eugen Vesnin: Básnik mora a hôr*.

²⁴ VISCO, odk. 7, s. 114.

²⁵ ZELENKA, I. *Vo vyhnanstve: zborník slovenských utečencov*. Zborník vyšiel za štedrej pomoci vlastníka *Obrana Press* amerického Slováka Michala Bosáka ml. Bol prvým emigrantským zborníkom po roku 1945, v ktorom sú v dvoch častiach uverejnené básne, novely a vedecké články 25 významných slovenských emigrantov.

²⁶ BOR, odk. 6, s. 108.

Prvé číslo vyšlo ako dvojmesačník november-december 1948 s titulom *Rím* a podtitulom *Katolícky kultúrny mesačník. Zvestník krúžku slovenských priateľov Večného mesta*. Na záhlaví prinášal reprodukciu dvoch významných rímskych monumentov: Colosseum a Svätopeterskej baziliky predstavujúcich dva odlišné svety a dejinné medziny: Rím cisárov a Rím kresťanský.²⁷ Dva pomníky, ktoré dobre vystihovali aj aktuálny protiklad medzi materialistickým komunizmom a prenasledovaným kresťanstvom za železnou oponou. Zelenka, ktorý do prvého čísla časopisu napísal obsiahly úvod, túto svoju celoživotnú lásku k Rímu a ciele, ktoré si vydávaním časopisu stanovil, vyjadril nasledovne: „Keď sa apoštoli po zoslaní Ducha svätého rozišli po svete hlásať Evanjelium viery Kristovej, začal sa najslávnejší a najhrdinskejší boj v dejinách ľudstva. Dvanásť bezbranných mužov podobralo sa na zápas so svetom nevery[...] dvanásť chudákov v roztrhaných rúchach sa rozhodlo, že premôžu vladárstvo nádhery, bohatstva a nenávisťi, aby ustanovili zákon Lásky.“²⁸ Slovenskému čitateľovi sa prihovril týmito slovami dávajúc do súvisu kresťanský pôvod s dnešnými cieľmi: „Aké to bolo šťastie a múdrosť slovenských vladárov pred viac ako tisíc rokmi, že sa i s národom primkli k Rímu a že národ slovenský ostal mu verný[...]. Je preto spravodlivé, keď sme my Slováci Rímu povďační[...]. Lenže ak chceme Rím dokonale milovať, musíme ho aj dokonale poznať. A keď sme aj v láske k Rímu a Sv. Stolicy nezakolísali nikdy, jednak v poznávaní Ríma sme zameškali mnoho. Preto náš zvestník Rím vyberá sa na púť medzi Slovákov v celom svete a chce im v rodnej reči porozprávať o tomto Svätom meste. Zvestník Rím chce prísť do každej slovenskej domácnosti, na každú slovenskú faru, chce prehovoriť ku každému slovenskému srdcu.“²⁹



Obr. 2 Hlas z Ríma, roč. 1 (1952), č. 1

Podľa vtedy platného vydavateľského zákona v Taliansku mohol byť zodpovedným redaktorom každej publikácie vydané v Taliansku výlučne taliansky občan, preto si Zelenka zvolil svojho priateľa, známeho talianskeho katolíckeho spisovateľa a publicistu a externého člena redakcie vatikánskeho úradného denníka *L'Osservatore Romano*,

²⁷ BOR, odk. 6, s. 109.

²⁸ ZELENKA, I. Úvod, s. 1.

²⁹ ZELENKA, odk. 28, s. 2.

Pietra Chiminelliho, za takpovediac šéfredaktora časopisu. Vo funkcii zodpovedného redaktora napísal Pietro Chiminelli do každého čísla anglický úvodník.³⁰ Zelenka bol taktiež prvým osnovateľom myšlienky založenia Slovenskej informačnej kancelárie (Ufficio Slovacco d'Informazione, SIK), ktorá začala fungovať na Turíce v roku 1948, poskytovala súhrn aktuálnych udalostí z okolia Svätej Stolice, ktoré rozposielala americkým časopisom a novinám a podobne šírila správy o dianí na Slovensku, získavala a vymieňala kultúrne informácie, prezentovala slovenskú vedu, literatúru a umenie v zahraničí.³¹ Zelenka sa zaoberal aj myšlienkou založenia Slovenského kultúrneho ústavu v Ríme a ako skúsený knihovník začal postupne budovať slovenskú knižnicu, ktorá mala byť súčasťou tohto ústavu. Založil aj prvú edíciu slovacík, v ktorej vyšli tri pôvodné slovenské historicko-literárne diela (dve od Zelenku a jedno od Jána Okáľa) a dva preklady od talianskych autorov: životopis sv. Františka z Assisi od Alexandra Colombu a knihu *Pápež, Cirkve, Rím* od Igina Giordaniho.³²

Periodikum *Rím* vychádzalo nepretržite od novembra-decembra 1948 do decembra 1951, teda v troch ročníkoch ako mesačník, resp. dvojmesačník s počtom približne dvanásť strán. Od roku 1952 vychádzalo ako štvrťročník, v záhlaví bol titul zmenený na slovenský kultúrny časopis (rivista culturale slovacca), v piatom ročníku, teda v roku 1953, vyšlo celkovo päť čísel, posledné číslo časopisu vyšlo ako štvorčísle september-december v roku 1953. Medzi pravidelných prispievateľov patrili už spomenutý Pietro Chiminelli, zo slovenských autorov to boli predovšetkým Ján Okál, Ernest Žatko, Rudolf Dilong, Mojmir Zvon, Stanislav Mečiar, Michal Lacko, Stanislav Ďurica, Mons. Mlynarovič, Stanislav Polčín, Gorazd Zvonický a napokon treba spomenúť Jána A. Baťu, dediča baťovského obuvníckeho impéria a Zelenkovho priateľa, ktorý žil a podnikal v brazílskom exile a ktorý svojím antibolševickým a kresťanským postojom bol dobre známy samotnému pápežovi Piovi XII.³³ Časopis bol adresovaný predovšetkým do radov slovensko-amerických katolíkov, ktorí ho prijali celkovo pozitívne, a mal podporu najvyšších autorít slovenského katolíckeho života v Severnej Amerike. Požíval podporu aj zo strany Svätej stolice, keď kardinál Tisserant ako dekan Kardinálskeho zboru, teda ako druhá najvyššia autorita vo Vatikáne, napísal 30. mája 1953 slovenskému duchovnému osady (farnosti) sv. Anny v Emmauz list v súvislosti s cyrilo-metodskými slávnosťami, v ktorom sa okrem kardinálskeho požehnanía vyslovil za časopis *Rím* a nazval ho „trvalým apoštolátom medzi Slovákmí.“³⁴ Je teda na mieste položiť si otázku, prečo tento časopis vysokej kvality, združujúci slovenskú emigráciu v Ríme a vo svete, s pozitívnym ohlasom v krajských katolíckych združeniach v Severnej Amerike – tento skutočne priekopnícky čin Ignáca Zelenku, ktorého meno je súčasnej pospolitosti takmer neznáme – vydržal iba päť ročníkov? Prečo oveľa známejší emigrantský katolícky časopis *Hlasy z Ríma* naň nenadviazal, resp. prečo ho slovenskí duchovní a rehoľníci po roku 1948, utekajúci pred červeným terorom, neprijali, keď sa dokonca uvažovalo, že sa *Rím* stane orgánom rodiacej sa Katolíckej akcie?

Na túto závažnú otázku existuje niekoľko odpovedí, i keď nebude možné zodpovedať ju v celistvosti, a to z jedného prozaického dôvodu: archív Ignáca Zelenku, a tým pádom jeho celá korešpondencia z príslušných rokov sa nezachovala, čiže nie je možné na základe dokumentov zo Zelenkovej korešpondencie tento prípad podrobne zrekonštruovať. Zatiaľ disponujeme len prameňmi z rímskej korešpondencie Antona Boteka, ktorý so Zelenkom ohľadom prevzatia časopisu na jeseň 1951 vyjednával. V liste jezuitskému pátrovi Fridrichovi Osuskému, ktorý pôsobil ako redaktor náboženského vysielania v Rádiu Slobodná Európa v Mníchove, napísal Botek dôvody, pre ktoré nebolo možné prevziať *Rím*, či lepšie povedané prenajať časopis za vopred stanovenú sumu. Rokovania, ktoré viedol páter Félix Litva, nevedli k pozitívnemu výsledku; jednak bola suma, ktorú Zelenka ako ročné nájomné za časopis požadoval, privysoká, jednak Zelenkova požiadavka pokračovať v línii časopisu s jeho vysokou úrovňou sa

³⁰ Zo života Slovenskej informačnej kancelárie, s. 12.

³¹ ZELENKA, I. V znamení cyrilometodskej prítulnosti k Svätej Stolici, s. 7.

³² ZELENKA, I. Vatikán: Historicko-umelecký sprievodca; ZELENKA, I. Svätá stolica: Opis organizačných zriadení ústrednej správy Katolíckej cirkvi; OKÁL, J. Svätý Rok 1950; GIORDANI, I. Pápež, Cirkve, Rím; COLOMBO, A. Sv. František z Assisi.

³³ Na žiadosť Pia XII. vypracoval Ján A. Baťa v roku 1953 štúdiu o emigrácii, v ktorej predostrel vlastný plán na vyriešenie európskej krízy a na porazenie komunizmu – tzv. Baťov plán. *Rím* časť štúdie, v ktorej sa autor zaoberal aj myšlienkou, ako by emigrácia mohla prispieť k porážke komunizmu, uverejnil. Baťov plán na vyriešenie európskej krízy a na porazenie komunizmu, s. 73 – 77. K príspevkom Jána A. Baťu v časopise *Rím* pozri BOR, odk. 6, s. 125 – 130.

³⁴ List J.Em.ndp. Eugena Kardinála Tisseranta, s. 56.

v kruhoch cirkevnej emigrácie a v budúcom redakčnom kruhu *Hlasov z Ríma* nestretla so súhlasom. Botek v liste prípad vyjednávania so Zelenkom hodnotí nasledovne: „*Je jasné, že Zelenka nás alebo považuje za hlupákov, alebo, čo je pravdepodobnejšie, na vyšší príkaz (on je exponentom južnej politickej frakcie),³⁵ dáva nespĺniteľné podmienky. Severná frakcia³⁶ napísala, že v prípade prevzatia časopisu, musí sa zmeniť titul, lebo je kompromitovaný.*“³⁷ Koncom novembra 1951 napísal Botek list Matúšovi Černákovi, ktorý pôsobil v mníchovskom exile a ktorý ako bývalý slovenský vyslanec v Nemecku mal dobré kontakty na vládnych predstaviteľov Západného Nemecka. V liste Botek opätovne spomenul neúspešné vyjednávania so Zelenkom ohľadom prevzatia *Ríma*. Evidentne existoval z Botekovej strany záujem o pozitívne vybavenie celej záležitosti, keďže – ako písal v liste Černákovi – dúfal, že u bývalého spolužiaka Zelenku pochodí. Černákovi vymenoval dva dôvody pre neúspech podujatia: Zelenkova podmienka platenia vysokého nájomného za časopis a negatívne stanovisko z USA. „*Teda ideme samostatne,*“ konštatoval na záver listu Botek, čím dal zelenú na vznik úplne nového katolíckeho časopisu v Taliansku *Hlasy z Ríma*, ktorého prvé číslo vyšlo už v decembri 1951.³⁸

Botekove tvrdenia v oboch citovaných listoch nie sú plne verifikovateľné, pretože nepoznáme genézu celého procesu a nepoznáme ani Zelenkov postoj, a už vôbec nie jeho vnútorné úvahy. Je však nesporné, že vydávanie časopisu *Rím* bolo jeho takpovediac srdcovou záležitosťou a jeho zánik nepochybne predstavoval veľké sklamanie. Zelenka rozhodne nebol typom človeka, ktorý by sa niekoho snažil obalamutiť, v čom sa Botek v liste Osuskému mýlil. Dokazuje to jeden z mála dochovaných listov Zelenku Botekovi zo septembra 1952, v ktorom mu ochotne odovzdal predplatné za časopis *Hlasy z Ríma* od slovenského emigranta v Argentíne v čase, keď jeho vlastný časopis ešte vychádzal.³⁹ Ernest Žatko, ktorý ako jeden z redaktorov časopisu dobre poznal osudy tohto periodika, si oprávnenne kládol otázku, prečo bol časopis odsúdený k zániku. Vymenoval niekoľko dôvodov, pričom za najzávažnejší považoval fakt, že Zelenka ako laicizovaný kňaz, i keď mimoriadne vzdelaný, vydával časopis viac-menej ako solitér, a jeho vysoká literárna úroveň zrejme prevyšovala potreby čitateľov.⁴⁰ Časopis *Hlasy z Ríma* si ako periodikum s vieroučným a výchovným charakterom latku nekládol príliš vysoko a viac zodpovedal potrebám slovenského exilu. K zániku časopisu prispela nepochybne aj smutne známa rozdvojenosť slovenskej emigrácie, nevraživosť medzi prívržencami Ďurčanského na jednej strane s radikálnym programom obnovenia slovenskej štátnej samostatnosti a prívržencami Sidora, ktorí osamostatnenie Slovenska videli v širšom federačnom zväzku oslobodenej Európy. Zelenkov časopis sa podľa svedectva Jána Okála stal obeťou intríg jednej skupiny proti druhej, tentoraz sidorovcov proti Ďurčanskovcom, pričom tieto rozpory pramenili ešte z obdobia, keď Zelenka viedol Ústredie sociálnej starostlivosti pre slovenských emigrantov a podľa sidorovcov mal pri udeľovaní sociálnej pomoci viac protežovať Ďurčanskovcov.⁴¹

Nový katolícky časopis *Hlasy z Ríma* začal vychádzať v podstate ako orgán Slovenského katolíckeho ústredia v exile a zároveň ako mesačník Katolíckej akcie Slovákov v exile. Redakčný kruh, ktorý za vydávanie časopisu od prvopočiatkov zodpovedal, bol skutočne reprezentatívny: za rubriku „Osobná formácia“ boli zodpovední redaktori Stanislav Xavér Čík, neskorší blízky spolupracovník biskupa Pavla Hnilicu, a františkán Teodorik Zúbek, cirkevný historik; sociálnohospodársku rubriku viedol jezuita Fridrich Osuský, redaktor rádia Slobodná Európa; reči a príhovory Svätého Otca mali na starosti jezuitskí pátri Štefan Smržík, neskorší dlhoročný misionár v Zambii a Félix Litva, neskorší viceprovinciál slovenských jezuitov v zahraničí; rubrika „Zo života Cirkvi“ bola pridelená Jozefovi Tomkovi, neskoršiemu kardinálovi; za *Feuilleton*, čiže za aktuálne správy z domova a zahraničia zodpovedal Anton Botek. *Kútik pre chlapcov a dievčatá*, ktorý mal vychovávať mládež k správne mu názoru na manželstvo a lásku, viedol Jozef Šramek, katolícky laik a dlhoročný redaktor rádia Slobodná Európa. Rubriku o úlohe katolíckych spisovateľov mali na starosti salezián Jozef Strečanský, Teodorik Zúbek a Jozef Vavrovič, ktorý dlhodobo pôsobil v Kanade; za

³⁵ Tým sa myslia prívrženci Ferdinanda Ďurčanského, ktorí poväčšine emigrovali do Južnej Ameriky.

³⁶ Tým sa myslia prevažne prívrženci Karola Sidora v USA a v Kanade.

³⁷ A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1951, 17. november 1951, Botek Osuskému.

³⁸ A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1951, 27. november 1951, Botek Černákovi.

³⁹ A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1952, 10. september 1952, Zelenka Botekovi.

⁴⁰ BOR, odk. 6, s. 130 – 131.

⁴¹ OKÁL, odk. 6, s. 207 – 209.

redakciu došlých listov a odpovede na ne zodpovedal kňaz Július Gašparík a napokon otázkami grécko-katolíckej cirkvi sa zaoberal páter Michal Lacko.⁴²

Cieľom novovzniknutého časopisu bolo: „*spojiť roztrúsených bratov a sestry apoštolskou prácou, vytvárať apoštolské strediská [...] budiť vedomie jednoty s trpiacimi biskupmi, kňazmi i veriacimi na Slovensku, snaha stať sa hodným ich obetí, sŕz a krvi, pozitívnu prácou za cieľ Katolíckej akcie a prípravou dačoho pozitívneho pre Slovensko [...].*“⁴³ V neposlednom rade sa mesačník usiloval a veľkou mierou aj prispel k pravdivému informovaniu o situácii slovenských katolíkov vo svete a za železnou oponou, o ťažkom položení slovenského episkopátu ako aj o celkovej situácii v komunizmom zotročenej krajine. Anton Botek, alias Anton C. Mazúr, poslanie časopisu veľmi trefne vystihol v obsiahlom úvodníku prvého čísla z januára 1952, keď čitateľovi objasnil zmysel názvu nového katolíckeho časopisu nasledovne: „*Pre nás, drahí bratia, tento hlas Ríma sa zlieva v jedno s hlasom nášho trpiaceho Slovenska: šiestich uväznených biskupov, stoviek žalárových kňazov a rehoľníkov, tisíciek robotujúcich bohoslovcov, rehoľných sestier a svetských údov Tajomného Tela Kristovho, tej časti Cirkvi, ktorá sa rozkladá pod našimi milovanými Tatrami. Všetci Vás prosia mojim hlasom, ako hlasom svojho vyslanca, aby ste sa spojili a zjednotili na poli nepolitickéj a nestraničkej "Katolíckej Akcie" pod vedením Ústrednej katolíckej kancelárie slovenskej, komunistami na Slovensku zakázanej a zrušenej, ktorá preniesla svoju činnosť zo Slovenska do Ríma. Okolo nej sa združme všetci vedno a dajme sa do práce predovšetkým každý na čistení svojho charakteru.*“⁴⁴ Z takto poňatých cieľov vyplýva, že periodikum sa veľmi rýchlo stalo spojivom medzi početnou slovenskou katolíckou diaspórou vo svete a túto zodpovednú úlohu dokázalo plniť celých 47 rokov až do roku 1998, kedy paradoxne v podmienkach existencie slobodnej Slovenskej republiky bolo vydávanie časopisu pozastavené.

Archívne pramene

Slovenský národný archív (= SNA), Osobný fond Karol Sidor, č. kartónu 3.

Archív Ústavu pamäti národa (= A ÚPN), Krajská správa ZNB S-Štb, Bratislava, a. č. 280, (Fond starých písomností), k. 9.

A ÚPN, KS ZNB S-Štb, Bratislava, a. č. 280, (Fond starých písomností), k. 1.

A ÚPN, fond Jozef Vicen 509-4.

Archív Slovenského Ústavu svätých Cyrila a Metoda (= A SÚSCM), Rím, korešpondencia 1951.

A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1952.

Zoznam bibliografických odkazov

Baťov plán na vyriešenie európskej krízy a na porazenie komunizmu. In: *Rím*. September-december 1953, roč. 5, č. 9 – 12, s. 73 – 77.

BOR, J. E. *Osnovateľ slovenskej literatúry v Ríme: k päťdesiatym narodeninám Dr. Ignáca Zelenku (1913 – 1963)*. Buenos Aires, 1964.

COLOMBO, A. Sv. František z Assisi. Preložil Eugen VESNIN. Rím: Slovenská kultúrna spoločnosť, 1951.

ČULEN, K. *Die Haltung der Amerika-Slowaken Beneš gegenüber*. Bratislava, 1945.

⁴² A PSÚSCM, Rím, korešpondencia 1951, Mesačník „Hlas z Ríma“. Ideové zameranie, cieľ a náplň – Rozvrhnutie jednotlivých rubriek.

⁴³ Odk. 41, s. 1.

⁴⁴ MAZÚR, A. C. Nezmárnime krv, slzy a prosby našich mučeníkov, s. 1 a 6.

DOBIŠ, P. G. *Generácia medzi dvomi svetmi. II. časť: Za ostnatým drôtom. Pamäti*. Linc: knižnica tvorivých síl (vydané vlastným nákladom), 1982.

GIORDANI, I. Pápež, Cirkev, Rím. Z taliančiny do slovenčiny preložil dr. Ignác ZELENKA. Rím: Slovenská kultúrna spoločnosť, 1952.

HNILICA, J. Eugen Vesnin : Život a dielo málo známeho slovenského básnika v exile. In: *Kultúra*. 2009, roč. 12, č. 1, s. 7 – 9.

HROMJÁK, L. Mons. Šefan Náhalka – spoluzakladateľ a prvý riaditeľ SÚSCM v Ríme. In: HRABOVEC, E. et al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2015, s. 218 – 219.

CHAJMA, F. Vysielač Barcelona. In: CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G. a P. MARUNIAK, eds. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998. ISBN 80-7090-453-4.

CHOVAN-REHÁK, J., GRÁCOVÁ, G. a P. MARUNIAK, eds. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská. ISBN 80-7090-453-4.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. Počiatky slovenskej politickej emigrácie po roku 1945 a medzinárodno-politické súvislosti. In: MULÍK, P. et al. *Prelom dejín: Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Martin: Matica slovenská, 2016, s. 115 – 121.

List J.Em.ndp. Eugena Kardinála Tisseranta. In: *Rím*. Júl – august 1953, roč. 5, č. 7 – 8, s. 56.

MAZÚR, A. C. Nezmárnime krv, slzy a prosby našich mučeníkov. In: *Hlasy z Ríma*. 1952, roč. 1, č. 1, s. 1, 6.

MICHALOVIČ, F., ed. *Ignác Zelenka – Eugen Vesnin: Básnik mora a hôr*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2014. ISBN 978-80-8061-787-5.

MURGAŠ, K. *Slowakischer Poet des Mittelmeers – Eugen Vesnin: (Zum 65. Geburtstag Dr. Ignác Zelenkas)*. München – Köln, 1978.

NÁHALKA, Š. *Exul familia slovaccorum*. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1962.

PAŠTEKA, J. et al. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000. ISBN 807114 300 6.

OKÁL, J. *Svätý Rok 1950*. Rím: Slovenská informačná kancelária, 1949.

OKÁL, J. *Výpredaj ľudskosti*. Cambridge, Ont.: Dobrá kniha, 1989.

RADOŠINSKÝ, M. T. *Titus Zeman: Mučeník za záchranu duchovných povolání*. Bratislava: Don Bosco, 2007. ISBN 978-80-8074-055-9.

REPKA, V. *Rozhovory z diaľky*. Martin: Matica slovenská 2000. ISBN 80 7090 572 7.

RYDLO, J. M., ed. *Agostino Visco: Literárne dielo. Slovakistické state slovenského exulanta v Taliansku*. Bratislava: Libri historiae, 2008. ISBN 978-80-89348-03-9.

SIDOR, K. *Dve cesty*. Montreal: Prameň (Malá knižnica Slovenskej národnej rady v Zahraničí, zv. 1.), 1951.

SOČUFKA, F. Vatikánsky rozhlas a Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda. In: HRABOVEC, E. et al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-3922-3.

ŠPRINC, M. *K slobodným pobrežiam*. Scranton: Obrana Press, 1949.

ZELENKA, I. V znamení cyrilometodskej prítulnosti k Svätej stolici. In: *Rím*. November – december 1948, roč. 1, č. 1, s. 7.

ZELENKA, I. *Vatikán: Historicko-umelecký sprievodca*. Rím: Slovenská informačná kancelária, 1950.

ZELENKA, I. *Svätá stolica: Opis organizačných zariadení ústrednej správy Katolíckej cirkvi*. Rím: Slovenská informačná kancelária, 1953.

ZELENKA, I. Úvod. In: *Rím*. November – december 1948, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2.

ZELENKA, I., ed. *Vo vyhnanstve: zborník slovenských utečencov*. Scranton: Slovenská Obrana, 1947.

Zo života Slovenskej informačnej kancelárie. In: *Rím*. Január 1949, roč. 1, č. 1, s. 12.

Resumé

Exile periodicals between 1945 and the end of the 1950s in Europe

Beata Katrebová Blehová

After 1945 Rome gradually became an important centre of the Slovak political and religious emigration. The needs of the numerous Slovak Catholics in the Roman diaspora led in 1948 to the creation of the Catholic monthly *Rím* (Rome), which was the first Slovak periodical on the territory of Italy and one of the first exile periodicals after 1945 at all. By means of the magazine supported by the plentiful Slovak intelligentsia in the diaspora, its publisher Ignác Zelenka alias Eugen Vesnin, a laicized priest of the Byzantine tradition, a poet, respected Vatican librarian and archivist wished to connect all Slovak Catholics abroad, as well as to deepen the knowledge of "the Eternal City". The magazine was issued until 1953. Since 1952 it was gradually replaced by a more popular monthly *Hlasy z Ríma* (Voices from Rome), which was published continuously until 1998.

Key words: religious emigration, Ústredná katolícka kancelária (Central office for the church affairs), periodicals *Rím* and *Hlasy z Ríma*, Ignác Zelenka, Anton Botek

Beáta Katrebová Blehová, Dr. phil.,

HO MS, do 2009 Univerzita Viedeň, Inštitút pre východoeurópske dejiny

Absolvovala štúdium anglistiky a germanistiky na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a štúdium politológie, histórie, ruského jazyka a práva na Viedenskej univerzite. Je členkou redakčných rád viacerých historických periodík a autorkou početných publikácií, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, československo-sovietske a československo-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj, pád komunizmu v medzinárodnom kontexte.

VÝZNAM MÉDIÍ V PROCESE DEMOKRATIZÁCIE ČESKO-SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI V 60. ROKOCH 20. STOROČIA*

Elena Londáková

Kľúčové slová: 60. roky 20. storočia, demokratizácia, česko-slovenská spoločnosť, Kultúrny život, periodiká

Tlač a médiá boli na západ od železnej opony v 60. rokoch považované za siedmu veľmoc a plnili aj investigatívnu funkciu kritika pomerov, či obávaného vyhľadávača káuz, ktorý šliape politikom na päty. Na jej opačnej strane, v tzv. socialistickom tábore, z nich komunisti urobili poslušného a bezzubého propagátora svojho politického systému.

Akým spôsobom k tomu prišlo, je dlhý príbeh, ktorý nie je predmetom príspevku. No za zmienku stojí skutočnosť, že kým niektoré oblasti kultúrneho života a najmä školstva „podchytili“ komunisti zákonnými opatreniami už počas Slovenského národného povstania v roku 1944, tlač bezprostredne po vojne fungovala na základne normy používanej ešte za 1. ČSR¹ a pochádzajúcej z roku 1914. V roku 1945 však už prestal platiť zákon o slobodnom zakladaní periodickej tlače, čo v praxi znamenalo, že tlač mohli vydávať len politické strany a organizácie združené v Národnom fronte.² Obmedzovať slobodu tlače sa dalo aj limitovaným pridelovaním alebo nepridelaním papiera ako nedostatkovej suroviny.

V roku 1947 bol schválený zákon č. 101/1947 Zb., ktorý upravoval postavenie redaktorov a bol o zriadení Ústredného zväzu československých novinárov pozostávajúcom z českého zväzu a slovenského zväzu ako „*samosprávnych korporácií*“. Tieto mali zo zákona povinnosť hájiť záujmy tlače a práva svojich členov, starať sa o to, aby bolo umožnené „*demokratické, slobodné a spoľahlivé spravodajstvo*“, tak aby nebolo zasahované do ústavných slobôd.³

Pokusy o cenzúru a obmedzovanie prístupu k informáciám a selekcia ich šírenia v tlači sa prejavili najmä po komunistickom prevrate v roku 1948 v Česko-slovensku. Už 12. marca 1948 sa uskutočnila revízia všetkých periodík. Pre ich údajnú škodlivosť prišlo k vyradeniu väčšiny z nich z distribúcie. Komunistická ústava z 9. mája 1948 síce ešte slobodu tlače formálne deklarovala, ale v tom čase už bol zakázaný dovoz zahraničných periodík a denníkov. Začalo sa obmedzovanie vydávania periodík, úradné schvaľovanie a znižovanie ich počtu, o vyjdení či nevyjdení periodika rozhodoval už spomenutý a stále aktuálny nedostatok surovín a tlačiarenských kapacít.⁴

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu *Vega č. 2/0025/17 Povoľnové Slovensko – od ľudovej demokracie cez komunizmus k demokratickej SR a v rámci projektu APVV-15-0349 Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese*. Na základe zmluvy (APVV-15-0349) bola zastrešená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja.

¹ Po II. sv. vojne sa právne normy vrátili k stavu, v ktorom platili za 1. ČSR do 29. 9. 1938. Čo sa týkalo tlače, tá sa riadila zákonnou úpravou ešte z roku 1914.

² Národný front Čechov a Slovákov alebo často len pod názvom Národný front v rokoch 1945 – 1990 združoval politické strany a neskôr aj tzv. spoločenské organizácie v Česko-Slovensku. Pôvodne vznikol s cieľom prevziať riadenie štátu po skončení druhej svetovej vojny.

³ *Zákon č. 101/1947 Sb.*

⁴ CHMELÁR, E. Zrušenie cenzúry roku 1968, s. 78.

Dňa 20. decembra 1950 bol schválený *Zákon o vydávaní časopisov a o Sväze československých novinárov*, ktorý okrem iného rušil platnosť zákona č.101/1947. Jasne deklaroval, že:

§ 1.

(1) *Poslaním tlače je napomáhať budovateľské úsilie československého ľudu a jeho boj za mier a spolupracovať na jeho výchove k socializmu.*

(2) *Vydávanie tlače, t. j. novín, časopisov a iných periodických publikácií (ďalej len „časopisy“) nemôže byť predmetom súkromného podnikania.*

§ 2.

*Vydávanie a rozširovanie časopisov vedie Ministerstvo informácií a osvetu; ak ide o odborné časopisy, tak po dohode so zúčastnenými ústrednými úradmi.*⁵

Zväz československých novinárov dostal v tejto novele úlohu: „Zabezpečiť riadne plnenie povinností novinárov podľa § 1.“ Zároveň bolo uzákonené, že žiadny novinár z povolania nemôže vykonávať svoju činnosť bez členstva v tomto zväze. V roku 1952 boli zapnuté rušičky zahraničných rozhlasových vysielateľov. Železná opona sa pomaly, ale iste zatvárala a spolu s ňou prichádzala aj izolácia obyvateľov na jej východnej strane.

Kľúčovým momentom pri „skrotení“ (nielen) médií bol vznik Hlavnej správy tlačového dozoru (HSTD). KSČ si uvedomovala, aký význam má pre jej mocenský monopol ovládnutie tlače a kultúry na získanie kontroly nad tokom informácií a ovplyvňovaním verejnej mienky. Iniciovala preto, (ako inak – podľa sovietskeho vzoru), vznik štátneho orgánu, ktorý pôsobil komplexne a zastrešoval všetky spoločenské oblasti. Od 1. augusta 1953 tak HSTD dala cenzúre úplne nový „kvalitatívny“ stupeň. Jej vedúcim sa stal František Kohout, ktorý bol pod priamym riadením ministra vnútra Karola Bacílka. Hlavnou náplňou mala byť najmä ochrana štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva, ale aj široko poňatého „verejného záujmu“.

Aby pokryla celé územie republiky čo najdôkladnejšie, boli do jednotlivých okresov postupne dosadzovaní pracovníci správy – tzv. plnomocníci (*splnomocnenci*), neskôr zmocnenci, ktorí za svoj úsek pôsobnosti zodpovedali krajským štruktúram HSTD. Na Slovensku pôsobila ako jej regionálna súčasť Správa tlačového dozoru (STD). Postupne dostali svojho vlastného cenzora divadlá aj redakcie novín a vydavateľstvá. Nielen každé vytláčené číslo novín a časopisov, každá publikácia, ale všetky výstavy, koncerty, verejné vystúpenia, divadelné predstavenia, rozhlasové vysielanie, filmové predstavenia, scenáre, či propagačné materiály boli kontrolované – upravované, prípadne pozastavené. Autorom „prešlapov“ voči štátnej ideológii nešlo len o neuverejnenie, či zásahmi znehodnotenú dielo, hrozili im navyše existenčné problémy. Dostávali sa na nepísanú čiernu listinu nespoľahlivých a k režimu nelojálnych osôb, niektorí prišli o zamestnanie.

V roku 1959 sa ÚV KSČ rozhodlo posilniť stranícky charakter „*dohľadu*“, ktorému sa prispôbilo zacielenie cenzúry. Tak sa okrem nevhodne kritických a dehonestujúcich viet začalo sledovať, či sa neredukujú zásluhy KSČ tým, že sa pozitívne udalosti vynechajú, neuverejnia, alebo nezdôraznia dostatočne výrazne.

Ďalšia etapa vo vývoji HSTD bola zameraná na zvyšovanie kvalifikácie zmocnencov, ktorí boli čoraz častejšie kritizovaní pre nekompetentné zásahy a neporozumenie obsahu cenzurovaných textov či diel. S istou mierou uvoľnenia a kritickosti v 60. rokoch prichádzali do konfliktov so šéfredaktormi aj autormi, ktorí sa zásahom, priamoúmerne s politickým „oteplňovaním“ čoraz odvážnejšie bránili.⁶

Napokon, volanie po úplnom zrušení cenzúry bolo jedným z leitmotívov spoločenského a politického uvoľnenia v 60. rokoch. Nový (a treba povedať dlho očakávaný) zákon o periodickej tlači z roku 1966 sa s touto požiadavkou vysporiadal po svojom: na jednej strane sa celkom jasne prihlásil k zaručenej slobode slova, ale paralelne opodstatnenosť cenzúry potvrdil tým, že mala byť kompatibilná s potrebami a s politikou vládnucej komunistckej strany,

⁵ Zákon č. 184/1950 Zb.

⁶ CHMELÁR, odk. 4, s. 79.

ktorá si v ústave z roku 1960 zabezpečila ústavné právo na monopol moci v česko-slovenskom štáte. Cenzúra bola napokon oficiálne zrušená až ako jeden z mála hmatateľných výdobytkov liberalizácie českej a slovenskej spoločnosti počas tzv. Pražskej jari v roku 1968.⁷

Tlač vkročila do zakázaných vôd na začiatku 60. rokov váhavo, jej spravodajské stránky sa zväčša až príliš podobali jedna druhej bez ohľadu na zameranie, na vydavateľa, či na cieľovú skupinu periodika. Aktívne zareagovala však už v čase prvej krízy režimu, počas II. zjazdu spisovateľov z roku 1956 (keď populárny týždenník *Kultúry život* (ďalej KŽ) v troch číslach podrobne referoval a uverejňoval mnohé zaujímavé diskusné príspevky).

Minimalizovali sa však správy o dovtedy nebývalých náznakoch občianskych nepokojov a o kritických požiadavkách odborárov, študentov či cirkvi na prehodnotenie politiky strany a odstránenie nedostatkov a nedemokratických obmedzení.

Po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ), ktorá bola nepísaným vzorom všetkého diania v jeho politických satelitoch, sa v roku 1956 avizovalo prehodnotenie krutej stalinskej éry aj u nás. Česko-slovenskému komunistickému režimu sa po prvej vzrastajúcej vlne kritickosti v spoločnosti podarilo „presmerovať“ kritiku, ktorá volala po slobode slova a tvorby, po obnovení občianskych slobôd, na ním regulovaný a kontrolovaný „boj proti kultu osobnosti“ – proti autoritárskemu a sektárskemu spôsobu vládnutia, za ktoré bol podľa neho zodpovedný Stalin, ktorý zomrel v roku 1953.⁸

V umení sa začala kampaň proti bezduchému *schematizmu* socialisticko-realistických diel. A hoci bol priamym dôsledkom socialistického realizmu, jeho kritika pokračovanie oficiálneho prioritizovania „jedine správnej umeleckej metódy“ ovplyvnila len minimálne. Prejavila sa viac formálne, potlačením jej najpolopatistickejších, najgýčovitejších prejavov. Ideové smerovanie a obsah diel, ktorých autori pri tvorbe akceptovali okrem vonkajšej aj vnútornú autocenzúru – teda tvorba do istej miery stále konsenzuálna so socialistickým realizmom, zostali. Pôvodní bojovníci proti formalizmu v umení, ako sa pejoratívne označovalo abstraktné a slobodné umenie, sa obratom stali propagátormi formálneho vysporiadania sa s jednou z najtemnejších kapitol komunistickej vlády. Sebakritické „očistené“ témy sa stali leitmotívom politických vystúpení i vyjadrení jednotlivcov v relevantných periodikách, z ktorých dennodenne prúdili do vedomia pacifikovanej spoločnosti.⁹

Bol tu prah, ktorý vládnuce elity neboli ochotné prekročiť. Z vynútenia dovolili vznik niekoľkých vyšetrovacích komisií, ktoré mali nezákonnosti stalinskej éry vyriešiť, ale záujem o dôslednú a spravodlivú rehabilitáciu obetí kultu chýbal a už vôbec nestáli o ich návrat do verejného života. Pre publicitu skrývaných a tajených udalostí zo začiatku 50. rokov, ktoré KSČ kompromitovali, nebola vôľa aj preto, že na „kulte“ sa podieľali aj viacerí ešte stále aktívni a vysokopostavení funkcionári strany. Napokon, obávali sa oprávnene, pretože svedectvá odsúdených v 60. rokoch nakoniec privodili politický a morálny pád niektorých z nich a režimu – hlbokú krízu dôvery.

Akokoľvek formálny a kontrolovaný, ale predsa len kritický tón prispieval k postupnému dozrievaniu spoločenského pohybu. Pootvorili sa kohútiky: pomaly, ale iste sa otvárala cesta k čiastočnému uvoľneniu atmosféry v spoločnosti. Kultúra a umenie už v polovici 50. rokov vykročili na cestu za väčšou slobodou tvorby, preč od prísnej dikcie, za hranice socialistického realizmu. Na stránkach tlače sa, spolu s proklamovaným usilovným bojom proti schematizmu, sporadicky objavili kritickejšie správy, ich objektom bol systém spochybňovaný často v dvojmysloch a inotajoch, či v bonmotoch a vtípoch, no postupne v 60. rokoch prechádzal do kritiky nedostatkov v zásobovaní tovarmi a službami, nekvalitnej práce, lajdáctva a rozkrádania v štátnych podnikoch. Pomaly sa rozkladal idealizovaný obraz socializmu.

Rok 1963 potom otváral Ladislav Mňačko v prvom čísle KŽ úvodníkom *Svedomie*. V ňom cez sprostredkovaný rozhovor s mladým oponentom, ktorý ho ešte v 50. rokoch, po jeho prednáške na východe Slovenska, upozornil na nevhodnosť používania slova *svedomie*, lebo je z „náboženskej terminológie“ a tiež „idealistickým, nemarxistickým,

⁷ LONDÁKOVÁ, E. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*, s. 136.

⁸ MARUŠIAK, J. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*, s. 12.

⁹ LONDÁKOVÁ, E. Slovenské predjari: Mýty a realita slovenskej inteligencie v Československu pred rokom 1956 (a po ňom), s. 212 – 215.

buržoáznym prežitkom“ Mňačko vysvetľoval hlbšie dôsledky vyškrtnutia tohto slova nielen zo slovníka, ale aj z myslenia a konania ľudí. Uvažoval nad tým, či jeho eliminácia svojím spôsobom tiež nenapomohla k akceptovaniu stalinizmu a „*kultu osobnosti*“ mlčiacej väčšinou a nevedla aj agilných podporovateľov k jeho upevňovaniu, ku konaniu bez ohľadu na následky. Poukázal nielen na pôvodcov kultu, ale aj na jeho často anonymných „*hýbateľov*“ skrytých v straníckych kuloároch, či v dave, keď napísal: „*Svedomie bolo meštiackym prežitkom, inak než oficiálne myslieť, či dokonca nesúhlasí bolo trockistickou úchylkou, „tam hore“ vedia všetko lepšie, autority nám neustále pripomínajú Stalinovu poučku o zostrovaní sa triedneho boja ... „Autorita osobnosti, autorita jedinca bola ...nenapadnuteľná...Bola tu akási mystická, objektívna „tajná“ pravda nad ostatnými ...Bolo to spolahnutie sa na čistotu úmyslov zasvätených, na ich „lepšiu informovanosť“, na ich „štátnickú múdrosť...“*“¹⁰

Nie náhodne prešiel autor článku do prítomného času, pretože funkcionári z tohto obdobia boli stále vo vysokých funkciách a ani náhly odchod niektorých z nich, ktorí krátko za Stalinom odišli do „zatratenia“, ich spoluúčasť, za ktorú odmietali prevziať politickú a morálnu zodpovednosť, nezmenšili. Až silnejší tlak „zdola“ priviedol komunistov po XII. zjazde KSČ v roku 1962 k obetovaniu niektorých najskompromitovanejších funkcionárov. (Padol vysokopostavený slovenský politik českého pôvodu Karel Bacilek – odvolaný z postu 1. tajomníka ÚV KSS, po Gottwaldovej smrti bol „odídenny“ jeho zať, minister obrany Alexej Čepička, padol Pavol David...). Silnej kritike za protislovenské postoje v 60. rokoch čelila aj šedá eminencia slovenskej politiky a predseda SNR Michal Chudík.

Môžeme konštatovať, že prenasledovanie a exekúcia slovenských partizánskych veliteľov a kampaň proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, ktorá na začiatku 50. rokov postihla kultúrne elity, vážne naštrbila česko-slovenské vzťahy. Podnietili čoraz otvorenejšiu kritiku česko-slovenských vzťahov, nastolili požiadavku rovnoprávneho a plnohodnotného postavenia Slovenska, návrat k princípu pôvodne sformulovanom ešte pri prvých úvahách o povojnovom usporiadaní ČSR v roku 1945 – na zásade „*rovného s rovným*“.¹¹ Pocit krivdy zo zneužitia moci a dominantného postavenia v spoločnom štáte zároveň posilnil nedôveru v schopnosť štátostrany naplniť deklarované humanistické a socialistické ciele.

Komunistická strana na začiatku 60. rokov čelila nielen hospodárskej, ale aj morálnej kríze a ako sa malo ukázať v plnej sile až neskôr, aj nenahraditeľnej strate dôvery. Nadšenie a viera v lepšie zajtrajšky sa vytrácali, rozmáhala sa masová schizofrénia, keď obyvatelia síce straníckych funkcionárov verejne formálne rešpektovali, no v súkromí a vnútorne im už neverili. Stále však pretrvávala dôvera v stranu, ktorá tvrdila, že išlo len o skrat, o chyby a omyly jednotlivcov a nie o celý systém. Presviedčali seba aj ostatných o jeho nevyčerpanom potenciáli, o jeho schopnosti regenerovať a zreformovať sa.

Rok 1963 je považovaný za medzník, kedy sa kritika z prostredia kultúrnej sféry, ako jediného existujúceho ako tak „opozičného“ protipólu vládnuccich elít, koncentrovala priamo do epicentra problémov, pretože pôsobili už evidentne retardujúco pre ďalší posun česko-slovenskej spoločnosti. Predchádzali mu správy o nedotiahnutej práci poslednej – Kolderovej komisie pre rehabilitáciu nespravodlivo politicky perzekvovaných v 50. rokoch, ale aj informácie zo spisovateľských akcií (napr. Smolenický seminár o próze v roku 1961), na ktorých sa, posmelené obdobným dianím v ZSSR, už ozývali náznaky kritiky neslobodnej tvorby.

Konferencia slovenských spisovateľov na jar 1963 otvorila naliehavé otázky občianskej a straníckej rehabilitácie obetí kampane proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu. Nasledujúci III. zjazd slovenských novinárov zašiel ešte ďalej a kritiku zacielen do podstaty vládnutia a uplatňovania moci KSČ a do najvrchnejších politických štruktúr – až k stále ešte úradujúcemu predsedovi vlády Viliamovi Širokému.¹²

¹⁰ MŇAČKO, L. Svedomie, s. 1.

¹¹ Podrobnejšie pozri LONDÁK, M., SIKORA, S. a E. LONDÁKOVÁ. *Predjarie: Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*, s. 278 – 291.

¹² Viliam Široký, ktorý bol podľa francúzskej historičky Muriel Blaive pôvodom etnický Maďar, ako „slovenský“ politik s dlhodobými postojmi proti záujmom Slovenska, (spolu s Václavom Kopeckým – údajne agentom NKVD) na seba ochotne preberal zodpovednosť za tuhú centralistickú politiku KSČ, s ktorou sa stotožnil.

Rok 1963 znamenal prelom aj pre médiá. Už v tomto ranom období česko-slovenskej reformy zohrala nielen odvaha novinárskych osobností, ale aj médiá, resp. tlač, významnú úlohu v publicistike, ktorá postupne otvárala tabuizované témy, dokázala čeliť autocenzúre, prekonávať roky prežité v strachu pred dôsledkami kritiky. Problémy, s ktorými zápasilo tak česko-slovenské hospodárstvo, ako aj vládnuca strana, boli dovtedy dôsledne tajené a cenzúrnymi orgánmi, ale aj aparátom prehodnocovaný ich prípadný negatívny dosah na „autoritu“ režimu.

Kým priebehu zjazdu – konferencii slovenských spisovateľov sa podrobne venoval *Kultúrny život*¹³ a tým verejne sprostredkoval kritickú atmosféru podujatia a polemické vystúpenia v diskusii, Zjazd novinárov dostal publicitu priamo na stránkach stranického denníka prvej kategórie *Pravda*, vďaka jeho šéfredaktorovi Ondrejovi Klokočovi (ktorý za to neskôr dostal stranický trest). Najvýraznejšou platformou pre výmenu názorov v tomto prebúdajúcom sa období sa stal *Kultúrny život*, týždenník Zväzu slovenských spisovateľov.

Ak bolo pôvodnou úlohou časopisu a jeho zakladateľov rozvíriť slovenský kultúrny život a viac uplatniť kultúru v slovenskom verejnom živote, zámer sa určite podaril. Týždenník sa od začiatku snažil byť časopisom nielen pre literárnu, ale aj pre divadelnú, hudobnú a výtvarnú oblasť. Dával priestor aj historickej, vedeckej a školskej problematike. Podnecoval kritické myslenie a polemické strety, stal sa diskusnou tribúnou, ktorá významne prispela k dozrievaniu tzv. obrodného procesu. Zároveň poskytoval plastický obraz o rozvíjajúcej sa slovenskej kultúre o dozrievaní jej elít a o meniacjej sa slovenskej spoločnosti. Stal sa jedným z najčítanejších periodík v rámci celého Česko-Slovenska. Pôsobil na svojho čitateľa doslova didakticky, keď prinášal reprodukcie výtvarných diel slovenských aj zahraničných autorov, umelecké fotografie, koláže, grafiky, ale aj recenzie divadelných predstavení a najnovších filmov. Nechýbali teoretické state o kultúre a umení, týždenník sa venoval ľudovej kultúre a tradícii. Časopis prinášal diskusie o otázkach umenia, autoroch a ich dielach, no tiež ankety o otázkach kultúrnej tvorby, ktoré mali riešiť problémy, aktuálne sa vyskytujúce v tejto oblasti.

Prispievatelia, ktorých úvahy a polemiky výrazne vplývali na intelektuálny a progresívny posun časopisu, boli nielen z radov spisovateľov, ale aj filozofi, výtvarníci, hudobníci... Plodnú výmenu názorov medzi zástancami konzervatívnych pohľadov na ďalší vývoj spoločnosti a progresívnymi, novými, takmer liberálnymi ideami prezentovali napr. Milan Hamada či Pavol Števec, ktorí spolu s ostatnými prispievateľmi a redakciou ukázali tematickú a polemickú mnohorozmernosť tohto, svojím spôsobom a v danom čase výnimočného periodika. V jeho redakcii a redakčnej rade sa vystriedalo viacero významných literárnych osobností kultúrneho diania: spoluzakladateľ a prvý šéfredaktor Ivan Horváth, básnik Ján Kostra, šéfredaktori Ladislav Mňačko, Rudolf Fábry, Pavol Števec, Juraj Špitzer, Jozef Bob, v redakčnej rade pôsobili aj Vojtech Mihálik, Miroslav Válek, Ladislav Novomeský a ďalší. Zo začiatku sa im podarilo vzbudiť spontánny záujem o *Kultúrny život* medzi kvalitnými českými prispievateľmi, ako boli napr. filozof Karel Kosík, či Jozef Maňák, Jozef Klíma, Jiří Hájek a s nimi aj o hlbší filozofickejší dialóg.¹⁴

Jeho súčasťou bola aj razantná polemika s Vladimírom Mináčom, poučná v tom, že tento komunistický intelektuál a prominentný prorežimný spisovateľ bol zrazu konfrontovaný s inými pohľadmi na stav a budúcnosť spoločnosti, ako bol zvyknutý. Jeho stret s Hamadom zároveň plasticky ukazoval rozdiely medzi širšie chápanou západnou demokratickou alternatívou a existujúcimi konzervatívnymi prúdmi, nie však len ortodoxných, ale aj formujúcich sa reformných komunistov volajúcich po reforme systému, ktorá by mu dala „ľudskú tvár“ a urobila ho znesiteľnejším. Ukazovali však v širšom zmysle aj bolestný a nostalgický svet hodnôt odchádzajúceho starého sveta medzivojnovkej zakladateľskej generácie slovenských intelektuálov, konfrontovaného s modernitou sveta prichádzajúceho, na ktorého výzvy už časť z nich nedokázala flexibilne reagovať a odpovedať.

Rozhorel sa tu zároveň, aj keď zatiaľ iba malými plamienkami, neskôr tak zásadný spor dvoch prístupov k demokratizácii českej a slovenskej spoločnosti a k jej reforme. Išlo o rozpor, ktorý tlel celé šesťdesiate roky

¹³ *Kultúrny život* (24. január 1946 – 30. august 1968) bol literárny a kultúrno-politický časopis, založený Umeleckou a vedeckou radou. Do roku 1950 vychádzal ako dvojtýždenník, od roku 1951 s týždennou periodicitou. Od októbra 1946 do apríla 1948 ho vydával Ivan Horváth, od mája 1948 Nakladateľstvo Slovanovských spolkov Obroda, od roku 1950 sa stal tlačovým orgánom Slovenskej sekcie Zväzu československých spisovateľov (od roku 1954 – 1968 bol časopisom Zväzu slovenských spisovateľov).

¹⁴ TIMURA, V. Intelektuálne a národné dimenzie kultúrneho života, s. 20 – 21.

a ovplyvňoval nielen kultúrny život. Neskôr sa z neho vyvinulo dôležité politikum, ktoré rozdeľovalo nielen kultúrne, ale aj politické elity, aby sa naplno rozohorel, paradoxne a zároveň logicky, v čase slobodnej výmeny názorov v roku 1968. Impulzom bola nespokojnosť slovenských elít s centralistickým riadením štátu, ktoré podľa nich nezohľadňovalo reálne potreby a rozvojový potenciál Slovenska. Otvorili teda otázku federalizácie, ktorá mala zásadným spôsobom riešiť jeho nové, plnohodnotnejšie postavenie a kompetencie v spoločnom štáte. Ideu, ktorú česká politická reprezentácia, kultúrna obec, ako aj obyvatelia nedokázali prijať. Uprednostňovali podľa nich dôležitejší zápas za reformu celej spoločnosti a KSC, za politické zmeny, ktoré mali prioritu pred podľa nich zbytočnou federalizáciou, ktorá má čas a mohla by sa dostať na program dňa až po vyriešení zásadných celospoločenských problémov.

Slovenská strana pod taktovkou rehabilitovaného Gustáva Husáka, ktorý sa v 60. rokoch vrátil z väzenia do verejného života a mal najvyššie politické ambície, reprezentovaná veľkou časťou inteligencie, slovenskými reformnými ekonómami, ale aj obyvateľmi, považovala federalizáciu za neoddeliteľnú súčasť demokratizácie. A to nielen za jej rovnocenný komponent, ale za základnú podmienku autenticity jej „demokratickosti“. Preto sa s jej marginalizáciou a oddaľovaním na neurčito nemohli stotožniť.

Kultúrny život, ktorý v prvej polovici 60. rokov venoval štátoprávnym otázkam veľký priestor, sa na jar roku 1968 začal profilovať vo viacerých aktuálnych otázkach a témach pravicovo (okrem iného akcentoval český názor na federalizáciu) a bol v dôsledku toho podrobený štiepeniu vo vedení časopisu a demonštratívne odchodu troch významných členov redakčnej rady M. Válka a V. Miháliku, vrátane jej predsedu Ladislava Novomeského.¹⁵

Tribúnou výmeny názorov sa v roku 1968 stali aj stranícke a odborárske periodiká (*Pravda, Práca*, mládežnícka *Smena*), ako huby po daždi vznikali nové (napr. obľúbený *Výber*). Dopĺňali ich rôzne diskusné fóra, od politikov rečníciach v jedálňach študentských internátov až po besedy v televízii a v rozhlase.

Šesťdesiate roky, bohaté na udalosti a zmeny v Česko-Slovensku, sprevádzali aj nové zahraničnopolitické, technologické, informačné, medzigeneračné a multikultúrne trendy, ktoré mali zásadným spôsobom zmeniť tvár povojnového sveta. V ich priebehu sa rozvinula jeho postindustriálna a postmoderná etapa a vytvorilo sa predpolie pre dynamický nástup modernej a vzdelanej spoločnosti (so všetkými jej pozitívnymi i tienistými stránkami). Stali sa scénu začiatku autentickej kultúrnej revolúcie mladej generácie, zárodočnou kuklou budúcej globalizácie a novej medzinárodnej komunikácie.¹⁶

Kultúra a umenie na ne reagovali citlivo a naplno ich využili, otvoriac sa svetu i slobode umeleckého vyjadrenia. Nastúpila najmladšia generácia absolventov sochárov, grafikov, maliarov, hudobníkov a filmárov, ktorí už relatívne slobodne otvorili novú éru slovenského moderného umenia. Výtvarníci hlásiaci sa k nonfiguratívne prejavu si vymieňali svoje pocity a názory na neverejných „Konfrontáciách“ v expozíciách súkromných ateliérov.

Na ich pôde sa experimentovalo s umením akcie, rozvíjaním popartu, lettrizmu, koláže a dekoláže, performance, ready-made. Po desaťročí monotónnych, schematických tém sa s pôžitkom rozbiehali za bohatstvom abstraktných umeleckých smerov, stierali hranice medzi maľbou a plastikou, vystúpili zo statického ohraničenia obrazu do umenia akcie (napr. Alexander Mlynárčik, ktorý sa čoskoro udomácnil v Paríži, Milan Dobeš, ktorý sa zviditeľnil svojimi fascinujúcimi luminodynamickými objektami zas žne úspechy v USA, v Nemecku).

Časť výtvarníkov začala rozvíjať konceptuálne umenie. Na vernisážach sa spolu s nimi objavujú nonkonformní hudobníci. Umelci spolupracujú na spoločných architektonických a filmových projektoch. V tomto období sa sfarbovala aj silná generácia sochárov, maliarov a grafikov európskeho formátu (Jozef Jankovič, Andrej Rudavský, Milan Luluha, Milan Paštéka, najznámejší predstaviteľ romantizujúcej vetvy Albín Brunovský, ale aj ich učitelia začali mať vlastné súborné výstavy v zahraničí – Vincent Hložník, Ernest Zmeták a i. K slovu sa dostala slovenská moderná a originálna architektúra, bigbítová hudba, nová móda, nový životný štýl. A hoci sa aktívny podiel kultúry a médií na liberalizácii spoločnosti napokon stal pre ne osudným, toto obdobie sa navždy a nezmazateľne zapísalo do ich i našej histórie.

¹⁵ LONDÁK, odk. 11, s. 206 – 308.

¹⁶ KONČELÍK, J. Prielomová témata českého tisku jara 1968, s. 109.

Zoznam bibliografických odkazov

- BENČÍK, A. *Téma: Alexander Dubček: Pražská jar '68, „Normalizácia“, Nežná revolúcia '89*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. ISBN 978-80-7388-449-9.
- CHMELÁR, E. Zrušenie cenzúry roku 1968. In: LONDÁKOVÁ, E. et al. *Rok 1968: Novinári na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2008, s. 78 – 94. ISBN 978-80-969782-9-8.
- KONČELÍK, J. Přelomová témata českého tisku jara 1968. In: LONDÁKOVÁ, E. et al. *Rok 1968: Novinári na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2008, s. 109 – 130. ISBN 978-80-969782-9-8.
- Kultúrny život*. Bratislava: Umel. a ved. rada, 1946 – 1948.
- Kultúrny život*. Bratislava: I. Horváth, 1946 – 1948.
- Kultúrny život*. Bratislava: Obroda, 1948 – 1950.
- Kultúrny život*. Bratislava: Slovenská sekcia Sväzu čs. spisovateľov, 1950 – 1954.
- Kultúrny život*. Bratislava: Sväz slovenských spisovateľov, 1954 – 1968.
- Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998. ISBN 80-88878-42-X.
- LONDÁK, M., SIKORA, S., a E. LONDÁKOVÁ. *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava: Veda, 2016. ISBN 978-80-224-1531-6.
- LONDÁK, M., SIKORA, S. a E. LONDÁKOVÁ. *Predjarie: Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0 707-0.
- LONDÁKOVÁ, E. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1460-9.
- LONDÁKOVÁ, E. Slovenské predjarie: Mýty a realita slovenskej inteligencie v Československu pred rokom 1956 (a po ňom). In: *Česko-Slovenská historická ročenka 1998*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 207 – 216. ISBN 80-210-1976-X.
- LONDÁKOVÁ, E. et al. *Rok 1968: Novinári na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2008. ISBN 80-224-0 707-0.
- MARUŠIAK, J. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno: Nakladatelství PRIUS, 2001. ISBN 80-902995-1-2.
- MŇAČKO, L. Svedomie. In: *Kultúrny život*. 5. 1. 1963, roč. 18, č. 1, s. 1.
- SKILLING, H. G. *Československo – můj druhý domov: paměti Kanadana*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-042-7.
- TIMURA, V. Intelektuálne a národné dimenzie kultúrneho života. In: *Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 5 – 32. ISBN 80-88878-42-X.
- Zákon č. 101/1947 Sb. o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.*
- Zákon č. 184/1950 Z. z. o vydávání časopisov a o Sväze československých novinárov.*

Resumé

The role of the media in the process of democratisation of the Czecho-Slovak society in the 1960s

Elena Londáková

Media in totalitarian societies are often subordinate to the political and ideological interests of the power structures. They must serve as an instrument of propaganda, merely illustrating the power and frequently commenting on only a virtual reality. In Czechoslovakia during the 1960s, however, they were able to exercise their democratic potential even within such a political system, awakening and stirring the society. Interesting threads within this story include the path to freedom of the most active of them (*Kultúrny život*), and the personal development of those journalists and authors who became well-known due to their contribution to creating the "new" media.

Key words: 1960s, democratisation, Czecho-Slovak society, Kultúrny život, periodicals

PhDr. Elena Londáková, CSc.

Historický ústav SAV

Ako samostatná vedecká pracovníčka sa dlhodobo venuje kultúrnym dejinám Slovenska po roku 1945 v ich politicko-historickom kontexte, vybraným problémom vývoja vzdelávania, ženskej otázky, či slovenskej inteligencii. Je spoluautorkou a autorkou kľúčových monografií venovaných výskumu historického obdobia 60. a 70. rokov na Slovensku, zachytávajúcich jeho vývoj, ktorý nebol dosiaľ, v komplexnej forme v slovenskej historiografii spravovaný. Publikovala desiatky štúdií doma i v zahraničí, spolupracuje na syntetizujúcich reprezentatívnych dielach publikovaných pri príležitosti vzniku SR, jej predsedníctva v EÚ, participuje na prednáškach v SNG, zúčastnila sa projektu Dejiny.SK v RTVS, je odbornou konzultantkou na filmových projektoch o historických osobnostiach SR.

GENÉZA A PRÁVNE ASPEKTY ŠTÁTNEHO MONOPOLU NA VYDÁVANIE PERIODÍK V KOMUNISTICKOM ČESKOSLOVENSKU

Ondrej Podolec

Kľúčové slová: Slovensko, Československo, dejiny, komunizmus, periodiká, monopol, cenzúra

Problematika slobody tlače (periodík) veľmi úzko súvisí so slobodou prejavu, ktorá patrí medzi základné ľudské práva. Medzi predpoklady jej reálneho uplatnenia patrí aj sloboda vlastníctva týchto informačných médií, a tiež neexistencia štátnej (či inej cenzúry). Na druhej strane možno skonštatovať, že monopolné štátne vlastníctvo a cenzúra sú najúčinnnejšie prostriedky štátnej kontroly médií, ktoré využívali všetky nedemokratické režimy.

Téme štátneho monopolu na tlačoviny v Československu počas komunistického režimu nebola doteraz v historiografii venovaná širšia pozornosť. Autori sa viac zameriavali na otázku cenzúry a porušovania slobody prejavu.¹

Prvé pokusy o komplexnejšiu právnu úpravu tlače (periodík) na území Slovenska môžeme datovať už do roku 1848 – zákonný článok č. XVIII/1848 Uh. zák., ktorý na sklonku existencie uhorského štátu nahradil osobitný tlačový zákon (zákonný článok č. XIV/1914 Uh. zák.).²

Vývoj právnej úpravy periodík do roku 1948

V medzivojnovej Československej republike deklarovala „slobodu prejavu názoru“ ústavná listina v článku 117, ktorý zakotvoval, že každý môže „v medziach zákona prejavovať svoj názor slovom, písmom, tlačou obrazom...“.³ Spomínaný zákonný rámec uplatnenia slobody však bol postupne zužovaný, predovšetkým zákonom na ochranu republiky z roku 1923 a z neho vychádzajúcimi normami (najmä zákonom č. 126/1933 Sb. z. a n. a vládnym nariadením č. 150/1933 Sb. z. a n.), ako aj viacerými zákonmi z tridsiatych rokov.⁴ Výrazným vonkajším znakom dobovej tlače (predovšetkým opozičnej) sú vybielené časti textov, ktoré boli výsledkom cenzúry. Umožňovala ich vyššie spomínaná legislatíva a spolu s uplatňovaním trestného postihu za obsah článkov bola asi najväčším deficitom medzivojnovej československej demokracie.

Sloboda vlastníctva tlačových médií sa uplatňovala z väčšej časti bez prekážok, pričom väčšina politických periodík mala úzko stranický charakter. Limitom ich existencie boli viac ekonomické faktory ako zasahovanie štátu, keďže vydávanie periodík bolo zvyčajne nákladnou a vysoko stratovou záležitosťou. Výrazne zvýhodnené boli

¹ K téme pozri napr. KAPLAN, K. a D. TOMÁŠEK. *O cenzúre v Československu*, SCHELLE, K. a kol. *Svoboda projevu a tisku*, TOMÁŠEK, D. *Pozor, cenzurováno!*; PERÁČEK, T. Právo na informácie a právo šíriť informácie v podmienkach bývalého Československa.

² Pozri tiež VOZÁR, J. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*, s. 15.

³ *Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.*

⁴ Pozri najmä zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.; zákon č. 124/1933 Sb. z. a n.; zákon č. 125/1933 Sb. z. a n.; zákon č. 126/1933 Sb. z. a n., vládní nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n.; zákon č. 140/1934 Sb. z. a n.; zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. a zákon č. 189/1936 Sb. z. a n.

v tomto smere vládne strany (jadro ich zostavy bolo dobovým politickým mechanizmom viac-menej fixované), ktoré si ľahšie nachádzali cesty k finančným zdrojom, umožňujúcim fungovanie stranických aparátov i tlače.⁵

Zmena politického režimu po Mníchovskej konferencii v roku 1938 znamenala zánik československej demokracie a odrazila sa aj v oblasti uplatňovania slobody prejavu a plurality periodickej tlače. Vybielené miesta sa začali objavovať v bývalej vládnej tlači (kontrolovanej osobitnými dosadenými komisármi), ktorá zanedlho (do konca roka 1938) nasledovala osud svojich materských strán. Tie sa buď zjednotili s najsilnejšou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (ktorá si k názvu pridala prídomek „Strana slovenskej národnej jednoty“), alebo boli zakázané. Od roku 1939 tak na Slovensku vychádzali len periodiká spojené so štátnou stranou (resp. s povolenými stranami národnostných menšín) a jednotnými (monopolnými) spoločenskými organizáciami.⁶

Aj v „prechodnom období“ povojnových rokov 1945 – 1948 bola sloboda periodickej tlače determinovaná charakterom „ľudovo-demokratického“ politického režimu. Ten mal výrazné autoritatívne prvky, pričom politický systém Národného frontu bránil existencii slobodnej politickej súťaže.⁷ Podobne ako v iných oblastiach spoločenského života mal povojnový československý štát veľmi reštriktívny prístup k fungovaniu periodickej tlače. Pre vydávanie tlače platil v zásade povoloovací princíp, pričom príslušné rozhodnutie nebolo ako občianske právo nárokové, ale záviselo len od ľubovôle správneho úradu.⁸ Rezorty informácií a vnútra (celoštátne ministerstvá i slovenské poverníctva) boli už aj pred voľbami v roku 1946 pod silným vplyvom komunistickej strany. Aj povolená tlač podliehala pomerne prísnej cenzúre, ktorá sa nevyhýbala ani tlači vládnucich strán (napríklad Času – denníka Demokratickej strany).

Sloboda vlastníctva tlačových médií síce nebola formálne zrušená, no aj v tejto oblasti (podobne ako v celej oblasti znárodňovaného hospodárstva) sa už prejavovali silné socializačné tendencie smerujúce k zoštátneniu. Zvlášť účinným nástrojom regulácie tlače (resp. jej nákladu) bolo pridelenie papiera, ktorý bol najmä v povojnových rokoch nedostatkovým tovarom. Komunistický režim direktívne reguloval jeho pridelenie prakticky až do roku 1989.

Komunistický prevrat vo februári 1948 tak bol v tomto smere len dovŕšením povojnového vývoja. Úplné ovládnutie médií je totiž základným predpokladom existencie totalitných režimov. Akákoľvek názorová opozícia by narúšala pôsobenie propagandy produkovanej vládnucim režimom.

Február 1948 a právna úprava občianskych práv

Po februárovom prevrate komunistická strana fakticky uchočila všetku moc v štáte, pričom ďalším krokom bolo dať tomuto stavu aj právny rámec. „Právna fixácia“ nových mocenských pomerov (t. j. zakotviť stav „de facto“ aj „de jure“) tak prebehla počas tzv. právnickej dvojročnice, súčasťou ktorej bolo aj prijatie kodifikácií ťažiskových právnych odvetví – občianskeho a trestného práva.⁹ Mocenský monopol komunistickej strany mali zakotviť najmä nasledovné zákony:

1. Nová právna úprava volebného práva.

Na základe zákona č. 75/1948 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia bola voľičom umožnená tzv. „manifestačná voľba“, t. j. voľič, ktorý rozhodoval o jednotnej kandidátnej listine Národného frontu nemusel ísť do priestoru na skrytú úpravu volebných lístkov. Odstránením tajnosti volieb sa tento akt stal fraškou

⁵ Pozri napr. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*, s. 326; KLIMEK, A. *Velké dějiny zemí koruny české*, s. 383.

⁶ Bližšie pozri BYSTRICKÝ V. *Slovenská autonómia za druhej republiky*, s. 483; BYSTRICKÝ, V. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*, s. 223; PODOLEC, O. *Medzi kontinuitou a diskontinuitou*, s. 10 – 25.

⁷ Bližšie pozri BARNOVSKÝ, M. *Na ceste k monopolu moci*; KAPLAN, K. *Národní fronta*; LETZ, R. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*; PEHR, M. *Zápas o nové Československo 1939 – 1946*.

⁸ Príklad z povolovacej praxe novin pozri napr. ČARNOGURSKÝ, P. *Súboj s komunizmom 2*, s. 216.

⁹ Bližšie pozri BLÁHOVÁ, I. *Právnická dvouletka*.

- a kandidátom určeným komunistickou stranou zaručoval výsledok vyše 99 %). V historiografii v západnej Európe a USA boli tieto „voľby“ nazývané „voľby bez voľby“ (Election without choice).¹⁰
2. Legalizácia činnosti akčných výborov.
Zákonom č. 213/1948 Zb. bola dodatočne legalizovaná činnosť akčných výborov. Boli to samozvané skupiny ľudí, ktoré sa vytvorili po výzve predsedu vlády a Komunistickej strany Československa Klementa Gottwalda s cieľom prevziať moc v príslušnej inštitúcii. Ich prvoradým cieľom sa stala tzv. očista („vyakčňovanie“), t. j. odstránenie odporcov komunistického režimu (skutočných i fiktívnych). Zákon túto „očistu“ legalizoval ako ukončenie pracovného pomeru.¹¹ Akčné výbory ovládli aj vedenia nekomunistických politických strán, resp. redakcie ich periodickej tlače. Zákon tak legalizoval aj ovládnutie existujúcej periodickej tlače.¹²
 3. Zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky sa mal stať hlavným prostriedkom súdnej represie voči snahám o zmenu status quo i odporcom komunistického režimu (skutočným i fiktívnym).¹³
 4. Na likvidáciu odporcov nastoleného komunistického režimu mala slúžiť aj ich mimosúdna perzekúcia. Na základe zákona č. 247/1948 Zb. boli zriadené tábory nútených prác, kde mohli byť občania uväznení na základe rozhodnutia komisie národného výboru.¹⁴
 5. Ovládnutie súdnictva mal zabezpečiť zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva, ktorý zakotvil dominanciu laikov v senátoch na všetkých stupňoch súdnictva. Týchto „sudcov z ľudu“ menovali a odvolávali štátne orgány z občanov – stúpencom komunistickej ideológie.¹⁵
 6. Kontrolu pohybu občanov v rámci štátu mal podľa sovietskeho vzoru zákon č. 52/1949 Zb. zakotvujúci povinnosť nahlásenia pobytu.¹⁶
 7. Slobodu cestovania fakticky suspendoval zákon č. 53/1949 Zb., ktorý zrušil právo občana na vydanie cestovného pasu (jeho vydanie prestalo byť nárokové, ale záviselo len od ľubovôle príslušného správneho orgánu).¹⁷
 8. Zákon č. 194/1949 Zb. umožňoval odňať štátne občianstvo občanom proti ich vôli.¹⁸
 9. Zákon č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách fakticky zrušil jedno zo základných občianskych práv – slobodu združovania.¹⁹
 10. S obmedzením ďalšieho zo základných občianskych práv – slobody prejavu napokon súviseli dva zákony zakotvujúce štátny monopol na tlačoviny – zákon z roku 1949²⁰ sa dotýkal „neperiodických“ tlačovín a zákon z roku 1950²¹ právne upravoval práve existenciu periodík.

Ústavné základy slobody prejavu po roku 1948

Sloboda prejavu bola formálne deklarovaná vo všetkých ústavách, ktoré na Slovensku platili v 20. storočí. Predpokladom reálneho uplatnenia tohto práva však bol, samozrejme, demokratický režim. V Ústave 9. mája, prijatej krátko po nastolení komunistického režimu v roku 1948, sa deklarovalo: „*Sloboda prejavu sa zaručuje. Každý môže v medziach zákona prejavovať svoj názor slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo akýmkoľvek iným spôsobom. Výkon tohoto práva nemôže byť nikomu na ujmu.*“ Priamo v ústavnom texte sa však predpokladalo obmedzenie šírenia

¹⁰ VILÍMEK, T. „*Všichni komunisté do uren!*“.

¹¹ Zákon č. 213/1948 Zb.

¹² Bližšie pozri KAPLAN, K. *Pět kapitol o únoru*.

¹³ Zákon č. 231/1948 Zb.

¹⁴ Zákon č. 247/1948 Zb. Bližšie pozri SIVOŠ, J. *Bez rozsudku*.

¹⁵ Zákon č. 319/1948 Zb.

¹⁶ Zákon č. 52/1949 Zb.

¹⁷ Zákon č. 53/1949 Zb.

¹⁸ Zákon č. 194/1949 Zb.

¹⁹ Zákon č. 68/1951 Zb.

²⁰ Zákon č. 94/1949 Zb.

²¹ Zákon č. 184/1950 Zb.

týchto názorov za veľmi vágne formulovaných podmienok, t. j. v prípade, že by nebolo „vo verejnom záujme“ alebo v rozpore „s kultúrnymi potrebami ľudu“.²²

Analogicky bola upravená aj sloboda tlače. Na jednej strane ju ústava deklarovala („sloboda tlače sa zaručuje“) a dokonca „v zásade“ výslovne vylučovala cenzúru („nie je preto v zásade povolené podrobovať tlač predbežnej cenzúre“).

Pokiaľ išlo o vlastnícku štruktúru periodík, základný zákon štátu vytváral ústavný rámec na zavedenie štátneho monopolu a zároveň výslovne vylučoval ich vydávanie zo sféry podnikania za účelom zisku („zákon stanoví, kto má právo vydávať noviny a časopisy a za akých podmienok, najmä tiež zo zreteľom na to, aby účelom nebol zisk“).

Formulácia slobody prejavu („najmä tiež sloboda slova a tlače“) bola v tzv. socialistickej ústave z roku 1960 formulovaná ešte vágnejšie. Mala byť zabezpečená „vo všetkých oblastiach života spoločnosti“ opäť „v súlade so záujmami pracujúceho ľudu“. Sloboda prejavu mala byť nie účelom, ale prostriedkom „k rozvoju osobnosti a tvorivého úsilia“, a tiež „uplatňovaniu účasti na správe štátu“.

Nová ústava i nadväzujúca rekonštrukcia takmer celého právneho poriadku už nepoznala súkromné podnikanie – vydavateľom či zamestnávateľom mohla byť len socialistickej organizácia. Bolo teda samozrejmé, že vydavateľom periodík môže byť len subjekt v „spoločenskom“ vlastníctve.²³

Vývoj právnej úpravy vydávania periodík

Základný právny rámec fungovania periodickej tlače po nastolení komunistického režimu bol zákon z roku 1950²⁴, ktorý derogoval celú dovtedy platnú právnu úpravu problematiky a bol akýmsi vtedajším kódexom tlače. Jeho novela z roku 1958 upravila postavenie monopolnej novinárskej organizácie – zväzu novinárov, keď ho „systémovo“ zaradila medzi tzv. dobrovoľné organizácie.²⁵

Politickú situáciu v druhej polovici šesťdesiatych rokov reflektoval nový „tlačový kódex“ z roku 1966.²⁶ Produktom demokratizačného procesu v roku 1968 bolo faktické zrušenie cenzúry (ktorá sa už niekoľko týždňov reálne neuplatňovala) zákonom č. 84 z roku 1968.²⁷ Jeho protikladom bol zákon č. 127 z toho istého roku, ktorý v reakcii na inváziu piatich štátov Varšavskej zmluvy do Československa opäť cenzúru zaviedol. „Dočasné“ opatrenia, ktoré nastolil, napokon determinovali fungovanie tlače počas tzv. normalizácie a vytrvali fakticky až do pádu komunistického režimu v roku 1989.²⁸

Dočasnou rýchlou transformáciou právnej úpravy fungovania periodickej tlače na pomery akceptovateľné v demokratickom štáte bola v marci 1990 rýchlá novela mediálneho zákona z roku 1966.²⁹

Právna úprava vydávania periodík z roku 1950

Základnou právnou úpravou vychádzajúcou z aktuálneho znenia ústavy bol teda zákon č. 184/1950 Zb. o vydávaní časopisov a o Zväze československých novinárov, schválený Národným zhromaždením 20. decembra 1950. Deklarovaným cieľom právnej úpravy bola zmena dovtedajších pomerov, ktoré zákonodarca propagandisticky charakterizoval: „Doterajšia zákonná úprava otázky vydávania periodických tlačí, ako je vykonaná v tlačových zákonoch rakúskom a uhorskom, vyplynula z vtedajšieho meštiackeho liberalistického názoru na úlohy tlače a tlačovú slobodu. Priebehom kapitalistického vývoja sa stala prevažná časť tlače poslušným nástrojom triednych záujmov buržo-

²² Ústavný zákon č. 150/1948 Zb.

²³ Ústavný zákon č. 100/1960 Zb.

²⁴ Odk. 21.

²⁵ Zákon č. 44/1958 Zb.

²⁶ Zákon č. 81/1966 Zb.

²⁷ Zákon č. 84/1968 Zb.

²⁸ Zákon č. 127/1968 Zb.

²⁹ Zákon č. 86/1990 Zb.

ázie a následne i nástrojom reakčných snáh kapitalistickej triedy.“ Popritom spochybňoval (či relativizoval) slobodu slova v medzivojnovom Československu, keď poukazoval na jej ekonomické limity: „*Pojem tlačovej slobody vytyčený ústavou však nemožno chápať v starom liberalistickom zmysle, keď bola tlačová sloboda v buržoázných štátoch pre robotnícku triedu len planou frázou, lebo nemala možnosti disponovať dobrými tlačiarňami, dostatočným množstvom tlačiarenského papiera a pod.*“³⁰

V dôvodovej správe komunistický zákonodarca však zároveň nepriamo priznal, že aj v minulosti (na rozdiel od vtedajšieho stavu) mohli periodiká vydávať aj opozičné sily: „*Kapitalistická trieda monopolne ovládala všetky prostriedky tlače a robotnícke hnutie a organizácie pracujúceho ľudu mohli vydávať časopisy len vďaka najväčšej obeťavosti svojich príslušníkov.*“ Pozoruhodné pritom bolo, že samotný zákon zadefinoval len dve úlohy tlače – „*napomáhať budovateľské úsilie československého ľudu a jeho boj za mier*“ a „*spolupracovať na jeho výchove k socializmu*“, pričom o základnom informačnom poslaní sa vôbec nezmieňoval.

Zároveň pre novinárov zadefinoval povinné členstvo v monopolnej stavovskej organizácii – Zväze československých novinárov. („*Ako novinár z povolania môže byť činný iba ten, kto bol prijatý za člena Sväzu československých novinárov.*“) Zväz mal byť strážcom plnenia poslania „*zabezpečovať riadne plnenie povinností novinárov*“ a zabezpečovať vyššie spomínané úlohy tlače. Ako kontrolný a nátlakový prostriedok mohol zväz uplatniť aj svoju disciplinárnu právomoc nad jeho členmi. Keďže mal túto i iné podobné organizácie plne pod mocenskou kontrolou, mohol prostredníctvom nej efektívne rozhodovať, kto bude mať oprávnenie na vykonávanie novinárskeho povolania.³¹ Zväz totiž nebol samosprávnou záujmovou korporáciou, ale len plne podriadeným nástrojom komunistického štátu. Dokonca si ani len formálne neurčoval svoje interné predpisy, keďže zákon explicitne stanovoval, že „*predpisy o organizácii Sväzu československých novinárov a jeho činnosti ustanoví organizačný štatút, ktorý vydá minister informácií a osvetly nariadením.*“

Zákonodarca v dôvodovej správe kritizoval aj apolitickosť dovtedajšej novinárskej organizácie: „*zámerne pestoval tzv. nepolitickosť, ktorá však vyhovovala záujmom kapitalistických držiteľov moci.*“ Jej poslednú podobu zakotvil zákon z roku 1947³², ktorý podľa dôvodovej správy „*neposkytol možnosti na splnenie veľkých úloh, ktoré vyplývajú pre novinárov po februári 1948.*“ Naproti tomu nový zväz mal byť už „*ideovou organizáciou*“, ktorá starostlivo sleduje, aby činnosť každého člena „*zodpovedala potrebám budovania našej výstavby nového spoločenského poriadku.*“

Nový zväz znamenal okrem straty samosprávneho charakteru aj centralizáciu zodpovedajúcu celkovému vývoju Československej republiky od autonómie slovenských národných orgánov k unitárnemu štátu. Pôvodný povojnový novinársky ústredný zväz bol tvorený dvoma zložkami, Zväzom slovenských novinárov a Zväzom českých novinárov. Nová nástupnícka komunistická organizácia bola utvorená na „*manifestačnom zlučovacom zjazde*“ 7. septembra 1948.³³

Nová právna úprava zároveň absolútne vylučovala nezávislé vlastníctvo periodík a zároveň vydavateľskú činnosť opäť explicitne vylučovala zo sféry súkromného podnikania: „*vydávanie tlače, t.j. novín, časopisov a iných periodických publikácií nemôže byť predmetom súkromného podnikania.*“

Absolútnu kontrolu komunistického režimu posilňovala aj úplná centralizácia povoľovacích procesov na ústredný orgán štátnej správy. Dikcia zákona totiž stanovovala, že vydávanie a rozširovanie časopisov „*vedie*“ Ministerstvo informácií a osvetly. V prípade, ak išlo o odborné časopisy, malo sa tak diať „*po dohode so zúčastnenými ústrednými úradmi.*“

Rozhodovanie príslušného ministerstva zasadil komunistický zákonodarca do istých podmienok, keď zároveň stanovil, že môže udeliť, resp. odňať povolenie na vydávanie periodika:

³⁰ *Národní shromáždění republiky Československé 1950.*

³¹ Odk. 21.

³² *Zákon č. 101/1947 Zb.*

³³ Odk. 21.

1. politickým stranám Národného Frontu,
2. štátnym orgánom,
3. jednotnej odborovej organizácii,
4. vrcholným kultúrnym, hospodárskym, záujmovým, sociálnym a telovýchovným organizáciám,
5. národným podnikom,
6. komunálnym podnikom,
7. podnikom oprávneným na vykonávanie zahraničného obchodu,
8. ľudovým družstvám.

Zákon zároveň ministerstvu umožňoval udeliť povolenie aj iným právnickým osobám, pokiaľ napĺňali vágnu podmienku, že *„preukážu, že vydávanie časopisov je potrebné na plnenie ich úloh dôležitého všeobecného záujmu“*. Toto ustanovenie teda dávalo predchádzajúcemu výpočtu len exemplifikatívny charakter.

Prekvapujúcim faktom bolo, že ani vládnucej komunistickej strane nebolo formálne priznané právo vydávať svoje noviny a časopisy priamo zo zákona, ale tiež len na základe udeleného povolenia: *„ani najdôležitejším nositeľom vôle ľudu (myslí sa vedenie komunistickej strany, pozn. O. P.) nemožno priznať oprávnenie k vydávaniu už zo zákona.“*

Obmedzením a zoštátnením vydavateľskej činnosti sa uplatnila zásada sústreďovania vydavateľskej činnosti, formulovaná v zákone z roku 1949, ktorý upravoval vydávanie neperiodickej tlače.³⁴ Podľa príslušnej dôvodovej správy sa malo zamedziť *„nebezpečie hromadného nekontrolovateľného zriaďovania nakladateľských podnikov, niekedy i hospodársky neodôvodnených“*.³⁵

Ďalšie osobitné povolenie Ministerstva informácií a osvetly potreboval vydavateľ na zriadenie vydavateľského časopiseckého podniku. Mohli ho dostať len vydavatelia časopisov, u ktorých *„sú pre zriadenie vydavateľského podniku predpoklady, zaručujúce riadny výkon tohto povolenia“*.

Právna úprava riešila aj ďalšie pôsobenie existujúcich periodík. Podriadila ich novému rozhodovaciemu procesu, ktorý mal rozhodnúť o ich ďalšom vydávaní. Vydavateľské organizácie mali do troch mesiacov požiadať o udeľenie potrebných oprávnení, inak ich právo vydávať časopis alebo prevádzkovať vydavateľský podnik zo zákona automaticky zaniklo.

Zodpovednosť za obsah časopisu, ktorú mal dovtedy zodpovedný zástupca časopisu, prešla v deň, ktorý určilo Ministerstvo informácií a osvetly vyhláškou v *Úradnom liste*, na šéfredaktora alebo osobu poverenú vedením redakcie. V tejto vyhláške určilo ministerstvo aj podmienky, ktoré osoba poverená vedením redakcie musí spĺňať.

Právna úprava vydávania periodík z roku 1966

V roku 1966 nahradil zákon z roku 1950 nový tlačový kódex – zákon č. 81/1966 o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch, ktorý schválilo Národné zhromaždenie 25. októbra. Vychádzal z vyššie spomínanej novej definície slobody slova v ústave z roku 1960. Nanovo zadefinoval aj úlohy periodík, pričom ich vykladal širšie – zahŕňali nielen propagandu, ale už aj informačnú funkciu.³⁶ Periodická tlač teda mala slúžiť primárne na získavanie informácií občanmi, ďalej verejné vyjadrovanie svojich názorov, ako aj na iniciatívne uplatňovanie podnetov i návrhov občanov. Mali sa tak dosiahnuť dva základné ciele: všestranný rozvoj a uplatnenie osobnosti i upevnenie a rozvoj socialistickej spoločnosti.

Sloboda prejavu, slova a tlače a spoločenské poslanie periodickej tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkov mali byť (ako sa propagandisticky tvrdilo) materiálne zaručené poskytnutím prostriedkov na ich fungovanie zo strany štátu. Dosiahnutie zisku ako cieľ činnosti bol opäť explicitne vylúčený pri vydavateľských a tlačo-

³⁴ Odk. 20.

³⁵ Odk. 20 – dôvodová správa.

³⁶ Odk. 26.

vých podnikoch, rovnako ako pri rozhlase, televízii, filme a iných hromadných informačných prostriedkoch. Tieto médiá boli podľa ústavy i zákona v spoločenskom vlastníctve a nemohli byť predmetom súkromného podnikania.

Nový zákon zaviedol aj pojem tzv. zneužívania slobody prejavu, slova a tlače, pričom podľa druhého odseku §16 ním bolo *„uverejnenie informácie, ktoré ohrozuje zákonom chránené záujmy spoločnosti alebo občanov (...) zneužitím slobody prejavu, slova a tlače.“*

Zákon priamo zakotvoval aj existenciu cenzúrneho úradu – Ústrednej publikačnej správy. Mala byť ústredným orgánom štátnej správy, pričom za jej činnosť zodpovedal minister určený vládou. V rámci asymetrického modelu riadenia štátu mal byť vytvorený aj územný orgán Ústrednej publikačnej správy pre Slovensko – Slovenská publikačná správa. Nový orgán mal napomáhať *„pri ochrane záujmov socialistickej spoločnosti“* a zabezpečovať, aby *„v hromadných informačných prostriedkoch neboli uverejnené informácie – predmet štátneho, hospodárskeho alebo služobného tajomstva“*. Táto predbežná cenzúra však, samozrejme, mala fungovať oveľa širšie, ako bol rámec ochrany štátneho tajomstva, pričom vágna formulácia jej dávala fakticky neobmedzený dosah. Ústredná publikačná správa teda mala *„upozorniť“* šéfredaktora a vydavateľa, *„ak je obsah informácie v rozpore s inými záujmami spoločnosti“*. Toto ustanovenie pritom neplatilo len pre tlačené periodiká, ale obdobne aj pre *„iné verejné publikačné prostriedky a pre verejnú činnosť kultúrnych a osvetových zariadení“*.

Zákon z roku 1966 zakotvil liberálnejšie pomery, najmä pokiaľ ide o vydávanie periodickej tlače. Stále striktno zachovával štátny monopol, no okruh oprávnených subjektov už nebol tak úzko vymedzený. Navyše formálne išlo už o registráciu periodika, a nie povolenie a zároveň došlo aj k istej decentralizácii, keď povoľovací proces už nebol úplne sústredený na príslušnom ministerstve. Právna úprava ešte obsahovala aj orientačný exemplifikačný výpočet, no jeho jednotlivé položky rámcovo označovali široké spektrum socialistických organizácií: *„periodickú tlač môžu vydávať politické strany, dobrovoľné spoločenské organizácie, štátne orgány, vedecké a kultúrne inštitúcie, hospodárske a iné organizácie na plnenie svojich spoločenských úloh“*.

Oprávnenie vydávať periodickú tlač bolo podmienené registráciou, pričom pri médiách ústredného a krajského významu mali rozhodovať najvyššie orgány štátnej správy – Ministerstvo školstva a kultúry (resp. na Slovensku povereník Slovenskej národnej rady pre školstvo a kultúru) a o ostatnej tlači krajské národné výbory.

Proces registrácie sa začínal podaním prihlášky najmenej 8 týždňov pred zamýšľaným začiatkom vydávania periodika, pričom príslušný orgán mal rozhodnúť do šiestich týždňov. Zákon stanovoval aj dôvody zamietnutia registrácie, pričom druhý z nich bol formulovaný natoľko vágne, že umožňoval v ktoromkoľvek prípade rozhodnúť negatívne:

1. vydávanie periodika nie je zabezpečené po stránke materiálno-technickej, finančnej a hospodárskej,
2. ak z prihlášky nevyplývajú ostatné záruky, že periodická tlač bude plniť svoje spoločenské poslanie.

Zneužívaniu ustanovenia o „spoločenskom poslaní“ na kontrolu vydavateľskej činnosti napomáhala aj bližšia definícia poslania tlače:

1. poskytovať včasné, pravdivé, všestranné a čo najúplnejšie informácie o udalostiach zo všetkých oblastí života v Československej socialistickej republike i v zahraničí,
2. presadzovať záujmy socialistickej spoločnosti a všestranne napomáhať uskutočňovaniu jej cieľov,
3. spolupôbiť pri rozvíjaní socialistickeho vedomia občanov v duchu zásad ústavy a ideí politiky Komunistickej strany Československa ako vedúcej sily v štáte a spoločnosti,
4. tlmočiť a spoluvytvárať socialistickú verejnú mienku a zvyšovať jej úlohu pri rozvíjaní socialistickej demokracie v živote spoločnosti,
5. prispievať k zvyšovaniu politickej a kultúrnej úrovne občanov a ich odborných znalostí,
6. napomáhať tvorivé úsilie občanov a uplatňovanie ich aktívnej účasti na správe a riadení štátu a na hospodárskej a kultúrnej výstavbe krajiny.

Zákon z roku 1966 teda zakotvil právny rámec na procesy štátnej kontroly, ktoré sa dovtedy v praxi vykonávali bez jasnejšieho zákonného podkladu. Skutočnú liberalizáciu pomerov priniesol až rok 1968. Faktické zrušenie cen-

zúry bolo potvrdené zákonom z 26. júna³⁷, aby ju po okupácii Československa znovu obnovili opatrenia vyplývajúce zo zákona č. 127 z 13. septembra.³⁸ K sprísneniu trestného postihu porušovania štátneho monopolu na vydávanie akýchkoľvek tlačovín došlo paradoxne ešte aj niekoľko mesiacov pred Novembrom 1989. Narýchlo prijatá norma osobitne postihovala tvorcov i šíritelov samizdatových tlačovín.³⁹

Reštriktívne „dočasné“ opatrenia z roku 1968 platili (podobne ako v ďalších oblastiach spoločenského života) až do pádu komunistického režimu v roku 1989.

Zoznam bibliografických odkazov

BARNOVSKÝ, M. *Na ceste k monopolu moci: Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-056-8.

BLÁHOVÁ, I. et al. *Právnická dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014. ISBN 978-80-87284-52-0.

Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Zv. 1., 1848 – 1919. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971.

BYSTRICKÝ, V. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Prodama, 2008. ISBN 978-80-969782-5-0.

BYSTRICKÝ, V. Slovenská autonómia za druhej republiky a vznik Slovenského štátu. In: B. FERENČUHOVÁ a M. ZEMKO, eds. *Slovensko v 20. storočí*. Zv. 3., V medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2012. ISBN 978-80-224-1199-8.

ČARNOGURSKÝ, P. *Súboj s komunizmom 2*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015. ISBN 978-80-8061-858-2.

KAPLAN, K. *Národní fronta 1948 – 1960*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2074-1.

KAPLAN, K. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-73-X.

KAPLAN, K. a D. TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-38-2.

KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*. Díl 1., Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929). Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-027-6.

KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. 13., 1918 – 1929. Praha: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3.

LETZ, R. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava: Ústredie slovenskej katolíckej inteligencie v Bratislave, 1994. ISBN 80-85293-03-X.

Národní shromáždění republiky Československé 1950. I. volební období. 6. zasedání. 530. Vládní návrh. Zákon ze dne 1950, o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů [online]. [cit. 2017-08-09]. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0530_00.htm

PEHR, M. *Zápas o nové Československo 1939 – 1946: Válčné představy a poválečná realita*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-082-1.

PERÁČEK, T. Právo na informácie a právo šíriť informácie v podmienkach bývalého Československa a s osobitným zreteľom na Slovensko od roku 1948 až 1960. In: *Digital Science Magazine* [online]. 2015, č. 1 [cit. 2017-08-10].

³⁷ Odk. 27.

³⁸ Odk. 28.

³⁹ *Zákonné opatrenie č. 10/1989 Zb.*

ISSN 1339-3782. Dostupné na: <http://digitalmag.sk/pravo-na-informacie-a-pravo-sirit-informacie-v-podmienkach-byvaleho-ceskoslovenska-a-s-osobitnym-zretelom-na-slovensko-od-roku-1948-az-1960/?print=print>

PODOLEC, O. *Medzi kontinuitou a diskontinuitou...: Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Bratislava: Atticum, 2015. ISBN 978-80-89758-01-2.

SCHELLE, K. et al. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5. – 9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. ISBN 80-210-1146-7.

SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!: Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011. ISBN 978-80-89335-48-0.

TOMÁŠEK, D. *Pozor, cenzurováno!: aneb ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994. ISBN 80-85821-16-8.

VILÍMEK, T. *"Všichni komunisté do ureň!": volby v Československu v letech 1971 – 1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2016. ISBN 978-80-7285-198-0.

VOZÁR, J. et al. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Bratislava: VEDA, 2015. ISBN: 978-80-224-1470-8.

Resumé

The genesis of the state monopoly on publishing periodicals in the communist Czechoslovakia and its legal characteristics

Ondrej Podolec

The paper surveys the implementation of the state monopoly on the publication of periodicals in Czechoslovakia after the communist coup d'état in February 1948. It analyses the genesis, development and content of the relevant legislation which was used as an instrument for suppressing freedom of expression by the communist regime.

Key words: Slovakia, Czechoslovakia, history, communism, periodicals, monopoly, censorship

Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského, ÚPN

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – slovenský jazyk a literatúra a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prednáša právne dejiny a je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 20. storočí, najmä vývojom politického systému, dejinami verejnej správy i perzekúciami rôznych skupín obyvateľstva nedemokratickými režimami. Je autorom viacerých vedeckých monografií i edícií dokumentov a publikoval niekoľko desiatok vedeckých štúdií na Slovensku i v zahraničí.

VZNIK A ZÁNİK VYBRANÝCH MIENKOTVORNÝCH PERIODÍK SLOVENSKEHO POLITICKÉHO EXILU (1945 – 1989)

Jozef M. Rydlo

Kľúčové slová: exilové periodiká, mienkotvorné periodiká, slovenský politický exil

*„Príde ti nechať všetko, čo si ľúbil
s najvremejším citom. Prvé bôľne rany
vyhnanstva luk ti vsadí by ťa ubil.*

*Okúsiš, jak je od slz príliš slaný
chlieb z cudzích rúk a jak ťažko sa stúpa
po cudzích schodoch, kde si nevitáný.“*

Dante Alighieri, *Raj*, XVII, 55 – 60 [Preložil Gorazd Zvonický]

V *Poslednom posedení s Jozefom Cígrom-Hronským* jeden z najznámejších slovenských novinárov, historik slovenskej diaspóry a exulant Konštantín Čulen (1904 – 1964), zaznamenal slová správcu Matice slovenskej Jozefa Cígera-Hronského (1896 – 1960): „*Utekať, hoci aj na kraj sveta, zhytnúť radšej v priekope popri ceste hladom, ale utekať pred touto hrôzou, týmto neľudským besnením, s ktorým som sa nikdy nestretol ani v rokoch prvej svetovej vojny na fronte. Toto je peklo nenávisťi a zloby. Slovinci, čo sa im ústa penia krvilačnosťou. Kamarát môj, preč, hoci kde, hoci aj do africkej džungle, lebo aj divá zver má viacej citu, než majú títo ľudia.*“¹

Niet nijakých pochybností o tom, aby sme v týchto strašných spisovateľových slovách nevideli motiváciu jeho rozhodnutia odísť, odísť do dobrovoľného vyhnanstva. Životné peripetie exulanta Jozefa Cígera-Hronského² a exodu jeho generačných súputníkov, z ktorých sa stali utečenci, sú len čiastkovo zachytené a ich zmapovanie zostáva jedným z najtrápnejších bielych miest tak slovenskej historiografie, ako aj slovenskej bibliografie.

Najstaršie a najvýznamnejšie periodikum slovenského politického exilu *Slobodné Slovensko*³ v roku 1952 uverejnilo tieto proročné slová františkánskeho básnika-exulanta Rudolfa Dilonga (1905 – 1986):⁴ „*Ťažko nám padne*

¹ ČULEN, K. *Posledné posedenie s Jozefom Cígrom-Hronským*, s. 27.

² PAUČO, J. *Pamiatke Jozefa Cígra-Hronského*; MATUŠKA, A. J. C. *Hronský*; RYDLO, J. M. *Svet na Trasovisku nell'opera letteraria di Jozef Cíger-Hronský. con un epistolario inedito. tesi di laurea*; RYDLO, J. M. *Jozef Cíger-Hronský 1896 – 1960. abbozzo bibliografico*; MAŤOVČÍK, A. *Jozef Cíger-Hronský. život a dielo*. Pozri aj CÍGER-HRONSKÝ, J. *Zažiť svetlá*; RYDLO, J. M. Na okraj vydania „vojnového zločince“ J. C. Hronského z Talianska, s. 210 – 221 [celé číslo tohto nepravého periodika obsahuje materiály z vedeckej konferencie o živote a diele J. C. Hronského, ktorá sa konala pri príležitosti 100. výročia narodenia spisovateľa v Turčianskom Sv. Martine v dňoch 22. – 23. februára 1996].

³ Časopis *Slobodné Slovensko*, ktorý začal vychádzať cyklostylované v Mníchove v roku 1946. Jeho zakladateľom bol Dr. Jozef Paučo (1914 – 1975) v úzkej spolupráci s Dr. Ladislavom Jankovičom (1917 – 1998). Keď v roku 1948 vznikla Slovenská národná rada v zahraničí, časopis *Slobodné Slovensko* sa stal jej tlačovým orgánom. Tlačou začal vychádzať od apríla 1951, keď ho začal vydávať Matúš Černák. V rokoch 1951 až 1953 bol jeho redaktorom Jozef Zvonár-Tieň (1919 – 1989), po ňom Matúš Černák (1903 – 1955). Po jeho tragickej smrti časopis jeden rok

volať do hluchého sveta: Sme Slováci, chceme svoj štát! Prečo? Pred kým máme neustále padať na kolena a prosiť za odpustenie viny, že sme príslušníkmi slovenského národa? Koho máme my donekonečna molestovať, aby sa zmiloval nad nami, že sme Slovákmi a chceme na jednom kúštičku zemegule žiť? Tých máme prosiť, ktorým je ľahostajnejšie naše právo na slobodu, ako naša bieda a utrpenie? Ak veríme, že po premožení červeného Antikrista nastane kráľovstvo Božie na zemi, stane sa tak istotne bez zásluhy lotrov a kupcov s národmi. Kráľovstvo Božie nie je pre lotrov!“⁵

O tom, aké pohnútky viedli k vzniku mienkotvorných exilových periodík, hovoria vari najvýrečnejšie úvodné slová básnika Mikuláša Šprinca (1914 – 1986)⁶ v prvom čísle prvého ročníka štvrťročníka pre slovenskú kultúru *Most*,⁷ tlačového orgánu Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí, ktoré vyšlo v roku 1954: „*Nemáme miesta na obširné programové vyhlásenie, aké by bolo azda namieste v nástupnom čísle nového časopisu. Most vychádza v čiernych rokoch slovenského národa, keď na jeho koreň priložili sekeru a pretínajú jeho tepny; keď surovým terorom vytrhujú mu jeho osobité kresťanské a slovenské srdce; keď bezohľadne nivočia všetko, čo tvorilo vyše tisícročný obsah jeho dejín; keď chcú nahradiť toto srdce bohapustým mechanizmom, poháňaným iba strachom.*

Komunizmus nivočí Slovensko nielen hospodársky, ale aj mravne a kultúrne. Zapriaha do svojich služieb každý duchovný prejav. Siahol na vieru národa, siaha aj na jeho kultúru, presiaknutú touto vierou. Kultúrni tvorcovia na dnešnom Slovensku sú len tlampačmi Marxa, Lenina a Stalina a nadžgávajú komunizmom aj myseľ národa. Slovenskí spisovatelia a kultúrni pracovníci, ktorí držali ruky na tepnách národa a napájajú svoju tvorbu z čistých prameňov kresťanských a slovenských určovali charakter slovenskej kultúry, jej farbu, jej slovenskú osobitosť, sú dnes umlčaní, znemožnení a bezmocne sa musia prizeráť, ako komunizmus przní dušu národa.

Mnohí poprední slovenskí spisovatelia a kultúrni tvorcovia sa zachránili útekem z krvácajúcej vlasti a žijú dnes v slobodnom svete Západu. Nespretrhali zväzky so svojou rodnou postaťou. Uvedomujú si, že musia zasiahnuť do tohto ničivého duchovného zápasu, ktorý sa na dnešnom Slovensku krvavo odohráva vo väzniciach a koncentrákoch a nekrvavo na bojisku slovenských srdc. Chcú i za hranicami tvoriť a svojou tvorbou vydať svedectvo o duchovnej a mravnej výške svojho národa, ktorý bojuje o svoje základné ľudské práva, o svoju štátnosť a čestné miesto v rodine slobodných národov.

Most chce byť ich tribúnou, tlmočníkom ich ľudského a umeleckého vyznania; chce byť časopisom zdravej slovenskej duchovnosti, budovaný na základoch kresťanského humanizmu.

Nazvali sme ho Mostom preto, aby spájal slovenských tvorcov medzi sebou, aby sa klenul medzi nimi a Slovenskom, aby bol spojivom medzi ním a západnou kultúrou, ku ktorej Slovensko patrí svojím dejinným vývinom, svojimi kresťanskými a národnými tradíciami. Chce viesť ponad čiernu priepasť prítomnosti do jasnej a slobodnej budúcnosti. Chce byť pestovateľom a strážcom tých kresťanských a slovenských kultúrnych hodnôt, bez ktorých by slovenské dejiny nemali a nebudú mať zmysel.

Most chce byť viditeľnou stopou, živým svedkom slovenskej tvorivosti a kultúrnej výšky; chce byť kladným dôkazom, že v rokoch komunistického násilnenstva a indoktrinácie slobodní slovenskí tvorcovia nestratili ani hlavu

redigoval Henrich Bartek (1907 – 1986), potom Fraňo Tiso (1894 – 1974). Zavraždením Matúša Černáka sa centrálne Štátnej bezpečnosti v Prahe podarilo ochromiť štruktúru slovenského štátotvorného exilu, prerušiť jeho väzby na vplyvné miesta a osobnosti západonemeckého politického života, ktoré mu umožňovali a zabezpečovali určitú materiálnu existenciu, a nahlodať vzájomnú dôveru slovenských exulantov. Vzniknutý rozvrát spôsobil, že periodikum prestalo vychádzať. V roku 1962 ho nahradil časopis *Černákov odkaz*, ktorý sa v roku 1976 vrátil k pôvodnému názvu *Slobodné Slovensko*.

⁴ RYDLO, J. M. *Rudolf Dilong (1905 – 1986): zborník o živote a diele k básnikovej storočnici*, s. 457 – 490. Pozri aj životopisné heslá: PAŠTEKA, J. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Heslo Dilong, Rudolf (pôv. menom Alfonz), stĺpce 242 – 244; VNUK, F. *Rudolf Dilong O.F.M.*, s. 134 – 135.

⁵ Rudolf Dilong, s. 3.

⁶ PAŠTEKA, odk. 4, heslo Šprinc, Mikuláš, stĺpce 1345 – 1347. Pozri aj VNUK, F. Mikuláš Šprinc, s. 232 – 233. Pozri aj ŽUFFA, C. *Básnik večnej nádeje Mikuláš Šprinc. zborník z vedeckého seminára o živote a diele Mikuláša Šprinca*, ŠPRINC, M. *Do večna tečie moja rieka*, PETROVSKÝ, K. *Slovník Slovákov v zahraničí: Mikuláš Šprinc*, s. V – VI.

⁷ BARTALSKÁ, L. *Časopis pre slovenskú kultúru: Most a jeho poslanie v exile*, s. 155 – 157; BARTALSKÁ, L. *Účasť Andreja Žarnova na organizovaní Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (SSSU)*, s. 137 – 142.

a srdce; že mali odvahu tvoriť na kresťanských a slovenských základoch; že nemlčali, keď komunizmus vytrhával jazyk národu; že bránili na svojom poli posvätné bašty kresťanstva a slobody; že zlo nazývali zlom; že nevyjednávali s jeho páchatelmi; že volili radšej biedu vyhnanstva, ale sa nepredali. ...

Komunizmus môže zničiť každú viditeľnú pamiatku kresťanskej a slovenskej duchovnosti. Ale Most a ľudia zoskupení okolo neho môžu byť aspoň sviecou, ak nie majákom nádeje, že nie je všetko stratené; že pod slobodným slnkom Západu žije ďalej a rastie zo svojich zdravých koreňov slobodná slovenská kultúra. Ale tým, ktorí dnes zámerne pod ochranou politickej moci búrajú základy kresťanstva a slovenskej kultúry, bude Most pripomínať rečou jednoznačnou, že nezabili svedomie národa; že zaznamenávame ich šírenstvo a zaraďujeme jeho výplody tam, kam patria: do skladu tragických ľudských omylov; že ich sledujeme, že budeme sústavne strhávať ich znetvorené červené masky. ...

Nastupujeme teda v mene Božom; bez veľkého kriku a siláctva. Veríme, že i najskromnejší, ale hodnotný skutok je viac, ako mnohé reči. Veríme v Boha, vo večné hodnoty kresťanstva, v právo a slobodu človeka; v právo a slobodu nášho národa a v slobodu umeleckej tvorby. Sme proti každému násilenstvu či už v politike, alebo v kultúre. Pokorne prosíme Boha, aby žehnal našu spoločnú kultúrnu robotu.“⁸

Páter Michal Lacko SJ (1920 – 1982)⁹, profesor Pápežského východného ústavu, výnimočná osobnosť slovenskej diaspóry, *spiritus movens* slovenskej bibliografie v zahraničí, v rozhovore, ktorý poskytol mesačníku *Slovenské Hlasy z Ríma* niekoľko dní pred svojou predčasnou smrťou, takto motivoval vydávanie *Slovak Studies*, vedeckej ročenky Slovenského ústavu v Ríme: „*V päťdesiatych rokoch, keď sa na Slovensku usalašilo jarmo komunizmu a našu vlasť nastolený politický systém vymazal z mapy a úplne odrezal od vonkajšieho sveta, slovenskí vzdelanci, odídúvši do slobodného sveta v rokoch 1945/48 a neskôr, považovali za mravnú povinnosť pestovať tie kultúrne hodnoty nášho národa, ktoré boli na Slovensku zavrhnuté, umlčované alebo prekrúcané režimistickými ideológmi. Z tejto potreby vzniklo vtedy niekoľko časopisov a organizácií – štvrtročník pre slovenskú kultúru Most, časopis Slovenskej ligy v Amerike Slovakia, Spolok slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí, Slovenský inštitút v Clevelande, Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila Metoda v Ríme –, ktoré odolali času a jestvujú dodnes. ... Cieľ bol koniec koncov iba jeden: pravdivo informovať univerzitný svet o Slovensku a Slovákoch, a to na vedeckej úrovni. Treba si uvedomiť, že keď sa Slovak Studies rodili, tak sa o Slovensku a Slovákoch takmer nikde nepísalo. Svet o nás jednoducho nevedel. Inojazyčných prameňov bolo veľmi málo a tie, čo jestvovali, boli buď zastarané, alebo tendenčné. Nejestvoval nijaký slovakistický časopis, ktorý by na serióznej úrovni vo svetových jazykoch vzbudzoval záujem odborného publika o slovenskú problematiku. Anglický almanach Jednoty Furdek vznikol len v roku 1962, Slovakia zmenila štýl pod vplyvom dr. Jozefa Pauču v roku 1963, keď msgr. Vojtech Bucko založil nemeckú revue Slowakei. Aj Slovenská akadémia vied v Bratislave začala publikovať svoju ročenku Studia Historica Slovaca len v roku 1963. Konali sme pioniersku prácu.“¹⁰*

Vyjadrenia prominentného románopisca, uznávaného básnika i renomovaného vedca – politikov vynechávam zámerne – nepotrebujú komentár, majú neodškriepiteľnú vypovedaciu hodnotu, ktorú nemožno spochybniť.

Ani štvrtstoročie po obnovení štátnej samostatnosti Slovenska nejestvuje nijaká ucelená monografia, čo by komplexne *sine ira et studio* mapovala fenomén slovenského politického exilu. Jestvuje síce niekoľko čiastkových prác vydaných tlačou, tie však nemožno nezaradiť medzi účelové publikácie. Pritom fenomén emigrácie je najskôr z hospodárskych a neskôr z politických dôvodov imanentným prvkom dejín Slovákov i Slovenska a je konštantne

⁸ ŠPRINC, M. Na cestu, s. 1 – 3.

⁹ Pozri životopisné heslá *Biografický lexikón Slovenska*, zv. 5. Heslo Lacko, Michal, s. 583 – 584; PAŠTEKA, odk. 4, heslo Lacko, Michal, stfpcpe 794 – 796; VNUK, F. Prof. Michal Lacko SJ, s. 179 – 180. Porov. aj Prof. Dr. Michal Lacko SJ In memoriam, s. 1; VAVROVIČ, J. Zomrel dobrý kňaz, vedec a národovec, s. 4 – 5; VAVROVIČ, J. The last farewell with Fr. Michal Lacko SJ, s. 5 – 6; MASÁR, T. P. Michael Lacko difensore delle Chiese balcaniche, s. 7; MASÁR, T. O. Lacko nás opustil, s. 150 – 152; *Mária* (Toronto), *úradný mesačník Slovenského gréckokatolíckeho biskupstva sv. Cyrila a Metoda v Kanade*, roč. 22, 1982, č. 5, toto číslo „je venované pamiatke služobníka kňaza O. Michala Lacku SJ“. Pozri aj BABJAK, J. P. *Michal Lacko SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov*, POTEMLA, M. *Michal Lacko SJ – život a dielo*, BABJAK, J. J. *Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. zborník z medzinárodných konferencií (20. október 2001, 16. marec 2002)*.

¹⁰ RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom vedeckej ročenky *Slovak Studies*, univerzitným profesorom Michalom Lackom, s. 21 – 23.

prítomný aj v slovenskej súčasnosti. Toto nelichotivé, smutné až bolestné konštatovanie platí nielen o slovenskej historiografii či o slovenskej bibliografii, ale o všetkých spoločenskovedných disciplínach. Tento neblahý stav súvisí s interpretáciou súčasných slovenských dejín, v ktorej neprestávajú prevládať politickomocenské meradlá a ideologizujúce miery posudzovania minulosti, a nie *was wirklich geschehen ist*, čo sa skutočne stalo. Mienkotvorné intelektuálne elity slovenskej spoločnosti, nezáleží či politické, hospodárske alebo náboženské, sa len pomaly, nechotne, neohrabane a nie bez ťažkostí vymaňujú spod závislosti názorov a ideí prispôsobených záujmom mocných, ovládajúcich náš životný priestor. Nie je to však akýsi výhradný fenomén slovenských historikov alebo bibliografov, ale obraz súčasnej slovenskej spoločnosti, ktorá stále nie je schopná dívať sa na svet očami vlastných hodnôt, záujmov a potrieb, vychádzajúcich z jej milénarých koreňov.

Zápas slovenského politického exilu je integrálnou súčasťou zápasov slovenského národa za slobodu, demokraciu a štátnu samostatnosť a je mravnou povinnosťou celej slovenskej spoločnosti túto skutočnosť nielen vziať na vedomie, ale venovať tomuto zápasu primeranú pozornosť, skúmať ho a zachovať jeho pamiatku pre budúce generácie, pretože napriek nepriazni mocných tohto sveta slovenskí emigranti, tak vystaňovalci z ekonomických príčin, ako aj politickí vyhnanci a ideologickí utečenci, vykonali úctyhodnú prácu, ktorá zostala nedocenená, upadla do zabudnutia a už ju nik nevzkriesi. Nepodarí sa to ani agentom Národnej kriminálnej agentúry (ďalej NAKA), ktorí ju na objednávku kúpnopredajných politických elít účelovo používajú. Dejiny slovenskej emigrácie sú integrálnou súčasťou slovenských dejín.¹¹

Bez Slovenskej ligy v Amerike by nebolo slovenskej samostatnosti, nebolo by Česko-Slovensko.

Bez Slovenského ústavu by nebolo slobodnej slovenskej vedy.

Bez Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v Clevelande by nebolo slobodnej slovenskej kultúry.

Bez Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme by bolo Slovensko dávno stratilo svoju milénarnu, kresťanstvom formovanú tvár.

Bez Svetového kongresu Slovákov a jeho predchodcov by myšlienka slovenskej štátnej samostatnosti vyhasla.

Pri pohľade na dejiny politického exilu stredo európskych národov sa slovenský politický exil vymyká z tradovaných charakteristík pojmu „politický exil“ jednak z hľadiska doby, a jednak z hľadiska zaužívaného obsahu tohto pojmu. Po prvé preto, lebo slovenský politický exil sa nezačína rokom 1948, ale o pár rokov skôr, a po druhé preto, lebo obsahovo je spojený nielen so zásadným a nekompromisným bojom proti komunizmu, ale je úzko spätý aj s bojom o uznanie politickej individuality Slovákov ako národa, so zápasom o uznanie práva slovenského národa na štátnu samostatnosť Slovenska.

Možno namietat, že o slovenskej politickej emigrácii sa dá hovoriť už aj skôr, či už pred vznikom a po vzniku prvej Slovenskej republiky (14. marca 1939), alebo už pred rokom 1918, keď vzniklo Česko-Slovensko. Niektorí pokladajú za politických exulantov Ľudovíta Štúra, Jozefa M. Hurbana či Michala M. Hodžu, ktorí si po neúspešnom roku 1848 museli zachraňovať svoje životy útekem za hranice Uhorska, ba niekto považuje za exulanta knieža Pribinu v 9. storočí. S konkrétnym *slovenským* politickým programom však v tých časoch neodchádzal nikto. Chlebová emigrácia Slovákov v Amerike sa v slobodnom pluralitnom prostredí veľmi rýchlo emancipovala a vďaka svojim vodcom, zväčša katolíckemu duchovenstvu a Slovenskej lige v Amerike, prispela Clevelandskou dohodou a Pittsburskou dohodou, a najmä svojimi dolármi, k vzniku Česko-Slovenska. Slováci čechoslovakistickej orientácie alebo komunistického presvedčenia, ktorí sa nevyrovnali s pádom versailleskej Európy a emigrovali počas druhej Česko-Slovenskej republiky a po zániku česko-slovenského štátu, odchádzali bez konkrétneho slovenského politického programu, a tak v Londýne, ako aj v Moskve sa mohli politicky uplatniť len tak, že slúžili cudzím mocenským záujmom.

Všetky aktivity zoskupení slovenských emigrantov, exulantov, utečencov, nezávisle od toho, kedy odišli a do ktorého politického košiara patrili, sa vždy či už otvorene, alebo menej explicitne borili s uznaním politickej individu-

¹¹ RYDLO, J. M. *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes. profil na skúšku*, s. 7.

ality Slovákov ako národa. Slovenský politický exil po zániku prvej Slovenskej republiky teda nebol len borbou proti komunizmu, ale aj zápasom o štátnu samostatnosť. To je charakteristika, ktorá slovenský politický exil v stredo-európskom priestore robí osobitým, ba jedinečným.

Úsilie o uznanie politickej individuality Slovákov sa završilo obnovením štátnej samostatnosti Slovenska a vznikom druhej Slovenskej republiky v roku 1993 po páde mocensky bipolárneho sveta. Boj s komunizmom v jeho rôznych postkomunistických formách trvá dodnes, pretože je to genetický zápas.

Po zániku prvej Slovenskej republiky a mocenskom včlenení Slovenska do tretej Česko-Slovenskej republiky tí Slováci, ktorí sa nezmierili so stratou štátnej samostatnosti Slovenska, podnietili vznik viacerých odbojových zoskupení a organizácií, a to tak na domácom, slovenskom území, ako aj v zahraničí. Spomenieme tieto zoskupenia a organizácie: Slovenská národná rada v Londýne, Slovenská tajná ochrana, Slovenský revolučný odboj, Únia slovenských kombatantov, Slovenský akčný výbor, Slovenský oslobodzovací výbor, Slovenská národná rada v zahraničí, Biela légia, Ústredie slovenských emigrantov v Európe, Centrum Catholicorum Slovacaorum in exterris, Ústredie slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí, Rada svobodného Československa, Slovenský ústav v Clevelande, Spolok slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí, Združenie austrálskych Slovákov, Slovenský kultúrny spolok v Argentíne, Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, Slovenské vydavateľstvo svätých Cyrila a Metoda v Ríme, Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme, Slovenský ústav v Ríme, Slovenskí jezuiti v Kanade, Ústredie slovenských katolíckych intelektuálov, Zahraničná Matica slovenská, Slovenský ústav Matúša Černáka, Slovenská oslobodzovacia rada, Svetový kongres Slovákov a ďalšie, nehovoriac o početných periodikách, spolkoch, združeniach či vydavateľstvách alebo náboženských korporáciách¹² a zahraničných rozhlasoch. Ich aktivity dosiaľ nie je zmapovaná a vzhľadom na „politickú korektnosť“ obce erárnych historikov ani viac nebude, pretože dnes už protagonisti tohto obdobia nie sú medzi živými a dokumentácie niet; a ak sa aj nejaká zachovala, nahlodal ju zub času a podlieha skaze, na potešenie tých, ktorí dejiny profesionálne prekrúcajú, deformujú a falšujú. Podobné spolky, združenia a štruktúry mali aj exily iných porobených národov: *Council of Byelorussian Democratic Republic* (Rada Bieloruskej demokratickej republiky), *Bulgarian National Committee „Free and Independent Bulgaria“* (Bulharský národný výbor „Slobodné a nezávislé Bulharsko“), *Czech National Council* (Česká národná rada), *Estonian National Council* (Estónska národná rada), *Hungarian National Council* (Maďarská národná rada), *Latvian National Council* (Litovská národná rada), *Supreme Committee for Liberation of Lithuania* (Najvyšší oslobodzovací výbor Litvy), *Government of Poland in exile* (Poľská vláda v exile), *Slovak National Council Abroad* (Slovenská národná rada v zahraničí), *Ukrainian National Council* (Ukrajinská národná rada), *Yugoslav National Committee* (Juhoslovenský národný výbor).¹³

Spoločným menovateľom slovenskej politickej emigrácie v druhej polovici 20. storočia bol zápas s komunizmom.¹⁴ Ideologicko-politicky sa rozdeľovala v podstate na dva tábory – tábor nekompromisne požadujúci štátnu samostatnosť Slovenska, ktorý mal drvivú prevahu, a nič neznamenajúci, hoci veľmocensky štedro vydržiavaný tábor prívržencov politického čechoslovakizmu, pričom táto orientácia sa stávala časom menej a menej atraktívnou, lebo čechoslovakistickí Slováci v tomto zoskupení reprezentovanom Radou svobodného Československa¹⁵ nedokázali presadzovať ani len im vlastnú iluzórnu zásadu „rovný s rovným“ a stávali sa postupne iba dekoratívnym epite-

¹² NÁHALKA, Š. *Exsul familia Slovacaorum*.

¹³ Podľa spoločného memoranda zaslaného Zhromaždeniu Spojených národov s dátumom 17. septembra 1949 a vytlačenom v *Slovak Newsletter* (Middletown PA), roč. 1, 1949, č. 11 („*Representatives of nations behind the iron curtain send reminder to the United Nations assembly's general secretary Trygve Lie*“).

¹⁴ Pozri BOBÁK, J. Slovenský revolučný odboj a počiatky organizovaného protikomunistického odboja v zahraničí v rokoch 1945 – 1947, s. 642 – 693. Pozri aj CHOLÍNSKÝ, J. Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únore 1948: sonda do vzťahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa, s. 707 – 742. Pozri aj LETZ, R. Slovenský politický exil a komunizmus v európskom kontexte, s. 19 – 42. Pozri aj VNUK, F. Slovensko v plánoch politickej emigrácie (1945 – 1970), s. 134 – 143.

¹⁵ UHRÍK, I. „Československý“ politický exil v Spojených štátoch amerických a Spojenom kráľovstve na začiatku studenej vojny, s. 335 – 424. Pozri aj CHOLÍNSKÝ, J. Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únore 1948: sonda do vzťahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa, s. 707 – 742.

tom, ktoré si na utvrdzovanie svojich názorov napokon muselo založiť Stálu konferenciu slovenských kých exulantov.¹⁶

Vedecká ročenka Slovenského ústavu v Ríme *Slovak Studies*,¹⁷ ktorú v Ríme roku 1961 založili dvaja katolícki kňazi, spišský prelát Štefan Náhalka¹⁸ a jezuita Michal Lacko, a od tých čias až do roku 2003 vychádzala so železnou pravidelnosťou každoročne ako tlačový orgán tejto ustanovizne združujúcej slovenských kultúrnych, najmä vedeckých kresťansky orientovaných pracovníkov v diaspóre, uverejnila v roku 1967, resp. 1977 dva zväzky *Slovenskej bibliografie v zahraničí* (SBZ). Prvý zväzok (SBZ I)¹⁹ pokrýva roky 1945 – 1965 a výberovo zaznamenáva 2 438 jednotiek, z toho 141 sa vzťahuje na slovenské noviny a časopisy a 17 na ročenky a kalendáre. Druhý zväzok (SBZ II)²⁰ pokrýva roky 1966 – 1975 a selektívne registruje 3 563 záznamov, z toho 111 popisuje pravé a 24 nepravé periodiká.

Z tohto množstva periodík, ktoré mali efemérnu existenciu, však niektoré vychádzajú dodnes a majú niekoľko-desiatročnú, ba dve z nich i viac ako storočnú tradíciu: *Jednota*²¹ vychádza nepretržite od roku 1891 a *Slovák v Amerike*²² od roku 1889. K nim môžeme priradiť periodikum *Kanadský Slovák*²³, ktoré vychádza od 5. marca 1942 a dnes je jediným týždenníkom vychádzajúcim na severoamerickom kontinente. Nie všetky noviny a časopisy možno striktno považovať za exilové periodiká, objektívne však treba povedať, že na politický exil vplyv mali a *vice versa* exulanti ich v nemalej miere ovplyvňovali tiež.

V rokoch 1945 až 1989/1990 bolo viacero exilových periodík, mienkotvorných však iba niekoľko: *Slobodné Slovensko*, noviny Slovákov v cudzine²⁴, *Černákov odkaz*²⁵, *Hlasy z Ríma/Slovenské hlasy z Ríma*²⁶, *Most*²⁷, *Naše snahy*²⁸, *Rím*²⁹, *Rozhlady/Perspective*³⁰, *Rozvoj*³¹, *Slovák v slobodnom svete*³², *Slovenský štít/ Slovak Shield*³³, *Život/La vie*³⁴.

¹⁶ LIČKO, M. J. *Ako chutí cudzina?. slovenská demokracia v exile 1948 – 1989*, ŠPETKO, J. *Líšky kontra ježe. slovenská politická emigrácia 1948 – 1949. analýzy a dokumenty*, ŠPETKO, J. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Pozri aj [OKÁL, J.]. *Stĺp hanby*, s. 14.

¹⁷ Pozri bibliografický záznam č. 6 v monografii RYDLO, J. M. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Príspevky uverejnené v jednotlivých zväzkoch tohto vedeckého periodika sú rozpisované v bibliografických záznamoch vydaní Slovenského ústavu v Ríme na s. 309 – 345.

¹⁸ Pozri životopisné heslá PAŠTEKA, odk. 4, heslo Náhalka, Štefan, stĺpce 972 – 976; VNUK, F. Msgr. Dr. Štefan Náhalka, 1967, s. 195 – 196. Pozri aj Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda oslávil strieborné kňazské jubileum svojho rektora, s. 11; GRUTKA, G. A. Msgr. Štefan Náhalka vo večnosti, s. 7 – 8; Msgr. Štefan Náhalka: in memoriam, s. 1 – 2; LACKO, M. Monsignor ThDr. Štefan Náhalka (1916 – 1975), s. 76 – 85; LACKO, M. Monsignor Stephan Náhalka S. T. D., s. 7 – 22 [celý zväzok je venovaný jeho pamiatke a obsahuje súpis jeho knižných prác a dôležitejších príspevkov v periodikách]; HRUŠOVSKÝ, D. Pred desiatimi rokmi zomrel Msgr. Štefan Náhalka, s. 17 – 18; CHOVAN-REHÁK, J. Ešte o osobnosti Mons. Štefana Náhalku, s. 24 – 26; CHOVAN-REHÁK, J. K filozoficko-ideovému odkazu Štefana Náhalku, s. 135 – 142. Pozri aj MISÁL, S. *Život a dielo Msgr. ThDr. Štefana Náhalku*, MISÁL, S. *Život a dielo Msgr. ThDr. Štefana Náhalku*, MISÁL, S. *Veríme v návrat do rodnej zeme. dva príspevky, kázeň a životopis Mons. Štefana Náhalku*, HROMJÁK, L. *Mons. Štefan Náhalka*, MISÁL, S. *Hlas Štefana Náhalku z Ríma. prvé desaťročie*, [RYDLO, J. M.]. *Na pamäť storočnice Msgr. ThDr. Štefana Náhalku 1916 – 2016 zakladateľa Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme*, MISÁL, S. *Hlas Štefana Náhalku z Ríma II.: druhé desaťročie*.

¹⁹ LACKO, M. Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1965, s. 5 – 366.

²⁰ LACKO, M. Slovenská bibliografia v zahraničí 1966 – 1975, s. 5 – 436.

²¹ ČULEN, K. *Slovenské časopisy v Amerike*. Heslo Jednota, s. 51 – 54.

²² ČULEN, K. *Vznik Slováka v Amerike*. Pozri aj ČULEN, odk. 21, heslo Slovák v Amerike, s. 120 – 126.

²³ JAKEŠOVÁ, E. *Noviny a časopisy Slovákov v Kanade*.

²⁴ Pozri bibliografický záznam č. 166 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 42 a záznam č. 146 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 36. Pozri aj RYDLO, J. M. Interview s Krištofom Greinerom, šéfredaktorom časopisu *Slobodné Slovensko*, s. 19 – 22.

²⁵ Pozri bibliografický záznam č. 156 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 40 a záznam č. 146 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 36.

²⁶ Pozri bibliografické záznamy č. 2 a č. 7 v monografii RYDLO, odk. 17, s. 10 – 14 a 20 – 21. Pozri aj záznam č. 176 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 43 – 44.

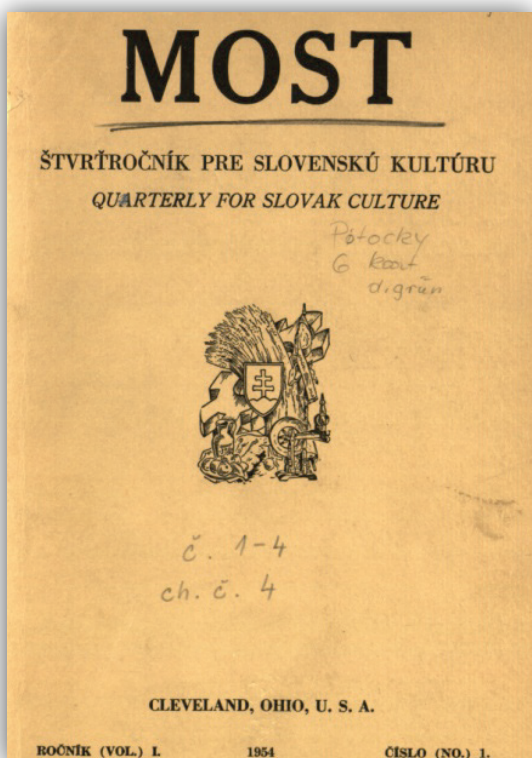
²⁷ Pozri bibliografický záznam č. 69 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 27 – 28 a záznam č. 90 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 28. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom časopisu *Most*, básnikom Mikulášom Šprincom, s. 28 – 30.

²⁸ Pozri bibliografický záznam č. 116 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 35 a záznam č. 95 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 29.

²⁹ Pozri bibliografický záznam č. 5 v monografii RYDLO, odk. 17, s. 16 – 17. Pozri aj záznam č. 178 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 44. Časopis *Rím* mal vlastnú knižnú edíciu, v ktorej vyšlo päť publikácií.

³⁰ Pozri bibliografický záznam č. 81 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 29.

Po roku 1968 k nim treba priradiť: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*³⁵, *Echo duchovného prúdeňa dneška*³⁶, *Horizont*³⁷, *Krajanský pozdrav*³⁸, *Pohľady*³⁹, *Posol*⁴⁰, *Slovak Heritage*⁴¹, *Slovenský život v Argentíne*⁴².



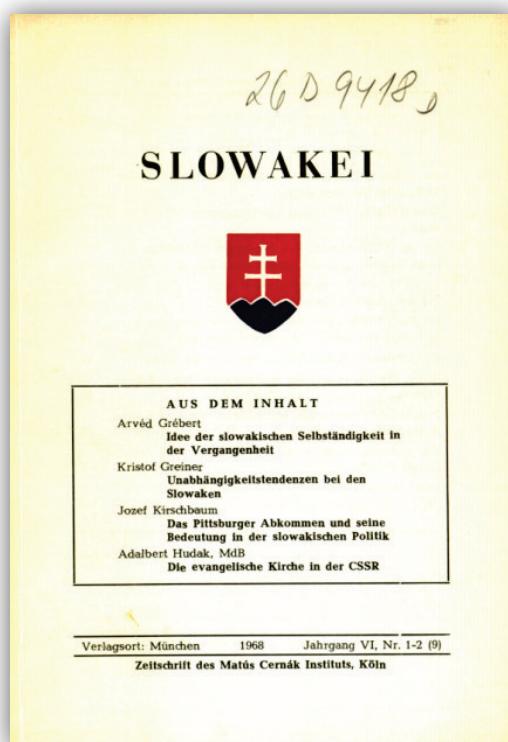
Obr. 1 Časopis Most



Obr. 2 Časopis Horizont

³¹ Pozri bibliografický záznam č. 119 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 35.
³² Pozri bibliografický záznam č. 167 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 42 a záznam č. 154 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 37 – 38.
³³ Pozri bibliografický záznam č. 140 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 38 a záznam č. 135 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 35. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s Františkom Chajmom, redaktorom časopisu *Slovenský štít*, s. 19 – 20.
³⁴ Pozri bibliografický záznam č. 154 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 40 a záznam č. 145 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 36. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s Františkom Revesom, redaktorom časopisu *Život – La Vie*, s. 19 – 20. Pozri aj TÓTH, I. *Šesťdesiat rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku/60 La Mission catholique slovaque soixante années de présence en France*, s. 177 – 182.
³⁵ Pozri bibliografický záznam č. 115 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 32. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom *Bulletinu Svetového kongresu Slovákov* Jánom Okáľom, s. 18 – 20. Pozri aj JAŠEK, P. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 17. júna 2015*.
³⁶ Pozri bibliografický záznam č. 116 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 32. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Rajmundom Ondrušom, redaktorom časopisu *Echo*, s. 19 – 20.
³⁷ Pozri bibliografický záznam č. 166 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 40. Pozri aj RYDLO, J. M. Interview s Jozefom Špetkom, redaktorom časopisu *Horizont*, s. 25 – 27.
³⁸ Pozri bibliografický záznam č. 165 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 39. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Vojtechom Zemanom, redaktorom časopisu *Krajanský pozdrav*, s. 18 – 20.
³⁹ Periodikum *Pohľady, časopis pre kultúru* redigoval Vojtech Mirga a v rokoch 1987 až 1991 vydávala efemérna Slovenská spoločnosť pre vedu a kultúru (SSVK) v Montreale (Québec); vyšlo dovedna 15 čísel, každé malo cca 194 strán.
⁴⁰ Pozri bibliografický záznam č. 122 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 33. Pozri aj RYDLO, J. M. Päť otázok redaktorovi *Posla* P. Štefanovi Senčikovi SJ, s. 21 – 23; RYDLO, J. M. Rozhovor s Rajmundom Ondrušom, šéfredaktorom mesačníka *Posol*, s. 14 – 15.
⁴¹ Pozri bibliografický záznam č. 1023 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 30. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s vydavateľom časopisu *Slovak Heritage*, s. 20 – 21.
⁴² RYDLO, J. M. Rozhovor s Evou Joštiakovou-Jankovičovou, redaktorkou časopisu *Slovenský život v Argentíne*, s. 18 – 19. Pozri aj RYDLO, J. M. Prehľad slovenských zahraničných periodík vydávaných v rokoch 1945 – 1975 v krajinách s románskymi jazykmi (Argentína, Uruguaj, Venezuela, Španielsko, Francúzsko, Taliansko), s. 207 – 212.

Zvláštne postavenie predstavujú nepravé odborné cudzojazyčné periodiká: *Slovakia*⁴³, *Slovak Studies*⁴⁴, *Slowakei*⁴⁵ a slovensko-americké periodiká vydávané fraternalistickými (rozumej svojpomocnými) organizáciami a náboženskými korporáciami v Severnej Amerike: *Slovák v Amerike*⁴⁶, *Jednota*⁴⁷, *Slovenská obrana*⁴⁸, *Národné noviny*⁴⁹, *Kanadský Slovák*⁵⁰, *Listy sv. Františka*⁵¹, *Ave Maria*⁵². Z tejto poslednej skupiny dnes vychádzajú už len *Slovák v Amerike*, *Jednota* a *Kanadský Slovák*.



Obr. 3 Časopis *Slowakei*

⁴³ Pozri bibliografický záznam č. 89 v bibliografii LACKO, M. SBZ I in: *Slovak Studies*, zv. 7, 1967, s. 30 a záznam č. 192 v bibliografii LACKO, M. Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1965, s. 44. Pozri bibliografický záznam č. 89 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 30 a záznam č. 192 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 44.

⁴⁴ Pozri bibliografický záznam č. 6 v monografii RYDLO, odk. 17, s. 18 – 19. Porov. aj bibliografický záznam č. 199 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 47 a záznam č. 191 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 43. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom vedeckej ročenky *Slovak Studies*, s. 21 – 23. Pozri aj VNUK, F. Vedecká tvorba Slovenského ústavu: *Slovak Studies* – ročenka SÚR, s. 88 – 99.

⁴⁵ Pozri bibliografický záznam č. 168 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 42 – 43 a záznam č. 155 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 38.

⁴⁶ Pozri bibliografický záznam č. 87 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 30 a záznam č. 105 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 30. Pozri aj RYDLO, J. M. Interview s Michalom J. Krajsom, vydavateľom časopisu *Slovák v Amerike*, s. 16 – 17.

⁴⁷ Pozri bibliografický záznam č. 63 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 26 – 27 a záznam č. 81 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 27. Pozri aj RYDLO, odk. 46, s. 16 – 17.

⁴⁸ Pozri ČULEN, odk. 21, heslo Slovenská obrana, s. 129 – 130.

⁴⁹ Pozri bibliografický záznam č. 70 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 28 a záznam č. 92 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 28. Pozri aj ČULEN, odk. 21, heslo Národné noviny, s. 75 – 77.

⁵⁰ Pozri bibliografický záznam č. 113 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 34 a záznam č. 117 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 32. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s Mariánom Jankovským, redaktorom týždenníka *Kanadský Slovák*, s. 20 – 21.

⁵¹ Pozri bibliografický záznam č. 66 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 27 a záznam č. 85 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 27. Pozri aj RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Dilongom, redaktorom časopisu *Listy sv. Františka*, s. 18 – 19; RYDLO, J. M. Rozhovor s T. J. Zúbkom, redaktorom časopisu *Listy svätého Františka*, s. 29 – 31.

⁵² Pozri bibliografický záznam č. 42 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 23 a záznam č. 60 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 24. Pozri aj RYDLO, J. M. Interview s otcom Andrejom Pírom, redaktorom časopisu *Ave Maria*, s. 19 – 20.

Okrem pravých periodík si v súvislosti s aktivitami slovenského politického exilu pozornosť zasluhujú aj nepravé periodiká – kalendáre a almanachy, v ktorých publikovali dôležité state prominentní slovenskí exulanti: *Annual Furdek*⁵³, *Evanjelicko-luteránsky kalendár*⁵⁴, *Hlasy z domova a misij*⁵⁵, *Kalendár Jednota*⁵⁶, *Kalendár Kanadskej Slovenskej Ligy*⁵⁷, *Kalendár Sion/Zion Calendar*⁵⁸, *Karpaten Jahrbuch*⁵⁹, *Literárny almanach Slováka v Amerike*⁶⁰, *Národný americko-slovenský kalendár/Almanac National Slovak Society*⁶¹, *Slovenskí jezuiti v Kanade*⁶² a viaceré ďalšie.



Obr. 4 Časopis Literárny almanach Slováka v Amerike

Väčšina zo spomenutých časopisov medzičasom zanikla. Ich postupný zánik predvídal a predpovedal páter Michal Lacko SJ v spomenutom rozhovore, ktorý mi poskytol pre *Slovenské hlasy z Ríma*. „Súčasný počet slovensky písaných novín a časopisov v blízkej budúcnosti rapídne poklesne, pretože ich čitatelia pomaly vymierajú. Toto platí najmä o tzv. krajanskej tlači, určenej prevažne príslušníkom chlebovej emigrácie, ktorá je na odchode. Mladšia, druhá, tretia a nebudaj aj štvrtá generácia bude mať možno záujem o krajinu svojich predkov, nebude mať však jazykové znalosti, a tak bude – ak bude! – siahäť len po takých prameňoch, čo sú jej zrozumiteľné a prístupné. Tzv.

⁵³ Pozri bibliografický záznam č. 185 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 45 a záznam č. 175 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 41.

⁵⁴ Pozri bibliografický záznam č. 183 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 45 a záznam č. 174 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 41.

⁵⁵ Pozri bibliografický záznam č. 187 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 346 a záznam č. 178 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 42.

⁵⁶ Pozri bibliografický záznam č. 188 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 46 a záznam č. 179 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 42.

⁵⁷ Pozri bibliografický záznam č. 190 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 46 a záznam č. 180 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 42.

⁵⁸ Pozri bibliografický záznam č. 191 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 46 a záznam č. 182 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 42.

⁵⁹ Pozri bibliografický záznam č. 192 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 46 a záznam č. 183 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 42.

⁶⁰ Pozri bibliografický záznam č. 194 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 47 a záznam č. 185 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 43.

⁶¹ Pozri bibliografický záznam č. 197 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 47 a záznam č. 188 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 43.

⁶² Pozri bibliografický záznam č. 201 v bibliografii LACKO, odk. 19, s. 48 a záznam č. 193 v bibliografii LACKO, odk. 20, s. 44.

*exilová tlač – nemám rád toto deliace kritérium – je vždy úzko spätá s niektorou exilovou osobnosťou, žije a umiera s ňou.*⁶³

Slovenské časopisy v zahraničí nezanikali len preto, že ich čitatelia vymreli. Často zanikli vtedy, keď zomrel ich redaktor alebo osoba, ktorá umožňovala ich vychádzanie. Tak po smrti Dr. Ferdinanda Ďurčanského definitívne zanikol *Slovák v slobodnom svete*, po smrti Karola Murgaša *Slovák a svet*, po smrti Štefana B. Romana *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, po smrti Kolomana Murgaša *Slobodné Slovensko*, po smrti Vojtecha Bucku *Slowakei*...

17. júla 1992 schválila Slovenská národná rada Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky⁶⁴, 1. septembra 1992 prijala jej prvú demokratickú Ústavu⁶⁵ a následne, 25. novembra 1992, Federálne zhromaždenie v Prahe prijalo „ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federatívni Republiky“⁶⁶.

1. januárom 1993, keď Slovensko obnovilo svoju štátnu samostatnosť a druhá Slovenská republika sa stala rovnocenným členom medzinárodného spoločenstva zvrchovaných štátov, slovenský politický exil stratil svoj *raison d'être* a periodiká slovenského štátotvorného exilu stratili svoje opodstatnenie. Na prahu 21. storočia príchod nových technológií, zrod sociálnych sietí a vznik nových médií vytvoril úplne nové komunikačné a informačné prostredie, skrátili sa vzdialenosti, zrýchlila sa komunikácia...

So zánikom každého časopisu odchádza kus slovenskej histórie, kus pamäti národa. Slovenské exilové časopisy sú často jediným zdrojom informácií o tom, ako žila, trpela, zápasila a živorila odlomená vetva slovenského národa za hranicami vlasti. Keď už pre iné nie, tak z tohto dôvodu by si táto dôležitá kapitola našej minulosti zaslúžila viac pozornosti, než sa jej venuje v súčasnosti. So žiaľom prichodí zaklúčiť túto krátku štúdiu. So žiaľom nad tým, že slovenská veda tak veľa dlhuje, a tak málo spláca bibliografickému výskumu slovenskej zahraničnej tlače.⁶⁷

Last but not least

Vo fondoch slovenských knižníc a archívov aj tri dekády po páde politického systému, ktorý vybudovala komunistická totalita, a po štvrtstoročí od vzniku druhej Slovenskej republiky a obnovenia samostatného slovenského štátu zostáva stále mnoho bielych miest.

V nijakej slovenskej bibliotéke (či už je to Slovenská národná knižnica v Turčianskom Sv. Martine, Univerzitná knižnica v Bratislave, alebo sú to iné knižnice, vedecké či akademické) nemáme k dispozícii slovenský knižný fond vo svojej úplnosti. Absentujú v nich autori a knižné vydania pred vznikom Česko-Slovenska, ktorého storočnicu pripomína rok 2018, ale aj knihy a časopisy z obdobia prvej i druhej Č-SR, z rokov prvej SR, tretej Č-SR či z obdobia ľudovodemokratického a socialistického Česko-Slovenska, ba aj z rokov nedávnych. Nejednen bádateľ, ak sa chce k tej-ktorej monografii, prípadne periodiku „dopracovať“, musí načrieť do fondov knižníc v zahraničí. Najčastejšie do českých a moravsko-sliezskych fondov pre 20. a 21. storočie, pre staršie obdobia zasa do maďarských a rakúskych knižníc. Vďaka informatizácii a najnovším informačným technológiám virtuálneho sveta, v ktorom na prahu tretieho tisícročia žijeme, prístup k informáciám prekonáva síce bariéry i hranice, ale nostalgické predsudky ostávajú. Ak by sme však siahli po Riznerovej *Bibliografii písomníctva slovenského* a po jeho záznamoch, ktoré do nej nestor našej bibliografie (pri svetle sviečky husím brkom „na spôsob slovníka od najstarších čias“) zapisoval na papier (!), a systematicky tieto záznamy porovnávali so súčasnými katalógmi slovenských knižníc, s prekvapením a hrôzou by sme

⁶³ RYDLO, odk. 10, s. 23.

⁶⁴ *Uznesenie Slovenskej národnej rady zo 17. júla 1992*, č. 26.

⁶⁵ Ústava Slovenskej republiky. Prijatá bola 1. septembra 1992 o 22:26 hod. počtom 114 hlasov poslancami Slovenskej národnej rady. Podpísaná bola 3. septembra 1992 v Rytierskej sieni na Bratislavskom hrade.

⁶⁶ *Ústavní zákon č. 542/1992 o zániku České a Slovenské Federatívni Republiky*.

⁶⁷ Pozri RYDLO, J. M. Na margo spracúvania slovenskej prohibítnej literatúry, s. 217 – 222; RYDLO, J. M. Slovenská bibliografia v zahraničí, významný počín Slovenského ústavu v Ríme, s. 188 – 205; BIELIK, M. a J. M. RYDLO. Zahraničné slovaciká v programe Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej (doktrína Národnej knižnice Slovenska a Slovákov v zahraničí), s. 465 – 470; RYDLO, J. M. *Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1989*. Kultúrna konferencia Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych pracovníkov v zahraničí: Turčiansky Svätý Martin, 22. apríl 1992.

zistili, čo všetko v našich bibliotékach chýba. Podobnú „zimomravú“ skúsenosť by sme mali pri obidvoch zväzkoch *Slovenskej bibliografie v zahraničí* Michala Lacka i pri každom zväzku retrospektívnej bibliografie publikovanej u nás. Česko-slovenský štát považoval Slovensko a Slovákov za regionálnu zvláštnosť, ktorá „utonie“ vo víre časov... Totalitný štát uplatňoval na národnú kultúru triedne hľadiská – proletársky internacionalizmus poznal iba socialistickú kultúru, národ bola „buržoázna kategória imperialistických mocností ovládaných svetovým sionizmom a reakčným Vatikánom“. A táto mentalita vo svojej zotrvačnosti pretrváva dodnes v „demokratických pomeroch“... Darmo by sme v našich „vlajkových“ bibliotékach hľadali knihy niektorých totalitou proskribovaných a zakázaných domácich autorov. Nenájdeme v nich ani diela tých slovenských autoriek i autorov, ktoré v uplynulých desaťročiach vznikli mimo územia Slovenska, a to nielen na Dolnej zemi či v krajinách niekdajšieho „socialistického spoločenstva“, ale celkovo v zahraničí; vrátane chlebovej emigrácie i politického exilu. Nikde, ani na Slovensku, ani v blízkom či vzdialenom zahraničí nenájdeme mienkotvorné periodiká slovenskej diaspóry v ich úplnosti; môžeme nájsť len ich torzá. Diela týchto Slovienek a Slovákov absentujú jednak v našich knižniciach, jednak v kontexte našej kultúry vôbec. Bohužiaľ, v súčasnosti nikto nevykonáva systematické dopĺňanie knižných fondov, a tak bibliografická registrácia napriek novým elektronickým technológiám zjednodušujúcim spracúvanie dát ustrnula! Nerozvíja sa ani to, čo sa rokmi v neľahkých, nie demokratických pomeroch podarilo vybudovať, a preto Slovensko v danej oblasti „neudržiava krok“ s porovnateľnými krajinami. To je veľmi smutnou vizitkou i Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, pretože kvalitné, fungujúce knižnice sú základným predpokladom rozvíjania kultúry, vedy a osvety, ako aj budovania prosperujúceho hospodárstva moderného štátu, ktorý sa navyše „hrdí“ členstvom v Európskej únii. *Amici mei libenter tacemus...*

V 19. storočí, pred dvesto päťdesiatimi rokmi, historiograf Pruského kráľovstva Leopold von Ranke (1795 – 1886) napísal: „*Ak bez znalosti prítomnosti poznanie minulosti je kusé, bez znalosti minulých dôb pochopenie prítomnosti je nemožné.*“ Múdri vedia, že poslanie bibliografa je nezastupiteľné, iba hlupáci mu hádžu hrach pod nohy, pretože koleso dejín sa dosiaľ nikomu nepodarilo zvrátiť...

Zoznam bibliografických odkazov

BABJAK, J. P. *Michal Lacko SJ – informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava: Dobrá kniha, 1997.

BABJAK, J., ed. *J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. zborník z medzinárodných konferencií (20. október 2001, 16. marec 2002)*. Trnava: Dobrá kniha, 2002.

BARTALSKÁ, Ľ. Časopis pre slovenskú kultúru: Most a jeho poslanie v exile. In: *Národný kalendár 2004*. Martin: Matica slovenská, 2003, s. 155 – 157.

BARTALSKÁ, Ľ. Účasť Andreja Žarnova na organizovaní Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (SSSU). In: RYDLO, J. M., ed. *Andrej Žarnov (1903 – 1982). zborník o živote a diele univerzitného profesora MUDr. Františka Šubíka*. Bratislava: Libri Historiae, 2008, s. 137 – 142.

BIELIK, M. a J. M. RYDLO. Zahraničné slovaciká v programe Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej (doktrína Národnej knižnice Slovenska a Slovákov v zahraničí). In: *Knižnice a informácie*. 1992, roč. 24, č. 11, s. 465 – 470.

Biografický lexikón Slovenska. Zv. 5., Km – L. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013. ISBN 978-80-8149-011-8.

BOBÁK, J. Slovenský revolučný odboj a počiatky organizovaného protikomunistického odboja v zahraničí v rokoch 1945 – 1947. In: JAŠEK, P., ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 642 – 693.

CÍGER-HRONSKÝ, J. *Zažiť svetlá*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1996.

ČULEN, K. Posledné posedenie s Jozefom Cígram-Hronským. In: PAUČO, J., ed. *Pamiatke Jozefa Cígra-Hronského*. Middletown PA: Filip A. Hrobák, 1960, s. 21 – 32.

ČULEN, K. *Slovenské časopisy v Amerike*. Cleveland: Prvá Katol. Slov. Jednota, 1970.

ČULEN, K. Vznik *Slováka v Amerike*. In: *Slovák v Amerike*. 16. december 1959.

GRUTKA, A. G. Štefan Náhalka vo večnosti. In: *Hlasy z Ríma*. 1975, roč. 24, č. 4, s. 7 – 8.

HROMJÁK, L. *Mons. Štefan Náhalka*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2011.

HRUŠOVSKÝ, D. Pred desiatimi rokmi zomrel Msgr. Štefan Náhalka. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1985, roč. 34, č. 4, s. 17 – 18.

CHOLÍNSKÝ, J. Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únore 1948: sonda do vzťahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa. In: JAŠEK, P., ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 707 – 742.

CHOVAN-REHÁK, J. Ešte o osobnosti Mons. Štefana Náhalku. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1996, roč. 45, č. 2, s. 24 – 26.

CHOVAN-REHÁK, J. K filozoficko-ideovému odkazu Štefana Náhalku. In: *Most*. 1997, roč. 42, č. 1 – 4, s. 135 – 142.

JAKEŠOVÁ, E. *Noviny a časopisy Slovákov v Kanade*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 2001.

JAŠEK, P., ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu. zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 17. júna 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017.

LACKO, M. Monsignor Stephan Náhalka S. T. D. In: *Slovak Studies*. 1975, roč. 15, s. 7 – 22.

LACKO, M. Monsignor ThDr. Štefan Náhalka (1916 – 1975). In: *Most*. 1975, roč. 22, č. 1 – 2, s. 76 – 85.

LACKO, M. Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1965. In: *Slovak Studies (Bibliographica 1)*. 1967, zv. 7, s. 5 – 366.

LACKO, M. Slovenská bibliografia v zahraničí 1966 – 1975. In: *Slovak Studies (Bibliographica 2)*. 1977, zv. 17, s. 5 – 436.

LETZ, R. Slovenský politický exil a komunizmus v európskom kontexte. In: JAŠEK, P., ed. *Politický exil z krajín strednej a východnej Európy. motívy, stratégie, aktivity a perspektívy na Východe a Západe, 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017, s. 19 – 42.

LÍČKO, M. J. *Ako chutí cudzina?. slovenská demokracia v exile 1948 – 1989*. Bratislava: Kalligram, 1999.

Mária (Toronto), úradný mesačník Slovenského gréckokatolíckeho biskupstva sv. Cyrila a Metoda v Kanade. 1982, roč. 22, č. 5.

MASÁR, T. O. Lacko nás opustil. In: *Diakonia/Slovenský kňaz*. 1982, roč. 19, č. 2, s. 150 – 152.

MASÁR, T. P. Michael Lacko difensore delle Chiese balcaniche. In: *L'Osservatore Romano*. 13. – 14. apríl 1982, roč. 72, s. 7.

MATUŠKA, A. *J. C. Hronský*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1970.

MAŤOVČÍK, A. *Jozef Cíger-Hronský. život a dielo*. Martin: Osveta, 2003.

MISÁL, S. *Veríme v návrat do rodnej zeme. dva príspevky, kázeň a životopis Mons. Štefana Náhalku*. [Markušovce]: DARIUS IT, 2016.

MISÁL, S. *Život a dielo Msgr. ThDr. Štefana Náhalku* [diplomová (magisterská) práca]. Spišské Podhradie: Univerzita Komenského, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, 2002.

- MISÁL, S. *Život a dielo Msgr. ThDr. Štefana Náhaliku*. Levoča: Polypress, 2003.
- MISÁL, S., ed. *Hlas Štefana Náhaliku z Ríma II.: druhé desaťročie*. [Markušovce]: DARIUS IT, 2017.
- MISÁL, S., ed. *Hlas Štefana Náhaliku z Ríma. prvé desaťročie*. [Markušovce]: DARIUS IT, 2016.
- Msgr. Štefan Náhalika: in memoriam. In: *Zvesti Slovenského ústavu v Ríme*. 15. máj 1975, roč. 1, č. 1, s. 1 – 2.
- NÁHALKA, Š. *Exsul familia Slovacorum*. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1962.
- [OKÁL, J.]. Stĺp hanby. In: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*. 1985, roč. 15, č. 66, s. 14.
- PETROVSKÝ, K. Slovník Slovákov v zahraničí: Mikuláš Šprinc. In: *Most*. 1998, roč. 43, 1998, č. 1 – 2, s. V – VI.
- POTEMRA, M., ed. *Michal Lacko SJ – život a dielo*. Košice: Slovenský katolícky kruh, 1992.
- Prof. Dr. Michal Lacko SJ In memoriam. In: *Zvesti Slovenského ústavu v Ríme*. 29. apríl 1982, roč. 8, s. 1.
- „Representatives of nations behind the iron curtain send reminder to the United Nations assembly's general secretary Trygve Lie“. In: *Slovak Newsletter*. 1949, roč. 1, č. 11.
- Rudolf Dilong. In: *Slobodné Slovensko*. 1952, roč. 7, č. 22 – 23, s. 3.
- RYDLO, J. M. Interview s Jozefom Špetkom, redaktorom časopisu *Horizont*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1978, roč. 27, č. 8 – 9, s. 25 – 27.
- RYDLO, J. M. Interview s Krištofom Greinerom, šéfredaktorom časopisu *Slobodné Slovensko*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1978, roč. 27, č. 12, s. 19 – 22.
- RYDLO, J. M. Interview s Michalom J. Krajsom, vydavateľom časopisu *Slovák v Amerike*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1978, roč. 27, č. 4, s. 16 – 17.
- RYDLO, J. M. Interview s otcom Andrejom Pírom, redaktorom časopisu *Ave Maria*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1979, roč. 28, č. 1, s. 19 – 20.
- RYDLO, J. M. *Jozef Cíger-Hronský 1896 – 1960. abbozzo bibliografico*. Città del Vaticano: Scuola Vaticana di Biblioteconomia, 1973.
- RYDLO, J. M. Na margo spracúvania slovenskej prohibítnej literatúry. In: PORIEZOVÁ, M., ed. *Studia Bibliographica Posoniensia 2007*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, s. 217 – 222.
- RYDLO, J. M. Na okraj vydania ‚vojnového zločincá‘ J.C. Hronského z Talianska. In: *Biografické štúdié 24*. Martin: Matica slovenská, 1997, s. 210 – 221. ISSN 1338-0354.
- RYDLO, J. M. Päť otázok redaktorovi *Posla* P. Štefanovi Senčíkovi SJ. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1981, roč. 30, č. 5, s. 21 – 23.
- RYDLO, J. M. Prehľad slovenských zahraničných periodík vydávaných v rokoch 1945 – 1975 v krajinách s románskymi jazykmi (Argentína, Uruguaj, Venezuela, Španielsko, Francúzsko, Taliansko). In: *Bibliografický zborník 1992 – 93*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2000, s. 207 – 212.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s Evou Joštiakovou-Jankovičovou, redaktorkou časopisu *Slovenský život v Argentíne*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1979, roč. 28, č. 3, s. 18 – 19.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s Františkom Revesom, redaktorom časopisu *Život – La Vie*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1990, roč. 39, č. 5, s. 19 – 20.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s Mariánom Jankovským, redaktorom týždenníka *Kanadský Slovák*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1981, roč. 30, č. 6, s. 20 – 21.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Dilongom, redaktorom časopisu *Listy sv. Františka*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1979, roč. 28, č. 5, s. 18 – 19.

- RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Rajmundom Ondrušom, redaktorom časopisu *Echo*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1981, roč. 30, č. 11, s. 19 – 20.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s otcom Vojtechom Zemanom, redaktorom časopisu *Krajanský pozdrav*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1984, roč. 33, č. 3, s. 18 – 20.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s Rajmundom Ondrušom, šéfredaktorom mesačníka *Posol*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1990, roč. 39, č. 4, s. 14 – 15.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom *Bulletinu Svetového kongresu Slovákov* Jánom Okálom. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1981, roč. 32, č. 6, s. 18 – 20.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom časopisu *Most*, básnikom Mikulášom Šprincom. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1979, roč. 28, č. 8 – 9, s. 28 – 30.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s T. J. Zúbkom, redaktorom časopisu *Listy svätého Františka*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1981, roč. 30, č. 8 – 9, s. 29 – 31.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s vydavateľom časopisu *Slovak Heritage*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 20 – 21.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s Františkom Chajmom, redaktorom časopisu *Slovenský štít*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1978, roč. 27, č. 11, s. 19 – 20.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom vedeckej ročenky *Slovak Studies*, univerzitným profesorom Michalom Lackom. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1983, roč. 30, č. 3, s. 21 – 23.
- RYDLO, J. M. Rozhovor s redaktorom vedeckej ročenky *Slovak Studies*. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1983, roč. 32, č. 3, s. 21 – 23.
- RYDLO, J. M. *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes. profil na skúšku*. Lausanne: Liber, 1976.
- RYDLO, J. M. *Slovenská bibliografia v zahraničí 1945 – 1989. kultúrna konferencia Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych pracovníkov v zahraničí. Turčiansky Svätý Martin, 22. apríl 1992*. Lausanne: b.v., 1992.
- RYDLO, J. M. Slovenská bibliografia v zahraničí, významný počin Slovenského ústavu v Ríme. In: *Bibliografický zborník 1992 – 93*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2000, s. 188 – 205.
- RYDLO, J. M. *Svet na Trasovisku nell'opera letteraria di Jozef Cíger-Hronský. con un epistolario inedita. tesi di laurea*. Padova: Università degli Studi, Istituto di filologia slava, 1971.
- RYDLO, J. M. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. [2. vyd.]. Rím; Cleveland: Slovenský ústav, 1989.
- RYDLO, J. M., ed. *Rudolf Dilong (1905 – 1986). zborník o živote a diele k básnikovej storočnici*. Bratislava: Libri Historiae, 2009, s. 457 – 490.
- [RYDLO, J. M., ed.]. *Na pamäť storočnice Msgr. ThDr. Štefana Náhaluku 1916 – 2016 zakladateľa Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme*. Bratislava: Libri Historiae, 2016.
- Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda oslávil strieborné knazské jubileum svojho rektora. In: *Hlasy z Ríma*. 1968, roč. 17, č. 1, s. 11.
- ŠPETKO, J. *Líšky kontra ježe. slovenská politická emigrácia 1948 – 1949. analýzy a dokumenty*. Bratislava: Kalligram, 2002.
- ŠPETKO, J. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994.
- ŠPRINC, M. *Do večna tečie moja rieka*. [súborné vydanie básnických zbierok]. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

ŠPRINC, M. Na cestu. In: *Most*. 1954, roč. 1, č. 1, s. 1 – 3.

TÓTH, I. *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku=La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*. Prešov: Michal Vaško, 2016, s. 177 – 182.

UHRÍK, I. „Československý“ politický exil v Spojených štátoch amerických a Spojenom kráľovstve na začiatku studenej vojny. In: JAŠEK, P., ed. *Politický exil z krajín strednej a východnej Európy. motívy, stratégie, aktivity a perspektívy na Východe a Západe, 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017, s. 335 – 424.

Ústava Slovenskej republiky. In: *Zbierka zákonov č. 460/1992* z 1. septembra 1992.

Ústavní zákon č. 542/1992 o zániku České a Slovenské Federatívni Republiky. In: *Sbírka zákonů č. 542/1992* ze dne 25. listopadu 1992.

Uznesenie Slovenskej národnej rady zo 17. júla 1992 č. 26.

VAVROVIČ, J. The last farewell with Fr. Michal Lacko S. J. In: *Slovak Studies*. 1982, roč. 23, s. 5 – 6.

VAVROVIČ, J. Zomrel dobrý kňaz, vedec a národovec. In: *Slovenské hlasy z Ríma*. 1982, roč. 31, č. 5, s. 4 – 5.

VNUK, F. Mikuláš Šprinc. In: *Literárny almanach Slováka v Amerike*. Middletown: Časopis Slovák v Amerike, 1967, s. 232 – 233.

VNUK, F. Msgr. Dr. Štefan Náhalka. In: *Literárny almanach Slováka v Amerike*. Middletown: Časopis Slovák v Amerike, 1967, s. 195 – 196.

VNUK, F. Prof. Michal Lacko SJ In: *Literárny almanach Slováka v Amerike*. Middletown: Časopis Slovák v Amerike, 1967, s. 179 – 180.

VNUK, F. Rudolf Dilong O. F. M. In: *Literárny almanach Slováka v Amerike*. Middletown: Časopis Slovák v Amerike, 1967, s. 134 – 135.

VNUK, F. Slovensko v plánoch politickej emigrácie (1945 – 1970). In: REPKA, V., ed. *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko: materiály z vedeckej konferencie konanej v Bratislave 5. – 6. júna 1995*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 1996, s. 134 – 143.

VNUK, F. Vedecká tvorba Slovenského ústavu: *Slovak Studies* – ročenka SÚR. In: *Historický zborník 8*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 88 – 99.

ŽUFFA, C., ed. *Básnik večnej nádeje Mikuláš Šprinc. zborník z vedeckého seminára o živote a diele Mikuláša Šprinca*. Kropachy: MO MS, 1997. 92 s.

Resumé

The births and deaths of opinion-forming periodicals for the Slovak political exiles in 1945 – 1989

Jozef M. Rydlo

In the Slovak diaspora there were tens, even hundreds of periodicals, most of which have since vanished, though some are appearing to this day and have a secular tradition. *Slovák v Amerike* and *Jednota* are the oldest Slovak journals which have appeared continuously in the USA, from the late 19th century to the present day. Slovak emigrants' periodicals have a special status in this subset of the periodical press. The author concisely outlines the emergence and disappearance of selected opinion-forming newspapers and journals of the Slovak political exile communities in Germany, Italy, France, Argentina, USA and Canada. He succinctly describes the diverse activities of Slovak exiles during the years 1945-89, emphasising that their goal was to overthrow the communist regime and to achieve independent statehood for Slovakia: this is what actually happened on January 1, 1993, when the second

Slovak Republic was founded. Sorrowfully he notes that even now, a quarter-century after the fall of the totalitarian political system, the holdings of the key Slovak libraries (Slovak National Library; Comenius University Library, Bratislava) contain only fragments of the Slovak exile periodical press and the Slovak diaspora's book production. He pillories the institutions for their lack of interest in systematically acquiring the missing monographs and periodicals. In this respect Slovakia is falling behind its neighbours (Czechia, Poland and Hungary).

Key words: Slovak journals, Slovak political exile, 1945, 1989, opinion-forming periodicals

Jozef M. Rydlo

člen Slovenského ústavu

Absolvent vysokoškolských štúdií v Bratislave, Padove, Záhrebe, Ríme a v Lausanne. Archivár, bibliograf, literárny historik, profesor didaktiky dejín, editor. Niekoľkokrát zvolený za generálneho tajomníka Slovenského ústavu v Ríme. Po návrate z exilu pôsobil v rokoch 1993 – 1996 ako námestník riaditeľa Slovenskej národnej knižnice v Matici slovenskej v Turčianskom Sv. Martine, potom v Univerzitetnej knižnici v Bratislave, prednášal na univerzitách v Bratislave, Trnave a v Nitre. Od roku 1996 je predsedom Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska. V rokoch 2006 – 2010 bol poslancom Národnej rady Slovenskej republiky, podpredsedom jej Zahraničného výboru. Je autorom monografií a štúdií z dejín, literárnej histórie, bibliografie a politológie.

SAMIZDATOVÝ ČASOPIS NÁBOŽENSTVO A SÚČASNOSŤ (1982 – 1989)

Ján Šimulčík

Kľúčové slová: náboženstvo a súčasnosť, samizdat, samizdatové časopisy, normalizácia

Podčas obdobia normalizácie v rokoch 1969 – 1989 vychádzalo na Slovensku v katolíckom prostredí vyše dvadsať samizdatových časopisov.¹ *Náboženstvo a súčasnosť* je pre svoj vznik a špecifikácie jedným z najdôležitejších.

Malé spoločenstvá

Základom náboženského oživenia v rokoch 1969 – 1989, a teda aj tajnej cirkvi², ktorá vznikla ako reakcia na prenasledovanie oficiálnej cirkvi, boli malé spoločenstvá (krúžky), pozostávajúce z piatich až desiatich ľudí, ktoré pomáhali poznávať a hlbšie prežívať vieru. Ich úlohou bolo, ako povedal jeden z katolíckych aktivistov, „*vychovávať inteligentných kresťanov v socialistickej spoločnosti*“. Znamenalo to nielen uvedenie do kresťanského života v jeho plnosti, ale aj intelektuálne prehĺbenie aspektov viery.³

Prvé spoločenstvá vznikali zväčša v Bratislave, kde bola sústredená väčšina vysokých škôl. Práve tie sa stali prvým pôsobiskom spoločenstiev, v ktorých sa začali stretávať mladí poslucháči vysokých škôl a neskôr ich absolventi.⁴ Za týmito aktivitami stáli na začiatku Vladimír Jukl⁵ a Silvester Krčméry.⁶ Neskoršie sa do tejto činnosti zapojili i rehole, ktoré museli pôsobiť tajne.⁷

¹ LESŇÁK, R. *Listy z podzemia: Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*, ŠIMULČÍK, J. *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989*, RONČÁKOVÁ, T. K problematike náboženského periodického samizdatu na Slovensku v období normalizácie, s. 14 – 19.

² Tajná, podzemná alebo skrytá cirkev boli neverejné alebo zakázané aktivity katolíckej cirkvi, ktorá mohla síce oklieštene verejne pôsobiť, ale aj napriek tomu bola prenasledovaná. Pojem „tajná“ alebo „podzemná“ cirkev je v tejto štúdii použitý na vyjadrenie týchto neverejných aktivít.

³ HLINKA, A. *Síla slabých a slabosť silných*, s. 121.

⁴ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 16.

⁵ RNDr. Vladimír Jukl (19. 4. 1925 – 1. 5. 2012). Počas vysokoškolského štúdia sa zoznámil s profesorom Kolakovičom, ktorý ovplyvnil celý jeho nasledujúci život. V roku 1948 ukončil Prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. V rokoch 1944 – 1945 sa s profesorom Kolakovičom zúčastnil Slovenského národného povstania. V roku 1951 bol zatknutý a odsúdený za údajnú velezradu a „špionáž“ v prospech Vatikánu na dvadsaťpäť rokov odňatia slobody. Po trinástich rokoch strávených vo väzniciach ho v roku 1964 prepustili na slobodu. Najskôr pracoval manuálne. Od 1. júna 1970 bol tajomníkom Jednoty slovenských matematikov a fyzikov. Po tajných štúdiách teológie ho v roku 1971 biskup J. Ch. Korec tajne vysvätil za katolíckeho kňaza. V roku 1974 spolu so Silvestrom Krčmerym založili Spoločenstvo Fatima. Počas normalizácie organizoval a koordinoval tajné cirkevné aktivity po celom Slovensku. Do roku 1985, keď odišiel na dôchodok, pracoval ako tajomník Jednoty slovenských matematikov a fyzikov. Po Nežnej revolúcii sa zapojil do verejného cirkevného života. Podrobnejšie pozri *Vladimír Jukl (1925 – 2012)*. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/sk/vladimir-jukl-1925-2012>

⁶ MUDr. Silvester Krčméry (5. 8. 1924 – 10. 9. 2013). V roku 1943 sa zoznámil s kňazom Tomislavom Kolakovičom (1906 – 1992), ktorý ho celoživotne ovplyvnil. Študoval na lekárskej fakulte v Bratislave, pokračoval v Paríži i v Prahe. V roku 1951 bol počas základnej vojenskej služby zatknutý a vo vyšetrovacej väzbe strávil tri roky. V roku 1954 ho Vojenský súd v Trenčíne odsúdil za vlastizradu na 14 rokov väzenia. Po prepustení z väzenia od roku 1964 pôsobil dvadsať rokov ako röntgenológ v nemocnici v Podunajských Biskupiciach (Bratislava). Roku

V úzadí týchto laických aktivít bol biskup J. Ch. Korec⁸, ktorý ich aj veľmi podporoval. Pri jednej príležitosti povedal: „*Môžu nás obrať o mnohé veci, o literatúru, samizdaty a podobne, ale nesmú nám zobrať malé spoločenstvá, v ktorých sa schádzajú najmä mladí ľudia. Za túto čiaru nesmieme ustúpiť.*“⁹

Zdá sa, že malé spoločenstvá boli pre vtedajšiu prenasledovanú cirkev asi najlepším spôsobom, ako nielen pretrvať, ale aj rozvíjať sa. Okrem toho, že sa stali miestom osobného prežívania viery, boli Štátnou bezpečnosťou skoro nezistiteľné a nezničiteľné.¹⁰

Od spoločenstiev k samizdatom

Jednou z funkcií tajných malých spoločenstiev bol prenos neverejných informácií. Začiatkom sedemdesiatych rokov, keď začali spoločenstvá vznikať, nebolo dostupné veľké množstvo informácií o dianí v spoločnosti a cirkvi. Boli priam nedostupné. Bolo ich možno získať iba zo zahraničných rozhlasov. Postupom času sa rozrastali nielen spoločenstvá, ale i množstvo domácich informácií sa zväčšovalo a ich ústne podanie a zapisovanie bolo časovo náročné. Pri veľkom množstve informácií bolo neefektívne tie isté informácie opakovať pre množstvo rozličných skupín.¹¹

Rokmi sa študenti pomaly rozchádzali po Slovensku a hoci priateľstvá zostávali, užší kontakt chýbal. A tak asi od roku 1975 začali S. Krčméry a V. Jukl chodiť za týmito ľuďmi a nadväzovať cez nich nové známosti v ich prostredí, aby sa postupne vytváralo akési jednotné vedomie. Pri týchto stretnutiach bolo vidieť, že ľudia pociťovali nedostatok informácií, formačných a študijných materiálov, ktoré boli dosiahnuteľné zväčša v Bratislave, kde bolo v tej dobe centrum náboženského diania.

Stretnutie týchto dvoch potrieb – efektívny prenos informácií v spoločenstvách a prinesenie informačných a formačných materiálov ľuďom mimo Bratislavu – dávalo dôležitý impulz pre vznik celoslovenského periodického samizdatu. K nim sa pridali ešte vonkajšie podnety. Ďalší bol z Litvy, kde vychádzal samizdatový časopis s názvom *Kronika litovskej katolíckej cirkvi*, ktorý zohral veľkú úlohu pri rozvíjaní tajnej cirkvi v tejto krajine. Tento časopis sa dostal i na Slovensko, kde sa stal veľkou výzvou pre katolíckych aktivistov.¹² Podobne to bolo aj v Čechách, kde v roku 1980 začal vychádzať samizdatový časopis *Informace o cirkvi*.¹³ Aj tento časopis sa stal podnetom vydávania vlastného časopisu.¹⁴ Iný impulz prišiel z Poľska. Pri spoločných stretnutiach poľskí priatelia povzbudzovali aktivistov na Slovensku: „*Potrebuje vydávať svoj vlastný časopis, ktorým sa spojíte s ostatnými katolíckymi na Slo-*

1974 bol spoluzakladateľom Spoločenstva Fatima, kde sa podieľal na vydávaní samizdatovej literatúry a organizovaní malých spoločenstiev tajnej cirkvi. Podrobnejšie pozri *Príbeh pamätníka Silvester Krčméry (1924 – 2013)*. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-silvester-krcmery-19242013>

⁷ MIKLOŠKO, F. *Nebudete ich môcť rozvrátiť: Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku 1943 – 1989*, s. 123 – 124.

⁸ Ján Chryzostom Korec, SJ (22. 1. 1924 – 24. 10. 2015). V roku 1951 bol ako 27-ročný vysvätený na biskupa. V roku 1960 bol odsúdený za vlastizradu na 12 rokov väzenia. Prepustený bol v roku 1968. Po návrate z väzenia až po dosiahnutie dôchodku v roku 1984 pracoval v rôznych robotníckych povolaniach. Stal sa jedným z protagonistov tajnej cirkvi na Slovensku. V roku 1990 bol vymenovaný za sídelného biskupa do Nitry, následne za kardinála. Podrobnejšie pozri KOREC, Ch. J. *Od barbárskej noci*.

⁹ MIKLOŠKO, odk. 7, s. 143.

¹⁰ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 17.

¹¹ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 17.

¹² Vladimír Jukl k tomu uvádza „*V Litve, ktorá bola vtedy súčasťou Sovietskeho zväzu, vychádzal samizdatový časopis Kronika litovskej katolíckej cirkvi, ktorý zohral veľkú úlohu pri rozvíjaní tajnej cirkvi v tejto krajine. Občas sa nám dostali do rúk nejaké exempláre tohto časopisu. Tie nás inšpirovali k uvažovaniu, či by sme aj my nemohli vydávať niečo podobné. Kresťania v Sovietskom zväze boli prenasledovaní viac ako my, a predsa dokázali prenášať informácie touto formou.*“ Pozri ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 161.

¹³ Jednotlivé vydania časopisu pozri na www.scriptum.cz

¹⁴ MIKLOŠKO, F. *Samizdatové periodikum Náboženstvo a súčasnosť*, s. 76. František Mikloško to v roku 1997 vysvetľuje bližšie: „*V Čechách už vychádzalo niekoľko samizdatov, mali rôzne výbory na obranu práv a predstavovali sa menami. Svet o nich hovoril. Nás na Slovensku nebolo navonok vidieť. Vlado Jukl so Silvom Krčmérym nás „chladili“: „Počkajte trocha, neponáhľajte sa. Uvedomte si, že na komunistov platí iba sila. Dokiaľ nás nebude veľa, zatiaľ sme smiešni.*“ *Vlado s humorom opakoval komunistické heslo: «Čelom k masám. Na túto totalitnú silu platia iba masy. Im sa treba venovať.» V našom prípade to boli spoločenstvá. V tomto sa ukázali ako proroci, ktorí vydržali najprv desať rokov budovať štruktúry a až potom robiť aktivitu navonok.*“ Pozri ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 183.

vensku, kde sa budete navzájom informovať o svojich činnostiach.“¹⁵ A v neposlednej miere k vzniku celoslovenského samizdatu prispeli udalosti zo dňa 21. októbra 1980, kedy svoj protest proti prorežimnej kňazskej organizácii ZKD PIT¹⁶ vyjadrilo hladovkou 120 zo 147 bohoslovcov. Následne v roku 1981 boli 11 študenti za tento čin vylúčení zo štúdia.¹⁷ Pri tejto udalosti bolo viditeľne cítiť, že podzemnej cirkvi chýbal nástroj, aby mohla písomne informovať, čo sa vlastne na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte stalo.¹⁸

Už začiatkom obdobia normalizácie v rokoch 1969 – 1989 začali vznikať prvé samizdaty.¹⁹ Patrili k nim napríklad mestský samizdat *Emanuel* alebo diecézny samizdat *Orientácia*. Svojimi nákladmi 20 kusov a určitou lokálnosťou nemali veľký dosah, aj keď samizdat *Orientácia* bol po obsahovej stránke veľmi kvalitný.²⁰ Chýbal však celoslovenský samizdat.

Ako už bolo spomenuté, impulzy a potreba vzniku celoslovenského samizdatu prichádzali zo všetkých strán. Aj keď už medzi kresťanskými aktivistami prebiehala diskusia o jeho nutnosti, myšlienka potrebovala ešte dozrieť.²¹ František Mikloško, prvý neformálny šéfredaktor, na jeho vznik spomína: „*Ludia okolo Vlada (Jukla) a Silva (Krčméryho) sa stretávali každú nedeľu, aby si vymieňali skúsenosti. Bolo to vlastne terajšie Spoločenstvo Fatima²², ktoré plnilo rozličné úlohy. Na jednom nedeľnom stretnutí začiatkom roka 1982 Vlado Jukl navrhol: «Mali by sme vydávať nejaký časopis.» Keď už Vlado prišiel s takýmto návrhom, vedel som, že dozrel čas. Mňa tento okruh ľudí poveril, aby som zorganizoval redakciu. Oslovil som priateľov Janka Čarnogurského a Martina Lauka. Takto vznikla prvá redakcia. Myšlienka časopisu bola konzultovaná s biskupom Korcom, ktorý ju od začiatku podporoval.»²³*

Sociálne zázemie prvých redaktorov a tlačiarov bolo tiež zaujímavé. JUDr. Ján Čarnogurský (38 rokov) bol v roku 1982 ženatý a mal štyri deti, čerstvo vylúčený z advokácie za obhajobu disidentov, vodič nákladného auta. JUDr. Martin Lauko (32 rokov) bol taktiež ženatý a mal dve deti, vedúci právneho oddelenia v Montostroj. RNDr. František Mikloško (35 rokov) bol slobodný, pracovník Slovenskej akadémie vied. Prvý tlačiar Ivan Polanský (46 rokov) bol tiež ženatý a mal štyri deti, pracoval na oddelení hygieny v Závodoch ťažkého strojárstva v Dubnici nad Váhom. Väčšina spomenutých svojou činnosťou ohrozovala aj svoju rodinu, hlavne deti, ale aj napriek tomu sa rozhodli pre samizdatovú aktivitu. Podľa ich veku možno vidieť, že rozhodnutie urobili zrelí muži, ktorí boli pripravení aj niesť následky. Všetci redaktori mali vysokoškolské vzdelanie.

Vo vyššie spomenutých podmienkach vznikol v roku 1982 prvý periodický samizdat s celoslovenskou pôsobnosťou *Náboženstvo a súčasnosť* (ďalej NaS), a ten začal aspoň sčasti búrať informačnú bariéru, ktorá v spoločnosti existovala. Jeho distribúciu, neskôr i distribúciu iných samizdatov, zabezpečovali malé spoločenstvá, ktorým bol určený. Touto cestou sa dostal na celé Slovensko a stal sa neviditeľným spojivom práve malých spoločenstiev.

Vznik časopisu *Náboženstvo a súčasnosť*

O názve samizdatu sa od začiatku viedla diskusia. Názov mal byť krátky, výstižný a podľa možností mal mať aj svoju skratku. František Mikloško navrhoval názov *Informácie o cirkvi* po vzore českého samizdatu *Informace o cirkvi*. Pri diskusii sa Mikloškov návrh nestretol s pochopením. Hlavným dôvodom bola možná zameniteľnosť samizdatu pri

¹⁵ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 161.

¹⁶ Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*.

¹⁷ ŠIMULČÍK, J. *Zápas o svedomie: Hladovka študentov Bohosloveckej fakulty v roku 1980*.

¹⁸ Rozhovor s Františkom Mikloškom, 12. 10. 2016.

¹⁹ V roku 1970 vznikol lokálny samizdat *Emanuel*, neskôršie v roku 1973 vznikol prvý samizdat *Orientácia*, ktorý bol zväčša určený pre kňazov Spišskej diecézy. Pozri LESŇÁK, odk. 1, s. 183; ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 18.

²⁰ LESŇÁK, odk. 1, s. 31, 183.

²¹ Rozhovor s Martinom Laukom, 12. 10. 2016.

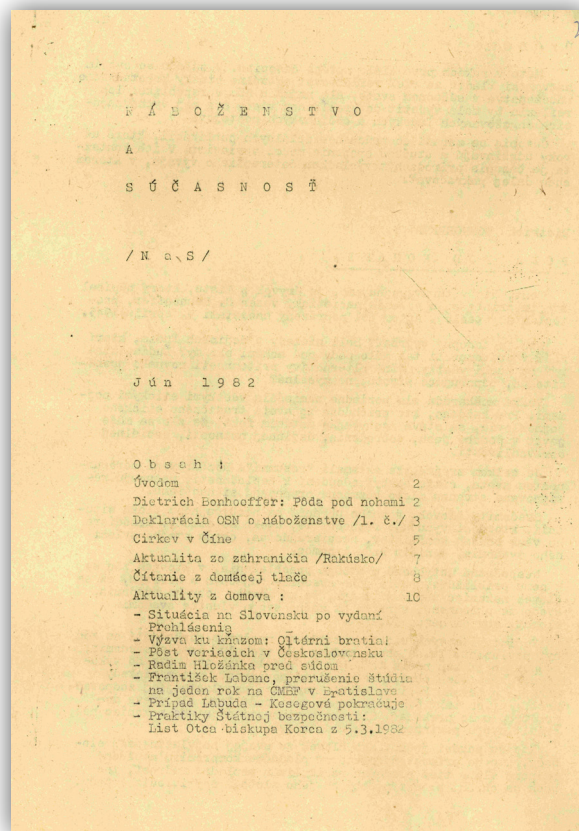
²² Spoločenstvo Fatima je sekulárny inštitút, ktorý vznikol v roku 1974 z iniciatívy slovenských katolíckych aktivistov (hlavne MUDr. Silvestra Krčméryho a RNDr. Vladimíra Jukla). Od jeho vzniku sa Spoločenstvo rozvíjalo pod jurisdikciou biskupa J. Ch. Korca. Do roka 1989 Spoločenstvo Fatima pracovalo utajene. Niektoré z jeho rozličných aktivít boli verejnosti známe ako činnosti určitých osôb, nie však ako aktivity spoločenstva. Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, J. *Zápas o nádej: Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*, s. 11 – 19.

²³ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 183.

distribúcií. Nakoniec sa prijal návrh Martina Lauka a samizdat dostal názov *Náboženstvo a súčasnosť* a skratku *NaS*.²⁴

Časopis *Náboženstvo a súčasnosť* vznikol ako podpora pre dynamicky sa rozvíjajúcu tajnú cirkev. Bol svojho druhu jediný na Slovensku. Už jeho samotná existencia chcela poukázať na možnosť tvorby samizdatového periodika v atmosfére perzekúcie občanov, a tým byť výzvou pre iných. Už z názvu vidieť, že redakcia *NaS* si kládla za cieľ reflektovať aktuálne otázky kresťanstva v súčasnom svete, ale najmä v bývalej ČSSR. Ich reflexia mala vyústiť do prehĺbenia viery a z nej vychádzajúcich „angažovaných ľudských a občianskych postojov“.²⁵

Jednotlivé čísla prinášali aktuality a rozoberali udalosti v cirkvi doma i vo svete. Časopis sa neuzatváral len do seba – to bola črta charakterizujúca články o histórii a aktuálnej situácii prenasledovaných kresťanov v komunistických krajinách (ZSSR, Čína, Albánsko).²⁶



Obr. 1 Titulná stránka prvého čísla časopisu *Náboženstvo a súčasnosť*

Etapy prípravy samizdatu

Každý jednotlivý periodický samizdat, nevynímajúc samizdat *Náboženstvo a súčasnosť*, mal vlastnú štruktúru svojej prípravy. Súviselo to s jeho nákladom, distribúciou a pod.

Prvou časťou prípravy samizdatového časopisu bolo písanie článkov jeho redaktormi alebo oslovanie a vyhľadávanie ich pisateľov.

²⁴ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 181.

²⁵ Úvodom, s. 2. Všetky citované samizdaty sa nachádzajú na: www.samizdat.sk

²⁶ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 263.

Druhou fázou bolo zasadnutie redakcie a preberanie prinesených materiálov. Prvé dve fázy prebiehali v relatívnom bezpečí, lebo pri prichytení Štátnou bezpečnosťou sa nedalo jasne zdokumentovať, že ide o prípravu samizdatového časopisu.

Tretia fáza v sebe už niesla prvé vážnejšie možné nebezpečenstvo perzekúcie. Prepisovanie článkov do podoby samizdatového časopisu už mohlo byť aj trestne klasifikované. K tomu treba pripočítať aj rozmnožovacie cyklostylové blany, na ktoré sa zväčša samizdat prepisoval. Taktiež aj písací stroj, podľa ktorého sa dalo identifikovať, či ním boli napísané aj iné čísla samizdatového časopisu. Všetky tri spomínané fázy sa aj napriek nebezpečenstvu diali v určitej „ochrane“ domácej obývačky.

Štvrtá fáza, tlačenie, bola už skutočne rizikovou činnosťou. Bolo treba zabezpečiť rozmnožovací stroj, farbu a papier. Toto všetko bolo nutné dopraviť na jedno miesto. Taktiež bolo treba eliminovať hluk rozmnožovacieho stroja voči okoliu.

Nasledoval prevoz rozmnoženého čísla samizdatu na kompletizáciu (zopnutie), ukrytie a následnú distribúciu. Kvôli ochrane tlačiaru sa zväčša kompletizácia samizdatu diala na inom mieste. Ak sa uskutočnila v mieste tlačenia, distribúcia sa diala z iného miesta. Prevoz natlačených hárkov bolo najslabším prvkom ochrany celého vytlačeného čísla. Aj bez programového zásahu Štátnou bezpečnosťou mohla Verejná bezpečnosť pri bežnej kontrole zhabať celý náklad časopisu. A následne perzekvovať prepravcov.

Posledná fáza bola distribúcia samizdatu, ktorá mala v sebe bezpečnostné úskalia ako prevoz samotného čísla, a teda aj veľkého ohrozenia jeho účastníkov.²⁷

Redakcia

Prvú redakciu časopisu *NaS* tvorili traja ľudia: RNDr. František Mikloško (1982 – 1987) JUDr. Ján Čarnogurský (1982 – 1984)²⁸ a JUDr. Martin Lauko (1982 – 1985).²⁹ Na spoločných redakčných stretnutiach pripravili obsah samizdatu. Martin Lauko o tejto práci napísal: „Prvá redakcia pracovala spolu päť rokov a jej sídlom bol môj byt. Sekretárkou redakcie bola moja manželka. Konečný text písala celých päť rokov, azda raz pre chorobu vynechala písanie. Písalo sa vždy zo soboty na nedeľu. V nedeľu večer sme všetko „likvidovali“, vrátane písacieho stroja.³⁰ V čase televíznych novín o pol ôsmej by ani najpedantnejšia domová prehliadka nenašla v byte nijakú stopu po predchádzajúcej činnosti. Samostatný časopis, najmä spočiatku, nemal vysokú literárnu a stylistickú úroveň. Hlavným zmyslom bola organizačná a spravodajská činnosť. Chceli sme, aby ľudia na Slovensku mali prehľad o rôznych udalostiach, prenasledovaní kňazov atď. Jednoducho to, čo komunistický režim mal záujem zahľadiť, utajiť, našim cieľom bolo, naopak, čo najviac ľudí s danými udalosťami oboznámiť.“³¹

V roku 1987, po piatich rokoch svojej existencie, si redakcia vo svojom bilancujúcom článku pripomenula a hodnotila ciele, z ktorých časopis vyrastal a celý čas existoval. Zameral sa na tri svoje pôvodné ciele.

Prvým cieľom bola snaha „vyprovokovať na Slovensku väčšiu a priamo programovú samizdatovú činnosť v oblasti náboženstva a keď sa dá – tak aj v iných oblastiach ako kultúra, história a podobne.“³² Tu možno konštatovať,

²⁷ Spracované podľa dobových svedectiev účastníkov tvorby samizdatu. Pozri ŠIMULČÍK, odk. 1.

²⁸ Ján Čarnogurský mal už v roku 1984 prvé domové prehliadky a začal byť viac sledovaný ŠtB. Následne sa rozhodol opustiť redakciu, aby cez neho neprišla ŠtB na činnosť redakcie *NaS*. Viac sa začal venovať občiansko-politickej činnosti. Informácie z rozhovoru s Jánom Čarnogurským, 12. 10. 2016.

²⁹ Je zaujímavé, že aj keď podnet na založenie časopisu vyšiel zo Spoločenstva Fatima, v prvej redakcii nebol nikto z jeho členov. Vladimír Jukl občas navštívil sedenia prvej redakcie.

³⁰ Na prvých číslach samizdatu je možno badať, že každé číslo je napísané na inom type písacieho stroja. Bol to zámer redaktorov. Písací stroj mal svoje zákonitosti písania a na základe nich ich mohla ŠtB s určitou stotožniť, a tak usvedčiť majiteľa z podielu na vydávaní samizdatu. Aby sa tomu prvá redakcia vyhla, požičiavala písacie stroje od svojich známych alebo z práce, kde bol malý predpoklad, že sa na nich písali dokumenty, ktoré by mohli zaujímať ŠtB. Vždy ich redakcia použila iba na jedno číslo. Informácie z rozhovoru s Jánom Čarnogurským a Martinom Laukom, 12. 10. 2016.

³¹ LAUKO, M. Spomienka na tri samizdaty, s. 2.

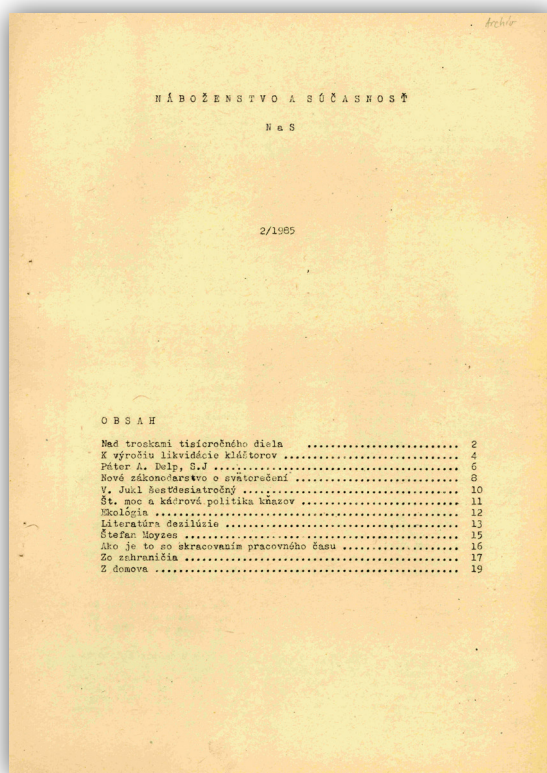
³² 5 rokov časopisu *NaS*, s. 2.

že samizdat *NaS* ako priekopník ukázal, že i v sťažených podmienkach možnej perzekúcie sa samizdatová činnosť dala uskutočniť. Následne začali vychádzať ďalšie časopisy: *Serafínsky svet* (1982), *Una sancta catholica* (1983), *Výber* (1984), *Rodinné spoločenstvo* (1985)...

Druhým cieľom redakcie bola snaha „*vyprovokovať našich ľudí písať a reflektovať problémy Cirkvi doma i vo svete.*“³³ Redakcia konštatovala určité sklamanie, lebo počas hodnoteného obdobia počet prispievateľov nenarástol.

Tretím hodnoteným cieľom bola snaha, „*že Cirkev nemôže zostať upriamená len na seba samu, ale že je tu pre svet a aj naopak, že aj tento svet jej má čo povedať.*“³⁴ Tento cieľ časopis naplňal článkami, ktoré sa zastávali prenasledovaných, poukazovaním na problémy ekológie, cirkevnej architektúry.

Spomínané hodnotenie bolo vlastne bodkou za prácou prvej redakcie. V rokoch 1985 – 1987 začali postupne redakciu preberať ľudia z okruhu *Spoločenstva Fatima*, ktoré sa dovedty vo veľkej miere zúčastňovalo na technickej a distribučnej práci. Zmenu redaktorov vysvetľuje nepísaný šéfredaktor *NaSF*. Mikloško: „*Za päť rokov naša redakcia dala do časopisu všetko, čo sme mali. Nastal čas striedania. Štafetu musia prebrať iní.*“³⁵ Štafetu prebrali: RNDr. Vladimír Jukl (1984 – 1988), RNDr. Rudolf Fiby (1984 – 1989), Ing. Peter Murdza (1985 – 1989), František Novajovský (1985 – 1988), PhDr. Eva Čikelová (1986 – 1989), PhDr. Judita Stempelová (1986 – 1989), Ing. Ladislav Stromček (1987 – 1988).³⁶ Zodpovednosť za vydávanie časopisu prebral Rudolf Fiby, ktorý sa stal jeho druhým „*šéfredaktorom*“. Podklady pre tlač zabezpečovali pre „*druhú redakciu*“ Anna Malíšková (1987 – 1989), Filoména Kulinová (1989).³⁷



Obr. 2 Titulná stránka samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* č. 2/1985

³³ Odk. 32, s. 2

³⁴ Odk. 32, s. 3.

³⁵ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 186.

³⁶ Nie všetci uvedení boli zo Spoločenstva Fatima.

³⁷ Údaje zostavené na základe informácií redaktorov.

Tlačári

Ako už bolo spomenuté, tlačenie samizdatu bolo jednou z najnebezpečnejších činností jeho výroby. Pri chytení sa človek nemohol vyhovoriť, že samizdat našiel. On ho predsa vyrábala a bol pri tom prichytený. Počas celej doby existencie *NaS-u* takáto situácia nenastala. Napomohla tomu aj cielená zmena miesta tlače.

Časopis *NaS* sa v počiatočnej fáze (1982 – 1983) začal tlačiť v Novej Dubnici u Ivana Polanského.³⁸ Po roku sa tlač premiestnila bližšie k Bratislave, do Šenkvič. Sídлом rozmnožovacieho stroja sa stal dom Františka Petráša (1983 – 1986). Od roku 1984 sa na tlač začal zúčastňovať aj Jozef Roman z Bratislavy. Následne tlač v rokoch 1986 – 1989 aj prevzal. Tlačenie samizdatu sa premiestnilo do Bratislavy.

Samizdat sa tlačil do roku 1986 na cyklostylovom stroji. V roku 1984 holandskí kresťania prepašovali na Slovensko moderný ofsetový stroj³⁹, ktorý bol rozmontovaný na najmenšie súčiastky, a tak vo dvojitych stenách auta prepašovaný na naše územie. Neskôr pricestovali dvaja západní technici, ktorí stroj zložili a zaučili tlačiarov. Od roku 1986 sa na tomto stroji začal tlačiť i samizdat *NaS*. Po vybudovaní podzemnej tlačiarne v roku 1987, ktorá bola v Bratislave-Trnávke, sa do nej sústredila tlačiarenská aktivita okolo tohto samizdatu. Podzemná tlačiareň slúžila až do Nežnej revolúcie v novembri 1989, bez odhalenia Štátnou bezpečnosťou.⁴⁰

Distribúcia

Natlačiť a následne zložiť 1 000 kusov samizdatu dalo veľa práce a žiadalo to odvahy a obetavosť. Všetka činnosť sa vykonávala po oficiálnom zamestnaní a v utajení. Oveľa náročnejšie a zdĺhavejšie však bolo to, aby sa samizdat dostal do správnych rúk, teda tým, pre ktorých bol určený. Popri tlačiaroch niesli druhé najväčšie riziko perzekúcií distributéri. Vzhľadom na zdĺhavosť distribúcie celoslovenského samizdatu bol aj počet vydaných čísel limitovaný zväčša na 4 – 5 za rok. Samizdat *NaS* sa šírila niekoľkými spôsobmi:

- V malých spoločenstvách, pre ktoré bol určený, prebiehala jeho distribúcia medzi členmi navzájom. Požičiavať si samizdat medzi sebou dávalo určitú ochranu ich účastníkom. Komunistický štát považoval malé spoločenstvá za ilegálnu náboženskú činnosť.⁴¹
- Osobná distribúcia. Bola to neorganizovaná distribúcia, ktorá prebiehala pri osobných stretnutiach. Zväčša účastníci malých spoločenstiev posúvali samizdaty dôveryhodným osobám v ich osobnom okruhu.

Samizdaty sa však museli dostať do malých spoločenstiev, ktoré boli rozosiate takmer po celom Slovensku. K tomu slúžili hlavne distribučné siete, ktoré sa budovali desaťročia a boli založené na dôvere. Distribučné siete tvorili predovšetkým:

- Celoslovenská sieť. Ako bolo už spomenuté, po skončení vysokoškolského štúdia sa ľudia vracali do svojich miest a dedín po celom Slovensku, kde pokračovali v tom, čo zažili v Bratislave – život v malých spoločenstvách. Takto sa vytvorili nové kontakty a nové koordinačné stretnutia z aktívnych ľudí. Tieto stretnutia mali názov „oblastné stretnutia“ alebo krycí názov „zábavy“. Jednotliví aktivisti zo Slovenska sa stretávali v oblasťnom centre, ktoré im bolo najbližšie a malo takú istú funkciu ako na vysokých školách. Oblastných centier bolo v roku 1989 po celom Slovensku 17.⁴² Na oblastné stretnutie chodilo priemerne asi desať ľudí. Po stretnutí sa ľudia vracali do svojich dedín a miest, kam okrem iného prinášali samizdaty. Stretnutia boli štyrikrát do roka. Tejto periodicite sa prispôbovalo aj vydávanie niektorých samizdatov. Od roku 1975 sa takto vytvorila sieť,

³⁸ O Ivanovi Polanskom ako aj o jeho súdnom procese pozri viac JAŠEK, P. Proces proti Ivanovi Polanskému (1987 – 1988), s. 24 – 44; BLAŽEK, P. Výbor na obranu Ivana Polanského, s. 206 – 221.

³⁹ Ofset, moderná technika, vyvinutá začiatkom 20. st. z litografie. Je to nepriama technika tlače z plochy prenášaním obrazu na papier.

⁴⁰ O podzemnej tlačiarne podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 68 – 73.

⁴¹ Pozri napríklad súdny proces s Jozefom Labudom a Emiliou Kesegovou. ČARNOGURSKÝ J. *Väznili ich za vieru*, s. 50.

⁴² Mestami oblastných stretnutí boli: Banská Bystrica, Košice, Lučenec, Martin-Vrútky, Michalovce, Nitra, Nové Zámky, Poprad, Prešov, Prievidza, Ružomberok, Sereď, Skalica, Trenčín, Trnava, Zvolen, Žilina.

v ktorej bolo asi 150 slovenských dedín a miest. Počas trvania oblastných stretnutí v nich pracovalo približne 400 aktivistov, ktorí boli medzi sebou nepriamo prepojení prostredníctvom týchto stretnutí.⁴³

- Vysokoškolská sieť. Jednotliví aktivisti (animátori tajných spoločenstiev) z bratislavských vysokých škôl sa pravidelne stretávali na „centrálom stretnutí“, kde si vymieňali svoje skúsenosti, informácie, aktuality z diania. Jednou z funkcií tohto stretnutia bola i distribúcia periodickej a neperiodickej samizdatovej literatúry. Účastníkmi stretnutia boli zástupcovia jednotlivých fakúlt, kde sa nachádzali spoločenstvá, ktoré prebrali od hlavného koordinátora tohto stretnutia literatúru a iné informácie a prišli na „centrálne stretnutie svojej fakulty“, kde sa stretli aktivisti (animátori) danej fakulty. Im sa odovzdali informácie a literatúra, ktorá potom putovala medzi vysokoškolákov (spoločenstvá). Takto vznikol na vysokých školách jeden veľký distribučný pavúk. Keď si ešte predstavíme, že ľudia boli z miest a dedín celého Slovenska, kam sa aj vracali, vidíme rozsiahlosť a účinnosť takejto distribúcie.
- Rodinná sieť. Vytvorili ju spoločenstvá rodín zjednotené okolo časopisu *Rodinné spoločenstvo*. Tieto kontakty sa využívali aj na distribúciu iných samizdatov.
- Rehoľná sieť. Komunistický štát nepovoľoval existenciu mužských reholí, preto museli existovať tajne. Ženské rehole boli trpené, ale nebol im povolený rozvoj. Ich členovia a členky sa podieľali na distribúcii samizdatov do miest, kde mali svojich zástupcov.

Do distribúcie sa zapájali aj dôveryhodní kňazi z verejnej pastorácie, ktorí mali kontakty a napojenie na aktivistov tajnej cirkvi. Uvedenou distribúciou sa dosiahlo, že aj keď mal samizdat náklad 1 000 kusov, jeden kus čítalo niekoľko desiatok ľudí.

Štatistika

Prvé čísla *NaS* vyšli v náklade 500 kusov. Záujem o periodický samizdat postupne narastal. Do roku 1989 sa zvýšil jeho náklad na 1 000 kusov. Bol to znak aktuálnosti, ktorú samizdat plnil.

Časopis vychádzal štvrtročne vo formáte A4. Od čísla 4/1988 sa sadzba, ktorú zabezpečoval R. Fiby, robila na počítači. V roku 1989 prešiel formát časopisu na formát A5 a začala sa používať farebná obálka. Za osemročnú existenciu *NaS* (1982 – 1989 (1990)) vyšlo spolu 36 čísiel, priemerný počet strán čísla bol 21. Samizdat vyšiel na 766 potlačených stranách formátu A4.⁴⁴

Príloha mladých

V roku 1987 vznikla myšlienka mládežníckeho časopisu, ktorá sa začala realizovať vznikom prílohy *Náboženstva a súčasnosti* s názvom *Príloha mladých*.

Príloha mladých dávala literárny priestor mladým ľuďom alebo tým, ktorí sa im chceli prihovoriť. Časopis obsahoval úvahy, meditácie, literárne a básnické pokusy mladých autorov.

Už od vzniku časopisu tu bola myšlienka osamostatnenia sa od časopisu *Náboženstvo a súčasnosť*. *Príloha mladých* sa brala skôr ako platforma na vyzretie tejto myšlienky. Dôležitými faktormi na osamostatnenie bolo získanie redaktorov, skúseností a odozva mladých ľudí na potrebu takéhoto časopisu.

Aj keď podľa názvu *Príloha mladých* patrila k časopisu *NaS*, mala samostatnú redakciu (F. Mikloško, E. Klčovanská, M. Balázs). Bolo to samizdatové dieťa, ktoré sa neskoršie úplne osamostatnilo a transformovalo na samizdatový časopis *Zrno*.⁴⁵ Z *Prílohy mladých* spolu vyšli tri čísla v jednotlivom náklade 900 kusov.⁴⁶

⁴³ ŠIMULČÍK, odk. 22, s. 14 – 15.

⁴⁴ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 264 – 265.

⁴⁵ ŠARPATAKOVÁ, M., GREŠKO, A. a M. ALBERT. Časopis *Zrno*: od samizdatových začiatkov po súčasnosť, s. 68 – 71.

Fenomén

Samizdat *Náboženstvo a súčasnosť* v určitom zmysle zosobňoval v sebe samizdatovú katolícku tvorbu na Slovensku. Okrem toho, že to bol prvý celoslovenský samizdat, ktorý sa snažil povzbudiť iných na vydávanie samizdatu v dobe neslobody, z jeho okruhu priamo vzniklo päť ďalších samizdatov:

1. Martin Lauko založil v roku 1988 *Hlas Slovenska* zameraný historicky,
2. Vladimír Jukl založil v roku 1988 *Katolícky mesačník* zameraný na informácie,
3. Ján Čarnogurský založil v roku 1988 *Bratislavské listy* zamerané na politiku,
4. František Mikloško založil v roku 1988 *Prílohu mladých – NaS* určenú pre mládež,
5. Ladislav Stromček založil v roku 1989 samizdat *Zrno* určený pre mládež.⁴⁷

Všetci začínali v redakcii *NaS* a nepochybne aj tento časopis napomohol ovplyvniť ich ďalšie smerovanie. O žiadnom samizdate nemôžeme povedať, že z jeho redakcie vyšli toľkí zakladatelia nových periodických samizdatov. To, čo zo začiatku zosobňoval jeden časopis, ktorý bol akoby univerzom pre všetky aktivity, sa po čase rozmenilo na drobné v podobe samizdatov, ktoré mali jasnú profiláciu. Je to fenomén, ktorý v období možnej perzekúcie treba vnímať.

Prví traja redaktori vo svojich osobnostiach predstavovali aj určité prúdy v tajnej cirkvi, ktoré boli zastúpené rôznou šírkou svojej masovosti. František Mikloško bol zástupca najväčšieho prúdu – občiansko-náboženského. Druhý prúd bol občiansko-národný. Jeho reprezentantom bol Martin Lauko. Posledným bol občiansko-politický zosobnený v Jánovi Čarnogurskom. Všetky tri prúdy sa prelínali, ako aj ich nositelia podporovali a rozvíjali aj myšlienky z iných prúdov. Možno povedať, že všetci traja reprezentanti sa stotožnili so všetkými prúdmi a skladba článkov v samizdate *Náboženstvo a súčasnosť* je toho dôkazom.

Štátna bezpečnosť

Štátna bezpečnosť (ďalej ŠtB) bola súčasťou doby, v ktorej vznikol samizdatový časopis. Redaktori a tlačiarne časopisu chodili na výsluchy ŠtB pravidelne. Počas osemročného vydávania samizdatu nebol za jeho vydávanie a distribúciu nikto odsúdený.

Z prvej redakčnej rady sa do hľadáča Štátnej bezpečnosti nedostal iba Martin Lauko, ktorý nebol nikdy v žiadnej súvislosti pozvaný na výsluch ŠtB a ani nemá vedomosť, že by sa jeho meno spomínalo pri výsluchu iných osôb.⁴⁸ Prvý sa dostal do pozornosti Štátnej bezpečnosti Ján Čarnogurský. Začiatkom roka 1977 na neho ŠtB založila zväzok preverovanej osoby. Záujem o neho nestratila až do Nežnej revolúcie 1989.⁴⁹ František Mikloško bol na tom podobne. Aktívnejší záujem⁵⁰ o jeho osobu prejavila ŠtB o niekoľko rokov neskôr – začiatkom roku 1983.⁵¹

S druhou redakciou to bolo obdobne. Vladimíra Jukla, ktorý stál nepriamo za vznikom časopisu a niekedy sa zúčastňoval aj zasadnutí prvej redakcie, zaradila ŠtB medzi nepriateľské osoby.⁵² O Rudolfa Fibyho⁵³ a Františka Novajovského⁵⁴ začala mať záujem ŠtB od jesene 1982. Prvému menovanému na konci osemdesiatych rokov na-

⁴⁶ ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 268.

⁴⁷ Podrobnejší popis ako aj jednotlivé čísla všetkých samizdatov pozri na: www.samizdat.sk

⁴⁸ Rozhovor s Martinom Laukom, 12. 10. 2016.

⁴⁹ Ján Čarnogurský. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=69&strana=91&zaznam=63690>

⁵⁰ Množstvo kresťanských aktivistov bolo za svoju aktivitu predvolaných na výsluch na ŠtB, ale ŠtB na nich nezaložila žiadny zväzok. Až keď aktivita menovaného neprestávala, ŠtB sa mu začala venovať intenzívnejšie a založila na neho príslušný zväzok. Výsluchy mali za cieľ iba zastrašiť menovaného a sama ŠtB ich nazývala „preventívno výchovné opatrenie“. Podobne to bolo aj s F. Mikloškom, ktorý bol prvýkrát na výsluchu ŠtB v roku 1975 a následne na ďalších. ŠtB spis na jeho osobu založila až v roku 1983.

⁵¹ František Mikloško. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=77&strana=93&zaznam=71651>

⁵² Vladimír Jukl. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=64&strana=65&zaznam=58518>

⁵³ Rudolf Fibi. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=77&strana=78&zaznam=71495>

⁵⁴ František Novajovský. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=77&strana=63&zaznam=71353>

montovala ŠtB do bytu odpočívacie zariadenie⁵⁵, druhého postupne prekvalifikovala na nepriateľskú osobu.⁵⁶ Podobný osud čakal aj Ladislava Stromčeka, ktorého od apríla 1988 viedla ŠtB ako preverovanú osobu. A na konci roka 1988 bol prekvalifikovaný na nepriateľskú osobu.⁵⁷

Podobne sa do pozornosti dostali aj ľudia, ktorí robili technickú podporu samizdatu. Filoména Kulinová sa dostala do pozornosti začiatkom roka 1988.⁵⁸ Prvý tlačiar Ivan Polanský bol v roku 1987 uväznený a následne odsúdený za vydávanie samizdatu.⁵⁹ V roku 1988 ho ŠtB viedla ako nepriateľskú osobu.⁶⁰ Na ďalšieho tlačiaru, Jozefa Romana, v roku 1985 ŠtB viedla spis na preverovanú osobu.⁶¹

Väčšina spomínaných sa do pozornosti ŠtB dostala skôr pre ich iné náboženské aktivity, než ako bolo vydávanie samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*. O niektorých redaktoroch sa ŠtB vôbec nikdy nedozvedela. Všetky uvedené osoby boli zaujímavé pre ŠtB do Nežnej revolúcie 1989, kedy aj následne skartovala ich spisy. Ďalší historický výskum bude ochudobnený o tieto informácie a bude odkázaný iba na čiastkové informácie, z ktorých by sa mohla dať vyskladať mozaika, koľko toho Štátna bezpečnosť vedela o samizdate *Náboženstvo a súčasnosť*.



Obr. 3 Titulná stránka samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* č. 1/1989

⁵⁵ ŠIMULČÍK, J. Sviečková manifestácia a Štátna bezpečnosť, s. 42 – 49.

⁵⁶ František Novajovský. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=40&strana=34&zaznam=36705>

⁵⁷ Ladislav Stromček. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=40&strana=34&zaznam=36704>

⁵⁸ Filoména Kulinová. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=39&strana=51&zaznam=35880>

⁵⁹ Ivan Polanský nebol súdený za vydávanie samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*, ale za iné ním vydávané samizdaty.

⁶⁰ Ivan Polanský. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=39&strana=89&zaznam=36260>

⁶¹ Jozef Roman. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=81&strana=41&zaznam=75038>

Ukončenie vydávania samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť*

Bez malých spoločenstiev by katolícky samizdat nemohol dosiahnuť taký rozsah, aký dosiahol. Skoro všetci aktivisti v samizdate (redaktori, tlačiar, distributéri...) boli „odchovancami“ malých spoločenstiev. Spoločenstvá dali pevný základ a rozvoj katolíckemu samizdatu. Stali sa prípravou pre pracovníkov samizdatu, boli jeho cieľom a prostriedkom na jeho rozširovanie. V nich ľudia objavovali vnútornú slobodu, a tú potom prenášali do spoločnosti, v ktorej žili. Jedným z vonkajších prejavov tejto vnútornej slobody boli samizdaty.⁶²

Tajnú cirkev, ktorá bola zväčša zosobnená v živote malých spoločenstiev, nebolo do roku 1982 navonok takmer vidieť. Bola to tichá práca na budovaní spoločenstiev po celom Slovensku. Samizdat *Náboženstvo a súčasnosť* zmenil túto tichú prácu a prejavil sa v občiansko-náboženskej rovine.

Na tomto mieste treba ešte aspoň v krátkosti spomenúť najdôležitejšie životné príbehy trojice prvých redaktorov *NaS*. František Mikloško sa v roku 1990 stal predsedom Slovenskej národnej rady, ktorá vzišla z prvých slobodných volieb, Ján Čarnogurský sa v roku 1991 stal predsedom vlády SR a Martin Lauko bol v roku 1992 posledným Generálnym prokurátorom ČSFR.

Po Nežnej revolúcii, v roku 1990, vyšli ešte dve „samizdatové“⁶³ čísla *Náboženstva a súčasnosti*. V poslednom čísle napísal jeho prvý šéfredaktor F. Mikloško článok na rozlúčku, v ktorom vysvetľuje ďalší osud časopisu. Touto symbolikou dáva bodku za prvým celoslovenským samizdatom, ktorý v dobe normalizácie poznalo a vďaka nemu sa aj zjednocovalo niekoľko tisíc ľudí po celom Slovensku: „*Povedali sme si, že ak voľby⁶⁴ dopadnú dobre, symbolicky vydáme posledné číslo tohto časopisu. Voľby dopadli dobre a ja miesto toho, aby som išiel napísať radostný článok na rozlúčku starým samizdatovým časom, pociťujem v srdci tak trochu smútok. Nie preto, žeby som sa netešil slobode a tomu, že už môžeme spokojne písať pod svojím menom. Ak, tak preto, že sa idem rozlúčiť s niečím, čo som mal rád, čomu som žil a čomu za tak veľa vďačím.*

Ale city nabok, a najmä nebyť rozvláchny.

Ak by som chcel v tejto chvíli niečo povedať, tak je to názor, že jestvuje akási podobnosť situácie, keď sme zakladali NaS, s dnešnou situáciou. Vydávali sme sa vtedy na cestu neznámu, nebezpečnú, ale zmysluplnú. Neznámu preto, lebo sme redaktorsky nikdy nepracovali, nebezpečnú preto, lebo nás mohli za to zavrieť, ale zmysluplnú, pretože sme sa jednotne zhodli, že Slovensko potrebuje samizdat, aj keď v malom náklade.

Dnes začíname žiť slobodne a znova prežívame tieto pocity. Nikdy sme nežili v slobode, kráčame teda do neznáma. Nebezpečenstvo vidím v tom, že túto slobodu nenaplníme tým, čo sa od nás očakáva. Je tu však zmysluplnosť všetkého, k čomu sme volaní, pretože sloboda a život v nej je najväčší Boží dar ľuďom.

Keď sme začínali vydávať NaS a keď sme ho dokázali také dlhé roky vydávať, bolo to len preto, že nás ochraňoval Boh a že sme od začiatku dali náš časopis pod ochranu Sedembolestnej Panny Márie. Dnes chceme urobiť to isté. Všetko, čo budeme robiť, chceme dať pod Božiu ochranu a pod ochranu našej Patrónky.

A nezabudnime ešte, ako nás tá spoločná práca dávala i ľudsky dovedna. Zostaňme aj naďalej priateľmi, kritickými, keď treba i zápasiacimi o ďalší smer, ale nerozídme sa. Teda zbohom, samizdatové časy!“⁶⁵

⁶² ŠIMULČÍK, odk. 1, s. 25.

⁶³ Časopis nebol zaregistrovaný a vychádzal a bol distribuovaný samizdatovým spôsobom.

⁶⁴ Parlamentné voľby v roku 1990.

⁶⁵ MIKLOŠKO, F. Článok na rozlúčku, s. 33.

Zoznam bibliografických odkazov

- 5 rokov časopisu NaS. In: *Náboženstvo a súčasnosť* (samizdat). 1987, č. 2, s. 2 – 3.
- BLAŽEK, P. Výbor na obranu Ivana Polanského. In: KMEŤ, N. a J. MARUŠIAK, eds. *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: VMV, 2003, s. 206 – 221.
- ČARNOGURSKÝ J. *Vážnili ich za vieru*. Bratislava: Pramene, 1990.
- Filoména Kulinová. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Banská Bystrica (Séria: I)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=39&strana=51&zaznam=35880>
- František Mikloško. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=77&strana=93&zaznam=71651>
- František Novajovský. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Banská Bystrica (Séria: I)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=40&strana=34&zaznam=36705>
- František Novajovský. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=77&strana=63&zaznam=71353>
- HLINKA, A. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990.
- Ivan Polanský. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Banská Bystrica (Séria: I)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=39&strana=89&zaznam=36260>
- Ján Čarnogurský. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=69&strana=91&zaznam=63690>
- JAŠEK, P. Proces proti Ivanovi Polanskému (1987 – 1988). In: *Pamäť národa*. 2015, č. 4, s. 24 – 44.
- Jozef Roman. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=81&strana=41&zaznam=75038>
- KOREC, Ch. J. *Od barbárskej noci*. Bratislava: Lúč, 1991.
- Ladislav Stromček. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Banská Bystrica (Séria: I)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&knih=40&strana=34&zaznam=36704>
- LESŇÁK, R. *Listy z podzemia: Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Vyd. USPO Peter Smolík, 1998.
- LAUKO, M. Spomienka na tri samizdaty. In: *Slovenská nedel'a: magazínová príloha Slovenského denníka*. 13. 2. 1992, roč. 3, č. 37, s. 2.
- MIKLOŠKO, F. Článok na rozlúčku. In: *Náboženstvo a súčasnosť* (samizdat). 1990, č. 2, s. 33.
- MIKLOŠKO, F. *Nebudete ich môcť rozvrátiť: Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku 1943 – 1989*. Bratislava: ARCHA, 1991, s. 123 – 124.

MIKLOŠKO, F. Samizdatové periodikum Náboženstvo a súčasnosť. In: *O hodnotě samizdatu: Samizdatová nábožen-
ská periodika před rokem 1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 2008, s. 76.

Príbeh pamätníka Silvester Krčmery (1924 – 2013) [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017.12-12].
Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-silvester-krcmery-1924-2013>

RONČÁKOVÁ, T. K problematike náboženského periodického samizdatu na Slovensku v období normalizácie. In:
Nové Horizonty. 2013, č. 1, s. 14 – 19.

Rozhovor s Františkom Mikloškom, 12. 10. 2016.

Rozhovor s Jánom Čarnogurským, 12. 10. 2016.

Rozhovor s Martinom Laukom, 12. 10. 2016.

Rudolf Fibi. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-
12-12]. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=77&strana=78&zaznam=71495>

ŠARPATAKYOVÁ, M., GREŠKO, A. a M. ALBERT. Časopis Zrno: od samizdatových začiatkov po súčasnosť. In: *Otázky
žurnalistiky*. 2009, č. 1 – 2, s. 68 – 71.

ŠIMULČÍK, J. *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989*. Prešov: VMV, 1997.

ŠIMULČÍK, J. Sviečková manifestácia a Štátna bezpečnosť. In: JAŠEK, P. et al. *Sviečková manifestácia I.: Štúdie,
spomienky a svedectvá*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 42 – 49.

ŠIMULČÍK, J. *Zápas o nádej: Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2000,
s. 11 – 19.

ŠIMULČÍK, J. *Zápas o svedomie: Hladovka študentov Bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov: VMV, 2001.

Úvodom. In: *Náboženstvo a súčasnosť* (samizdat). 1982, č. 1, s. 2.

Vladimír Jukl (1925 – 2012) [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-12-12]. Dostupné na:
<https://www.upn.gov.sk/sk/vladimir-jukl-1925-2012>

Vladimír Jukl. In: *KS ZNB – Správa ŠtB Bratislava (Séria: II)* [online]. © Ústav pamäti národa, 2004 – 2018 [cit. 2017-
12-12]. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=64&strana=65&zaznam=58518>

Resumé

The creation of the samizdat magazine *Náboženstvo a súčasnosť* and its influence on the samizdat production in
Slovakia

Ján Šimulčík

More than twenty samizdat magazines were being issued in Slovakia's Catholic environment during the period of
normalisation in the years 1969 – 1989. Due to its influence, the samizdat *Náboženstvo a súčasnosť* ranks among
the most important ones. The paper outlines the conditions and impulses leading to its creation, followed by the
forming of the first editorial board. It describes the printing process, the distribution throughout Slovakia and the
constitution of the second editorial board. The author ruminates on the phenomenon of one magazine, *Nábožen-
stvo a súčasnosť*, initiating the start of other samizdat magazines, as well as the creation of five other magazines
by the editors of the samizdat *Náboženstvo a súčasnosť*.

Key words: Náboženstvo a súčasnosť, samizdat, samizdat magazines, normalisation

Ing. PhDr. Ján Šimulčík, PhD.

Občianske združenie samizdat.sk

Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje problematike prenasledovania veriacich v období komunizmu a téme tajnej cirkvi v odpore proti komunistickému režimu. Je autorom viacerých publikácií približujúcich túto tému (napr. www.casodvahy.eu, www.cassvitania.eu) a zároveň zakladateľom webových portálov zameraných na udalosti z novodobej histórie: www.svieckovamanifestacia.sk a www.samizdat.sk.

ŽIVOT – LA VIE, ČASOPIS SLOVENSKEJ KATOLÍCKEJ MISIE VO FRANCÚZSKU

Imrich Tóth

Kľúčové slová: Život – La Vie, Slovenská katolícka misia vo Francúzsku, krajancké periodiká

Slovenská katolícka misia vo Francúzsku (ďalej SKM) vznikla na sviatok Sedembolestnej Panny Márie v roku 1953 v Paríži a už od svojho vzniku udržiavala národnú a duchovnú identitu Slovákov žijúcich vo Francúzsku. Spájala ich pri spoločných slovenských sv. omšiach a krajanckých posedeniach po týchto bohoslužbách, organizovala púte, hlavne do Lourdes, Lisieux a Ríma, kde sa stretávali krajanovia z celého sveta. Stretnutia v Ríme boli pod záštitou Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda (ďalej SÚSCM), bašty slovenskej vzdelanosti, katolicizmu a duchovnej starostlivosti o slovenských emigrantov. SKM združovala krajanov pri cyrilo-metodských a iných národných oslavách, prednáškach či modlitebných stretnutiach, vysielala slovenský duchovný rozhlasový program v Rádiu Notre-Dame a šírila slovenskú tlač. Časopis *Slovenské/Hlasy z Ríma*, ktorý vydával SÚSCM v Ríme, v roku 1957 odoberalo asi 600 rodín.¹ SKM v Paríži ponúkala krajanom aj knihy, ktoré vydával SÚSCM v Ríme a vydavateľstvo *Dobrá kniha*, ktoré založili slovenskí jezuiti v Kanade.²

SKM sa zapájala i do celosvetových cirkevných podujatí, ako boli napr. svetové eucharistické kongresy, či kongresy prenasledovanej cirkvi (*Kirche in Not*) v nemeckom Königsteine. Misia propagovala Slovensko v zahraničí aj pri kultúrnych podujatiach. Od roku 2003 sa v kostole sv. Márie-Magdalény (*Sainte-Marie-Madeleine*) konajú vianočné koncerty, ktoré organizuje Veľvyslanectvo SR vo Francúzsku, Kultúrny inštitút v Paríži a SKM v Paríži. Ide o najväčšiu slovenskú kultúrnu akciu vo Francúzsku, ktorá sa teší veľkej obľube a má vysokú umeleckú prestíž. SKM poskytovala krajanom i sociálno-charitatívnu a informačno-poradenskú činnosť. Budúcnosť misie je v rozrastajúcej sa komunite slovenských a slovensko-francúzskych rodín, ktoré prejavili záujem rozvíjať u svojich potomkov slovenský jazyk, kresťanskú vieru a národné tradície. Z týchto dôvodov vznikla v roku 2010 *Slovenská škola a škôlka pri SKM Petit Slavík*, v ktorej je v šk. roku 2017/2018 zapísaných 52 detí a na vyučovanie slovenského jazyka sa prihlásilo aj 10 dospelých. SKM je súčasťou vyše päťdesiatich cudzineckých misií v Paríži a Francúzsku a dnes sídli v Kostole sv. Márie-Magdalény, priamo v centre Paríža. Bohatú a rôznorodú činnosť SKM vo Francúzsku mapuje kniha, ktorá vyšla pri príležitosti 60. výročia jej vzniku.³ Od vydania knihy Štefana Náhalku *Exsul Familia Slovacorum* v roku 1962 ide o prvú knihu o organizovanom živote slovenských katolíkov pri niektorej slovenskej katolíckej misii.⁴

¹ Misionári dokonca konštatovali, že by ich mohlo byť dvakrát toľko, ak by časopis odporúčali ďalším slovenským rodinám. Ročné predplatné tohto časopisu bolo 700 Frs. Pozri *Život – La Vie*. November 1956, s. 2; *Život – La Vie*. Jún 1957, s. 3.

² Z kníh, ktoré misia ponúkala, to boli napr. *Náša cesta*; *Katechizmus pre dospelých*; *Dejiny spásy*; *Tým, čo hľadajú Boha*; *Životopis sv. Dominika*; *Výber zhudobnených hymnov*; *Život milosti a Milostiplná*; *Budúcnosť človeka a vesmíru*. Pozri *Život – La Vie*. November 1956, s. 4; *Nové slovenské knihy*, s. 4; *Knížne novinky*, s. 6; Najnovšie knihy, ktoré vydal SÚSCM, s. 5; *Život – La Vie*. November – december 1991, s. 2. Z vydavateľstva *Dobrá kniha* misia ponúkala napr. tituly *Ježiš zďaleka a zblízka* a *Cesta za svetlom*. Pozri *Život – La Vie*. Júl – august 1981, s. 6.

³ TÓTH, I. *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku=La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*.

⁴ NÁHALKA, Š. *Exsul familia Slovacorum*. O pastorácii slovenskej diaspóry pozri tiež NÁHALKA, Š. *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda: Vznik a prvé desaťročie*, RYDLO, J. M. *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes: Profil na skúšku*, HRUŠOVSKÝ, D. *Slovenský*

Neodmysliteľnou súčasťou činnosti SKM vo Francúzsku je vydávanie časopisu, ktorý má oficiálny názov *Život – La Vie, bulletin de la Mission catholique slovaque en France*.⁵ Je to najstarší misijný a zároveň najstarší doteraz vychádzajúci krajanový časopis v západnej Európe.

Pri vzniku SKM vo Francúzsku vydal jej zakladateľ Július Gašparík informačný list, v ktorom krajanom oznamoval vznik SKM a zároveň ich zvolával na prvú bohoslužbu na jeseň v roku 1953. Do roku 1956 sa vydával iba jeden tlačенý list, v ktorom Július Gašparík informoval krajanov o mieste a čase bohoslužieb, o krstoch, pohreboch a o vážnejších udalostiach náboženského a národného charakteru.⁶ Časopis začal periodicky vychádzať od roku 1956 a prvých päť rokov ho pripravoval Július Gašparík sám.⁷ V prvom čísle v novembri 1956 sa píše: „*Život je veľký poklad. Aj tento obežník Vám chce prinášať poklady Božej pravdy, viery, nádeje, lásky... Tento obežník chce byť odzrkadlením života našej misie. Povie Vám, čo sa medzi nami deje, čo radostného i smutného sa stalo, čo plánujeme... Bude informátorom našej činnosti medzi Vami.*”⁸ *Život – La Vie* číslo 1 z novembra 1956 je prvým zachovaným číslom v archíve SKM. Celkovo sa z obdobia rokov 1953 – 2017 zachovalo 332 čísel časopisu, z toho je päť dvojčísel⁹, no niektoré nie sú úplné.

Od roku 1959 boli na SKM v Paríži prítomní viacerí kňazi, ktorí pri vydávaní časopisu pomáhali. Na SKM pôsobili ako misionári Msgr. Július Gašparík (v období 1953 – 1989), pápežský prelát Msgr. František Reves (v období 1959 – 1997), P. Jozef Kováč SJ (v období 1958 – 1994) a Dominik Hrušovský (v období 1962 – 1966, neskôr rektor SÚSCM v Ríme, vedúci duchovnej správy Slovákov v zahraničí, arcibiskup a pápežský nuncius v Bielorusku). Na juhu Francúzska vypomáhal Rudolf Ilenčík a na severe Jozef Strečanský, ktorý bol misionárom v Belgicku. Neskôr na SKM pôsobil don Vojtech Zeman SDB (v období 1992 – 2000) a od roku 2000 Msgr. Imrich Tóth.

Od roku 1974 bol za *Život – La Vie* zodpovedný František Reves.¹⁰ Z formátu dvojstrany prešiel od roku 1956 do roku 1974 na formát štyroch veľkých strán a v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia vychádzal dokonca ako dvojmesačník na šiestich stranách. Vydávalo sa 1 300 exemplárov (v šesťdesiatych rokoch 20. storočia až 1 500 kusov), ale poštovné bolo veľmi vysoké. Preto SKM žiadala ministerstvo vnútra, oddelenie pre tlač, o zľavu poštovného (presse paritaire). Bolo potrebné splniť tieto podmienky: 2/3 obežníka museli byť všeobecného rázu a 1/3 správ o podujatiach SKM, oznamy krstov, sobášov, pohrebov, milodary a nesmeli publikovať žiadne inzertné ako vo veľkých revue. Od 8. marca 1972 sa začal vydávať obežník s kódom CPPAP N° 55 525 a ISSN 0337 6366.¹¹ Adresy sa kedysi na všetky čísla písali ručne, potom sa používal tzv. alkoholový systém tlače, neskôr sa zmodernizoval na plieškový systém tlače, čo boli značne zastarané technológie.¹² V roku 1985 sa *Život – La Vie* tlačil a expedoval v náklade 750 výtlačkov pre krajanov do Francúzska, 35 misionárom a niekoľkým dobrodincami mimo Francúzska.¹³ Za jeho pravidelné zasielanie ďakovali napr. rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme Msgr. Štefan Náhalka¹⁴ alebo misionár Martin Mazák zo Švajčiarska.¹⁵

František Reves spomínal, že náklad na jedno číslo časopisu – tlač, papier, obal a porto, bol v minulosti približne 1 200 frankov. Predplatné 15 frankov ročne bolo iba symbolické. Predplatné sa udržiavalo z milodarov, ktoré posielalo asi 20 % krajanov, a z výpomoci organizácie *Cirkev v núdzi*, ktorú viedol páter Werenfried. Časopis sa po-

ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme a duchovná služba pre Slovákov v zahraničí, s. 53 – 97; TÓTH, I. *Kardinál Jozef Tomko, emeritný prefekt Kongregácie pre evanjelizáciu národov, a arcibiskup Luigi Ventura, apoštolský nuncius vo Francúzsku, na Slovenskej katolíckej misii v Paríži.*

⁵ Pozri *Život – La Vie*. Jún 1957, s. 1.

⁶ Pozri REVES, F. 40 rokov, s. 3.

⁷ Pozri REVES, F. Slovo zodpovedného redaktora, s. 1. František Reves sa tu zmieňuje aj o ťažkostiach s francúzskou administratívou pri vydávaní a distribúcii časopisu.

⁸ Na cestu, s. 1; Jubilujúci *Život*, s. 1.

⁹ 3 – 4/2004, 2 – 3/2013, 2 – 3/2014 a 3 – 4/2015, 2 – 3/2017.

¹⁰ Pozri *Život – La Vie*. Marec – apríl 1974, s. 1.

¹¹ Pozri REVES, odk. 6, s. 3 – 4.

¹² Pozri KOVÁČ. J. Slovo administrátora, s. 1.

¹³ Pozri Číslice, s. 3.

¹⁴ Msgr. Štefan Náhalka sa tešil časopisu *Život – La Vie* a žiadal o doplnenie chýbajúcich čísel. Rektor SKM mu ich pri návšteve Ríma v decembri 1974 doniesol. Pozri Spomienka na nebohého Msgr. Náhalku, s. 1.

¹⁵ Pozri *Život – La Vie*. Január – február 1986, s. 6.

sielal na výmenu všetkým slovenským misiám v európskych štátoch. Počet exemplárov sa z roka na rok znižoval, lebo starších krajanov ubúdalo, mnohí krajanovia sa sťahovali a neoznámili zmenu adresy. Časopis sa niekedy vrátil aj s poznámkou „bez udania dôvodu neprevzatia.“¹⁶

Od 1. januára 1993 prebral redigovanie časopisu Vojtech Zeman. Prvý rok zachoval veľkosť a počet strán, ale časopis vychádzal iba štyrikrát do roka. Od roku 1994 sa zmenšil formát z A4 na A5, ale počet strán sa zvýšil na 20.¹⁷ V rokoch 2000 – 2010 vyšli každý rok tri až štyri čísla vďaka podpore Úradu Slovákov žijúcich v zahraničí (ďalej ÚSŽZ) a jeho predsedníčke Vilme Prívarovej. Časopis zostal vo formáte A5 a v rozsahu 20 – 32 strán. Pre byrokratické a diskriminačné predpisy ÚSŽZ pod vedením Milana Vetráka časopis nedostával žiadnu podporu, a preto

v roku 2011 vyšlo len jedno číslo a v roku 2012 dve čísla v réžii SKM. V súčasnosti časopis dostáva podporu na dve čísla ročne a ostatné sú vo vlastnej réžii. Jeho rozsah býva 28, v prípade dvojčísla 56 strán.

Zameranie časopisu bolo náboženské, národné a krajanové. Časopis obsahoval úvodník, oznamy o bohoslužbách, sviatkoch a chystaných významných udalostiach, správy zo SÚSCM v Ríme, krajanoch vo svete, zo života Cirkvi či správy o prenasledovaní Cirkvi v Česko-Slovenskej republike. Postupne pribúdali ďalšie rubriky na pokračovanie, napr. *Cesta ku kňazstvu* od Vojtecha Zemana. Osobitne vzácne boli spomienky Františka Revesa, ktoré sa zachovali na tzv. pauzákoch, tenkých priesvitných papieroch písaných na stroji. Pod názvom *Prenasledovaný* boli v časopise *Život – La Vie* uverejňované niektoré kapitoly. Stali sa východiskom pre vydanie knihy *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*.¹⁸ František Reves bol hlavným organizátorom ilegálnych útekov bohoslovcov, kňazov aj laikov do slobodného sveta na začiatku 50. rokov 20. storočia, v časoch komunistickej totality a prenasledovania. Zachránil vyše 100 ľudí, z toho okolo 80 duchovných. Na prvých troch výpravách sa osobne zúčastnil dnes už blahoslavený Titus Zeman. Pri tretej výprave Titusa chytili, mučili a odsúdili. Reves v organizovaní ilegálnych útekov pokračoval až do apríla 1952, kedy aj on z Česko-Slovenskej republiky utiekol. V rokoch 1959 – 1997 pôsobil ako misionár na Slovenskej katolíckej misii vo Francúzsku. Tu po rokoch napísal svoje spomienky, ktoré sa uchovali v archíve SKM. Kniha *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa* vyšla v roku 2017, kedy sme si pripomenuli 20 rokov od smrti Františka Revesa. V tom istom roku bol 30. septembra Titus Zeman blahorečený. Ide o autentické svedectvo z čias komunistickej totality, ktorá lámala charaktery súdruhov, obyčajných ľudí i kňazov. Vydaniu knihy predchádzala niekoľkoročná intenzívna práca pri prepisovaní rukopisu, hľadaní prameňov a výskum v rôznych archívoch a v Ústave pamäti národa v Bratislave. Obsahuje aj bohaté prílohy – fotografie, svedectvá a archívne materiály. Časopis *Život – La Vie* aj takýmto spôsobom prispel k zachovaniu historickej pamäte slovenského národa a k zaplneniu bielych miest v jeho histórii.

Dôležité sú aj prvé zoznamy a akési matričné registre o krstoch, sobášoch a úmrtiach krajanov v rubrike *Kronika*. V týchto registroch a údajoch o dobrodincoch misie možno sledovať koncentrácie krajanov v jednotlivých predmestiach Paríža, ale aj v rámci Francúzska a môžu slúžiť ako východisko pre ďalší výskum. Väčšina článkov v časopise nebola podpísaná, úvodníky sú zväčša podpísané -rektor- alebo iniciálkami, napr. -fr-. Zo známych a podpísaných prispievateľov článkov s historickou tematikou možno spomenúť Františka Vnuka, Imricha Kružliaka a Jozefa Rydla. Mladý Slováč Peter Kovalík z Kanady, ktorý v Paríži študoval výtvarné umenie, maľoval prvú stránku celého ročníka 1976. V období redigovania časopisu Imrichom Tóthom do neho z krajanov najviac prispievali Katarína Hanzlíková, Andrea Michalečková, Jozef Rydlo, Kristína Vernarčíková, Miroslav Piňák a sr. Fides. Grafickú úpravu časopisu realizovali Marián Hacker, Peter Choroba a neskôr Peter a Janka Petriskovci.

Všetky zachované čísla časopisu *Život – La Vie* poskytla SKM v Paríži aj Ústavu pamäti národa v Bratislave a knižnici Katolíckej univerzity v Ružomberku. V archíve SKM je vďaka iniciatíve Msgr. Imricha Tótha aj dvojtzádeník *Slovenský národ – La Nation Slovaque*, ktorý vo Francúzsku v rokoch 1949 – 1952 vydával Jozef Hanzel. Časopis bol zameraný na myšlienku obnovy slovenskej štátnosti, podporoval aktivity Slovenskej národnej rady v zahra-

¹⁶ Pozri RYDLO, J. Rozhovor s redaktorom časopisu *Život – La Vie*, s. 4 – 5.

¹⁷ Pozri REVES, odk. 6, s. 3 – 4.

¹⁸ TÓTH, I. *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*.

ničí a hľadal pre ňu podporu u ostatných národov, exilových vlád, významných osobností a u Slovákov v zahraničí. Orientácia časopisu bola preto protičechoslovakistická a protikomunistická.¹⁹ Misia na juhu Francúzska v Montpelier vedená Rudolfom Ilenčíkom vydávala časopis *Pozdrav slovenským katolíckym rodinám*. Obsahoval správy zo života slovenských rodín v departementoch Hérault, Gard, Bouches-du-Rhône, Tarn, Lozère, Vaucluse a Drôme. Časopis sa v archíve SKM v Paríži nezachoval. V lete 2017 sa Msgr. Imrichovi Tóthovi podarilo získať 11 čísel časopisu *Náš krajan*. Tento mesačník vydával Spolok sv. Cyrila a Metoda v Argenteuil pod vedením kňaza Jána Futáka, ktorý medzi slovenskými vysťahovalcami vo Francúzsku pôsobil ešte pred vznikom oficiálnej SKM v rokoch 1937 – 1940. Od roku 2014 vydáva SKM aj vlastný kalendár, pričom každý rok je tematicky venovaný inej udalosti a zároveň mapuje činnosť misie.²⁰

Čo udržalo Slovákov v cudzom svete aj po dlhé generácie? Na túto otázku Imrich Kružliak odpovedá, že to bolo predovšetkým slovo. V novinách, kalendároch, modlitebných knižkách a ľudových piesňach. Popri ňom to bola hlboká viera v Boha a s tým spojená slovenská modlitba *Otče náš*, ktorú si Slováci odnášali do sveta a zostala jeho verným sprievodcom až po hrob. Už 64 rokov slovo a vieru ponúka slovenským krajanom aj Slovenská katolícka misia vo Francúzsku a svojím dielom tak prispieva k zachovaniu a rozvíjaniu ich národných a kresťanských tradícií.

Zoznam bibliografických odkazov

Číslice. In: *Život – La Vie*. Január – február 1985, roč. 29, č. 1, s. 3.

HRUŠOVSKÝ, D. Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme a duchovná služba pre Slovákov v zahraničí. In: HRABOVEC, E. et al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2015, s. 53 – 97.

Jubilujúci *Život* Vás pozdravuje. In: *Život – La Vie*. Máj – jún 1981, roč. 25, č. 3, s. 1.

Knižné novinky. In: *Život – La Vie*. November – december 1974, roč. 18, č. 6, s. 6.

KOVÁČ. J. Slovo administrátora. In: *Život – La Vie*. Máj – jún 1976, roč. 20, č. 3, s. 1.

Na cestu. In: *Život – La Vie*. November 1956, č. 1, s. 1.

NÁHALKA, Š., ed. *Exsul familia Slovacorum*. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1962.

NÁHALKA, Š. *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda: Vznik a prvé desaťročie*. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1973.

Najnovšie knihy, ktoré vydal SÚSCM. In: *Život – La Vie*. Január – február 1979, roč. 23, č. 1, s. 5.

Nové slovenské knihy. In: *Život – La Vie*. Jún 1958, s. 4.

REVES, F. 40 rokov. In: *Život – La Vie*. Jar 1996, roč. 40, č. 1, s. 3 – 4.

REVES, F. Slovo zodpovedného redaktora. In: *Život – La Vie*. Marec – apríl 1976, roč. 20, č. 2, s. 1.

RYDLO, J. Rozhovor s redaktorom časopisu *Život – La Vie*. In: *Život – La Vie*. Máj – jún 1990, roč. 34, č. 3, s. 4 – 5.

RYDLO, J. M. *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes: Profil na skúšku*. Lausanne: Liber, 1976.

Spomienka na nebohého Msgr. Náhalku. In: *Život – La Vie*. Máj – jún 1975, roč. 19, č. 3, s. 1.

TÓTH, I. *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku=La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*. Prešov: Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2016.

¹⁹ Pozri TÓTH, odk. 3, s. 31 – 33.

²⁰ Kalendár na rok 2014 pripomínal oslavy 60. výročia SKM, na roky 2015 a 2016 jednotlivé aktivity SKM, na rok 2017 pútnické miesta na Slovensku a vo Francúzsku a rok 2018 je venovaný slovenským a francúzskym svätým.

TÓTH, I., ed. *Kardinál Jozef Tomko, emeritný prefekt Kongregácie pre evanjelizáciu národov, a arcibiskup Luigi Ventura, apoštolský nuncijs vo Francúzsku, na Slovenskej katolíckej misii v Paríži*. Paríž: Slovenská katolícka misia, 2015.

TÓTH, I., ed. *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*. Prešov: Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2017.

Život – La Vie. November 1956, č. 1, s. 2, 4.

Život – La Vie. Jún 1957, č. 3. s. 1, 3.

Život – La Vie. Marec – apríl 1974, roč. 18, s. 1.

Život – La Vie. Júl – august 1981, roč. 25, č. 4, s. 6.

Život – La Vie. Január – február 1986, roč. 30, č. 1, s. 6.

Život – La Vie. November – december 1991, roč. 35, č. 6, s. 2.

Resumé

Život – La Vie, the magazine of the Slovak Catholic Mission (Slovenská katolícka misia) in France

Imrich Tóth

The magazine *Život – La Vie* has been published since the establishment of the Slovak Catholic Mission (*Slovenská katolícka misia*) in France in 1953 and is the oldest still issued compatriot magazine in Western Europe. It has been published periodically since 1956, prepared by the missionaries of the SCM. It included mainly the mission and compatriot news, both from Slovakia and from the church life. The technique of printing, its content, periodicity, design and circulation have changed over the years. Since the past, however, up to the present days, the magazine has fulfilled its main role – to preserve and strengthen the national and Christian identity of Slovaks. *Život – La Vie* became the main source when the book *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku (60 years of the Slovak Catholic Mission in France)* was compiled and published in 2016.

Key words: *Život – La Vie*, Slovak Catholic Mission in France, compatriot periodicals

PhDr. Imrich Tóth, PhD.

Slovenská katolícka misia vo Francúzsku

Katolícky kňaz Košickej arcidiecézy. Od roku 2000 pôsobí ako rektor Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku a zároveň pracuje pre francúzsku farnosť Ste M. Madeleine v Paríži. V roku 2010 mu pápež Benedikt XVI. udelil titul monsignor. Je šéfredaktorom najstaršieho doteraz vychádzajúceho krajanského časopisu v západnej Európe *Život – La Vie*. Venuje sa dejinám slovenskej emigrácie vo Francúzsku a publikuje vo vedeckých zborníkoch a časopisoch. Pravidelne sa zúčastňuje konferencií o cudzineckých misiách v rámci Francúzska. Je autorom kníh *Kardinál Jozef Tomko a arcibiskup Luigi Ventura v SKM v Paríži* (2015), *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku* (2016) a *Živého ma nedostanete!* (2017, 2018).

PERIODIKÁ SLOVÁKOV V RUMUNSKU – SLOVENSKÝ TÝŽDENNÍK A NAŠE SNAHY

Marta Dobrotková

Kľúčové slová: dolnozemskí Slováci, Slováci v Rumunsku, krajanská tlač, slovenské tlačené slovo v zahraničí, časopis Slovenský týždenník, Naše snahy

Slováci prichádzali na územie dnešného Rumunska v rámci kolonizácie južného a východného Uhorska od polovice 19. storočia. Slovenské osídlenie Banátu a Pomorušia je výsledkom sekundárnej, niekedy až terciálnej kolonizácie zo slovenských osád békešskej oblasti.¹ Napriek tomu, že prvou slovenskou osadou bola Mokrá (Mocrea), založená v roku 1748, vo väčšom množstve sa Slováci prisťahovali do Nadlaku až v roku 1803, keď zaznamenáme prvých 200 slovenských rodín, ktoré sa tam usadili. O tri roky neskôr mal Nadlak už 3 335 Slovákov, ktorých rokmi pribúdalo. Neskôr sa Slováci usadili aj vo Veľkom Peregu (Peregul-Mare), v Cipáre (Tipar), Semleku (Semlac), Butine, Vukovej (Vulcova) a v Brestovci. *Slovenské noviny* v roku 1854 uverejnili nasledovnú správu: „Na počátku nynějšího století začal sa Nadlak osadzovati lidem slovenským, ktorí pocházejí z Békešskej stolice...potom i z horných stolic jako z Gemerské, z novohradské, ze Zvolenské i z Liptovské a z Oravské a také ze stolice Pešťanské“². V roku 1910 zo 14 943 obyvateľov Nadlaku až 54 %, konkrétne 7 651, boli Slováci.

Slovenské osídlenie v župách Bihor a Salaj v Sedmohradsku vzniklo prvotnou kolonizáciou z územia Slovenska. Prvých 50 slovenských rodín zo Zemplínskej a Gemerskej stolice kolonizoval roku 1790 magnát Barányi. Najstaršou osadou je tu Bodonoš (Budoj). Slovenskí drevorubači, uhliari a sklári sa usadili aj v Borumlaku (Borumlaca vo Verzari, neskôr založili Židáreň (Valea Tarnei), Gemelčičku (Valea Ungurului), taktiež prišli aj do Starej Hute (Huta Voivozi), Novej Hute (Sinteu), Sočetu (Socet) a do ďalších osád.³

Do Bukoviny sa prví Slováci prisťahovali v roku 1803 z Trenčianskej stolice a usadili sa pri sklárni v Krasne. Neskôr si založili nové osady v neobývaných horách Nový Solonec (Solonec Nou), Pleš (Plesu), a Malú Poľanu (Poiana Micului).⁴

Centrom hospodárskeho a národno-kultúrneho života Slovákov v Rumunsku sa stal Nadlak. Národno-kultúrny život Slovákov v Nadlaku ovplyvnilo viacero národno-kultúrnych spolkov, založených z iniciatívy evanjelických kňazov, pôsobiacich v Nadlaku.

¹ SIRÁCKY, J. *Slováci vo svete 1*, s. 84.

² Slovenské osady na „dolní zemi“, s. 2. *Slovenské noviny* vychádzali od 1. 1. 1850 v staroslovenčine. Ich rubrika Světozor bola písaná od začiatku v spisovnej, jungmannovskej češtine. Správy pred uverejnením prešli prísnu cenzúrou, tlmočili najmä politické záujmy protirevolučného režimu. Platilo to najmä na roky 1852 – 1858, keď v *Slovenských novinách* podstatne prevládalo oficiálne spravodajstvo. Lichard v nich vtedy nesmel uverejňovať články v prospech nášho národného hnutia. Porovnaj: Bachove Slovenské noviny. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Bachove_Slovenské_noviny

³ MICHALČÁK, L. Kolonizácia Slovákov v Rumunsku, s. 22.

⁴ ŠTEFANKO, O. Rumunsko, s. 237 – 238.

Slováci v Rumunsku boli a sú totiž podľa religiózneho hľadiska rozdelení na dve skupiny: na evanjelikov sústreďujúcich sa zväčša v Nadlaku a blízkom okolí a na katolíkov – bihorských Slovákov.

Vznikom Česko-Slovenskej republiky v roku 1918 bolo potrebné definitívne stanoviť hranice nového štátu. Keď sa 13. júna 1919 uskutočnilo veľké zhromaždenie békeško-čanádskej skupiny dolnozemských Slovákov, na ktorom prijali rezolúciu, že požadujú, aby nimi obývané územie bolo pripojené k Sedmohradsku, resp. k Veľko-Rumunsku, nikto netušil, aká situácia nastane. Dolnozemskí Slováci zaslali svoje požiadavky aj na Parížsku mierovú konferenciu a s nádejou na úspech vyslali do Paríža aj vlastných delegátov, ktorí mali podniknúť kroky v prospech Slovákov. Parížska mierová konferencia však žiadostiam dolnozemských Slovákov nevyhovela. Slováci v Nadlaku sa preto prostredníctvom presbyteriálneho zhromaždenia slovenskej evanjelickej cirkvi pred Medzinárodnou delimitačnou komisiou dožadovali pričlenenia Nadlaku a okolia k Rumunsku, čo sa im aj podarilo. Jednoliaty celok dolnozemských Slovákov sa tak pretrhol a Slováci sa ocitli na území troch štátov – Maďarska, Juhoslávie (spočiatku Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, od r. 1929 Juhoslávie) a Rumunsku.⁵

Slováci v Nadlaku boli kultúrne i vzdelanostne na vyššej úrovni ako krajanovia v Bihore alebo v Bukovine a to im umožnilo veľmi skoro vytvárať slovenské kultúrne spolky, akými boli napríklad: *Slovenský ľudový kruh*, *Beseda*, *Slovenský kultúrny spolok*, *Slávia*, ale aj *Sokol* a iné. A aj tieto skutočnosti prispeli k tomu, že slovenské tlačené slovo bolo potrebné nielen pre samotných Slovákov v Rumunsku, ale že by eventuálne mohlo pomôcť aj utláčaným Slovákom v blízkej čabianskej oblasti Maďarska a zabránilo by ich postupujúcemu odnárodňovaniu.

Historickou zákonitosťou preto vznikol roku 1929 v Nadlaku prvý slovenský časopis. Ako sa vyjadril jeden z jeho redaktorov – vtedy mladý študent P. P. Dovál', „*Nadlak stál v druhej polovici 19. storočia bokom kultúrneho diania dolnozemských Slovákov. V Nadlaku nebolo Tešedíka a ukázalo sa, že kňazi a cirkevní učitelia, ktorí v Nadlaku pôsobili, vyčerpávali svoje sily prevažne v upevňovaní potrieb cirkevného života. Stalo sa to tradíciou. Bolo potrebné povzniesť ľud národne aj sociálne. Ľud slovenský v Rumunsku poznal iba robotu – celý týždeň pracoval na sálašoch*⁶ *od svitu do mrku, sem-tam v spolku, na posiedke, dačo prečítať nebolo kedy, a skoro ani čo. Slovenskému ľudu sme mali dať do ruky kus dobrého čítania o sebe, o svojom osude, – o veciach, ktoré sa ho týkali, ale on ani o tom nevedel. Išlo o to nahradiť veľa ráz v škole nedoučené, nezískané, doplniť výchovu, učiť ľudí, že okrem záujmov hmotných, sú tu aj iné hodnoty. Hlad po majetku bol tu čoraz väčší, honba za bohatstvom zachvátila dolnozemskú Slovač – honba po pôde. Len toho si vážili, kto mal toho najviac. Kto mal toho najmenej alebo nič – nemal cenu*“.⁷

Pri zakladaní *Slovenského týždenníka* boli len štyria až piati ľudia. Na čele skupiny stál Ján Kmeť – slovenský evanjelický farár⁸, Samuel Kubica, riaditeľ slovenskej ľudovej školy, Uroš Boor, hlavný účtovník Slovenskej ľudovej banky, Pavol Pajtáš, podnotár – ako administrátor novín, a sotva dvadsaťdvaročný študent P. P. Dovál'. Okolo redaktorov sa sformovala celá skupina študujúcej mládeže a ostatní slovenskí učitelia. Vydávanie slovenských novín na tomto jazykovom ostrove, šírenie živého slova k vtedajším udalostiam a za dobových podmienok, aké v Nadlaku panovali po stopäťdesiatročnom zanovitom mlčaní a hlbokom spánku, ničím nerušenom, ktorý mal byť predohrou konečnej „odmlky“ – možno chápať ako pozoruhodný revolučný čin. Čin, ktorý rozprúdil stojaté vody a na dlhé roky očividne poznačil verejné dianie, prebudil mysle a city, pozitívne ovplyvnil vývoj národného života, stmelil pocit spo-

⁵ KOVALÍK, R. Slováci v Bukovine v Rumunsku, s. 5. Porovnaj ÚRADNÍK, V. *Slováci v Bukovine*, s. 42 – 46.

⁶ Sálaše boli rozptýlené obydliá vzdialené od domova minimálne štyri až päť kilometrov, z ktorých sa nevyplácalo každý deň prichádzať domov, preto tam hospodári zostávali na celý týždeň. *Sálaš* tvorila obytná budova s hospodárskou časťou, ohradená dreveným plotom. Uprostred dvora stála váhadlová studňa.

⁷ Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (= LA SNK), fond P. P. Dovál' – osobný archív, príř. č. 3583/ 2005, ev. č. 2993, k. 4. Rukopisné spomienky P. P. Dovála na vznik Slovenského týždenníka.

⁸ Ján Kmeť, evanjelický kňaz, narodený roku 1902 v Nadlaku. Evanjelickú teológiu študoval v Bratislave a v Prahe. Pôsobil v rodnom Nadlaku ako kňaz od r. 1927. Venoval sa otázkam školstva, navštívoval ochotnícke divadelné predstavenia, založil najmä prvé noviny Slovákov v Rumunsku Slovenský týždenník. Zo slovenských obcí Nadlak, Mokrá, Cipár, Vuková, Butin založil slovenský evanjelický seniorát, ktorého sa stal aj seniorom.

lupatričnosti, ukázal cestu vývoja na poli uplatňovania menšinových práv, občianskych práv na vzdelanie v reči ľudu.⁹

Začiatky boli sprevádzané zmiešanými pocitmi, ako budú noviny prijaté slovenskou verejnosťou, či sa ujmú, a hlavne, či sa udržia, či splnia svoje poslanie, ktoré si predsavzali: „budiť“ ľud k národnému sebedomiu, učiť ho postaviť sa za svoje prirodzené právo na vlastný národný a kultúrny život v novej rumunskej vlasti. Dovál sa vyjadril nasledovne: „Želáme si, aby náš časopis zoral úhor, rozsieval zmo čisté, ktoré by donášalo bohaté ovocie pre nás všetkých. Program to je krásny a jasný. Vysoko mravný a bohatý“.¹⁰

Krátko pred založením časopisu urobili Slováci zbierku medzi ľuďom na krytie výdavkov za tlač novín, ktorá mala pozoruhodný výsledok, pretože si zabezpečili finančné krytie na prvé mesiace existencie časopisu. Na periodikum prispeli Slovenská ľudová banka, Nadlacká sporiteľňa, Okresná banka, prispel aj šéfredaktor Ján Kmeť a Uroš Boor. Peňažnými čiastkami prispelo aj viacero kultúrnych inštitúcií v Československu a aj nadlackí Slováci vystahovaní do Spojených štátov, či Južnej Ameriky. Na otázku, prečo došlo k vydávaniu časopisu, v prvom čísle sa uvádzajú nasledujúce odpovede:

1. aby Slovák nebol cudzím na posmech;
2. aby mal úctu, vážnosť a práva také, ako ktorýkoľvek príslušník iného národa;
3. aby sa Slovák stal rovnocenným človekom, ktorý má rovnaké povinnosti a práva, ako iné národy: právo jazyka, právo vzdelania, výživy i práce, a napokon i práva politické vrátane slobody slova, myslenia a obrany.¹¹

Zodpovedným redaktorom časopisu bol Ján Kmeť. *Slovenský týždenník – nepolitický časopis Slovákov v Rumunsku* vychádzal v Nadlaku každú nedeľu v rokoch 1929 – 1932. Administrácia časopisu sa nachádzala v Nadlaku na Piata Unirei č. 863. Počet výtlačkov bol spočiatku 500 ks, postupne stúpol na 1 200. Cena jedného výtlačku bola 5 Lei, predplatné v Rumunsku 250 Lei, v cudzine 400 Lei.¹² Noviny tlačila tlačiareň Markusza Weisza. Redakčný kolektív, rovnako tak aj dopisovatelia neboli finančne odmeňovaní, pracovali dobrovoľne.

Prvé číslo časopisu vyšlo 30. marca 1929 a posledné 4. decembra roku 1932. Spolu vyšlo 168 čísel. Časopis sa postupne rozšíril do všetkých oblastí, kde Slováci v Rumunsku žili, taktiež do békešskej oblasti, do Békešskej Čaby, Slovenského Komlóša, Pitvarošu, Čanádu, ale aj do Spojených štátov, do Argentíny, Brazílie a Kanady, kam sa vysťahovali Slováci z Rumunska. Noviny mali svoje stále rubriky. Na úvodnej strane boli vždy príspevky, ktoré boli reakciou na aktuálne dianie. Obsahovali rubriky: *Úvodník*, *Besednicu*, *Chýrnik*, či *Veselý kútik*, *Niečo zo života Slovákov v Rumunsku*, napríklad *Slovenské vianočné zvyky*¹³, ešte v roku 1929 bol napríklad uverejnený zoznam zmiznutých ľudí z prvej svetovej vojny nahlásených ako mŕtvych, *Knihy a časopisy*, nepravidelne sa objavoval *Detský kútik*, *Krátke správy zo života Slovákov*, tu sa vyskytli aj oznamy o odohraných ochotníckych divadelných predstaveniach, zo života najbližších krajanov, napr. zo Slovenského Komlóša v Maďarsku, články v novinách vo všeobecnosti venovali veľkú pozornosť postaveniu Slovákov v Maďarsku. Rubrika *Hospodársky obzor* uvádzala napr. ceny obilía na svetových trhoch. V rámci každého čísla sa na zadnej strane nachádzali oznamy a inzercia. V úvodníkoch boli uverejňované rôzne aktuálne témy, napr. aj podrobné informácie, akým spôsobom sa Nadlak stal súčasťou Rumunska. Veľmi častou témou bola otázka komunálnych volieb. Autori článkov vyjadrovali rozhorčenie, prečo by nemohol byť predstaviteľom mesta Nadlak Slovák, nakoľko v ňom žilo percentuálne početné slovenské obyvateľstvo. Šéfredaktor vo svojich článkoch vyzýval na spojenie všetkých existujúcich slovenských kultúrnych spolkov do jednej strešnej organizácie, ktorá by riadila spolkový život Slovákov a Čechov v celom Rumunsku.¹⁴ P. P. Dovál v jednom zo svojich úvodníkov priniesol úvahu o tom, že pokladá za dôležitú skutočnosť, že sa Slováci v Rumunsku dostali do rumunského štátu. Príčinu videl v morálno-sociálnom výsledku svetovej vojny. Podľa neho zvíťazila zásada samour-

⁹ Odk. 7.

¹⁰ Odk. 7.

¹¹ Odk. 7.

¹² Slováci v Rumunsku v uvádzanom období písali Lejov.

¹³ Archív Matice slovenskej (= A MS), fond Slováci v Rumunsku. Osobný archív P. P. Dovál, k. 5. Slovenský týždenník, 1929, roč. 1, č. 40, s. 2. sign. Depot KM MS.

¹⁴ To sa napokon stalo vznikom Československého zväzu kultúrnych spolkov v Rumunsku 12. 2. 1938.

čovacieho práva národov hlásaná vtedajším prezidentom USA W. Wilsonom. Víťazstvo tejto myšlienky rozbilo i putá Slovákov, napísal Dovál. Táto radosť, že sa dostali do spoložitia s Rumunmi, ich však aj poznačila smútkom, nakoľko Slováci v Maďarsku sa ocitli v inom štáte, oni sami zostali osamotení a stali sa malou menšinou, na rozdiel od pôvodného počtu dolnozemskej Slovákov. Druhý smer, podľa ktorého by Dovál chcel ešte zvrátiť vtedajšiu situáciu, bola oblasť ich cirkevného života. V roku 1929 už uvažoval o evanjelickej cirkevnej samostatnosti v rámci Rumunska, podľa neho by postačoval seniorát. No a cirkevnú samostatnosť považoval za náhradu namiesto chýbajúcej svetskej samostatnosti. Dovál vyzýval Slovákov, aby dokázali, že nie sú stvorení pre otrocký život, ale že majú právo na samostatný život.¹⁵ Zaujímavé informácie priniesol článok *Apetít nadlacksých Slovákov* z roku 1931, podľa ktorého šlo o zlomyseľné napadnutie nadlacksých Slovákov. Bukureštiensky časopis *Curentul* totiž uverejnil správu, že Slováci v Nadlaku chceli oddeliť svoju časť mesta, taktiež školy a slovenských úradníkov. Takto vraj mali skoncipovať *Memorandum* adresované rumunskému kráľovi, preto sa v Slovenskom týždenníku ohradili voči spomenutým manipuláciám. Slováci iba požadovali slovenskú sekciu s vyučovacím jazykom slovenským na predmetoch a správcu a dozor nad vyučovaním predmetov v slovenčine.¹⁶

Životnosť *Slovenského týždenníka* bola ukončená v decembri roku 1932. Stalo sa tak z finančných dôvodov v rokoch svetovej hospodárskej krízy. Dovál sa na adresu vydávania Slovenského týždenníka vyjadril takto: „Prichodí mi dnes položiť si otázku, či neboli tieto tak náročne postavené postuláty trošku nadnesené a citovo podfarbené a či boli dosť reálne a únosné našim silám. Keď uvážime, že okolo časopisu sa motala iba hrstka ľudí – snád to bolo nad naše sily. My sme však boli orientovaní na širokú pospolitost', morálnym zázemím nášho predsavzatia bol nám pospolitý ľud, o ten nám išlo. A ten pospolitý ľud bol nositeľom večnej mravnosti, neobyčajnej pracovitosti, pravda aj nesmiernej konzervatívnosti, potom nedôvery voči pánom – chceli sme ho ďalej mravne dvíhať – učiť, vzdelávať, bojovať za jeho ľudské a politické práva, vidieť ho aktívne začlenený do verejného diania, vidieť ho subjektom svojho života, vlastného osudu.“¹⁷

Ako prvý slovenský časopis Slovákov v Rumunsku mal *Slovenský týždenník* nesmierny význam v kultúrnom a národnom živote krajanov v Rumunsku, hlavne po stránke národno-buditeľskej. Zjednocoval Slovákov bez ohľadu na náboženské vyznanie alebo sociálno-triednu príslušnosť a učil ho postaviť sa za svoje menšinové práva, hlavne školy s vyučovacím jazykom slovenským, ako aj pri obecných voľbách. Jeho vydávaním na seba slovenská menšina v Rumunsku upozornila.

O niekoľko rokov neskôr, 1. septembra roku 1936, bola redakčná práca týždenníka obnovená, noviny však vychádzali pod novým názvom *Naše snahy*, aj keď mali aj podtitulok – národné, kultúrne a hospodárske. V prvom roku vychádzali noviny z finančných dôvodov raz za dva mesiace, postupne – od 1. januára 1938 – sa z nich stal opäť týždenník. Novým šéfredaktorom sa stal advokát Peter Pavel Dovál, ktorý už mal redakčné skúsenosti zo *Slovenského týždenníka*. Redakčne vypomáhali slovenskí učitelia, ktorí na základe československo-rumunskej dohody o menšinovom školstve popri vyučovaní boli nápomocní pri redigovaní novín. Boli to hlavne učitelia Laco Kišš-Alfa (pôsobiaci v Nadlaku) a slovenskí učitelia, pôsobiaci na slovenských menšinových školách: Vendelín Úradník (z Poiana Mucului v Bukovine), Rudolf Dočolomanský (pôsobil v Poiana Huta), František Zatkálík (z obce Vucova), Vaško Michal (z Cipáru), ako aj evanjelický farár pôsobiaci v Nadlaku Dušan Cesnak¹⁸, rodák zo slovenskej obce Kulpín, dnes v Srbsku.

Naše snahy mali svoju hlavnú redakciu v Bukurešti. Tento týždenník vychádzal vo väčšom náklade 1 000 výtlačkov a bol určený nielen slovenským, ale aj českým čitateľom. V novinách sa nachádzali približne rovnaké rubriky ako v *Slovenskom týždenníku*, ale články už mali nádych aj určitej politickej orientácie. Prvé číslo naznačovalo nové

¹⁵ A MS, fond P. P. Dovál, k. 5. Slovenský týždenník, roč. 1, č. 7, s. 1. sign. Depot KM MS.

¹⁶ *Apetít nadlacksých Slovákov*, s. 1.

¹⁷ Odk. 7.

¹⁸ Dušan Cesnak (18. 5. 1911 Kulpín, Srbsko – 4. 12. 1957 Košice). Študoval evanjelickú teológiu v Bratislave, rok pobudol aj na štúdiu v Štrasburgu vo Francúzsku. V Nadlaku bol zvolený za evanjelického farára po Jánovi Kmeťovi v júli roku 1936. V meste pôsobil trinásť rokov. V rámci reemigrácie sa vrátil na Slovensko do Košíc, kde sa stal farárom, neskôr seniorom a vážnym kandidátom na biskupa Východného dištriktu, čo mu však znemožnila predčasná smrť.

smerovanie novín, ako o tom informoval článok *Nastupujeme novú cestu*.¹⁹ Redaktor mal na mysli osudy prvého periodika *Slovenského týždenníka*, vydavateľa mienili pokračovať v začatej tradícii v smere skutočného národno-kultúrneho hnutia, ale na druhej strane chceli noviny aj obohatiť a spestriť ich obsah. Periodikum malo podtitul *Časopis Slovákov a Čechov v Rumunsku*, aby bolo zrejmé, že ide o spoločný časopis slovenských a českých krajanov, a tým chcel aj deklarovať svoj vreľý vzťah k Československu. Časopis redigoval a za redakciu zodpovedal Peter Pavel Dovál, ktorý v zmienenom úvodnom článku prvého čísla napísal: „*Týmto naším novým časopisom v Rumunsku nastupujeme novú cestu. A nemôžeme zatajiť, že na prahu tejto cesty naplnení sme do istej miery citom neznáma. Máme totiž pred očami osud prvého slovenského časopisu v Rumunsku, Slovenského týždenníka, ktorý napriek tomu, že zdarne prekonal počiatkové ťažkosti slovenských novín v Rumunsku, vytvoril u našej verejnosti potreby jedného časopiseckého hnutia, zaistil morálne možnosti jediných slov. novín u nás, predsa padnúť musel pre až ponižujúce dôvody hmotné. Preto keď nastupujeme túto cestu, pokračujeme vlastne v začatej práci, kráčame prúdom práve tvoriacej sa tradície, istého národného hnutia. Bázeň naša ani nie je rázu snád' takého strach pred morálnym fiaskom, ale prv pred hmotnými ťažkosťami, ktoré nás ani mak nezmenili.....*“²⁰

Postupne sa zorganizovala rozsiahla dopisovateľská sieť v bihorskom Rudohorí, odkiaľ prichádzalo veľa príspevkov najmä z pier učiteľov, ktorí pravidelne informovali o pôsobení uvedených škôl, o ich nedostatkoch, ale aj pozitívach a mimoškolských aktivitách, napr. o nacvičených divadelných ochotníckych predstaveniach, v ktorých sa slovenskí učitelia radi pochválili, ale nešetřili ani kritikou. Správy boli väčšinou uverejnené v rubrike *Naše divadlo*. Po obnovení *Zväzu česko-slovenských kultúrnych spolkov*²¹ sa *Naše snahy* stali oficiálnym tlačovým orgánom organizácie. Pribudla nová rubrika – *Umenie a literatúra*. *Naše snahy* preberali články aj z *Národných novín* zo Slovenska, ako príklad možno uviesť dohady nad smrťou M. R. Štefánika, na ktoré upozornil a uverejnil ich jeho brat Igor, alebo článok Karola Körpera o smrti pápeža Pia XI.²², či správu o otvorení prvého slovenského zákonodarného snemu.²³ Veľmi pozitívnymi boli príspevky o Slovákoch v Bihore²⁴ a v Bukovine.²⁵ *Naše snahy* vychádzali od 1. 9. 1936 do 15. 6. 1941.

Periodiká Slovákov v Rumunsku *Slovenský týždenník* a *Naše snahy* predstavujú kultúru rodného slova, materinského jazyka a písané živé slovo, šlo o jeho šírenie a pestovanie. Skutočnosť, že bol časopis *Slovenský týždenník* založený zo zbierok, je svedectvom toho, aká veľká bola láska k rodnému slovu, a napokon, aké veľké šťastie mali Slováci v Rumunsku, že mohli svoje rodné slovo používať v medzivojnovom období.

Na základ a zaiste i dobrý ohlas niekdajších *Našich snáh* sa snažil po revolúcii a zvrhnutí komunistického režimu v Rumunsku nadviazať Ondrej Štefanko, spisovateľ a organizátor národno-kultúrneho života Slovákov nielen v Nadlaku, ale v celom Rumunsku, a iniciátor obnovenia časopisu Slovákov Rumunsku *Naše snahy*, ktorý bol financovaný Ministerstvom kultúry Rumunskej republiky. V úvodnom článku *Slovo na cestu* Ondrej Štefanko napísal: „*Pol storočia prešlo, čo prestal vychádzať časopis Slovákov v Rumunsku Naše snahy. Pol storočia bezprávia, popierania nášho vlastného JA, pol storočia vzdoru. A pretrvali sme. Pretrvali sme hrdí na svoju kultúru, na svoj národ, na naše tradície. Dôkazom toho, že sme počas toho polstoročia nestáli so založenými rukami, je aj tento časopis. Náš časopis. Nadišla jar. Tmu a zimu sme zahnali do zabudnutia a ožili sme. Za cenu nesmiernych ľudských obetí sme striasali zo seba okovy totalitarizmu a tak ako príroda sa teraz prebúdzame aj my. Dôstojnosť, dôstojnosť slobodných občanov sa v nás prebudia a drží nás pri živote. A jedným z prejavov tejto dôstojnosti, jedným z prejavov slobody je aj tento časopis. Po pol storočí tentoraz časopis Slovákov a Čechov v slobodnom Rumunsku. Nie je nás veľa. Ale*

¹⁹ A MS, fond Slováci v Rumunsku, k. 15. Naše snahy, roč. 1, č. 1, s. 1. Sign. Depot KM MS.

²⁰ Odk. 19.

²¹ Prvé dva zmarené pokusy o vznik organizácie zaznamenávame v roku 1931 v Nadlaku a v roku 1936 v Oradei – oba pokusy neboli úspešné. Stalo sa tak až 12. februára 1938, keď došlo k založeniu Zväzu československých kultúrnych spolkov v Rumunsku. Predsedom spolku sa stal Fraňo Ambruš.

²² A MS, fond P. Pavol Dovál, k. 4. Naše snahy, 1939, roč. 4, č. 7, s. 1, 16. 2. 1939.

²³ A MS, fond P. Pavol Dovál, k. 4. Naše snahy, 1939, roč. 4, č. 4, s. 1, 26. 1. 1939.

²⁴ Správu o bihorských Slovákoch zaslal učiteľ Rudolf Dočolomanský, pôsobiaci na česko-slovenskej menšinovej škole.

²⁵ Autorom tohto článku je P. P. Dovál.

takto ruka v ruke v jednote zamýšľame kráčať ďalej, takto spolu chceme pretrvať“.²⁶ Čím vlastne novodobé *Naše snahy* chceli byť? Podľa Štefanka chceli byť verným obrazom života krajanov v Rumunsku, života obcí, v ktorých naši krajanovia žili a žijú, chceli byť jedným z pilierov našej duchovnosti. V časopise si predsavzali oboznámiť čitateľov najmä s prejavmi slovenskej duchovnosti – aby čitatelia boli tiež informovaní o každom kultúrnom počine národností v Rumunsku, o slovenskej i rumunskej literatúre, o cirkevnom živote, o slovenskej kultúre, o slovenských školách. Lebo prostredníctvom škôl si trúfali pretrvať. A verili, že zostanú tým, čím sú: Slováckmi a Čechmi. Duchovný život však bol nemysliteľný bez hmotných záruk. Štefanko v článku vyzýval zrušiť staré štruktúry a nastoliť nové, ktoré by boli prospešné každému, nie iba hŕstke vyvolených, a ktoré by boli osožné najmä človekovi – prospešné Slováckom a Čechom v Rumunsku.²⁷

Zakladajúcim šéfredaktorom časopisu bol Ondrej Štefanko, od roku 1995 bol šéfredaktorom Štefan Dovál. Od roku 1993 časopis prešiel pod správu Demokratického zväzu Slováckov a Čechov v Rumunsku. Odvtedy sa aj tlačil v novej tlačiarni v Nadlaku, ktorú dostali Slováci v Rumunsku ako dar od bývalej vlády Česko-Slovenskej federatívnej republiky. Demokratický zväz Slováckov a Čechov v Rumunsku ňou vstúpil ako kapitálovou účasťou do akciovej obchodnej spoločnosti Slávia v Nadlaku.

Pramene

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (= LA SNK), fond P. P. Dovál – osobný archív, príř. č. 3583/ 2005, ev. č. 2993, k. 4.

Archív Matice slovenskej (= A MS), fond Slováci v Rumunsku. Osobný archív P. P. Dovál, k. 5.

A MS, fond Slováci v Rumunsku, k. 15.

A MS, fond P. Pavol Dovál, k. 4.

A MS, fond P. P. Dovál, k. 5.

Zoznam bibliografických odkazov

Apetít nadlacksých Slováckov. In: *Slovenský týždenník*. 1931, roč. 3, č. 28, s. 1.

Bachove Slovenské noviny. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 – [cit. 2018-02-15]. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/Bachove_Slovenské_noviny

KOVALÍK, R. Slováci v Bukovine v Rumunsku. In: *Slovenský deník*. 11. júl 1937, roč. 20, č. 155, s. 5.

MICHALČÁK, L. Kolonizácia Slováckov v Rumunsku. In: BARTALSKÁ, L. a A GRACOVÁ, eds. *Slováci v Rumunsku: Zborník materiálov z konferencie*. Bratislava: Dom zahraničných Slováckov, 1996, s. 22 – 31. ISBN 80-88841-00-3.

SIRÁCKY, J. et al. *Slováci vo svete 1*. Martin: Matica slovenská, 1980.

Slovenské osady na „dolní zemi“. In: *Slovenské noviny*. 16. 11. 1854, roč. 6, č. 135, s. 2.

ŠTEFANKO, O. Rumunsko. In: BARTALSKÁ, L., ed. *Spríevodca slovenským zahraničím*. Bratislava: Dom zahraničných Slováckov, 2001, s. 233 – 252. ISBN 80-88841-18-6.

ŠTEFANKO, O. Slovo na cestu. In: *Naše snahy*. Máj 1990, roč. 1, č. 1, s. 1.

ÚRADNÍK, V. *Slováci v Bukovine*. Martin: Matica slovenská, 1993. ISBN 80-7090-231-0.

²⁶ ŠTEFANKO, O. Slovo na cestu, s. 1.

²⁷ ŠTEFANKO, odk. 26, s. 1.

Resumé

Periodicals published by the Slovaks in Romania – *Slovenský týždenník* and *Naše snahy*

Marta Dobrotková

The paper presents the magazines of the Slovaks in Romania in the inter-war period. The Slovaks living in Nadlak and its surroundings, in Sedmohradské Rudohorie (Muntii Plopiș in Romanian) and the region of Bukovina, found themselves in Romania after 1918. Despite that they were able to preserve the Slovak awareness and also the Slovak language thanks to the schools, church and the Slovak magazines published in the inter-war period – namely *Slovenský týždenník* and *Naše snahy*. *Slovenský týždenník* was issued from 1929 to 1932. Although it came to an end because of the lack of financial means in the times of the world economic crisis, it fulfilled its historical role. The beginnings of the magazine were connected with such personalities as the evangelical priest Ján Kmeť, the headmaster of the Slovak folk school Samuel Kubica, the head accountant of the Slovak folk bank Uroš Boor, the deputy notary Pavol Pajtáš and the young student Peter Pavel Dovál. Influenced by the existence of the weekly and the editorial work, Dovál later contributed to the renewal of the Slovak magazine in Romania, which was published from 1936 to 1941, but under a different name – *Naše snahy*. P. P. Dovál became its publisher and editor in chief. He was helped by the Slovak teachers who, based on the Czechoslovak-Romanian agreement on minority education, in addition to teaching assisted with the editorial work in the newspapers. The periodicals of the Slovaks in Romania *Slovenský týždenník* and *Naše snahy* present the refined mother tongue and the living written word in Slovak with the aim to spread and cultivate it. The magazine *Naše snahy* was deeply rooted in the cultural life of the Slovaks in Romania, which was yet another reason to renew it in the 1990s under the direction of the unforgettable Ondrej Štefanko.

Key words: Lower Lands Slovaks, Slovaks in Romania, compatriot press, Slovak printed periodicals abroad, magazine *Slovenský týždenník*, magazine *Naše snahy*

Prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.

Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Autorka štúdie prednáša pomocné historické vedy, základy archívniectva a dejiny Slovákov v zahraničí. Profesionálne sa zaoberá dejinami Slovákov v zahraničí a kultúrnymi dejinami Trnavy a okolia.

HLAS ĽUDU – ČASOPIS S VYŠE 70-ROČNOU INTEGRITOU. AKO JU ZACHOVAŤ?

Vladimíra Dorčová-Valtnerová

Kľúčové slová: etika, integrita, médiá v jazykoch národnostných menšín, plán integrity, konflikt záujmov

Úvod

Cieľom príspevku je podať prehľad niektorých teoretických stanovísk o normatívnej etike v médiách, ako aj prehľad príkladov novinárskych etických kódexov, ktoré upravujú normatívnu etiku aj v Srbsku, kde je zrejmá nedostatočná implementácia normatívnej etiky, ktorou sa zachováva integrita aj tlačených médií. Dôraz sa kladie na médiá, ktorých riadiace práva sú v rukách národnostných rád národnostných menšín. V situácii, v ktorej v širšom spoločensko-politickom prostredí dominuje ochabovanie morálnych hodnôt, aj v médiách cítiť tieto negatívne spoločenské trendy. Médiá bez integrity nespĺňajú totiž ani svoje základné poslanie informovať, a už vôbec nie byť v spoločnosti jednou z jej hybných síl, ktoré posúvajú veci dopredu. Príspevok si nárokuje poukázať na silnú integritu časopisu *Hlas ľudu*, ktorý vychádza v slovenčine vo Vojvodine (Srbsko) od roku 1944, a bol v období vzniku vestníkom silného slovenského, ale aj občianskeho a novinárskeho povedomia Slovákov žijúcich vo Vojvodine. V tom zmysle príspevok ponúka prehľad základných filozoficko-teoretických stanovísk vo veci integrity a myslenia, prostredníctvom ktorých sa poukáže na silné a slabé stránky súčasného *Hlasu ľudu*, ako aj konkrétne závery, ako udržať a posilniť integritu myslenia v slovenskom časopise vychádzajúcom mimo hraníc Slovenska.

Etika v novinárstve, respektíve etika informovania predstavuje základ, na ktorom by sa malo budovať objektívne, nezaujaté a včasné infomovanie verejnosti, a o ktoré sa usiluje väčšina médií a verejnosť ho očakáva. Mnohí súčasní odborníci sa nazdávajú, že „*treba urobiť rozdiel medzi pojmami etika a morálka.*“¹ Niektorí zastávajú názor, že morálka je univerzálnejší jav ako etika, pretože sa viaže na pravidlá, ktoré sú základom ľudskej činnosti, správania sa a vzťahov, zatiaľ čo etika predstavuje osobné uplatňovanie morálnych práv a hodnôt, ktoré jednotlivec slobodne uznal, prijal a praktizuje ich v každodennom živote. Podľa autorov prikláňajúcich sa k anglosaskej tradícii etika predstavuje vedu o morálke, ktorá je zložená z metaetiky, normatívnej etiky (tá tvorí základ tejto práce) a praktickej etiky.

Normatívna etika sa zaoberá „*normami, pravidlami a princípmi morálneho života, respektíve ponúka návod na praktické morálne konanie a správanie.*“² Ak určité morálne normy regulujú vzťahy v skupinách alebo v organizácii, hovoríme o osobitných normatívnych etikách, medzi ktoré patrí aj novinárska etika. „*Normatívna novinárska etika, riadiac sa povinnosťami a právami, ktorými sa zabezpečuje regulácia praxe, zodpovedá profesionálnym pravidlám, na uskutočňovanie ktorých dozerajú orgány, akými sú tlačové rady alebo ombudsman.*“³ V tomto zmysle si všimame aj etické novinárske kódexy a podobné medzinárodné dokumenty.

¹ ČUPIĆ, Č. Etika i moral novinara, s. 257.

² ČUPIĆ, odk. 1, s. 258.

³ KORNI, D. *Etika informisanja*, s. 12.

Pokiaľ ide o oblasť novinárstva, sú etika a morálka prvkami potrebnými v každodennej činnosti novinárskych profesionálov, keďže práve konanie v súlade s ustanoveniami novinárskeho etického kódexu predstavuje správnu cestu k splneniu všetkých požiadaviek kladených na funkcie novinárskej profesie v spoločnosti. Novinári, vlastne podobne ako aj všetci iní ľudia, sa konaním v súlade so všeobecnými, resp. univerzálnymi hodnotami usilujú dospieť k morálnej zrelosti, ktorou si zaslúžia dôveru v profesionálne vykonávanie novinárskej práce – a to si často vyžaduje vysoký stupeň obetavosti.

Obetavosť je popri úcte kategóriou, respektíve cnosťou, ktorá je u novinárov v Srbsku možno aj nie vždy dostatočne zjavná. „*Obetavosť znamená byť prichystaný niečo obetovať pre niekoho, niečo alebo všeobecné veci.*“⁴ Ako sa ďalej rozvádza, „*obetavosť je cnosť, ktorá poukazuje na to, že je niekto prichystaný zrieknuť sa osobnej koristi, prijať aj osobnú škodu, aby sa niekomu pomohlo alebo urobilo niečo, čo prináša všetkým blahobyť.*“⁵

Etické novinárske dokumenty a stret záujmov

Z medzinárodných novinárskych kódexov vyniká Mníchovská dohoda – Dohoda o záväzkoch a právach novinárov (1971), ktorú schválili predstavitelia združení a federácií novinárov členských krajín vtedajšieho Európskeho hospodárskeho spoločenstva, a *ktorá veľmi rýchlo získala autoritu v profesionálnom svete novinárov.*“⁶ Z tejto dohody vychádza aj ohlas hlavných orientačných línií, respektíve šesť hlavných tém profesionálnej normy novinárov. Jednou z hlavných tém, ktorá sa v tomto tematickom rade nachádza na druhom mieste a zdôrazňuje povinnosť novinárov byť nezávislými, je ochrana profesionálnej nezávislosti a profesionálnej integrity novinárov, odmietajúc hmotné alebo mravné privilégia a hocikaké vonkajšie vmiešovanie sa do novinárskej práce, ako aj uznávanie predpisu o váhe svedomia, čo predstavuje sublimáciu novinárskej zásady z domény prevencie stretu záujmov a korupcie v médiách.

Všetky etické kódexy a medzinárodné dokumenty z oblasti etiky novinárstva venujú pozornosť najviditeľnejšiemu a najkonkrétnejšiemu aspektu novinárskej práce, a ním je určite to, že *„novinár nesmie získať žiadnu dodatočnú výhodu z vykonávania svojej profesie a dôležitosť odolávania nátlakom.“*⁷ O tom okrem spomínanej Mníchovskej dohody hovoria aj Medzinárodné zásady profesionálnej etiky v novinárstve UNESCO (1983), ktoré zdôrazňujú *„spoločenskú zodpovednosť novinárov vyžadujú od nich, aby za každých okolností postupovali v súlade so svojím svedomím.“*⁸ Práve tento medzinárodný dokument Spojených národov ako dôležitú novinársku zásadu uvádza zásadu profesionálnej integrity novinárov, ktorú od nich vyžaduje ich spoločenská úloha. V predmetnom dokumente sa uvádza, že *„profesionálna integrita novinárovi nedovoľuje, aby prijal akúkoľvek podobu úplatku alebo vylepšovanie svojho osobného záujmu, ktorý je v rozpore so všeobecným dobrom.“*⁹

Vo svete médií predpisuje pravidlá správania sa a konania novinárskych profesionálov jednak štát, čiže vláduce politické strany prostredníctvom vynášania mediálnej zákonnej regulatívy, rôzne medzinárodné organizácie (Spojené národy, Rada Európy a pod.) prostredníctvom dohôd, odporúčaní a smerníc, ako aj novinárske organizácie, združenia a federácie prostredníctvom etických kódexov. *„Kým sa tradičné mediálne regulatívy zakladajú na uistení, že sa problémy v tejto oblasti môžu riešiť disciplinarizovaním novinárov, novinárske etické kódexy chránia profesionálne záujmy a hodnoty.“*¹⁰

Novinári sú v podstate tí, ktorým najviac záleží na tom, aby sa afirmovalo a ochránilo základné ľudské právo na informovanie. Preto neprekvapuje, že mediálni pracovníci sa obrátili smerom k samoregulácii v rámci svojich médií, aby znemožnili, okrem iného, aj stret záujmov a korupciu. V niektorých médiách ide o detailný opis situácií, ktorým sa treba vyhýbať, opis zásad, ktorých sa treba pridržiavať, takže novinári majú konkrétne smernice, ktoré ich majú viesť pri potenciálnych morálnych dilemách a pri zachovávaní profesionálnej integrity média.

⁴ ČUPIČ, odk. 1, s. 263.

⁵ ČUPIČ, odk. 1, s. 263.

⁶ KORNI, odk. 3, s. 24.

⁷ KORNI, odk. 3, s. 42.

⁸ NIKŠIĆ, S. a A. DAVIČO. *Etika novinarstva: Priručnik za profesionalne novinare*, s. 318.

⁹ NIKŠIĆ, odk. 8, s. 318.

¹⁰ NIKŠIĆ, odk. 8, s. 10.

Napr. New York Times vo svojich smerniciach integrity, tzv. „*integrity statement*“ Etické novinárstvo – Príručka pre reportérov a redaktorov o profesionálnych hodnotách a pravidlách¹¹ ešte v roku 1999 v 155 bodoch na viac ako 50 stranách uvádza, ako realizovať hlavný záujem svojej redakcie – aby sa zachovala integrita novín. V osobitnej časti venovanej spoločenskému angažovaniu sa reportérov a redaktorov, okrem iného, redakcia New York Times v článku 69 explicitne uvádza, že členovia redakcie nesmú byť členmi vládnych výborov a komisií, bez ohľadu na to, či sú platení alebo nie. Nemôžu byť ani členmi dozorných rád, poradných telies alebo podobných skupín, okrem novinárskych organizácií alebo organizácií, ktoré slúžia na vzdelávanie novinárov. V prípade, že majú dilemy vo veci účasti v takýchto organizáciách, členovia redakcie sa majú poradiť so svojim nadriadeným, teda zodpovedným redaktorom alebo zástupcom redaktora. „*V závislosti od okolností sa členom redakcie môže povoliť, aby sa stali členmi dozorných rád a iných telies v školách, v ktorých získali diplom, ak ide o riešenie takých problémov školy, ktoré sa zriedkavo alebo nikdy nezjavujú v správach, zverejňovaných novinami Times.*“¹²

V Srbsku novinárske združenia a organizácie v roku 2006 schválili spoločný Kódex novinárov Srbska (predtým každé novinárske združenie malo svoj etický kódex), ktorý v roku 2013 upravili a doplnili kapitolou III. *Prevenčia korupcie a stretu záujmov*. Touto kapitolou sa uvádza sedem zásad, ktoré sa konkrétne vzťahujú na prevenciu vzniku stretu záujmov, čím sa prispieva k zachovaniu integrity médií. Okrem iného sa v tejto časti kódexu uvádza, že by novinár mal urobiť všetko, aby sa vyhol situáciám, ktoré by ho mohli viesť k stretu záujmov, reálnemu alebo zdaniľavému, a ktoré by ho mohli naviesť, aby kompromitoval svoju povesť alebo povesť profesie, ako aj to, že novinár nesmie byť v žiadnom inom pracovnom vzťahu so subjektami, ktorých aktivity sleduje.

A aj napriek dlhým, bohatým a búrlivým dejinám srbského novinárstva a existencii Kódexu novinárov Srbska však „*novinárskym profesionálom často chýba povedomie o skutočnom zmysle a význame základných hodnôt, na ktorých by sa mala zakladať novinárska profesia, a povedomie o skutočnom zmysle novinárstva založenom na etike*“¹³

V situácii, v ktorej v širšom spoločensko-politickom priestore dominuje prepadisko morálnych hodnôt, sú v spoločnosti stále prítomné dva pojmy. Ide o stret záujmov a korupciu, ktoré sú špecifickým spôsobom prítomné aj v oblasti žurnalistiky, a s ktorými ruka v ruke ide aj pojem integrity, vlastne individuálnej čestnosti, ktorá znamená postupovanie v súlade s morálnymi hodnotami a zásadami, inštitucionalizovanú celistvosť, zosúladenosť a konzistentnosť v konaní, o čom hovorí Príručka pre vypracovanie plánu integrity z roku 2012.

Novinárska etika v médiu v jazyku slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku *Hlas ľudu* a stret záujmov

Definície pojmu stret záujmov sú rozličné. Rada Európy ho definuje ako situáciu, v ktorej verejný funkcionár má nejaký súkromný záujem, ktorý podľa svojho charakteru vplýva alebo existuje predpoklad, že bude vplývať na nezávislé a objektívne vykonávanie jeho úradných povinností (Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy). „*Pod súkromným záujmom verejného funkcionára sa chápe každá výhoda pre neho, vrátane rodiny a blízkych priateľov, ale aj organizácie, s ktorou má, alebo mal pracovný alebo politický vzťah, a zároveň aj každá zodpovednosť, bez ohľadu na finančnú alebo občiansku, napojenú na ten vzťah.*“¹⁴ Stret záujmov v praxi predstavuje situáciu, v ktorej vo väčšine prípadov verejný funkcionár svojím rozhodnutím alebo iným konaním vyhovie sebe alebo blízkym osobám, spoločenským skupinám a organizáciám, a proti verejnému záujmu alebo osobám, ktoré mu dali dôveru.

Vo verejnosti sa stret záujmov spravidla viaže na pojem korupcie, aj napriek tomu, že ide o rozličné javy, keďže podľa Zákona o agentúre pre boj proti korupcii Republiky Srbsko je korupcia vzťah, ktorý sa zakladá na zneužití služobného, čiže spoločenského postavenia alebo vplyvu vo verejnom alebo súkromnom sektore, s cieľom získania osobnej výhody alebo výhody pre iného, resp. korupcia predstavuje využívanie verejnej funkcie na súkromnú výsadu. Z druhej strany, „*stret záujmov je vykonávanie povinností verejných funkcionárov, u ktorých existuje osobný záujem,*

¹¹ *The New York Times Ethical Journalism: A Handbook of Values and Practices for the News and Editorial Departments.*

¹² NIKŠIĆ, odk. 8, s. 198 – 199.

¹³ NIKŠIĆ, odk. 8, s. 198.

¹⁴ *Smernice za prevenciju sukoba interesa.*

ktorý je alebo sa zdá byť v konflikte s jeho úradnou povinnosťou".¹⁵ Oba tieto pojmy sú v Srbsku obsiahnuté legislatívou týkajúcou sa boja proti korupcii.¹⁶

V tejto súvislosti sa vynára otázka, či do tejto paradigmy patria aj redaktori, ktorí sú na čele takých médií, akým je slovenský informačno-politický týždenník *Hlas ľudu v Srbsku*, či ich organizačná štruktúra je rovnaká ako organizačná štruktúra verejnej ustanovizne, a vlastne či ich zakladateľmi sú národnostné rady národnostných menšín (ďalej NRNM). Vzniká otázka, či rozhodnutie o odmietnutí členstva vo výbore pre informovanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny (NRSNM), ku ktorému prišlo na sklonku roku 2015, predstavuje morálny čin zodpovedného redaktora alebo jeho chybnú iniciatívu, motivovanú tým, aby sa vyhol potenciálnemu politickému vplyvu NRSNM na redakčnú politiku konkrétnych novín. Či to znamená, že sa vopred vzoprel každému potenciálnemu nátlaku na slobodné vykonávanie profesie, alebo to znamená, že toto rozhodnutie môže prispieť k tomu, že sa stratí „vplyv“ alebo možnosť lobovania toho média, aby Výbor pre informovanie NRSNM venoval viac pozornosti „svojmu“ médiu v zmysle technickej či školiacej podpory. Pri hľadaní odpovede treba mať na zreteli aj relatívnu málopočetnosť slovenského národnostného spoločenstva v Srbsku (vyše 50-tisíc Slovákov), v podstate malý počet novinárov a redaktorov v médiách publikujúcich a vysielajúcich v slovenskom jazyku, čo implikuje zúžený výber pre voľbu členov do spomínaného výboru pre informovanie štátneho orgánu – Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny.

Zodpovedný redaktor *Hlasu ľudu* sa podľa svojich osobných morálnych zásad rozhodol odmietnuť členstvo, čo sa môže vnímať ako preukázanie redaktorovej cnosti obetavosti, pričom obetoval vylepšenie svojej osobnej kariéry v prospech zachovania dobrej povesti konkrétneho média. Pretože ak zodpovedného redaktora vnímame ako novinárskeho profesionála, ktorým aj je, ktorý by sa mal pridŕžiavať všetkých zásad novinárskeho etického kódexu, a ktorého funkcia zodpovedného redaktora je aj verejnou funkciou, potom je odpoveď na horeuvedenú otázku pozitívna, čiže rozhodnutie spomenutého redaktora predstavuje príklad dobrej praxe konania jedného redaktora, ktorý splnil požiadavku, aby sa zachovala novinárska nezávislosť a objektivita cez nevmiešavanie sa do členstva orgánu, o ktorom jeho médium informuje.

Možnosti: vypracovanie plánu integrity

K takýmto morálnym dilemám redaktorov médií v jazykoch menšinových spoločenstiev by neprichádzalo, keby v konkrétnych médiách mali vypracované samoregulačné dokumenty, resp. dokumenty, aké má napríklad New York Times, teda plán integrity.

Inak, už roky existuje zákonná povinnosť verejných orgánov, ktorú upravujú Smernice pre vypracovanie a realizáciu plánu integrity (2010), aby vypracovali dokument, ktorý sa nazýva plán integrity, a v ktorom sú jasne naznačené prijateľné a neprijateľné situácie. Avšak plán integrity vypracoval iba nepatrný počet inštitúcií a organizácií, i keď všetky štátne orgány a organizácie, orgány územnej autonómie a lokálnej samosprávy, verejné služby a verejné podniky boli povinné vypracovať tieto dokumenty do 31. marca 2013. Cieľom plánu integrity nie je doriešenie jednotlivých prípadov korupcie alebo stretu záujmov, ale vytvorenie mechanizmov, ktoré by znemožnili okolnosti pre vznik korupcie, neetických a neprofesionálnych procesov vo všetkých oblastiach fungovania inštitúcie, čo definuje *Príručka pre vypracovanie plánu integrity*. Majúc na zreteli cieľ vytvorenia plánu integrity, a to je posilnenie integrity inštitúcie, pod ktorou sa chápe individuálna čestnosť, profesionalizmus, etickosť, inštitucionálna celistvosť, ako aj spôsob konania v súlade s morálnymi hodnotami, domnievame sa, že spomínaný redaktor *Hlasu ľudu* by mohol účinne vyriešiť svoje dilemy, ak by v rámci jeho mediálneho podniku existoval plán integrity.

Záver

Stret záujmov alebo vystavenosť eticky a profesionálne neprijateľným konaniam vo vzťahu k členstvu v orgánoch alebo výboroch štátnych inštitúcií, ktoré sa zaoberajú informovaním v mediálnych (verejných) ustanovizniach ná-

¹⁵ Smernice, odk. 14.

¹⁶ Zákon o Agentúre pre boj proti korupcii.

rodnostných spoločenstiev, sa takmer nikdy neanalyzuje a potom to zostáva na morálnom rozhodnutí jednotlivca, ako to bolo v prípade *Hlasu ľudu*. Z horeuvedeného je jasné, že jestvuje stret medzi individuálnou a spoločenskou etikou ako praxou morálky, a stalo sa viac než očividným, že spoločnosť aj v tomto segmente eticky degradovala a devalvovala hodnoty, o ktoré sa niektorí jednotlivci aj naďalej usilujú. Je to dobré pre spoločnosť a jednotlivca? To závisí od definície dobra. Obetavosť redaktora *Hlasu ľudu*, ktorú spomíname, sa môže prejavíť ako osobné predsavzatie, ale problém javu stretu záujmov, respektíve korupcie v oblasti novinárstva a médií treba riešovať systémovo, lebo jednotlivca v mediálnom mori spravidla zhltnie spoločnosť nemorálnych žralokov. Vtedy je obetavosť jednotlivca zbytočná. Preto sa odporúča, aby sa pristúpilo k vypracovaniu plánu integrity aj v redakcii týždenníka *Hlas ľudu*.

Zoznam bibliografických odkazov

ČUPIČ, Č. Etika i moral novinara. In: *Godišnjak*. Beograd: Fakultet političkih nauka, 2008, s. 257 – 266.

Kodeks novinara Srbije [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-09-12]. Dostupné na:
<http://www.nuns.rs/codex/ethicalcode.html>

KORNI, D. *Etika informisanja*. Beograd: Clio, 1999.

NIKŠIĆ, S. a A. DAVIČO. *Etika novinarstva: Priručnik za profesionalne novinare*. Beograd: Centar za profesionalizaciju medija, 2014. ISBN 86-905875-0-0.

Oporučanie Výboru ministrov Rady Európy.

Príručka pre vypracovanie plánu integrity [srb.].

Smernice za prevenciju sukoba interesa [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-09-12]. Dostupné na:
<http://plac.euinfo.rs/wp-content/uploads/2013/11/smernice-za-prevenciju-sukoba-interesa.pdf>

The New York Times Ethical journalism: A Handbook of Values and Practices for the News and Editorial Departments [online]. [bez dátumu] [cit. 2017-09-12]. Dostupné na:
https://www.nytc.com/wp-content/uploads/NYT_Ethical_Journalism_0904-1.pdf

Vodič za samoregulaciju medija OSCE [online]. Beč: Organization for Security and Co-operation in Europe, 2008 [cit. 2017-09-12]. Dostupné na: <https://www.osce.org/me/fom/31502>

Zákon o Agentúre pre boj proti korupcii. "Úradný vestník RS" č. 97/08, 53/10, 66/11-US, 67/13-US I 8/15-US.

ŽAKET, D. *Novinarska etika: Moralna odgovornost u medijima*. Beograd: Službeni glasnik, 2007. ISBN 978-86-7549-657-1.

Resumé

Hlas ľudu – a magazine with more than 70 years of integrity. How to keep it?

Vladimíra Dorčová-Valtnerová

This paper aims to present an overview of certain theoretical viewpoints on normative ethics in the media and an overview of journalists' codes of ethics regulating the normative ethics also in Serbia. It shows that there are deficiencies in the implementation of the normative ethics which also protects the integrity of the print media. In the times when the social and political environment is tainted by the weakening of moral values, media reflect these negative trends, too. Media without integrity cannot even fulfill their basic function of providing information, let alone act as one of the driving forces for moving the society forward. The paper points out the strong integrity of

the magazine *Hlas ľudu*, which has been published in the Slovak language in Vojvodina, Serbia since 1944, and which, at the time of its establishment, acted as a strong Slovak voice spreading news and reinforcing civic values among the Slovaks living in Vojvodina. The paper outlines the basic philosophical and theoretical standpoints on integrity and critical thinking, reflected in the strengths and weaknesses of the present-day *Hlas ľudu*, and draws specific conclusions on how to maintain and strengthen the integrity of thinking in a Slovak magazine published outside Slovakia. In the final part of the paper the author claims that keeping the integrity of media can be largely supported by the self-regulation of media, i.e. an integrity plan.

Key words: ethics, integrity, media in the languages of minorities, integrity plan, conflict of interest

Ma Vladimára Dorčová-Valtnerová

Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu (Nový Sad, Srbsko)

Zodpovedná redaktorka časopisu Hlas ľudu

Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. Pracovala ako novinárka, redaktorka a moderátorka v TV Vojvodiny. Angažuje sa v rôznych novinárskych organizáciách a publikuje v zborníkoch a periodikách zameraných na žurnalistické a spoločensko-politické témy vo vzťahu k slovenskej menšine v Srbsku a Vojvodine.

BULLETIN SVETOVÉHO KONGRESU SLOVÁKOV AKO VRCHOLOVÉ PERIODIKUM SLOVENSKEHO EXILU V 70. A 80. ROKOCH 20. STOROČIA

Peter Jašek

Kľúčové slová: slovenský politický exil, Svetový kongres Slovákov, bulletin, Československo, slovenská samostatnosť, ľudské práva, studená vojna

O kupácia bývalého Česko-Slovenska vojskami Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 podnietila o. i. aj tretiu výraznú vlnu povojnovej emigrácie zo Slovenska, v rámci ktorej emigrovali na Západ tisíce Slovákov. Táto vlna emigrácie nemala čo do počtu v rokoch po druhej svetovej vojne obdobu.¹ Emigranti tak postupne posilňovali rady tých Slovákov, ktorí zo Slovenska odišli v predchádzajúcich obdobiach, a pomaly sa zapájali aj do aktivít slovenského politického exilu. Zároveň táto vlna emigrácie podnietila zjednocovací proces v prostredí slovenského exilu, ktorý vyvrcholil založením Svetového kongresu Slovákov (ďalej SKS). Jeho základy boli položené na generálnom zhromaždení v Toronte v roku 1970 a kongres sa okamžite stal strešnou organizáciou slovenského politického exilu. Tomu sa po dlhých rokoch podarilo prekonať roztrieštenosť a založiť organizáciu, ktorá zastrešovala prakticky všetky významnejšie slovenské krajanské spolky, ako aj významných jednotlivcov. Pod vedením priemyselníka a „uránového cára“ Štefana B. Romana, majiteľa rozsiahleho podnikateľského impéria v Kanade, kongres úspešne fungoval až do pádu komunistického režimu v novembri 1989. Problematike SKS doposiaľ slovenská historiografia nevenovala dostatočnú (či presnejšie – takmer žiadnu) pozornosť, hoci išlo o úspešnú a fungujúcu inštitúciu, ktorá svojou pluralitnou a demokratickou orientáciou predznamovala cestu Slovenska k vytvoreniu samostatnej a demokratickej Slovenskej republiky 1. januára 1993. Kongres fungoval prakticky na báze každodennej agendy a mal pevnú organizačnú štruktúru, vrátane teritoriálneho rozdelenia, ako aj podľa činností jednotlivých komisií kongresu.

Popri mnohých významných aktivitách kongresu na poli ochrany národných práv Slovákov či zápasu proti komunistickému režimu² hralo svoju mimoriadne dôležitú úlohu aj vydávanie časopisu kongresu s názvom *Bulletin Svetového kongresu Slovákov* (ďalej *Bulletin SKS*). O jeho vydávaní ako úradného časopisu kongresu rozhodlo Predsedníctvo SKS už na svojom zasadnutí v novembri 1970, pričom sa pôvodne počítalo, že *Bulletin* bude vychádzať na 8 – 12 stranách.³ Ten svojím významom ďaleko presiahol hranice Kanady. Predstavoval nadspolkové krajanské periodikum. Napokon, predstavitelia slovenského exilu si boli veľmi dobre vedomí významu vydávania časopisov – v nejednom prípade to bolo, povedané slovami Jozefa Staška, „*vlastne jediným dokladom života emigrácie. Ako všemocný nástroj zjednocovala a mobilizovala roztrúsenú Slovač, núkala jej bojové heslá a udržiavala odpor proti násiliu a nádej na zmenu.*“⁴ Pre Slovákov v zahraničí (tak fraternalistické organizácie, ako aj skupiny politického exilu po roku 1945) bolo vydávanie krajanskej tlače jednou z najdôležitejších aktivít, pričom množstvo časopisov bolo kvantitatívne rozsiahle a obsahovo pestré. Aj preto bolo priam samozrejmé, že formujúci sa kongres bude potrebovať svoje vlastné periodikum, ktoré napokon mala každá významnejšia organizácia slovenských exu-

¹ ŠPETKO, J. *Líšky kontra ježe: Slovenská politická emigrácia 1948 – 1989: Dokumenty a analýzy*, s. 85.

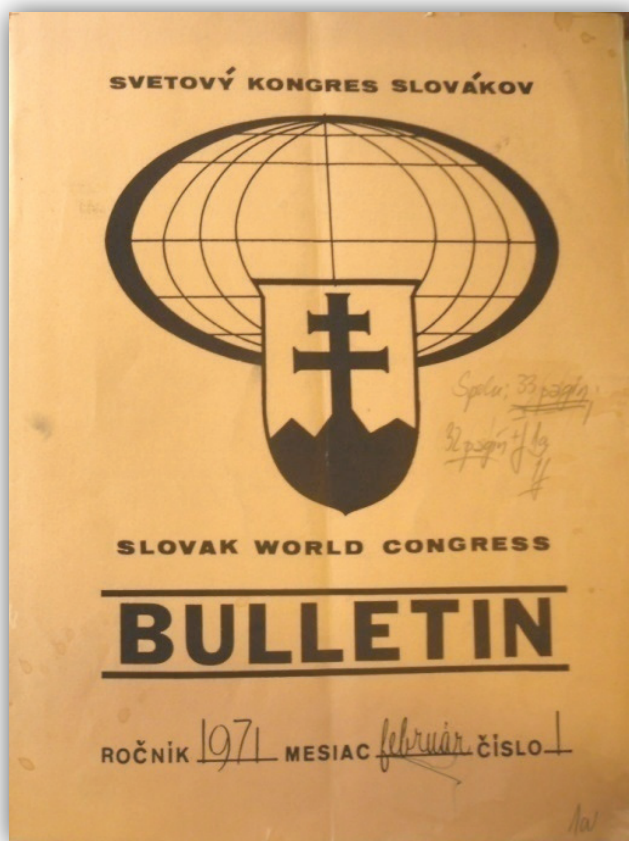
² Pozri k tomu JAŠEK, P. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*.

³ Fakľa sa odovzdáva, č. 4/5.

⁴ STAŠKO, J. Činnosť SKS na tlačovom poli, s. 119.

lantov. Napokon aj krajská tlač sa založeniu SKS venovala intenzívne a očakávala od neho zastrešenie slovenského exilu.⁵

S myšlienkou vzniku kongresového bulletinu prišiel Jozef Staško, ktorý za jeho založením videl hlavne cieľ koordinovania akcií všetkých slovenských kultúrnych a politických skupín. Tento návrh predniesol už na zasadnutí dočasného zhromaždenia SKS v roku 1970. Na novembrovom zasadnutí predsedníctva SKS v New Yorku v novembri 1970 prišlo k schváleniu organizačných a finančných opatrení vo veci *Bulletinu*. Finančná zbierka na zasadnutí predsedníctva vyniesla pre potreby rodiaceho sa časopisu 1 000 USD⁶, čo bol prvý praktický krok od myšlienky k činu. Následne sa vytvorila širšia a užšia redakčná rada: v užšej boli najmä Slováci žijúci v USA Emanuel Böhm, Jozef Staško a Jerry Krúpa; v širšej redakcii boli Agneša Jergová-Gundová, Edward Behunčík, John Hvasta, Ján Hollý, Štefan Blaško, Ján Dendúr, Jozef Paučo, Ján Scíranka a Pavol Gerdelán. Redakcia krátko po svojom vzniku sídlila v New Yorku, kde pôsobil jej prvý predseda prof. Emanuel Böhm. Vydávanie *Bulletinu* sa tam mohlo rozbehnúť.



Obr. 1 Prvé číslo Bulletinu vyšlo v roku 1971

Technická charakteristika časopisu

Bulletin SKS ako časopis strešnej organizácie slovenského politického exilu, Svetového kongresu Slovákov, musel aj z technického hľadiska spĺňať náročné požiadavky. Mohol sa oprieť o predchádzajúce skúsenosti jeho tvorcov, ktorí mali dlhoročnú prax vo vydávaní časopisov pre slovenských exulantov. Po vytvorení redakčného kruhu padlo rozhodnutie, že zo začiatku sa bude *Bulletin SKS* vydávať v cyklostylovej forme.⁷ Členovia redakcie sa rýchlo a inten-

⁵ Pozri HOLEŠŤIAK, P. Svetový kongres Slovákov v dobovej tlači zahraničných Slovákov, s. 174 – 185.

⁶ STAŠKO, odk. 4, s. 123.

⁷ STAŠKO, odk. 4, s. 123.

zívne pustili do práce, o čom svedčí prvé číslo *Bulletinu*, ktoré vyšlo už vo februári 1971, teda ešte pred prvým generálnym zhromaždením SKS v Toronte v júni 1971. Ešte pred zhromaždením Predsedníctvo SKS rozhodlo, že vydá špeciálne kongresové číslo *Bulletinu* v náklade 2 000 kusov, na ktoré odhlasovalo podporu 750 USD.⁸ Vedenie kongresu zároveň analyzovalo aj možnosť vydávať popri *Bulletine* ďalší časopis, a to taký, ktorý by sa okrem členov dostával aj do univerzitných knižníc a k cudzej svetovej verejnosti. Malo ísť o dvojazyčný (slovenský a anglický) časopis, bohato ilustrovaný, ktorého obsah by tvorili pravidelné rubriky zamerané na polemické články, kultúrnu a spoločenskú rubriku, ako aj stručné správy o dianí vo svete. Časopis mal vychádzať ako štvrťročník v rozsahu 36 strán. Hoci predsedníctvo kongresu s touto myšlienkou súhlasilo, napokon sa na zasadnutí v novembri 1971 rozhodlo časopis nevydávať a naďalej vydávať kongresový bulletin informačného charakteru.⁹ Ako však ukázali skúsenosti s vydávaním *Bulletinu SKS*, mnohé z predstáv o vydávaní kongresového časopisu sa transformovali na stránky *Bulletinu SKS*.

V sledovanom období, od začiatku vydávania v roku 1971 až do pádu komunistického režimu v roku 1989, vyšlo celkovo 85 čísiel *Bulletinu*.¹⁰ Pôvodne sa počítalo s tým, že ročná periodicita *Bulletinu* bude šesť čísiel, čo sa podarilo naplniť v priebehu prvého roku vydávania časopisu, teda v roku 1971. Od roku 1972 sa periodicita ustálila na počte štyri čísla za rok, hoci aj v 80. rokoch zostal pri identifikačných údajoch *Bulletinu SKS* uvedený podtitul *Dvojmesačník Svetového kongresu Slovákov*, čo zrkadlilo pôvodný zámer jeho tvorcov. Najmä v 70. rokoch sa vyskytlo niekoľko dvojčísiel (celkovo deväť), pričom posledným dvojčíslom bolo v roku 1978 číslo 32/33. Odvtedy už vychádzali pravidelne štyri samostatné čísla do roka. Jazykom väčšiny textov v *Bulletine SKS* bola slovenčina, pričom však podstatné množstvo textov bolo publikovaných aj v anglickom jazyku, výnimočne sa našiel aj článok publikovaný v nemčine či francúzštine.

Počet strán *Bulletinu* nebol spočiatku pevne stanovený a jednotlivé čísla boli rozsahom značne nekonzistentné: od 24 do 64 strán, v extrémnych prípadoch dokonca 104 strán! V druhej polovici 70. rokov sa relatívne ustálil na počte 24 strán. Napokon praktickú ukážku kolísavosti rozsahu *Bulletinu SKS* ukazuje tabuľka, ktorej vzorkou je prvých 10 čísiel.

Tabuľka č. 1. Rozsah *Bulletinu SKS*
(zdroj: Bulletin SKS, č. 1 – 10)

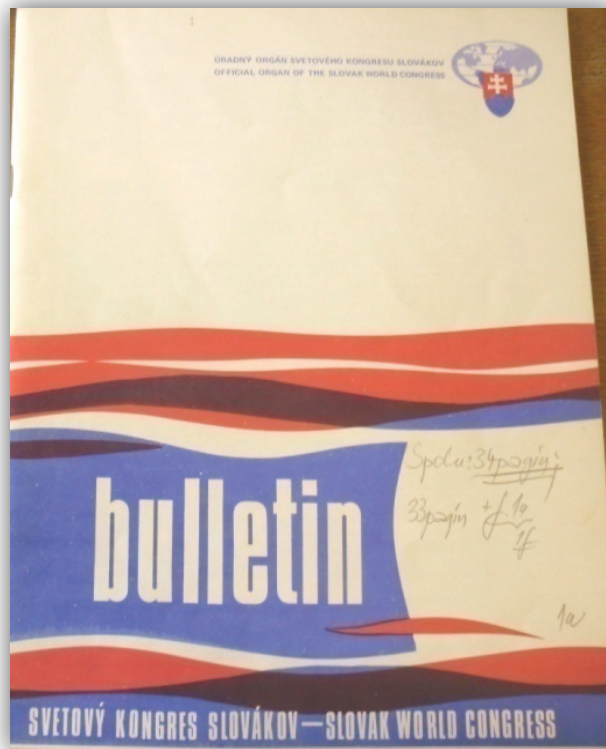
Rok	Číslo	Počet strán
1971	1	32
1971	2/3	32
1971	4/5	104
1971	6	72
1972	7	32
1972	8	24
1973	9/10	56

⁸ Ide o č. 4/5, pozn. P. J.

⁹ Slovenský národný archív, fond Reverend Dušan Tóth, šk. 16. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva SKS, konaného v Pittsburghu v dňoch 4. – 5. novembra 1971, s. 10 – 12.

¹⁰ Celkovo vyšlo 101 čísiel *Bulletinu Svetového kongresu Slovákov*, pričom posledné číslo vyšlo v roku 1995.

Moderným trendom zodpovedala aj grafická stránka *Bulletinu*, na ktorej sa podieľali poprední slovenskí umelci žijúci v exile, najmä výtvarník Tibor Kovalík a fotograf Jozef Cincík. Na obálke *Bulletinu* sa vystriedalo celkovo šesť konceptov, z ktorých dominovali dva – v 70. rokoch to bol motív s logom SKS v pravom hornom rohu s nápisom Bulletin v dolnej časti, kým v 80. rokoch dominoval motív, kde bol nápis Bulletin v strede zhora a zdola lemovaný trojriadkovým nápisom Svetový kongres Slovákov – Slovak World Congress. Grafický návrh obálky vypracoval grafik Otto Edelmann, v 80. rokoch Ing. arch. Ľubomír Brezina.



Obr. 2 Obálka *Bulletinu* v 70. rokoch

Redakcia časopisu

Kľúčovou časťou výroby časopisu bola redakcia, na čele ktorej stáli hlavní redaktori. V rokoch 1971 – 1989 sa na tejto pozícii vystriedali celkovo štyria predstavitelia kongresu: exilový aktivista prof. Emanuel Böhm (1971), generálny sekretár Svetového kongresu Slovákov Dušan Tóth (1971 – 1973), Jozef Suchý (1973 – 1979) a najdlhšie bol hlavným redaktorom známy slovenský básnik Ján Okáľ (1979 – 1989). Sídлом redakcie časopisu bolo po krátkej newyorskej epizóde v roku 1971 kanadské Toronto, až v priebehu 90. rokov potom presídlilo rovnako ako Svetový kongres Slovákov do Los Angeles.¹¹

Na čele prvej redakcie *Bulletinu* stál ako predseda E. Böhm a členmi redakcie boli Edward Behunčík, Štefan Blaško, Ján Dendúř, Pavol Gerdelan, Agneša Gundová-Jergová, Ján Holý, John Hvasta, Jerry J. Krupa, dr. Jozef Paučo, Jozef C. Sciranka a dr. Jozef Staško. Ako korešpondenčná adresa bola uvedená adresa E. Böhma v New Yorku, kde pôvodne sídlila aj redakcia.¹² Avšak už číslo 4/5 bolo vydané prostredníctvom slovenských jezuitov v Kanade, pričom neskôr sa tlačiarne pripravujúce vydanie *Bulletinu* SKS menili. V čísle 6 už nie je uvedená redakcia, ale informácia o tom, že číslo pripravil sekretariát v zložení J. M. Kirschbaum, H. Michlíková, Ing. J. Suchý a Reve-

¹¹ HOLEŠTIÁK, P. *Slovenské médiá vo svete: Krajanské periodiká v zahraničí po obnovení samostatnosti Slovenska*, s. 56.

¹² *Bulletin SKS*. 1971, č. 1.

rend D. Tóth,¹³ ktorý bol zároveň aj zodpovedným redaktorom. V čísle 11 z roku 1974 sa ustálila nová redakcia *Bulletinu*, na čele s vedúcim a zodpovedným redaktorom Jozefom Suchým a členmi redakčného kruhu Agnešou Gundovou-Jergovou, Jozefom Kirschbaumom, Félixom Litvom, Jozefom Paučom, Jozefom Staškom, Jozefom Suchým a Jozefom Zelinom.¹⁴ Jozef Suchý bol potom vedúcim redakcie až do novembra 1978. Od čísla 22 prišlo k ďalším zmenám v redakcii: J. Suchý zostal zodpovedným a vedúcim redaktorom, v redakčnom kruhu zostali Jozef Kirschbaum, Félix Litva, Jozef Staško a Jozef Suchý, zvyšných však nahradili Ladislav Beňačka, Krištof Greiner, Jozef Kolmajer, Ján Okál a Dušan Tóth. V takejto zostave potom redakcia fungovala niekoľko rokov. K ďalším veľkým zmenám prišlo od čísla 34, ktoré vyšlo v marci 1979. Predznamenal ich nielen nový dizajn obálky, ale aj zmeny v redakcii. Predsedom sa stal Ján Okál a redakčný okruh tvorili z tých, čo ostali Jozef Staško, Jozef Suchý, Jozef Kirschbaum, Félix Litva, Dušan Tóth, pridali sa Ján Beliansky, František Chajma, Arvéd Grébert, Eva Jankovičová, Ján Loydl a Ernest Mašár. Od čísla 39 potom Mašáta nahradil Eugen Löbl a od čísla 50 do nej pribudol Jozef Zvonár Tieň. Ďalšie veľké zmeny v redakcii prišli od čísla 66, ktoré vyšlo v marci 1985. Okál zostal vedúcim, ale posilnil sa redakčný kruh, do ktorého pribudli František Braxátor, Vladimír Bútora, Margita Dvorská, Kurt Neumann, Imrich Kružliak, Ann Roman, Juraj Virsik a Justine Wesnak. V roku 1990 prevzal vedenie redakcie PhDr. Andrej Gajdoš, vývoj *Bulletinu*, ako napokon aj celého kongresu, je však už mimo sledovaný záber tejto štúdie.

Redakčné uzávierky na odovzdanie článkov bývali 15. februára, mája, augusta a novembra, pričom jednotlivé čísla následne vychádzali v marci, júni, septembri a decembri. *Bulletin* vychádzal v na dnešné pomery rozsiahlom náklade 1 500 kusov, a približne 500 kusov išlo do verejných knižníc a kultúrno-politických inštitúcií.¹⁵ Cena jedného čísla *Bulletinu* nebola ustálená, a postupom času sa zvyšovala a zároveň stabilizovala. Keď *Bulletin* začal v roku 1971 vychádzať, predstavovala suma za jedno číslo 0,90 dolára, v 70. rokoch sa však cena viackrát zvýšila (tabuľka č. 2). Posledná úprava bola v roku 1979, kedy bola výška ceny stanovená na 2,50 dolára, a od tej doby sa už do roku 1990 nezmenila. Zvláštnosťou bola poznámka, že čitatelia na Slovensku dostávajú *Bulletin* zadarmo. Na základe doterajšieho výskumu nie je známe, že by *Bulletin* mal odberateľov aj na Slovensku – samozrejme, okrem oficiálnych stranických a ideologických organizácií, akými bol Ústav marxizmu-leninizmu pri ÚV KSS, ktoré tak zrejme dostávali *Bulletin* grátis.

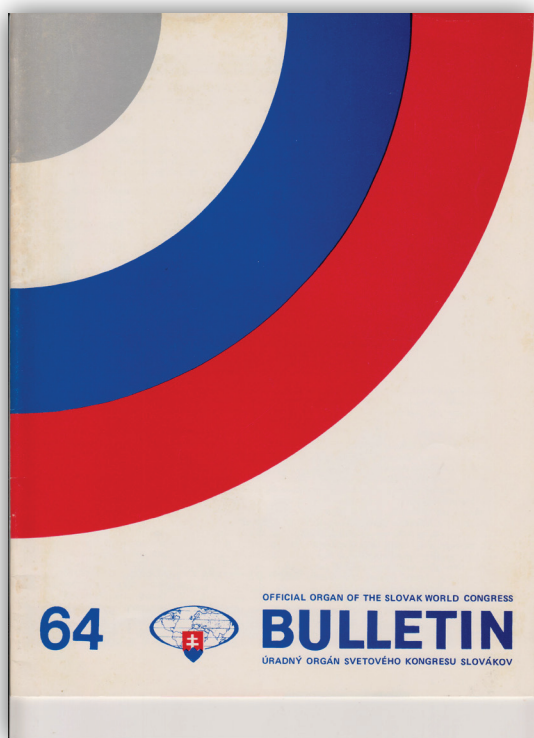
Tabuľka č. 2. Vývoj ceny Bulletinu SKS
(Zdroj: Bulletin SKS)

Rok	Číslo	Cena
1971	1	0,90 CAD
1973	9/10	1,50 CAD
1976	22	2,00 CAD
1979	34	2,50 CAD

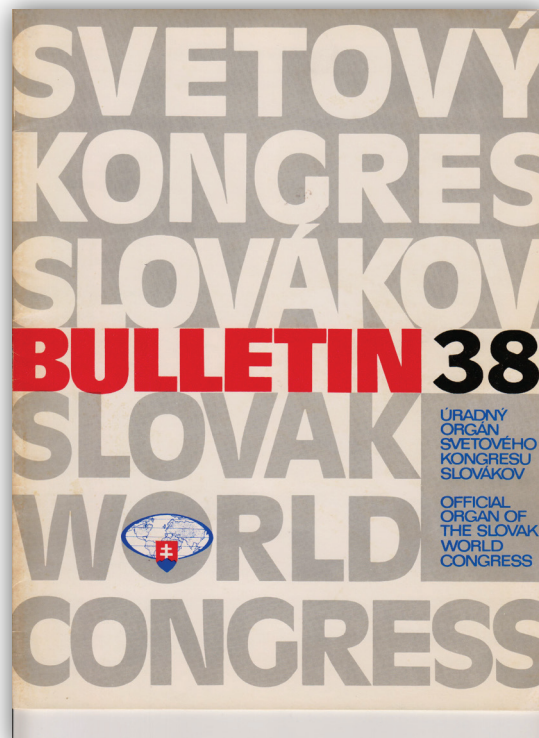
¹³ *Bulletin SKS*. 1971, č. 6.

¹⁴ Oznamy redakcie, s. 68.

¹⁵ STAŠKO, odk. 4, s. 124.



Obr. 3 Obálka Bulletinu koncom 70. rokov



Obr. 4 Obálka Bulletinu v 80. rokoch

Obsahové zameranie časopisu

Tak ako od začiatku nebolo pochýb, že kongres musí mať svoj vlastný časopis, tak nebolo jasné, akým smerom by sa mala vyvíjať jeho obsahová stránka a ako budú definované jeho hlavné úlohy – či bude len priestorom na uverejňovanie oficiálnych dokumentov kongresu, alebo v ňom budú publikované aj autorské články a pravidelné rubriky. *Bulletin* od začiatku vydávania plnil úlohu tlačového orgánu kongresu, v rámci ktorého vychádzali viaceré oficiálne dokumenty. Na Generálnych zhromaždeniach SKS v Toronte 1971 a Chicagu 1973 sa rozhodlo, že *Bulletin* sa má vydávať len ako záznam akcií slovenských spolkov, organizácií a jednotlivcov vo svete a nie ako samostatný časopis, táto myšlienka sa ale nikdy naplno neujala.¹⁶ Azda aj preto, že inštitucionálnymi členmi kongresu boli desiatky slovenských spolkov a inštitúcií, ktoré vydávali vlastné periodiká a prostredníctvom nich informovali svojich členov o činnosti kongresu a jeho hlavných dokumentoch. Obsah jednotlivých čísiel *Bulletinu* SKS bol preto zmesou oficiálnych dokumentov kongresu, informácií o jeho činnosti, pravidelných rubriek a autorských článkov. Popri tom vyšli dve mimoriadne čísla: prvé bolo číslo 14 v máji 1974 venované zosnulému podpredsedovi SKS Ferdinandovi Ďurčanskému; druhé bolo číslo 31 pri príležitosti washingtonského generálneho zhromaždenia, ktoré prinieslo krátke informácie o predchádzajúcich generálnych zhromaždeniach. Hoci už neboli definované ako mimoriadne, svojím obsahom aj čísla 20 a 21 boli venované rímskemu zasadnutiu Generálneho zhromaždenia SKS v roku 1975, číslo 59 bolo venované II. svetovému festivalu slovenskej mládeže, a číslo 79 z júna 1988 vo všetkých článkoch reflektovalo predčasnú smrť vedúcej osobnosti kongresu Štefana B. Romana.

Čo sa týka obsahovej stránky, z pohľadu bádateľa – historika je *Bulletin* SKS osobitne cenným zdrojom materiálov. Hlavne preto, že ako oficiálne periodikum kongresu pravidelne publikoval jeho kľúčové dokumenty. Samotná štruktúra časopisu bola pomerne stabilná. Na úvod skoro každého čísla zvykli bývať prejavy a články predsedu SKS Štefana B. Romana, ktoré do istej miery akoby predstavovali úvodník bulletinu. Za nimi nasledovali informácie z činnosti kongresu a oficiálne dokumenty. Ďalšiu časť potom najmä v 70. rokoch tvorili pravidelné rubriky, v 80.

¹⁶ STAŠKO, odk. 4, s. 124.

rokoch nasledovali plynule autorské články bez osobitného zoradenia. Záver každého čísla pravidelne tvorili krátke noticky prinášajúce informácie o najnovších publikáciách venovaných Slovensku.

Pre väčšiu prehľadnosť sme štruktúru *Bulletinu SKS* rozdelili do piatich hlavných kategórií:

- 1) Oficiálne dokumenty kongresu, akými boli rezolúcie z generálnych zhromaždení SKS, správy za jednotlivé odbory prednesené na generálnych zhromaždeniach, správy generálneho tajomníka kongresu, správy jednotlivých odborov kongresu, dokumenty zo svetových stretnutí slovenskej mládeže, niektoré memorandá kongresu, ako napr. memorandum o situácii na Slovensku po Helsinskej konferencii¹⁷ a pod.,
- 2) Organizačné materiály kongresu, akými boli stanovy, návrhy na ich zmeny, prehľad funkcionárov kongresu členených podľa jednotlivých geografických celkov a odborov a pod.,
- 3) Informácie o činnosti kongresu, akými boli pozvánky na podujatia kongresu, informácie z rokovaní predsedníctva, správa o priebehu festivalov mládeže, významné stretnutia predstaviteľov kongresu so zahraničnými štátnikmi, vedecké konferencie SKS, informácie o činnosti generálneho sekretariátu a pod.,
- 4) prejavy významných predstaviteľov kongresu, osobitne jeho predsedu Štefana B. Romana,
- 5) pravidelné rubriky, akými boli: *Dokumenty a názory* (najčastejšie materiály SKS, vrátane rubriky Z generálneho sekretariátu); *Fórum* (pôvodne Voľná tribúna, prinášala polemiky na aktuálne témy); *Zo Slovenska, o Slovákoch* (rubrika pripomínala čitateľom Slovensko a snažila sa prinášať aktuálny prehľad o tom, čo sa deje na Slovensku); *Vzťahy* (rubrika prinášala polemické články s predstaviteľmi slovenského exilu pročeskoslovenskej orientácie a vyjadrovala sa k aktuálnym problémom v zahraničnej politike či vývoji situácie na Slovensku); *Knihy* (v rámci rubriky boli čitateľom predstavované novo vydané publikácie týkajúce sa Slovenska, osobitne jeho dejín a významných osobností); *Z činnosti inštitucionálnych členov* (predstavovala a propagovala aktivity slovenských krajských spolkov, ktoré boli inštitucionálnymi členmi kongresu); *In memoriam, Jubileá a jubilanti* (čitateľov zoznamovala s biografickými profilmi významných predstaviteľov slovenského exilu pri príležitosti ich významných životných jubileí alebo s informáciami pri smutných výročiach ich úmrtí).

Veľmi dôležitú súčasť *Bulletinu* tvorili autorské články, ktoré zároveň najmä v 70. rokoch bývali súčasťou pravidelných rubriek, akými boli *Fórum*, *Vzťahy* a *Dokumenty a Názory*. V 80. rokoch bývali zaradené bez špecifikácie názvu rubriky ako fakticky samostatné články. Redakcia *Bulletinu SKS* si zakladala na ich výhradnosti. V čísle 69 z decembra 1985 vydala redakcia *Bulletinu* krátke vyhlásenie, aby prispievatelia neposielali články, ktoré už predtým boli súčasťou iných publikácií, nakoľko „*uverejňovať články, ktoré už boli uverejnené je plytvaním miesta, ktorého máme aj tak málo*“ a v budúcnosti chceli uverejňovať iba články napísané priamo pre *Bulletin*.¹⁸ Témami autorských článkov boli veľmi často zamyslenia nad slovenskými dejinami, osobitne nad kľúčovými témami (ako cyrilo-metodská tradícia, 14. marec 1939, Slovenská republika 1939 - 1945 či Slovenské národné povstanie) a osobnosťami (M. R. Štefánik, A. Hlinka). Dôležitými témami boli aj úvahy nad slovenskou štátnosťou, analýza geopolitickej stratégie v rámci aktuálnych fáz studenej vojny či medzinárodné vzťahy. Od polovice 70. rokov, v súvislosti s aktuálnym helsinským procesom, dostávali veľa priestoru na stránkach *Bulletinu SKS* články venované otázkam teoretických konceptov ľudských práv, ako aj ich rešpektovanie komunistickým Československom. Aktuálnou sa na stránkach *Bulletinu* stala aj otázka slovensko-maďarských vzťahov, ku ktorým sa vyjadroval najmä bývalý predseda Strany slovenskej národnej jednoty Emanuel Böhm. Svoju reflexiu našla aj otázka postavenia židovskej menšiny na Slovensku, osobitne potom tragické udalosti spojené s jej deportáciami a faktickou likvidáciou v rokoch druhej svetovej vojny. Úvahy o aktuálnej situácii vo svete reflektovali popri vyššie spomínanom veľmocenskom kontexte a otázke ľudských práv aj témy, akými boli proces zjednocovania Európy, vznik a pôsobenie hnutia Solidarita v Poľsku, vzťahy slovenského exilu k zahraničným exilovým reprezentáciám či Rádiu Slobodná Európa (Radio Free Europe). Autori sa však vo svojich textoch venovali aj vnútropolitickému situácii na Slovensku, reflektovali a dokumentovali porušovania ľudských práv a náboženských slobôd, všimli si situáciu v slovenskej kultúre či socialistickú modernizáciu

¹⁷ Memorandum on the situation in Slovakia after the Helsinki conference, s. 21 - 40.

¹⁸ Odkaz spolupracovníkom *Bulletinu SKS*, s. 4.

Slovenska, ktorej sprievodnými javmi sa v 70. a 80. rokoch stali výstavba diaľnic či panelákových sídlisk. Osobitnou témou boli vzťahy medzi slovenským a českým (československým) exilom. Viacerí autori článkov sa snažili polemizovať aj s komunistickou propagandou normalizačného režimu, ktorá SKS a jeho predstaviteľov systematicky očierňovala.¹⁹

Prispievateľmi do *Bulletinu* boli v podstate všetci významní predstavitelia Kongresu, či už z titulu autorov a zostavovateľov rubriek, alebo ako pisatelia autorských článkov. Veľa článkov zameraných na analýzu zahraničnopolitického vývoja písali najmä Eugen Löbl a Jozef Kirschbaum, ale svoje texty na stránkach *Bulletinu* pravidelne uverejňovali aj J. Staško, J. Okál', A. Grébert, I. Kružliak, F. Braxátor či J. Mikuš. Články dotýkajúce sa problematiky slovenských dejín často písali historici F. Vnuk alebo M. S. Ďurica.

Záver

Bulletin SKS predstavuje popredné a vrcholové periodikum zahraničných Slovákov, osobitne v rokoch 1971 – 1989. Nielen preto, že si dokázal udržať pravidelnú periodicitu, ale aj preto, že na jeho stránkach publikovali svoje autorské články najvýznamnejší predstavitelia slovenského politického exilu, a bol skutočne najreprezentatívnejším komunikačným prostriedkom kongresu. Jeho vydávanie vyvolalo široký ohlas medzi krajanmi na Západe. Vzhľadom na svoju periodicitu nemohol publikovať aktuálne články, o to väčšmi však čitatelia oceňovali nadčasovosť textov, ktoré sa v ňom uverejňovali. Autorské články sú charakterizované erudovanosťou a vysokou odbornou aj žurnalistickou kvalitou, napokon ich autormi boli osobnosti slovenského krajského života. Z pohľadu historikov si *Bulletin* SKS zaslúži mimoriadnu pozornosť ako cenný historický a dokumentačný prameň a zdroj dokumentov z prostredia SKS, keďže ako oficiálne periodikum kongresu uverejňoval jeho oficiálne dokumenty.

Archívne pramene

Slovenský národný archív, fond Reverend Dušan Tóth, šk. 16.

Zoznam bibliografických odkazov

Bulletin SKS. 1971, č. 1, s. 1.

Bulletin SKS. 1971, č. 6.

Fakľa sa odovzdáva. In: *Bulletin SKS*. 1971, č. 4/5.

HOLEŠŤIAK, P. *Slovenské médiá vo svete: Krajské periodiká v zahraničí po obnovení samostatnosti Slovenska*. Čadca: Vzlet, 2002.

HOLEŠŤIAK, P. Svetový kongres Slovákov v dobovej tlači zahraničných Slovákov. In: JAŠEK, P., ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018.

JABLONICKÝ, V. Svetový kongres Slovákov v zápase o slobodnú, demokratickú a pluralitnú Slovenskú republiku. In: JAŠEK, P., ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 864 – 866.

JAŠEK, P., ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018.

Memorandum on the situation in Slovakia after the Helsinki conference. In: *Bulletin SKS*. 1977, č. 27/28, s. 21 – 41.

¹⁹ Pozri k tomu JABLONICKÝ, V. Svetový kongres Slovákov v zápase o slobodnú, demokratickú a pluralitnú Slovenskú republiku, s. 864 – 866.

Odkaz spolupracovníkom Bulletinu SKS. In: *Bulletin SKS*. 1985, č. 69, s. 4.

Oznamy redakcie. In: *Bulletin SKS*. 1974, č. 11, s. 68.

STAŠKO, J. Činnosť SKS na tlačovom poli. In: KIRSCHBAUM, J. M., ed. *Desať rokov činnosti SKS*. Toronto: Svetový kongres Slovákov, 1981, s. 117 – 130.

ŠPETKO, J. *Líšky kontra ježe: Slovenská politická emigrácia 1948 – 1989: Dokumenty a analýzy*. Bratislava: Kalligram, 2002. ISBN 80-7149-437-2

Resumé

The periodicals of the Slovaks abroad in the 1970-s and 1980-s, taking as an example *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*

Peter Jašek

The author focuses on the technical and content analysis of the Bulletin of the Slovak World Congress, which was the roof organization of Slovak political exile in 1970 – 1989. The SKS Bulletin was based on a quarterly volume of 1,500 pieces, the most important part of which was the issue of official documents of the Congress publishing author articles from the prominent representatives of the congress. These topics covered the most important aspects of the country's political life. Special attention was paid to issues of Slovak statehood. During the 70-s and 80-s he managed to preserve high quality and regular periodicity and became an important medium of foreign Slovaks prior to 1989. Thanks to the timelessness of individual texts and a number of contemporary documents, the SKS Bulletin represents, from the viewpoint of historians, a unique source of cognition of the history of Slovak political exile in the years 1971 – 1989.

Mgr. Peter Jašek, PhD.

Ústav pamäti národa. Sekcia vedeckého výskumu

Na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity vyštudoval históriu. Vo vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu druhej svetovej vojny, normalizácii, pádu komunistického režimu na Slovensku a aktivitám slovenského politického exilu. Je autorom odbornej monografie a desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov, publikovaných doma aj v zahraničí. Zostavil niekoľko zborníkov a je aj spoluautorom odborných monografií.

SLOVENČINÁR – 20 ROČNÍKOV ODBORNÉHO ČASOPISU VYDÁVANÉHO MIMO ÚZEMIA SLOVENSKA

Edita Pečeňová

Kľúčové slová: Slovenčinár, metodické časopisy, dolnozemska spolupráca, Békešcaba

Niekoľko myšlienok na úvod

V roku 2016 vyšiel v Békešskej Čabe 20. ročník metodického časopisu *Slovenčinár*. Významné jubileum vytvorilo dobrú príležitosť na to, aby sa zhodnotili výsledky vynaloženého úsilia zakladateľov tohto kolektívneho diela slovenských pedagógov v Maďarsku a systematicky prebiehajúcej spolupráce dolnozemských odborníkov v Maďarsku, v Rumunsku a v Srbsku.

Časopis je dodnes jediným metodickým časopisom v Maďarsku, ktorý vychádza v jazyku jednej národnosti, a jediným slovenským pedagogickým časopisom vychádzajúcim za hranicami Slovenska. Vo svojich vedeckých prácach sa o ňom zmienili viacerí autori: Anna Divičánová, Alžbeta Uhrinová, Alexander Tóth. Ján Chlebnický napísal vynikajúcu štúdiu o prvých desiatich ročníkoch tohto periodika.

Autorkou predloženej práce je iniciátorka založenia a od jeho vzniku šéfredaktorka časopisu, preto sa hodnotenie *Slovenčinára* podáva predovšetkým z hľadiska jeho vnútorného vývoja. Nepokladáme za svoj cieľ hodnotiť ho v širšom jazykovo-spoločenskom kontexte.

V dejinách *Slovenčinára* môžeme vyčleniť tri obdobia. Prvé od roku 1991 do 1994, druhé v rokoch 2001 až 2007 a tretie od roku 2008 po súčasnosť. V rokoch 1995 – 2001 časopis nevychádzal pre nedostatok finančných prostriedkov.

Prvá fáza vývinu (1991 – 1994)

Slovenčinár bol založený v roku 1991 v Békešskej Čabe z iniciatívy učiteľského kolektívu Slovenského gymnázia, všeobecnej školy a kolégia.

Prvé články I. ročníka zdôrazňujú potrebu založenia a význam vydávania časopisu. Redakcia časopisu si zvolila motto (prevzaté od Ludovíta Štúra): „*Kde leží naša bieda?*” Podáva vlastne program metodického časopisu:

„Je málo takých oblastí kritizovaných a podceňovaných ako práca učiteľa. Ešte viacej to pociťujeme my, učiteľia pôsobiaci na národnostnom poli. Ubíja nás bezmocnosť, veľakrát trpíme pocitom menejcennosti. Tento stav nás neuspokojuje, a preto by sme chceli prispieť k zmenám v tejto oblasti.

Náš časopis je určený predovšetkým učiteľom. Mal by umožniť vzájomné spoznanie, byť akýmsi kontaktom medzi všetkými tými, ktorí cítia voči slovenskému jazyku zodpovednosť. Chceli by sme preklenúť vzniknutú priepasť medzi generáciami učiteľov. V centre našej pozornosti je vyučovací proces a žiak, ktorého by sme chceli na vyššej

úrovni naučiť po slovensky. Zaujíma nás predovšetkým praktická metodika a jej využitie na konkrétnych hodinách a nie teoretizovanie.

Do tohto časopisu chceme zahrnúť aj kultúrno-historickú problematiku, pritom dôsledne zachováваме apolitický charakter časopisu. Dvere však nezatvárame pred nikým...

*Učiteľ – slovenčinár je nielen posledným sprostredkovateľom jazyka, ale mal by byť aj vychovávateľom zdravého sebavedomia a hrdosti na svoju reč.*¹

Redakcia príspevky pedagógov zaradila do nasledujúcich rubriek: *Metodika, Z našej kultúry a histórie, Burza nápadov.*

Autormi prvých čísel *Slovenčinára* boli väčšinou pedagógovia čabianskej slovenskej školy, ku ktorým sa postupne pripájali kolegovia zo Sarvaša i Slovenského Komlóša, zverejňovali sa príspevky hosťujúcich učiteľov zo Slovenska, ktorí v tomto období pôsobili v Maďarsku. Od vzniku časopisu sa v ňom objavovali príspevky kolegov zo širšieho slovenského dolnozemskeho priestoru.

Vydanie časopisu a redakciou stanovené ciele mali v tom čase veľký ohlas, počet výtlačkov sa musel zvýšiť zo 100 na 300 kusov už od vydávania II. ročníka. Dagmar Mária Anoca z Rumunska napr. píše:

*„Ale samotný proces vyučovania je práca. Práca, ktorá sa môže začať od metodiky, ale sa do nej nezmestí, lebo je to život sám. Ak neviem navodiť život, tak metodikou (len ňou) to nedokážem, nenahradím. Preto, keď som čítala Slovenčinára, metodický časopis kolegov z Békešskej Čaby, v duchu som sa poklonila pred toľkou prácou, ktorá sa skrýva za napísanými riadkami.“*²

V prvej fáze vývinu v rokoch 1991 – 1994 sa *Slovenčinár* zameriaval predovšetkým na efektívne metódy vyučovania slovenského jazyka v menšinovom prostredí. Keďže prispievateľmi boli pedagógovia zo slovenských škôl v Maďarsku, práce v časopise sprostredkúvali svojrázne, zameriavali sa na špecifické javy vyučovania slovenského jazyka v tomto priestore. Pedagógovia vo svojich príspevkoch hľadali riešenia na rôzne problémy:

„Sú nevyhnutne potrebné isté zmeny, učebná látka je pregramatizovaná, je zameraná predovšetkým na opis jazykovej štruktúry.“

„Platné požiadavky neberú do ohľadu jazykové znalosti žiaka, pre ktorého slovenský jazyk nie je prostriedkom, ale cieľom učenia.“

*„Národnostná kultúra, dejiny Slovákov, zvyky, príslovia a porekadlá majú byť súčasťou učebnej látky.“*³

*„Tu je ovšem potrebná aj dostatočná motivácia a záujem žiakov o čítanie. Našou úlohou je záujem vzbudiť. K tomu potrebujeme nové učebnice, ktoré obsahujú mnoho pestrých a veku primeraných textov.“*⁴

*„Ako uplatňovať komunikatívne hľadisko vo vyučovaní slovenčiny?“*⁵

*„S kým sa má slovenčinár poradiť, porozprávať, konfrontovať svoje odborné znalosti?... Áno, zostáva so svojou slovenčinou čím ďalej tým viac osamotený, opustený.“*⁶

*„Metóda navádzania do životných situácií podnecuje aktivitu a tvorivosť, dáva predpoklady na vytvorenie radostného pracovného ovzdušia.“*⁷

*„Aké miesto má jazykové laboratórium vo vyučovacom procese?“*⁸

¹ Slovo Redakcie, 1991, s. 5.

² ANOCA, D. M. Slovenčina, moja láska, s. 7.

³ PECSENYOVÁ, E. Nové možnosti vo vyučovaní slovenského jazyka, s. 45.

⁴ BUCKOVÁ, A. Detský umelecký prednes, s. 11.

⁵ VÍZVÁRIOVÁ, O. Ako uplatňovať komunikatívne hľadisko vo vyučovaní slovenčiny, s. 15

⁶ KMEŤ, M. Slovanské jazyky, s. 41.

⁷ PAŽICKÁ, M. Živé rečové situácie, s. 14.

⁸ *Slovenčinár*. 1991, roč. 1, č. 2, s. 47.

Redakcia metodického časopisu už od svojho založenia plánovala zahrnúť do obsahu aj kultúrno-historickú problematiku, vychádzajúc z presvedčenia, že efektívna výučba predmetu slovenský jazyk a literatúra v národnostných školách môže prebiehať iba paralelne s výučbou regionálnej histórie a kultúry Slovákov v Maďarsku.

V rokoch 1991 – 1994 sa rad-radom objavujú štúdie, napr. o pôvode Slovákov,⁹ o sláve sarvašských Slovákov,¹⁰ o slovanských jazykoch,¹¹ vychádza štúdia k 400. výročiu narodenia Juraja Tranovského,¹² zverejňuje sa článok

o neznámom texte Ľudovíta Haana¹³ alebo o dolnozemských Slovákoch v Argentíne¹⁴, o Ondrejovi Likerovi Áchimovi¹⁵ atď.

V prvej fáze existencie *Slovenčinára* rubrika *Z našej kultúry a histórie* prešla určitým vývinom, ktorý odrážal diferencovaný prístup k tejto tematike. Objavili sa ďalšie rubriky: *Z našej literatúry* a *Cyklus našej veľikáni*. V tomto čase pedagógovia diskutovali z presvedčenia, že je nevyhnutné vzdelávať učiteľov v oblasti našich spoločných dolnozemskej dejín v záujme posilňovania pocitu spolupatričnosti a vzájomného spoznávania. Na dosiahnutie tohto šľachetného cieľa sa redakcii podarilo získať popredných vedeckých pracovníkov zo Slovenska a taktiež z dolnozemskeho priestoru. Vyšli príspevky autorov ako dr. Ruda Brtáňa, CSc., doc. PhDr. Valérie Chromekovej, CSc., dr. Jána Botíka, doc. PaedDr. Miroslava Kmeťa, PhD., a ďalších.

Metodický časopis od svojho založenia určitým spôsobom plánoval reagovať na aktuálne dianie formujúceho sa národnostného školstva v časoch spoločensko-politických zmien. Na tento účel bola zavedená rubrika *Aktuality*. V nej je možné dočítať sa napr. o rôznych stretnutiach pedagógov v Maďarsku,¹⁶ o celoštátnej konferencii slovenských pedagógov v Budapešti,¹⁷ o založení odborného združenia učiteľov slovenčiny v Maďarsku¹⁸ atď.

Časopis v prvej fáze svojho vývinu nemal zabezpečené na vydávanie pevné finančné zázemie. V tomto období mal troch vydavateľov: prvý ročník a 1. číslo II. ročníka časopisu vydalo Slovenské gymnázium, všeobecná škola a kolégium v Békešskej Čabe, II. ročník a 2. číslo vydal Zväz Slovákov v Maďarsku, III. a IV. ročník vydala Nadácia Obzor. K vydavateľom sa pripojili aj ďalší sponzori, ktorí podporili jedno alebo dve čísla časopisu. V tomto období najstabilnejším sponzorom vydávania časopisu bol Zväz Slovákov v Maďarsku, ďalej podporili *Slovenčinára* Nadácia pre národné a etnické menšiny Maďarska, Samospráva Békešskej Čaby, Slobodná organizácia Slovákov a Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku.

Čo sa týka techniky vydávania časopisu, prvá fáza bola poznačená chudobou, I. ročník časopisu vyšiel v stencilovej podobe v Békešskej Čabe. Od II. ročníka je *Slovenčinár* vydávaný tlačiarenskou technikou v náklade 300 výtlačkov.

V rokoch 1991 – 1994 sa *Slovenčinár* dostáva postupne do dolnozemskej komunity aj mimo územia Maďarska, predovšetkým do Rumunska a do Zakarpatska.

V IV. ročníku časopisu redakcia píše: „Začína sa plniť aj naše veľké želanie – medzi príspevkami nájdete aj články autorov slovenskej národnosti, žijúcich v Zakarpatsku a v Rumunsku. Veríme, že keď v bývalej Juhoslávii odložia zbrane, chopia sa pera a ohlásia sa nám aj tam žijúci Slováci, čo im úprimne a z celého srdca želáme.“

Žiaľ, optimizmus redakcie bol predčasný, lebo z finančných dôvodov časopis nevychádzal, v rokoch 1995 – 2001 nastalo obdobie odmlky.

⁹ *Slovenčinár*: 1991, roč. 1, č. 2, s. 56.

¹⁰ *Slovenčinár*: 1991, roč. 1, č. 2, s. 62.

¹¹ *Slovenčinár*: 1992, roč. 2, č. 1, s. 45.

¹² *Slovenčinár*: 1992, roč. 2, č. 2, s. 60.

¹³ *Slovenčinár*: 1992, roč. 2, č. 2, s. 65.

¹⁴ *Slovenčinár*: 1994, roč. 4, č. 1, s. 51.

¹⁵ *Slovenčinár*: 1993, roč. 3, č. 1, s. 71.

¹⁶ *Slovenčinár*: 1991, roč. 1, č. 2, s. 85 – 88.

¹⁷ *Slovenčinár*: 1992, roč. 2, č. 1, s. 80.

¹⁸ *Slovenčinár*: 1993, roč. 3, č. 1, s. 99 – 106.

Druhá fáza vývinu (2001 – 2007)

Po pomerne dlhom období mlčania vedenie Celoštátnej slovenskej samosprávy (CSS) na stránkach *Ludových novín* iniciovalo výzvu na uverejňovanie viacerých článkov pedagogického charakteru. Neskôr bola vydaná zvláštna príloha týždenníka pre slovenských pedagógov v Maďarsku.

Úsilie Celoštátnej slovenskej samosprávy viedlo k oživeniu, k vydávaniu obnoveného metodického časopisu. V marci 2001 sa v prvom obnovenom čísle redakcia takto prihovára čitateľom: „*Vďaka Celoštátnej slovenskej samospráve (CSS) znovu ožil náš Slovenčinár. Prihovárame sa Vám vo chvíli, keď otvárate nové číslo. Dúfame, že staršie vydania nezapadli vo Vašom vedomí do zabudnutia, a tradičná obálka Vám pripomenula príjemné chvíle, ktoré Vám časopis počas piatich rokov svojej existencie sprostredkúval. Veríme, že aj súčasné vydanie Vás poteší, poučí a prinesie mnohé stimuly do Vašej ďalšej práce. Formálna úprava zodpovedá tradičnému poňatiu, teda jednotlivé rubriky sú usporiadané tak, aby tvorili odraz nášho každodenného života. Vytvárajú priestor pre publikovanie skúseností i nových poznatkov pre teóriu a prax. Umožňujú signalizovať nový smer vo vzdelávaní a dávajú nám šancu navzájom sa spoznať. Hľadajme v týchto riadkoch predovšetkým to, čo nás spája, aby sme si posilnili pocit spolupatričnosti.*”¹⁹

Redakcia v podstate zopakovala svoj program z roku 1991, pokračovala v tradičnom redigovaní časopisu a popri tom ho čiastočne aj obnovila s prízvukom spolupatričnosti a vzájomného spoznávania. Obsah nového čísla bol pestrý a bohatý. V čase obnovenia *Slovenčinára* sa v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku zaviedol nový učebný predmet s názvom *slovenská vzdelanosť*, t. j. dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku. Snahy a ciele učiteľov, ktorí na stránkach metodického časopisu písali o potrebe tejto zložky vyučovacieho procesu, sa splnili. V tomto ohľade metodický časopis bezpochyby zohral progresívnu úlohu v rozvoji slovenského národnostného školstva.

Na stránkach obnoveného *Slovenčinára* boli rad-radom zverejňované príspevky pedagógov, v ktorých kolegovia analyzujú možnosti a perspektívy danej inštitúcie,²⁰ informujú o štrukturálnych zmenách jednej inštitúcie,²¹ rozoberajú otázky vyučovania slovenského jazyka a kultúry v mimovyučovacom procese.²² Veľmi zaujímavé sú príspevky v rubrike *Metodika*, ktoré sa venujú slovenskej národnostnej škole a jej vzťahu k ľudovej kultúre a jazyku²³ alebo jazyku a kultúre,²⁴ počítačovej technike vo vyučovaní slovenského jazyka,²⁵ základným cieľom a úlohám vyučovacieho predmetu slovenská vzdelanosť²⁶ atď.

Rubriku *Metodika* oživujú svojimi štúdiami také odborníčky ako vedúca katedry vysokej školy v Ostrihome Mária Fazekášová-Barthová, Hilda Steinerová z Univerzity Loránda Eötvösa, Alžbeta Hornoková-Uhrinová z vysokej školy v Békešskej Čabe. Svoje výsledky výskumov z oblasti školstva publikujú spolupracovníci Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku (VÚSM): Alžbeta Hornoková-Uhrinová, Ján Chlebnický a Sándor János Tóth. Riaditeľka VÚSM Alžbeta Hornoková-Uhrinová píše: „*Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, resp. jeho právny predchodca od založenia inštitúcie v roku 1990 pokladá za jednu zo svojich najdôležitejších úloh podporu škôl a poskytnutie pomoci k zodpovednej práci pedagógov. Robí to rozličnými spôsobmi, predovšetkým svojimi publikáciami. Preštudovanie kníh, vydávaných ústavom, okrem cvičenia sa v slovenskom jazyku a v porozumení vedeckého textu obohacuje čitateľov poznatkami o minulosti a súčasnosti, o zvykoch a tradíciách, o jazyku a kultúre Slovákov v Maďarsku. Získané vedomosti sa dajú dobre použiť aj vo vyučovacom procese, na hodinách slovenskej vzdelanosti, slovenskej literatúry a slovenského jazyka.*”²⁷

¹⁹ Slovo Redakcie, 2001, s. 3.

²⁰ *Slovenčinár*: 2001, roč. 5, č. 1, s. 29.

²¹ *Slovenčinár*: 2001, roč. 5, č. 1, s. 23.

²² *Slovenčinár*: 2001, roč. 5, č. 1, s. 38.

²³ *Slovenčinár*: 2001, roč. 5, č. 1, s. 51.

²⁴ *Slovenčinár*: 2002, roč. 6, č. 1, s. 17.

²⁵ *Slovenčinár*: 2004, roč. 8, č. 1, s. 41.

²⁶ *Slovenčinár*: 2006, roč. 10, č. 1, s. 23.

²⁷ PECSENYOVÁ, E. Analýza požiadaviek kladených na národnostnú školu v zrkadle uskutočnených prieskumov, s. 9.

V metodickom časopise sa do diskusie zapájajú aj predstavitelia najvyšších orgánov riadiacich národnostný život a menšinové školstvo v Maďarsku.

V období rokov 2001 – 2007 *Slovenčinár* informuje pedagógov o založení Metodického centra pre materské školy v Békešskej Čabe, ďalej o stanovách Nadácie pre nadaných vzniknutej tiež v Békešskej Čabe v záujme lepšieho zaškoľovania dvoch gymnázií v Maďarsku.

Veľký záujem vzbudila aj obsiahla metodická práca PhDr. Jany Pekarovičovej z Univerzity Komenského v Bratislave s nadpisom *Slovenčina ako cudzí jazyk v teórii a praxi*.

Obnovený *Slovenčinár* si rozširuje paletu tém, objavujú sa nové rubriky: *Výskum a EÚ a vzdelávanie*. *Slovenčinár* je v tejto druhej fáze vývinu poznačený zmenami, ktoré nastali v národnostnom školstve na prelome tisícročia. Autori príspevkov sa vášnivo venujú predovšetkým problematike vyučovania slovenského jazyka a vyučovaniu novozavedeného predmetu slovenská vzdelanosť. Publikujú sa pozoruhodné iniciatívy, štrukturálne zmeny, ktoré by mali slúžiť obnove slovenského národnostného školstva.

„*Myslím si, a asi nie som sama, že slovenské menšinové školstvo v súčasnej situácii potrebuje predovšetkým stabilitu. Neprestajné zmeny v nariadeniach, zákonoch, predpisoch môžu vyvolať ťažkú situáciu v celom národnostnom školstve,*“ píše jedna z autoriek časopisu.²⁸

Zaujímavou zmenou prešla rubrika *Naša história*. Jej najdôležitejšou otázkou sa stala problematika pestovania slovenského národnostného povedomia a vyučovanie regionálnej histórie.

Na obnovení metodického časopisu mala Celštátna slovenská samospráva veľký podiel. Napriek tomu vydávanie *Slovenčinára* ani naďalej nemalo pevné finančné zázemie. Okrem Celostátnej slovenskej samosprávy vydávanie metodického časopisu v tomto období finančne podporovali: Verejná nadácia pre národné a etnické menšiny v Maďarsku, Ministerstvo školstva Maďarskej republiky, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Úrad predsedu vlády Maďarskej republiky a Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov.

Slovenčinár vo svojej druhej fáze vývinu vychádza v náklade 500 výtlačkov a dostáva sa aj do širšieho slovenského dolnozemskeho priestoru.

Tretia fáza vývinu (2008 – súčasnosť)

„*Po vydaní viacerých ročníkov jediného slovenského metodického časopisu, vychádzajúceho mimo hraníc Slovenskej republiky, držíte v rukách tentokrát ďalšiu kuriozitu: je to – ako sme to my pracovne nazvali – prvé medzinárodné číslo Slovenčinára. Pracovné pomenovanie pritom môže zavádzať, veď tu nejde o žiadnu internacionalitu, ale o ten istý národ. O národ slovenský, príslušníci ktorého – v danom prípade slovenčinári, teda krajanovia – pôsobia v rôznych krajinách strednej Európy. V krajinách, v ktorých žije aj početne značná slovenská národnostná menšina s vlastnými dejinami, kultúrou a v neposlednom rade i školským systémom,*“ píše Ján Fuzik, predseda CSS vo svojom úvodníku v roku 2008.²⁹

V roku 1991 bola uzavretá dohoda medzi krajanovými organizáciami Maďarska, Rumunska a Srbska s cieľom rozširovania spolupráce v oblasti kultúry, školstva a spolkovej činnosti. A tak od roku 2008 *Slovenčinár* vychádza na základe tejto dolnozemskej dohody a zverejňujú sa v ňom príspevky krajanov učiteľov. Odrážajú sa v ňom výsledky jednak systematickej spolupráce krajanov učiteľov, jednak všeobecný stav výučby slovenského jazyka teraz už v širšom, dolnozemskej priestore. Kladným publikačným predobrazom *Slovenčinára* bol spoločne vydávaný *Dolnozemskej Slováky*, ktorý už tiež mal za sebou viac ako poldruha desaťročnú skúsenosť.

Slovenčinár sa v tejto tretej fáze svojho rozvoja sa stal odzrkadlením novej, nevidanej kvantity a kvality spolupráce Slovákov z troch štátov ležiacich južne od krajiny predkov. Dolnozemskej slovenskej spolky, inštitúcie, samosprávy troch krajín – s účinnou pomocou Slovenskej republiky – z roka na rok realizujú vyše dvadsať rôznych

²⁸ PECSENYOVÁ, E. Možnosti a perspektívy: (Situácia výučby v dvojjazyčnej békeščabianskej škole), s. 36.

²⁹ FUZIK, J. Slovo zodpovedného vydavateľa, s. 2.

spoločných projektov: odborné školenia, študentské súťaže, folklórne jarmoky a festivaly, spevácke prehliadky, stretnutia atď. Paleta spoločných projektov sa z roka na rok stáva pestrejšou a bohatšou.

Z iniciatívy Čabianskej organizácie Slovákov a Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia sa konalo v októbri 2010 v Békešskej Čabe 1. stretnutie slovenských dolnozemskej učiteľov. Od tohto obdobia sa pravidelne stretávajú kolegovia z troch štátov: z Maďarska, Rumunska a zo Srbska. Stretnutie má putočný charakter, realizuje sa každý rok v inom štáte.

V tretej fáze vývinu v našom časopise kostru príspevkov tvoria prednášky z tohto podujatia, v ktorých sa pedagógovia z najrôznejších aspektov pedagogiky, jazykovedy, literatúry a kultúrnej antropológie snažia docieľiť, aby sa aj v nastávajúcich časoch mohlo hovoriť o výučbe slovenského jazyka v priestoroch Dolnej zeme.

Príspevky slovenských pedagógov odrážajú súčasný stav slovenského dolnozemskej školstva: *Asociácia slovenských pedagógov a jej miesto v slovenskom menšinovom školstve vo Vojvodine*,³⁰ *Národnostné školstvo v Rumunsku*,³¹ *Činnosť výboru pre vzdelávanie NRSNM v Srbsku*,³² *Postavenie slovenčiny vo vzdelávacom systéme v Srbsku*,³³ *Ako sa učí v Mlynkoch*,³⁴ *O doškolení pedagógov v Maďarsku*,³⁵ *Celoživotné vzdelávanie učiteľov pôsobiacich na školách s vyučovacím jazykom slovenským v Rumunsku*,³⁶ *Vyučovanie dejín a kultúry slovenského národa v Srbsku*,³⁷ *Vyučovanie slovenského jazyka a kultúry v Slovenskom Komlóši*,³⁸ *Slovenský svet v Bihore a v Salaji*³⁹ atď.

V časopise sa publikujú diskusné príspevky učiteľov: *Problémy vo vyučovaní slovenčiny vo Vojvodine*,⁴⁰ *Úvaha o niektorých problémoch slovenského menšinového školstva vo Vojvodine*,⁴¹ *Aké moderné poslanie môže mať národnostná inštitúcia*,⁴² *Prečo mimoškolská činnosť na národnostnej škole?*,⁴³ *Chcete nás poznať? Poznáte nás?*⁴⁴ atď.

V časopise sa i v tejto tretej fáze vývinu učiteľia venujú naďalej otázkam metodiky: *Moderné vyučovacie metódy a vyučovanie literatúry*,⁴⁵ *Uplatnenie aktivít vo vyučovaní slovenčiny*,⁴⁶ *Vyučovanie predmetu dejiny a tradície v Rumunsku pomocou nových vyučovacích metód*,⁴⁷ *Príprava na vyučovaciu hodinu*,⁴⁸ *Vyučovanie predmetu slovenská vzdelanosť v národnostných školách v Maďarsku*,⁴⁹ *Vyučovanie dejín a kultúry slovenského národa v Srbsku*⁵⁰ atď., rozoberajú problematiku učebných osnov: *Osnovy a vyučovanie slovenského jazyka a literatúry v Rumunsku*,⁵¹ *Literatúra Márie Kotvášovej Jonášovej v učebných osnovách v Srbsku*,⁵² *Súčasná koncepcia vyučo-*

³⁰ *Slovenčinár*: 2008, s. 15.

³¹ *Slovenčinár*: 2008, s. 15.

³² *Slovenčinár*: 2008, s. 15.

³³ *Slovenčinár*: 2010, s. 13.

³⁴ *Slovenčinár*: 2011, s. 35 – 36.

³⁵ *Slovenčinár*: 2012, s. 23.

³⁶ *Slovenčinár*: 2012, s. 27.

³⁷ *Slovenčinár*: 2012, s. 50.

³⁸ *Slovenčinár*: 2013, s. 48.

³⁹ *Slovenčinár*: 2014, s. 31.

⁴⁰ *Slovenčinár*: 2008, s. 22.

⁴¹ *Slovenčinár*: 2010, s. 32.

⁴² *Slovenčinár*: 2011, s. 15.

⁴³ *Slovenčinár*: 2016, s. 53.

⁴⁴ *Slovenčinár*: 2016, s. 103.

⁴⁵ *Slovenčinár*: 2009, s. 47.

⁴⁶ *Slovenčinár*: 2010, s. 16.

⁴⁷ *Slovenčinár*: 2010, s. 35.

⁴⁸ *Slovenčinár*: 2011, s. 62.

⁴⁹ *Slovenčinár*: 2012, s. 33.

⁵⁰ *Slovenčinár*: 2012, s. 50.

⁵¹ *Slovenčinár*: 2008, s. 19.

⁵² *Slovenčinár*: 2011, s. 37.

vania slovenského jazyka a literatúry⁵³ atď., zamýšľajú sa nad problematikou mimoškolskej činnosti: *Zachovávanie a oživovanie slovenského kultúrneho dedičstva v mimovyučovacom procese ZŠ v Sarvaši*,⁵⁴ *Upevňovanie identity prostredníctvom mimoškolskej činnosti budapeštianskej školy*,⁵⁵ *Mimoškolské aktivity a národná identita*⁵⁶ atď.

Na stránkach metodického časopisu vychádzajú aj príspevky, ktoré informujú o školskej činnosti v širšom, európskom rozsahu: *Mimoškolské aktivity a medzinárodná spolupráca našej školy so školami v Európe*,⁵⁷ *Projekt Comenius v slovenskej základnej škole v Sarvaši*.⁵⁸

Kolegovia pokladajú za veľmi dôležité zamyslieť sa nad problematikou vyučovania literatúry v menšinovom prostredí: *Naše kultúrne tradície, udalosti, osobnosti. Jozef Gregor Tajovský, Hana Gregorová*,⁵⁹ *Umelecký prednes poézie a prózy*⁶⁰ atď.

V tretej fáze vývinu metodického časopisu sa pravidelne hlásia so svojimi štúdiami vysokoškolskí odborníci z dolnozemskeho priestoru i zo Slovenska a do značnej miery prispievajú k zvyšovaniu odbornej kvality *Slovenčinára*. Hlásia sa prácami ako: *Krátko k tradičnému a postmodernému literárnemu mysleniu*,⁶¹ *Ukončený a neukončený dej v minulosti*⁶², *Dvojazyčnosť a vzdelávanie*,⁶³ *Odkaz Ľudovíta Štúra pre budúcnosť*,⁶⁴ *Mimoškolské aktivity, etnicita a národnostná identita*,⁶⁵ *Dve dimenzie minoritnej kultúry*,⁶⁶ *Hranice kultúrnej identity dolnozemskej Slovákov*,⁶⁷ *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*⁶⁸ atď.

V roku 2012 Spoločnosť pre edukáciu a kultúru v Nadlaku (Rumunsko), Asociácia slovenských pedagógov (Srbsko) a Čabianska organizácia Slovákov (Maďarsko) v súčinnosti so Svetovým združením Slovákov v zahraničí spoločne založili Cenu Samuela Tešedíka. Každoročne sa udeľuje pri príležitosti Svetového dňa učiteľov za významnú pedagogickú, organizátorskú a riadiacu prácu v oblasti slovenského národnostného školstva v zahraničí, za didakticko-metodickú prácu, za mimoriadnu voľnočasovú činnosť a za celoživotné dielo, ktorým sa vytvoril významný príspevok trvalej hodnoty pre rozvoj slovenskej vzdelanosti v zahraničí.

Slovenčinár na svojich stránkach pravidelne informuje o odovzdávaní Ceny Samuela Tešedíka a publikuje laudácie na vyznamenaných s cieľom predstaviť ocenených širokému okruhu učiteľov.

Najnovšie čísla *Slovenčinára* od roku 2008 už majú pozmenený formát, príspevky nie sú zoradené do tradičných rubriek, ale časopis aj naďalej pokračuje v tom duchu, v akom bol založený. Jednotlivé príspevky metodického časopisu sa viažu na témy: aktualita, metodika, naše dejiny a kultúra.

V tejto tretej fáze svojho vývinu má časopis ustáleného vydavateľa. Je to Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku. Časopis typograficky prešiel značným vývinom, ustálil sa jeho tlačiarenský formát. Finančne ho podporuje zo svojich grantov Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Vychádza v náklade 500 výtlačkov a rozširuje sa medzi učiteľmi predovšetkým v Maďarsku, Rumunsku a v Srbsku, ale dostáva sa aj do širšieho, krajanského priestoru.

⁵³ *Slovenčinár*: 2014, s. 48.

⁵⁴ *Slovenčinár*: 2014, s. 27.

⁵⁵ *Slovenčinár*: 2016, s. 73.

⁵⁶ *Slovenčinár*: 2016, s. 93.

⁵⁷ *Slovenčinár*: 2016, s. 99.

⁵⁸ *Slovenčinár*: 2009, s. 24.

⁵⁹ *Slovenčinár*: 2010, s. 56.

⁶⁰ *Slovenčinár*: 2013, s. 68.

⁶¹ *Slovenčinár*: 2010, s. 59.

⁶² *Slovenčinár*: 2011, s. 46.

⁶³ *Slovenčinár*: 2012, s. 54.

⁶⁴ *Slovenčinár*: 2015, s. 29.

⁶⁵ *Slovenčinár*: 2016, s. 43.

⁶⁶ *Slovenčinár*: 2014, s. 75.

⁶⁷ *Slovenčinár*: 2014, s. 64.

⁶⁸ *Slovenčinár*: 2012, s. 62.

Niekoľko myšlienok na záver

Metodický časopis *Slovenčinár* je spoločným výtvorom a neodkladným činom menšinových krajaných učiteľov, ktorí pracujú v rôznych národnostných inštitúciách dolnozemskeho priestoru. Jeho založenie sa viaže ku kolektívu békešcabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. Metodický časopis bol počas svojej existencie poznačený zmenami, ktoré nastali predovšetkým v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku a odrážajú sa v ňom aj tie javy, ktoré až po súčasnosť ovplyvňujú dynamiku jeho rozvoja, ale teraz už v širšom, dolnozemskeom kontexte.

Časopis diskutuje a sumarizuje, zároveň dokumentuje prácu pedagógov, informuje o modernizácii, o nových metódach a dobrých zvykoch, ktoré môžu prispievať k účinnejšiemu zachovávaní našich spoločných hodnôt.

Slovenčinár si počas svojej existencie postupne rozširoval tematiku a okruh prispievateľov. Venuje sa stále kľúčovým otázkam, ako je otázka výučby slovenského jazyka v menšinovom prostredí, otázka výučby regionálnej histórie a problematika pestovania slovenskej menšinovej identity.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANOCA, D. M. Slovenčina, moja láska. In: *Slovenčinár*. 1991, roč. 1, č. 2, s. 7.
- BUCKOVÁ, A. Detský umelecký prednes. In: *Slovenčinár*. 1994, roč. 4, č. 1, s. 11.
- FUŽIK, J. Slovo zodpovedného vydavateľa. In: *Slovenčinár*. 2008, s. 2.
- GYIVICSÁN, A. A szlovák kultúra intézményei Békéscsabán. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II*. Békéscsaba: (Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete) MSZKI, 2003, s. 320 – 356.
- CHLEBNICKÝ, J. Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár=A Slovenčinár című módszertani folyóirat tíz évfolyama. In: UHRINOVÁ, A. a M. ŽILÁKOVÁ, eds. *Používanie slovenského jazyka v Maďarsku II*. Békešská Čaba: VÚSM, 2008, s. 42 – 81.
- KMEŤ, M. Slovanské jazyky. In: *Slovenčinár*. 1992, roč. 2, č. 1, s. 41.
- PAŽICKÁ, M. Živé rečové situácie. In: *Slovenčinár*. 1993, roč. 3, č. 1, s. 14.
- PECSENYOVÁ, E. Analýza požiadaviek kladených na národnostnú školu v zrkadle uskutočnených prieskumov. In: *Slovenčinár*. 2006, roč. 10, č. 1, s. 9.
- PECSENYOVÁ, E. Možnosti a perspektívy: (Situácia výučby v dvojazyčnej békešcabianskej škole). In: *Slovenčinár*. 2001, roč. 5, č. 1, s. 36.
- PECSENYOVÁ, E. Nové možnosti vo vyučovaní slovenského jazyka. In: *Slovenčinár*. 1991, roč. 1, č. 2, s. 45.
- Slovenčinár*. Békešská Čaba: Slovenské Gymnázium, 1991 –. ISSN 1218-151X.
- Slovo Redakcie. In: *Slovenčinár*. 1991, roč. 1, č. 1, s. 5.
- Slovo Redakcie. In: *Slovenčinár*. 2001, roč. 5, č. 1, s. 3.
- UHRINOVÁ, A. *Používanie slovenského jazyka v kruhu inteligencie v Békešskej Čabe=A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata*. Békešská Čaba: VÚSM, 2004.
- UHRINOVÁ, A. *Príprava slovenských národnostných učiteľov v Békešskej Čabe=A békéscsabai szlovák tanítóképzés története*. Békešská Čaba: VÚSM, 2004.
- UHRINOVÁ, A. *Slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989: Bibliografia slovenských a dvojazyčných publikácií*. Békešská Čaba: VÚSM, 2017.

UHRINOVÁ, A. *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku, 2011.

TÓTH, A. J. Používanie slovenského jazyka v školách=Szlovák nyelvhasználat az iskolákban. In: UHRINOVÁ, A. a M. ŽILÁKOVÁ, eds. *Slovenský jazyk v Maďarsku=A szlovák nyelv Magyarországon I*. Békéscsaba: VÚSM 2008, s. 244 – 262.

VÍZVÁRIOVÁ, O. Ako uplatňovať komunikatívne hľadisko vo vyučovaní slovenčiny. In: *Slovenčinár*. 1994, roč. 4, č. 1, s. 15.

Resumé

Slovenčinár – 20 years of the professional journal published outside Slovakia

Edita Pečeňová

The paper outlines the content development and significance of the professional journal *Slovenčinár*, which is published by the Slovaks in Hungary, Romania and Serbia working together. It was established by a group of teachers of the Slovak secondary grammar school, primary school, nursery school and a college at Békéscsaba. During the years of its existence, it has reflected the changes in the system of the Slovak national curriculum in Hungary and the phenomena influencing the dynamics of its development up to the present time, but now in a broader context of the Lower Lands. The magazine holds discussions, documents and summarises the work of the pedagogues, informs about modernisation, new methods and good habits that may contribute to a more effective preservation of our mutual values. Over the years of its existence, *Slovenčinár* has step by step extended its focus and the circle of the contributors. However, it still deals with the key issues like teaching the Slovak language in a minority environment, teaching the regional history and fostering the Slovak minority identity.

Key words: Slovenčinár, professional journals, Lower Land cooperation, Békéscsaba

Pečeňová, Edita (Pecsenya Edit),

Slovenské gymnázium, základná škola, materská škola a kolégium v Békešskej Čabe

Autorka je šéfredaktorkou metodického časopisu *Slovenčinár* a zakladajúcou riaditeľkou Slovenského pedagogického a metodického centra Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, je autorkou a lektorkou slovenských učebníc.



PREHĽADOVO–INFORMAČNÉ MATERIÁLY

MIENKOTVORNÉ PERIODIKUM PRE KREŠŤANSKÚ ORIENTÁCIU VIERA A ŽIVOT V SLOVENSKOM MEDIÁLNO M PRIESTORE

Andrea Eliášová

Kľúčové slová: Viera a život, kresťanské periodiká, Slovensko, Kanada

Medzi slovenskými periodikami zaujíma časopis *Viera a život* s podtitulom *Časopis pre kresťanskú orientáciu* špecifické postavenie. Aktuálne vychádza v náklade 620 kusov výtlačkov. Nadväzuje na jezuitské neperiodické zborníky z roku 1948, venované štúdiu otázok viery, vedy a umenia, ako aj na časopis slovenských jezuitov *Echo duchovného prúdenia dneška*, ktorý v rokoch 1972 – 1990 vydávali v Kanade. Časopis predpokladá určitý stupeň náboženskej viery a vzdelania. Hoci toto printové médium vzniklo v rokoch komunistickej totality v emigrácii, svoju opodstatnenosť a potrebu obhájiť aj v slobodných podmienkach, pretože vychádza pravidelne dodnes.

Časopis je súčasťou tlačového apoštolátu Spoločnosti Ježišovej a jeho cestu mu pomáhali „dláždiť“ jezuiti v Kanade, kde počas totalitného režimu začal vychádzať pod názvom *Echo duchovného prúdenia*. Jezuita, páter Félix J. Litva SJ, o tom píše v knižočke *Kanadský experiment*:¹ „V roku 1972 začal vychádzať prvý časopis z Galtu – Cambridge, *Echo duchovného prúdenia dneška* s podtitulom *Štúdie o aktuálnych otázkach našej doby*. *Echo* vychádzalo neperiodicky (väčšinou však trikrát do roka) v číslovaných zôšitoch a bolo určené náročnejšiemu čitateľovi, čím vhodným spôsobom „saturoval“ aj nároky novej generácie imigrantov.“ Postupne ho redigoval páter Štefan Senčík SJ so spolupracovníkmi Róbertom Bajcárom SJ, P. Jozefom Švecom S.J, P. Félixom Litvom SJ, Antonom Botekom, Štefanom Smržíkom, od čísla 9 redigoval *Echo* P. Dominik Kaľata SJ s P. Vincentom Dančom SJ a P. Rajmundom Ondrušom SJ, ktorý v roku 1985 (od čísla 20) prebral redigovanie a napokon, v r. 1985 (od čísla 37) sa k redigovaniu vrátil páter Senčík SJ, ktorý *Echo* pripravoval až do konca roka 1990. Počet strán *Echa* bol 64 a obálku vyhotovil majster Tibor Kovalik. Stručne a výstižne je charakterizovaná cieľová skupina čitateľov *Echa* v príhovore prvého „zošita“: problematika uvedená v tomto časopise „je určená pre tých, ktorí hľadajú a poctivo sa snažia. Je určená pre tých, ktorí chcú poznať pravdu. Lepšie, ktorí by radi videli k jadru problémov. Je určená na zamyslenie každej úprimnej myslí.“ Tomu zodpovedali aj témy v jednotlivých zôšitoch (v každom čísle sa redakcia zamerala na určitý problém, ku ktorému hľadala otázky a ponúkala vhodné odpovede). Tak napríklad v prvom a druhom zošite uvažovali autori o viere a ateizme, v treťom o charaktere kresťanstva a misijnom poslaní cirkvi, v štvrtom o ekumenizme, témou piateho čísla bola osobnosť a dielo francúzskeho náboženského mysliteľa a vedca, geológa a paleontológa, člena Tovaryšstva Ježišovho Teilharda de Chardin (1. 5. 1881 – 10. 4. 1955), šiesteho čísla francúzsky filozof Jacques Maritain, siedmy zošit bol venovaný „Matke Cirkvi,“ atď. Tieto hlavné témy dopĺňali články v rubrikách s názvom *Echo cirkevného života*, ktoré rozoberali aktuálne udalosti cirkevného, náboženského a politického života, *Echo kníh*, kde boli recenzované knihy jezuitskej, ale aj svetovej proveniencie, a *Echo zo Slovenska*, v ktorej informovali čitateľov o stave katolíckej cirkvi a dôležitých udalostiach na Slovensku. Vydávanie *Echa* bolo spojené s ťažkosťami, ktoré súviseli s nedostatkom pracovných síl, z čoho vyplývala neistota, či táto revue

¹ LITVA, F. J. *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade*, s. 102.

spĺňa do nej vkladané očakávanie. Napriek všetkým problémom *Echo* vydržalo vychádzať až do konca roku 1990, keď po preložení vydávania na Slovensko v roku 1991 začalo vychádzať pokračovanie *Echa* s titulom *Viera a život*.

Pre zachovanie určitej kontinuity a tiež pre oboznámenie slovenských čitateľov, ktorých väčšina s *Echom* neprišla do kontaktu, so zaujímavými a podnetnými článkami jezuiti vydali tri zväzky príspevkov z *Echa* pod názvom *Svedectvo viery*. Prvý zväzok mal podtitul *Cirkev dnes* a obsahoval články a štúdie z oblasti viery a neviery, o vzťahu viery a ateizmu, o cirkvi, misiách, ekumenizme, pluralizme. Druhá kniha mala názov *Ludská a kresťanská mravnosť* a zahŕňala články a štúdie o mravnosti a manželských a rodinných problémoch. Tretí diel mal podnázov *Špiritualita – Cirkevné hnutia – Osobnosti* a uvádzal štúdie na rovnomenné témy.

Aktuálny stav periodika a známe osobnosti o časopise

Časopis *Viera a život* má dnes 100 strán, z toho 4 strany tvorí obrazová, farebná príloha. Tá najčastejšie reflektuje nosnú tému čísla, nezriedka prináša obrazy kresťanských umelcov – známych i menej známych a ich tvorivé zrkadenia výziev kresťanskej kultúry v súčasnosti. Časopis je dvojmesačník, má pravidelné rubriky (*Téma čísla, Profily, Duchovný život, Všimli sme si, Štúdie a dimenzie, Obrazová príloha, Recenzie, Výber myšlienok k téme čísla*), ale k určitým jubileám alebo osobitným príležitostiam redakcia zvykne pripraviť aj tzv. Osobitnú prílohu (napr. k výročiu Nežnej revolúcie a pod.). Časopis má svojich stálych odberateľov, mnohí ho odoberajú roky, iní sú novými predplatiťmi. Po nedávnej propagačnej kampani pribudlo časopisu takmer sto nových odberateľov z celého Slovenska.

Časopis sa snaží prinášať reflexie k dôležitým aktuálnym i nadčasovým témam, ktoré často iné médiá opomínajú alebo nereflektujú. Uverejňuje príspevky odborníkov z rôznych oblastí: teológie, spoločenských vied, kultúry, umenia, histórie, politológie, psychológie a pod. Pravidelne doň prispievajú napr. Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD., z Katedry politológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, ThLic. Michaela Moravčíková, Th.D., riaditeľka Ústavu pre právne otázky náboženskej slobody Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, Doc. ThLic. Miloš Lichner SJ, D.Th., teológ, ktorý sa venuje latinskej patológii so špecializáciou na teológiu sv. Augustína a ranokresťanskej dogmatickej teológii. Ďalej do časopisu prispievajú ThDr. Michal Vivoda, PhD. – teológ a vysokoškolský pedagóg, vysokoškolská pedagogička a vedúca Katedry etiky a morálnej filozofie na Trnavskej univerzite Prof. ThDr. Mgr. Helena Hrehová PhD., Doc. Mgr. Erika Juríková, PhD., vedúca Katedry klasických jazykov z Trnavskej univerzity a tiež súdna a úradná prekladateľka pre latinský jazyk, Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – historik, Mgr. Peter Cabada – literárny historik, publicista, kultúrny organizátor, Prof. PhDr. Július Rybák, CSc., – spisovateľ, prekladateľ, filológ, PhDr. Terézia Ursínyová – muzikologička a publicistka, publicista Ľudovít Košík mapujúci regionálnu históriu Záhoria, ale aj mnohí ďalší. Redakcia je presvedčená, že svojím zameraním a obsahom nemá na Slovensku, pokiaľ ide o dĺžku vychádzania, periodicitu i obsah, ktorý ponúka, podobnú alternatívu.

Publikujú v ňom mnohé známe katolícke osobnosti, intelektuáli, ktorí prinášajú výsledky svojich zaujímavých vedeckých, odborných výskumov, ale aj postoje a pohľady k tomu, čím naša spoločnosť žije, snažia sa priniesť podnety pre duchovnú formáciu čitateľov, ich rast vo viere i „vedomostný“ rast. Takisto možno povedať, že časopis odoberajú viaceré popredné katolícke osobnosti, o čom svedčí aj anketa k jubileu periodika, publikovaná na jeho stránkach, v ktorej odzrkadlili svoj vzťah k periodiku a jeho obsahovej výpovedi. V nej svoj pozitívny postoj k periodiku *Viera a život* vyjadrili napríklad muzikologička a publicistka PhDr. Terézia Ursínyová z Bratislavy, publicista Ľudovít Košík zo Skalice, profesor Jozef Šimončíč – známy archivár a historik z Trnavy, výtvarník Jozef Vydrnák z Dubnice nad Váhom, dlhoročná pedagogička zo ZUŠ v Senci Mgr. Helena Čajková, či historik a archivár Doc. PhDr. Ivan Chalupecký zo Spiša.

Reflexie z niektorých odpovedí odberateľov

Terézia Ursínyová, muzikologička a publicistka: „*Považujem ho za vysokú školu náboženskej morálky, etiky, teológie i celoživotnej cesty k láske ku každému tvorovi. Je to časopis pre tých, ktorí túžia vedieť viac.*“

Ľudovít Košík, publicista: „*Vždy sa teším, keď ho objavím v poštovej schránke. Je to jediné pravidelné kresťanské periodikum určené pre kresťanskú inteligenciu a všetkých, ktorí nezostávajú na povrchu, ale idú do hĺbky. Som ním pravidelne obohacovaný, aj posilňovaný v duchovnom živote.*“

Jozef Šimončíč, historik, archivár: „*Autorsky sa Viera a život profiluje do duchovnej revue, ktorá má stále čo povedať. Sympatický je podiel ženských autoriek s ich citlivým vnímaním náboženskej reality.*“

Ivan Chalupecký, historik, archivár: „*Urobil pre slovenský národ i kresťanstvo mnoho dobrého.*“

Helena Čajková, učiteľka na Základnej umeleckej škole: „*Vyjadruje sa k širokému spektru otázok duchovného života.*“

Časopis Viera a život ako priestor na dialóg

Viera a život chce byť aj dnes periodikom, ktoré ponúka priestor na dialóg o celospoločenských a aktuálnych duchovno-kultúrnych témach a vhlbenie sa do otázok aj pre ľudí „hľadajúcich“. Medzi jeho devízy určite patrí napr. to, že sa snaží pravidelne v rubrike *Profily* ponúkať portréty zabudnutých osobností a predkladať aj témy, ktoré si iné médiá nevsímajú, pričom obsah časopisu sa spája s vysokou a profesionálnou žurnalistickou i stylistickou kvalitou a pestrosť novinárskych žánrov dokumentujú aj rubriky, v ktorých čitateľ nájde rozhovor, poznámku, anketu či odbornú štúdiu – analýzu. Skutočnosť, že časopis vychádza „v jezuitskom vydavateľstve“ a pod gesciou Spoločnosti Ježišovej, dokumentujú aj viaceré príspevky autorov – odborníkov – jezuitov, z ktorých niektorí sú aj členmi redakčnej rady časopisu. Aj keď je určený náročnejším čitateľom, sú v ňom témy a príspevky, ktoré oslovia aj menej náročných.

Od roku 2004 časopis vedie šéfredaktor Páter Prof. ThDr. RNDr. Ladislav Csontos, PhD. SJ, ktorý ho prevzal po pátrovi Rajmundovi Ondrušovi SJ, výkonnou redaktorkou je Mgr. Andrea Eliášová, PhD. Redakcia sídli v Bratislave. Má aj svoju redakčnú radu, ktorá sa pravidelne schádza raz až dvakrát do roka a pomáha tvorivo dotvárať redakčný obsah periodika. (Hodno ešte poznamenať, že v roku 2005 sa časopis transformoval zo štvrťročníka na dvojmesačník – práve preto, aby mohol aktuálnejšie reflektovať na duchovno-spoločenské dianie v spoločnosti.)

Zoznam bibliografických odkazov

Echo duchovného prúdenia dneška: štúdie o aktuálnych otázkach našej doby. Cambridge: Slovenskí jezuiti v Kanade, 1972 – 1990. ISSN 0316-3210.

HROMNÍK, M., SJ. Časopisy našich rehoľných spoločenstiev. In: *Katolícke Slovensko 2000: Panoráma Katolíckej cirkvi na Slovensku v Jubilejnom roku 2000.* Trnava: SSV, 2001.

LITVA, F. J. *Kanadský experiment: Polstoročie činnosti slovenských jezuitov v Kanade.* Trnava: Dobrá kniha, 2005. ISBN 80-7141-491-3.

Viera a život: časopis pre kresťanskú orientáciu. Trnava: Dobrá kniha, 1991 –. ISSN 1335-6771.

Resumé

Viera a život

Andrea Eliášová

The magazine *Viera a život* plays a special role among the Slovak periodicals. It was founded in 1991 by Spoločnosť Ježišova (Societas Jesu in Latin) in Slovakia, which issues it in its flagship publishing house Dobrá kniha. Its roots, however, go back to 1972, as it is a continuation of the magazine *Echo duchovného prúdenia dneška*, which was published by the Slovak Jesuits in Canada from 1972 to 1990. The paper presents a summary of the periodical that originated in the years of the Communist totalitarianism in the emigration and defended its justness and necessity even after the fall of the regime as it has been regularly published until today for 45 years – 18 years in Canada and 27 years in Slovakia. It reflects important contemporary as well as timeless events, which are often omitted or overlooked by other media. It brings articles by experts from various fields: theology, social sciences, culture, art, history, political science, psychology etc. It includes articles by many well-known and influential Catholic personages, intellectuals presenting the outcomes of their professional research, but also views and opinions on current events and inspiration for the readers' spiritual development, their growth in faith and knowledge.

Key words: Viera a život, Christian periodicals, Slovakia, Canada

Mgr. Andrea Eliášová, PhD.

Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyštudovala študijné odbory žurnalistika a religionistika. Doktorandské štúdium absolvovala na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre v odbore Masmediálne štúdiá. Je výkonnou redaktorkou časopisov *Viera a život* a *Posol*. Pracovala v denníku *Národná obroda*, týždenníku *Slovenka*, mesačníkoch *Rodina a Zdravie*. Spolupracovala s o. z. Forum scientiae et sapientiae a jeho štvrťročníkom. Pre Rádio Lumen niekoľko rokov dramaturgicky a redakčno-produkčne s profesionálnymi umelcami pripravuje cyklus čítaní na pokračovanie, ktorý reflektuje dôležité hodnoty zrkadlené v literatúre. Príležitostne prináša spravodajsko-publicistické príspevky. Náboženské témy z diania na Slovensku tri roky vo forme reportážnych príspevkov spracovávala pre pražskú redakciu Českého rozhlasu a prispievala aj do slovenskej redakcie Rádia Vatikán. Nepravidelne publikuje v týždenníku *Katolícke noviny*. Ako redaktorka spolupracuje na náboženských témach s RTVS.

PERIODIKUM *BUDAPEŠTIANSKY SLOVÁK* A JEHO VÝZNAM PRE SLOVENSKÚ KOMUNITU V BUDAPEŠTI

Anna Kováčová

Kľúčové slová: Budapešť, sprostredkovanie kultúry, menšinové periodikum, mikrospoločnosť, lokálna história, národnostné povedomie

B *udapeštiansky Slovák* je slovenský kultúrno-spoločenský časopis, ktorý vydáva Slovenská samospráva Budapešti (ďalej SSB). Vychádza od septembra roku 1996, je určený Slovákom v Budapešti. Dvadsať rokov sprostredkuje a zachováva slovenskú kultúru a tradície v hlavnom meste. Je prierezom kultúrnej a spoločenskej činnosti slovenských obvodných samospráv. Je poslom slovenskej pospolitosti, zaberá dôležité miesto v kultúrnych dejinách Slovákov žijúcich v Budapešti. Časopis ponúka prezentáciu slovenskej pospolitosti, klubov, súborov, inštitúcií a pod.

Na úvod si dovoľujeme citovať slová druhého šéfredaktora časopisu O. Kníchala o dôležitosti a zmysluplnosti uverejňovania novín: *„Predovšetkým preto si musíme uvedomiť, že ani pretrvanie národnosti v súčasnom globalizovanom svete nie je možné bez ovládnutia nástroja, ktorý je základom národného bytia a kultúry. Nie je možné bez tlačeného slova – časopisov a novín, krásnej a odbornej literatúry, ktoré zachovávajú a sprostredkujú to, čo bolo od nepamäti vytvorené v našej materčine.“*¹

Z histórie časopisu

Slovenská samospráva v Budapešti sa hneď po svojom založení rozhodla vydávať časopis, aby mohla v danej mikrospoločnosti približovať slovenskú kultúru, slovenské slovo, aktuálne informácie a správy tak medzi obvodnými samosprávami, ako aj obvodmi. Touto cestou sa SSB podarilo zviditeľniť činnosť všetkých slovenských samospráv v Budapešti a ich jednotlivcov.

Zámerom uverejňovania dvojmesačne vychádzajúceho regionálno-mestského časopisu *Budapeštiansky Slovák* je i v súčasnosti osloviť menšiu skupinu obyvateľov, podávať správy o menšej komunite, ktorá sa aktivizuje predovšetkým v Budapešti. Prvoradou úlohou časopisu bolo prehľadne a aktuálne informovať čitateľskú verejnosť o politickom, ale v prvom rade o spoločenskom a kultúrnom dianí na pôde Budapešti, o všestrannej činnosti slovenských samospráv pôsobiacich v hlavnom meste, ako aj objektívne predstavovať komunitu.

Vedeniu samosprávy, ako aj redaktorom časopisu sa nepochybne podarilo spojiť a mobilizovať slovenský kolektív v hlavnom meste a zároveň ho začleniť do celoštátneho slovenského diania.

Šéfredaktorov bolo za celých dvadsať rokov viac. Dlhodobu k nim patrili Gregor Papuček, Alžbeta Hollerová-Račková, Oldrich Kníchál, Michal Hrivnák, Zoltán Bárkányi, Eva Fabiánová, ktorých koncepcia je však stále primárne

¹ Čítame našu tlač?, s. 11.

orientovaná na vzájomnú spoluprácu a zápas o „pretrvávajúce“ Slovákov v hlavnom meste Maďarska. Periodikum sa od svojich počiatkov usiluje nielen obsahovo, ale aj jazykovo osloviť Slovákov žijúcich v hlavnom meste.

SSB sa síce nie bez problémov, ale priebežne snaží o zabezpečenie pravidelného vydávania časopisu. *Budapešťiansky Slováčok* spočiatku vychádzal v 3 000 exemplároch, ale – následkom nedostatku finančných prostriedkov – jeho náklad klesol na 1 000 výtlačkov. Finančné zázemie vydávania časopisu zabezpečujú granty udelené Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Komisie pre národnosti hlavného mesta Budapešti, ako aj finančné príspevky obvodných slovenských samospráv.

Cieľ založenia časopisu

Redaktori, resp. kolektív redakcie časopisu *Budapešťiansky Slováčok*, nemali ľahkú úlohu pri vytváraní profilu časopisu a v stanovení si priorit. V úvodných slovách prvého čísla časopisu v septembri roku 1996 zodpovedná redaktorka *Budapešťianskeho Slováka* Zuzana Hollósyová vo svojom pozdrave zdôraznila: „Cieľom nášho časopisu je oboznámať vás s bohatou minulosťou našich tunajších rodákov a priblížiť vám súčasný život Slovákov.“²

Budapešťiansky Slováčok sa obsahovo pripravuje predovšetkým pre dospelých čitateľov, ale obracia sa na celú menšinu Slovákov v hlavnom meste, v prvom rade na tých vyše 2 500 slovenských obyvateľov, ktorí sa podľa oficiálnych štatistík v roku 2011 hlásili za príslušníkov slovenskej národnosti, uviedli ako materinský jazyk slovenský, resp. sa viažu ku slovenským kultúrnym hodnotám a tradíciám.³

Tematické zameranie a rubriky novín

O tematickom zameraní časopisu už v prvom čísle informovala predsedníčka Budapešťianskej slovenskej samosprávy Z. Hollósyová a vtedajšia hlavná redaktorka I. Fúziková v úvodníku, keď vyzdvihla, že „prvoradou úlohou *Budapešťianskeho Slováka* bude informovať čitateľov o činnosti samosprávy, zasvätené a objektívne predstaviť slovenskú menšinu žijúcu v Budapešti (...). Obsahová náplň časopisu má byť taká, aby vyhovela čitateľom, aby budila ich záujem a zároveň ich má vychovávať k láske k materinskému jazyku.“⁴

Základný profil časopisu koncipovali prví hlavní redaktori: Ildika Fúziková a Michal Hrivnák. Hoci sa v redakcii zodpovední redaktori dosť často striedali, predsa sa usilovali po formálnej i obsahovej stránke časopisu postupne vylepšiť a spresniť, ba i skrásľovať. Jednotlivé čísla tak svedčia o odborných a osobných kvalitách daných redaktorov. Novinárske pôsobenie Oldricha Kníchala (15 čísel) a Gregora Papučeka (15 čísel) posilnili kultúrnu a kultúrno-historickú časť novín a dali tiež priestor ukážkam literárnej tvorby začínajúcich i známych slovenských spisovateľov v Maďarsku.

Časopis *Budapešťiansky Slováčok* pri rozmiestnení celého uverejneného materiálu má svoju vlastnú grafickú úpravu. Môžeme konštatovať, že postupom času, predovšetkým za redigovania Alžbety Hollerovej-Račkovej (od januára roku 2003), sa vykryštalizovala forma i obsah periodika. Zmenilo sa najmä jeho členenie a štruktúra, čím sa stalo prehľadnejším a dané témy majú presne vymedzené miesto na stránkach časopisu.

Významná časť príspevkov podáva informácie vyslovene o udalostiach, programoch, organizovaných aktívnejšími Slovákami v hlavnom meste. Časopis prostredníctvom jednotlivých rubriek informuje čitateľskú verejnosť o aktualitách národnostnej politiky, poskytuje informácie o živote obvodných slovenských samospráv a spolkov, o cezhraničných stykoch, o kresťanskom živote alebo o kultúre. Podáva tiež správy o pestrých programoch na rôznych dejiskách, o rôznorodej činnosti slovenskej komunity hlavného mesta. Prezентuje jednotlivé skupiny, kde a akým spôsobom si pestujú svoje tradície a v akej podobe sa uskutočňuje oživenie kultúrnej a národnej identity. Jednotlivé príspevky sú v značnej miere doplnené fotografiami.

² HOLLÓSYOVÁ, Z. Pozdravujem vás, milí čitatelia, s. 1.

³ Központi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötet. 5. sz. Melléklet; SZABOVÁ, O. Dvojitá identita budapešťianskych Slovákov, s. 83.

⁴ FÚZIKOVÁ, I. Byť fórom budapešťianskych Slovákov, s. 1.

Činnosť samospráv sa prejavuje v najväčšej miere v oblasti kultúry. Nepochybne preto dostáva najväčší priestor práve rubrika *Zo života obvodných samospráv* (predtým *Správy z obvodov*). Tieto spravodajské útvary, predovšetkým správy, často prinášajú aj rozhovory a referáty, čím sa časom stali najdôležitejšou rubrikou, kde má čitateľ možnosť informovať sa o samovzdelávacích aktivitách a úspešných kultúrnych programoch slovenských samospráv v Budapešti, alebo aj o spolkovéj činnosti. Je to najefektívnejší spôsob, aby sa jednotlivé slovenské samosprávy navzájom informovali o svojej práci, o snahách a plánoch. Pomocou týchto informácií, predstavenia bohatej škály podujatí sa môžu záujemcovia bližšie oboznámiť so slovenským spoločenským životom v Budapešti.⁵ Nájde tu napr. články o výstavách a literárnych večierkoch, o vystúpeniach tanečných súborov a spevokolu *Ozvena* alebo o programoch a výletoch *Klubu slovenských dôchodcov*.

Redaktori sa snažia klásť dôraz i na otázky kultúrnej identity Slovákov. Takýchto príspevkov je v časopise viac: *Čo sme to za Slovákov* (č. 1, 2001), *Slováci v Maďarsku ako ďalej?* (č. 5, 2001), *Zvýšila sa hodnota kurzu slovenčiny* (č. 3, 2003), *Naše volebné šance* (č. 2, 2006).

Dôležitou formou posilnenia identity je výskum lokálnej histórie. Pomocou populárno-vedeckých príspevkov, uverejnených pod rubrikami *Z histórie Budapešti*, *Naša história, resp. Kultúra*, *Známe osobnosti*, alebo *Jubileum*⁶, má čitateľ možnosť nazrieť do slovenskej minulosti hlavného mesta, ako aj dočítať sa o rôznych jubileách inštitúcií, periodík, spolkov alebo jednotlivcov. Na stránkach časopisu sa však objavujú nielen články výskumníkov slovenského pôvodu, ale aj články z oblasti histórie slovenskej kultúry z pera maďarských historikov, literárnych vedcov alebo novinárov a amatérskych bádateľov.⁷ Redaktori v rubrike *Literatúra našich autorov*, alebo v súčasnosti pod názvom *Literatúra* sa usilujú uverejňovať aj beletriu, poviedky a básne slovenských autorov v Maďarsku (Juraj Dolnozemský, Imrich Fuhl, A. Kormoša, G. Papuček, Z. Bárkányi Valkán a i.). Uverejnením ukážok z ich tvorby sa čitateľská verejnosť postupne zoznamuje s autormi slovenskej menšiny. V časopise nechýbajú ani súbegy, oznamy, krížovky, občas sa objavia aj vtipy.

Kolektív prispievateľov do časopisu tvorí prevažne slovenská inteligencia v Maďarsku, ale sem-tam sa objavia aj autori zo Slovenska. *Budapeštiansky Slováč* inšpiruje k písaniu aj tých, ktorí inak nezvykli publikovať, ale pociťujú potrebu porozprávať o nejakej udalosti alebo len informovať záujemcov o danom programe. Považujeme to za významnú zásluhu redakcie časopisu. Treba však uviesť, že nedostatok novinárov a reportérov spôsobuje, že sa občas preberajú články (hoci v kratšej podobe) aj z *Ľudových novín* či z týždenníka Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku.

Jazyk a štýl periodika

Výber a stavba jazykových prostriedkov súvisí s cieľom a určením redaktorov *Budapeštianskeho Slováka*. Časopis sa od svojich začiatkov usiluje vyhovieť nielen obsahovo, ale i jazykovo všetkým čitateľom, všetkým príslušníkom slovenskej menšiny, a chce osloviť čoraz širšiu čitateľskú obec. Keď zoberieme do úvahy všetky tieto argumenty, časopis vychádza na veľmi dobrej jazykovej úrovni, v zhode s jazykovou normou slovenčiny.

⁵ Sú to napr. články: *Zo života našich dôchodcov*. In: *Budapeštiansky Slováč* (= BS). 2003, roč. 8, č. 2; *Stretnutie slovenských speváckych zborov*. In: BS. 2003, roč. 8, č. 3; *Rozbehla sa práca v Novej Pešti*. In: BS. 2003, roč. 8, č. 2; *Pamätná tabuľa J. N. Bobulovi*. In: BS. 2003, roč. 8, č. 6; *Súťaž v prednese poézie a prózy*. In: BS. 2002, roč. 7, č. 1; *Pozdrav našim ženám k MDŽ*. In: BS. 2004, roč. 9, č. 2; *O predstavení zborníka o O. L. Achimovi*. In: BS. 2004, roč. 9, č. 1; *Doškoľovanie na Slovensku*. In: BS. 2005, roč. 10, č. 3; *Verejný zasadnutie Slovenskej samosprávy XX. obvodu*. In: BS. 2016, roč. 21, č. 5 – 6.

⁶ Za zachovanie pamiatky významných osobností slovenských dejín. In: BS. 2015, roč. 20, č. 6. Nájde tu i ďalšie články napr. o zvonárovi Jozefovi Pozdechovi z druhej polovice 19. storočia, o rodine sochárov Dunajských, ktorej členovia obohatili kultúrne dedičstvo hlavného mesta mnohými umeleckými dielami, tiež o sochárovi Jozefovi Damkovi (1872 – 1955).

⁷ Sú to napr. Csaba Kiss Gy., Iván Halász, Karol Wlachovský, Anna Divičanová, Anna Kováčová, Gregor Papuček, Zoltán Bárkányi (Pozri napr. *Pest-Buda mint szlovák szellemi központ [Pešť a Budín ako duchovné strediská Slovákov]*. In: BS. 1999, roč. 4, č. 1; *Pešť – Budín – Budapešť: Význam hlavného mesta v kultúre Slovákov*. In: BS. 1998, roč. 3, č. 4 – 5; *Na Lutherovom dvore: Z histórie slovenského evanjelického kostola na Rákócziho triede*. 1999, roč. 4, č. 1, 2 – 3, 4; *Slávni budapeštianski Slováci*. In: BS. 2001, roč. 6, č. 2; *Peštianski Slováci v zrkadle maďarských dobových periodík*. In: BS. 2006, roč. 11, č. 1; *Maďarskí spisovatelia po slovensky*. In: BS. 2005, roč. 10, č. 1; *Slovenskí rodáci na peštianskej univerzite*. In: BS. 1998, roč. 3, č. 1 – 2; *Slovenskí sochári v Pešťbudíne I. a II.* In: BS. 2005, roč. 10, č. 1 a 3).

Budapeštiansky Slováč zohráva veľmi dôležitú úlohu v tom, aby si domáci Slováci prostredníctvom neho rozvíjali svoju jazykovú kultúru, aby si lepšie upevnili schopnosť čítania, používania a znalosti jazyka. Aj keď sú články napísané v modernej spisovnej slovenčine a časopis sleduje vývin slovenského literárneho jazyka, predsa sa z hľadiska používania jazyka redaktor a jazykový lektor snažia vyhýbať komplikovanej štylizácii, zložitejšej vetnej skladbe a zložitejším slovným spojeniam a tiež používaniu cudzích slov. Robia to však preto, aby sa do rúk čitateľa dostal tlačový orgán skutočne čitateľný a zrozumiteľný aj širšej čitateľskej obci.

Na oslave pri príležitosti 10. výročia vydávania časopisu *Budapeštiansky Slováč*, ktorá sa konala v jeseni 2005, bývalý šéfredaktor časopisu *Život* Ladislav Tomášek a tiež bývalý šéfredaktor týždenníka *Ludové noviny* Zoltán Bárkányi hodnotili časopis a vyzdvihli jeho dobrú jazykovú úroveň. Z. Bárkányi vo svojom prejave tiež povedal: „*Budapeštiansky Slováč od svojho prvého čísla až po dnešok vychádza na vysokej, náročnej jazykovej úrovni.*“⁸

Stránky v maďarčine

Je vítané, že *Budapeštiansky Slováč* sa od svojich začiatkov usiluje vyhovieť nielen obsahovo, ale aj jazykovo všetkým čitateľom, a to takou formou, že závažnejšie a podstatnejšie informácie a správy daného čísla má možnosť prečítať si aj čitateľ neovládajúci slovenský jazyk, a to v maďarskej prílohe. Takýmto spôsobom každý, kto má záujem o noviny zo strany maďarskej čitateľskej verejnosti, má možnosť informovať sa o práci slovenských kolektívov v hlavnom meste.

V rokoch 1996 – 2002 približne tretina novín vychádzala v maďarčine, ale od roku 2003 sa stretávame už len s dvojstránkovou, resp. jednostránkovou maďarskou prílohou. Napríklad príloha v maďarčine (2015, r. XX, č. 6) podáva veľmi zaujímavý článok o návšteve SSB v družobnej obci Mojmirovce, o oslavách 15 rokov pôsobiacieho speváckeho zboru *Ozvena* alebo o zjazde *Klubu dôchodcov v Bratislave*.

Formálna stránka a grafický dizajn časopisu

Počas dlhých rokov sa časopis nielen z obsahového, ale aj z formálneho hľadiska výrazne zmenil a rozvinul. Periodikum dovedy vychádzajúce výlučne na čierno-bielych hárkoch bolo rozšírené v roku 1998 o farebné strany. Od roku 2000 sú noviny tlačené na kvalitnejšom papieri, a nie len titulná a posledná strana je farebná, ale farebné fotografie sa nachádzajú aj na ostatných stránkach, čo robí noviny nielen príťažlivejšími, ale aj výraznejšími.

Dvojmesačník vychádza na 16 až 20 stranách vo formáte A4. Záhlavie dvojmesačníka *Budapeštiansky Slováč* obsahuje názov novín, ročník, mesiac a rok vydania. Redakcia si, pravdepodobne, úmyselne zvolila pre titul novín modrú farbu, čo v podstate symbolizuje farby Slovenska. (Pri titule sa nachádza erb Budapešti a SSB.)

Farebná viazaná obálka z kriedového papiera s veľkoformátovou fotografiou hneď upúta pozornosť čitateľa. Na titulnej strane nájdeme napr. nejakú významnejšiu osobnosť spoločenského a kultúrneho života, snímku z nejakého aktuálneho a významnejšieho podujatia alebo žánrové zábery.

Na poslednej stránke pod titulom *Fotoreportáž* nájdeme fotky z rôznych kultúrnych programov, zábery z nejakého výletu, podujatia, zo stretnutia, ktoré vhodne dokumentujú akcie a podujatia budapeštianskej slovenskej komunity. Vo vnútri sa nachádzajúci bohatý farebný fotografický materiál nielen informuje a ilustruje, ale aj dopĺňa a ešte lepšie zdôrazňuje články nachádzajúce sa v danom čísle.

V celých novinách je písanie titulkov, z hľadiska typu písma i vyčlenenia v texte, zjednotené. Modrá farba v kurzíve písaných titulov prispieva k rýchlejšej orientácii a hneď upúta pozornosť čitateľa na jednotlivé témy. K väčšej prehľadnosti textu v časopise prispieva aj členenie do troch stĺpcov a k tomu ešte rozdelenie stĺpcov modrou čiarou.

⁸ FÚZIKOVÁ. Sympóziu k jubileu, s. 2.

Záver

Môžeme jednoznačne potvrdiť fakt, že počas 20 rokov noviny *Budapeštiansky Slovák* prispeli k upevňovaniu kultúrnych hodnôt a národnostného povedomia Slovákov v Budapešti. Periodikum sa stalo orgánom a kronikou Slovákov v hlavnom meste, zrkadlom mnohostrannej aktívnej činnosti jednotlivých slovenských samospráv, zborov, spolkov a jednotlivcov. Časopis nielen zviditeľňuje zaujímavé a úspešné národnostné podujatia, ale postupne aj odкрýva stopy slovenskej minulosti, pripomína multietnický ráz hlavného mesta bývalej spoločnej krajiny, Uhorska.

Časopis *Slovenskej samosprávy Budapešti* odzrkadľuje zmeny v živote slovenského kolektívu v hlavnom meste. Ako seizmograf prináša svedectvo o rôznorodých aktivitách budapeštianskych Slovákov. *Budapeštiansky Slovák* je vhodnou bázou na udržiavanie kontaktov, sprostredkovanie kultúrnych hodnôt a na posilňovanie uvedomenia si svojho pôvodu. Prostredníctvom neho sa zviditeľňuje nielen život tejto slovenskej kultúrnej menšiny v Budapešti, ale aj jej pestrá a rôznorodá činnosť.

Zoznam bibliografických odkazov

Budapeštiansky Slovák: časopis Slovenskej samosprávy v Budapešti. Budapešť: Slovenská samospráva Budapešti, 1996 –. ISSN 1416-6453.

Čítame našu tlač? In: *Budapeštiansky Slovák*. 1998, roč. 3, č. 4 – 5, s. 11.

FÚZIKOVÁ, I. Byť fórom budapeštianskych Slovákov. In: *Budapeštiansky Slovák*. 1996, roč. 1, č. 1, s.1.

FÚZIKOVÁ. Sympóziu k jubileu. In: *Budapeštiansky Slovák*. 2005, roč. 10, č. 6. s. 2.

HOLLÓSYOVÁ, Z. Pozdravujem vás, milí čitatelia ... In: *Budapeštiansky Slovák*. 1996, roč. 1, č. 1, s. 1.

Központi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés. 5. sz. Melléklet. In: MAYER, E., ed. *Kisebbségek Magyarországon: 2002 – 2003*. Budapest: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, 2004.

SZABOVÁ, O. Dvojitá identita budapeštianskych Slovákov. In: DIVIČANOVÁ, A., TÓTH, J. A., a A. UHRINOVÁ, eds. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM, 2006, s. 82 – 85.

Resumé

The periodical *Budapeštiansky Slovák* and its significance for the Slovak community in Budapest

Anna Kováčová

The paper presents the bimonthly *Budapeštiansky Slovák*, which was first published twenty years ago. The periodical plays an important role in the spread of culture in its various aspects. It reports the news of the small community and publishes short articles on cultural events, nationality policy, important personalities and religious life of the Slovaks in Budapest. The paper describes the aim of founding the magazine, its formal side, content, sections and subject focus.

Key words: Budapest, spread of culture, minority periodical, micro-society, local history, national awareness

Dr. Anna Kováčová, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Vo svojom výskume sa orientuje na historickú pamäť, sociálne dejiny a na kultúrne dejiny každodennosti v 19. a 20. storočí. Predmetom jej vedeckovýskumného záujmu je predovšetkým problematika národnostného a spoločenského života slovenskej minority v hlavnom meste Uhorska a v jeho okolí. Sústreďuje sa na historický a kultúrnohistorický výskum so zohľadnením historických, cirkevných, inštitucionálnych a kultúrnych aspektov Slovákov v Uhorsku/Maďarsku. Mapuje život a činnosť významných reprezentantov slovenskej minority v Budapešti, resp. na Dolnej zemi v kontexte vzťahov so Slovenskom, Budapešťou a Dolnou zemou. Analyzuje činnosť, funkcie a úlohy rôznych asociácií, organizácií a inštitúcií založených a pôsobiacich v Uhorsku. Výsledky výskumu publikuje vo vedeckých zborníkoch, v odborných a populárno-vedeckých časopisoch.

ZAČIATKY A VÝVIN ČASOPISU *PRAMEŇ*, TLAČOVÉHO ORGÁNU SLOVENSKEJ NÁRODNOSTNEJ MENŠINY V CHORVÁTSKU

Andrej Kuric

Kľúčové slová: časopis *Prameň*, Chorvátsko, slovenská národnostná menšina

Slováci v Chorvátsku nemali dlhý čas svoj osobitný tlačový orgán. Iba Slováci v Iloku odoberali tlač, týždenník *Hlas ľudu*, časopis vojvodinských Slovákov, ktorý prinášal informácie aj o ilockom kultúrnom dianí, ale veľmi málo sa dostával aj do iných častí Slavónie v rámci bývalej Juhoslávie. Informácie o podujatiach, dianí a o živote Slovákov v Chorvátsku v jednotlivých obciach mal prinášať časopis pre Čechov a Slovákov *Jednota*.

Roku 1946 bol v Daruváre (Chorvátsko) založený Zväz Čechov a v tom istom roku začal vychádzať aj časopis juhoslovanských Čechov, týždenník *Jednota*. Avšak na schôdzi Zväzu Čechov 23. novembra 1947 bolo dohodnuté, že *Jednota* bude časopisom Čechov a Slovákov v Chorvátsku. V dôsledku politickej situácie v Juhoslávii (inforbiri) koncom roku 1948 sa činnosť Zväzu Čechov v Juhoslávii skončila, a tak prestal vychádzať i časopis *Jednota*. Dôvodom bola reorganizácia celého krajského života, ktorý sa musel prispôbiť novým podmienkam a politickým pomerom. Juhoslávia sa stala federáciou. V roku 1949 boli podniknuté kroky na založenie Československého zväzu v Ľudovej republike Chorvátsko (ďalej LRCH). Schválený bol štatút Zväzu. Zväz už nebol len organizáciou Čechov, ale Čechov a Slovákov v Ľudovej republike Chorvátsko. Dňa 8. mája 1949 sa v Daruváre uskutočnilo valné zhromaždenie Československého zväzu (ďalej ČS). Zúčastnilo sa ho 97 delegátov, ktorí zastupovali 35 českých a slovenských spolkov v Chorvátsku. Zväz sa mal starať o spoločenskú, politickú, kultúrnu a osvetovú činnosť Čechov a Slovákov v Chorvátsku. Krajský časopis *Jednota* mal informovať verejnosť o kultúrno-spoločenskom živote Čechov a Slovákov v Chorvátskej ľudovej republike. No nebolo to tak.

Časopis, ktorý bol orgánom Československého zväzu, potom Zväzu Čechov a Slovákov s ústredím v Daruváre, mal písať i o Slovákoch v Chorvátsku. No príspevky o Slovákoch v Chorvátsku boli sporadické. V rokoch 1949 – 1991 sa vedúci predstavitelia v Československom zväze a ani vedúci predstavitelia *Jednoty* neusilovali nájsť aspoň jedného novinára – Slováka, ktorý by informoval verejnosť o spoločensko-kultúrnej, hospodárskej a politickej práci Slovákov v Chorvátsku. Zaujímavé je to, že sa na schôdzach Československého zväzu, keď sa hovorilo o *Jednote*, hovorilo o časopise Čechov a Slovákov v Chorvátsku.

Keďže máme údaje o tom, že *Jednota* bol časopis Čechov a Slovákov, príslušníci slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku by si mali uvedomiť, že aj oni sú nositelia práva, ktoré majú i príslušníci českej národnosti v Chorvátsku.

Práve pre situáciu, v akej sa nachádzali Slováci v Chorvátsku počas spoločného nažívania s Čechmi v Československom zväze, vedúci Slovákov v Chorvátsku aj reflektujú spoločensko-politickú situáciu v tom čase (vznik Slovenskej a Českej republiky) chceli ísť svojou cestou a vystúpili z Československého zväzu. A zmena nastala vznikom Matice slovenskej v Chorvátsku, keď krátko po jej ustanovení v roku 1992 si Slováci založili aj svoj časopis *Prameň*, spočiatku vydávaný a aj zostavovaný za pomoci Matice slovenskej v Martine, a potom podporovaný

chorvátskym Úradom vlády pre národnostné menšiny. Je vydávaný v slovenskom jazyku, ale občas uverejňuje aj príspevky v chorvátčine (veľmi málo). Hlavnou úlohou časopisu *Prameň* bolo zjednocovať, kultúrne povzniesť, informovať, realizovať sa aj v publicistickej a literárnej činnosti, a napokon prezentovať sa na verejnosti. Tu vznikajú prvé pokusy o uverejnenie informácií o histórii slovenských obcí, príbehy, správy a literárne pokusy. Prvé číslo bolo vydané s cieľom uverejniť správu o založení Matice slovenskej, o poslaní a zámere tohto periodika. Za nie ľahkých okolností toto a ostatné čísla z rokov 1992/1993 boli vydané za pomoci a v spolupráci s Maticou slovenskou v Martine. Po dvoch rokoch vznikli vhodnejšie podmienky na jeho rozvoj. Matica slovenská v Chorvátsku na základe Zákona o verejnom informovaní na Ministerstve pre informovanie Chorvátskej republiky prihlásila vydávanie periodika, na ktoré síce tento vládny rezort schválil 30. júla 1992 prostredníctvom svojho Úradu pre národnostné menšiny prvé riadne náklady, avšak vyčlenil ich až v roku 1994. V tom roku sa *Prameň* začal publikovať ako dvojčíslo v Chorvátsku, tlačila ho firma Sitograf Osijek a 27. mája toho istého roku sa za podpory primátora mesta Osijek pána Zlatka Kramarića konala jeho prezentácia.

Riadny dvanásťstránkový *Prameň* vychádza od roku 1997. Podobne sa postupne riešil aj problém redakčného sídla. Redakcia pôvodne sídlila v Našiciach. V roku 1993 sa presťahovala do vyhradenej miestnosti v Základnej škole v Josipovci Punitovačkom, aby sa potom pravidelne v rokoch 1994 – 1996 členovia schádzali v miestnosti firmy IBM Osijek a od roku 1997 v Dome kultúry v Josipovci. V roku 1998 sa v Josipovci otvorili brány novej školy, kde v jej podkroví *Prameň* za podpory vládnych vkladov získal priestory a všetko potrebné na bezprekážkovú činnosť. Zriadiť priestor pre redakciu *Prameňa* v Josipovci vyplynulo z dôvodu väčšieho skoncentrovania sa Slovákov v oblasti východného Chorvátska, čím sa zároveň riadil Zväz Slovákov aj pri určovaní zodpovedných členov redakcie. V roku 1992 vyšli tri dvojčísla *Prameňa*. Šéfredaktorom bol Jozef Kvasnovski, pomocník Jozef Kristek. Redakčnú radu tvorili: Štefica Javorček, Pavol Kvasnovski, Andrija Šuljak, Ivan Komak, Kata Kandera, Darko Kocman, Branka Kandera, Branka Baksa. Lektorkou bola Margita Žagarová a časopis sa tlačil v Martine. Adresa redakcie bola v Našiciach, Trg Izidora Kršňjanina, č. 5. V roku 1993 číslo 5 – 6 *Prameňa* vytlačil Caritas z Đakova a redakcia sa nachádzala v Josipovci.

Začiatkom roku 1994 *Prameň* tlačil Sitograf z Osijeka, redaktorom bol J. Kvasnovski a redakcia sídlila v Osijeku na ulici A. Starčevića č. 7. V Redakčnej rade boli: Milan Činčurák, Ivan Kanisek, Jaroslav Pecník a Josip Waller. Lektorkou bola Margita Žagarová a technickým redaktorom Zlatko Lončarić. Toho istého roku číslo 3 – 4 *Prameňa* dostalo aj grafickú úpravu, ktorú robil Saša-Stjepan Bakša. Od januára roku 1994 bola prvá a posledná strana časopisu farebná a *Prameň* (dvojčíslo) mal 16 strán. Náklad bol 500 kusov. Od čísla 11 – 12 (rok 1995) bola adresa redakcie v Našiciach: Trg I. Kršňjavoga 5. Od roku 1997 má *Prameň* 16 strán. Začiatkom roku 1998 redakcia sídlila v Josipovci Punitovačkom, redaktorom bol Josip Kvasnovski, členmi redakčnej rady Josip Kvasnovski, Josip Kristek, Josip Waller a Sandra Kralj, lektorom bol Emil Horák. Za grafickú úpravu zodpovedal Matko Žitnjak a za tlač firma TISAK z Našíc. Náklad bol 600 výtlačkov. Začiatkom roku 1999 redakcia *Prameňa* naďalej sídlila v Josipovci Punitovačkom, redaktorom bol Josip Kvasnovski, redakčnú radu tvorili Josip Kvasnovski, Josip Kristek, Josip Waller, Sandra Kralj, Anđelka Đunđa, lektorkou bola Bohuslava Lukačovičová a korektorkou Ružica Vinčak. Grafickú úpravu mal na starosti Matko Žitnjak, za tlač zodpovedala firma *Tisak* z Našíc. Náklad zostal nezmenený – 600 výtlačkov. V máji 1999 bol šéfredaktorom Josip Kvasnovski, jeho zástupcom bol Josip Kristek a tajomníčkou redakcie sa stala Ružica Vinčak. Redakčná rada mala týchto členov: Josip Kristek, Josip Waller, Sandra Kralj, Anđelka Đunđa, Vesna Baksa. Za jazykovú úpravu zodpovedali Bohuslava Lukačovičová a Ružica Vinčak. Grafickú úpravu zastrešoval Matko Žitnjak, tlač obstarávala firma *Tisak* z Našíc. Tlačilo sa naďalej 600 výtlačkov. Od čísla 10 (1999) bol lektorom aj Pavol Danič.

Začiatkom roku 2000 redakcia sídlila v Josipovci Punitovačkom, tlačilo sa 600 kusov periodika, jeho redaktorom bol J. Kvasnovski, zástupcom Josip Kristek a tajomníčkou redakcie Ružica Vinčak. Redakčnú radu tvorili Josip Kristek, Josip Waller, Sandra Kralj, Anđelka Đunđa a Vesna Baksa. Jazykovú úpravu mali na starosti Bohuslava Lukačovičová, Pavol Danič, pomocníčkou lektora bola Ružica Vinčak, grafickú úpravu robil Matko Žitnjak, tlač zabezpečila firma *Tisak* z Našíc. V tomto roku bola lektorkou Andrea Jančovičová a pomocníkom šéfredaktora sa stal Andrej Kuric. Koordinátorkou II. sa stala Vesna Baksová. V roku 2001 číslo 2 lektorovala Anna Pucovská z Iloka

a potom znovu Bohuslava Lukačevičová zo Slovenska. V roku 2002 vyšlo 600 kusov *Prameňa*. Výkonný výbor Zväzu Slovákov už začiatkom júna nebol spokojný s grafickým redaktorom a s nedodržaním termínu vydania časopisu. Časopis nebol načas vytlačený a distribuovaný Maticiam a odberateľom. Výkonný výbor Zväzu Slovákov sa preto rozhodol nájsť nového grafického redaktora. Od prvého čísla *Prameňa* v roku 2003 sa stal šéfredaktorom Josip Kvasnovski, zástupcom Andrej Kuric, jazykovú úpravu mal na starosti Emil Horák, grafickým redaktorom bol Siniša Vidić z Osijeku. *Prameň* sa tlačil v Osijeku vo firme *Grafika*. Prvýkrát sa spomínajú dopisovatelia: Margita Žagar, Ivan Hudec, Jozef Jozefčik, Vesna Baksa, Snježana Hržica, Anđela Majdiš, Marija Okanovič, Miroslava Gržinič, Zlatko Jevak, Darinka Siladi a Josip Waller. Boli to dopisovatelia Matíc slovenských v Chorvátsku. V roku 2003 boli ešte lektormi Vlado Miksád a Rastislav Sudetský. V roku 2004 bol redaktorom *Prameňa* Josip Kvasnovski, zástupcom Andrej Kuric a lektorkou Zuzana Miháliková-Týrová.

V januári roku 2005 sa stal redaktorom Andrej Kuric, zástupkyňou redaktora a prekladateľkou Boženka Dasovičová. (Po prvýkrát sa spomína prekladateľ, čo znamená, že mnohí dopisovatelia zasielali články v chorvátskom jazyku a bolo ich treba prekladať. Treba tu povedať, že niekedy bolo nutné preložiť aj viac ako polovicu článkov, lebo väčšina dopisovateľov písala články v chorvátčine. Žiaľ, tak je to aj dnes.) Lektorkou bola Zuzana Miháliková-Týrová a do časopisu prispievali: Margita Žagarová, Ivan Hudec, Jozef Jozefčik, Vesna Baksová, Vlado Miksád, Snježana Hržicová, Anđela Majdišová, Mária Okonovičová, Miroslava Gržiničová, Zlatko Jevak, Darinka Siladiová a Josip Waller. Je zrejme, že by redakcia *Prameňa* mala umožniť prispievanie aj mnohým iným prispievateľom so spoločným záujmom informovať, poučiť a skvalitniť náš kultúrno-spoločenský časopis. Znovu musím povedať, že sa ujala prax, že z každej Matice mohol byť iba jeden dopisovateľ, ktorého určila Matica. Žiaľ, táto prax platí aj dnes. Graficko-technickú úpravu mal na starosti Siniša Vidić a tlač firma *Grafika* v Osijeku. Redakcia sa nachádzala v Osijeku, ulica Šoltanska 8. Mesačne sa tlačilo 800 kusov časopisu. *Prameň* finančne podporovala Rada pre národnostné menšiny v Chorvátsku. V marci roku 2006 sa zvýšil náklad *Prameňa* na 850 výtlačkov a pretože bolo o čom písať, niekoľkokrát sa zvýšil aj počet strán *Prameňa* zo 16 na 20. V projektoch na rok 2007 sa žiadalo o zvýšenie počtu strán zo 16 na 20 a náklad navýšiť na 900 kusov. Od druhého čísla roku 2008 sa zvýšil počet strán na 24. Číslo 6 malo 32 strán a tento počet je dodnes nezmenený. V roku 2009 *Prameň* vychádzal pravidelne raz do mesiaca v náklade 850 kusov. Prvé číslo malo 28 strán, druhé 32, tretie, štvrté, piate číslo mali 28 strán, číslo 6 malo 32 strán, dvojčíslo 7 – 8 malo 50 strán. Číslo 9, 10, 11 a 12 mali po 28 strán. V roku 2010 do *Prameňa* prispievalo 18 stálych dopisovateľov. Boli to: Anđelka Đunđa, Ivan Hudec, Zdenka/Željka Uzel, Vesna a Branka Baksa, Boženka Čermak, Željko Brnjik, Anđela Majdiš, Anica Popovič, Mario, Mira Gržinič, Zlatko Jevak, Daša Siladi, Miluška Kuric, Andrej Kuric, Olgica Služek, Lidija Hološ, Andrija Čuha, Ema Cinkocki, Pavo Treger, Brank Prišč, Ján Širka. So svojimi príspevkami sa nám hlásili aj Dušan Saják, Boženka Saják, Božena Dasovič, Ružica Vinčak, Mihal Kaňa, Katarina Šimašek, M. Rekič-Grolmusova, Ana Marošević, Margita Žagar, Josip Krajčik. *Prameň* mal 28 strán, dvojčíslo 7 – 8 malo 56 strán. Šéfredaktorom bol Andrej Kuric, zástupkyňou bola Božena Dasovič a jazykovú úpravu mal na starosti Ján Širka. Redakcia bola v Osijeku. *Prameň* sa tlačil v Našiciach vo firme *Tisak-Našice* v náklade 950 výtlačkov. Finančnú podporu na vydávanie časopisu *Prameň* poskytla Rada pre národnostné menšiny Chorvátska. Predseda Zväzu Slovákov Andrej Kuric s ešte niekoľkými členmi Výkonného výboru Zväzu chcel uskutočniť projekt *Do každého slovenského domu v Chorvátsku darovať časopis Prameň*, projekt sa nezrealizoval a preto už začiatkom roku 2012 sa počet výtlačkov znížil na 750 a začiatkom roku 2014 na 620 výtlačkov. Dnes, začiatkom roku 2017 sa tlačí

600 kusov časopisu.

Od roku 2005 každý rok vyšlo dvanásť čísel *Prameňa*. Počet strán bol štandardný – 28, a od čísla 9 mal časopis 32 strán. Od tretieho čísla 2014 sa zmenila redakcia, lektor, aj niektorí dopisovatelia *Prameňa*. Redakciu¹ tvorili: Sandra Kralj Vukšič, Mirko Vavra, Miroslava Gržinič, Josip Krajči, Pavel Treger, tajomníčkou bola Branka Baksa. Jazykovú úpravu mali na starosti Martin Machata, Mgr. Peter F. 'Rius Jílek a Ružica Vinčak. Graficko-technickú úpravu zabezpečovala firma TISAK d. o. o. Našice. Dopisovateľmi boli: Josip Kreičik, Marica Tisaj, Željka Biro,

¹ Súčasná adresa redakcie a vydavateľa je: Savez Slovaka – Zväz Slovákov, Braće Radiča 68 (PP 39), HR-31500 NAŠICE, Telefón/fax: +385 (0) 31 613 433, E-mail: Pramenredakcija@yahoo.com, savez-slovaka@os.htnet.hr, www.savez-slovaka.hr.

Tatjana Buha, Vlatko Mudroh, Samir Slivka, Andela Majdiš, Anica Popovič, Margita Rekič Grolmusová, Zlatko Jevak, Branko Prišč, Tanja Matota, Nikola Čiš, Barbara Čuha, Pavel Treger. Tlač zabezpečovala taktiež firma TISAK d. o. o.² Ča-sopis má mesačnú periodicitu a vychádza v náklade 620 výtlačkov. Od roku 2016 tlač zabezpečuje opäť firma *Grafika, Osijek*.

Prameň sa počas 25-ročného vychádzania dostalo kritik aj pochvál. Niekedy bol kvalitnejší, inokedy menej, no články, príspevky v ňom sú obrazom slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku. V *Prameni* sa uverejňovali a uverejňujú články a práce informačné, historické, literárne, odborné, vedecké, poradné, cestopisné, športové, religiózne, správy a kronika zväzovej činnosti a činnosti Slovákov žijúcich v Chorvátsku. Časopis *Prameň* by mal kultúrne a osvetovo povzniesť a informovať predovšetkým Slovákov v Chorvátsku a aj predstaviť sa chorvátskej verejnosti doma a slovenskej verejnosti na Slovensku a vo svete. Mal by sa snažiť čím vernejšie dokumentovať udalosti, informovať čitateľov, zbližovať ľudí, podávať zaujímavé správy, propagovať a objavovať historickú, umeleckú, spisovateľskú a inú tvorbu. Každá slovenská rodina by si ho mala zadovážiť. Azda by bolo potrebné, aby *Prameň* hľadal nové formy, nové spôsoby, nové cesty skvalitnenia a každý rok zväčšoval počet čitateľov, ktorí chcú spoznať život, prácu, dejiny, kultúru a obyčaje našej národnostnej menšiny v Chorvátsku. A nie len to. V našej národnostnej menšine máme toľko známych ľudí, o ktorých by bolo potrebné písať.

Priebeh vzniku jedného čísla *Prameňa* je zložitý a vyžaduje si dobrú organizáciu práce a dodržiavanie termínov. Zvlášť je dôležité, aby články nemeškali s vydaním aj dva-tri mesiace. *Prameň* je našim naozajstným zrkadlom činnosti a prezentačným materiálom, ktorý pestuje slovenskú rodnú reč ako základný symbol národnostnej menšiny v Chorvátsku. Je potrebné ho z roka na rok zveľaďovať, chrániť a starať sa o jeho existenciu.

Na záver i niekoľko štatistických údajov: Od r. 1992 do konca r. 2016 sa vydalo 279 čísel časopisu *Prameň*, z toho bolo 25 dvojčísiel, jedno štvorčíslo – 7, 8, 9, 10/1995 a dve osobitné vydania v r. 1996 (vianočné číslo a číslo pre deti). Bolo napísaných viac ako 8 000 článkov (nepočítajúc detské práce). Najviac článkov bolo napísaných v r. 2010 – až 453. Do *Prameňa* doteraz prispelo viac ako 130 dopisovateľov. V prvých rokoch do časopisu prispievalo iba 4 – 6 stálych dopisovateľov, no každým rokom sa počet spolupracovníkov zväčšoval, takže v r. 2011 to už bolo viac než 20 dopisovateľov. Vydávanie *Prameňa* financuje predovšetkým Rada pre národnostné menšiny Chorvátska. Od roku 2015 finančnú pomoc podáva aj Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí z Bratislavy. Aj každý odoberteľ sa, možno povedať, symbolicky zúčastňuje na financovaní *Prameňa*.

V *Prameni* by mali byť zastúpené všetky publicistické žánre: informatívny, beletristický, náboženský, filozofický, vedecký, kultúrny, športový, zábavný a iné. Do *Prameňa* písali a píše poprední ľudia z chorvátskeho a slovenského kultúrneho, spoločenského a verejného života: Emil Horák, Matúš Kučera, Kvetoslava Kučerová, Josip Waller, Štefan Jangl, Viera Tapalagová, Blaža Pavlovič-Radmanović, Mato Batorović, Ružica Vinčak, Elena Melušová, Stanislav Benčić, Ante Vukasović, Stanislav Bajanić, Ľubica Bartalská, Mária Dobříková, Augustín Lang, Zuzana Týrová, Michal Týr, Ján Širka, Josip Kvasnovski, Andrej Kuric, Josip Kreičik, Sandra Kralj Vukšič, Vesna Baksa, Andrej Miluška Kuric, Marica Tisaj, Željka Biro, Tatjana Buha, Vlatko Mudroh, Samir Slivka, Andela Majdiš, Anica Popovič, Margita Rekič Grolmusová, Zlatko Jevak, Branko Prišč, Tanja Matota, Nikola Čiš, Barbara Čuha, Pavel Treger, Martin Machata, Branka Baksa, Miroslava Gržinić a mnohí iní.

² Adresa tlačiarne je: Kralja Tomislava 4, Našice, Telefón: +385 (0) 31 613 354.

Zoznam bibliografických odkazov

KURIC, A. *Matica slovenská – Zväz Slovákov (1992 – 2012)*. Osijek, 2012.

Prameň: kultúrno-spoločenský časopis Slovákov v Chorvátsku. Našice, 1992 – . ISSN 1330-0512.

SOBOTKA, O. Čtvrt století krajanské práce a činnosti Československého svazu v SR Chorvátsku. In: *Český lidový kalendář*. Daruvar: Jednota, 1970, s. 1 – 40.

Resumé

The foundation and development of *Prameň*, the official publication of the Slovak national minority in Croatia

Andrej Kuric, prof.

Until the separation from the Czechoslovak Union, the Croatian Slovaks had never had their own magazine. The paper presents the beginnings of the magazine and its development until the present time. It explains what it means for the Slovak minority in Croatia, describes the work of the pioneers of the magazine, and suggests ways to improve in the future.

Key words: magazine Prameň, Croatia, Slovak national minority

Andrej Kuric***Matica slovenská Osijek***

Vysokoškolské štúdium v odbore slovakistika a germanistika absolvoval na Filozofickej fakulte Novosadskej univerzity. Ako učiteľ pôsobil na školách v Jelisavci, na Radoši a v Iloku. Aktívne sa zapája do spolkového života Slovákov v Chorvátsku, spolupracuje s Rádiom Osijek a národnostnými printovými médiami. Je autorom a spoluautorom viac ako 30 kníh. Aktívne sa venuje výskumu života slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku.

SLOVENSKÝ SVETOVÝ KALENDÁR – NAJMLADŠIE PERIODIKUM ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV

Katarína Mosnáková-Baglašová

Kľúčové slová: kalendár, zahraniční Slováci, periodikum

V minulosti boli národné, resp. ľudové kalendáre jedným z najrozšírenejších a najobľúbenejších periodík na slovenskom knižnom trhu, ale aj základným zdrojom poučenia. Podobne boli kalendáre obľúbené aj medzi zahraničnými Slovákmi, o čom svedčí aj fakt, že sa vydávali v početných krajinách sveta, akými sú Argentína, USA, Kanada, Austrália, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko a Srbsko. Krajanské kalendáre sa začali vydávať koncom 19. storočia, populárne boli najmä v 20. storočí a niektoré z nich si dodnes zachovali svoju periodicitu.

Minulý rok v Bratislave na *Stálej konferencii Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí* do života uviedli najnovšie periodikum zahraničných Slovákov – *Slovenský svetový kalendár na rok 2017*. Ide o ročenku, ktorá vychádza v Báčskom Petrovci v Srbsku vo vydavateľstve Slovenský kultúrny klub. Jej cieľom je prispieť k prezentácii dejín, kultúry a všeobecne života krajanov roztrúsených v rôznych kútoch sveta, podporiť vzájomnú spoluprácu, nadviazať kontakty a v neposlednom rade aj vytvoriť platformu, ktorá prezentuje príklady dobrej praxe v zachovávaní, rozvoji a zveľaďovaní slovenského jazyka, slovenských tradícií, identity a integrity krajanských komunit vo svete.

Redakcia kalendára pod vedením šéfredaktora Vladimíra Valentíka vydávaním takéhoto periodika na jednej strane nadviazala na bohatú tradíciu vydávania národných kalendárov nielen na Slovensku, ale aj v slovenskom zahraničí, a na strane druhej urobila krok dopredu tým, že na jednom mieste zhromaždila Slovákov od Argentíny, cez USA, Kanadu, početné európske štáty, až po Austráliu, aby si navzájom boli bližší, ale aj aby dali o sebe vedieť v krajine svojich predkov.

Stručne z dejín vydávania národných kalendárov na Slovensku a v slovenskom zahraničí

Kalendár ako tlačенý dokument, či už vo forme jednolistovej, nástennej, alebo ako ročné periodikum, vznikol po vynájdení kníhtlače. Od začiatku obsahoval zoznam dní, týždňov a mesiacov v roku a postupom času sa začal obohacovať o náučné a zábavné texty. Vtedy kalendár začal plniť okrem časovej aj osvetovú, ľudovýchovnú, národnobuditeľskú, informačnú a vzdelávaciu funkciu. Takéto kalendáre sa nazývali ľudové, resp. národné kalendáre a patrili medzi dominantné a čitateľsky obľúbené periodiká.

Podľa *Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska* prvý kalendár na území Slovenska vyšiel v Trenčíne v roku 1638 z dielne českých exulantov. Najstarším slovenským kalendárom je *Nový a Starý kalendár* z roku 1640. Vyššiu kultúrno-literárnu úroveň získali kalendáre v 18. storočí za redigovania Jána Chrastinu a Juraja Palkoviča, profesorov evanjelického lýcea v Bratislave. Najviac kalendárov bolo publikovaných v 19. storočí. Najznámejšie boli *Domová pokladnica* (1847 – 1851 a 1863 – 1864) a *Slovenský kalendár* (1865, 1867, 1869 – 1883) Daniela Licharda a *Slovenský domový kalendár*, ktorého redaktorom bol Karol Salva. Veľmi obľúbený bol i *Nový a Starý vlastenecký kalen-*

dár (1830 – 1874), ktorý redigoval Gašpar Fejérpataky-Belopotocký.¹ Okrem ľudových kalendárov vychádzali aj kalendáre tematické, ktoré mali vedecký ráz (napr. astronomický kalendár) alebo obsahovali príspevky o osobnostiach, jubileách, jednotlivých regiónoch a pod. V roku 1894 začal vychádzať *Tranovského kalendár*, ktorý bol veľmi populárny aj medzi Slovákmi evanjelikmi na Dolnej zemi (v Maďarsku, Srbsku a Rumunsku) a ktorý vychádza aj dodnes.

Základným zdrojom pre výskum kalendárov na Slovensku je *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*, ktorá bola publikovaná v roku 1984. Dielo obsahuje tlačенú produkciu kalendárov z územia dnešného Slovenska, resp. bývalého Rakúsko-Uhorska. V rozpätí viac ako dvesto rokov je v nej zaznamenaných 379 slovenských a 403 inorečových titulov kalendárov. Zostavovateľky sú Mária Kipsová, Tatiana Vančová a Želmíra Gešková.² Výskumu kalendárov venoval pozornosť aj literárny vedec a bibliograf Peter Liba a početné príspevky o kalendároch v kontexte dejín knižnej kultúry napísala Želmíra Gešová. V roku 2015 z produkcie Kabinetu retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave vyšiel zborník prác *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*³, ktorého cieľom je priblížiť dôležitosť knižných kalendárov v dejinách kultúry a vzdelanosti na Slovensku.

Zahraniční Slováci tiež vydávali a vydávajú knižné kalendáre, a to už od konca 19. storočia. Okrem uvedených funkcií kalendáre zahraničných Slovákov mali predovšetkým funkciu pestovania slovenského jazyka, povzbudzovania národnej identity a zachovávanía kultúrnych a iných tradícií. O kalendároch zahraničných Slovákov, najmä o jednotlivých ročníkoch kalendárov, možno čítať parciálne vo viacerých krajanských periodikách. Zhrnúť informácie o tejto problematike na jednom mieste sa čiastočne podarilo Čabianskej organizácii Slovákov – Dom slovenskej kultúry, ktorá vydala *Svetový kalendár Slovákov na rok 2011*⁴ (redaktorka Anna Ištvánová a zodpovedná redaktorka Alžbeta Hollerová-Račková). Okrem bežných kalendárových tém si svoje miesto našli aj príspevky o slovenských kalendároch v Zámorí (Lubica Bartalská), *Národnom kalendári* v Srbsku (Vladimír Valentík), *Čabianskom kalendári* (Tünde Tušková), o 60-ročnom *Našom kalendári* (Alžbeta Hollerová-Račková), *Pazovskom kalendári* (Miroslav Demák), ako aj o slovenských kalendároch vydávaných v zahraničí v knižniciach na Slovensku (Gabriela Hamranová).

Lubica Bartalská vo svojom príspevku píše, že prvou slovenskou knihou na americkom kontinente, ktorá bola tlačaná z litier sádzaných strojom, bol *Kalendár Jednota*, ktorý vydávala Prvá katolícka slovenská jednota od roku 1896.⁵ V 90. rokoch 19. storočia v USA okrem *Kalendára Jednota* vychádzali aj *Prvý slovenský americký národný kalendár pre katolíkov, evanjelikov a grékokatolíkov* a *Národný kalendár*. Vydávali ich ústredné krajanské spolky. Potom možno v dejinách amerických Slovákov sledovať množstvo kalendárov tak spolkových, ako i nezávislých, cirkevných, zábavných a i. Na začiatku 20. storočia svoje kalendáre vydávali aj novinové spoločnosti, ktoré mali vlastné tlačiarne: *Kalendár denníka Slovák v Amerike* (od roku 1919), *Kalendár Národného slovenského denníka* (od roku 1915), ktorý vydávala Účastinárska tlačiariska spoločnosť Národného slovenského denníka v Chicagu, *Obrana – Národný kalendár* (od roku 1922) vo vydaní Novín Obrana v Scrantone, *Kalendár Živena* (od roku 1924) popri časopise Spolku slovenských žien Živena. Od roku 1890 dodnes vyšlo v Amerike okolo 40 kalendárov, z čoho si periodicitu, i keď nepravidelnú, zachoval len *Národný kalendár* vo vydaní Národného slovenského spolku v Pittsburghu. Gabriela Hamranová v príspevku Slovenské kalendáre vydávané v zahraničí v knižniciach na Slovensku píše, že v Amerike do dnešných čias pretrvalo vydávanie len jedného kalendára: *Kalendár – Almanac National Slovak Society of the USA for Year of...* Určený je pre potomkov Slovákov v USA a slovenčina sa v ňom vyskytuje iba minimálne.⁶

¹ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*, s. 225.

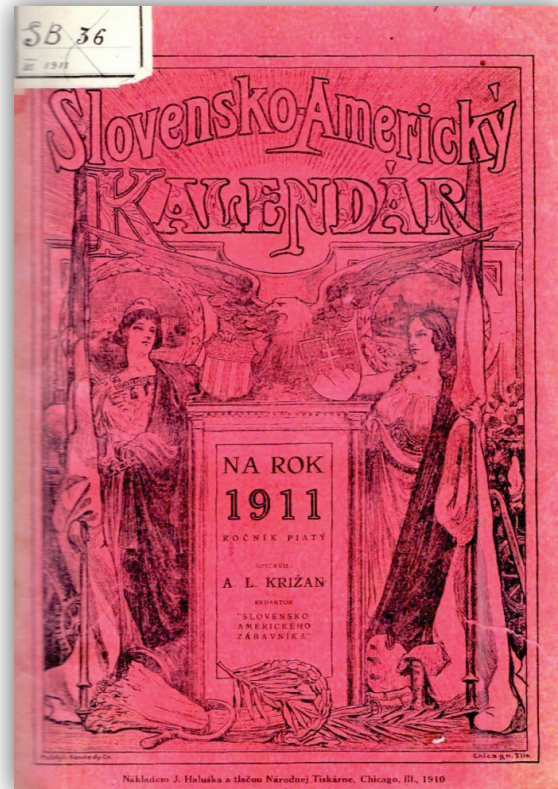
² KIPSOVÁ, M., VANČOVÁ, T. a Ž. GEŠKOVÁ. *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*.

³ PEKAŘOVÁ, K. *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*.

⁴ HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ. *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2011*.

⁵ BARTALSKÁ, L. Kalendáre Slovákov na Americkom kontinente, s. 33.

⁶ HAMRANOVÁ, G. Slovenské kalendáre vydávané v zahraničí v knižniciach na Slovensku, s. 49.



Obr. 1, 2 Slovensko-americký kalendár a kalendár Národného slovenského spolku

Tieto kalendáre zo začiatku odoberali i kanadskí Slováci, až kým si v roku 1934 vydali svoj vlastný kalendár v Montreale pod názvom *Prvý kalendár kanadských Slovákov*. Tiež tu vychádzal *Kalendár Kanadskej slovenskej ligy* a *Kalendár Kanadskeho slovenského podporného spolku*.

Dlhú a kontinuálnu tradíciu vydávania kalendárov má i dnešné Srbsko. V roku 1920, po založení slovenskej kníhtlačiarne v Báčskom Petrovci, vyšlo prvé číslo *Národného kalendára* (neskôr zmenil názov na *Ludový kalendár*), ktorý aj v súčasnosti patrí medzi obľúbené rodinné čítanie vojvodinských Slovákov. Okrem toho v tomto prostredí vychádzali aj *Banátsky slovenský kalendár* v Kovačici a *Slovenský hospodársky kalendár* v Báčskom Petrovci. Najnovšie bol v roku 2002 založený *Pazovský kalendár*, ktorý dodnes vychádza v Starej Pazove.



Obr. 3 Pazovský kalendár

V roku 1920 sa začali písať i dejiny vydávania kalendárov Slovákov v Maďarsku. Bol to *Čabiansky kalendár*, ktorý vychádzal do roku 1948, a potom bol v roku 1991 obnovený. Jeho prispievatelia sú predovšetkým Slováci z Maďarska, ale aj autori zo Slovenska, Rumunska a Srbska. Najstarším nepretržite vychádzajúcim slovenským periodikom v Maďarsku je ročenka *Náš kalendár*, ktorej prvé číslo vyšlo v roku 1950.

Okrem toho slovenské kalendáre možno nájsť i v Argentíne (*Kalendár Slovenského kultúrneho spolku v Argentíne*, vydavateľ: Slovenský kultúrny spolok v Buenos Aires), v Austrálii (*Kalendár austrálskych Slovákov*, vydavateľ: Združenie austrálskych Slovákov v Sydney), v Rumunsku (*Malý kalendár pre dolnozemskej Slovákov* vydávaný v Nadlaku), tiež na Ukrajine (*Náš kultúrno-historický kalendár* vydávaný v Užhorode).

Na základe bohatej tradície vydávania krajanských kalendárov pri príležitosti osláv 90. výročia založenia *Čabianskeho kalendára* v Maďarsku a *Národného kalendára* v Srbsku, kultúrna dejateľka Anna Ištvánová zorganizovala v Maďarsku konferenciu na tému slovenské ľudové kalendáre. Príspevky z konferencie vydala Čabianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry nie vo forme zborníka, ale v podobe *Svetového kalendára Slovákov na rok 2011*. Práve táto publikácia bola podnetom na založenie *Slovenského svetového kalendára*.

O Slovenskom svetovom kalendári

Ročenka všetkých zahraničných Slovákov pomenovaná *Slovenský svetový kalendár*, vznikla v roku 2016.⁷ Jej zkladateľom a šéfredaktorom je Vladimír Valentík, vydavateľ, redaktor, publicista, výtvarný kritik a organizátor kultúrneho života Slovákov v Srbsku, riaditeľ Slovenského vydavateľského centra v Báčskom Petrovci a predseda Slovenského kultúrneho klubu v Srbsku. Pri vydaní prvého čísla Kalendára V. Valentík poznamenal: „*Spoločná minu-*

⁷ *Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017.*

losť, rozosiata prítomnosť a neurčitá budúcnosť sú dostatočné dôvody – dať vedieť o sebe. Na počiatku bolo Slovo... ono trvá a dúfame, že ešte dlho zotrvá. Tento kalendár má za úlohu slovenské slovo udržať a priblížiť, diť na jednom mieste. Lepšie poznajúc seba, ľahšie sa zachováme. Ľahšie zachováme naše Slovo ako Slováci. Ľahšie zachováme našu reč a vlastné bytie. Slovenské slovo je prítomné v celom svete, od Austrálie až po Ameriku. Naša nová ročenka má za úlohu uložiť ho, nadnes a nazajtra, pre prítomnosť a pre budúcnosť.“⁸

Kalendár na takmer 300 stranách ponúka rubriky ako *Kalendárium, Slováci vo svete, Krajanía na Slovensku* a *Krajanská téma*. Najrozsiahljšia je druhá rubrika, ktorá prináša informácie o dejinách, spolkevnej činnosti, o školách, kultúre, tradíciách a všeobecne o živote Slovákov žijúcich v Argentíne, Austrálii, na Cypre, v Česku, Čiernej Hore, Francúzsku, Chorvátsku, Kanade, Maďarsku, na Malte, v Nemecku, Poľsku, Rumunsku, Srbsku, Švajčiarsku, Švédsku, na Ukrajine, v USA a Veľkej Británii. O to sa postarali redakční spolupracovníci Ján Botík – Argentína, Marta Kapustová, Elena Lomenová a Ján Kulík – Austrália, Monika Nespálová a Vladimír Skalský – Česko, Michal Spevák – Čierna Hora, Daniel Compagnon a Lukáš Hreha – Francúzsko, Boženska Dasovićová, Sandra Kráľová-Vukšićová a Miroslava Gržinićová – Chorvátsko, Dušan Tóth, Jozef Starosta a Irena Timková – Kanada, Alžbeta Hollerová-Račková, Anna Kováčová, Hajnalka Krajčovičová a Ján Benčík – Maďarsko, Radka Rusňáková – Malta, Veronika Gbúriková, Jarmila Buchová, Martin Válovec a Juraj Bartoš – Nemecko, Milica Majeriková-Molitoris – Poľsko, Bianca Unc, Ivan Miroslav Ambruš a Pavel Hlásnik – Rumunsko, Milina Sklabinská – Srbsko, Eva Solmošiová – Švajčiarsko, Dušan Daučík – Švédsko, Ivan Latko – Ukrajina, Milan Čuba, Jozeph Jánek a Alexandra Lane – USA, Juliana Sersenová a Jozefína Kovalčíková – Veľká Británia. V kalendári na rok 2018 sa pridali ešte aj Slováci žijúci v Taliansku, Rakúsku, Kambodži, Bosne a Hercegovine a v Číne.

Rubrika *Krajanía na Slovensku* čitateľovi približuje činnosť a poslanie Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ďalej Zuzana Pavelcová píše o Krajanskom múzeu Matice slovenskej a Zuzana Onuferová krajanom približuje turistickú ponuku Slovenska. Nechýba tu ani prehľad a popis krajanských kultúrnych podujatí na Slovensku, akými sú Pamätný deň zahraničných Slovákov v Bratislave, Krajanská nedeľa a Krajanský dvor na Detve, Južnoslovenské detské a mládežnícke folklórne slávnosti v Dulovciach, Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí a i.

Záštitu nad prvým ročníkom tohto periodika prevzali Ján Varšo, predseda Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, a Vladimír Skalský, predseda Svetového združenia Slovákov v zahraničí. V príhovore J. E. Ján Varšo okrem iného povedal, že hlavným cieľom a poslaním tohto kalendára je prehĺbiť a rozšíriť informácie o Slovákoch a rodákoch žijúcich v zahraničí. „*Tieto môžu byť užitočné z hľadiska vzájomnej komunikácie a nadväzovania pragmatickej spolupráce medzi krajanskými spolkami a združeniami v šírom svete v oblasti vzdelávania, kultúry, informovanosti a médií. Budem rád, keď kalendár, nad ktorého vydaním v roku 2017 som v mene Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí prevzal záštitu, naplní túto funkciu a prispeje tak k posilňovaniu národného povedomia a kultúrnej identity Slovákov žijúcich v zahraničí. Aktívny prejav slovenskosti nájdeme najmenej v 28 krajinách sveta, v ktorých žije viac ako milión našich krajanov a rodákov. To je hodnota, ktorej cena rastie úmerne vzájomnej spolupráci a posilňuje sa väzbami na Slovensko, ktoré „navždy“ ostane našou materskou loďou a vlasťou, kde sa môžeme vždy uchýliť a prichýliť. Úprimne ma poteší, keď sa s celým obsahom kalendára oboznámia krajanía, aby poznali šírku a hĺbku aktivít Slovákov na jednotlivých kontinentoch pri udržiavaní, prezentovaní a rozvíjaní národnej kultúrnej identity a prípadne sa nimi inšpirovali aj vo svojej činnosti,*“⁹ povedal J. Varšo.

⁸ VALENTÍK, V. Slováci vo svete na jednom mieste, s. 3.

⁹ VARŠO, J. Slovenskému svetovému kalendáru na rok 2017, s. 19.



Obr. 4 Slovenský svetový kalendár

Elektronické vydanie Slovenského svetového kalendára

Na Deň zahraničných Slovákov, 5. júla 2017, redakcia *Slovenského svetového kalendára* spustila webovú stránku,¹⁰ kde sprístupnila toto čítanie širokej verejnosti aj v elektronickej forme. Cieľom stránky je v prvom rade prezentovať a dokumentovať obsahy každého ročníka kalendára, ale ponúka aj možnosť objednať si kalendár, komunikovať s redakciou, vymieňať si názory, skúsenosti a praktické znalosti – a to všetko so zámerom vzájomnej podpory a šírenia dobrého mena zahraničných Slovákov. Zverejňovaním jednotlivých príspevkov z kalendára sa postupne bude formovať elektronická databáza o živote Slovákov žijúcich v Argentíne, USA, Kanade, cez početné európske krajiny až po Austráliu. Navyše sa tu zverejňujú recenzie na kalendár publikované na Slovensku a v periodikách zahraničných Slovákov, ako aj správy z aktuálneho diania ohľadom tohto krajanského periodika.

Záver

Slovenský svetový kalendár nadväzuje na dlhú tradíciu vydávania národných kalendárov na Slovensku a v slovenskom zahraničí a zároveň na jednom mieste v kocke predstavuje život krajanov roztrúsených po celom svete. Prispieva doň veľký počet redakčných spolupracovníkov, od ktorých v značnej miere závisí budúcnosť tohto zatiaľ najmladšieho periodika zahraničných Slovákov.

V recenzii na *Slovenský svetový kalendár* novinárky Vladimíry Dorčovej, ktorá bola uverejnená v týždenníku *Hlas ľudu* v Srbsku, sa píše, že „slovenskí čitatelia kalendáre majú ako soľ nad zlato, lebo je v nich zakotvená slovenskosť, slovenská identita, jazyk, dedičstvo našich predkov, ale aj súčasnosť obohatená kultúrou, novými vedo-

¹⁰ *Slovenský svetový kalendár*. Dostupné na: www.slovenskykalendar.com

*mostami a znalosťami.*¹¹ Pevne veríme, že sa k tým kalendárom, ktoré sú ako soľ nad zlato, zaradí aj tento náš – slovenský svetový.

Zoznam bibliografických odkazov

- BARTALSKÁ, L. Kalendáre Slovákov na Americkom kontinente. In: HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ, eds. *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2017*. Békešcaba: Čabianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry, 2011, s. 32 – 35.
- DORČOVÁ-VALTNEROVÁ, V. Populárna ročenka ako soľ nad zlato. In: *Hlas ľudu*. 2016, roč. 73, č. 48, s. 36. ISSN 0018-2869.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: Veda, 1995. ISBN 80-224-0234-6.
- HAMRANOVÁ, G. Slovenské kalendáre vydávané v zahraničí v knižniciach na Slovensku. HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ, eds. In: *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2017*. Békešcaba: Čabianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry, 2011, s. 47 – 49.
- HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ, eds. *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2017*. Békešská Čaba: Čabianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry, 2011. ISSN 2062-6924.
- KIPSOVÁ, M., VANČOVÁ, T. a Ž. GEŠKOVÁ, eds. *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. Martin: Matica slovenská, 1984.
- PEKAŘOVÁ, K. et al. *Fragments z kultúrnej histórie v kalendároch*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-89303-43-4.
- Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017*. Roč. 1. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2016. ISSN 2466-510X.
- Slovenský svetový kalendár* [online]. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub, [bez dátumu] [cit. 12-12-2017]. Dostupné na: www.slovenskykalendar.com
- VALENTÍK, V. Slováci vo svete na jednom mieste. In: *Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017*. Roč. 1. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2016, s. 3. ISSN 2466-510X.
- VARŠO, J. Slovenskému svetovému kalendáru na rok 2017. In: *Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017*. Roč. 1. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2016, s. 19 – 20. ISSN 2466-510X.

Resumé

Slovenský svetový kalendár – the youngest periodical for the Slovaks living abroad

Katarína Mosnáková-Baglašová

Printed calendars in the form of single sheets, wall calendars or annual publications began to appear after the invention of the printing press. From the beginning they contained a list of the days, weeks and months of the year and over the time they began to incorporate texts for education and entertainment. Calendars then gradually started to perform other functions besides tracking the passage of time, including popular education, promotion of

¹¹ DORČOVÁ-VALTNEROVÁ, V. Populárna ročenka ako soľ nad zlato, s. 36.

national consciousness, information and learning. These calendars are called folk or national calendars and they became one of the basic sources of learning and were among the most widespread and most popular books of the common people. The Slovaks living abroad have also published such calendars since the end of the 19th century. The paper outlines the history of the publication of Slovak folk calendars around the world, focusing in particular on the most recent one – *Slovenský svetový kalendár*, which has been published since 2016. It brings information about the Slovaks living in Argentina, the USA, Canada, Australia and numerous European countries.

Key words: calendar, Slovaks living abroad, periodicals

Mgr. Katarína Mosnáková-Bagl'ašová

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov

Študovala na Oddelení slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade v Srbsku. Je autorkou a zostavovateľkou niekoľkých publikácií, okrem iného monografie *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* a národopisnej knihy *Detstvo našich predkov*. Píše literatúru pre deti a dospelých, za ktorú získala viacero ocenení. Zaoberá sa etnologickým výskumom Slovákov v Srbsku, ako aj krajanskou problematikou pri projekte *Slovenský svetový kalendár*: Odborné príspevky uverejňuje v ročenke *Zahraniční Slováci*, v *Dolnozemskej Slováckovi* a *Národnom kalendári*.

PREHĽAD SLOVENSKÝCH PERIODÍK V MAĎARSKU PO ROKU 1989

Alžbeta Uhrinová-Hornoková

Kľúčové slová: Maďarsko, vedecké periodiká, časopisy, kalendáre, noviny

Úvod

V príspevku sú predstavené slovenské vedecké, kultúrne a odborné periodiká, časopisy a noviny, ktoré vychádzali v rokoch 1989 – 2016 na území Maďarska. V štúdií sú použité výsledky výskumu celoštátneho kultúrno-historického a lingvistického projektu s názvom *Slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989*, ktorý realizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (ďalej aj VÚSM) v spolupráci s Celoštátnou knižnicou cudzojazyčnej literatúry v Budapešti v rokoch 2013 – 2016.¹

Slovenské písomníctvo v našej vlasti má bohatú minulosť, Slováci v Uhorsku/Maďarsku vždy rozvíjali pestrú literárnu a vydavateľskú činnosť. Uvádzame z nej, nesnažiac sa o úplnosť, iba príklady. V 60. rokoch 19. storočia bol Pešť-Budín centrom slovenského duchovného života a vychádzali tu kľúčové slovenské noviny a časopisy. Najvýznamnejšie z nich sú slovenské politické noviny *Pešťbudínske vedomosti*. Vychádzali v rokoch 1861 – 1870 v Pešti 2-krát týždenne. Boli to noviny prívržencov Memoranda národa slovenského (memorandistov, čiže Starej školy slovenskej). Ich priamym pokračovateľom boli *Národné noviny*.

Prvé dolnozemské noviny vychádzali v Békešskej Čabe v roku 1883. *Alföldi lapok / Dolňozemské listy* boli dvojjazyčné, redaktorom a vydavateľom novín bol Matúš Povážay (1845 – 1923). *Slovenská rodina* vychádzala v rokoch 1934 – 1938, bol to časopis zameraný na spoločensko-hospodárske problémy, s výraznou výchovno-vzdelávacou ambíciou. Evanjelický farár Žigmund Ľudovít Szeberényi (1890 – 1941) založil a redigoval najpopulárnejšiu ročenku Slovákov v Maďarsku *Čabiansky Kalendár*² a vytvoril okolo nej skutočnú slovenskú tvorivú dielňu.³

Slovenské, resp. dvojjazyčné vedecké a odborné periodiká

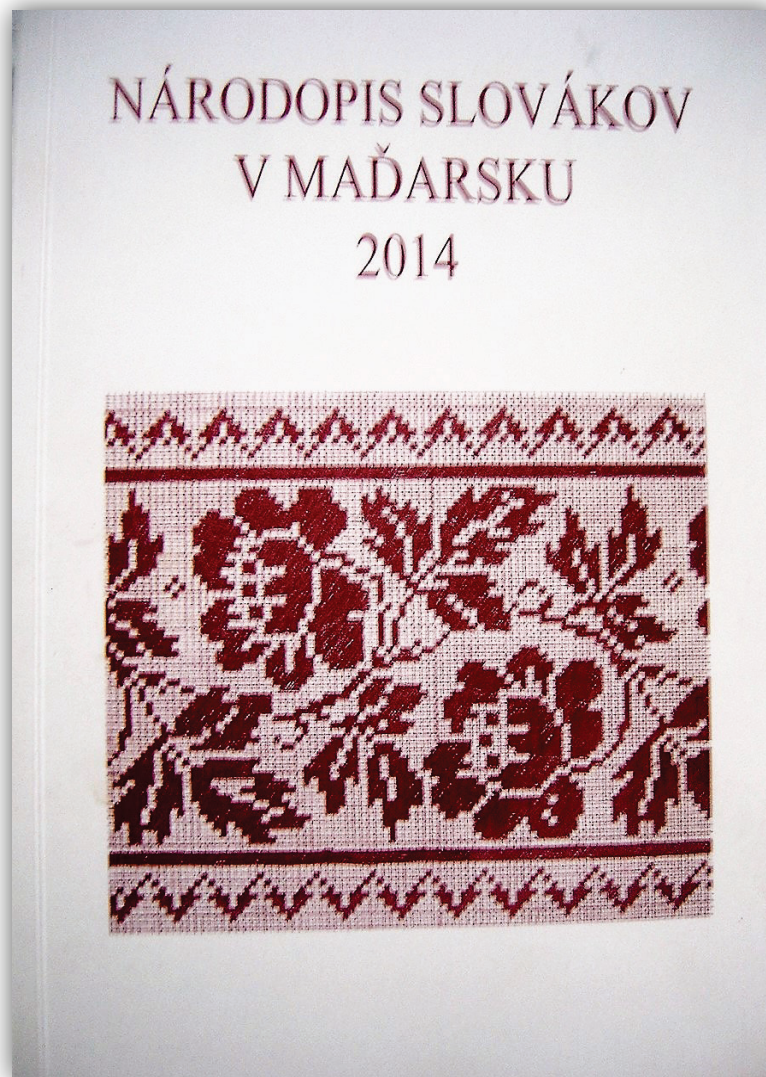
V rokoch 1989 – 2016 vychádzali v Maďarsku tri vedecké periodiká v slovenskom, resp. sčasti slovenskom jazyku: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, *Slavica Szegediensia* a slovensko-maďarský historický časopis *Korridor*. *Národopis Slovákov v Maďarsku* vychádza od roku 1975 ako vedecké periodikum. Vedecký zborník v rokoch 1993 – 2004 vychádzal ako ročenka, od roku 2004 vzhádza už len sporadicky. Zakladateľmi publikácie sú Maďarská národopisná spoločnosť a Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku. Neskôr vychádzala v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku. Prvými zakladajúcimi redaktormi *Národopisu Slovákov v Maďarsku* boli vedeckí pracovníci Anna Divičanová (čísla 1 – 23) a Ondrej Krupa (čísla 1 – 12). Neskôr sa spoluredaktormi periodika stali etnograf

¹ UHRINOVÁ, A. *Slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989: Bibliografia slovenských a dvojjazyčných publikácií*.

² Názov časopisu sa písal s veľkými písmenami.

³ KMEŤ, M. *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 1*, s. 89 a 295 – 297; ŽILÁKOVÁ, M. a T. TUŠKOVÁ. Jazyková charakteristika ekumenického časopisu – Cesta, Pravda a Život, s. 197 – 198.

Juraj Ando (čísla 13 – 23) a historik Štefan Tóth (číslo 24). V edícii doteraz vyšlo 24 zväzkov. Spočiatku sa v ňom uverejňovali predovšetkým štúdie o tradičnej duchovnej, spoločenskej a materiálnej kultúre, ale neskôr aj etnologicke, kultúrno-antropologické, historické, sociologické a sociolingvistické štúdie o Slovákoch v Maďarsku. Autormi štúdií sú odborníci zo Slovenska, domáci slovenskí autori a predstavitelia maďarského národopisu, resp. iných vedeckých odborov. *Národopis Slovákov v Maďarsku* až na jednu výnimku (číslo 20) je jednojazyčným slovenským periodikom.⁴



Obr. 1 Obal 23. čísla časopisu *Národopis Slovákov v Maďarsku*

Vedecké periodikum *Slavica Szegediensia* bolo založené Katedrou slovenského jazyka a literatúry a Katedrou ruského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte Gyulu Juhásza Segedínskej univerzity. Zakladajúcimi redaktormi boli vysokoškolskí profesori Katarína Maruzsová Šebová a Zoltán Györke. *Slavica Szegediensia* vychádzala sporadicky od roku 2003 do roku 2012 vo vydavateľstve Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. V tejto edícii vyšlo sedem zväzkov. V zborníku sa uverejňovali vedecké texty z oblasti slovanských dejín, kultúry, literatúry, jazykovedy v takom

⁴ DIVIČANOVÁ, A. *Význam desiatich zväzkov Národopisu Slovákov v Maďarsku*, s. 9 – 13; DIVIČANOVÁ, A. Pripomienky k štvrtstoročiu Národopisu Slovákov v Maďarsku, s. 15 – 19; ŽILÁKOVÁ, M. *Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007) – jazyková analýza*, s. 11 – 42.

jazyku, v akom boli pôvodne napísané (predovšetkým v slovenčine, češtine a ruštine, ale vyskytli sa aj práce v iných slovanských jazykoch). Autormi štúdií sú domáci a zahraniční odborníci. V slovenskej časti publikovali popri výskumníkoch z Maďarska, zo Slovenska a Česka (Prešov, Nitra, Banská Bystrica, Kolín, Opava) aj dolnozemeckí odborníci z partnerských univerzít (Nový Sad, Bukurešť).

Korridor, dvojjazyčný slovensko-maďarský historický časopis vznikol v roku 2014 kvôli budovaniu vzájomných vedeckých kontaktov medzi slovenskými a maďarskými historikmi. Vydáva ho Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku so spoluvydavateľmi: s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied, neziskovou mimovládnu organizáciou Fórum inštitút pre výskum menšín, Historickým ústavom Výskumného strediska filozofie Maďarskej akadémie vied. Zakladajúci a zodpovedný redaktor časopisu bol historik József Demmel. V roku 2014 vyšli naraz štyri čísla časopisu, dve v maďarskom a dve v slovenskom jazyku. Obe sú sčasti totožné, ale obsahujú aj také príspevky, ktoré sa v druhej jazykovej mutácii nenachádzajú. Sú v nich uverejnené štúdie, ktoré sa zaoberajú konfliktnými témami, ako je viacnásobná identita, vytváranie vzájomného obrazu, asimilácia, pretrvávajúce národných mýtov alebo otázky historickej pamäti, resp. sú v nich prezentované nové historické knihy a predstavení najvýznamnejší odborníci. Napriek tomu, že odborná verejnosť s veľkým záujmom privítala iniciatívu, časopis vzhádzal len rok a z finančných dôvodov zanikol.

V rokoch 1989 – 2016 vznikli, zanikli, resp. znovu ožili aj odborné a iné periodiká. Kolektív slovenčinárov a vedenie slovenskej školy v Békešskej Čabe z iniciatívy profesorky slovenského jazyka a literatúry Edity Pečeňovej založil v roku 1991 metodický časopis *Slovenčinár*. Šéfredaktorkou časopisu je od založenia periodika, okrem roku 1993, keď ju zastupovala Daniela Horváthová, taktiež E. Pečeňová. Odborný časopis pre pedagógov slovenskej národnosti v Maďarsku dovtedy neexistoval, takže učitelia ho prijali s nadšením. Tu treba poznamenať, že ani iné národnosti nedisponovali a ani doteraz nedisponujú metodickým časopisom v materinskom jazyku pre svojich učiteľov.⁵

Kalendáre

Najstarším nepretržite vychádzajúcim slovenským periodikom v Maďarsku je ročenka *Náš kalendár*. Prvé číslo kalendára vyšlo v roku 1950 a vychádza od svojho vzniku pod rovnakým titulom. Ročenka obsahuje kalendár na aktuálny rok a fotografiami bohato ilustrovanú kroniku politického a kultúrneho života Slovákov v Maďarsku. Sú v ňom publikované vedecko-popularizačné príspevky, portréty, básne, novely, zaujímavosti, recepty, vtipy a krížovky.⁶ Posledné čísla publikácie presahujú rámec tradičného kalendára, ich žánre možno zaradiť na pomedzie medzi žánre kalendára a kultúrno-vedeckého časopisu. V dizajne a v redigovaní *Nášho kalendára* viackrát nastali zmeny. V súčasnosti je kalendár publikáciou Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, vydáva ho Nezisková verejnoprospešná spoločnosť s. r. o. Slovakum. Zodpovedným redaktorom je básnik, novinár, národnostný aktivista Imrich Fuhl.

⁵ CHLEBNICKÝ, J. Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár, s. 42 – 81; UHRINOVÁ, A. Najnovšie číslo už 20-ročného Slovenčinára, s. 4.

⁶ HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. 60-ročný *Náš kalendár*, s. 41 – 44.



Obr.2 Obálka periodika *Náš kalendár* na rok 2018

Čabiansky kalendár bol v minulosti (1920 – 1948) obľúbenou ročenkou čabianskych Slovákov-evanjelikov, ba dokonca celého dolnozemskeho regiónu. Vychádzal každoročne do roku 1948, okrem čísla na rok 1946. Mal svojich odberateľov v každej osade, mal veľký vplyv na život Slovákov žijúcich v Maďarsku. V roku 1991 miestna pobočka Zväzu Slovákov v Maďarsku a evanjelická cirkev *Čabiansky kalendár* obnovili, odvtedy vychádza pravidelne každý rok. Šéfredaktorkami znovuydaného kalendára boli pedagogička, verejná činiteľka Helena Somogyiová, osvetová pracovníčka, národnostná aktivistka Anna Ištvánová (1991), Helena Somogyiová (1992 – 2000), Anna Ištvánová (2001 – 2005), vysokoškolská docentka Tünde Tušková (2006 – 2012), novinárka, národnostná aktivistka Alžbeta Hollerová Račková (2013 – 2015), hosťujúca učiteľka Zuzana Benková (2016), osvetová pracovníčka, národnostná aktivistka Hajnalka Krajčovičová (2017). Vydavateľom kalendára v súčasnosti je Čabianska organizácia Slovákov. Obnovený kalendár chce pokračovať v tradíciách pôvodnej ročenky, ktorá je jedným z kultúrnych kódov dolnozemskejších Slovákov.⁷ Redaktori považujú za svoju úlohu, aby sa v ročenke písalo o minulosti a súčasnosti Békešskej Čaby a okolia, aby dokumentovali súčasnú situáciu, súčasný život tu žijúcich Slovákov. Kalendár má ohlas aj v okolitých štátoch a na Slovensku, medzi autormi nájdeme v peknom počte aj zahraničných autorov z Rumunska,

⁷ TUŠKOVÁ, T. *Čabiansky kalendár* v 21. storočí, s. 78 – 84; TUŠKOVÁ, T. *Obnovený Čabiansky kalendár*, s. 38 – 41; TUŠKOVÁ, T. *Tematická bibliografia Čabianskeho kalendára* (1920 – 1948, 1991 – 2012).

Srbska, Chorvátska a z materskej krajiny. Redakcii sa podarilo získať pre publikačnú činnosť, písanie v slovenskom jazyku mnohých, a to nielen predstaviteľov inteligencie, svedčia o tom aj články v nárečí.

Z iniciatívy Anny Ištvánovej bol v Békešskej Čabe vydaný *Svetový kalendár Slovákov* na rok 2011 (zodpovedná redaktorka: Alžbeta Hollerová Račková). Popri kalendárnej časti sú v ňom predstavené kalendáre Slovákov vo svete a zvlášť v dolnozemskej priestore. Periodikum obsahuje príspevky z minulosti a prítomnosti Slovákov v zahraničí, ako i ukážky z ich literárnej a výtvarnej tvorby. V roku 2016 Svetové združenie Slovákov v zahraničí pokračovalo v iniciatíve a vydalo *Slovenský svetový kalendár 2017*.⁸ Je to prvé číslo prvého ročníka plánovanej budúcej periodickej ročenky.

Časopisy, noviny

Časopis *Dolnozemský Slováč* založili Ľudovít Mičátek a Miloš Krno v Novom Sade v roku 1902. Cieľom vydavateľov bolo predovšetkým politicky zjednotiť dolnozemskej Slovákov v zápase proti násilnej maďarizácii. Vychádzal do roku 1920 s výnimkou obdobia prvej svetovej vojny, v rokoch 1914 – 1918. V prvej ére časopisu uzrelo svetlo sveta dokopy 15 ročníkov. Začiatkom 90. rokov, keď sa vzájomná komunikácia medzi slovenskými dolnozemskej komunitami zintenzívnila, Slováci z Maďarska, Rumunska a Vojvodiny sa rozhodli znovu vydávať časopis *Dolnozemský Slováč*. Prvý ročník časopisu vyšiel v Bratislave v roku 1996, od druhého ročníka ho začali vydávať v Nadlaku, kde sídli aj jeho redakcia. Prvým šéfredaktorom časopisu bol Ondrej Štefanko. Pod jeho vedením do roku 2007 vyšlo 12 ročníkov obnoveného časopisu. Po smrti hlavného a zodpovedného redaktora v roku 2008 sa šéfredaktorom časopisu stal Ivan Miroslav Ambruš (Rumunsko) a členmi redakcie Alžbeta Uhrinová-Hornoková (Maďarsko), Martin Prebudila (2008 – 2010) a po ňom od roku 2010 Ladislav Čáni (Srbsko). Predsedom redakčnej rady v rokoch 1996 – 2014 bol Michal Harpáň (Srbsko) a od roku 2015 Michal Babiak (Srbsko/Slovensko). Vydavateľmi *Dolnozemskej Slováka* sú organizácie a inštitúcie Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku. *Dolnozemský Slováč* združuje slovenských dolnozemskej spisovateľov, umelcov a slovakistov. Informuje o histórii a súčasnosti dolnozemskej komunity, v číslach sú zastúpené všetky segmenty národnostného bytia: história, tradičná ľudová, ale aj moderná kultúra (výtvarníctvo, hudba, divadlo, poézia, próza), otázky školstva a vedeckého života. Sú v ňom pravidelne predstavené nové knihy a jubilujúce významné osobnosti a inštitúcie. Do roku 2016 vyšlo 21 ročníkov obnoveného časopisu. Časopis pravidelne vydáva i knižné prílohy v *Knižnici Dolnozemskej Slováka*.⁹

Ekumenický časopis *Cesta, Pravda a Život* vychádzal mesačne v rokoch 1992 – 1996. Zakladajúca zodpovedná redaktorka náboženského mesačníka bola novinárka, národnostná aktivistka Ildika Fúziková-Klauszová. Číslo časopisu sa pravidelne posielali do kostolov, na farnosti a do škôl. Vydávali ho v náklade 2 000 exemplárov mesačne. V časopise sa uverejňovali staršie a novšie modlitby, žalmy, básne, prejavy ľudovej viery, ľudovej nábožnosti, vinšovačky a pod. Pravidelne sa v ňom publikovali materiály venované mládeži: výklady biblických citátov, biblické príhody, časti Katechizmu a pod., ako aj správy o konfesionálnom živote Slovákov v Maďarsku. *Cesta, Pravda a Život* bol v tom čase jediným národnostným náboženským časopisom v Maďarsku. Ekumenický náboženský mesačník *Cesta, Pravda a Život* predovšetkým kvôli finančným problémom v roku 1997 prestal vychádzať.¹⁰

V sledovanom období boli i ďalšie slovenské časopisy v Maďarsku, ako napr. *Zrod*, almanach literárnej sekcie Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku (vydávaný v rokoch 1981 – 1988) a literárny a kultúrno-spoločenský časopis *SME* (vydávaný v rokoch 1988 – 1992)¹¹, ktoré podľahli rovnakému osudu. V almanachu a časopise publi-

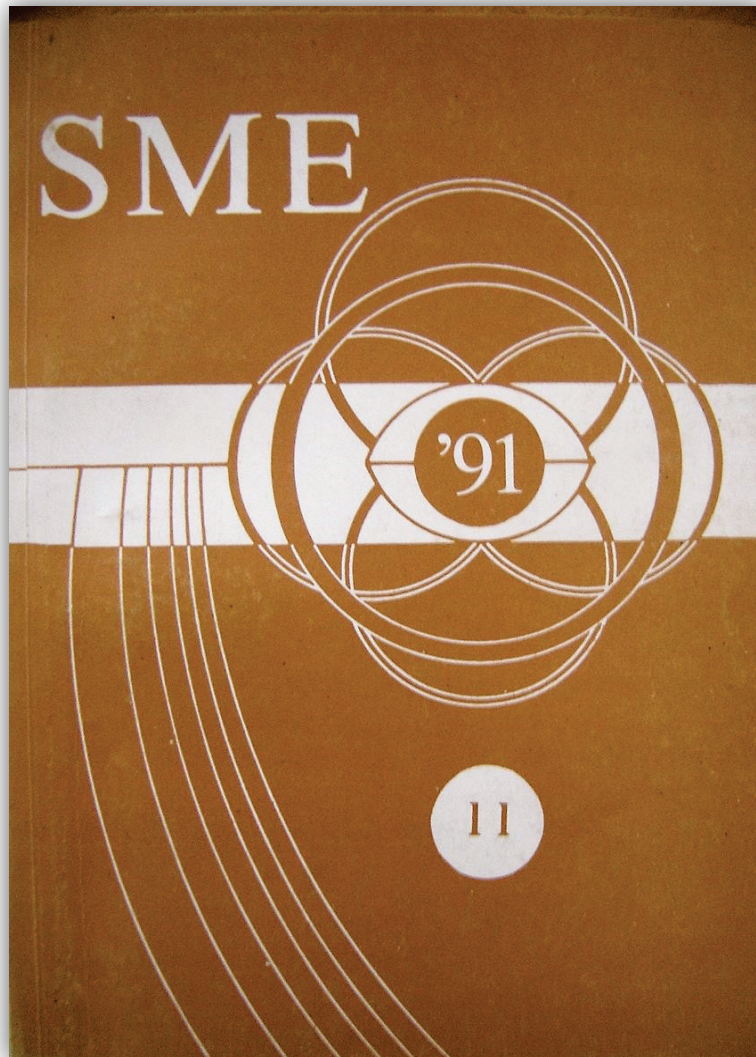
⁸ *Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017*. Vyšiel v Báčskom Petrovci, jeho šéfredaktorom bol Vladimír Valentík.

⁹ KMEŤ, odk. 3, s. 89; SIRÁCKY, J. Dolnozemskej Slováci a Dolno-zemský Slováč, s. 3; ŠTEFANKO, O. Časopis Dolnozemský Slováč ako pokus o zviditeľnenie slovenského dolnozemskej priestoru; UHRINOVÁ, A. Svedectvo dolnozemskej kontextu: časopis Dolnozemský Slováč, s. 45 – 51.

¹⁰ ŽILÁKOVÁ, odk. 3, s. 197 – 217.

¹¹ *Zrod* a *SME* sú podrobne popísané v bibliografii PAPUČEK, G. *Bibliografia beletristických publikácií slovenských spisovateľov v Maďarsku=Magyarországi szlovák írók szépirodalmi műveinek bibliográfiája 1955 – 2002*, s. 102 – 123.

kovali najmä slovenskí básnici a spisovatelia, ale aj novinári a národnostní aktivisti. Uverejňovali poéziu, prózu, literárnu kritiku, publicistiku, prekladovú literatúru.¹²



Obr. 3 Obal kultúrno-spoločenského časopisu SME

Týždenník *Ľudové noviny* vychádza nepretržite už 60 rokov, od 4. októbra 1957. Jeho predchodcom bolo periodikum *Naša Sloboda*, ktoré začal vydávať Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku v roku 1949, ale prestal vychádzať kvôli vypuknutiu revolúcie v roku 1956. *Ľudové noviny* sú vzhľadom na svoju týždennú periodicitu najčastejšie vychádzajúcim a zároveň jediným celoštátne šíreným periodikom slovenskej národnosti žijúcej na území Maďarska. Po ročenke *Náš kalendár* sú aj najdlhšie nepretržite vychádzajúcim slovenským periodikom v Maďarsku. Keďže sú jediným slovenským týždenníkom v krajine, prihovárajú sa každej vekovej skupine a spoločenskej vrstve slovenskej národnosti. Do roku 2013 vychádzali vo formáte A3 na 12 stranách, mali stálu politickú, ekonomickú, ženskú, náboženskú a literárnu rubriku. Pre deti a mládež prinášali prílohu *Okienko*. Od Zväzu Slovákov Maďarsku v roku 1999 prevzala *Ľudové noviny* Celoštátna slovenská samospráva, ktorá je odvtedy vydavateľom novín. Týmto krokom sa zabezpečil plynulý ekonomický chod v oblasti financovania časopisu. Prvá a posledná strana novín bola odvtedy

¹² BAJANÍK, S. „Generácia“ SME: (príspevok k literárno-spoločenskému životu v Maďarsku, s. 146 – 156.

farebná, čo sa dalo vhodne využiť pre spestrenie podávanej informácie špeciálnymi fotografiami. V roku 2013 sa zmenil formát novín (A4/20 strán), obnovený magazín je plnofarebný a štruktúra rubrik je tiež nová. Cieľom redakcie bolo prostredníctvom zmeny vzhľadu a formátu získať okrem dovtedajších predplatiteľov a čitateľov aj nových záujemcov z radov mladšej generácie Slovákov. Noviny dostali nový dizajn v januári roku 2017, väčšina čitateľov je so súčasným dizajnom novín spokojná. Najnovšia pokračovania hodná iniciatíva redakcie novín a vydavateľa je vydávanie prílohy *Ludových novín* s názvom *Lúč*. V jubilejnom roku, roku 2016, sa pripravilo už tretie číslo prílohy. Šéfredaktormi *Ludových novín* boli: Ján Hanko, Ján Balko, František Križan, Pavol Kondač, Zoltán Bárkányi, Imrich Fuhl, Alžbeta Hollerová Račková, Ivett Horváthová Körtyvélyesi, v súčasnosti je šéfredaktorkou Eva Fábíánová.



Obrázok č. 4 Obal jubilejného týždenníka *Ludové noviny*

Elektronické a miestne noviny

Slováci v Maďarsku disponujú dvomi internetovými novinami. V roku 2004 bol vytvorený internetový denník *Ludových novín*, druhý slovenský internetový portál *Oslovma.hu* bol spustený v roku 2011. Zakladateľom obidvoch portálov je Imrich Fuhl, aj v súčasnosti je redaktorom a prevádzkovateľom *oslovma.hu*. Internetové noviny majú zvyčajne denne okolo 400 až 700 návštevníkov, ale stáva sa, že ich počet prevyší aj tisíc čitateľov. O elektronické noviny je veľký záujem nielen v radoch Slovákov v Maďarsku, ale aj na Slovensku a v iných krajinách so slovenským obyvateľstvom.

V Maďarsku existujú aj miestne slovenské alebo dvojjazyčné časopisy a noviny. Slovenská samospráva napríklad v Budapešti už 22. rok vydáva časopis *Budapešťiansky Slováč*, Čbianska organizácia Slovákov vydáva 19 rokov mesačník *Čabän*. Existujú aj ďalšie miestne noviny, resp. slovenské prílohy v miestnych novinách – v Békešskej Čabe, Čabasabady, Mlynkoch, Sarvaši, Senváclave a v Slovenskom Komlóši. Je potešiteľné, že v slovenských školách v Maďarsku sa vydávajú školské noviny.

Na záver

Vydavateľmi slovenských periodík v Maďarsku sú predovšetkým slovenské inštitúcie, samosprávy a organizácie. Vydávanie kníh, periodík a časopisov podporujú tiež predovšetkým vlastné organizácie a rôzne pre národnosti určené nadácie. Čo sa týka autorov, môžeme konštatovať, že kým v minulosti písali po slovensky predovšetkým farári, dnes je ich účasť v tejto činnosti zanedbateľná. V predstavených periodikách najviac publikujú publicisti, básnici, spisovatelia, výskumníci a učitelia, väčšina z nich (70 %) sú Slováci z Maďarska.

Jazyk slovenských periodík v Maďarsku je rôznorodý a z lingvistického hľadiska zaujímavý. Za jazykovú normu väčšina Slovákov v Maďarsku pokladá spisovný slovenský jazyk používaný na Slovensku, aj jazyk napísaných diel je v prevažnej väčšine spisovná slovenčina. Autori sa usilujú vyhovieť normám súčasného slovenského jazyka, ale hlavne v národopisných publikáciách, zbierkach a v miestnych novinách sa publikujú výskumné materiály a aj príspěvky v stredo-, západo- a východoslovenskom nárečí a v biblickej češtine.

Väčšina článkov a štúdií v predstavených periodikách bola pôvodne napísaná v slovenskom jazyku, ďalšie sú preklady. Preklad a písanie zemepisných názvov, názvov organizácií, inštitúcií a odborných termínov je pre prekladateľov, resp. autorov / redaktorov neľahkou úlohou, pretože každý (veľakrát aj tá istá osoba) rieši problematické časti textu ináč. Písanie osobných mien je tiež pestré a nejednotné, a to často aj v prípade tej istej osoby. Raz sa uplatňuje maďarský úzus, inokedy slovenský, a niekedy aj zmiešaný. Priezvisko sa raz prechyluje, raz neprechyluje. Krstné meno sa niekedy prekladá a niekedy neprekladá. V preštudovaných periodikách sa vyskytli aj pravopisné chyby, v niektorých prípadoch viac, v niektorých menej. Prevažnú väčšinu časopisov upravili jazykovi redaktori, čo poukazuje na to, že autori a vydavatelia sa snažia o jazykovú správnosť vydávaných kníh.

Predstavené periodiká vo veľkej miere prispievajú k zachovaniu a zachráneniu slovenského jazyka, kultúry a tradícií pre budúcnosť, resp. k šíreniu poznatkov a informácií o Slovákoch v Maďarsku a v neposlednom rade k posilneniu ich vedomia pôvodu a identity, národnej/národnostnej hrdosti.

Zoznam bibliografických odkazov

BAJANÍK, S. „Generácia“ SME: (príspevok k literárno-spoločenskému životu v Maďarsku. In: DIVIČANOVÁ, A., TÓTH, A. J. a A. UHRINOVÁ, eds. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM, 2006, s. 146 – 156.

DIVIČANOVÁ, A. Pripomienky k štvrtstoročiu Národopisu Slovákov v Maďarsku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 2000, roč. 16, s. 15 – 19. ISSN 0324-3001, ISSN 0139-4541.

DIVIČANOVÁ, A. Význam desiatich zväzkov Národopisu Slovákov v Maďarsku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 1994, roč. 10, s. 9 – 13. ISSN 0324-3001, ISSN 0139-4541.

HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. 60-ročný Náš kalendár. In: HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ, eds. *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2011*. Békešská Čaba: Čbianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry, 2011, s. 41 – 44.

CHLEBNICKÝ, J. Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár. In: UHRINOVÁ, A. a M. ŽILÁKOVÁ, eds. *Slovenský jazyk v Maďarsku II*. Békešská Čaba: VÚSM, 2008, s. 42 – 81.

KMEŤ, M. *Krátke dejiny dolnozemskej Slovákov 1*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012. ISBN 978-973-107-076-6.

PAPUČEK, G., ed. *Bibliografia beletristických publikácií slovenských spisovateľov v Maďarsku=Magyarországi szlovák írók szépirodalmi műveinek bibliográfiája 1955 – 2002*. Budapešť: Národnostné oddelenie Maďarského osvetového ústavu, 2002.

SIRÁCKY, J. Dolnozemskí Slováci a Dolnozemský Slovák. In: *Dolnozemský Slovák*. 1996, roč. 1/ 16, č. 1, s. 3.

Slovenský svetový kalendár: na obyčajný rok 2017. Roč. 1. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2016. ISSN 2466-510X.

ŠTEFANKO, O. Časopis Dolnozemský Slovák ako pokus o zviditeľnenie slovenského dolnozemskeho priestoru. In: *Zrkadlenie-Zrcadlení: česko-slovenská revue* [online]. Praha: Slovenský literárny klub v ČR, zima 2006 [cit. 2017-08-15]. Dostupné na: http://www.czsk.net/zrkadlenie/zima_2006/stefanko.html

TUŠKOVÁ, T. Čabiansky kalendár v 21. storočí. In: UHRINOVÁ, A. a M. ŽILÁKOVÁ, eds. *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba: VÚSM, 2004, s. 78 – 84.

TUŠKOVÁ, T. Obnovený Čabiansky kalendár. In: HOLLEROVÁ-RAČKOVÁ, A. a A. IŠTVÁNOVÁ, eds. *Svetový kalendár Slovákov: na rok 2017*. Békešská Čaba: Čabianska organizácia Slovákov – Dom slovenskej kultúry, 2011, s. 38 – 41.

TUŠKOVÁ, T. *Tematická bibliografia Čabianskeho kalendára (1920 – 1948, 1991 – 2012)*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012. ISBN 978-973-107-078-0.

UHRINOVÁ, A. Najnovšie číslo už 20-ročného Slovenčinára. Recenzia. In: *Ľudové noviny*. 2011, č. 22, s. 4. ISSN 0456-829X.

UHRINOVÁ, A. *Slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989: Bibliografia slovenských a dvojazyčných publikácií*. Békešská Čaba: VÚSM, 2017. ISBN 978-615-5330-10-0.

UHRINOVÁ, A. Svedectvo dolnozemskeho kontextu: časopis Dolnozemský Slovák. In: AMBRUŠ, I. M., HLÁŠNIK, P. a B. Pascu, eds. *Svedectvá dolnozemskeho bytia: Aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 45 – 51.

ŽILÁKOVÁ, M. Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007) – jazyková analýza. In: UHRINOVÁ, A. a M. ŽILÁKOVÁ, eds. *Slovenský jazyk v Maďarsku II*. Békešská Čaba: VÚSM 2008, s. 11 – 42.

ŽILÁKOVÁ, M. a T. Tušková. Jazyková charakteristika ekumenického časopisu – Cesta, Pravda a Život. In: DIVIČANOVÁ, A. a A. UHRINOVÁ, eds. *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku=A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 15 éve*. Békešská Čaba: VÚSM, 2005, s. 197 – 217.

Resumé

An overview of the Slovak periodicals in Hungary after 1989

Alžbeta Uhrinová-Hornoková

From 1989 to 2016, three professional journals in Hungary were published entirely or partly in Slovak: *Národopis Slovákov v Maďarsku* (published since 1975 up to the present time), *Slavica Szegediensia* (published sporadically from 2003 to 2012) and the Slovak-Hungarian history magazine *Korridor* (in 2014). The surveyed years also witnessed the beginnings, ends or revivals of specialized or other periodicals including the methodological journal *Slovenčinár* (published from 1991 to 1994, renewed in 2001), the ecumenical monthly *Cesta, Pravda a Život* (pub-

lished from 1992 to 1996) and the cultural and literary magazine *SME* (published from 1988 to 1992). During the period, two calendars – a popular annual of the Slovaks from the Lower Land called *Čabiensky kalendár* and the oldest continuously published nationwide Slovak periodical in Hungary *Náš kalendár* (published since 1950), as well as the international magazine *Dolnozemský Slovák*, were issued regularly. The weekly *Ľudové noviny* has been published continuously since 1957. For twenty-two years, the Slovak authorities in Budapest have published the magazine *Budapešťiansky Slovák*, and the Organisation of Slovaks in Csaba has issued their monthly called *Čabän* for nineteen years. There are several other local newspapers or Slovak supplements in the local newspapers – in Békéscsaba, Csabaszabad, Pilisszentkereszt, Szarvas, Pilisszentlászló, and in Tótkomlós. It is pleasing that the Slovak schools in Hungary publish school newspapers. The Slovaks in Hungary also have two web portals with online newspapers. In 2004 *Ľudové noviny* created their online daily (www.luno.hu), and the second Slovak web portal *Oslovma.hu* was launched in 2011.

Key words: Hungary, academic periodicals, journals, calendars, newspapers

doc. Alžbeta Uhrinová-Hornoková, PhD., mimoriadna profesorka

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Odborne sa špecializuje na jazykovedu a sociolingvistickú analýzu používania materinského jazyka v komunitách Slovákov v Maďarsku. Zameriava sa na slovenské národnostné školstvo, inštitúcie a publikácie Slovákov v Maďarsku a pozornosť venuje aj jazykovým autobiografiám Slovákov v Maďarsku.

SLOVENSKÉ NOVINY A ČASOPISY V SRBSKU

Vladimír Valentík

Kľúčové slová: slovenské noviny, slovenské časopisy, Srbsko, vydavateľ, Hlas ľudu, Zornička, Nový život, Rovina, Národný kalendár a Ľudový kalendár

Vydávanie slovenských novín a časopisov na území dnešného Srbska má dlhú a bohatú tradíciu. V súčasnosti sú jej pokračovateľmi Novinovo-vydavateľská ustanovizeň (ďalej NVU) Hlas ľudu v Novom Sade a Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci. Najnovšie sa začína vydavateľskou činnosťou zaoberať aj Slovenský kultúrny klub v Báčskom Petrovci, ktorý začal roku 2016 vydávať ročenku *Slovenský svetový kalendár*.

Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu v Novom Sade okrem rovnomenného týždenníka vydáva aj mládežnícky časopis *Vzlet*. Týždenník *Hlas ľudu* začal vychádzať v Báčskom Petrovci v chýrečnej slovenskej tlačiarňi 19. októbra 1944. Tento spoločensko-politický týždenník je vlastne pokračovateľom týždenníka *Národná jednota* z medzivojnového obdobia a prvého spoločensko-politického mesačníka vojvodinských Slovákov *Dolnozemský Slováč*.

Dolnozemský Slováč začal vychádzať v Novom Sade 15. októbra 1902. Jeho vydavateľom bol novosadský advokát Dr. Miloš Krno a jeho hlavným redaktorom bol tiež ďalší novosadský advokát Dr. Ľudovít Mičátek. Dr. Mičátek sa neskôr stal aj vydavateľom a majiteľom uvedeného mesačníka.

Dolnozemský Slováč nevychádzal počas prvej svetovej vojny, ale bol obnovený v septembri 1919 a tlačil sa už v Báčskom Petrovci v novej tlačiarňi (Slovenská kníhtlačiareň úč. s.), ktorá zohrala kľúčovú úlohu v zachovávaní a rozširovaní slovenského tlačeného slova na tomto území počas celého 20. storočia. *Dolnozemský Slováč* však čoskoro zanikol a na jeho tradíciu nadviazala *Národná jednota*. Prvé číslo *Národnej jednoty* vyšlo 21. februára 1920 a prvým šéfredaktorom sa stal Ján Čajak st. (1863 – 1944), ktorý zastával tento post do roku 1922. *Národná jednota* bola v jednom období aj obdenníkom, vychádzala trikrát do týždňa, no bola to zrejme prináročná periodicitá na vydavateľské sily a kapacity vojvodinských Slovákov.

Šéfredaktormi *Národnej jednoty* boli: spisovateľ Ján Čajak, profesor petrovského gymnázia Stanislav Leitman, učiteľ Samuel Šiška, prvý riaditeľ petrovskej tlačiarne Andrej Labáth a Dr. Andrej Sirácky, neskôr slovenský akademik. Zodpovedným redaktorom v rokoch 1929 – 1941 bol Michal Labáth. *Národná jednota* bola ústredným tlačovým orgánom juhoslovanských Slovákov v tom období. Jej posledné číslo vyšlo 6. apríla 1941.

Poštové platené v hotovom

Cena 1— din.

Národná Jednota

Ročník X.

Petrovec, vo štvrtok 21. február 1929.

číslo 23

L'udové školy a Matica Školská

České ľudové školstvo, ako sme počuli z referátu tajomníka Mat. Školskej na svätomvrom shromádení, takže počiátky praconia. U nich ešte aj školské budovy stavajú z prispievkov. Tomuto zodpovedajúce zostavený je aj rokovací poriadok toho odboru pri čl. Sväze. Máme-li pred očami, že po vstúpení do života nového občianskeho zákona aj v českých osadách zaviedú stejné pomery, čo sa materiálnych a osobných výdavkov týče, nutno je, aby sme už teraz uvažovali o prispôbení jednacíchho poriadku M. Školskej, dajúc Malici Školskej širší úlohu, než ho ona dosiaľ mala. Len následkom nesriadenej pomery, z akých sa počala česká ľudová škola rozvíjať. My na ten stav hľadíme, ako na priechnodný, dočasný, lebo nám ako slavianskemu kmenu v slavianskom štáte nemôže byť cieľom vzdriazvať a sriadovacie ľudové školstvo privátnymi prostriedky. Tieto musíme aj na českej strane od štátu žiadať, na čo máme práva už dľa dosavadných predpisov ministerských. Je pravda, toto vyháňanie následkom rôznych lokálnych pomery, ide dosť ťažko, pretože máme Matičný odbor, ktorého úlohou je tieto ťažkosti zdoľovať. Matičný odbor ich tým snádnejšie zdoľá, čím väčšiu oporu má v ľude, teda rozšíriť Maticu, vzbudiť záujem ľudu za školu, osvetu a to záujem aktívny, je hlavným úkolom Maticy Školskej.

My učitelia máme príležitosti denne presvedčiť sa, že široké vrstvy ľudu slabó zaujmajú sa o osvetové otázky, o ľudovú školu, ak len toľko, aby im mládež čím skoraj prešla, cez školské dvere*, aby ju mohli využiť čím prv pri domácej práci. Medzi takýmto pomerami vliv prostredia na rozvoj školy je veľmi slabý. Akôľvek dokázané je, že rozvoj ľudovej školy veľmi mnoho závisí od samého prostredia. Dr. Jure Jurík, významný horvátsky pedagog vo svojej knižke „Osnova za preobražovanie naroda školom“ dôkladne opisuje prispôsobenie ľudovej školy prostrediu a zase jeho vliv na rozvoj školy ľudovej. Po vystúpení úlohy ľudovej školy (vychovať užitočných, poctivých a spoločných členov spoločnosti), ako aj, že rozumné rozvrstvenie mládeže v rôzne povolania dľa schopnosti je jednou z hlavných podmienok rozvoja národa a štátu, cez celú knihu ľahá sa myšlienka: sblížť školu s rodičovským domom, zaistiť vliv prostredia na školu, pri rešpektovaní záujmov štátu, ako ceľku.

Minuloročné ministerské nariadenie ohľadom ustrojenia „roditeľsko-učiteľských veča“ (v našom páde „lokálne odbohy“ M. Šk.), aby sa vzbudil záujem rodičov za školu, za výchovu svojich dieťať, už zčástky uviedlo do života reformné ideje spomenutého pedagoga.

Na valnom shromádení čl. Sväzu, pri pojednávaní školskej otázky, uzavreť sa cieľom jednotnej práce aj na školskom poli, aby sme my slovenskí učitelia vypracovali náštn práca a úkolu Maticy Školskej v slovenských osadách a na základe toho potom prispôsobiliť sa jednci poriadok M. Š. aj na naše pomery, také aby ani na českej strane nastúpila v práci žiadna trhlina.

Na základe tohoto uzavretia prepracoval som jedn. poriadok M. Š. a aby zmeny v ňom boli výrazom všetkých nás slov. učiteľov, tieto dni rozposielam ho na sloven. uč. sbory, aby ho na svojich priv. zasadnutiach predbežovali. Dľa toho potom zvolila by sa poradá delegátov slov. učit. sborov do Petrovca, na ktorého by sme vypracovali spoločný postup práce slov. učiteľstva.

Práca v ministerstvách

Zabránené intervencie v ministerstve osvety. — Stavba mostu medzi Belehradom a Zemunom. — Redukcia úradníkov a ruski emigranti. — Drážavé úrady v budove byv. Národnej Skupštiny

V ministerstve osvety vydané bolo nariadenie, podľa ktorého riaditeľom škôl (elementárnych, meštianskych a stredných) najprísnejšie zabránené je osobné intervenovanie vakejkoľvek veci pri ministerstve. Všetko s ministerstvom má sa vybavovať len písomne. — V ministerstve škôl chystajú nové zákony o školách, a tiež i nové predpisy o knihách, ktoré sa môžu v školách upotrebovať.

Minister staviteľstva vydal nariadenie, aby sa hneď začalo pracovať na zbieraní potrebných dát pre stavbu mosta cez Sávu medzi Belehradom a Zemunom. K vôli tomuto utvorená bola komisia z odborníkov. Prvá schôdza komisie bude už 25. t. m. v Min. staviteľstva.

Pri mojom návrhu držal som sa princípu: osveto-školské činnosti vyvíjať priľo k nášho ústredia Sväzu. Ustrojením Maticy Školskej, ako odboru, chce sa dať význam ľudovej výučbe v zahraničnom živote. Činnosťou dvoch jednotiev (českého a slovenského — akoľko možno z uč. radov) vyhoveť zvláštnym pomerom našich dvoch vetví, čo ale nijak neznamená jednu prácu, ktorá sa sústredí v ústrednom výbore čl. Sväzu.

Povedomí sme si, že pre Maticu Školskú na českej strane je ťetihodná a previedli ju priatelja ľudu, stojaci mimo školy. Práca týchto má nám byť vzpruhou v osvetovej činnosti, tým viacej, že po zoslovení učiteľských sborov, po minuloročnom učit. kurze — rozvoj našej školy vo veľkom percente závisí od nás slovenských a českých učiteľov. *Lilje.*

Jánošíkove kúsky a jeho smrť

Jánošíkova družina zdržiavala sa najčastejšie v Liptove na tak zv. Vysokom Bore, rozsiahlej v vysokéj to pláni medzi Važcom a Štrbou, ktorou ododávna vedie hradská cesta, spájajúca Liptov so Spišom. Na Kráľovej holi, stromom bode to troch stieľ: Liptova, Spiša a Malehotu, v kysuckých, kremnických, malohorských horách a na hornom Pohroní. Spáčala celý rad lúpeží. Podľa vlastného vyznania Jánošíkovo v kremnických horách ozbiljal pána Jána Redušníka, ktorý cestoval do Turca na pohrab bývalého kuruckého generála Štefana Petróczyho. Podľa ľudového podania prepadával Jánošík svoje obete hrmotným: „Stoj, sto hrmotných, bohu duša a mne peniaze!“ V žiarskych vrchoch olúpil Jánošík a jeho družina pána Pavla Révaya, v malatinských lesoch, v Liptove pána Ladislava Zmeškala, neďaleko Východnej pánu Scharonku, vdova po cis. dôstojníkovi, potom pána Skaluz Trenčianskej; pod Stredným ozbiljal žilinského kupca Šiposa, jarmočníkov, ktorí išli zo Žiliny s koňmi, na Vysokom Bore kupcov s vinom, atď. Jánošík tedy nezbiľal len pánov, ale niekedy nepohrdol ani ľuďmi z nižších spoločenských tried. S koňstou sa delili, časť jej rozdával medzi ľud, (na pr. šperky, ukořistené od p. Skaluz, rozdali dievkam v Tarchovej). Z podobných prípadov vzniklo asi podanie ľudu, že Jánošík „pánom bral a chudobným dával“.

Jánošík podľa vlastného vyznania so svojimi druhmi rád vyhľadával saláse, kde pánske ovce

Min. predseda generál Živkovič vydal nariadenie, ktoré sa týka redukcie úradníctva. Z príležitosti odpúšťania zbytočného a nekvalifikovaného úradníctva má sa ohľad brať na invalidov ako aj na ruských emigrantov.

Do budovy býv. Národnej Skupštiny smestené budú drážavé úrady. Podľa nariadenia min. predseda väčšia časť miestnosti prepustená má byť min. vojny a námorníctva a menšia časť ministerstvu železníc. — Na rohu ulice Miloša Velikého a Nemanjine vystavená je veľká budova, v ktorej má byť ešte pred 1. májom zmesený 6 ministerstiev (više 500 oddelení). Država týmto zošporuje asi 5 mil. dinárov.

Pred nedávnom sme doniesli zprávu o výnález, ktorý umožní uniesť a potopenú ponorky. Teraz prichádza z Ameriky zvest', že tieto výnález bol dvoma americkými dôstojníkmi po tieto dni vyžodaný. Spomenutí dôstojníci dostali sa bezpečne na pobrež s ponorkou, ktorá bola 40 m. pod vodou.

MTI. — r. 20. február. Večera vrátili sa do Washingtonu prezident Hoover, aby po jeho úradnom potvrdení za prezidenta utvoril vládu a zostavil reč, ktorá bude prvú zaujímavú úradu.

Paríž, 20. febr. — r. Dľa Matinu najbližšie zasadenie Spoločenstvá národov zasoberať sa bude s otázkou menšín na základe návrhu nemeckého min. zahraničia Stresemanna.

rezať (obyčajne so súhlasom vatachov, ktorí a nimi sympatizovali) a podľa podania ľudového varievaleť ich v ovčom mlieku. Vdčne sa zabavili v krčmách. Keď nastala zima a padol sneh, v ktorom zanecháva noha zradné stopy, rozšli sa „bórní chlapi“ na všetky strany, vstúpili pod nepravými menami do služby ku gazdom. Tak Jánošík v zime 1712-13 sláži tri týždne na malo-honskej Kolkave u Rovačika-Ondrejčika. Ale zavčaz z jary, leda začalo slnko trochu briať, shromáždili sa na dohovorenom mieste zas ku spoločnej „práci“.

Osmé nedoprial Jánošíkovi dlhého času volného a zbojníckeho života, ktorý trval len krátkeho pól druhu roka (1711-1713). V októbri r. 1712 v deň svätého Demera, lapili ho v malo-honskom Klenovci. Vtedy ešte podarilo sa mu podpáťmim stráčov darom dostať sa z väzenia (vraj i sám malo-honský župan bol mu vtedy „naklonený“, ba o počestnosti, bezohľadnosti Jánošíkovej vydal i jakési úradné vyhlásenie).

Ale už začiatkom roku 1713 chytili ho znova podpáťmim stráčov darom dostať sa z väzenia (vraj i sám malo-honský župan bol mu vtedy „naklonený“, ba o počestnosti, bezohľadnosti Jánošíkovej vydal i jakési úradné vyhlásenie). Ale už začiatkom roku 1713 chytili ho znova podpáťmim stráčov darom dostať sa z väzenia (vraj i sám malo-honský župan bol mu vtedy „naklonený“, ba o počestnosti, bezohľadnosti Jánošíkovej vydal i jakési úradné vyhlásenie). Ale už začiatkom roku 1713 chytili ho znova podpáťmim stráčov darom dostať sa z väzenia (vraj i sám malo-honský župan bol mu vtedy „naklonený“, ba o počestnosti, bezohľadnosti Jánošíkovej vydal i jakési úradné vyhlásenie).

Obr. 1 Týždenník Národná jednota

Prvé číslo novin *Hlas ľudu* vyšlo 19. októbra 1944 v Báčskom Petrovci. Redakcia od roku 1945 do roku 1961 pracovala v bývalom Altmanovom dome v Petrovci, neďaleko starej budovy tlačiarne, kde sa noviny tlačili. Roku 1961 sa tak redakcia, ako aj tlačiareň presťahovali do novej budovy v Petrovci v ulici XIV. Vojvodinskej údernej slovenskej brigády 4 – 6. Redakcia sa však roku 1967 presťahovala do Nového Sadu, kde sa nachádza aj v súčasnosti. Noviny majú početné rubriky a pravidelné prílohy: *Polnohospodárske rozhľady* (príloha pre poľnohospodárov a dedinu), *Obzory* (príloha pre kultúru, vedu, umenie a literatúru) a *Mozaiku* (magazínovú prílohu). Zriaďovateľom novin v súčasnosti je Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny.

Smrť fašizmu. — Sloboda národu.

HLAS LUDU



Ročník I. Štvrtok, dňa 19. októbra 1944 Číslo 1.

Nová Juhošlavia

Porážkou nepriateľských vojsk, likvidovaním okupátnych vrchnosti a vypočítaním víťaz. národno-osloboditeľských a sovietskych vojsk nebudú ešte vyriešené otázky nášho nového štátu. Iba teraz nastane práca, ktorej výsledkom má byť nová Juhošlavia — demokratická a federatívny štát v ktorom každý juhošlaviacký národ, každý pracujúci občan nade svoju zásluhu. Princíp demokracie ľudovosti do dôsledkov nuzskutočný — to bude nová Juhošlavia. Nechceme demokraciu formalit, veľkopanských spôsobov — chceme vládu ľudu do dôsledkov pre záujmy ľudu. Demokraciu v ktorej spravodlivé rozdelenie povinností a práv stane na najvyššom základe; demokraciu, v ktorej žiadne ľudov. masové útlivy — okrem fašistických a podobných náuk — nemôže byť zneškodnené. Za plnej garancie rozhodovania ľudu vytvorený bude štát ľudového spoločenstva, v ktorom nebude viac miesta pre fašistických zločincov a ich zvrhnutých a akrylických pomáhalov. — Federatívne zriadenie štátu vyjadří skôľkoľvek národnú nadvládu, bovinizmus, utláčanie národnostné. Juhošlavia ako demokraticko-federatívny štát bude obsahovať nasledovné federatívne celky: Srbsko, Chorvátsko, Slovensko, Macedónia, Čierna Hora a v rámci týchto určitých oblastí zvláštne národné miesta: Bosna, Hercegovina a Vojvodina. Každé má svoju autonómiu. Taktého zriadením žni plné rozvíjanie všetkých národných analézi a uskutočnením sa harmonická výstavba hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života.

NAJNOVŠIE ZPRÁVY

× Maršál Stalin vo svojom dennom rozkaze zo dňa 18. okt. 1944 r. oznamuje, že vojská IV. ukrajinského sboru, pod vedením generála plukovníka Ivana Petrova zdolali hárpácky hrebch, prekročiac cez Lubkovský, Ruský Úžoký, Verecký, Vyškovský a Jablonický prietmek a valky na Česko-slovenské územie v šírke 275 km. Najbližšie klíny dosiahli až 50 km. vtomu. Doteraz zaujaté boli tieto mestá a významné železničné stanice: Jasina, Radow, Veľká Poľana, Juž. Verec, Toruna, Úžok a mnohých iných.

× Belhrad, hlavné mesto Juhošlavia, je už skoro úplne oslobodený. Nemci sa ešte držia v juho-západnej štvrti.

Ciel národno-osloboditeľského hnutia

Národno-osloboditeľské hnutie Juhošlavia je vo svojom jadre všennárodné, národné a demokratické. Dľa toho, ešte raz zdôrazníme, že veliteľstvo národno-osloboditeľského hnutia má pred sebou jediný a najvyšší cieľ: boj proti okupantom a ich slúhom a vytváranie demokratickej, federatívnej Juhošlavia — a nie nastolenie kommunizmu, ako čo to tvrdia naši nepriatelia. Ďalej, ako je to už usúdené na druhej konferencii AVNOJ-a (Anti-fašistického sboru národného oslobodenia Juhošlavia) zo dňa 29. novembra 1944. r., národy Juhošlavia si budú môcť samé, po slúčení tohoto fašistického osloboditeľského boja, na základe demokratických princípov, svoju vlastnú vládu, určitú vnútornú zariadenie svojho štátu a tým sa vyvracia každý predpoklad, že branná moc národno-osloboditeľského hnutia bude prekazkať národom pri neukolobovaní ich vôle, lebo národno-osloboditeľská armáda je našim ľuďm, ako najlepšou časťou juhošlaviackých národov.

(Uryvok z prejavu predsedu národného komitétu maršala J. Broz-Tita, ktorý povedal z príležitosti utvorenia dohody Tito-I. Šubatić.)

— Hoj, moe nel detvo mojso rodu, kto štadnou raňou slaiba na teovu svobodati a čo tam i dušu dáš v tom boji divokom! moe ty len, a vol neby, ako byt otrokom!

Somo Chalopla: „Mor ho“

Situácia

Nemecký ústup z „predpoli“ Európy pokračuje a rozbiehajú hitlerovské vojská sfahujú sa do vnútra „europakej pevnosti“ — do Nemecka. Blíži sa chvíľa oslobodenia celej Európy. v prvom rade našej Juhošlavia. Väčšia časť juhošlaviackého územia je už v rukách národno-osloboditeľského vojska. Balkánsky polostrov šokoro bude úplne očistený od Nemcov.

● V Maďarsku je zmätok. Sovietska armáda blíž sa k Pešti a po odstránení Horthyho, fašista Szálasi robí posledný pokus, aby predlžil dni nemeckého imperializmu. Všetky prípravy porobné sú pre sústredný útok na Nemecko, a to zo západu, z východu a z juhu — daj nacistického Nemecka sú už sploitanté.

● Jednotky národno-osloboditeľského vojska spolu so sovietskymi oddielmi pokračujú v očišťovaní Belhrada. Zaujatie bolo pobrelie. hlavná stanica a národné divadlo. — V posledné dni oslobodené boli mestá Nik a Prokuplje. — V Biatce ruské oddiely obsadili Suboticu, Sentu, Ado, Mohel, Kanžu a St. Beču.

● Červená armáda v Maďarsku blíž sa k Budapešti. Obsadené boli väčšie mestá Segedín, Kolorvár, Nagyvárad. Debrecín je obkolesený. V Maďarsku panuje zmätok. Horthy už 15. októbra požiadala o prímerie. Nemci, verni svojej taktike, odstránili Horthyho na jeho miesto nastolili Szálasiho, ktorý hlása ďalší boj. Medzi vojskom množia dezercia a v Pešti vrie. Veliteľ 1. armády generál víťaz Dálnoky Miklós Béla s celým svojím štábovom i s to divíziám vzdal sa Rusom. Trať Budapešt-Hatvan je prerušená.

● 2500 spojeneckých bombardovacích lietadiel útočilo na Köln.

● V Moskve pokračuje sa i ďalej v porážkach medzi Stalinom a Churchillom.

× Hitler, aby predlžil agóniu svojho režimu, nariadil mobilizáciu mužských od 16 do 60 rokov. Táto armáda, zvaná „Volkssturm“, bude pod Himlerovým velením.

× Desiat maďarských divízií, verných Horthymu, ide na Budapešť. Aby hlavné mesto Maďarska ostalo od bitterovských bán a od „nyilasov“ (maďarských fašistov).

× Spojenecké bombardovacie lietadlá útočily v útorok večer na železničnú stanicu Vo Vinkovciach. Detonácie poťuli sme veľmi dobre aj u nás.

Boj trvá

Hoci národno-osloboditeľské vojská obsadili už väčšiu časť kraja Bácsky, nepriateľ ešte stále drží niekoľko oporných bodov, z ktorých vystrýka svoje horody. Tak ku príkladu nepriatelia vepriateľské fašistické vojská ešte stále sa nachádzajú v Norom Sade, v Palánke a v Boji. To znamená, že ešte vždy hrozí nebezpečenie priameho nápadu na jednotlivé obce, ktoré nemajú dostatočnú vojenskú obranu. To znamená, že Boj neprestá, ale trvá... Ne-miame padnúť v ľuhostajnosti a myslieť si, že fašisti viac nemajú možnosť návratu. Pravda je, že sa nepriateľ nemôže vrátiť na dlhšiu dobu, ale ešte vždy má možnosť prehnáť sa na svojich autách niektorými dedinami (hlavne tými, ktoré sa nachádzajú a v týchto komunikačných čaroch), zapáliť niekoľko domov, pripadne postrieľať nevinné deti a ženy. (Ako v Kysáci.)

Z toho jasne vidíme, že fašistické zločinci, hoci sa nachádzajú v priam beznádejnej situácii, keď celá Bácska je obklopená a má podobu uzavretého kotla, nechcú sa smeriť s tým, že sú porazení, nechcú slobodu zbraň, ale naopak takýmito barbarickými prepactím otáčať i tak nadmieru zafasované svoje svedomie. No, musíme byť i štít, že i my budeme musieť s nimi potom jednat bez milosti.

Zatere, musíme hľadať spôsob ako sa proti takýmto barbarickým vpádom ubrániť. Jestvuje iba jediný spôsob: zastáť si v pevný, jednotný štít a so zbraňou v ruke takto potlačiť banný odraz, prípadne odzbrojiť. Žiadne je, aby sa všetci mláťci, ktorí vedľa narobal so zbraňou okamžite a hufne hlásili k miestnym partizánskym veliteľstvám a postavili sa im k dispozícii. Tiež je potrebné, aby sa prihlásovalo do civilnej bezpečnostnej služby.

Obz. 2 Týždenník Hlas Ludu

V súčasnosti okrem týždenníka *Hlas Ludu* NVU Hlas Ludu vydáva aj mládežnícky časopis *Vzlet* (od roku 1970) a najnovšie formálne prebrala aj vydávanie časopisu pre deti *Zornička*, ktorý však aj naďalej pripravuje Slovenské vydavateľské centrum (ďalej SVC) v Báčskom Petrovci.

Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci (Ulica XIV. VÚSB 4 – 6) je v súčasnosti najväčším vydavateľom slovenských kníh a časopisov v Srbsku, ale pravdepodobne aj mimo hraníc Slovenska. Vzniklo 31. 8. 2007 vyčlenením a osamostatnením vydavateľskej činnosti z tlačiarne Kultúra v Báčskom Petrovci, ktorá je tradičným vydavateľom a tlačiarom slovenských kníh, časopisov a novín od svojho založenia roku 1919. Slovenské vydavateľské centrum nadväzuje na tradície prvého vydavateľského podniku slovenskej literatúry na území dnešného Srbska – Juhošlaviackého nakladateľského spolku, ktorý vznikol 10. januára 1920 ako účastinárska spoločnosť. Po niekoľkých troch rokoch sa Juhošlaviacký nakladateľský spolok z ekonomických dôvodov musel združiť a splynúť s petrovskou kníhtlačiarňou. Neskôr bola vydavateľská činnosť vojvodinských Slovákov v rôznych obmenách spätá s petrovskou tlačiarňou a je to vo veľkej miere aj v súčasnosti. Slovenské vydavateľské centrum sídli na hornom

poschodí petrovskej tlačiarne a takmer všetky svoje knižné a časopisecké vydania tu aj tlačí. Od roku 2014 sú však Slovenské vydavateľské centrum a petrovska tlačiareň HL print majetkom NVU Hlas ľudu.

Slovenské vydavateľské centrum vydáva 15 – 20 slovenských kníh ročne. Okrem kníh Slovenské vydavateľské centrum vydáva aj periodickú tlač. Sú to tri slovenské mesačníky a jedna ročenka *Národný kalendár*: Prvý *Národný kalendár* na rok 1920 vyšiel v Petrovci, kde aj v súčasnosti vychádza. V rokoch 1945 – 1949 a 1952 – 1990 vychádzal pod názvom *Ľudový kalendár*. Vychádzal aj počas druhej svetovej vojny.

Z mesačníkov je najstarší časopis pre deti *Zornička*, ktorý začal vychádzať v Báčskom Petrovci roku 1939 ako *Naše slniečko*. Neskôr bol pomenovaný *Naši pionieri* a *Pionieri* a od roku 1990 sa jediný časopis pre deti vojvodinských Slovákov volá *Zornička* a distribuuje sa po všetkých školách v Srbsku, kde sa vyučuje slovenčina. Najnovšie vydanie časopisu prevzala tlačiareň NVU Hlas ľudu v spolupráci so SVC. V súčasnosti Slovenské vydavateľské centrum vydáva aj časopis pre literatúru a kultúru *Nový život*, základné médium pestovania slovenskej literárnej tvorby vo Vojvodine. Vychádza od roku 1949. Je to mesačník, ktorý vychádza v súčasnosti v dvojčísloch. Najmladší zo slovenských časopisov, ktoré vydáva Slovenské vydavateľské centrum, je slovenský magazín *Rovina*. Vychádza od roku 1994 a snaží sa byť časopisom pre celú rodinu.

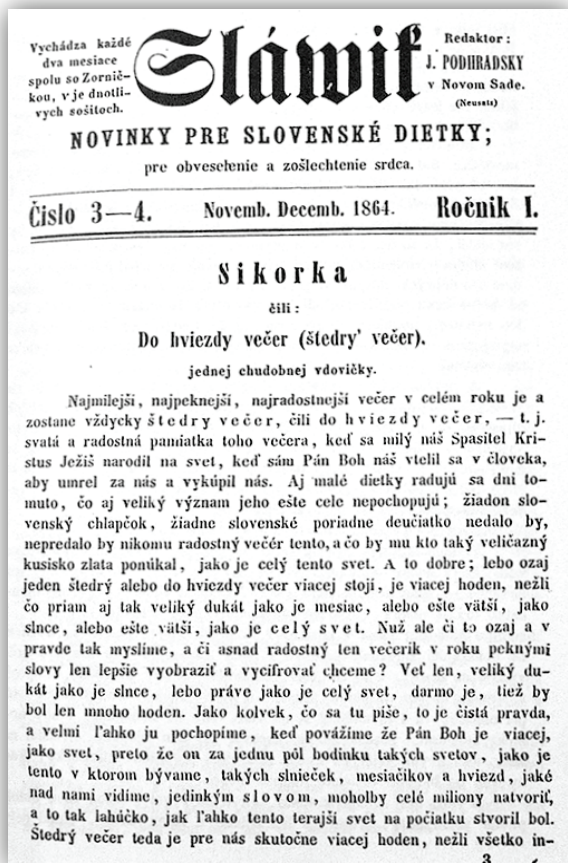
Slovenské vydavateľské centrum patrí medzi najvýznamnejšie a najdôležitejšie národnostné kultúrne inštitúcie Slovákov v Srbsku a svoju činnosť významnú pre zachovanie národnostnej identity a gramotnosti realizuje predovšetkým vďaka Národnostnej rade slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku, Autonómnej Pokrajiny Vojvodiny a vďaka Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ktorý v rámci svojho grantového systému pravidelne vyčleňuje prostriedky pre tlač slovenských kníh a časopisov v Srbsku.

Hovorili sme o dlhej a bohatej tradícii vydávania slovenských periodík na území dnešného Srbska. Na začiatku tu bol však časopis pre deti *Slávik* a časopis pre mládež *Zornička*.

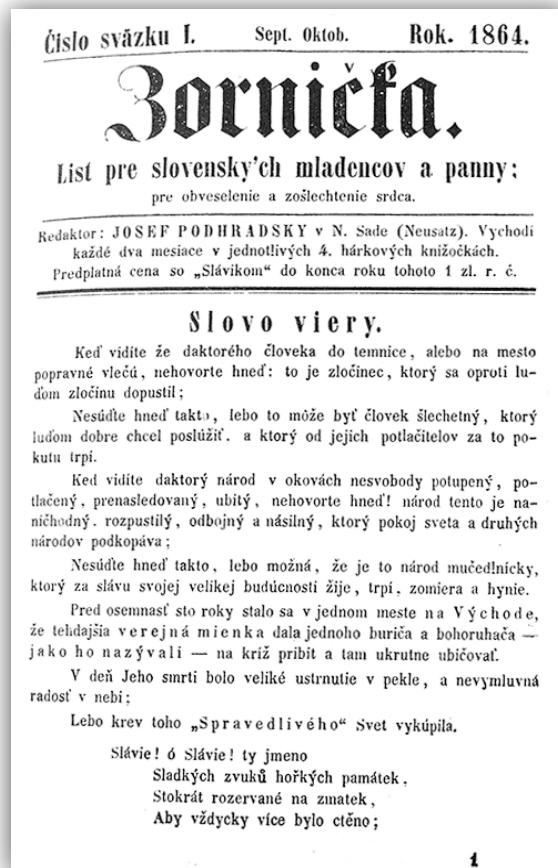
Bol to prvý pokus vydávať slovenskú periodickú tlač na území dnešného Srbska, ktorý sa uskutočnil na jeseň 1. septembra 1864 v Novom Sade. Učiteľ Jozef Podhradský (1823 – 1915) sa rozhodol vydávať každé dva mesiace časopisy pre deti a mládež: *Slávik* (noviny pre slovenské dievky) a *Zorničku* (list pre slovenských mládenčov a panny).

Štúrovský básnik, spisovateľ, dramatik a evanjelický kňaz Jozef Podhradský bol už skúseným redaktorom (redigoval *Evanjelické cirkevné noviny* a periodikum *Prostonárodná bibliotéka* v Budapešti), keď prišiel do Nového Sadu a stal sa stredoškolským učiteľom. *Slávika* a *Zorničku* vydával dva roky (5 čísel *Slávika* a 4 čísla *Zorničky*). Časopisy mali skromný náklad a zanikli ako ekonomicky neopodstatnené.¹ Časopisy boli tlačené v Novom Sade (Episkopska štamparija).

¹ Úplnú bibliografiu *Slávika* a *Zorničky* vydal prof. Dr. Samuel Čelovský. Pozri ČELOVSKÝ, S. Príspevok k výskumu Slávika a Zorničky, prvých slovenských časopisov pre deti, s. 377 – 392.



Obr. 3 Časopis Slávik



Obr. 4 Časopis Zornička

Ďalší pokus vydávať slovenský časopis na území dnešného Srbska sa uskutočnil v rokoch 1871 – 1872, keď Spolok evanjelických a. v. učiteľov Báčsriemského seniorátu vydával v Petrovci v dvoch exemplároch rukopisný časopis pedagogického zamerania *Priateľ školy*. Pripravoval ho učiteľ Karol Miloslav Lehotský (1846 – 1915), otec prvého školeného maliara vojvodinských Slovákov K. M. Lehotského (1879 – 1929).

O desať rokov neskôr evanjelický farár Leopold Branislav Abafi (1827 – 1883) v rokoch 1881 – 1882 v Aradáci vydával časopis náboženského rázu *Slovo života* a tlačil ho v Martine.

Na sklonku 19. storočia, od marca 1899 neďaleko Aradáča vo Veľkom Bečkereku (Zreňanine), začal vychádzať aj päťjazyčný hospodársky časopis pre roľníkov *Torontálsky priateľ ľudu*. Vychádzal v maďarskom, nemeckom, slovenskom, rumunskom a srbskom jazyku. Zodpovedným redaktorom bol Andrej Martón a hlavný spolupracovník pre slovenské texty bol Samuel Paulínyi.

V 19. storočí na území dnešného Srbska v Starej Pazove vychádzal časopis pre deti *Mravec*. Bol to rukopisný časopis pre deti, „obrázkový časopis pre zábavu a poučenie“, ktorý v jednom exemplári vydával a zároveň aj bol jeho zodpovedným redaktorom Vladimír K. Hurban, neskoršie dramatik Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950). Vydával ho ako 9-ročný chlapec v dvojtyždňových intervaloch. Prvé číslo *Mravca* vyšlo 1. decembra 1892 a posledné 15. decembra 1893.

Roku 1906 Spolok báčskych pestovateľov chmeľu začal v Petrovci vydávať štvorjazyčný časopis – v maďarčine, slovenčine, srbcine a nemčine – *Báčanský chmeliar*. Bol to teda špecializovaný odborný poľnohospodársky časopis. Jeho šéfredaktorom bol Armin Feldmann. Spolupracoval s ním učiteľ a spisovateľ Ján Čajak st. (1863 – 1944). Časopis vychádzal dvojtyždenne a bol to prvý tlačенý petrovský časopis.

Zo slovenských časopisov z obdobia pred ukončením prvej svetovej vojny si dovoľme ešte uviesť aj rodinný a učiteľský časopis *Domácnosť a škola*, ktorý hoci aj vychádzal v chorvátskom Iloku, patrí do kultúrno-historického kontextu vojvodinských Slovákov. Bol to pedagogický mesačník, ktorý vydával v rokoch 1911 – 1914 pedagóg a historik Jozef Maliak (1854 – 1945).

Počas vojny roku 1917 v Kysáči ev. farár Karol Longhoffer založil cirkevný časopis *Pokoj Vám*.

Po ukončení vojny roku 1919 v Petrovci vznikla Kníhtlačiareň úč. spoločnosť, čo malo za následok veľkú expanziu slovenského tlačeného slova vo Vojvodine. Prvý časopis, ktorý v Petrovci vyšiel po založení tlačiarne, bol podnikový časopis *Zora* v októbri 1919. Jeho hlavným redaktorom bol Michal Križan.

Vydavateľský entuziazmus po ukončení prvej svetovej vojny a vzniku tlačiarne v Petrovci bol viditeľný najmä v dvadsiatych rokoch 20. storočia. S Národnou jednotou roku 1920 vznikol aj prvý humoristicko-satirický časopis vojvodinských Slovákov *Frčka*. Redaktormi prvého čísla časopisu boli Peter Príbiš a Pavel Kukučka, ktorý neskoršie časopis redigoval sám do septembra 1923. Po kratšej prestávke roku 1926 v Petrovci vznikol ďalší humoristicko-satirický časopis *Hévis*. Vydané boli iba dve čísla a redigoval ich Michal Labáth.

Po Podhradského *Zorničke* v Novom Sade v prvej polovici 20. storočia roku 1925 v Starej Pazove začala vychádzať *Zornička* – časopis pre deti, ktorý vydával Československý zväz v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (ďalej Kráľovstvo SCHS). Časopis vychádzal do júna roku 1927 a redigoval ho učiteľ Ferdinand Klátik (1895 – 1944). V dvadsiatych rokoch 20. storočia začali vychádzať aj slovenské študentské a literárne časopisy na území dnešného Srbska. V Novom Sade roku 1920 začal vychádzať cyklostylovaný mesačník *Napred* – časopis študujúcej mládeže. Pripravovali ho Michal Peťkovský a Kornel Kvas a od čísla 5 – 6 sa stal vydavateľom, redaktorom a rozmnožovateľom Ján Vladimír Ormis (1903 – 1993). Posledné číslo vyšlo v lete 1921. V tomto období petrovský rodák a neskoršie slovenský akademik Andrej Mráz (1904 – 1964) vydával rukopisný časopis *My*.

Od mája roku 1923 nasledoval časopis slovenských študentov v Kráľovstve SCHS – *Snahy*. Vydávalo ho združenie slovenských žiakov v Petrovci. Predsedom združenia a šéfredaktorom časopisu bol Ján Tárnoci.

V Petrovci v tom roku 1923 začal vychádzať v novembri i časopis Spolku československých akademikov *Sviť*. Do októbra 1925 vyšlo päť čísel. Redaktormi *Sviťu* boli Ivan Gruník, Ján Čajak ml. a Karol Lilje.

Roku 1932 bola v Báčskom Petrovci bola založená Matica slovenská v Juhoslávii. Už o necelý rok v máji 1933 začala vydávať časopis pre literatúru a kultúru *Náš život*. Do roku 1941 vyšlo 8 ročníkov a po vojne v rokoch 1946 – 1947 ešte dva. Hlavným redaktorom bol prvých šesť rokov Ján Čajak st. (1863 – 1944). Po ňom v rokoch 1939 – 1940 *Náš život* redigoval Dr. Michal Topoľský (1906 – 1991) a po vojne časopis mal na starosti v rokoch 1946 – 1947 Dr. Andrej Sirácky (1900 – 1988).

Po zániku Matice slovenskej v Juhoslávii *Náš život* dostal roku 1949 pokračovateľa – *Nový život*. Časopis pre literatúru a kultúru *Nový život* vychádza nepretržite až po súčasnosť a je médiom formovania súčasnej slovenskej vojvodinskej literatúry. Prvým šéfredaktrom *Nového života* bol Martin Toman Banátsky. Potom ho redigovali: Juraj Spevák, Ján Kmeť, Michal Harpáň, Víťazoslav Hronec, Miroslav Dudok, Michal Ďuga, Tomáš Čelovský, Adam Svetlík a v súčasnosti je šéfredaktorkou *Nového života* Zdenka Valentová-Beličová a vydáva ho Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci.

V období pred druhou svetovou vojnou Matica slovenská v Juhoslávii začala po časopise *Náš život* vydávať i ďalší časopis *Naše slniečko*. Bol to ďalší časopis pre deti medzi vojvodinskými Slovákami. Začal vychádzať roku 1939 a jeho šéfredaktorkou bola Adela Petrovičová (1901 – 1976). Po druhej svetovej vojne bol časopis obnovený. Roku 1947 zmenil meno na *Naší pionieri*. Roku 1970 bol znovu premenovaný na *Pionieri* a od roku 1990 vychádza ako *Zornička*.

Vydávanie náboženských či cirkevných časopisov má medzi vojvodinskými Slovákami bohatú a dlhú tradíciu. Na Abafiho *Slovo života* (1881 – 1882) a Langhofferov časopisecký pokus v Kysáči (*Pokoj Vám*, 1917) sa napája úspešné vydávanie ďalšieho cirkevného časopisu *Nádej*. Časopis vydával ev. farár Pavel Turčan (1872 – 1965). Mesačník *Nádej* vydával od septembra 1921 do apríla 1941.

V tom období roku 1924 začal v Erdevíku vychádzať cyklostylovaný časopis slovenských evanjelických farárov *Priekopník*, ktorý pripravoval ev. farár Ladislav Zgúth (1889 – 1972). Čoskoro v júni 1926 začal vychádzať aj mesačník *Evanjelický hlásnik*, ktorý vychádzal do roku 1941 a obnovený bol roku 1965. Vychádza aj v súčasnosti ako časopis Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku.

Okrem tohto stručného prehľadu bohatej a dlhej tradície slovenskej periodickej tlače na území dnešného Srbska v priebehu 150 rokov sme neuviedli niektoré lokálne pokusy vydávať slovenské noviny a časopisy, akými boli napríklad *Banátsky rozsievateľ* alebo *Banátsky slovenský kalendár* 1943 počas druhej svetovej vojny v Kovačici. Tiež po roku 1990 bolo i niekoľko nevydarených pokusov vydávania miestnych novín: *Kovačických novín* a *Bubeníka* tiež v Kovačici, *Kysáčskych novín* v Kysáči a *Petrovských novín* v Petrovci, ktoré sa udržali dodnes jedine ako lokálny informátor miestneho spoločenstva. Tiež bolo i niekoľko pokusov vydávania literárnych časopisov mladých alebo neafirmovaných veršovcov, akými sú *Klasy* v Kovačici, alebo *Aurora* v Starej Pazove, ktoré majú občasnú periodicitu. Svoje časopisy vydávajú aj niektoré miestne organizácie Matice slovenskej v Srbsku (MOMS v Petrovci, MOMS v Kulpine, MOMS v Selenči). Treba tu uviesť ešte aj niektoré ročenky, akými sú *Zborník spolku vojvodinských slovakistov* a novšie aj *Pazovský kalendár*.

Evidovali sme aj jednorazový pokus vydávať časopis Matice slovenskej v Juhoslávii – *Slovenský matičiar*, Divadelný časopis *Igric* – ako časopis petrovských divadelníkov, *TGN-aperitív* a študentské časopisy *TMA*, *Traf*, *Čarbológ* i časopis žiakov slovenského Gymnázia Jána Kollára v Petrovci – *Sládkovič* a skutočnosť, že takmer každá základná škola v súčasnosti vydáva svoj interný žiacky časopis.

Na základe uvedeného Srbsko patrí s USA medzi krajiny v zahraničí, ktoré majú najdlhšiu a najbohatšiu tradíciu vydávania slovenskej periodickej tlače a v súčasnosti tu vychádza pravdepodobne najväčší počet slovenských novín a časopisov mimo hraníc Slovenska. Slovenská periodická tlač v Srbsku by si vyžadovala bibliografické spracovanie a dôkladný výskum. Mapovaním početných novín a časopisov sme urobili prvý krok k ich lepšiemu poznaniu.

Zoznam bibliografických odkazov:

ČELOVSKÝ, S. Príspevok k výskumu Slávika a Zorničky, prvých slovenských časopisov pre deti. In: *Nový život*. Júl-august 1983, roč. 35, č. 4, s. 377 – 392.

Aurora. Stará Pazova: Slovenský kultúrno-umelecký spolok hrdinu Janka Čmelíka, 2000. ISSN 1452-1369.

Báčanský chmeliar. Petrovec: [Báčanský pestovateľa chmeľu], 1906 – 1907.

Banátsky rozsievateľ. Kovačica: Slovenský evanjelický cirkevný sbor, 1943 – 1944.

Banátsky slovenský kalendár. Kovačica: [s.n.], 1943 (Kníhtlačiaren Samuel Murtin).

Bubeník: kovačicko-padinské noviny. Kovačica: Literárno-umelecký spolok Tibiscus, 1998 – 1999 (Grafos internacional, Pančevo).

Čarbológ: slovenský študentský časopis literárnych prác z detskej literatúry. Nový Sad: Oddelenie slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sadu, 2007 – . ISSN 2406-260X.

Dolnozemskej Slovák. Nový Sad: Miloš Krno : Ľudovít Mičátek, 1902 – 1914.

Dolnozemskej Slovák. Báčsky Petrovec: Slovenská kníhtlačiaren uč. s., 1919.

Domácnosť a škola: časopis rodinný a učiteľský. Ilok: Jozef Maliak, 1911 – 1914 (Ružomberok: Ján Párička).

Evanjelický hlásnik: náboženský evanjelicko-augsburského smeru mesačník venovaný záujmom a. v. slovenskej cirkvi v Kráľ. SHS. Petrovec: Slovenský Ev. a. v. dištrikt v Kráľ. SHS, 1926 – 1941.

Evanjelický hlásnik. Novi Sad: Slovenská evanjelická a. v. cirkev v Srbsku, 1965 – . ISSN 0014-3642.

- Frčka: humoristicko - satyrický časopis slovenský v kráľ. SHS.* Petrovec: [Kráľovstvo SHS], 1920 – 1923 (Knih tlačiareň. úč. spol.).
- Hévis.* Petrovec: [s.n.], 1926.
- Hlas ľudu: informačno-politický týždenník.* Nový Sad: Novinovo-vydavateľská ustanovizeň Hlas ľudu, 1944 – . ISSN 0018-2869.
- Igric: časopis slovenských divadelných ochotníkov v Juhoslávii.* Báčsky Petrovec: Ochotnícke divadlo Vladimíra Hurbana Vladimírova, scéna v Petrovci, 1995 – 1997.
- Klasy: časopis Literárnej družiny Mateja Ambróyho v Kovačici.* Kovačica: Literárna družina, 1974 – 1986, 1996 – 2002.
- Kovačické noviny.* Kovačica: Đorđe Zojkić, 1994.
- Kysáčske noviny.* Kysáč [Kisač]: Miestny odbor Matice slovenskej v Kysáči, Zhromaždenie Miestneho spoločenstva, 1991 – 1992, 1998 – 1999.
- Ľudový kalendár.* Novi Sad: Obzor, 1945 – 1949, 1952 – 1990. ISSN 0351-0565.
- Mravec.* Stará Pazová: Vladimír K. Hurban, 1892 – 1893. (rukopisný časopis).
- My.* [S.l.]: Andrej Mráz, 1923. (rukopisný časopis).
- Nádej: evanjelického a. v. smeru mesačník.* Kysáč [=Kisač]: Pavel Turčan, 1921 – 1941.
- Napred: časopis študujúcej mládeže.* Nový Sad: Ján Vladimír Ormis (od. č. 5 – 6), 1920 – 1921.
- Národná jednota.* Petrovec, Báčka: Knih tlačiareň úč. spol., Petrovec, 1920 – 1941. ISSN 2217-6519.
- Národný kalendár.* Novi Sad: Obzor; Báčsky Petrovec [= Bački Petrovac]: Kultúra; Petrovec: Knih tlačiareň účastinárska spoločnosť, Slovenské vydavateľské centrum, 1920 – 1944, 1991 – . ISSN 0354-1029.
- Náš život.* Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 1933 – 1941, 1946 – 1947.
- Naše slniečko.* Petrovec: Matica slovenská vo FLR Juhoslávii, 1939 – 1941, 1945 – 1947.
- Naši pionieri: časopis pre deti.* Bački Petrovec: Matica slovenská vo FLR Juhoslávi, Nový Sad: Obzor, 1947 – 1970. ISSN 2217-3315.
- Nový život, časopis pre literatúru a kultúru.* Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 1949 – . ISSN 0351-3610.
- Pazovský kalendár.* Stará Pazova: GKP Savpo, 2002 – . ISSN 1451-7949.
- Petrovské noviny: informátor Rady miestneho spoločenstva Petrovec.* Báčsky Petrovec: Rada Miestneho spoločenstva Báčsky Petrovec, 2003 – . ISSN 1451-7221.
- Pionierii.* Nový Sad: Obzor, 1970 – 1990. ISSN 0350-4336.
- Pokoj Vám.* Kysáč: Karol Longhoffer, 1917.
- Priateľ školy.* Petrovec: Spolok evanjelických a.v. učiteľov Báč-sriemskeho seniorátu. (rukopisný časopis).
- Priekopník.* Erdevík: [s.n.], 1924. (cyklostylovaný časopis).
- Rovina: slovenský magazín.* Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 1994 – . ISSN 0354-8929.
- Rozhľady, Spoločensko-zábavno-poučný časopis.* Báčsky Petrovec: NVP Hlas ľudu 1952 – 1969.
- Sládkovič: časopis žiakov a profesorov Gymnázia Jána Kollára so žiackym domovom v Báčskom Petrovci.* Báčsky Petrovec: Gymnázium J. Kollára, 1975 – .
- Slávik: noviny pre slovenské dietky, pre obveselenie a zošľachtenie srdca.* Nový Sad: Jozef Podhradský, 1864 – 1865.

- Slovakistický zborník*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť, 2006 – 2010. ISSN 2217-4532.
- Slovenský Matičiar: časopis Matice slovenskej v Juhoslávii*. Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 2006.
- Slovenský svetový kalendár*. Báčsky Petrovec: Slovenský kultúrny klub: Centrum - slovenská kultúrna koordinácia, 2016 – . ISSN 2466-510X.
- Slovo života: homiletický mesačník pro vzdělání domácích víry evanj. a.v. v Uhersku, v Čechách a na Moravě*. Aradac [= Slovenský Aradáč]: Leopold Abaffy, 1881 – 1882 (Martin: Knihtlačiarsky úč. spolok).
- Snahy*. Petrovec: Združenie slovenských žiakov v Petrovci, 1923.
- Svit: kultúrny časopis československého juhu*. Báčsky Petrovec: Spolok československých akademikov v SHS, 1923 – 1925.
- TGN-aperitív, Časopis pre kultúru, umenie a literatúru*. Báčsky Petrovec: TGN – Kútik umenia, 2002 – 2006 (Báčsky Petrovec: tlačiareň Kultúra)
- TMA – tvorivá mladá avantgarda, časopis študentskej literárnej spoločnosti*. 1992.
- Traf: Študentský časopis*. Nový Sad: Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, 2010 – .
- Torontálsky priateľ ľudu*. Veľký Bečkerek: [s.n.], 1899 – ?.
- Vzlet: spoločensko-zábavný časopis pre mládež=orgán Pokrajinskej konferencie Zväzu socialistickej mládeže Vojvodiny*. Novi Sad: Hlas ľudu, 1970 – . ISSN 0351-0972.
- Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Novi Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1979 – 1996. ISSN 0351-622X.
- Zora*. Petrovec: Knihtlačiareň úč. spoločnosť, 1919.
- Zornička*. Nový Sad: Obzor; Báčsky Petrovec: Kultúra; Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 1990 – . ISSN 0353-877X.
- Zornička: časopis pre československé dievky v král. Srbov, Chorvátov a Slovincov*. Stará Pazova: [Nákladem Československého svazu], 1925 – 1927.
- Zornička: list pre slovenských mládenčov a panny, pre obveselenie a zošľachtenie srdca*. Nový Sad: Jozef Podhradský, 1864 – 1865.

Resumé

Slovak newspapers and magazines in Serbia

Vladimír Valentík

The first Slovak newspapers were published at Novi Sad in 1864. They were magazines for children and young people called *Slávik* and *Zornička*. Since then many Slovak periodicals have been published in Serbia covering various areas: news and politics, literature, humour, education professional journals, children's periodicals and so on. At present, Serbia has six non-religious newspapers and magazines in Slovak: *Hlas ľudu*, *Rovina*, *Vzlet*, *Nový život*, *Zornička* and the annual publications *Národný kalendár* and most recently *Slovenský svetový kalendár*.

Key words: Slovak newspapers, Slovak magazines, Serbi, publisher, *Hlas ľudu*, *Zornička*, *Nový život*, *Rovina*, *Národný kalendár*, *Ľudový calendar*

Vladimír Valentík

Slovenské vydavateľské centrum

Je predsedom Slovenského kultúrneho klubu v Srbsku a od jej založenia je členom Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny. V rokoch 2003 – 2014 bol jej podpredsedom. Založil Slovenský svetový kalendár a je jeho šéfredaktorom, Je zostavovateľom Národného kalendára v Srbsku a autorom početných kníh, najmä z oblasti dejín a súčasného stavu výtvarného umenia vojvodinských Slovákov. Zaoberá sa aj kultúrnou históriou Slovákov v Srbsku a vypracoval niekoľko dokumentárnych výstav pre Múzeum vojvodinských Slovákov.

SÚČASNÉ TRENDY V DIGITALIZÁCII A SPRÍSTUPŇOVANÍ DIGITALIZOVANÉHO OBSAHU V BRATISLAVSKEJ UNIVERZITNEJ KNIŽNICI

Tomáš Fiala

Kľúčové slová: digitalizácia, knižnice, digitálny obsah, digitalizované periodiká

Charakteristika pracoviska

Odbor digitalizácie Univerzitnej knižnice v Bratislave (ďalej UKB) zabezpečuje operatívne knižnično-informačné digitalizačné služby pre odbornú verejnosť, širokú laickú verejnosť, pedagogických a vedeckých pracovníkov, pamäťové a fondové inštitúcie, študentov a mládež v celoštátnom a medzinárodnom rozsahu. Podieľa sa na digitalizácii a reštaurovaní unikátnych ohrozených a poškodených knižničných fondov. Zabezpečuje online doručovanie digitalizovaných dokumentov knižniciam a ich používateľom, manažuje realizáciu digitalizačných objednávok, digitalizáciu, digitalizačný postprocessing, archiváciu a sprístupňovanie digitalizovaných fondov literárneho kultúrneho dedičstva.

Trendy v oblasti sprístupňovania

Z hľadiska efektívnosti sprístupňovania digitalizovaného obsahu je nutné zabezpečiť prístup k digitálnej knižnici naprieč všetkými technickými zariadeniami (smartfóny, tablety a stolné počítače) bez akýchkoľvek obmedzení, to znamená zabezpečenie vysokej responzivity webu a všetkých jeho funkcionalít. Medzi ďalšie súčasné trendy môžeme zaradiť sprístupňovanie čo najväčšieho počtu autorsky nechránených dokumentov voľne (mimo priestorov inštitúcie), rozšírenú prácu s plným textom, vytváranie používateľských zbierok, zdieľanie obsahu (sociálne siete a hyperlinky) konkrétnej časti zdigitalizovanej strany, opravu automatického optického rozpoznania znakov používateľmi systému, automatické prepájanie obsahu na informačné systémy, automatické strojové preklady plných textov, používateľské vyselektovanie zón záujmu z konkrétnej strany (fotografie, odseky a zóny).

Digitálna knižnica UKB

Prostredníctvom digitálnej knižnice (systém MediaInfo) UKB plnotextovo sprístupňuje viac ako 1 100 000 strán digitalizovaných slovacikálnych dokumentov, kníh a periodík z fondu UKB. Kompletný zoznam sprístupnených dokumentov v digitálnej knižnici možno nájsť na webovej stránke UKB. Naša digitálna knižnica¹ umožňuje extrakciu textu, extrakciu ľubovoľnej zóny, extrakciu obrazu, preklad textu, metadátovej popis vo viacerých jazykoch, vyhľadávanie podľa slov na úrovni celej zbierky, ale i konkrétneho dokumentu v kombináciách s inými kritériami (dátum vydania, výskyt frázy v obsahu). Z hľadiska funkcií pre zaregistrovaných používateľov sú významné aj funkcie poznámok v texte, označenie obľúbeného obsahu a možnosti ich zdieľania s ostatnými používateľmi. Digitálna knižni-

¹ MediaINFO – digitálna knižnica. Dostupné na: <http://digitalna.kniznica.info>

ca UKB je multifunkčným nástrojom, ktorý vie efektívne sprístupňovať širokú škálu digitálneho obsahu (audio, video, dáta) s možnosťou funkcionality inštitucionálneho repozitára.

Indexovanie, viditeľnosť a integrácia digitálnych objektov na internete

Predpokladom pre efektívne nájdenie digitalizovaných knižničných dokumentov na internete je sprístupnenie a zindexovanie bibliografických údajov vyhľadávacími robotmi, čo zabezpečí zvýšenú viditeľnosť digitálnej knižnice. Podobne možno sprístupniť na indexáciu plnotextový index slov vytvorený na základe automatického optického rozpoznania digitalizovaných knižných dokumentov. Plnotextový index predstavuje obrovské množstvo dát (v UKB je to viac ako miliarda slov), ktoré možno len z veľmi malej časti technicky sprístupniť a nechať zindexovať vyhľadávacími robotmi. Po realizácii spomínaných krokov očakávame zvýšenú návštevnosť a aj väčšie možnosti dohľadania plnotextového digitalizovaného obsahu. Medzi ďalšie možnosti patrí manuálne editovanie relevantných zdrojov pre vyhľadávače, napríklad vytváranie a obohacovanie článkov vo Wikipédii. Podstatné je aj informovanie a zverejňovanie informácií o najnovšie sprístupnených dokumentoch v digitálnej knižnici prostredníctvom dynamicky generovaného obsahu odosielaného priamo do koncových redakčných systémov. V Univerzitej knižnici sa snažíme zvýšiť počet digitalizovaných dokumentov a zviditeľniť svoje digitalizované dokumenty predovšetkým dopĺňaním externých liniek na zdigitalizovaný obsah na Wikipédii, pri neexistujúcich stránkach na Wikipédii zabezpečujeme ich vytvorenie.

Sprístupňovanie digitalizovaných dokumentov – copyright

Digitalizované dokumenty sprístupňujeme v zmysle platnej legislatívy v rámci priestorov knižnice voľne, mimo knižnice len autorsky nechránené dokumenty, ktorých autor je 70 a viac rokov po smrti. Sme presvedčení, že súčasné znenie autorského zákona umožňuje prekročiť túto metu, radi by sme prostredníctvom vzdialeného prístupu začali sprístupňovať našim čitateľom aj autorsky chránený obsah. Zabezpečenie verifikácie používateľa, zamedzenie sťahovania dokumentu a vykazovanie prístupov k jednotlivým dokumentom pre účely finančnej odplaty autorským zväzom pre nás nepredstavujú technický problém. Momentálne čakáme na hlbšiu právnu analýzu, ktorá by mohla dať projektu zelenú.

Recyklovanie digitálnych objektov a vytváranie nových informačných produktov

Rôznorodý obsah digitálnej knižnice (články, strany, odseky) z rôznych knižničných dokumentov (periodiká, knihy, mapy) možno na základe rôznych asociácií, vlastností, udalostí a faktov pospájať do nového komplexného recyklovaného informačného produktu, ktorý agreguje informácie z viacerých zdrojov a vytvára komplexný prehľad entít (osôb, miest, udalostí), súvislostí a faktov v graficky znázornených väzbách, pojmových mapách, ontológiách alebo v hypertexte. Digitálna knižnica UKB už dnes disponuje funkcionalitami integrovaného autonómneho redakčného systému na recyklovanie importovaných digitálnych objektov a vytváranie jednoduchých informačných prehľadov. V budúcnosti plánujeme funkcionalitu rozšíriť o automatizované vytváranie prehľadových stránok na základe spájania rôznych entít s prepojením na znalostné bázy a vizualizáciou vzťahov.

Automatické prepájanie na metadátové informačné zdroje

Medzi rozšírené funkcionality digitálnych knižníc patria aj možnosti prepojenia na knižničný katalóg so zabezpečením transferu existujúcich bibliografických metadát, ich obohatením a integráciou s digitalizovanými objektmi. Oba systémy by mali byť schopné medzi sebou komunikovať a vymieňať si metadátové informácie. Aktuálne riešime možnosť automatického preberania bibliografických záznamov zo súborného katalógu periodík a knižničného katalógu UKB do systému digitálnej knižnice so súbežnou editáciou pôvodných bibliografických záznamov s doplnením hyperlinky na zdigitalizovaný obsah v poli 856 (Marc 21).

Výskum a vývoj v oblasti automatického spracovania obsahu

V rámci bežnej prevádzky sme v UKB realizovali niekoľko interných digitalizačných projektov, počas ktorých sme komplexne zabezpečili čistenie, reštaurovanie, digitalizáciu, postprocessing a plnotextové sprístupnenie historicky významných bratislavských periodík v unikátnom vlastníctve Univerzitnej knižnice v Bratislave, napríklad maďarský politický denník z prelomu 19. a 20. storočia *Nyugatmagyarországi híradó: politikai napilap* a prvé v Uhorsku dlhodobo vychádzajúce noviny *Pressburger Zeitung* (v spolupráci s Maďarskou národnou knižnicou a vďaka participácii na projekte nemeckej vlády zameranom na kultúru a médiá DiFMOE – Digitálne fórum pre strednú a východnú Európu, ktorý sleduje cieľ zdigitalizovať historické tlačeneé dokumenty viazané na multietnický priestor východnej Európy, predovšetkým však na dokumenty v nemeckom jazyku). Pri významných digitalizačných projektoch nezabúdame na pasportizáciu všetkých ročníkov a jednotlivých čísiel a spolupracujeme s ďalšími pamäťovými inštitúciami pri výmene chýbajúcich čísiel a poškodených strán.

Odbor digitalizácie plánuje v tomto roku spustiť projekt so Slovenskou technickou univerzitou, Fakultou informatiky a informačných technológií, s ktorou chceme spoločne riešiť vedeckovýskumný projekt identifikácie entít a ich vzťahov s opticky rozpoznávanými výstupmi z procesu digitalizácie knižničných dokumentov s grafickou vizualizáciou vzájomných väzieb. V rámci projektu sa plánuje spracovanie digitalizovaných objektov (jednotlivých čísiel novín) s cieľom automatizácie procesu analytického rozpisu článkov. Prvým predpokladom je naprogramovanie softvéru, ktorý bude automaticky rozpoznávať jednotlivé články s identifikáciou, extrakciou metadát a tvorbou článkových bibliografických záznamov. V ďalších častiach projektu by sme radi rozpoznali základné entity z textov článkov a prepojili ich s inými znalostnými databázami, čím by sme vytvorili nástroj na vizualizáciu znalostnej databázy a zdrojov. V poslednej časti projektu plánujeme vytvoriť základný nástroj pre tvorbu virtuálnych výstav.

Zoznam bibliografických odkazov

MediaINFO – digitálna knižnica [online]. [bez dátumu] [cit. 2018-01-03]. Dostupné na: <http://digitalna.kniznica.info>

Resumé

Current trends in digitization and access to digitized documents at the University Library in Bratislava

Tomáš Fiala

The University Library in Bratislava (UKB) launched a major multi-year project in digitization. It includes document digitization, management of multiple digitization projects, post-processing of the resulting digitized data, providing access to the digitized content and the long-term archiving of the data. The paper acquaints the readers with the workflow, activities, services and future plans of the Digitization department of the University Library.

Key words: digitization, libraries, digital content, digitized periodicals

Mgr. Tomáš Fiala

Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky

V období vzniku štúdie bol jej autor vedúcim Odboru digitalizácie UKB. Zastrešoval domáce a zahraničné digitalizačné projekty, koordinuje spoluprácu v oblasti digitalizácie a výmeny digitalizovaných knižničných dokumentov, zaoberá sa komplexným plánovaním a realizáciou digitalizačných projektov, programuje digitalizačné workflow,

buduje digitálne knižnice, rieši úlohy v súvislosti so sprístupnením a archiváciou digitalizovaného kultúrneho dedičstva a podieľa sa na vývoji nových softvérov a služieb. V rámci výskumnej činnosti sa zaoberá identifikáciou entít a ich vzťahov nad opticky rozpoznávanými výstupmi z procesu digitalizácie knižničných dokumentov s grafickou vizualizáciou vzájomných väzieb a digital humanities.

HROMADNÉ ODKYSELOVÁNÍ PERIODIK – NOVIN A ČASOPISŮ*

Petra Vávrová

Klíčová slova: knihovní fond, odkyselování, registr odkyselených knih

Úvod

Periodika – noviny a časopisy – vydávané po roce 1845 – 1850 je nutné a žádoucí zachovat v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace jako zdroj informací. Materiálové složení periodik se změnilo, když po roce 1845 – 50 došlo k zásadní změně technologie výroby papíru a rovněž došlo ke změně výchozích surovin pro výrobu papíru (vnitřní degradační faktor) – začala se používat hmota s vysokým obsahem dřevitých látek. Takto vyrobený papír a nosič informací periodik je odkázán k rozpadu díky vznikajícím kyselým látkám, které mechanismem hydrolytických reakcí v kyselém prostředí štěpí makromolekuly celulózy a papír ztrácí své mechanické vlastnosti – papír se rozpadne někdy až na malé kousky. Tento proces lze preventivními i invazivními zákroky zpomalit, ale je třeba zasáhnout ještě včas, dokud papír ještě vykazuje určité mechanické vlastnosti. Životnost papíru ale zároveň ovlivňuje řada degradačních faktorů, především faktory vnější, kam patří teplota prostředí, relativní vlhkost vzduchu, nečistoty obsažené v prostředí (např. prachové částice, vzdušné polutanty jako jsou oxidy síry a dusíku, ozón,...), světelná energie, biologičtí škůdci (plísně, bakterie, hmyz) apod.

V mnoha případech již nelze nic dělat, restaurování či konzervace není možná, exemplář je bohužel odkázán k zániku (viz obr. č. 1). Vzhledem k obrovskému množství tohoto druhu materiálu – například Národní knihovna České republiky (dále NK ČR) vlastní přes 7,5 milionu svazků, což odpovídá až 96 % z jejích knihovních sbírek, přičemž jejich objem stále narůstá – je nutno nejen v NK ČR, ale i v ostatních knihovnách České republiky přistoupit k záchraně těchto knihovních fondů odlišným „hromadným“ přístupem oproti individuálnímu přístupu k historickým fondům. U mnohých exemplářů je čas tzv. „za minutu dvanáct“ na jejich záchranu, někdy je již minuta po dvanácté hodině!

*Práce vznikla v rámci výzkumného projektu rozvoje Národní knihovny České republiky jako výzkumné organizace *Institucionální podpora na rozvoj výzkumné organizace DKRVO, Oblast 6 – Vývoj metodik ochrany, konzervace a restaurování knihovních fondů (historických i novodobých)*, který je podporován Ministerstvem kultury ČR.



Obr. 1 Novinové svazky z fondu Slovanské knihovny NK ČR – restaurování či konzervace není možná, exemplář je bohužel odkázán k zániku.
Autor fotografie Dana Hřebecká

Hromadné odkyselování periodik

Proces odkyselování je obecně proces chemického ošetření papírových materiálů, technické a technologické postupy, zaměřené na odstranění vlastní příčiny vzniku degradace papíru – jeho kyselosti, tj. v papíru přítomných kyselých látek – neutralizace (inaktivace) volných kyselin přítomných v papíru. Neutralizací kyselin dochází ke zrušení jejich katalytického účinku degradace (mechanismem hydrolytických reakcí v kyselém prostředí) a k zastavení nebo alespoň k výraznému zpomalení či oddálení degradačního procesu rozpadání papíru.

Souběžně je do papíru zaváděna tzv. „alkalická rezerva“ ve formě organických sloučenin (uhličitanů) obsahujících vápník nebo hořčík. Alkalická rezerva vytváří „nárazník“ do budoucna, protože dochází k neutralizaci kyselin vznikajících v papíru následkem jeho přirozeného stárnutí, vlivem vzdušných polutantů (oxidy síry a dusíku a další degradační produkty) nebo absorbováním z jeho vnějšího okolí.

Neutralizaci kyselin zajišťuje odkyselovací (neutralizující) činidlo a nosné médium, které odkyselovací činidlo zavádí do papíru a tím je papír chemicky stabilnější, a degradace papíru se tak zpomalí či až zastaví.

Omezením zatím dostupných metod je možnost odkyselit pouze papíry s dobrými mechanickými vlastnostmi! Ve světě je prováděn výzkum a vývoj technologií, které by zajistily i zpevnění již výrazně poškozeného papíru.

Jsou definovány požadavky kladené na „ideální“ metodu hromadného odkyselování knihovních fondů:

- Neutralizované knihy nesmějí být rozvazovány,
- Proces musí být aplikovatelný na všechny druhy papíru, resp. na papíry obsažené v knihovním fondu NK ČR,
- Proces nesmí negativně ovlivňovat jakýkoliv druh materiálu použitý na knize. Vzhled knihy se nesmí změnit,
- Veškeré kyseliny musí být kompletně a trvale neutralizovány,
- Neutralizací musí být vytvořena v papíru alkalická rezerva ekvivalentní dvouprocentnímu uhličitanu vápenatému – stanovení dle ISO 10716. Při odkyselování by se měl vytvořit v papíru nadbytek uhličitanů vápenatého nebo hořečnatého, které jsou pak schopny absorbovat plynné oxidy síry a dusíku nacházející se v atmosféře (koncentrace např. v Barokním sále proměříjeme),
- Distribuce pH a alkalické rezervy musí být homogenní v celé knize a v materiálech knih. Stanovení např. Atomovou absorpční spektrometrií EN ISO 7980:2000, dle Papiertechnische Stiftung (PTS) Nr. 30799. Průnik částic uhličitanů vápenatého nebo hořečnatého skrz materiály, resp. jejich vláknitou strukturu a odkyselení ve hmotě, nejen povrchově (bez bílých reziduí na povrchu materiálů),

- Hodnota pH papíru musí být mezi 7 a 8,5 (tolerance u hodně kyselých materiálů min. 6,5 až po 9,5 u méně kyselých materiálů) – stanovení hodnoty pH studeného vodného výluhu dle normy ČSN ISO 6588. Hodnoty pH vyšší než 9,5 a naměřené na povrchu papíru mohou indikovat poškození pomocí alkalické hydrolyzy,
- Životnost neutralizovaného papíru (stanoveno testy urychleného stárnutí dle ČSN 50 0375, dnes spíše dle ISO 5630/1 a dále ISO 5630/3) by měla vzrůst ideálně pětinasobně,
- Mechanické vlastnosti materiálů knih by měly zůstat nezměněny, pokud dojde ke zlepšení, je to žádoucí. Stanovení různých mechanických vlastností referenčních vzorků dle norem, např. ISO 5626,
- Použité chemikálie nesmějí být nebezpečné pro obsluhu, budoucí čtenáře a životní prostředí,
- Použité chemikálie musí být trvale neškodné pro veškeré součásti knihy.

Výběr technologie pro hromadné odkyselování periodik v NK ČR

Dle platných zákonů v České republice byla vypsána veřejná zakázka na hromadné odkyselení knihovních fondů a vítězem se stala firma Docu Save, s. r. o., která zastupuje a v České republice nabízí technologii Papersave Swiss.

Technologie Papersave Swiss® je určena pro odkyselování jak knih, brožur, tak i jednotlivých listů papíru, i v krabicích, kdy jsou knihy umístěny do kovových klecí – z nerezů (viz obr. č. 2). Jako odkyselovací látka jsou použity etanolát hořečnatý a titaničitý, jako nosné médium je použit hexametyldisiloxan. Jedná se o komorový proces, po předsušení jsou knihy či další materiály ponořeny do roztoku. Následně jsou umístěny do klimatizačních komor a zde setrvávají několik týdnů.

V letech 2016 – 2018 bylo díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci grantového programu „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“, konkrétně VISK 7 celkem odkyseleno 3 000 kg knih (což odpovídá asi 3 800 svazkům), průměrná hodnota pH povrchu před odkyselením knih se pohybovala okolo 4. Po odkyselení se průměrná hodnota pH dostala na hodnoty okolo 7,5 – 8, což je hodnota pH, při které je papír a jeho chemická struktura nejstabilnější.



Obr. 2 Umístění knih do speciálních košů před vložením do technologie odkyselování Papersave Swiss. Autor fotografie Jitka Neoralová

Registr odkyselených knih v České republice

Registr odkyselených knih v České republice vznikl na základě požadavků Ministerstva kultury České republiky a „Komise k odkyselování knih“, jejímiž členy jsou zástupci Ministerstva kultury ČR, Národní knihovny ČR a Moravské zemské knihovny v Brně. Cílem Registru odkyselených knih v ČR je vytvoření prostoru, kde bude přehled o odkyselených knihách (jednotlivých exemplářích), aby byl nejprve vybrán od každé knihy pouze jeden exemplář – čili Registr by měl přispět k systémovosti odkyselování knih na území České republiky. Je potřeba sledovat fyzický stav stejných vydání konkrétních titulů napříč institucemi na území České republiky. Registr odkyselených knih slouží ke shrnutí řady informací na jednom místě a jsou to volně přístupné informace, např. evidence údajů o odkyselených exemplářích, informace o použitých technologiích odkyselení, o dosažených i původních hodnotách pH, atd. Jako základna pro Registr odkyselených knih v České republice je využita stávající infrastruktura Registru digitalizace, konkrétně Úložiště – RDBMS ORACLE a jako prezentačního rozhraní je využito vyhledávacího systému MS Fast-Search. Systém navazuje na systematické průzkumy fyzického stavu novodobých knihovních fondů (průzkumový formulář nebo tabulka v Excelu). Registr odkyselených knih je dostupný na: <http://www.registrdigitalizace.cz/czbrd/> Smyslem Registru je také porovnání vlivu jednotlivých odkyselovacích technologií a jejich efektivnost z dlouhodobého hlediska, především zachování alkalické rezervy a hodnoty pH, na životnost exemplářů.

Závěr

Otázkou je, proč ještě v České republice neodkyselujeme opravdu hromadně ve velkém objemu? Nabízí se řada řešení. Kromě Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny a Vědecké knihovny Olomouc nikdo neprovádí systematický průzkum fyzického stavu knihovních fondů – neví se, kolik kyselých knih máme ve fondech a jak je vybírat. Informovanost institucí, uchovávajících knihovní a archivní dokumenty o problematice kyselých fondů je nedostačující. Je nutné pořádat semináře a diskuze a vypracovat jednotnou metodiku.

Národní knihovna ČR vydala už několik metodik:

- *Příprava novodobých knihovních fondů na hromadné odkyselování a kontrola kvality odkyselení – kritéria výběru a proces zpracování,*
- *Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů.*

Dále byly vytvořeny platformy pro zpracování a přípravu novodobých knihovních fondů na odkyselování – databáze *Průzkum fyzického stavu a Registr odkyselených knih v ČR*. V mnoha knihovnách nejsou vyjasněny přístupy k fyzickým exemplářům – zda kyselé fondy pouze digitalizovat či přistoupit k restaurování, odkyselování atd. Není např. ani vyčíslena hodnota uchovávaných knihovních fondů – zákonná povinnost zachránit originál a proti tomu hodnota knihovních fondů, kdy investice několik set korun do odkyselení knihy zvýší její hodnotu, ale neví se kolikrát!

Jedno je ale zjevné – bez procesu odkyselení nebude možné některé knihy zachovat pro budoucí generace v originální podobě. Musí se začít, dokud je to ještě možné!

Seznam bibliografických odkazů

VÁVROVÁ, P., NEORALOVÁ, J., MRAČKOVÁ, L. a T. KAŠŤÁKOVÁ, Příprava novodobých knihovních fondů na hromadné odkyselování a kontrola kvality odkyselení – kritéria výběru a proces zpracování. Metodika certifikovaná Ministerstvem kultury České republiky, osvědčení o uznání uplatněné metodiky č. 181 ze dne 7. 11. 2018 zveřejněno na webu: www.nusl.cz.

VÁVROVÁ, P., POLIŠENSKÝ, J., KOCOUREK, P. a H. SEDLISKÁ. *Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů: Certifikovaná metodika* [online]. Praha: NKP, 2013 [cit. 2015-03-16]. Dostupné na: https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/Methodika_Pruzkum_novodobykh_knihovnich_fondu_Vavrova_a_kol_2013.pdf

VÁVROVÁ, P., POLIŠENSKÝ, J., KOCOUREK, P., SEDLISKÁ, H., SOUČKOVÁ, M., PALÁNKOVÁ, L. a V. POSPÍŠILÍKOVÁ. Nový nástroj pro monitorování fyzického stavu knihovních fondů. In: *Knihovna* [online]. 2012, roč. 23, č. 2, s. 66 – 76 [cit. 2015-03-16]. ISSN 1801-3252. Dostupné na: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna122/neuvirt.htm>

Resumé

Mass deacidification of periodicals – newspapers and magazines

Petra Vávrová

Národní knihovna České republiky (the National Library of the Czech Republic, here NK ČR) administers almost eight million items and about 96% of them belong to the so-called modern collection, including books published after 1800. The growing demand for book production in the years 1845 – 1850 brought significant changes in the technology of paper production and in the material used for it, which led to considerable changes in the chemical structure of paper and its durability decrease. By means of neutralization of the acidic particles in paper, and mostly by creating an alkaline reserve, that means by deacidification, it is possible to prolong the durability of paper, to delay the decomposition of paper and thus save the originals for the future generations. Taking into account the vast number of acidic materials it is necessary to choose mass deacidification methods. The NK ČR has been testing and searching for appropriate mass deacidification methods of books and bound periodicals for many years. The research of physical condition of books shows that “a time bomb” is ticking in the collections – many books are already decaying and this process is irreversible. The paper presents our practical experience with mass deacidification of library collections.

Key words: library collection, deacidification, register of deacidified books

Ing. Petra Vávrová, PhD.

Odbor ochrany knihovních fondů, Národní knihovna České republiky; Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří Národní knihovny České republiky

Jako technolog restaurování (conservation scientist) se specializuje na papír, knihy a fotografické materiály. Má za úkol se s kolegy starat o dobrý fyzický stav knihovních fondů a díky bohatým zkušenostem z českých i zahraničních odborných institucí a zaměřením na péči o fyzický stav knihovních fondů i v ostatních knihovnách České republiky, se věnuje i metodologickému poradenství.

ZOZNAM AUTOROV PRÍSPEVKOV

Ambrúžová Poriezoá Miriam
Augustínová Eva
Blašková Eleonóra
Dobrotková Marta
Dorčová-Valtnerová Vladimíra
Ďungelová Nikola
Ďurica Ján
Eliášová Andrea
Fiala Tomáš
Fircáková Kamila
Hučková Dana
Jašek Peter
Katrebová Blehová Beata
Klimeková Agáta
Kováčová Anna
Kuric Andrej
Londáková Elena
Marťák Michal

Mičianová Lucia
Mosnáková-Bagľašová Katarína
Okoličányová Vlasta
Pavličková Alexandra
Pečeňová Edita
Podolec Ondrej
Rydlo Jozef
Škovierová Angela
Salátová Renáta
Suk Pavel
Szabó Viktor
Šimulčík Ján
Tóth Imrich
Uhrinová-Hornoková Alžbeta
Valentík Vladimír
Vávrová Petra
Vizkelety Ecsedy Judit
Zmátlo Peter

PERIODIKÁ V MINULOSTI A SÚČASNOSTI

Vydala Univerzitná knižnica v Bratislave

Prvé vydanie.

Počet strán: 301

Jazyková redakcia slovenských textov: Mgr. Zuzana Omar Hargašová, PhD.

Jazyková redakcia českých textov: Mgr. Jan Kuča

Návrh obálky: Peter Frank

Tlač: DOLIS s.r.o.

ISBN 978-80-89303-63-2



ISBN: 978-80-89303-63-2
EAN: 9788089303632